HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A TARTALOMBÓL:

Csonkaréti Károly

A CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI HADITENGERÉSZET ÉS A MAGYAR KIRÁLYSÁG (1867–1914)

Godó Ágnes

A 2. MAGYAR HEGYIDANDÁR KAPCSOLATA A „KRIVÁN" PARTIZÁNDANDÁRRAL 1944 NOVEMBER ELEJÉN KELET-SZLOVÁKIÁBAN

Háncs Ernő

A POLITIKAI FŐCSOPORTFŐNÖKSÉG ÉS A POLITIKAI TISZTI INTÉZMÉNY LÉTREHOZÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI A MAGYAR NÉPHADSEREGBEN (1948 ÁPRILIS–1949 FEBRUÁR)

2

XXXI. ÉVFOLYAM · BUDAPEST, 1984.

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

2

1984

ÚJ FOLYAM · BUDAPEST · XXXI. ÉVFOLYAM

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Borosy András, a történelemtudományok kandidátusa, főlevéltáros, Pest megyei Levéltár (Budapest); *dr. Csonkaréti Károly*, a Magyar Közlöny szerkesztője (Budapest); *Vörös Károly*, a történelemtudományok doktora, tudományos tanácsadó, MTA Történettudományi Intézet (Budapest); valamint *dr. Bona Gábor*, *Damó Csilla*, *Godó Ágnes* ezredes, a hadtudományok kandidátusa, *Háncs Ernő* alezredes, *Lugosi József* százados, *Nádor Tibor* alezredes, *Rázsó Gyula*, a történelemtudományok kandidátusa, *dr. Szakály Sándor*, *Viniczai István*, *Zachar József* őrnagy, a történelemtudományok kandidátusa, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos munkatársai.

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata

Szerkesztő bizottság:

Balázs József, Benda Kálmán, Farkas Márton, Godó Ágnes, Háncs Ernő, Hetés Tibor, Liptai Ervin (a szerkesztő bizottság elnöke), Mucs Sándor, Nagy Gábor, Nádor Tibor, Ölvedi Ignác, Szabó Miklós, Tóth Sándor, Urbán Aladár, Zachar József (főszerkesztő)

Szerkesztő:
Csákvári Ferenc

Szerkesztőség:

Budapest I., Kapisztrán tér 2—4. Postacím: Budapest, Pf. 7. 1250
Telefon: 360-764

A kiadásért felel: a Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó igazgatója

Kiadja:

a Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest VIII., Kerepesi út 29/b.
Postacím: Budapest, Pf. 22. 1440. Telefon: 330-993
Megjelenik negyedévenként. Előfizetési díj: 1 évre 52,— Ft, negyedévre 13,— Ft

Terjeszti:

a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodáján (Budapest V., József nádor tér 1. Telefon: 180-850. Postacím: Posta Központi Hírlap Iroda, 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Index: 25 371 HU ISSN 0017—6540

84.2707/20-02 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Vágó Sándorné vezérigazgató

TANULMÁNYOK

CSONKARÉTI KÁROLY

A CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI HADITENGERÉSZET ÉS A MAGYAR KIRÁLYSÁG

(1867—1914)

A cs. és kir. haditengerészet fél évszázados fennállásának történetét, Magyarországhoz fűződő kapcsolatát hazánkban nem írta meg senki. E haderőnemnek a létezése, úgy tűnik, kihullott a magyarság emlékezetéből. Ezért az alábbiakban megkíséreljük felvázolni, hogy mekkora részt vállalt a Magyar Királyság a közös haditengerészet kiépítésében, fenntartásában, működtetésében.

A haditengerészet közjogi helyzete a kiegyezés után

Az 1867:XII. törvénycikk az uralkodó személyének azonosságán túl Magyarország és Ausztria[1] közös ügyének nyilvánította a külügyet, a hadügyet és e kettő költségeinek fedezése mértékéig a pénzügyet, mint a közös és együttes védelem eszközeit.[2] A közös költségek viselésének arányát, a kvótát, a két parlament közösen tanácskozó kvótabizottságai állapították meg. 1867-ben Magyarország e költségek 30%-át, Ausztria 70%-át viselte. 1918-ig a magyar kvóta aránya fokozatosan 36,3%-ra nőtt.

Az 1867:XII. tc. 9. § fogalmazásában a külügy mellett „a közös védelemnek másik eszköze a hadsereg s az arra vonatkozó valamennyi intézkedés, egy szóval: a hadügy."

Közismert, hogy a hadsereg helyzete a kiegyezés után államjogilag bonyolult és rendezetlen maradt. Olyannyira, hogy törvényeink két évtizeden át hol magyar hadsereget, hol egyszerűen hadsereget említenek, amely az összbirodalmi hadsereg kiegészítő része. Például a véderőről szóló 1868:XL. tc. 2. § szerint a fegyveres erő alkotórésze a hadsereg, a haditengerészet, a honvédség és a népfelkelés. A 11. §-ban „a monarchia közös védelmére szükséges szárazföldi és tengeri hadsereg."[3]

A változást az elnevezésben az új véderőtörvény, az 1889:VI. tc. hozta, amennyiben a 2. §-a már „közös hadsereget" említ.[4] Érdekes, hogy a haditengerészet előtt a törvény nem használja a „közös" jelzőt, amiből következik, hogy ez nem tartozott hivatalos megnevezéséhez. Mégis ugyanolyan közösen fenntartott intézménye Ausztriának és Magyarországnak, mint a hadsereg, illetve

1 A törvénycikk címe a létrejött valóságos közjogi helyzetnek megfelelően a következő: „A Magyar Korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról..." Tehát itt nem pusztán a Magyar Királyságról és az Osztrák Császárságról van szó, hanem a két korona alá tartozó többi tartományról, illetve országról is. Az egyszerűség és a rövidség kedvéért azonban azokat az országokat, tartományokat, amelyek nem tartoztak a magyar korona alá, röviden Ausztriának nevezzük. Már a kortársi szóhasználat sem sorolta föl mindig az egyes országokat, hanem röviden a „Birodalmi Tanácsban képviselt országoknak és tartományoknak" nevezte mindazon részeket, amelyek nem tartoztak a magyar koronához.

2 1867:XII. tc. 8. §, 9. §, 16. §. 1865/7-dik évi országgyűlési törvénycikkek. Pest, 1869. 14—16. o.

3 Uo. XIV. tc. 27. o.

4 1868-dik évi országgyűlési törvénycikkek. Pest, 1868:XL. tc. hivatkozott szakaszai a 119. és 121. oldalakon.

1889 utáni terminológiával, közös hadsereg. A továbbiakban ezt kívánjuk bebizonyítani.

A hadseregre és a haditengerészetre a „császári-királyi" jelölést alkalmazták, ami a kiegyezés után sem változott meg azonnal. Csak az 1889. október 17-én kelt Legfelsőbb Kézirat rendelte el, hogy ezután a császári-királyi hadsereg és haditengerészet, valamint intézményei a „császári *és* királyi" elnevezést kötelesek használni.[5] Az „és" kötőszónak alkotmányjogi szempontból volt nagy a jelentősége. Világosan utalt mind a közösségre, mind a kettősségre, azaz arra, hogy — bár az uralkodó legfelsőbb parancsnoksága alatt állt — a fegyveres erő ezen két ága mégis a *két* állam, Ausztria *és* Magyarország tulajdona. A haditengerészet jogi helyzete tehát ugyanolyan, mint a közös hadseregé.

Bár a haditengerészet ugyanolyan jogi státussal bírt, mint a hadsereg, katonailag (hadászatilag) mégis különálló, attól független haderőnem volt. Azonos jogállását jelenti a hadseregével azonos feladata, továbbá, hogy magyar törvények mindig együtt tárgyalták számerejüket, kiegészítésüket az alábbi formában: „Akik a hadsereg (hadi tengerészet) állományába..." vagy „Önkéntes belépés a hadseregbe (hadi tengerészetbe)."[6]

A fegyveres erő e két alkotórészének azonos közjogi helyzete ellenére, még a kiegyezéskor bevezetett általános védkötelezettség után sem soroztak magyarokat nagyobb számban a flottához. A magyar törvényhozás ugyanis évtizedeken át ragaszkodott ahhoz, hogy a sorozott magyar állampolgárokat magyar csapattestekhez osszák, illetőleg olyan közös csapattestekbe kerüljenek, ahol egy tömbben maradhatnak. A véderőről szóló 1868:XL. tc. 32. § ez alól csak az egészségügyi csapatoknál tesz kivételt, mint olyan egységeknél, amelyeknél — az alacsony létszáma miatt — ez megvalósíthatatlan. Ugyanez a törvényhely a haditengerészethez való sorozásnál csak annyir ír elő, hogy lehetőleg tekintetbe kell venni a besorozottak kívánságát.[7]

Ettől az állásponttól az 1889. évi új véderőtörvény 15. §-a annyiban tér el, amennyiben úgy rendelkezik, hogy bár a közös hadsereg részére a magyar korona országaiból állított újoncokat és póttartalékosokat magyar ezredekbe kell osztani, attól mégis, kivételesen, el kell térni az olyan különleges fegyvernemek, szolgálati ágak stb. vonatkozásában, amelyek rendeltetésüknél fogva nem szervezhetők úgy, hogy azokban magyar állampolgárságú legénységből önálló osztályokat (zászlóaljakat), ezredeket stb. lehessen felállítani. Ezután már egyre több magyar újoncot osztottak a haditengerészethez is.[8]

A véderő létszáma és kiegészítése általában

Az első véderőtörvény (1868:XL. tc.) a hadsereg és haditengerészet együttes létszámát 10 évi időtartamra „a monarchia mindkét államterülete összes népességére nézve 800 000 főnyi teljes hadilétszámban" állapította meg, amelyből a magyar korona országainak népességére 329 632 fő jutott.[9] A szolgálati idő a hadseregnél és a haditengerészetnél egységesen három év volt tényleges szolgálatban és hat esztendő a tartalékban.[10] A Magyarországra eső létszámot

5 Magyar Törvénytár, 1889—1891. évi törvénycikkek. Budapest, 1897. 8. o.
6 Magyar Jogi Lexikon. V. k. Budapest, 1904. 124. o.
7 1868-dik évi országgyűlési törvénycikkek. XL. tc. 10. §, 20. § stb. 121., 125. o.
8 Uo. 128. o.
9 Magyar Törvénytár, 10. o.
10 1868-dik évi országgyűlési törvénycikkek. 122. o. Erről a véderőtörvényről és különösen megalkotásának osztrák

1872-ben, amikor a három bánsági határőr ezred és a titeli Sajkás kerület területét polgáriasították, 333 738 főre emelték. A horvát határőrvidék egy részének polgáriasítása után az 1873:XXXVIII. tc. a Magyarországra eső kontingenst 342 988 főre módosította.[11]

Az 1889. évi új véderőtörvény (1889:VI. tc.) a hadsereg és haditengerészet létszámával nem foglalkozott, csupán az évi újoncjutalékot állapította meg. Ami az évenkénti kiegészítést, azaz az évenként behívott újoncok számát illeti, 1867-ben az országgyűlés 48 000 újoncot ajánlott fel (1867:IX. tc. bevezetője). Az 1868:XXVII. tc. — az 1867:XII. tc. alapján — az újonclétszámot 38 000 főben szabályozta. A határőrvidék polgáriasítása, tehát Magyarországhoz történt visszacsatolása után a magyar korona országaira jutó katonalétszám felemelésével egyidőben az évenként behívandó újoncok számát 40 933 főben szabályozták.

Amikor az 1889. évi új véderőtörvényben rögzítették az Ausztriára és Magyarországra együttesen eső újoncjutalékot, amely 103 100 fő volt, ismét leszögezte a törvénycikk 14. §-a, hogy a „közös hadsereg és a haditengerészet fenntartására szükséges évi újoncjutalék... a magyar korona országai között egyfelől, a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok között másfelől, a népesség számaránya szerint és pedig mindenkor a legutóbbi népszámlálás eredményei alapján osztandó fel." Az akkor 103 100 fős újonclétszámból a magyar korona országaira évenként 42 711 ember jutott. Ebből a létszámból kekerültek ki a haditengerészethez sorozottak is.

Miután 1890. december 31-én népszámlálást tartottak, az 1893:I. tc. 1. §-ában a Magyarországra eső évi újoncjutalékot 43 889 főre emelték. A megállapítás mindig tíz évre szólt. A tíz esztendő lejártával a kontingest 1905-ig évről évre meghosszabbították s az újabb népszámlálás alapján csak az 1906:V. tc. 1. §-a emelte 44 076 főre.[12]

Újabb változást az 1912:XXX. tc. hozott, amennyiben a Monarchiára eső évi újoncjutalékot együttesen 159 500 főben állapította meg, amelyből Magyarországra 68 187 fő jutott.[13]

Pusztán tájékoztatásul: a honvédség újoncjutaléka 1890—1911 között évi 12 500 fő volt, összlétszáma 4280 tiszt és 234 514 főnyi legénység. A kiegészítés 1912-ben 17 500, 1913-ban 21 500 és 1914-ben 25 000 főre emelkedett.

Az eddigiekből nyilvánvaló, hogy államjogi—közjogi szempontból a haditengerészet nem kizárólag osztrák, hanem részben magyar intézmény is volt, amely ugyanolyan közös eszköze a közös védelemnek, mint a közös hadsereg. A hadügy közös volta következtében lehetett az első véderőtörvényben így fogalmazni: „A fegyveres erőt képezik: a hadsereg, hadi tengerészet, honvédség és népfölkelés".[14] Ami, magyar törvénybe iktatva, azt jelenti, hogy Magyarország védelmét is szolgálja, s Magyarország is felelős fenntartásáért, emberanyaggal és pénzzel hozzájárul működéséhez. Az osztrák honvédség (Landwehr) és az osztrák népfelkelés (Landsturm) nem szerepel a magyar törvényekben, mert az kizárólag Ausztria ügye, mint ahogyan a magyar honvédség és a magyar nép-

előzményeiről részletesen ír *Zachar József:* Az Osztrák—Magyar Monarchia 1868-as véderőtörvényének néhány osztrák vonatkozása címmel. Megjelent a Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban — HK) 1977. évi 2. számában, 163—177. o. A tanulmányból kiviláglik, hogy a véderőtörvény ilyen formában az uralkodó és a magyar politikusok közös elképzelésének a megvalósítása, amelyet az osztrák kormány eltérő terve ellenére fogadtattak el Ausztriában. Az osztrákok ugyanis pénzügyi nehézségekre hivatkozva 600 000 fős hadilétszámot indítványoztak, amelyet 10 év helyett 6 évre javasoltak elfogadni. (174. o.)

11 A hadsereg és haditengerészet létszámán kívül az osztrák Landwehrben 115 000 fő, a magyar honvédhadseregben pedig 85 000 fő szolgálatát rendelte el a törvény. A hadkötelezettség 20 éves kortól vonatkozott a férfilakosságra. Lásd erről részletesebben *Zachar József:* i. m. 175. o. A tartalékban eltöltendő szolgálati időt 7 évre a második véderő. törvény 8. §-a emeli.

12 Magyar Jogi Lexikon, V. k. 129. o.

13 Uo. 124. o., valamint a Magyar Törvénytár vonatkozó évfolyamai.

14 Magyar Törvénytár vonatkozó évfolyama.

felkelés viszont kizárólag Magyarország ügye, költsége, emberanyaggal való ellátási kötelezettsége. De a közös hadsereg és a haditengerészet fenntartása Magyarországnak is kötelessége, mivel bizonyos rendelkezési jogot is nyert a fegyveres erő e két közös alkotórésze felett. Mégpedig pontosan abban a terjedelemben, mint Ausztria, ugyancsak parlamentje révén.[15]

A haditengerészetnek közjogunk szempontjából a hadseregével azonos jogállását mutatja többek között a második véderőtörvény több rendelkezése is, mint pl.: „6. §. A népfölkelés háború idejében a közös hadsereg, a hadi tengerészet és a honvédség támogatására szolgál." „7. § A közös hadseregbe, a hadi tengerészetbe, vagy a honvédségbe lépés kötelezettsége . . ." Folytathatnánk az idézeteket, de már így is igazolva látjuk a haditengerészet közjogilag közös helyzetére vonatkozó megállapításunkat.

Mindezzel külföldön, Ausztriában is, tisztában vannak és a cs. és kir. haditengerészetről szóló korábbi irodalomban általában osztrák—magyar, tehát Magyarországgal közös intézményként beszélnek, mint pl. P. Handel—Mazzetti, H. H. Sokol, W. Aichelburg, N. Martiny különböző könyveikben, egyéb publikációikban.[16]

A haditengerészet létszáma és kiegészítése általában

A kiegyezéskor a haditengerészet viszonylag hosszú múltra tekintett vissza. Hogy a magyarság részvételének alakulását jobban érzékeljük, vessünk egy pillantást e haderőnem múltjára, létszámalakulására.

Az állandó hadiflotta alapját II. József vetette meg 1786-ban. A tengerész személyzet ekkor 160 főből állt. 1805-ben ez a szám 600 főre duzzadt. Amikor Velence és hajóhada 1815-ben Habsburg fennhatóság alá került, a létszám 2700-ra, majd két esztendő múlva 3013-ra emelkedett s nagyjából az ötvenes évek végéig változatlan maradt.

Államjogilag a haditengerészet közvetlenül az uralkodónak volt alárendelve, fenntartásához Magyarország a kiegyezésig nem járult hozzá.

Az egyre gyarapodó osztrák kereskedelmi flottának a birodalom gazdasági életében betöltött növekvő jelentősége szükségessé tette a védelmét szolgáló haditengerészet fejlesztését (akkoriban még virágzott a tengeri rablás, kalózkodás a Földközi-tenger térségében).

A fejlesztés mérvét mutatja, hogy a flotta mozgósítási személyi állománya a tengerészgyalogsággal együtt 1859-ben 11 000 főt tett ki. Ugyanekkora volt az 1864. és 1866. évi háborúk idején a létszám a 426 tengerésztiszttel együtt.[17]

1862-ben kivették a haditengerészetet a Hadügyminisztérium joghatósága alól és önálló Tengerészeti Minisztériumot hoztak létre, amelyhez a kereskedelmi hajózás ügyei is tartoztak. A haditengerészet nagy pártfogójának, Miksa főhercegnek Mexikóba távozása után (1864) a Tengerészeti Minisztériumot meg-

15 1868:XL. tc. 2. §, hivatkozott kiadvány 119. o.

16 Az utóbbi évtizedekben Ausztriában megélénkült és virágkorát éli a Monarchia — és annak keretében a haditengerészet — történetének kutatása. 1974-ben negyedévenként megjelenő folyóiratot indítottak Marine—Gestern, Heute címmel, amelyet az osztrák haditengerészet történetét feldolgozó munkaközösség szerkeszt. Ebben a folyóiratban azonban (1983. évi 1. számában, a 23—26. oldalon) a kőszegi születésű Gesztesy János sorhajóhadnagyról mint osztrák feltalálóról olvashatunk. Karl Gogg kétkötetes, 1972-ben, illetve 1974-ben megjelent könyvének címéből is hiányzik az utalás arra, hogy a haditengerészethez Magyarországnak bármilyen köze lenne: Österreichs Kriegsmarine 1440—1918. U. Schöndorfer is csupán osztrák hajóépítésről beszél 1980-ban megjelent tanulmányában. (Der österreichische Kriegsschiffbau von 1848 bis 1914. Wien, Öst. Bundesverlag.) H. H. Sokol pedig 1980-ban megjelent könyvének a „Des Kaisers Seemacht" címet adta, „Österreichs Kriegsmarine 1848—1914" alcím alatt.

Mindezek csak kiragadott példák, nem adhatunk teljes bibliográfiát. A következtetést azonban levonhatjuk: a mai külföldi, elsősorban osztrák kutatók és szerzők — néhány kivételtől eltekintve — előszeretettel osztrák intézménynek tüntetik föl a cs. és kir. hajóhadat, megfeledkezve annak közös, tehát részben magyar voltáról.

17 *Ottenfeld—Teuber:* Die österreichische Armee von 1700 bis 1867. Wien, 1895. 770. o.

szüntették és a haditengerészet visszakerült a Hadügyminisztérium alá, ahol a Tengerészeti Szekció (részleg) intézte ügyeit 1918-ig.[18]

Magyarországon 1867 előtt sem az országgyűlés, sem a közvélemény nem törődött a hajóhaddal. Csupán a tisztikarban találunk magyarokat. Közülük sokan értek el tengernagyi rendfokozatot.[19]

A haditengerészet kiegyezés előtti létszámkiegészítése önkéntes jelentkezéssel és toborzással történt. Ez utóbbi — ésszerűen — csak a tengermelléken volt.

A helyzeten alkotmányjogilag gyökeresen változtatott az 1867. évi kiegyezés, illetve az ezen nyugvó első véderőtörvény, amikor a közös védelem egyik alkotórészéül a haditengerészet is bekerült törvényhozásunkba. Ekkor azonban még nem soroztak magyarokat a flottához. Az említett alkotmányjogi változást azonban csak az 1889. évi második véderőtörvény töltötte meg tartalommal, lehetőséget adva arra, hogy sorozással is kerülhessenek magyarok a haditengerészethez. A magyarok sorozását a flottához azért kell a második véderőtörvénytől datálni, mert az 1889:VI. tc. 15. §-a adott erre korlátlan lehetőséget, amely már nem ragaszkodott ahhoz, hogy a magyar korona országaiból állított újoncokat magyar csapattestekhez kell beosztani.[20]

A jogi lehetőség azonban nem hozott azonnal tényleges változást.

A haditengerészet létszámát ugyanis az 1866. évi lissai csata után 5000 főre csökkentették és ez a lélekszám 1882-ig gyakorlatilag nem változott.

1883-ban új parancsnokot kapott a haditengerészet Max von Sterneck báró altengernagy személyében, akinek 1897-ben bekövetkezett haláláig kifejtett működése alatt a flotta kilendült addigi mozdulatlanságából és lassú fejlődésnek indult.

A hajók számának szerény növelésével sikerült a létszámot is valamelyest emelnie, de azután a kilencvenes esztendők elején ez a lélekszám gyarapodás is megfeneklett valahol a hétezer—nyolcezer fő táján.[21]

A haditengerészet parancsnokának, Sterneck altengernagynak és utódainak fokozódó gondot okozott a haditengerészet létszámkérdésének stagnálása, mert az 1889-ben megállapított létszámkereten hosszú idő után sem módosítottak. Az állami költségvetésben ugyan 7500 főnyi legénységi állományt hagytak jóvá, amit alig-alig lehetett túllépni. Ezt a nehézséget úgy hidalták át, hogy a matrózhadtestnél és az újoncoknál egyaránt a hadsereg számláján (költségvetésében) tartották nyilván a szám felettieket. Ezek száma azonban a haditengerészet létszámkimutatásában benne van.[22]

A cs. és kir. haditengerészet hivatalos évi jelentései felölelték a haditengerészet működésének minden ágát, területét. Így rendszeresen foglalkoztak a létszámkérdéssel is, amely évtizedeken át rendkívül kedvezőtlen képet ad. Az 1894. évi jelentésben a haditengerészet parancsnoksága a következőképpen panaszkodott: „A flotta fokozatos kiépítése következtében az 1889. év — azaz az évi újoncjutalék utolsó törvényes megállapítása — óta a matrózhadtest tényleges békeállománya a cs. és kir. haditengerészet jelenlegi igényeinek már alig felel meg és a három partvédő hajó (MONARCH, WIEN, BUDAPEST) elkészülése után mindenképpen elégtelen lesz.

A legénységi állomány csekély létszáma miatt, a szárazföldi szolgálat legmesszebb menő redukálása ellenére, nem szerelhető fel és nem használható

18 Uo. 773. o.

19 Mint pl. sepsimartonosi Gyújtó Károly, gr. Károlyi László, gr. Hadik Béla, Kalmár Sándor, Bublay Ferdinánd, Tarczal Géza, kászonjakabfalvi László Elemér, Neér Gusztáv, boldvai Bodrik Adolf, kvassói Kvassay Lajos, gyulai Gaál Béla, Semsey Gusztáv, Beck Zoltán, Máriássy Mihály stb.

20 Magyar Törvénytár, 1889—91. évfolyam, 11. o.

21 *Lengnick, Artur:* Die Entwicklungsgesichichte unserer Kriegsmarine, Wien, 1915. 16—17. és 24—25. o.

22 A cs. és kir. haditengerészet évi jelentése az 1895. évről. Bécs, 1896. 23. o. Ugyanez vonatkozik a következő évekre, lásd a következő évi jelentéseket: 1896. év: 28. o.; 1897. év: 19. o.; és 1898. év: 21. o.

tényleges szolgálatban évenként annyi hajó, amennyi kívánatos volna, ezen kívül a tartalékban álló hajók legénységi létszáma is szaporítandó lenne.

A legénység állományának a kívánatos szintre emelése ez idő szerit, fájdalom, elháríthatatlan költségvetési akadályokba ütközik.

A műszaki és közigazgatási hivatalnokok létszáma sem elegendő többé a szolgálat követelményeinek ellátására és szaporodásuk nemsokára elkerülhetetlenné fog válni . . ."[23]

A következő években állandóan ismétlődnek az alacsonyra szabott tényleges legénységi létszám miatti panaszok. Az 1895. évi jelentés az előbbieket a következővel toldja meg: „A legfontosabb kötelességek egyikének teljesítése, a tartalékban levő hajók kifogástalan karbantartása és a szolgálatba helyezésre való gyors átmenet biztosítása ezáltal nagy nehézségekbe ütközik. Ezen a minden szempontból igen érzékelhetővé vált szükségen az újoncjutalék új törvényes megállapítása alkalmával és a költségvetési összegek felemelése által okvetlenül segíteni kell."[24]

Az 1896. évi jelentésből: „A flottaanyag állományának . . . növekedése folytán a személyzet jelenlegi létszáma természetesen nem felel meg többé a fokozott szükségletnek . . ."[25]

A létszámpanasz a következő években is ismétlődő, állandóan visszatérő keserve az évi jelentéseknek. Az 1901. éviből: „A legénység létszámának elégtelensége, amely a kelet-ázsiai hajóhad felszerelése következtében még inkább kitűnt, a jelentés évében különösen érezhető volt. Ezért kellett a szükséges legénység hiánya miatt a rendes nyári gyakorló hajóhad felszerelését . . . elejtenünk." . . . 1902: „. . . . a szükséges legénység hiánya miatt az utolsó évnegyedben a hajóhadnak csak egy hajója maradhatott szolgálatban . . ." 1903: „. . . Őfelsége BUDAPEST és WIEN hajóit az év kezdetén a szükséges legénység hiánya miatt csakis leszállított tüzérlegénységi állománnyal lehetett szolgálatba állítani."[26]

Az 1907. esztendő volt az első, amelyben már nem panaszolták a legénységi létszám elégtelenségét, mert az ekkor már kétezer fővel magasabb volt, mint 1906-ban.

A kedvezőbb létszámot a szolgálati idő tartama is befolyásolta.

A szolgálati idő kezdetben — az 1868: XL. tc. 4. §-a szerint — egyforma volt a hadseregnél és a haditengerészetnél. Vagyis három év tényleges szolgálatban és hat év tartalékban.

Az 1889. második véderőtörvény, az 1889:VI. tc. 2. §-a a közös hadsereg és a honvédség részére póttartalékot rendszeresített, amely a közös hadseregben tíz év volt. A sorhadi szolgálatot meghagyta három évesnek, a tartalékban pedig fölemelte hét évre. (8. §.).

Ugyanennek a 8. §-nak a rendelkezése szerint a szolgálati kötelezettség a haditengerészetnél négy évig tart a sorhad állományában, tehát egy évvel felemelte a tényleges időt; a tartalékban öt évig tart a szolgálati kötelezettség, egy esztendővel csökkentve a tartalékos állományt. Bevezették viszont az ún. tengervéd szolgálatot, amelyet három évben szabtak meg: az a közös hadsereg póttartalékos állományának felelt meg. Összegezve, a közös hadseregben a szolgálati kötelezettség a tényleges, a tartalékos és a póttartalék-állományban összesen húsz esztendő volt. Ugyanez a haditengerészetnél tizenkét évet tett ki.

23 A cs. és kir. hadi tengerészet év jelentése (a továbbiakban — Jelentés) az 1894. évről. Bécs, 1895. 22. o.
24 Jelentés az 1895. évről, 23. o.
25 Jelentés az 1896. évről, 28. o.
26 Jelentés az 1901. évről, 17. o.

Az 1912:XXX. tc., vagyis az ún. harmadik véderőtörvény, a haditengerészet szolgálati idején nem változtatott.

A tengervédet háború vagy rendkívüli események idején hívták be szolgálattételre. Ezt azonban csak az uralkodó — mint legfőbb hadúr — rendelhette el.

Az évenkénti, december 31-i állományt feltüntető kimutatás (210. o.) jól érzékelteti, hogy a kiegyezés óta, közel öt évtized leforgása alatt, a haditengerészet összlétszáma megnégyszereződött, 5000-ről 25 000-re emelkedett. A létszámnövekedés a századfordulótól gyorsult föl, ami a haditengerészet emelkedő költségvetésének köszönthető. A pénzt új hadihajók építésére és a régebbiek korszerűsítésére fordították, az új úszóegységek szolgálatba állítása viszont egyre több tengerészt követelt.

A táblázatban bemutatott december 31-i létszámtól az évi átlagos állomány némi eltérést mutat. Például 1912-ben — a Balkán-háborúk követelte mozgósításkor — a december 31-i összlétszám az átlagosnál magasabbra ugrott. Az átlaglétszám ugyanis 1912-ben 15 700 fő volt, szemben az év végi 26 271 fővel.

Külön kell megemlítenünk azoknak a számát, akik letöltötték az 1889. évtől megszabott 4 évi tényleges idejüket és utána 5 esztendeig a tartalékban, majd ezt követően 3 évig a tengervédnél voltak nyilvántartva, tehát akiket mozgósításkor még be lehetett hívni szolgálatra vagy gyakorlatra.

1894-ben 8936 volt a tartalékosok és 4718 a tengervédnél nyilvántartottak száma,[27] 1903-ban már 9670-en voltak a tartalékosok és 5142 a tengervédhez beosztottak száma. [28] 1911-ben a tartaléknál 14 568-ra emelkedett a nyilvántartottak száma, míg a tengervéd létszáma 6033 főre növekedett.[29]

A haditengerészet létszámának és kiegészítésének alakulását bemutató táblázat önmagáért beszél, ehhez sok magyarázat nem szükséges. Jól mutatja, hogy az évi újoncjutalék — a birodalom Lajtán túli és Lajtán inneni részeiből a haditengerészethez sorozottak száma — a második véderőtörvénytől a századfordulóig általában a 2000 fő körül mozgott. Ebben az újonclétszámban azok is benne vannak, akik egy éves tényleges szolgálatot teljesítettek, tehát valamilyen középiskolát végeztek. Számuk pl. 1894-ben 158, 1900-ban 152, 1905-ben 166, 1908-ban 164 volt, nagyjából változatlan.

Az újonckontingens a századforduló után, 1903-ban emelkedett először a 3000 fölé, de még 1911-ben is csak 3500 körül volt. 1912-ben nyílt lehetőség arra, hogy egyszeriben 5500-ra emelkedjen s 1914-ben elérje a 6000 főt.

Ugyanezekben az esztendőkben az Ausztriára és Magyarországra jutó együttes újoncjutalék 103 100 fő volt, és ebből a létszámból kapta a haditengerészet a maga 2—3000 újoncát. Az 1912-ben 159 500 főre emelt összes újonclétszámból is a korábbi arányban részesedett a flotta, vagyis ekkor emelkedett 5000 fő fölé a haditengerészethez sorozottak száma, és az utolsó békeévben érték csak el a 6000 főt.

Hogy az 1889. évi második véderőtörvény nyújtotta lehetőség alapján a magyar korona országainak területéről sorozottak száma hogyan alakult, arról külön szólunk.

Mielőtt azonban erre rátérnénk, megkíséreljük összehasonlítani az Osztrák—Magyar Monarchia haditengerészetének létszámviszonyait más akkori haditengerészetek létszámával, hiszen ez a flotta nem légüres térben mozgott.

27 Jelentés az 1894. évről, 22. o.
28 Jelentés az 1903. évről, 19. o.
29 Jelentés az 1911. évről, 131. o. A tartalékból kerülnek át a tengervédhez, amikor fiatalabb évjáratok jutnak tartalékba.

A cs. és kir. haditengerészet létszámának és kiegészítésének alakulása 1894—1914 között[30]

Dec. 31-i állapot	Tengerész-tiszt	Törzs*	Legénység	Összlétszám	Ebből újonc
1894	657	494	7 876	9 027	2000
1895	665	510	7 933	9 108	2000
1896	688	518	8 031	9 237	2200
1897	697	525	8 025	9 247	2042
1898	707	544	7 948	9 199	2012
1899	712	552	7 773	9 037	1966
1900	724	550	7 580	8 854	1999
1901	737	561	7 914	9 212	2473
1902	753	576	8 513	9 842	2700
1903	756	568	8 874	10 198	3146
1904	nincs adat				
1905	753	574	10 341	11 668	2700
1906	740	581	10 757	12 078	2278
1907	731	583	12 271	13 585	3715
1908	730	618	14 307	15 655	3912
1909	754	656	13 776	15 186	3751
1910	776	697	14 324	15 797	3810
1911	795	718	14 591	16 104	3693
1912	848	737	24 686	26 271	5438
1913	936	812	17 689	19 437	5553
1914	940	632	19 000	20 572	6000

* Lelkész, hadbíró, orvos, mérnök, műszaki, hivatalnok-tiszt stb.

30 A Jelentés megfelelő éveiből kigyűjtött adatok.

A legnagyobb haditengerészetek létszáma[31]
1894-ben

Állam	Tengerésztiszt	Törzs	Legénység	Összesen
Nagy-Britannia	1929 671*	1469	60 452 18 879*	83 400
Franciaország	1842 1318*	1217	42 205 23 890*	70 472
Oroszország	1249	2106	30 924	34 279
Olaszország	770 140*	813	22 415	24 138
Németország	924 194*	196	17 608 1 570*	20 497
Ausztria— Magyarország	657	494	7 876	9 027

A legnagyobb haditengerészetek létszáma
1895-ben

Nagy-Britannia	2023 679*	1511	65 744 18 893*	88 850
Franciaország	1842 1311	1211	40 693 23 890	68 947
Oroszország	1249	2106	31 924	35 279
Olaszország	806 135	772	22 625	24 338
Németország	969 117	292	16 889 3 219	18 267
Ausztria— Magyarország	665	510	7 933	9 108

31 A különböző évekről szóló jelentésekből kigyűjtött adatok. Jelentés az 1894. évről, 91. o., 1895. évről, 87. o., az 1913. évről, 199. o.

A legnagyobb haditengerészetek létszáma
1913-ban

Nagy-Britannia	4984	2485	124 171 18 350* 3 130**	153 120
Franciaország	1883	993	58 000	60 876
Oroszország	1986	1433	50 000	53 419
Olaszország	999	1076	39 000	41 075
Németország	2840	1368	61 975 1 544* 5 388**	73 115
Amerikai Egyesült Államok	2391	1313	58 500 10 266*	76 460
Japán	2826	1337	45 400	49 563
Ausztria—Magyarország	936	812	17 689	19 437

* Tengerészgyalogság
** Tengerparti tüzérség, léghajózás
Megjegyzés: a „Törzs" rovatban az orvosok, lelkészek, mérnökök, hadbírák, gazdászati tisztek, adminisztratív tisztviselők stb. szerepelnek.

A hajóhad kérdése

A hajóhad létesítése rendkívül költséges. Ugyancsak sok pénzt emészt fel a már meglevő állomány fenntartása és fejlesztése, a korszerűség által megkövetelt szinten való tartása. Az elavult hajóegységekből álló flotta fényűzés, mert konfliktus esetén olcsó préda, mégis sok pénzt emészt föl szolgálatban tartása.

A flottaépítés kérdése a szokottnál is élesebben vetődött fel Magyarországon, a magyar törvényhozásban, mert felesleges pénzkidobásnak ítélték a hajóhadra fordított költséget. Ez a téves szemléletmód még akkor is tartotta magát, amikor már egyre-másra alakultak magyar tengerhajózási vállalatok, amelyeknek hajói védelmet igényeltek. Az oltalmat pedig nem lehetett kizárólag a nemzetközi jogra bízni, továbbá a felségvizek feletti uralmat sem lehetett — és nem lehet ma sem — pusztán a tengerpartról, parti erőkkel biztosítani. Márpedig Magyarországnak is volt tengerpartja, voltak forgalmas kikötői és következésképp felségvize is.

Magyarországnak tehát tanácsos volt hozzájárulnia a Monarchia — és ezen belül az ország — kereskedelmi hajózásának, partjainak és kikötőinek védelméhez, mert ezt kívánta gazdasági érdeke. Ezen felül a közös hadügy a hozzájárulást elő is írta. A védelemnek pedig egyetlen eszköze volt: a haditengerészet ütőképes hajóhada.

Mekkora volt ez a hadiflotta 1867-ben?

A kiegyezéskor, tehát amikor Magyarországon visszaállították az alkotmányosságot és ezzel a rendelkezési jogot a védelmi mindkét ága, a hadsereg és a haditengerészet fölött, a császári-királyi flotta az alábbi erőkből állt: 1 csavar-

gőzös sorhajó, 7 csavaros páncélos fregatt, 8 kisebb csavaros fregatt és korvett, 13 csavaros ágyúnaszád az Adrián, 9 csavaros és kerekes ágyúnaszád a tengeren, 6 a Garda-tavon, 1 a Dunán, valamint 14 különböző rendeltetésű tengeri kerekes gőzös. Összesen 59 gépi meghajtású hajóegység.

Ezen felül volt még a hajóhadnak 34 különböző típusú, vitorlával vagy evezővel hajtott hadihajója, közülük 2 fregatt, 2 korvett, 7 brigg és 4 goelett érdemel említést. Mivel a világ haditengerészetei ekkor már áttértek a gőzzel hajtott hadihajók építésére, e vitorlások elavultak és csupán iskolahajókként vagy expedíciós utakra használhatták őket. Harcértékük nem volt, az ütőképes hajóhadhoz nem lehetett őket hozzászámítani.[32]

A hajóhad és a tengerészeti költségvetés a második véderőtörvényig

Az 1866. július 20-án vívott lissai tengeri csata nagy tekintélyt szerzett Tegetthoff ellentengernagynak. Az uralkodó még aznap altengernaggyá léptette elő, kitüntette a Mária Terézia Rend középkeresztjével és kinevezte az osztrák felsőház (Urak Háza) örökös tagjává. 1868 márciusában pedig Tegetthoff altengernagy vette át a közös Hadügyminisztérium Tengerészeti Szekciójának vezetését, s ő lett a haditengerészet parancsnoka 1871. április 7-én bekövetkezett haláláig. Tegetthoff minden befolyását arra használta, hogy fejlessze a flottát. Ebben azonban — furcsa módon — épp a lissai győzelem — az 1866. évi háború egyetlen győzelme — gátolta, mert a flotta jó szereplése a dualista államban megalapozatlan biztonságérzetet keltett. Úgy vélték, a hajóhad már elég erős, nem igényel további fejlesztést.

Tegetthoff 1868-ban új flottaépítési tervet terjesztett a két delegáció plénuma elé, a következő indoklással: „... Hogy minden partvidék védhető legyen a nyílt tengerről és minden támadót távol lehessen tartani, ahhoz a megóvandó területtel arányos flottára van szükség. Hajóhad nélkül a Monarchia már eleve lemond partvidékéről, tengermellékéről. A part ugyanis szárazföldi csapatokkal nem védhető, mert a meglevő parti erődök az új páncélhajókkal szemben már nem képesek helytállni. Korszerű, új erődök pedig rengeteg pénzbe kerülnek és ugyanekkor csupán a partsáv kapna védelmet. ... A hadiflotta célja természetesen a védelem — a hajóhad defenzív jellegű —, de bizonyos támadó erőt is kell tartalmaznia ...[33]

A flottaprogram alapján kiépítendő hajóhad nagyobb lett volna, mint a környező — riválisa — államoké (15 páncélhajó, 8 fregatt, 16 korvett és ágyúnaszád, valamint 11 egyéb kiszolgáló hajó). Tegetthoffnak sikerült elérnie, hogy a delegációk elfogadják ezt a tervet és megszavazták az építési költség első részletét 1 900 000 forintot. A flottaépítésre 25 millió forintot terveztek, s tíz alatt kellett végrehajtani. A következő években azonban az összeget csökkenették, a program sohasem valósult meg teljes egészében, éppen akkor, amikor a szomszédos államok haditengerészetei hatalmas fejlődésbe lendültek.

Tegetthoff altengernagy halála után a Monarchia évtizedeken át éppen hogy csak fenntartotta hadihajó- és létszámállományát.

A továbbiakban nézzük a megvalósult hajóépítéseket.[34]

1867-ben kezdték el a Trieszt melletti San Marcóban a Navale Adriatico hajógyárban a hajóhad első kazamatahajóját, amely 1869. évi vízrebocsátá-

32 *Ottenfeld—Teuber:* i. m., valamint jelentés az 1896. évről, 112. o.
33 *Lengnick:* i. m. 20—21. o.
34 Az új hajók építését alapvetően tárgyalja: *Schöndorfer, Ulrich:* Der österreichische Kriegsschiffbau von 1818 bi 1914. Wien, 1980. 23—42. o.

sakor a LISSA nevet kapta. Ez még félig fából, félig vasból épült. 1869/71-ben páncélozott kazamatahajóvá alakították a KAISER sorhajót.

A lissai csata tapasztalatai alapján az ék alakban történő támadást tekintették a jövő tengeri csaták követendő taktikájának, ezért erős orr- és fartüzérséggel akarták az új hajókat ellátni. Ezt szem előtt tartva tervezte Josef von Romako hajótervező mérnök azt a két újabb kazamatahajót, amelyeket 1869-ben, ugyancsak Triesztben kezdtek építeni s a CUSTOZA és az ERZHERZOG ALBRECHT nevet kapták. Mindkettő teljesen vasból épült már. Még ugyancsak Tegetthoff életében kezdték építeni Polában a HELGOLAND, Triesztben a FASANA és ZRÍNYI csavaros korvetteket, mindhármat ismét fából.

1871-ben bocsátották vízre a haditengerészet első nagy műhelyhajóját, a CYKLOP-ot, amelyet a franciaországi La Seyne-ben építettek.

Tegetthoff nevéhez fűződik a haditengerészet Duna-flottillájának a megalapítása. Romako mérnök tervei alapján 1869-ben megkezdték a MAROS és LEITHA dunai monitorok építését a Pest-Fiumei Hajóépítő Társaság pesti hajógyárában. 1871-ben bocsátották őket vízre, majd mindkettőt átvette a haditengerészet „Budapesti Különítménye". Ezek a monitorok voltak a cs. kir. flotta első ikercsavaros, forgó lövegtoronnyal ellátott — egyúttal az első, magyar gyárban épített — hadihajói.

Ami a hajóépítésre és átalakításra fordított összeget illeti, az 1868-ban első részletként megszavazott 1,9 millió forintot a következő évre 1 millióra csökkentette a két parlament s csak 1871-ben, majd 1872-ben emelte meg jelentősebben 4,4 — illetőleg 4,9 millió — forintra. 1868-tól 1872-ig tehát összesen 13,8 millió forintot fordíthatott a haditengerészet a hajópark bővítésére, illetve korszerűsítésére.[35]

Ugyanebben az időszakban a haditengerészet költségvetése összesen 57,9 millió forint volt, amelyben természetesen benne van a hajóépítésre fordított összeg is.

Tegetthoffot halála után Friedrich von Pöck báró altengernagy követte a haditengerészet parancsnoki posztján. 1883 tavaszáig tartó működése alatt a flotta körül mély csend honolt. Jóindulatú ember, képzett tengerész volt, de hiányzott belőle az erély és a küzdőképesség, és a haditengerészet létjogosultságát is megkérdőjelező katonai vezetéssel szemben képtelen volt érvényesíteni akaratát, nem tudta keresztülvinni a megkezdett fejlesztés folytatását. Parancsnoksága alatt csupán a megkezdett hajóépítéseket fejezték be, s néhány kisebb egység futott le a hajógyárak sólyáiról. Az osztrák történészek körében van olyan vélemény is, hogy Pöck altengernagy parancsnokságának idején a haditengerészet közel állt a széthulláshoz.[36]

Az 1872. évi 19,9 millió forintos költségvetésről és az abban foglalt 4,9 milliós hajóépítési összegről tíz esztendő leforgása alatt a haditengerészet költségvetési összege 1883-ig 9,4 millióra, illetve abból hajóépítésre fordítható 1,6 millió forintra zuhant.

A hajóhad visszafejlődött.

A hetvenes évek közepén az 1867 előtt épített KAISER MAX, PRINZ EUGEN és DON JUAN D'AUSTRIA páncélos fregattokat modernebb típust képviselő kazamatahajókká alakították át. Ez idő tájt csupán egy új, nagy páncélhajó épült a Trieszt melletti San Roccóban, a Stabilimento Tecnico Triestino hajógyárban, ugyancsak Romako tervei alapján A lissai győzőről, Tegetthoff

35 Jelentés az 1896. évről, 112. o.
36 Uo.

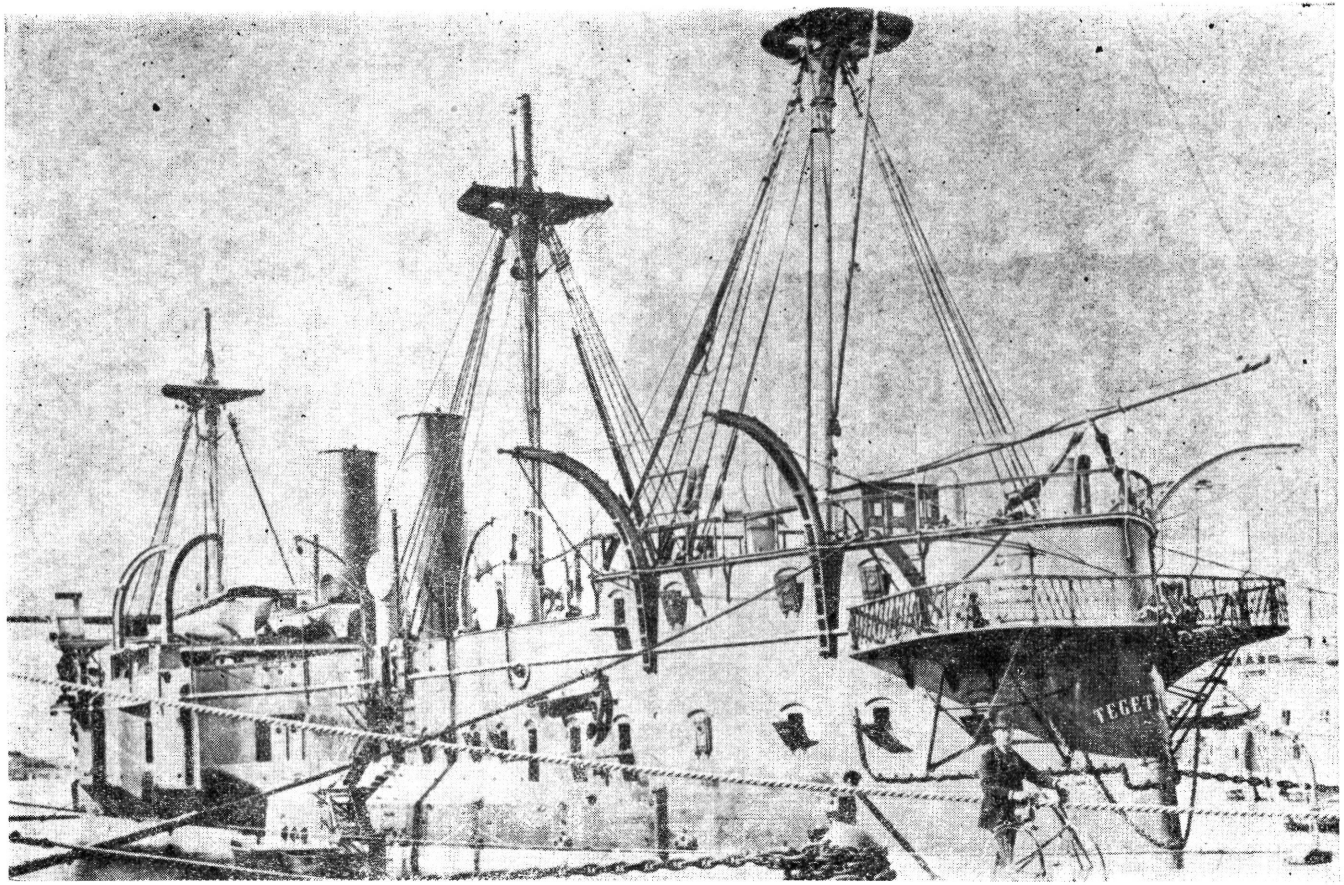

Az 1876—1882 között épült TEGETTHOFF *kazamatahajó a századfordulóig a haditengerészet legnagyobb egysége volt. A kilencvenes években korszerűsítették. A világháború végéig szolgálatban állt. (A képek Gál Imre reprodukciói)*

admirálisról nevezték el. A századfordulóig a TEGETTHOFF volt az osztrák—magyar hajóhad legnagyobb egysége.

A kisebb hajók állománya nagyjából a korábbi szinten maradt. 1872—1878 között bocsátották vízre a RADETZKY és LAUDON csavaros fregattokat, a Kusmány mérnök tervezte SAIDA, DONAU, FRUNDSBERG és AURÓRA nevű csavaros korvetteket, valamint a NAUTILUS és ALBATROS ágyúnaszádokat.

A fregattok és korvettek missziószolgálatban álltak, vagy a kiképzést szolgálták, ezért tüzérségük elkészültükkor is elavult volt. A ZRÍNYI, a FRUNDSBERG és az AURÓRA, továbbá a két ágyúnaszád távoli, óceáni utakra is alkalmas volt. Eljutottak a trópusokra, télvíz idején is hajóztak, kemény próbára téve a személyzetet.

A hetvenes évek közepén új hajótípus született, a torpedónaszád, amelynek építésében Ausztria—Magyarország haditengerészete világviszonylatban az élen járt. Ez nem véletlen, mert az önjáró torpedót, cs. kir. tengerésztiszt, a fiumei Luppis János Balázs fregattkapitány találta fel. Első modelljét 1860-ben készítette. 1864-ben megállapodott a fiumei Stabilimento Tecnico Fiumano hajógyárban dolgozó Robert Whitehead angol mérnökkel és közösen fejezték be az újabb példányt. 1866-ban bemutatták egy állami bizottságnak, s ekkor kapta az új fegyver a „torpedo" nevet (torpedo marmorata = márványos zsibbasztó rája). 1867-ben a cs. kir. haditengerészet megvásárolta a találmányt és torpedóvető csövet építtetett a SEEHUND és a KAISER MAX fedélzetére. A SEEHUND, mint Ausztria—Magyarország első torpedónaszádja, 1873. március 27-én állt szolgálatba.[37] Eleve torpedóvetésre készített hajókat, ún. torpedónaszádokat 1874-től építtetett a cs. kir. haditengerészet az angliai Thornycroft-hajógyárban, mint e hajótípus első példányait. Thornycroftban négy, az ugyancsak angliai Yarrow-hajógyárban kettő, ezek mintájára pedig a pólai Tengerészeti Szertár (Arsenal) műhelyében további négy torpedónaszád épült 1881-ig, amelyeket folyamatosan római számmal jelöltek.[38]

A torpedónaszádokon kívül a hetvenes évek második felében a Monarchia minden más tengeri hatalmat megelőzve kezdte építeni trieszti és pólai hajógyáraiban a naszádoknál nagyobb ún. torpedóhajókat, vagy más kategorizálás szerint „torpedócirkálókat" (ZARA, SPALATO, SEBENICO és LUSSIN).

A hetvenes években épült még három kerekes gőzös (MIRAMAR, ANDREAS HOFER és TAURUS).[39]

1883-ban Marx von Sterneck báró altengernagy került a haditengerészet élére. 1866-ban Sterneck volt annak a FERDINAND MAX páncéloshajónak a parancsnoka, amely a lissai csatában olyan eredményesen sarkantyúzta meg az olasz RE D'ITALIA-t.[40]

Sterneck altengernagy idejében lassan megszűnt a flottafejlesztés pangása. Sterneck felismerte, hogy az új tengerészeti műszaki vívmányok miatt meg kell változtatni a hagyományos flottaszervezési elveket. Ezért új flottaépítési tervében elsősorban az úszó flottaanyag kedvezőbb, korszerűbb tagozódását tartotta szem előtt. A torpedó és a tengeri akna tökéletesedése a gyengébb flották számára is lehetővé tette, hogy az erőviszonyokat a saját javukra billentsék, hiszen a torpedók és aknák, valamint a kis torpedónaszádok sokkal olcsóbbak, mint ellenfeleik, a hatalmas csatahajók. Ez az az időszak, amelyben egyre szaporodnak a torpedónaszád flottillák, majd feltűnnek a torpedónaszádokhoz ha-

37 *Schmalenbach, Paul:* Kurze Geschichte der k.u.k. Marine. Herford, 1970. 91. o.
38 *Fock, Harald:* Schwarze Gesellen. Herford, 1979. 312. o.
39 *Gogg, Karl:* Österreichs Kriegsmarine. Salzburg—Stuttgart, 1974. 61., 79. és 80. o.
40 Beminiszenzen an die k.u.k. Kriegsmarine. Összeállította *H. Rödhammer.* Linz—Ebelsbeg, 1981. 27. o.

sonlóan fürge és torpedóval szintén felszerelt ellenfeleik, a torpedónaszád-rombolók — később torpedórombolók, majd röviden csak rombolók. Ez a két új hajófajta természetesen új hadrendi beosztást is követelt és megváltoztatta az ütőképes hajóhadak keresztmetszetét is. Ezt ismerte fel Sterneck.

1884. évi flottaépítési tervében — amelyet Ferenc József jóváhagyott — kifejtette, hogy először létre kell hoznia a hajóhad 15 csatahajóból — vagy ahogy akkor nevezték, toronyhajóból — álló magját, nagy védelmi és harckészültséggel. Másodsorban gyors, de a toronyhajóknál valamivel könnyebben felfegyverzett cirkálókra van szükség a felderítő szolgálat, valamint a torpedóhajók védelmének ellátására, továbbá ún. misszióutazásokra. Végezetül torpedóhajókból, torpedónaszádokból és rombolókból álló gyors, nagy flottillát kell teremteni. Sterneck előterjesztésében a szállító-, kiszolgáló- és segédhajókról sem feledkezett meg.

A számtalan hajótípus miatt felmerült ellenvetéseket azzal hárította el, hogy a hajóhadat csak így lehet a Monarchia nagyhatalmi állásához méltóan bővíteni és korszerűsíteni. Ilyen hajóállománnyal — különösen a cirkálókkal — a flotta eleget tesz partvédelmi- és missziós-kötelezettségeinek az üzemeltetési költségek növelése nélkül. Hogy tervezetét népszerűsítse és elfogadtassa, a nagyobb hajókat „partvédőknek" és „missziócirkálóknak" jelölte. A magyar delegáció ugyanis akadékoskodott, s csak abban az esetben volt hajlandó hozzájárulni a költségekhez, ha kidomborodik a haditengerészet védelmi jellege. A „partvédelem", mint érv, akkor megtette a magáét. De ezután éveken keresztül felhasználták a flottafejlesztés ellenzői a nagyvonalúbb tengerészeti politika ellen, mondván, hogy Sterneck szerint is csupán a partvédelem a flotta fő feladata, melyet a meglevő hajók jól ellátnak.

Szerencsésebbnek mondható a „missziócirkáló" jelző, mert missziófeladaton az új kereskedelmi kapcsolatok kiépítését értették. S ennek megfelelően a missziócirkálók védik a tengeren túl tartózkodó osztrák és magyar állampolgárokat, ügyelnek a nemzetközi egyezmények betartására, erőteljesen közreműködnek a nemzetközi szerződések minél kedvezőbb megkötésében, tekintélyt szereznek a Monarchiának azzal, hogy idegen világokkal is megismertetik Ausztria—Magyarország hadilobogóját (ún. lobogómutatás) és tudományos kutatásokra, expedíciókra is felhasználhatók.

Evvel kapcsolatban azonban Sterneck a tengerészeti költségvetés 1885. évi tárgyalásán tartott expozéjában nyomatékosan hangsúlyozta, hogy viszont az említett, külpolitikai és kereskedelem-politikai célt szolgáló hajókat — tehát a misszió- és állomáshajókat — a jövőben nem lehet a Monarchia operatív haderejéhez számítani.

Ennek ellenére a delegációk csak mérsékelt összeget szavaztak meg, azt is az 1885—1888 közötti évekre elosztva.[41]

Sternecknek így is sikerült az első szerény emelést elérnie, a következő összegekre: a tengerészet költségvetése 1885-ben 10,6 millió forintra növekedett, amelyből 2,5 millió forintot fordíthattak új hajók építésére. 1886-ban 11,1 millió forintból, 2,9 millió forintot, 1887-ben 13,2 millió forintból 3,8 millió forintot, 1888-ban pedig 13,1 millió forintból 4,1 millió forintot.[42] A további emelések lehetővé tették, hogy megépülhessen a Monarchia első két kisméretű toronycsatahajója, a KRONPRINZ ERZHERZOG RUDOLF és a KRONPRINZESSIN ERZHERZOGIN STEPHANIE. A csatahajók hét, illetve nyolc év alatt épültek. Építési költségük összesen 5 427 570, illetőleg 4 462 668 forint volt. Ezek a hajók kaptak első ízben a cs. és kir. flotta történetében 30,5 cm-es lövegeket.

41 *Lengnick:* i. m. 23. o.
42 Jelentés az 1896. évről, 113. o.

A cirkálószükséglet kielégítésére Angliából rendeltek két kisebb hajót, amelyek 1885. évi vízrebocsátásukkor a PANTHER és LEOPARD nevet kapták. Newcastle-ban épültek s mintájukra épült Triesztben 1886/87-ben a TIGER, mely utóbbiból később a LACROMA lett. Építési költségük összesen 2 932 783 forintot tett ki.

A torpedóhajók közül 1887/88-ban épült a németországi Elbingben a METEOR, a BLITZ és a KOMET, 1889/90-ben pedig az angliai Yarrownál Poplarben a többinél nagyobb PLANET. Az első három 839 187,5 forintba, a PLANET 468 375 forintba került. Ez utóbbi mintájára Triesztben 1889/90-ben épített TRABANT 451 575 Ft-ba került. 1884—1891 között huszonkilenc kisebb torpedónaszádot is építtetett a haditengerészet parancsnoka, megvetve velük a tervbe vett torpedónaszád flottilla alapját, sőt azt a Pöck altengernagy idejében épített tíz egységgel együtt ütőképes erővé növelte. Ezeket római számokkal jelölték s az utolsó, a XXXIX. számú, 1891-ben készült el. Építési költségük együttvéve 1 461 940 forint volt, fegyverzet nélkül.[43]

Sterneck altengernagy a segédhajók építéséről sem feledkezett meg. Először három vontatógőzöst építtetett (a HIPPOS és a BÜFFEL 1887-ben, a DROMEDAR 1891-ben készült el) 194 952 forintért. A GIGANT szivattyúhajó 1889-ben, a PLUTO szivattyúhajó 1897-ben, a NAJADE és NYMPHE ivóvíztároló hajók 1890—1894 között épültek, 386 913 forintért.

1890-ben fektették le a gerincét a cs. és kir. haditengerészet első aknahajójának, a SALAMANDER-nek, amelyért 121 756 forintot, az ugyanekkor Elbingben épített PELIKAN torpedóraktár-hajóért 937 228 forintot fizetett a haditengerészet. Ezekben az összegekben a fegyverzet — mintegy 50 000 forint — nincs benne.

Bár, amint látjuk, a flotta kiépítése tervszerűen és meggondoltan haladt, a súlyt az olcsóbb, kisebb egységekre kellett helyezni, mert a költségvetésben biztosított összeg ismét csökkenni kezdett, 1889-ben 11,2 millió, 1890-ben 11,1 millió forintra. Ugyanekkor az új hajók építésére 3,6, illetve 2,8 millió forint jutott csak.

Mindent összevetve 1885—1890 között új hajók építésére és felfegyverzésére 19,7 millió forintot fordítottak a 70,9 millió költségvetési forintösszegből. Ebből Magyarország kvóta szerinti részaránya több mint 23 millió forint volt, amelyből közel 7 millió forint jutott új hajók építésére.

Hajóépítés és költségvetés 1891—1899 között

Az 1891 utáni esztendőket csaknem ugyanolyan helybenjárás jellemezte, mint a hetvenes évek közepétől a nyolcvanas évek közepéig terjedő időszakot. Az alacsonyra szabott haditengerészeti költségvetés szűkös viszonyokat teremtett a hajóhadnál. Mint arról a személyi állomány alakulásának taglalásánál már szó esett, a költségvetés nem tette lehetővé, hogy arra a néhány hajóra, amelylyel a hajópark bővült, elegendő és képzett tengerész kerülhessen. Sterneck abban reménykedett, hogy az új hajók szolgálatba állításával sikerül megemeltetnie a haditengerészetre szánt összeget és bővítheti személyi állományát. Amint ezt az idézett panaszokból láthattuk, tévedett.

A flottából nagyon hiányoztak a csatahajók. Újak építését azonban a szűkre szabott költségvetés nem tette lehetővé. Ezért, viszonylag olcsó megoldásként, a TEGETTHOFF kazamatahajó teljes modernizálása mellett döntöttek, amelynek során — 1891—1893 között — új gépeket és tüzérséget kapott.

43 Jelentés az 1898. évről, 81. o.

Ugyancsak a nagy hajók pótlására, illetőleg azok helyett épült két nagy cirkáló, a KAISER FRANZ JOSEPH I és a KAISERIN ELISABETH. 1891-ben, illetve 1893-ban álltak szolgálatba. Építési költségük és teljes felszerelésük 2 573 442, illetve 2 796 782 forintot tett ki. Bár akkoriban a különböző haditengerészetek már páncélos csatahajókat és pándélos cirkálókat építettek, a Lajtán inneni és Lajtán túli parlamentek erre nem szavazták meg a szükséges pénzt. E két cirkálót a torpedóhajók leküzdésére, kereskedelmi hajók ellenőrzésére és misszióutakra tervezték, tehát sokféle követelményt kellett kielégíteniük. Sebességük ugyan nagy volt, de csupán a gép- és kazánházat, valamint a lőszerkamrákat oltalmazta gyenge páncél. A cs. és kir. flottánál ezt a két cirkálót — mivel egy nehéztüzérségi telitalálat könnyen harcképtelenné tehette őket — csak mint „Sterneck szardíniás dobozait" emlegették.

A haditengerészet parancsnoka végül is keresztülvitte, hogy a parlamentek megszavazzák a flotta első, a maga idejében valóban korszerű, nagy páncélos cirkálója, a KAISERIN UND KÖNIGIN MARIA THERESIA építését, amelyet 1893-ban bocsátottak vízre. Építési költsége az ágyúkkal, lőszerrel és teljes felszereléssel együtt 3 928 075 forintra rúgott.

1893-ban Sterneck 1,5 millió forint rendkívüli hitelt kapott új csatahajók, az ún. partvédők építésére.[44] Meglehetősen hosszú ideig épültek, az utolsó — a BUDAPEST — 1898-ban készült el. A másik kettőt MONARCH-nak és WIEN-nek nevezték. Közülük a BUDAPEST kapott először a cs. és kir. flottában vízcsöves kazánokat. Nem voltak nagy hajók, vízkiszorításuk mindössze 5600 tonnát tett ki. Azért épültek a korabeli csatahajókhoz viszonyítva kisebbre, mert a költségvetésből többre nem telt, viszont a taktikai, technikai és számbeli flottaszükséglet legalább három azonos típusú egységet igényelt. Ennek ellenére 250—270 mm-es páncélt és 24 cm-es Krupp lövegeket kaptak.

Építési költségük különböző volt. A MONARCH 4 582 337 forintba került, amelyből a lövegek ára 847 388, a lőszeré 576 947 forintot tett ki. A WIEN kb. 300 000 forinttal lett drágább. A BUDAPEST összes költsége 5 025 880 forint volt, amelyből az ágyúk és a lőszer ára megegyezett a MONARCH-éval.[45]

Sterneck parancsnokságának ideje alatt több csatahajó nem épült. Ám az ő munkálkodásának köszönhető további három csatahajó építési terveinek elfogadása, jóváhagyása. Viszont még 1897—98-ban kezdték építeni azt a három missziócirkálót, amelyek jeles csatahelyekről kapták nevüket: ZENTA, ASPERN és SZIGETVÁR.

1895-ben fektették le a hajóhad második páncélos cirkálójának a gerincét, amelyet KAISER KARL VI-ra kereszteltek.

Ezekhez az építésekhez a már említett különhitel is hozzájárult. Egyébként a haditengerészet költségvetése 1896-ban másfél millió forinttal emelkedett az előző évihez képest, az 1 millió különhitellel együtt. 1897-ben az összeg fél milliót csökkent, de azután folyamatosan és állandóan emelkedett.[46] (Lásd a 220. oldalon levő táblázatot).

Bár nem tartozik szorosan a tárgyhoz, mégis érdemes megnézni, hogy a költségvetés egyes tételei mit tartalmaznak. A korábban már kiindulási esztendőnek vett 1894. és az 1899. év költségvetésén keresztül mutatjuk be a tételekre bontott költségvetést.[47]

44 *Lengnick:* i. m. 28. o.
45 Az egyes hajók építési költségei az 1911. évi jelentés 102—108. o.
46 Jelentés az 1896. évről, 112—123. o., jelentés az 1899. évről, 78—89. o.
47 Jelentés az 1894. évről, 89. és 93. o., jelentés az 1899. évről, 61—68. o.

A haditengerészet költségvetése
millió forintban

Év	Összesen	Ebből új egységek építésére és felfegyverzésére	Év	Összesen	Ebből új egységek építésére és felfegyverzésére
1873	10	3,2	1886	11,1	2,9
1874	10,8	3,1	1887	13,2	3,8
1875	10	2,4	1888	13,1	4,1
1876	9,9	2,8	1889	11,2	3,6
1877	9,3	1,9	1890	11,1	2,8
1878	9,5	1,8	1891	11,6	2,5
1879	8,6	1,4	1892	11,6	2,6
1880	8,3	1,2	1893	12	2,6
1881	9,5	1,6	1894	12,5	2,9
1882	9,5	1,8	1895	13	3,3
1883	9,4	1,6	1896	14,5	4,7
1884	9,3	1,5	1897	14	3,8
1885	10,6	2,5	1898	14,5	4,7
			1899	16,6	4,9

Amint a következő oldal táblázataiból látjuk, a VI. és VII. cím alatti összeg, több, mint amit eddig az új hajók építésénél írtunk, mert ezek a címek más tételeket is tartalmaznak.

Nem volna teljes a hajóépítésről, illetőleg a hajóállomány alakulásáról alkotott képünk, ha nem foglalnánk össze a kisebb egységek építését és építési költségeit is.

Még a római számokkal jelzett kis II. osztályú torpedónaszádok építésével egyidőben kezdték el az ugyancsak II. osztályú, inkább a parti vizekre alkalmas, de már névvel ellátott, ADLER és FALKE nevű naszádok, továbbá a SPERBER, illetve ELSTER típusú egységek építését, amelyekből 1885—1891 között 22 darab készült. Ezeknél nagyobbak voltak az 1897—99 között épült KÍGYÓ-típus naszádjai (4 egység) és az 1895—96-ban épített VIPER és NATTER. 1892-ben és 1896-ban két nagy torpedóhajó is elkészült, a SATELLIT és a MAGNET.

Az ADLER és a FALKE 283 710 forintba került. A 22 torpedónaszád építési költsége összesen 1 729 972 forintot tett ki. A KÍGYÓ-típus négy egysége, valamint a VIPER és NATTER ára 1 448 524 forint volt, természetesen mindezek teljes felszereléssel és fegyverzettel értendők. A SATELLIT-ért és a MAGNET-ért 1 108 562 forintot fizetett a haditengerészet a németországi Elbingben működő Schichau Hajógyárnak.

Ugyancsak a most tárgyalt időszakban épült két újabb monitor a Dunára, amelyek 1892., illetve 1893. évi vízrebocsátásukkor a KÖRÖS és a SZAMOS

A cs. és kir. haditengerészet költségvetése tételenként

Cím	Tárgy	1894 Szükséglet (Ft)		1899 Szükséglet (Ft)	
		Rendes	Rendkívüli	Rendes	Rendkívüli
I.	Fizetések	1 466 930	—	1 575 610	—
II.	Zsold és ruhaátalány	1 261 870	—	1 292 060	—
III.	Szolgálat a szárazföldön	787 780	—	822 910	—
IV.	Szolgálat a tengeren	1 441 020	—	1 584 000	—
V.	Intézetek (vízrajzi hivatal, tengerészeti akadémia, teng. alreáltanoda, teng. népi és polg. isk., teng. kórházak	223 770	5 000	231 150	9 100
VI.	A hajóhad karbantartása, pótlása és üzembentartása	3 490 200	1 575 000	3 961 260	3 715 000
VII.	Fegyverezés	233 000	707 500	315 000	1 711 000
VIII.	Szárazföldi és vízi építkezések	240 970	267 500	288 480	300 900
IX.	Különös kiadások	195 000	10 000	222 940	10 000
X.	Ellátási költségek	672 140	—	901 850	—
Összesen:		10 012 680	2 565 000	11 195 260	5 746 000
Levonva a saját jövedelmet:		100 000	—	100 000	—
Maradvány		12 477 680		16 841 260	

A VI. és VII. cím részletezve	1984	1899
Hajó- és gépépítésre	2 152 226	4 915 000
Ágyúkra és ágyútalpakra	408 519	538 000
Lőszerre	258 499	1 290 000
Víz alatti fegyverekre	52 110	139 000
Hajó- és szertári anyagokra	1 042 218	1 441 360
Összesen (Ft)	3 913 632	8 323 360

nevet kapták. Ezek voltak a következő, Budapesten épített hadihajók, amelyekért 670 959 forintot fizettek. A Dunára megépítették az első őrjárónaszádot is 1893/94-ben, amely az „a" jelet kapta: építési költsége 32 030 forint volt.

Összegezve az 1891—1899 közötti időszak költségvetési számait és az új hajókra fordított összeget, a következő megállapításra jutunk.

Mindenekelőtt, ha összevetjük az 1885—1890 közötti költségvetési összeget az utána következő, tehát 1891—1899 közötti összeggel, akkor szembeötlő az emelkedés. Mert míg az előző 15 esztendőben 70,9 millió forint volt a haditengerészet költségvetésének összege, addig az 1891—1899 közötti években, tehát sokkal rövidebb időszak alatt ez a szám 120,3 millió forintra rúg. Ugyanebben a két időszakban az új hajók építésére és felfegyverzésére fordított összeg 19,7 millió forintról 31,7 millió forintra növekedett. Ennek megfelelően Magyarország hozzájárulása a költségvetéshez — a kvóta időközi emelkedésének következtében — 42 millió forintra emelkedett, amelyből új hajók építésére 11 millió forint esik.[48]

1892 után a Monarchiában új pénznemet vezettek be, a koronát, amelynek értéke a forint kétszerese lett. Az áttérés folyamatosan történt, ezért csak 1900-tól számoltak egységesen és mindenütt koronában. Ezért 1899-ig mi is forintban (osztrák értékű forintban) feltüntetve adtuk meg a költségvetési összegeket. 1900-tól azonban e tanulmányban is áttérünk a koronára. Ezt azért tartjuk szükségesnek külön is kiemelni, mert a különböző pénznemben megadott értékek között 1900 után feltűnő és félrevezető a különbség. Vagyis az utoljára tárgyalt, 1899. évi költségvetési összeg 16,6 millió forintja után ugyan 39,5 millió korona lett 1900-ban a költségvetés összege, ami azonban csak 19,7 millió forintnak felel meg, tehát semmiképpen sem értendő úgy, mintha a költségvetést ilyen magasra emelték volna az előző évihez képest.

A haditengerészet költségvetése és a hajóhad fejlődése 1900—1914 között

Az előző költségvetési időszakot tárgyaló részben már említettük a KAISER KARL VI páncélos cirkáló gerincfektetését és a három másik misszióciркáló — a változó terminológia szerint könnyűcirkálónak, vagy védett cirkálónak is nevezett — ZENTA, ASPERN és SZIGETVÁR építésének megindítását. A páncélos cirkálót 1900 áprilisában vette át a flotta s ekkor történt építési költségének végleges elszámolása, mely 11 018 051 koronát tett ki. (Itt jegyezzük meg, hogy az egyes években feltüntetett hajóépítési összegek nem azonosak az adott évben befejezett egységek árának összegével, mert azt több részletben fizették, a hajók építési fázisától függően.)

A ZENTA építése már 1899-ben befejeződött ugyan, de árát csak itt adjuk meg, hogy testvérhajóival együtt szerepeljen és alkalom adódjon az összehasonlításra. Tehát a ZENTA 4 207 166, az 1900-ban elkészült ASPERN 4 531 769, és az 1901-ben szolgálatba helyezett SZIGETVÁR pedig 4 719 105 koronába került.

Ezeket az egységeket azonban már a flotta új parancsnokának, Hermann von Spaun báró altengernagynak a hivatalba lépése után fejezték be, mert Sterneck 1897. december 5-én meghalt. Spaun, elődje nyomdokain haladva, mindenekelőtt azokat a szervezeti és technikai újításokat tette életképessé, amelyeket elődje vezetett be (a tiszti és legénységi iskolát továbbfejlesztette, a misszióutakat rendszeressé tette stb.). Ezután a hatalmas külföldi flottaépítések miatt szükségesnek látta új flottaépítési terv kidolgozását, amely azonban a

48 Jelentés az 1900. évről, 68—73., 76. o., jelentés az 1905. évről, 74—78. o.

kedvezőtlen pénzügyi helyzet miatt elakadt. Noha később Spaunnak sikerült fejtegetéseivel meggyőznie a delegációkat, a flottaépítéshez általa szükségesnek ítélt összegeket csak fokozatosan és nem is teljes egészében szavazták meg. Mindenesetre a haditengerészet költségvetését az 1898. évi 29 millió koronáról 1904-re közel kétszeresére tornázta fel.

Ennek megfelelően 1900—1904 között új hajók építésére és felszerelésére a következő összegeket tudták költeni: 1900-ban 12 421 610 koronát, 1901-ben 13 250 000 koronát, 1902-ben 14 830 049 koronát, 1903-ban 14 600 000 koronát. Az 1904. évi költségvetés 50,3 millió korona volt, másfél millióval több, mint az 1903. évi, tehát valószínűleg az új hajók építésére fordított összeg is nagyobb volt az előző évinél, feltehetően 15 millió. (Erről az évről nincsenek részletes adataink.)

Mielőtt továbbmennénk, átfogó táblázatban bemutatjuk a haditengerészet évi rendes költségvetésének alakulását, koronában, 1900—1914 között.

A haditengerészet rendes költségvetése[49]

Év	korona	Év	korona
1900	39 466 500	1907	45 400 000
1901	43 490 820	1908	57 000 000
1902	46 690 820	1909	63 437 860
1903	48 940 820	1910	66 757 210
1904	50 300 000	1911	68 257 210
1905	51 026 410*	1912	71 757 210
1906	57 197 410*	1913	74 257 210
		1914	75 747 000**

* Az 1904—1908-as évek a rendkívüli hitel nélkül. A későbbi költségvetési összegek is összevetendők a szöveges résszel.

** A világháború kitörése a költségvetési összeget illuzórikussá tette. A rendkívüli hitelek ezekben az összegekben nincsenek feltüntetve, azokat az európai haditengerészetek költségvetéseit bemutató táblázatba vettük fel, ahol a haditengerészetekre fordított tényleges kiadások szerepelnek.

Az 1898—1904 közötti költségvetési időszakra három újabb csatahajó építése és befejezése esik. Ezek a HABSBURG, az ÁRPÁD és a BABENBERG nevet kapták, utalva a Habsburg-ház osztrák ágának egyik elődjére, valamint az Árpád-házra. (A haditengerészet piros-fehér-piros lobogója ugyanis a Babenbergek családi színeiből ered, s II. József vezette be, mint a Habsburgok ausztriai házának lobogóját.) Ezek az új csatahajók minden eddiginél nagyobb, 8300 tonnás egységek voltak. Építési költségük sorrendben: 17 276 833, 17 592 989, illetve 18 842 840 koronát tett ki.

49 Jelentés az 1900. évről, 65. o., 1901. évről, 61. o., 1902. évről, 61. o., 1903. évről, 61. o.; az 1904. évre vonatkozó adatok az 1905. évről szóló jelentés grafikonjából, 1905. évről, 61. o., 1906. évről, 89. o., 1907. évről, 99. o., 1908. évről, 71. o., 1909. évről, 69. o., 1910. évről, 75. o., 1911. évről, 77. o., 1912. évről, 81. o., 1913. évről, 71. o., Az 1914. évre vonatkozó adat a jelentés az 1913. évről 72. oldalán található

Ugyancsak ekkoriban, 1902—1904 között épült Budapesten a TEMES és BODROG monitor, a cs. és kir. hajóhad ötödik és hatodik, magyar hajógyárban rendelt hadi egysége, összesen 2 788 181 koronáért.

Az 1900—1904 közötti évek költségvetési összege 228 888 960 korona volt, amelyből kb. 73 244 000 esett Magyarországra. Ebből a hajóépítési hozzájárulás hozzávetőleg 20 millió koronát tett ki.

A három csatahajó és a két monitor építési költsége ugyanis összesen 56 500 843 koronára rúgott, ami majdnem megegyezik az 1900—1903 között hajóépítésre fordított költségek adataival (56 101 659 K.). Hogy ez évenként mekkora összeget jelentett, azt pontosan nem lehet tudni, mert az építések egyik évről áthúzódtak a másikra, továbbá újabb egységeket is kezdtek építeni, ami átfedéseket eredményez a költségvetési kiadásokban.

Hogy megértsük, miért akarta Spaun admirális a hajóhadat erőteljesebben fejleszteni — vagyis korszerű hajókból álló, ütőképes flottát létrehozni, azt képzett, elegendő számú legénységgel ellátni —, ahhoz egy pillantást kell vetnünk Európa nagyobb államainak haditengerészeti költségvetéseire,[50] illetőleg a flottákra ténylegesen fordított összegeket bemutató táblázatokra is.[51]

A nagyobb európai haditengerészetekre fordított kiadások millió koronában
(1900—1913)

Év	Nagy-Britannia	Franciaország	Németország	Oroszország	Olaszország	Ausztria-Magyarország
1900	638,7	315,0	182,8	369,6	101,8	39,5
1901	688,1	297,1	237,5	356,6	90,6	43,4
1902	741,6	291,4	256,9	374,6	93,2	46,6
1903	750,7	291,3	246,4	397,8	120,8	48,9
1904	850,1	300,0	265,0	441,0	121,0	50,3
1905	886,0	302,3	278,6	293,9	120,8	51,0
1906	849,5	308,8	298,0	262,2	132,2	57,1
1907	754,0	296,5	328,5	228,6	133,5	45,4
1908	776,6	303,9	399,0	240,0	150,4	57,0
1909	844,1	307,8	517,1	240,8	153,6	63,4
1910	975,3	360,8	520,0	243,5	155,8	66,7
1911	1078,7	401,2	538,9	318,7	211,2	123,2
1912	1081,1	415,8	549,7	403,9	238,7	179,7
1913	1112,3	484,7	553,3	585,1	249,1	175,4

50 Jelentés az 1896. évről, 112—123. o., jelentés az 1899. évről, 78—89. o.

51 Jelentés az 1900. évről, 88. o., 1901. évről, 84. o., 1902. évről, 86. o., 1903. évről, 75. o., 1905. évről a grafikon és 83. o., 1906. évről, 89. o., 1907. évről 99. o., 1908. évről, 103. o., 1909. évről, 105. o., 1910. évről, 111. o., 1911. évről, 113. o., 1912. évről, 119. o., 1913. évről 179. o., az 1914. évre vonatkozóan az 1913. évi grafikon ad adatot. A táblázatokban az 1909. és 1910. évi jelentéseknél számelírásos hibák vannak, ahol ez nyilvánvaló volt, ott a grafikon vettük figyelembe.

A nagyobb haditengerészetek költségvetése,
abból az új hajók építésére fordított összeg millió forintban

Év	Nagy-Britannia		Franciaország		Németország		Oroszország		Olaszország		Ausztria-Magyarország	
1867	127	20,5	81,6	—	—	—	31,6	7,3	—	—	7,6	1,9
1868	128,4	23,7	86,7	—	7,9	1,1	32,1	6,8	—	—	8,4	1,9
1869	114,2	18,8	—	—	8,1	1,6	32,6	5,2	—	—	8,8	1
1870	111,6	14,9	—	—	13,6	2,4	33,1	5,7	—	—	9,8	1,6
1871	117,6	18,9	99,1	—	13,7	2,9	33,5	6,7	—	—	11	4,4
1872	114	16,6	76,5	—	13,2	3,5	39,5	8,4	—	—	19,9	4,9
1873	114	17	79,3	—	14,9	5	46,9	12,5	—	—	10	3,2
1874	118,8	20,2	56,9	14,3	—	—	47,2	11,3	67,6	6,4	10,8	3,1
1875	129,8	26,2	—	—	24,2	8,5	47,7	8,5	19,4	5,4	10	2,4
1876	135,5	31,3	—	—	18,6	9,9	47,6	9,9	19,7	5,6	9,9	2,6
1877	153,5	54,8	—	—	—	—	47,2	9,7	20,2	5,8	9,3	1,9
1878	145,2	30,4	108,6	—	—	—	46,9	9,5	20,8	6	9,5	1,8
1879	126,9	22,4	—	—	29	10,3	49,8	8,9	21,9	6,3	8,6	1,4
1880	123,6	20,1	91,6	—	24,3	7	54,2	14,3	22,9	6,3	8,3	1,2
1881	128,4	23,3	—	—	23,3	4,9	54,8	13,4	22,5	7,3	9,5	1,6
1882	148,8	24,9	103,6	—	22,3	3,4	55,7	16,9	25	8,1	9,5	1,8
1883	128,4	27,6	102,3	29,9	24	4,3	58,2	20,4	28	8,8	9,4	1,6
1884	129,6	25,9	98,9	35,7	23,2	3,6	64,4	24,3	27,7	8,5	9,3	1,5
1885	152,4	41,6	106,7	36,3	25,5	3,7	74,9	27	—	—	10,6	2,5
1886	159,6	45,1	—	—	29,6	4,9	74,6	29,8	44,4	18,5	11,1	2,9
1887	150	57,9	95,2	33,2	28,7	5,3	75,2	27,6	39,2	11	13,2	3,8
1888	156,9	48,5	109,9	34,3	29,3	4,6	75,8	28,2	49,3	14,1	13,1	4,1
1889	164,4	55,9	128,9	57,9	30,7	7,7	74,5	33,3	61	16	11,2	3,6
1890	165,9	55,6	104,7	30,5	47,9	22	83,1	34,5	60,3	16,7	11,1	2,8
1891	170,4	58,4	106,4	32,4	50,5	21,1	86,2	43,3	52	13,9	11,6	2,5
1892	170,9	57,2	123,2	32,2	51,2	17	91,9	46,8	50,9	13,5	11,6	2,6
1893	170,9	56,6	133,8	37,3	47,9	16,9	94,8	63,6	49,4	18,4	12	2,6
1894	208,4	83,7	133,4	41,5	44,47	9,1	97,3	50,1	51,1	17,6	12,5	2,9
1895	224,4	94,2	135,3	36	52,1	14,2	99,7	52,5	49,6	17	13	3,3
1896	261,2	116,9	132,9	38	51,8	15,9	110,8	49,1	50,1	16,8	14,5	4,7
1897	268,1	116,8	118,6	36,5	70,2	29,5	113,6	44,1	51,8	22,1	14	3,8
1898	285,3	129,6	142,4	53,1	74,2	30,8	129,3	51,9	47,1	14,9	14,5	4,7
1899	330,5	133,6	152	60,5	80,2	33	157,8	64,7	50,9	11,8	16,6	4,9

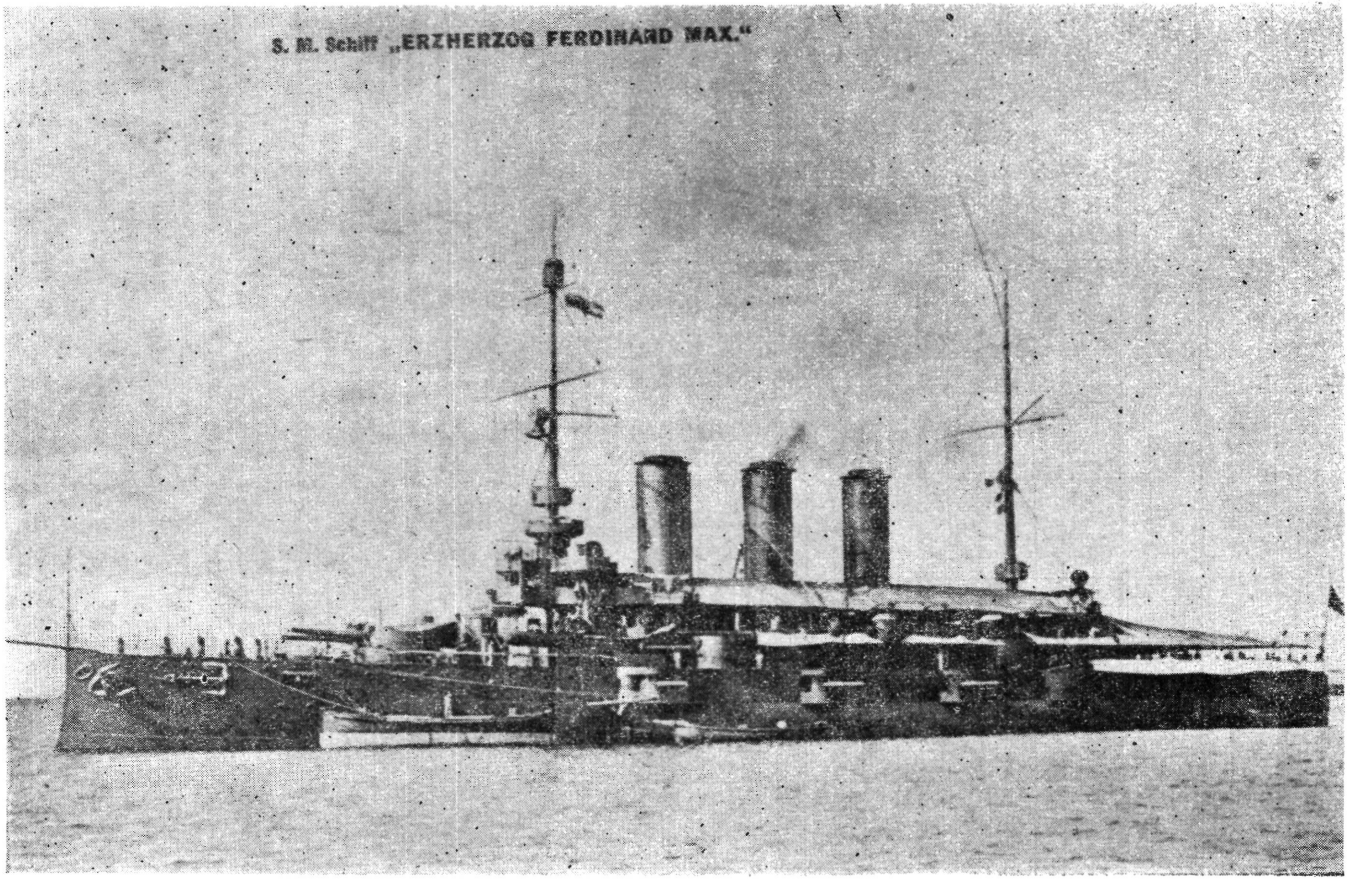

A cs. és kir. flotta első, 10 000 t vízkiszorítást meghaladó csatahajóinak egyike, az **ERZHERZOG** *FRANZ FERDINAND.*

A költségvetési összegből egy főre esik koronában

Év	Nagy-Britannia	Franciaország	Németország	Oroszország	Olaszország	Ausztria-Magyarország
1900	15,89	8,12	3,32	3,49	3,21	0,89
1901	17,11	7,40	4,31	3,36	2,86	0,98
1902	18,49	7,54	4,67	3,53	2,94	1,05
1903	18,04	7,47	4,37	2,87	3,72	1,08
1904	20,0	7,60	4,50	3,00	3,80	1,10
1905	21,30	7,75	4,64	2,11	3,72	1,12
1906	20,43	7,91	4,96	1,88	4,07	1,26
1907	18,13	7,62	5,47	1,64	4,11	1,00
1908	17,26	7,75	6,58	1,73	4,44	1,14
1909	18,76	8,38	8,08	1,80	4,46	1,26
1910	21,20	9,20	8,10	1,68	4,59	1,33
1911	23,59	10,23	8,30	1,96	6,12	2,40
1912	23,62	10,66	8,46	2,46	6,82	3,46
1913	24,18	12,12	8,26	3,50	7,12	3,37

A táblázatok jól mutatják, hogy a világháborút megelőző csaknem fél évszázadban a tengerészetekre fordított beruházások milyen jelentősen megnövekedtek az egyes államokon belül és az államok egymás közti viszonylatában egyaránt. Feltűnő a Monarchia lemaradása minden bemutatott államtól, s különösen meghökkentő a szomszédos és potenciális ellenfélnek tekinthető Olaszországgal szembeni lemaradás. E számok tükrében tehát indokoltnak tekinthető Spaun altengernagy küzdelme a flotta fejlesztéséért. Az Osztrák—Magyar Monarchia végül is területét és lélekszámát tekintve Európa legnagyobb, legtekintélyesebb államalakulatai közé tartozott. Ezt pedig, hosszú tengerpartja és egyre lendületesebben fejlődő tengeri kereskedelme lévén, nemcsak szárazföldi erejével, hanem haditengerészetének növekvő súlyával is demonstrálnia kellett.

Spaun altengernagynak sikerült is elérnie, hogy 1904-ben rendkívüli, különleges hitelt kapjon a haditengerészet azért, hogy befejezhesse flottaépítési programját. A viszonylag magas hitel 121,5 millió koronát tett ki. E rendkívüli hitel birtokában azonnal nagyobb lendületet vett újabb három csatahajót már korábban elkezdett, de vontatottan haladó építése, a 10 600 tonnára tervezett ERZHERZOG-osztály egységeié. Ám még ugyanebben az esztendőben Heinrich von Pitreich lovag, a közös hadügyminiszter kieszközölte, hogy a haditengerészet a 121,5 millió koronás hitelt köteles évenként 25 millió koronás részletekben visszafizetni kb. 50 milliós évi költségvetésből. Ez annyit jelentett, hogy bár kapott a haditengerészet egy nagyobb összeget, amely éppen a három új csatahajó és az ugyancsak építés alatt álló harmadik páncélos cirkáló, a SANKT

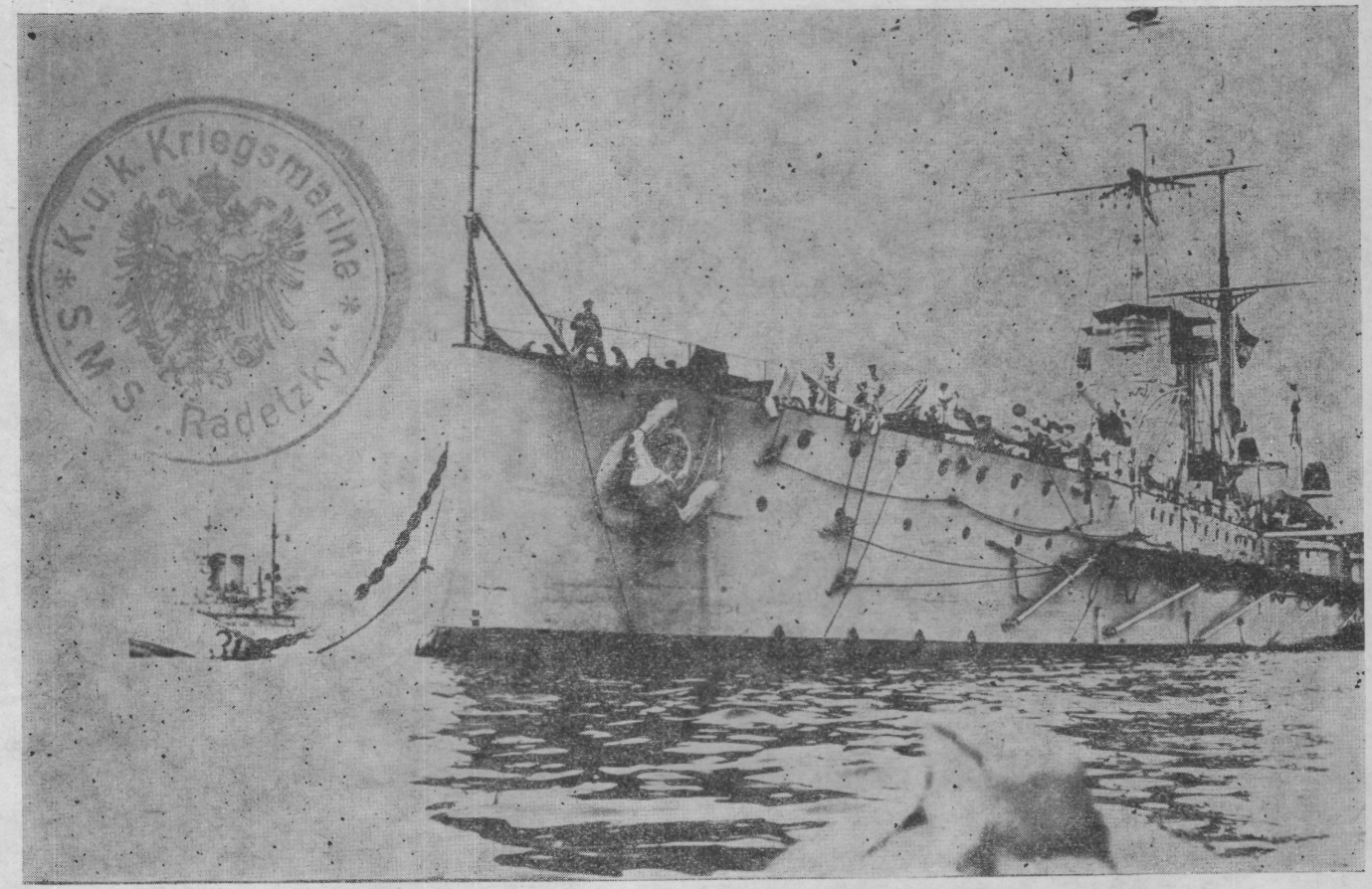

A RADETZKY, két testvérhajójával együtt, a dreadnought-előtti csatahajó jellegzetes megtestesítője.

GEORG — építési költségét fedezte, ugyanakkor azonban az évi rendes költségvetését a felére csökkentette. Spaun altengernagy erre 1904 októberében benyújtotta lemondását, tiltakozásul e méltánytalan intézkedés ellen. Az uralkodó személyes kérése sem tartotta vissza. Egyébként ez a cselekedete annyira hatott I. Ferenc Józsefre, hogy — bár a lemondást elfogadta — elrendelte: a legközelebbi nagyobb hajót Spaun admirálisról kell majd elnevezni. Ezt a nevet az első gyorscirkáló kapta.[52]

Utódjául helyettesét, Rudolf Montecuccoli gróf, altengernagyot nevezték ki a flotta és a Tengerészeti Szekció élére, akinek hivatali ideje alatt — 1913-ig — a cs. és kir. haditengerészet hatalmas fejlődésnek indult, amit elsősorban az új hajók felsorolásával mutatunk be.[53]

Az 1900—1914 között munkába vett és vízre bocsátott úszóegységek lajstroma

Hajók	Építés ideje	Névleges víz-kiszorítás/t	Építés összes költsége/korona	Együttes költség/korona
Csatahajók				
ERZHERZOG KARL	1902/05	10 600	26 718 201	
ERZHERZOG FRIEDRICH	1902/07	10 600	26 622 261	
ERZHERZOG FERDINAND MAX	1904/07	10 600	26 394 768	
ERZHERZOG FRANZ FERDINAND	1907/10	14 500	42 219 583	
RADEZTKY	1907/10	14 500	42 200 000	448 754 813
ZRÍNYI	1907/11	14 500	42 200 000	
VIRIBUS UNITIS	1911/12	20 000	60 600 000	
TEGETTHOFF	1911/13	20 000	60 600 000	
PRINZ EUGEN	1911/14	20 000	60 600 000	
SZENT ISTVÁN	1911/15	20 000	60 600 000	
Páncélos cirkáló				
SANKT GEORG	1900/05	4 300	18 077 945	18 077 945
Gyorscirkálók				
ASMIRAL SPAUN	1907/10	3 500	10 400 000	
SAIDA	1911/13	3 500	10 400 000	
HELGOLAND	1911/13	3 500	10 400 000	41 600 000
NOVARA	1911/14	3 500	10 400 000	

52 *Schöndorfer:* i. m. 38. o.
53 Jelentés az 1913. évről 106—113. o.

Hajók	Építés ideje	Névleges vízkiszorítás/t	Építés összes költsége/korona	Együttes költség/korona
Torpedórombolók				
HUSZÁR	1904/05	400	1 558 136	
ULAN	1905/06	400	1 568 987	
STREITER	1905/06	400	1 568 521	
WILDFANG	1905/06	400	1 528 879	
SCHARFSCHÜTZE	1905/07	400	1 528 840	
USKOKE	1905/07	400	1 529 102	
TURUL	1907/08	400	1 555 594	18 457 627
PANDÚR	1907/08	400	1 555 594	
CSIKÓS	1907/09	400	1 515 994	
RÉKA	1907/09	400	1 515 994	
VELEBIT	1907/09	400	1 515 993	
DINARA	1907/09	400	1 515 993	
TÁTRA	1911/13	850	3 000 000	
BALATON	1911/13	850	3 000 000	
CSEPEL	1911/13	850	3 000 000	
LIKA	1911/14	850	3 000 000	
ORJEN	1911/14	850	3 000 000	
TRIGLAV	1911/14	850	3 000 000	19 500 000
WARASDINER	1912/14	380	1 500 000	
Torpedónaszádok				
50 E	1904/05	200	722 106	
51 T—63 T	1905/07	200	9 369 758	
64 F—73 F	1907/09	200	7 049 320	
74 T—81 T	1912/14	250	8 000 000	44 041 184
82 F—97 F	1913/14	250	15 900 000	
98 M—100 M	1913/15	250	3 000 000	
Tengeralattjárók				
I—II.	1907/09	230/270	2 430 000	
III—IV.	1907/09	240/300	2 830 000	
V—VI.	1908/10	236/273	2 700 000	12 960 000
VII.	1909/14	240/273	5 000 000	

Hajók	Építés ideje	Névleges víz-kiszorítás/t	Építés összes költsége/korona	Együttes költség/korona
Monitorok INN, ENNS	1913/14	520	5 200 000	5 200 000
Önjáró naszádok „b"	1905	36	1 386 375	1 386 375
„c", „d"	1908/09	39		
„e", „f", „g", „h"	1907/10	15		
10 darab szerhajó	1908/09	47	1 000 000	1 000 000
HERKULES mentőh.	1909/10	1 500	1 234 462	10 694 462
CHAMALEON aknah.	1912/13	1 000	2 560 000	
POLA, TEODO szeneshajó	1913/14	12 000	7 000 000	

Összegezve, kerekítve, a haditengerészet 1905-től az 1915. év elejéig 598 millió koronát fordított új hajók építésére. Ebben az 1914 után elkezdett (és befejezett) egységek ára nincs benne. Ehhez a magyar korona országai 217,7 millió koronával járultak hozzá, a kvóta arányában. A hajóállomány növekedését a hajókon szolgáló legénység létszámalakulása is jól példázza. 1905-ben 7669, 1913-ban már több mint a kétszerese, 15 736 főnyi legénységi állományú egyén szolgált hajókon az év végi adatok szerint. Az összlétszám ekkor 19 437 fő volt.

Az európai haditengerészetek hajóállomány-változását, az összehasonlíthatóság érdekében a 233., 234. és 237 oldalon külön táblán mutatjuk be.[54]

A tengeri hadihajók építésébe 1906-tól kapcsolódtak be a magyar hajógyárak, miután a Danubius Hajó- és Gépgyár Rt. megvásárolta a fiumei (bergudi-i) Howaldt és Társa modern gépekkel felszerelt hajógyárát, valamint hajóépítő telepet létesített Portorében. Ekkor rendelt először a Danubiustól tíz torpedónaszádot és hat torpedórombolót a haditengerészet. A torpedórombolók a TURUL osztályt alkották, a torpedónaszádok számjelet kaptak. 1908-ban újabb hat torpedónaszád építésére kapott megbízást a gyár. Ezek voltak a flotta első olyan naszádjai, amelyek kizárólag olajfűtésre voltak berendezve.[56]

1911-ben, amikor a hajógyár egyesült a Ganz és Társa Gépgyárral s új neve Ganz és Tsa. Danubius Gép-, Waggon- és Hajógyár Rt. lett, újabb hat rombolót rendelt meg náluk a haditengerészet, amelyek a TÁTRA osztályt képezték. Ugyancsak ebben az esztendőben állapodtak meg abban, hogy elkezdik egy 20 000 tonnás csatahajó, valamint két gyorscirkáló építését is.

1914-ben 16 tagból álló torpedónaszád sorozatot kezdett építeni a Ganz—Danubius.

Mindezekhez a hajókhoz a gépi berendezést a Danubius budapesti gyáregysége szállította.

54 Az 1867—1897. évek közötti hajóállományra lásd az 1898. évről szóló jelentés 112—123., az 1898—1900. évek közötti hajóállományra az 1899. évről szóló jelentés 78—89. o. Az 1901. és 1902. évi flottaállomány az 1901. és 1902. évről szóló jelentés 76—87., illetve 72—83. oldalakon található. A többi: jelentés az 1903. évről 74. o., 1905. évről, 82. o., 1906. évről, 88. o., 1907. évről, 98. o., 1908. évről, 102. o., 1909. évről, 100. o., 1910. évről, 108. o., 1911. évről, 112. o., 1912. évről, 116. o., 1913. évről, 188. o. Az 1914. évi flottaállományra vonatkozó adatokat az 1914-re vonatkozó tengerészeti zsebkönyvek adataiból adtuk meg. Almanach für die k.u.k. Kriegsmarine. Pola—Wien, 1914. évfolyama: *Weyers* Flottentaschenbuch, München, 1914. évi adatok. A hajóállományra lásd még többek között *Schmalenbach:* i. m. táblázatát a 85. oldalon.

56 *Szekeres József:* Az újpesti hajóépítés története I—II. Budapest, 1961—63. II. k. 637—639. o.

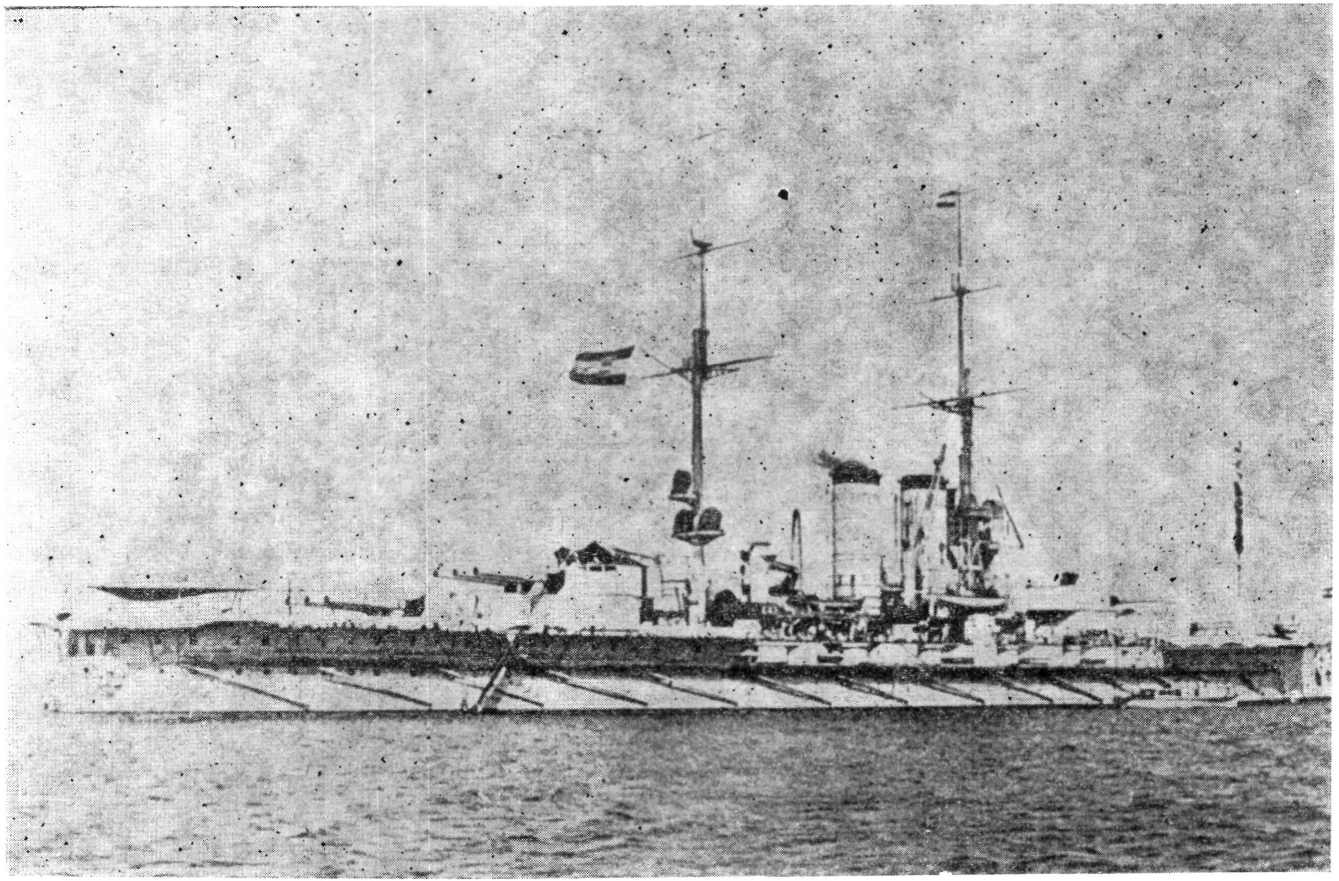

A flotta legnagyobb csatahajóinak egyike, a TEGETTHOFF. *Ezen a típuson építettek először a világon egy toronyba három lövegcsövet.*

A nagyobb európai haditengerészetek hajóállománya segédhajók nélkül

Év	Nagy-Britannia			Franciaország			Németország			Oroszország			Olaszország			Ausztria-Magyarország		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1867	35	186	—	34	113	—	2	38	—	24	45	—	14	19	—	7	21	—
1868	37	190	—	39	110	—	2	38	—	24	43	—	18	19	—	7	20	—
1869	38	188	—	39	99	—	4	38	—	24	39	—	19	21	—	8	20	—
1870	39	183	—	40	95	—	5	39	—	24	37	—	19	21	—	8	20	—
1871	41	172	—	39	89	—	5	39	—	24	35	—	19	18	—	9	17	1
1872	50	161	—	39	87	—	5	37	—	25	33	—	20	18	—	9	17	1
1873	50	156	—	41	80	—	5	41	—	26	33	—	21	17	—	9	18	1
1874	52	156	—	41	79	—	6	40	2	26	33	—	18	19	—	11	21	1
1875	54	150	—	41	74	—	7	38	2	27	34	—	14	12	—	9	21	1
1876	57	142	—	44	97	—	10	38	2	30	39	—	15	14	—	8	21	1
1877	52	143	—	48	95	—	11	31	2	30	37	13	15	15	—	9	20	1
1878	50	137	—	55	88	—	14	32	3	30	38	49	15	15	1	10	20	
1879	52	50	1	56	90	16	15	26	3	30	38	49	15	15	1	10	19	
1880	53	56	9	57	91	21	17	30	3	31	47	74	14	14	1	11	18	
1881	52	60	42	58	88	36	20	34	2	31	52	98	15	14	7	11	20	4
1882	52	64	61	57	89	52	23	34	4	28	58	113	14	15	7	11	19	6
1883	55	68	63	57	85	59	24	33	10	28	51	116	15	16	40	11	19	10
1884	56	45	76	51	85	70	24	35	16	28	53	134	15	16	44	10	20	10
1885	57	45	96	52	85	78	24	34	43	28	48	133	16	18	58	10	11	18
1886	61	46	112	46	84	98	26	32	53	26	44	134	17	20	92	10	11	34
1887	57	45	157	47	83	126	26	35	63	26	45	139	18	21	103	9	6	45
1888	60	43	154	46	81	137	26	34	75	26	45	140	16	24	123	9	6	48
1889	54	46	171	46	78	147	25	37	87	25	47	139	15	25	125	11	6	57
1890	53	82	182	47	77	157	25	36	97	25	51	117	14	27	133	11	7	66
1891	53	98	190	47	79	164	26	35	115	26	51	120	14	27	156	10	8	67
1892	56	108	192	48	76	189	27	32	107	29	49	168	15	29	161	10	9	68

Év	Nagy-Britannia			Franciaország			Németország			Oroszország			Olaszország			Ausztria-Magyarország		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1893	56	111	208	50	74	204	28	33	107	34	45	141	15	31	164	10	9	68
1894	55	124	232	52	70	215	31	33	127	35	45	144	15	12	171	10	9	75
1895	56	124	253	55	72	231	32	34	127	36	44	148	15	14	164	10	10	75
1896	61	130	272	53	73	240	33	35	126	39	44	150	15	15	164	10	10	71
1897	65	134	262	50	61	235	35	35	125	41	45	150	15	16	163	12	10	71
1898	65	140	283	50	57	244	29	30	103	41	45	188	15	16	160	11	10	72
1899	69	163	275	51	61	273	32	35	120	41	45	188	17	16	159	11	11	76
1900	78	168	284	53	64	273	32	34	129	43	46	200	17	19	154	11	13	75
1901	68	157	281	57	64	273	36	40	130	44	46	197	17	19	162	12	14	75
1902	71	163	290	46	55	292	40	40	137	47	47	204	19	19	166	13	14	75
1903	64	170	294	46	57	295	41	50	142	49	48	220	17	20	170	14	14	75
1904	68	155	364	35	57	354	32	48	149	27	19	188	16	18	174	11	11	62
1905	58	105	309	36	54	347	34	45	137	12	13	154	16	17	154	12	8	64
1906	62	105	320	36	54	427	37	51	152	14	16	215	16	20	144	9	8	53
1907	65	109	345	35	50	413	37	51	165	13	14	210	17	23	166	9	10	63
1908	59	110	331	32	48	417	37	54	163	13	14	214	17	16	152	10	10	66
1909	61	113	356	33	49	377	44	59	184	13	14	249	16	20	155	11	11	91
1910	61	117	390	27	39	381	41	57	195	13	14	207	16	19	133	12	11	104
1911	60	121	411	25	39	345	41	59	208	16	14	151	18	21	129	13	11	129
1912	62	173	327	31	50	345	43	75	226	15	58	163	19	37	135	15	24	96
1913	65	190	347	33	50	357	46	78	233	16	59	180	21	37	151	15	36	99
1914	62	—	—	33	—	—	46	—	—	18	66	—	21	46	134	16	39	100

Megjegyzés:

1 = kazamatahajók, páncélhajók, sorhajók, csatahajók stb. Tehát az adott évek legnagyobb, legerősebb hajói.

2 = a cirkálók minden típusa, beleértve a páncélos és csatacirkálót is.

3 = torpedóhajók, naszádok, monitorok, tengeralattjárók stb. A torpedórombolók 1911-ig szerepelnek itt, 1912-től a 800 tonna vízkiszorítás felettiek a 2. oszlopba kerültek.

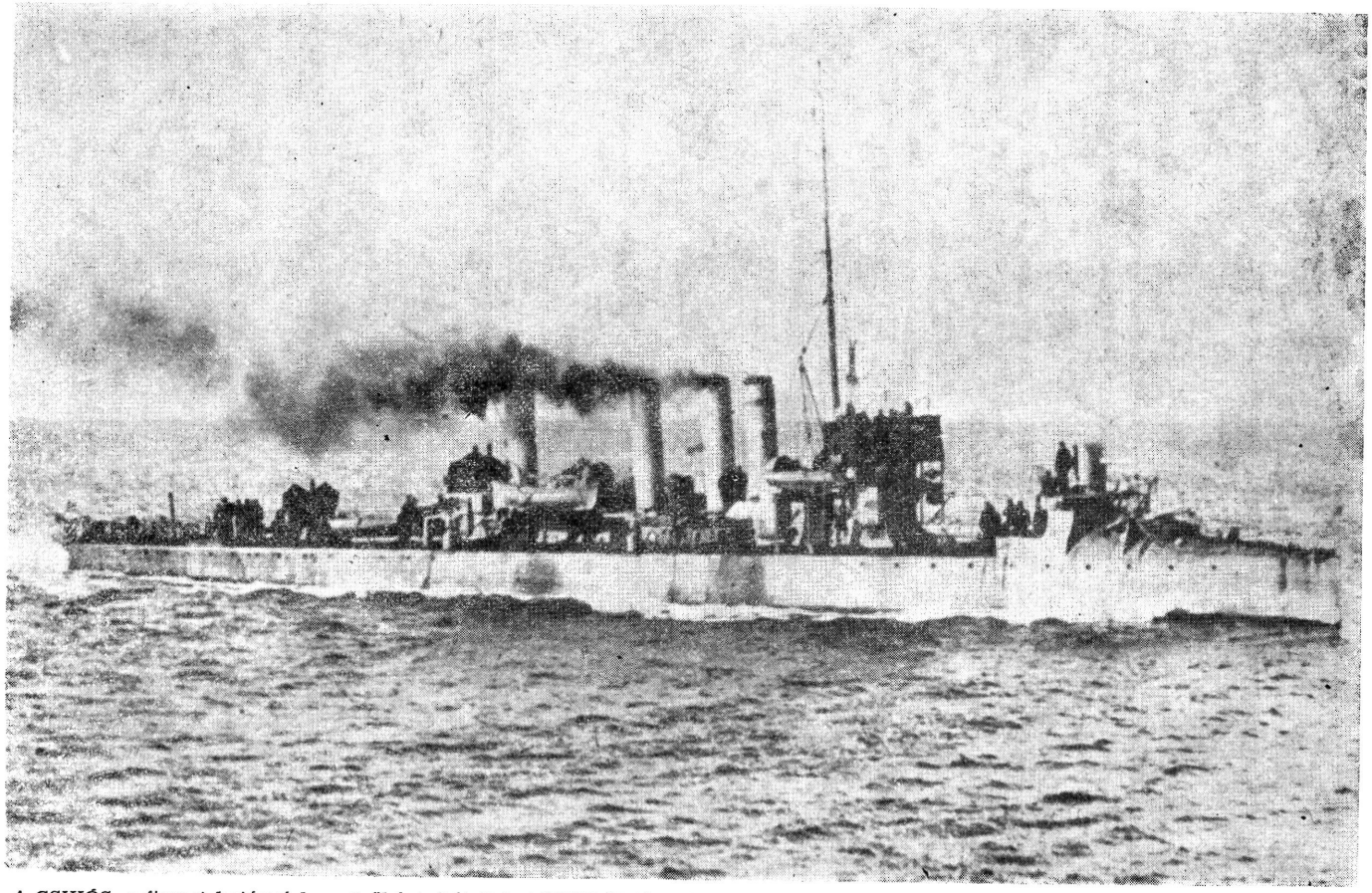

A CSIKÓS, a fiumei hajógyárban elsőként épített hat HUSZÁR-típusú, TURUL-osztályú torpedó-romboló egyike. Ez a hajóosztály képviselte először a romboló-típust a cs. és kir. hajóhadban.

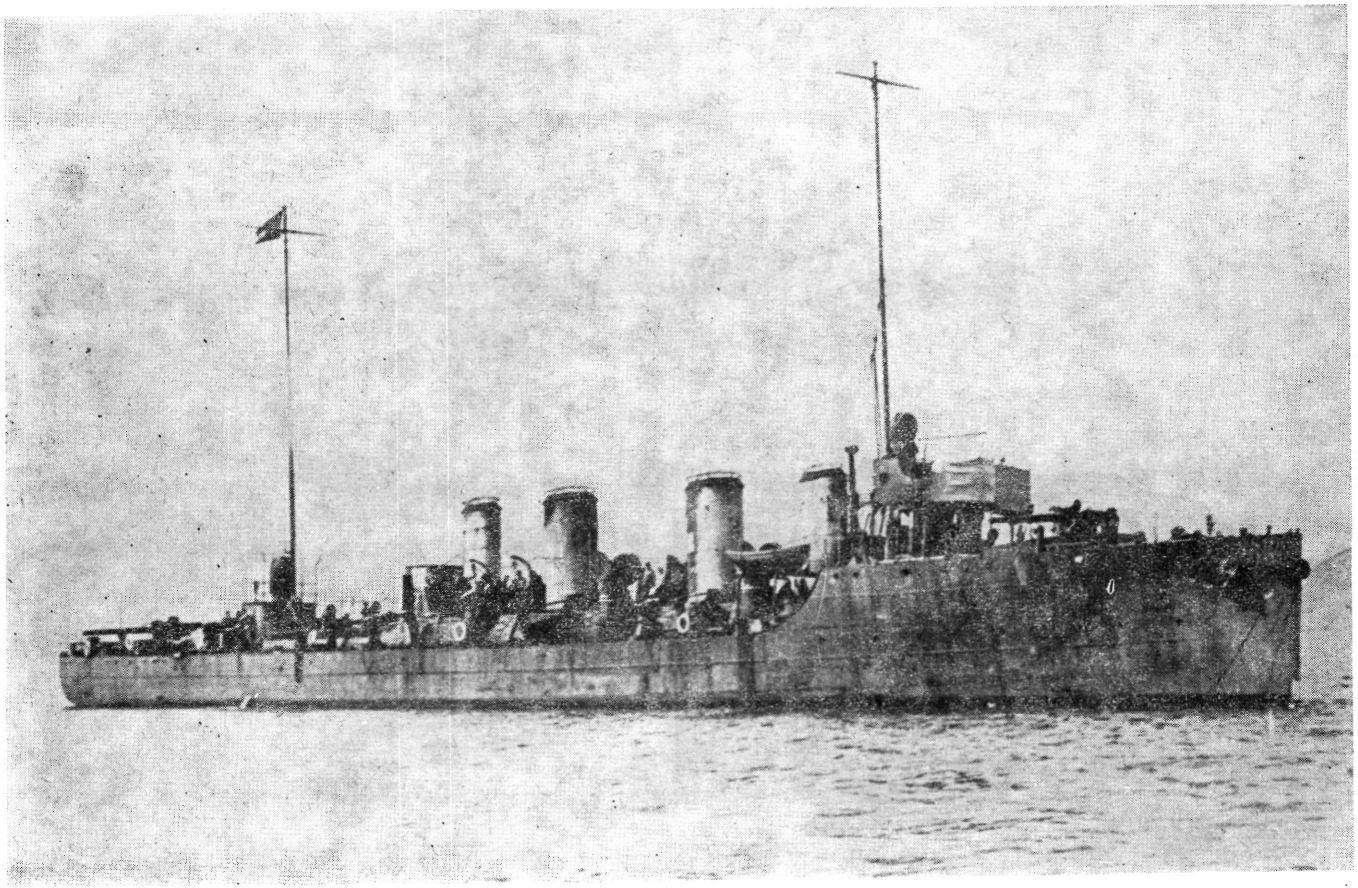

A TÁTRA torpedóromboló. A háborúban ezek a jól sikerült rombolók kísérték rendszerint a cirkálókat.

A nagyobb európai államok tengeralattjáró állományának alakulása[55]

Év	Nagy-Britannia	Franciaország	Németország	Oroszország	Olaszország	Ausztria-Magyarország
1902	5	14	—	2	2	—
1903	7	35	—	3	2	—
1904	13	44	1	3	2	—
1905	22	48	1	13	2	—
1906	30	48	2	25	6	—
1907	47	43	2	28	6	—
1908	42	47	1	28	9	—
1909	63	56	8	31	7	6
1910	68	63	10	34	7	6
1911	80	72	12	9	14	6
1912	67	77	18	30	14	6
1913	70	94	22	38	20	6
1914	84	93	36	46	20	7

Megjegyzés: E két táblázat nem fejezi ki pontosan a haditengerészeti erőviszonyokat, mert pusztán a flottaegységek darabszámát tünteti fel. Hiányzik a vízkiszorítás, a tűzerő, a sebesség, a páncélvastagság, a hajók életkora stb., amelyek mind tényezői a harcértéknek. Ám célunk nem is az volt, hogy az európai haditengerészetek ütőképességét vizsgáljuk, hanem hozzávetőleges összehasonlítást kívántunk adni, amely mégis lehetővé tesz némi viszonyítást.

A hadihajókon kívül különböző kiszolgáló hajókat, kompokat, darukat és a HERKULES mentőhajót építette a gyár. 1916-ban újabb rombolókat kezdtek építeni, amelyek közül a háború végéig kettőt befejeztek, két másik pedig a vízrebocsátásig jutott el.

Összegezve a gyár 1906—1918 között 32 torpedónaszádot, 16 rombolót, 2 cirkálót és egy csatahajót épített. Ugyanebben az időszakban a Dunára három monitort és 110 őrnaszádot is építettek.

E felszíni hajókon kívül tengeralattjárók is épültek magyar gyárakban. Az első kettőt a fiumei Whitehead-gyár kezdte el 1908-ban, majd 1911-ben épített még egyet.

A Magyar Tengeralattjáró Rt. két újabb tengeralattjárót építtetett a fiumei Whitehead-cégnél 1915—1917 között, míg ugyanebben az időben a Ganz-Danubius négy tengeralattjárót épített. Hét továbbit már nem tudott a gyár befejezni.

Külön kell szólni a 40. számú tengeralattjáró építéséről, amelyet az osztrák Flottaegyesület rendelt az e célra kibocsátott bélyegekből befolyt összegből. Mivel azonban ausztriai hajógyárban nem volt üres hely a gerincfektetéshez, a Flottaegyesület a Dunagőzhajózási Társaság óbudai hajógyárában rendelte meg 1916-ban a naszádot. Ezt darabokban, vasúton szállították Pólába és ott az Arzenál állította össze 1917-ben. A magyar gyárak tehát tíz tengeralattjárót építettek.

A tengeralattjárókat azonban nem csupán ez a két gyár építette. Sok olyan alkatrészt is be kellett építeni, amelyeket a fővállalkozók más üzemektől rendeltek meg. Ilyen üzemek a már említetteken kívül: a Budapesti Facsavar-,

55 Uo., valamint *Gonda Béla:* A tengeralattjáró hajók. Budapest, 1915. 30—90. o.

Vas- és Fémárugyár Rt., a Diósgyőri Vas- és Fémművek, Első Magyar Csavargyár Rt., Budapest, a Ganz Villamossági Rt. Budapest, a Gyertyánligeti Vasművek, Gyertyánliget, a Kábelgyár Rt., Pozsony, a Láng L. Gépgyár Rt., Budapest, a Magyar Acélárugyár Rt., Budapest, Pajor Vilmos, Budapest, a Rimamurány—Salgótarjáni Vasművek Rt., a Schlick—Nicholson Gép-, Waggon- és Hajógyár Rt., Budapest, a Magyar Gumigyár Rt., Budapest, a Weiss Manfréd Művek, Csepel—Budapest stb.[57]

Végezetül nézzük, hogyan oszlik meg a magyarországi és nem magyarországi (ausztriai, angliai, németországi) hajógyárakban épített úszóegységek száma. A vizsgálódást 1906-tól kezdtük, mert akkor kapcsolódott be először magyar hajógyár tengeri hadihajók építésébe. Ezért csak azokat a hajókat vettük számba, amelyeknek 1906-tól fektették le a gerincét, és 1918-ig befejezték őket.

Hajótípus	Magyarországon	Nem Magyarországon
	épült	
Csatahajó	1	6
Cirkáló	2	2
Romboló	16	5
Torpedónaszád	32	17
Tengeralattjáró	10	17
Monitor	1	3
Őrnaszád	10	4

Térjünk vissza a világháború kitörését megelőző esztendők költségvetéseinek részletesebb vizsgálatára.

Az 1905. évi költségvetés szerint a haditengerészet 51 026 410 koronát kapott, amelyből levonták az 1904. évi hitel törlesztési részösszegét, azaz 22 079 koronát. Maradt 28 947 410 korona. Ehhez jött a flottafejlesztésre megszavazott 121 500 000 korona 1905-ben esedékes részlete: 62 676 000 korona, amelyet az uralkodó 1905. június 10-én hagyott jóvá, mint egyszeri rendkívüli segélyt. Végeredményben a haditengerészet 1905-ben 91 623 410 korona fölött rendelkezett. 1904-ben a 121,5 millióból 13 milliót már előleg címén folyósítottak. (Erre és a következő évek költségvetéseire lásd a 48. számú lábjegyzetet.)

1906-ban — a törlesztés levonása után — 30 897 410 korona maradt, amelyhez 26 300 000 korona jött hozzá, mint a 121,5 millió korona esedékes évi részlete. Ez összesen 57 197 410 koronát tett ki.

Az 1907. évi költségvetés tiszta összege 45 400 000 korona, amelyhez 19 480 000 koronát kapott a haditengerészet, mint a 121,5 milliós hitel évi részét. 1908-ban ebből még 90 830 korona maradt, amelyet hozzátehettek a költségvetésileg megállapított 57 000 000 koronához.

1909-ben már nem volt sem hitelrészlet, sem törlesztés. A költségvetés tiszta összege 63 437 860 koronára emelkedett, tehát a flottaépítési nagy hitelkölcsön előtti 1904. évi rendes 40,3 millióról Montecuccoli altengernagynak sikerült 63,4 millióra feltornásznia.

Ez korántsem volt egyszerű. A magyar delegáció igyekezett akadályokat gördíteni a költségvetés emelése elé. Erre csupán egyetlen példa Szemere Miklós

57 Jelentés az 1913. évről 92—102. o., valamint *W. Aichelburg:* Die Unterseeboote Österreich—Ungarns. 1—2 k. Graz, 1981.

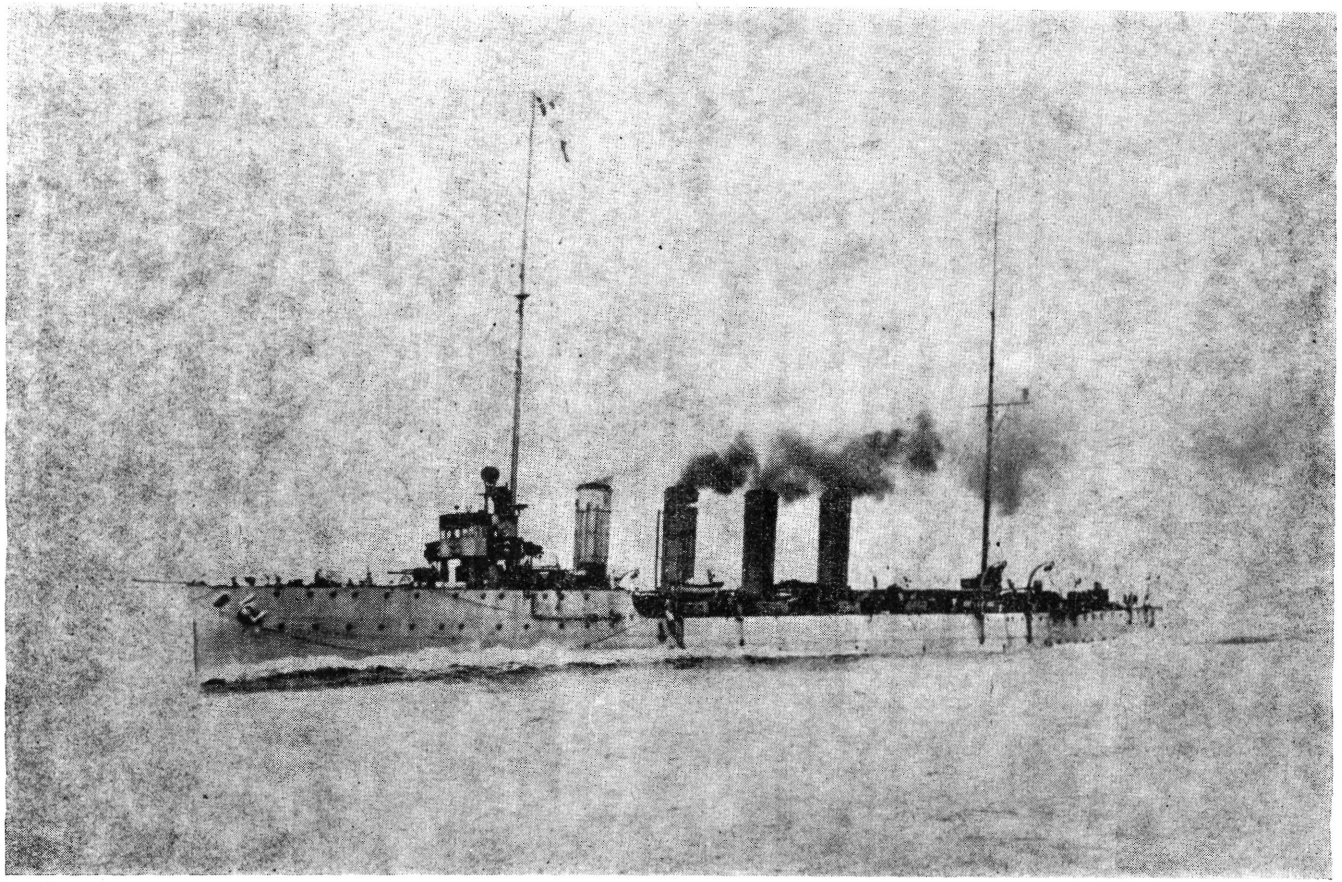

A négy gyorscirkáló egyike. A háborúban méltó ellenfelei voltak a brit, francia és olasz cirkálóknak.

beszédéből, amelyet a delegáció ülésén a haditengerészeti költségvetés tárgyalásán tartott. Nagy pátosszal a következőket mondotta: „... Azt kérdem illő tisztelettel, mire jó nekünk egy tekintélyes flotta? Gyarmataink nincsenek, ... Tengeren túli kereskedelmünk védelmére nagy flotta nem kell ... Röviden: véderőnk igen dicsőséges része a flotta, de nekünk tisztára parádés alkalom.

A nagy flottafejlesztés nálunk valójában egy költséges balfogás ... A partvédelmet elvégzik ma jól a tengeri aknák, torpedók, a parti ütegek ... Nem tengeren kell világhatalmi állást és expanziót keresnünk, de megtartani a nagyhatalmi állást az európai kontinensen ... A már épülőben levő, részben elfogadott hajók építési költségeit megszavazom, de semmi újabb hajók építéséhez nem járulok (hozzá). A költségvetést el nem fogadom."[58]

Szemere ékesszóló érvelésének bemutatásával csupán az a célunk, hogy szemléltessük, milyen nehézségeket, akadályokat kellett a haditengerészet parancsnokainak leküzdeniük, amikor a szükségesnek ítélt fejlesztéshez az ország hozzájárulását és pénzügyi támogatását is meg kellett szerezniük. A beszéd egyúttal pontosan példázza a magyarságnak a haditengerészettel kapcsolatos gondolkodásmódját, szűk látókörét.

Mint láttuk, a delegációk 1909-re nem is szavaztak meg semmiféle további hitelt, csupán csekély emelést.

Idő kellett ahhoz, hogy a magyar közgondolkodás átalakuljon. Bár nem az a szándékunk, hogy a haditengerészet szükségességéről, vagy felesleges, fényűző voltáról elmélkedjünk, mégis ismertetjük azt a felolvasást, amely a haditengerészet fejlesztésének jelentőségét latolgatta magyar szempontból. A Szemere-beszédhez hasonlóan, ugyancsak idézetek közreadásával.[59]

„... Magyar szempontból évtizedeken keresztül nem mutatkozott olyan gazdasági érdek, melyet a költséges haditengerészetnek megvédeni érdemes lett volna. Természetes tehát, hogy Magyarországon évtizedeken át az a felfogás alakult ki, hogy haditengerészetünknek nincs nagyobb jelentősége, feladata csak az lehet, hogy a két állam tengerpartját megvédje, amihez nem kellenek költséges hadihajók. Kizárólag szárazföldi hatalomnak tekintettük magunkat, nagyobb tengeri érdekeltség nélkül, melynek kizárólag hadseregét kell fejlesztenie, hogy minden érdekét megvédhesse ... ... 1891 óta kezd érdekeltségünk a tengeren hatalmas lendülettel megváltozni. A jelentéktelen »Adria« tengerhajózási vállalat hajóinak számát egy csapásra több mint megkétszerezte: a kisebb parthajózási vállalatok egyesítéséből keletkezett, most már a világ egyik legnagyobb parthajózási társaságává emelkedett a »Magyar—Horvát« tengeri gőzhajózási társaság. A szabad hajózás állami támogatásával egymás után keletkeztek az »Orient«, a »Magyar—horvát« szabad hajózási, a »Magyar keleti« és az »Atlantica« társaságok, melyek a magyar tengeri kereskedelem fejlesztésén kívül a világforgalomban is tényezőkké váltak és hajóikat egyrészt Amerikáig, másrészt Ausztráliáig járatják. Sűrű parthajózási hálózatunkon kívül vannak fontos hajózási vonalaink úgy a Nyugaton, mint a Keleten, melyek működésének megszűnése mérhetetlen kárt okozna egész közgazdasági életünknek, és áruinknak a világpiacokra való szállítását teljesen lehetetlenné tenné ... Kereskedelmi tengerészetünk ez idő szerint (1912) 120 gőzhajót számlál, mintegy 70 millió korona értékben és tengeri kereskedelmünk évenként 1 400 000 tonnát képvisel 300 000 millió korona értékben ... Ha kereskedelmi tengerészetünket és tengeri forgalmunkat háború esetére nem tudjuk megvédeni, kereskedelmi tengerészetünk ellenséges kézre kerül és a nagy áldozatokkal évtizeden át tartó

58 *Szemere Miklós:* Beszéd. Budapest, 1908.
59 *Solymásy E. Oszkár:* A haditengerészet fejlesztésének jelentősége magyar szempontból. A Tenger, 1912. évf. 480—486. o.

munkával fejlesztett tengeri forgalom megszűnik, úgyhogy ezen nemzetgazdasági munkánkat újból ott kell elkezdenünk, ahol félszázaddal ezelőtt tartottunk . . .

. . . Oroszország, Franciaország és Anglia megalakították a hármas entente-ot, sőt utóbbi két állam oly módon szándékozik tengeri haderejét elhelyezni, hogy az egész francia hajóraj a Földközi-tengerbe kerüljön, minek feltétlenül az a célja, hogy a Földközi-tengerben háború esetén a mi haditengerészetünkkel és esetleg az olasz haditengerészettel egyöntetűen vezetett hadihajóraj szállhasson szembe. De minthogy az érdekek Olaszországot korántsem kötik oly erősen a hármasszövetséghez, mint Magyarországot, Ausztriát és Németországot egymáshoz, el kell készülve lennünk arra is, hogy Olaszország elpártol a hármasszövetségtől és a neki esetleg nagyobb előnyöket nyújtó hármas entente-hoz csatlakozik, minek az volna a következménye, hogy a Földközi-tengerben két hatalom jelentékeny tengeri haderejével állnánk szemben és elkerülhetetlen tengeri háborúban teljesen magunkra volnánk utalva, mert a tengeren német szövetségesünktől semmiféle segélyt sem várhatunk . . .

. . . Nem állíthatjuk ennek következtében többé, hogy a haditengerészet fejlesztése csak Ausztria érdekében állna és a nagyhatalmi állás fenntartásához szükséges, hanem el kell ismernünk, hogy a tengeren erős nemzetgazdasági érdekeink megvédéséről van szó, melyek elhanyagolása és esetleges elvesztése bennünket még rosszabb helyzetbe hoz, mint Ausztriát, mert tőkeszegény országunkban új kereskedelmi flotta teremtésére sokkal nehezebb a szükséges tőkét újból előteremteni, mint a tőkeerősebb Ausztriának. Nem hagyhatalmi vágyak, hanem tényleges érdekek, tekintélyes nemzeti vagyonunk megvédése teszi tehát szükségessé, hogy a haditengerészetnek oly mérvű fejlesztését előmozdítsuk, sőt követeljük, mely tengeri hajózásunk szabad mozgását biztosítani képes.

Ezt a célt oly flottával érhetjük el, mely egyrészt elég erős arra, hogy az ellenséges flottát sakkban tartsa és esetleg összeütközésnél végzetes kudarc nélkül helyt állhasson, másrészt pedig elegendő számú gyorscirkálóval rendelkezik, hogy az ellenfél kereskedelmi flottájában legalább is oly kárt tehessen, mint az ellenfél a mienkben . . . Ezen érdekünkkel szemben a tengerpartnak magának a megvédése csak másodrangú szerepet játszik, de erre szükség sem lesz, míg szárazföldön elég erősek vagyunk és flottánk tengeri kereskedelmi érdekeinket kellő nyomatékkal biztosítani képes . . ."

Az előadó, Solymásy E. Oszkár prófétikus szavaihoz sincs mit hozzáfűzni. Sapienti sat. A világháború igazolta.

Lassan azért a magyarság körében is hatottak a flotta szükségességéről szóló — bár gyér nyilvánosságot kapó — nézetek. Legalábbis erre következtethetünk a következő esztendők költségvetéseit vizsgálva.

1910-ben — az előző évi 63,5 millió koronáról — 66 757 210 koronára emelkedett a haditengerészetnek megszavazott összeg, amelyhez új hajók építésére még 18 000 000 korona rendkívüli összeget engedélyeztek.[60]

Az 1911. évi rendes összeg 68 257 210 korona, amelyhez ugyancsak új hajók építésére, illetve pótlására 55 000 000 koronát adtak rendkívüli szükséglet címén.[61]

A haditengerészet 1912. évi rendes költségvetési összege 71 757 210 korona. Ehhez: a) egyszeri rendkívüli szükséglet címén a hajóhad kialakítása céljából,

60 Jelentés az 1910. évről 75. o.
61 Jelentés az 1911. évről 77. o.

több évre felosztott beszerzésekre, mégpedig a flotta pót- és új építményeinek beszerzésére, teljes fegyverzettel és felszereléssel együtt, 94 000 000 koronát kapott; b) további 1 000 000 különleges egyszeri hitelt kikötői építkezésre Pola várterületében, továbbá c) egyszeri rendkívüli hitelt két dunai monitor (INN, ENNS), két őrjárónaszád (CSUKA, FOGAS), hat síktengert járó torpedónaszád (az F jelűek) további építésére, két tengeralattjáró és egy dokk beszerzésére, valamint a repülési szak fejlesztésére, 13 000 000 korona összegben. Ez összesen 179 000 000 koronát tett ki, amelyhez hozzájött még a rendes költségvetés 71 757 210 koronája.[62]

A felforrósodott balkáni helyzet, valamint az általános európai háborús hangulat következtében tovább növekedett a rendes költségvetési összeg, amely 1913-ban 74 257 210 korona volt. Ehhez még megszavazták, legfelsőbb jóváhagyással a következő rendkívüli szükségletet fedező összegeket: hajóépítésre 68 400 000 korona, újabb 1 000 000 korona a polai kikötőépítkezésekre. Ez összesen 143 657 210 korona. Itt kell megjegyeznünk, hogy az 1913-ban valóságosan kiadott, felhasznált összeg ennél több, 175 484 850 korona volt, amely az előirányzatból és a felszerelési hitel egy részéből (31 827 640 K) állt.[63]

A haditengerészet 1914. évi első félévének költségvetése, az első hat hónapra megszavazott 37 873 580 korona rendes összeg mellett, még különböző címekre adott rendkívüli szükségletet fedező összegekből állt. Új hajók építésére egyszer 47 500 000, továbbá 7 207 500, a polai kikötőre 500 000 koronát bocsátottak rendelkezésére. Az utolsó Balkán-válságból kifolyólag szükségessé vált különleges katonai intézkedések fedezésére 40 443 860 koronát kapott még a haditengerészet. Ez az első félévre összesen 133 524 940 koronát tett ki.[64]

Összegezve: 1905-től 1914 első félévéig a haditengerészet 1116,6 millió koronát kapott, amelyből új hajók építésére 598 millió koronát fordított. Ennek a kvóta szerinti, Magyarországra eső összege 404,6 millió korona volt, amelyből 217,7 millió korona jutott új hajók építésére.

Bár nem akarunk ismétlésekbe bocsátkozni, itt mégis emlékeztetni kívánunk arra, hogy míg 1891—1904 között a haditengerészet összesen 469,2 millió koronával gazdálkodott, amelyből a Magyarországra eső rész 157 millió koronát tett ki, addig 1905-től a háború kitöréséig — tehát rövidebb időszak alatt — 1116,6 millió koronát kapott, amelyből Magyarországra 404,6 millió korona jutott.

Befejezésül, a viszonyítás lehetőségéért, bemutatjuk, hogy 1913-ban a különböző államok milyen összegeket fordítottak hadiflottáik fejlesztésére.[65]

Nagy-Britannia	1112,3 millió K	Ebből hajóépítésre 386,7 millió K
Franciaország	484,7 millió K	Ebből hajóépítésre 213,6 millió K
Németország	553,3 millió K	Ebből hajóépítésre 273,6 millió K
Oroszország	585,1 millió K	Ebből hajóépítésre 284,5 millió K
Olaszország	249,1 millió K	Ebből hajóépítésre 130,0 millió K
Egyesült Államok	708,5 millió K	Ebből hajóépítésre 101,5 millió K
Japán	238,5 millió K	Ebből hajóépítésre 79,0 millió K
Ausztria—Magyarország	175,4 millió K	Ebből hajóépítésre 78,7 millió K

62 Jelentés az 1912. évről 81. o.
63 Jelentés az 1913. évről 71. o.
64 Uo. 72. o.
65 Uo. 179. o.

A tengerészetre legtöbbet áldozó Nagy-Britannia lakosságát terhelte meg legjobban a költségvetés, ahol egy főre 24,18 korona esett, szemben az 1903. évi 18,04 koronával. Az egy főre jutó összeg 1903-tól mindenütt nagyot emelkedett 1913-ra: Franciaországban 7,47 koronáról 12,12 koronára, Németországban 4,37-ről 8,26 koronára, Oroszországban 2,87-ről 3,50 koronára, Olaszországban 3,72-ről 7,12 koronára és Ausztria—Magyarországban 1,08-ról 3,37 koronára. Legjobban Ausztria-Magyarországban nőtt, ahol az egy főre jutó teher megháromszorozódott, Olaszországban megkétszereződött, Németországban pedig csaknem megduplázódott, amíg a többi államban a viszonylagos növekedés kevesebb volt, Nagy-Britanniában például alig egyharmaddal emelkedett.

Ha a haditengerészeti költségvetések alakulását százalékban fejezzük ki, akkor Ausztria—Magyarország haditengerészeti költségvetésénél tapasztalható a legnagyobb növekedés az 1903. évihez viszonyítva: 264%. Ez a növekedés Olaszországban 151%, Németországban 99%, Franciaországban 66%, Nagy-Britanniában 48%, Oroszországban 36% volt az 1903. évihez képest. Ausztria-Magyarország lemaradása azonban olyan nagy volt a többi állam haditengerészete mögött, hogy azt a világháború kitöréséig már bajos volt behoznia, így 1914-ben Európában haditengerészete a hatodik, világviszonylatban a nyolcadik helyre került. Igaz, hogy az olasz haditengerészet megelőzte, ám ha a korszerű, tehát 1896 után épített csatahajókat nézzük, akkor négy csatahajóval az osztrák—magyar flotta mégis túlszárnyalta első számú potenciális ellenfelét, az olasz királyi flottát.

A magyar népesség aránya a haditengerészetben

E tanulmány egyik célja: megvizsgálni, hogy Magyarországot milyen arányban képviselték állampolgárai a haditengerészetben, a közjogi kereteket milyen tartalommal töltötte ki a magyarság.

Mint arról már szó volt, Magyarországról az 1889. évi új véderőtörvény után kezdtek újoncokat sorozni a flottához. Az 1890—1896 közötti években a Monarchia két államának haditengerészetre eső újoncjutaléka nem haladta meg a 2000 főt. Ebből a magyar korona országaira, tehát a szorosan vett Magyarországra, Fiuméra és Horvát-Szlavónországra évenként mindössze 350—380 fő jutott. A többit legnagyobbrészt Dalmácia, Isztria és a birodalom más tengerparti helyeiről verbuválódott önkéntesek adták.

A továbbiakban a magyar állampolgárok, illetőleg a Magyarországon honosak, valamint a magyar anyanyelvűek számának alakulását fogjuk nyomon követni.

Az új véderőtörvény alapján, tehát már a négy éves szolgálati időre behívottak tényleges ideje 1894-ben járt le, ezért először ezt az esztendőt vesszük szemügyre, mert ekkor már altiszteket is kell találnunk a magyar nyelvű legénység között.

Itt kell megjegyeznünk, hogy az állampolgárság és a honi illetőség csaknem mindig egybeesik. Magyarországon honosak, illetve magyar állampolgárok pedig mindazok, akik a magyar korona országaiban laknak, vagy azok valamelyikének állampolgárai. Ide tartoznak a szorosan vett Magyarországon, Horvátországban és Szlavóniában, továbbá a Fiuméban honi illetőséggel bírók. A többiek osztrák állampolgárok. Ide az utóbbiba sorolandók Felső- és Alsó-Ausztria, Csehország, Morvaország, Szilézia, Gácsország (Galícia) Bukovina, Stájerország, Karinthia, Krajna, Salzburg, Tirol, Vorarlberg, Isztria, Görz és a Tengermellék, valamint Dalmácia lakosai.

A dalmátok osztrák állampolgárságához azonban nyugodtan hozzáfűzhetjük, hogy indokolatlan. Sőt, a dalmátok jogtalanul tartoztak az osztrák császári korona fennhatósága alá.

Az eredetileg — 1105-től — a magyar király alá, Magyarországhoz tartozó Dalmáciát ugyanis az 1797. évi campoformiói béke visszajuttatta Velencétől I. Ferenc magyar királynak, aki azonban, osztrák császárrá is válván, később, 1816-ban, Magyarország régi birtoklási igényeinek mellőzésével, az osztrák örökös tartománnyá nyilvánította.

Anélkül, hogy a dalmát kérdésbe belemerülnénk, csupán megemlítjük, hogy Magyarország mindig fenntartotta jogát erre a területre. Tette ezt a Velencei Köztársasággal, a Török Birodalommal, Franciaországgal és Ausztriával szemben is. Hogy csak néhány erre utaló törvényhelyet említsünk: az 1485. évi nádori cikkek 12. cikke szerint Dalmácia bírája a nádor. A Werbőczi-féle Hármaskönyv III. Rész 1. cikke szerint Dalmácia följebbvitele a Curiához történik. Ugyancsak a Hármaskönyv III. Rész 2. cím 2., 5. és 6. §-a szerint a magyar törvények és bírósági ítéletek hatályosak Dalmáciában. Ugyanígy rendelkezik az 1606. évi bécsi béke 9. cikke. Az 1723:VII. tc. szerint Dalmácia Horvát- és Szlavónországgal együtt küldi követeit a magyar országgyűlésre; az 1741: LXL. tc. kimondja, hogy a dalmát, mint magyar, minden hivatal viselésére képes.

Magyarország tehát történelmi jogát Dalmáciára nem adta fel. A kérdés a kiegyezéskor is szóba került. Az 1868:XXX. tc. 65. §-a szerint Magyarország követeli a magyar korona jogán Dalmácia visszacsatolását, s annak Horvátországhoz kapcsolását. Ugyanez a törvényhely a 66. §-ban, Horvát- és Szlavónország területét megállapítva, Dalmáciát is oda tartozónak jelenti ki.[66]

Mindezek szerint Dalmácia jogilag a magyar koronához tartozó terület, amelyet ténylegesen idegen állam tart birtokában.

A tanulmányunkhoz kiindulási évnek vett 1894. december 31-én a tényleges legénységi békeállomány 7876 fő volt.[67] (Vizsgálódásunkat azért kezdjük evvel az évvel, mert a második [1889. évi] véderőtörvény 15. §-ában adott lehetőség eredménye ekkor mutatkozik először.)

Ebből a 7876 főnyi összlétszámból a magyar honos legénység száma: 1382. Közülük 760 fő Magyarországon volt honos, 622 fő pedig Horvát- és Szlavónországban lakott.[68]

A 7876 főnyi összlétszámból 1431 az altisztek száma. Közülük 263-an voltak magyar honosok, 149-en Magyarországon, 114-en pedig Horvát- és Szlavónországban laktak. Tehát az 1382 főnyi magyar honos legénységből viszonylag magas, 263 főt számlál a már altiszti rendfokozatot elértek száma.[69]

A 195 gépaltiszti tanonc közül 35 a magyar és 6 a horvát vagy szlavón.

A legénységi állományba tartozó egyéves önkéntesek száma összesen 64 fő. Közülük 22 a magyar állampolgárok száma, 17-en Magyarországról, öten pedig Horvát- és Szlavónországból kerülve a haditengerészethez.[70]

Százalékban kifejezve: a 7876 főnyi legénységi összlétszám 17,5%-a volt 1894-ben magyar állampolgár.

Nagyjából ez volt az arány a következő néhány esztendőben is.

1894-től 1903-ig a legénység összlétszáma mindössze ezer fővel gyarapodott (7876-ról 8874-re). Ezen belül a magyar korona országainak területéről sorozott legénység aránya valamivel jobban növekedett 1903-ra, amennyiben számuk az

66 Magyar Jogi Lexikon, II. k. 842. o.
67 Jelentés az 1894. évről 22. o.
68 Uo. 122. o.
69 Uo.
70 Uo.

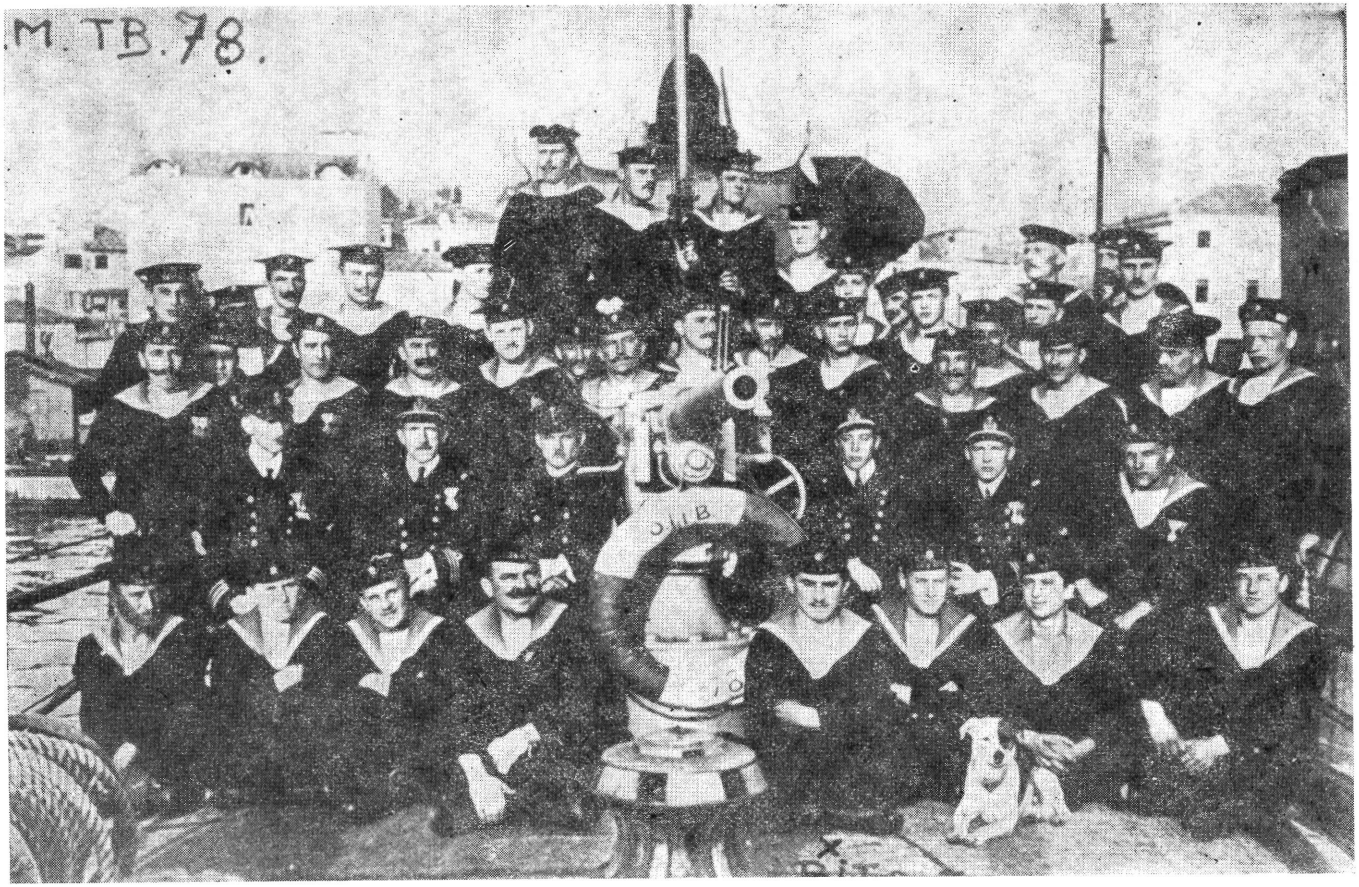

Hajószemélyzet a 78T torpedónaszád fedélzetén.

1894-ben volt 1382-ről 1693 főre emelkedett. Közülük 794-en jöttek Magyarországról, 899-en Horvát- és Szlavónországból, tehát az 1894. évihez képest nagyobb volt az emelkedés ez utóbbi társországból származók körében, ami különösen az altiszteknél feltűnő, mert 1903-ban már 295 főt tesznek ki a Horvát- és Szlavónországból származók, míg a szorosan vett Magyarországon honosak száma csak 91. (1894-ben a magyarországi altisztek száma 149, a horvátországiaké 114, tehát kevesebb volt.)[71]

A legénység honilletékességi arányát százalékban kifejezve: 1903-ban a 8874 főnyi legénységi összlétszámból 19% volt magyar honos.

A létszám erőteljes növekedése csak 1905 után indult meg, ami a magyar korona országaiból származók arányának egyre jelentősebb térhódításával járt. 1905-ben 21,7%-ra emelkedett a magyar honos legénység aránya. Számokban kifejezve: a 10 340 főnyi legénységi összlétszámból 1236-an laktak Magyarországon és 1013-an Horvát- és Szlavónországban. (Összesen 2249 fő a magyar korona országaiban.) Ez az esztendő azért is érdemel említést, mert ekkor nőtt meg ugrásszerűen a magyarországiak száma, az altiszti kar kivételével mindenütt a horvátországiak elé kerülve. Ez különösen a rendfokozat nélküli legénységnél feltűnő, amennyiben a horvátországiak száma az 1903. évihez képest alig százzal emelkedett (596-ról 690-re), míg a magyarországiaké az 1903. évi 635-ről közel duplájára 1026-ra ugrott.[72]

Egyébként az 1905-ös esztendő volt az, amelyben a tényleges legénység összlétszáma meghaladta a tízezer főt.

A haditengerészet létszámnövekedése ettől az időtől felgyorsul, amint azt a részletes kimutatást tartalmazó táblázat is mutatja. Az általános létszámnövekedésen belül pedig a magyar korona országaiból származottaké növekedett a legerőteljesebben. Ezen belül is a magyarországiak körében tapasztalható rendkívül nagy növekedés.

Ha a magyar korona országaiban honos legénység számát az osztrák és más tartományokból származókéval vetjük össze, akkor látjuk, hogy pl. 1907-ben a Monarchia mindkét államából 12 271 fő volt a legénységi összlétszám. Közülök a magyar korona országaiból 3146 fő származott. Néhány esztendővel később, pl. 1911-ben, a legénységi állomány év végi összlétszáma 14 591 fő volt, amelyből a magyar korona országaira 4192 fő jutott. 1907-ben tehát az összlegénység 25,6%-a, 1911-ben pedig már 28,7%-a volt honos a magyar korona valamelyik országában, tehát volt magyar állampolgár. Ugyanezt a két évet tekintve még ennél is szembeötlőbb a magyar korona országain belüli változás. 1907-ben 1715-en laktak Magyarországon és 1431-en Horvát- és Szlavónországban a tényleges szolgálatot teljesítő legénységi állományból.[73] 1911-ben a magyarországiak száma 3027-re ugrott, míg a horvát- és szlavónországiaké 1165-re csökkent.[74]

Ugyanez a folyamat játszódik le, ha az altisztek számát nézzük. 1907-ben Magyarországról 116, Horvát- és Szlavónországból 333 altiszt szolgált a flottánál. 1911-ben már 388-ra rúgott a magyarországi és éppen csak valamit nőtt a horvát- és szlavónországi altisztek száma. Ez volt az az esztendő, amikor a magyarországi altisztek száma már meghaladta a horvát-szlavónországiakét. 1912-ben ez az arány még jobban módosult: a magyarországi altisztek száma 1072, a horvát-szlavónországi altiszteké 559.[75]

Itt kell megjegyeznünk, az esetleges félreértések elkerülése végett, hogy az altisztek száma benne foglaltatik a tényleges legénységi létszámban.

Tanulságos a rendfokozat nélküli legénység számának alakulása is. *(L. a táb-*

71 Jelentés az 1903. évről 85. és 87. o.
72 Jelentés az 1905. évről 93. és 95. o.
73 Jelentés az 1907. évről 113. o.
74 Jelentés az 1911. évről 133. o.
75 Jelentés az 1912. évről 141 o.

lázatot a 248. oldalon!) 1905-ig — ismét csak a magyar korona országaiban honosak létszámalakulását vizsgálva — mindig több volt a horvát-szlavóniaiak száma, mint a magyarországiaké. 1906-ban haladták meg először a Magyarországon honosak a Horvát- és Szlavónországban honosak létszámát, amennyiben az előbbiek száma 965, az utóbbiaké 715 volt.[76] Ez az arány 1911-re úgy módosult, hogy a magyarországiak száma közel háromszorosa lett a horvátszlavónországiakénak, vagyis 2585 fő magyar mellett 782 volt a horvát-szlavónok száma.[77] 1912-ben pedig még tovább módosult az arány: Magyarországon 4137-en, Horvát-Szlavónországban 1089-en voltak honosak a tényleges legénység közül.[78]

Ami az egyéves önkénteseket — a leendő tartalékos tiszteket — illeti, közöttük az egész vizsgált időszakban nagyjából azonos maradt az arány. Általában 40—50 között mozgott a magyarországi és 5—6 között a horvát-szlavónországiak száma.

A legénységi létszám alakulását mutató táblázatból (248. o.) tehát jól kiviláglik, hogy a magyar honos legénység száma a századfordulótól csaknem megnégyszereződött. Az utolsó békeévig: 1401-ről 4808-ra emelkedett. Ha a magyar honosokon belül azt nézzük, hogy milyen mértékben növekedett a magyarországi és a horvát-szlavónországi legénység száma, akkor azt látjuk, hogy a magyarországiak száma ötszörösére, a horvát-szlavónországiaké csak kétszeresére nőtt. Számokban: az 1910. évi 673-ról 3486-ra, illetve 728-ról 1322-re duzzadt. Ugyanekkor az osztrák honosok száma 1900-tól 1913-ig 6129-ről 12 881-re emelkedett.

Ha a magyar állampolgároknál külön vizsgáltuk a Magyarországról, illetőleg a Horvát-Szlavónországból származó legénység számát, akkor vessünk egy pillantást ugyanebből a szemszögből az osztrák állampolgárságúakra is. Tehát nézzük meg, közülük hányan voltak német nyelvet beszélő osztrákok. Mindezt pusztán csak azért, hogy lássuk, mennyire jogos kizárólag osztrák flottáról beszélni.

Év	Német lakta tartomány	Cseh- és Morva ország	Bosznia-Hercego.	Szilézia	Gácsország	Bukovina	Isztria, Görz és Tengermellék	Dalmácia	Magyarország
1894	614	882	—	84	177	18	2400	2319	1382
1896	598	960	—	74	199	21	2570	2187	1422
1898	615	948	—	68	183	35	2695	2079	1325
1900	601	856	—	78	116	16	2630	1832	1401
1903	1018	1385	—	152	147	14	2548	1917	1693
1905	1197	1740	—	119	106	10	2654	2292	2249
1907	1656	1878	—	132	138	22	2659	2582	3146
1909	1642	2410	—	145	144	21	2851	2741	3817
1910	1859	2518	5	172	175	32	2657	2735	4169
1911	2113	2538	9	209	186	27	2602	2715	4192
1912	3569	3868	19	355	320	73	4588	5009	6886
1913	2765	2670	117	308	253	33	3106	3629	4808

76 Jelentés az 1906. évről 103. o.
77 Jelentés az 1911. évről 133. o
78 Jelentés az 1912. évről 141. o.
79 Jelentés az 1894. évről 122. o.
80 Jelentés az 1894. évről 122. o., 1896. évről 156. o., és a 79. számú lábjegyzet.

*A haditengerészet legénységi létszámának alakulása**

Év	MAGYAR ÁLLAMPOLGÁR										Osztrák állampolg.	Magyar állampolg. arány. %-ban	Legénység összesen
	Magyarországon honos					Horvátországban és Szlavóniában honos					Összesen			
	altiszt	egyéves önkéntes	rang nélküli leg.	gépaltiszti iskola	Össz:	altiszt	egyéves önkéntes	rang nélküli leg.	gépaltiszti iskola	Össz:				
1894	140	17	559	35	760	114	5	497	6	622	1382	6 494	17,5	7 876
1895	169	23	493	47	732	142	8	511	10	671	1403	6 530	17,6	7 933
1896	192	29	432	33	686	156	5	573	2	736	1422	6 609	17,7	8 031
1897	185	38	419	33	675	139	6	531	6	695	1370	6 663	17	8 025
1898	179	42	405	20	646	157	3	517	2	679	1325	6 623	16,6	7 948
1899	137	40	419	24	620	178	8	538	3	727	1347	6 426	17,3	7 773
1900	120	45	479	29	673	178	5	545	—	728	1401	6 129	18,4	7 580
1901	132	41	427	12	612	165	9	617	2	793	1405	6 509	17,7	7 914
1902	118	45	650	16	819	184	7	636	8	835	1654	6 859	19,4	8 513
1903	91	43	635	25	794	295	4	596	4	899	1693	7 181	19	8 874
1904	nincs adat													
1905	134	40	1026	36	1236	319	3	690	1	1013	2249	8 091	21,7	10 341
1906	146	42	965	26	1179	314	2	715	2	1033	2212	8 545	20,5	10 757
1907	116	46	1474	79	1715	333	5	1089	4	1431	3146	9 071	25,6	12 271
1908	231	53	2371	—	2655	411	8	1221	—	1640	4295	10 012	30	14 307
1909	241	46	2351	—	2638	282	7	890	—	1179	3817	9 959	27,7	13 776
1910	306	37	2501	—	2844	396	10	919	—	1325	4169	10 055	29,1	14 324
1911	388	54	2585	—	3027	377	6	782	—	1165	4192	10 399	28,7	14 591
1912	1072	21	4137	—	5230	559	8	1089	—	1656	6886	17 800	27,8	24 685
1913	335	19	3132	—	3486	373	5	944	—	1322	4808	12 881	24,7	17 689

* Lásd a 67—78. számú lábjegyzeteket, valamint az 1895. évi jelentés 120. o., 1896. évi jelentés 156. o., 1897. évi jelentés 183. o., 1898. évi jelentés 115. o., 1899. év jelentés 107. o., 1900. évi jelentés 104. o., 1901. évi jelentés 101. o., 1902. évi jelentés 103. o., 1908. évi jelentés 117. o., 1909. évi jelentés 124. o., 1910. évi jelentés 128. o., 1913. évi jelentés 120. o.

Vegyük itt is kiindulásnak az 1894. esztendőt, amikor a legénység összlétszáma az év végén 7876 fő volt. Közülük a magyar állampolgárságúak száma 1382 fő volt. A többi, vagyis 6494 fő osztrák állampolgár. Így tekintve az arány nagyon kedvezőtlen a magyarokra nézve, ám most nézzük, honnan verbuválódott ez a nagyszámú osztrák állampolgár. Mindenekelőtt a német lakta tartományokból (Felső- és Alsó-Ausztria, Stájerország, Karinthia, Krajna, Salzburg, Tirol és Vorarlberg) 614 fő. Cseh- és Morvaországból 882 fő, Sziléziából 84, Gácsországból 177 és Bukovinából 18 fő. A tömeget azonban Isztria, Görz, a Tengermellék — 2400 fő —, valamint Dalmácia adta: 2319 fő[79] Ha e létszám alakulását két-háromévenként vizsgáljuk, akkor az alábbi eredményre jutunk.[80] Ha tehát a létszámban kiugró 1912-es esztendőt figyelmen kívül hagyjuk, akkor látjuk, hogy általában folyamatosan emelkedik a legénység létszáma mindegyik tartományból. Csak a növekedés mértékében van nagy különbség. A legnagyobb az emelkedés a magyarországiak körében — több mint háromszoros —, a cseh- és morvaországiaknál — éppen háromszoros, a német lakta tartományokból származóknál — közel háromszoros. Az eredetileg legnagyobb létszámú isztriaiak száma csaknem stagnál, a dalmáciaiaké pedig még a kétszeresére sem emelkedett. Ha az abszolút számot nézzük, akkor látjuk, hogy a létszámnövekedés mértékében mutatkozó eltérés következtében az utolsó békeévre a haditengerészet tényleges állományában magyar állampolgár volt a legtöbb (4808 fő), a szorosan vett magyarországi pedig közvetlenül az első helyen álló dalmátországiak után következik (dalmátországi 3629, magyarországi 3486 fő). Ezután jönnek az isztriaiak, (3106 fő), németlakta tartománybeliek majd a cseh- és morvaországiak (2765, illetve 2670 fő).

Összegezve: míg a magyar honos legénység száma az 1901. évi 1405-ről az utolsó békeévre csaknem négyszeresére, 4808 főre duzzadt, addig az osztrák honosok száma csupán megkétszereződött: 6509-ről 12 881-re emelkedett.

Némileg ettől eltérő képet kapunk, ha a tengerészlegénység anyanyelvét vesszük szemügyre.

Sajnos, csupán az évenként besorozott újoncok anyanyelvéről vannak pontos adataink, mert a teljes állomány anyanyelvéről nem állnak rendelkezésünkre kimutatások. A magyar anyanyelvű újoncok száma és a többiekhez viszonyított aránya azonban itt is nagy emelkedést mutat. Mi több, kizárólag a magyar anyanyelvűek száma és aránya növekedett jelentős mértékben: 1897-hez képest 1913-ra megtízszereződött, vagyis 105-ről 1111-re, azaz 6%-ról 20,4%-ra ugrott. Ugyanekkor a német anyanyelvűeké megnégyszereződött, a cseh anyanyelvűeké meghatszorozódott. Százalékban kifejezve, a német anyanyelvűek aránya 1897-ben 12%, 1913-ban 16,9% volt, a cseh anyanyelvűek 1897. évi 5%-os aránya 1913-ban 10,6%-ot tett ki. Ugyanekkor még a szlovén anyanyelvűek száma és aránya nőtt az 1897. évi 1%-ról 1913-ra 2,8%-ra (16 főről 165 főre), minden más anyanyelvű újonc aránya csökkent, abszolút számuk pedig alig emelkedett.

Összegezve: az anyanyelvi megoszlást tekintve 1913-ban a legtöbb újonc horvátul beszélt, összesen 1731-en, ami az összes újonc 31,3%-a, utánuk következtek a magyar anyanyelvűek, összesen 1111-en, ami az újonclétszám 20,4%-a. Az utánuk harmadiknak következő német anyanyelvűek száma 941 fő, az összes újonc 16,9%-a, az olaszok 805 fővel, ami 14,4%, majd a cseh anyanyelvűek 589 fővel, 10,6%-át téve ki az újoncoknak.

Ha ehhez még hozzászámítjuk, hogy a szorosabban vett Magyarországon sorozottak között is szép számmal voltak nem magyar anyanyelvűek (németek, szlovákok, románok, rutének és még horvátok is), akkor nyilvánvalóvá válik, hogy Magyarország és népessége tekintélyes részt vállalt a flotta fenntartásában.

Az újoncok anyanyelvi megoszlása[81]

Év	magyar		horvát		német		cseh		olasz		lengyel		szlovén	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
1897	105	6	820	43	231	12	96	5	565	30	33	2	16	1
1898	134	6,6	818	40,6	205	10,1	92	4,5	674	33,4	47	2,3	36	1,7
1899	141	7,2	733	37,2	198	10	89	4,6	707	35,9	46	2,3	52	2,6
1900	120	6	727	36,4	210	10,5	108	5,3	681	34,1	38	1,8	113	5,6
1901	202	6,9	809	33,9	366	13,9	175	6,4	777	32,7	35	1,2	104	4,4
1902	219	8,1	947	35	447	16,5	201	7,4	702	26	26	0,9	144	5,3
1903	97	4,6	815	38,1	384	18	172	7,9	595	28,1	19	0,9	63	3
1905	150	5,5	945	35	459	20	196	7,2	756	28	41	1,5	68	2,5
1906	183	8	877	38	450	20	183	8	466	21	31	1,5	76	3,5
1907	483	13	1152	31	819	22	265	7,1	752	20,2	68	1,8	81	2,1
1908	662	16,9	1204	30,7	849	21,8	342	0,8	657	16,8	22	0,6	146	3,7
1909	621	16,6	1320	35	769	20,5	323	8,6	587	15,7	26	0,7	84	2,2
1910	662	17,4	1219	32	900	23,7	253	6,6	581	15,2	44	1,1	116	3,1
1911	650	17,6	1282	34,7	735	19,9	266	7,2	534	14,4	61	1,7	136	3,7
1912	1133	20,8	1881	34,6	677	12,5	506	9,3	801	14,7	152	2,8	153	2,8
1913	1111	20,4	1731	31,3	941	16,9	589	10,6	805	14,4	108	1,8	165	2,8

81 Az újoncok anyanyelvi megoszlása a különböző évekről szóló jelentések következő oldalain található: 1897, 182. o., 1898, 114. o., 1899, 106. o., 1900, 104 . o., 1901, 100. o., 1902, 102. o., 1903, 86. o., 1905, 94. o., 1906, 102. o., 1907, 112. o., 1908, 116. o., 1909, 124. o., 1910 130. o., 1911, 132. o., 1912, 140. o., 1913, 121. o.

Megjegyzés: az egyes anyanyelvek alatti első oszlop a besorozott újoncok számát, a második oszlop az együttes újonclétszámhoz viszonyított százalékos arányt mutatja. A kimutatásból hiányzik a rutén, szlovák és román anyanyelvűek száma és százalékos aránya, mert az csupán elhanyagolható töredék, általában az 1%-ot sem éri el.

Az évi újonclétszám határozta meg a haditengerészet fejlődését vagy mozdulatlanságát. Ezért folyt az örökös küzdelem az újonckontingens felemeléséért, bár a századfordulóig csekély eredménnyel, amint azt az alábbi kimutatás tükrözi:

A haditengerészethez besorozott újoncok számának alakulása évenként[82]

Év	Újonclétszám	Év	Újonclétszám	Év	Újonclétszám
1897	1884	1902	2700	1908	3912
1898	2012	1903	3146	1909	2750
1899	1966	1905	2700	1910	3810
1900	1999	1906	2278	1911	3693
1901	2473	1907	3715	1912	5438
				1913	5553

Az újonclétszám erőteljes növelése arra mutat, hogy a Monarchia vezető körei felismerték, ha a dualista állam meg akarja őrizni nagyhatalmi állását, a hadsereg mellett tengeri erejét is fejlesztenie kell, különben nem lesz versenyképes a Balkánon és a Földközi-tenger térségében. De itt nem az a célunk, hogy a politikai törekvésekről beszéljünk, csupán arra akartunk rávilágítani, hogy volt-e, és milyen intenzív volt a kapcsolat Magyarország és a tengeri haderő között, abban mekkora része volt hazánknak. Igazolva látjuk, hogy ez a kapcsolat a közjogi kereteken túl a századfordulótól a flottánál szolgáló magyar és horvát—szlovén legénységen keresztül abszolút és relatív értelemben egyaránt emelkedő irányt mutat és ebben a magyar honos legénység részvétele szemléletesen kimutatható.

Ezután azt nézzük, mekkora része volt a magyar honos népességnek a haditengerészet tisztikarában.

A tengerésztisztek legnagyobb része a fiumei cs. és kir. Tengerészeti Akadémia sikeres elvégzése után került a hajóhadhoz. Ezért először vessünk egy pillantást az akadémián tanuló növendékek honi illetőségére.

Az 1897/98. iskolai év kezdetén az akadémiának 115 növendéke volt. Közülük 84 osztrák és 25 a magyar állampolgárok száma. A magyar állampolgárok közül 4 fő Horvát- és Szlavónországban lakott. Az akadémián tanult még ekkor egy külföldi és öt olyan növendék, akiknek honi illetősége nincs kimutatva.

Az 1913/14-es tanév kezdetén az akadémiának már 201 növendéke volt. Ebből 138 osztrák, 59 a magyar állampolgár, közülük 21-en Horvát- és Slavónországban laktak. A növendékek között volt még egy bosnyák és két külföldi (román) állampolgár.

A magyar honosok létszámának növekedése itt is kimutatható, számuk több mint kétszeresre emelkedett, ami 136%-os emelkedést jelent, míg az osztrák honosoknál az emelkedés 64%-kal kevesebb, mint a kétszerese (84-ről 138-ra).

Ha az akadémián tanuló és ott végzett tengerésztisztek aránya Magyarország javára emelkedett is, jobban, mint bármelyik nemzet esetében, a helyzetet korántsem lehet derűlátóan megítélni. Nem volt megnyugtató annak a kívánalomnak a szempontjából, hogy Magyarország legalább akkora részt vegyen

82 Uo.

a hadiflotta vezetésében, olyan befolyást gyakoroljon a magyar érdekek érvényesítésére magas beosztású tisztjein keresztül, mint amilyent az ország közjogi állása megkövetelt. S nem is csupán közjogi státusa, hanem politikai és gazdasági érdeke is.

A kiegyezés utáni néhány évtized rövid volt ahhoz, hogy ezt az ország és képviselői, törvényhozó testülete idejében fölismerje. A magyar honos tengerésztisztek száma a második védőerőtörvénytől a századfordulóig alig növekedett, még 1910-ben is csak 258-an voltak, közülük a „tengerésztisztek" száma 185 volt. A haditengerészetnél ugyanis a hajón szolgáló, vagy arra képesített tisztek alkották a „tengerésztiszt" kategóriát, ezek viselték csak a zubbony karjára varrt rendfokozati jelölésnél a kerek ún. „Elliot-hurkot", a többiek közé a műszakiak, hadbírák, gazdászok stb. tartoztak.

A haditengerészet tisztikarának létszámalakulása[83]
az adott év december 31-én

Év	Magyar állampolgár						Osztrák államp. összesen		Külf. állampolg. tengerésztiszt	Összesen
	Magyarországban honos		Horvát- és Szlavónországban honos		Összesen					
	tengerésztiszt	törzs	tengerésztiszt	törzs	tengerésztiszt	törzs	tengerésztiszt	törzs		
1894	82	35	45	21	127	56	528	438	2	1151
1895	85	32	41	19	126	51	539	459	2	1175
1896	90	31	42	20	132	51	556	467	1	1206
1897	94	31	41	17	135	48	562	477	1	1222
1898	97	28	45	17	142	45	565	499	1	1251
1899	103	28	44	16	147	44	565	508	1	1264
1990	106	27	44	16	150	43	574	507	1	1274
1901	115	29	43	14	158	43	578	518	1	1298
1902	120	32	38	15	158	47	595	529	1	1329
1903	117	32	39	14	156	46	600	522	—	1324
1904	nincs adat									
1905	109	37	42	13	151	50	602	524	—	1327
1906	106	37	46	13	152	50	588	531	—	1321
1907	109	38	51	16	160	54	571	529	—	1314
1908	116	44	52	18	168	62	562	556	—	1348
1909	117	51	59	16	176	67	578	589	—	1410
1910	124	56	61	17	185	73	591	624	—	1473
1211	132	55	61	17	193	72	602	646	—	1513
1912	145	49	68	20	213	69	635	668	—	1585
1913	159	55	73	27	232	82	704	730	—	1748

Megjegyzés: a törzsbe tartoznak a tengerészeti lelkészek, hadbírák, orvosok, hajóépítési mérnökök, gépszerkesztő mérnökök, tüzérségi mérnökök, elektromérnökök, szárazföldi és vízépítő mérnökök, tengerészeti vegyészek, gépüzemvezetők, tengerészeti biztosok, vízrajzi és tanári szakban működő hivatalnokok, művezetők, szerkesztési rajzolók és a tengerészeti irodahivatalnokok.

83 Jelentés az 1894. évről 116. o., 1895, 114. o, 1896, 150. o., 1897, 166. o., 1898, 112. o., 1899, 104. o., 1900, 102. o.. 1901, 98. o., 1902, 100. o., 1903, 84. o., 1905, 92. o., 1906, 100. o., 1907, 110. o., 1908, 114. o., 1909, 122. o., 1910, 128. o., 1911, 130. o., 1912, 138. o., 1913, 118. o.

A tengerésztisztek és az ún. törzshöz tartozó magyar honosok száma még 1911-ben is csak 193, illetve 73 volt. A tengerésztisztek és a törzshöz tartozó magyar állampolgárok száma 1894-től 1913-ig 183-ról 314-re nőtt, ami annyit jelent, hogy két évtized alatt még csak meg sem kétszereződött. Arányuk az 1894. évi 16%-ról 1913-ra 18%-ra emelkedett, tehát 183-ról 314-re változott.

Ezen belül a magyar honos tengerésztisztek aránya nőtt jobban, számuk megkétszereződött, amennyiben az 1894. évi 127-ről 1913-ra 232-re gyarapodott. A viszonyítás miatt: 1894-ben a haditengerészet tiszti állományában összesen 1151, 1913-ban pedig 1748 fő szolgált. Ennek a létszámnak a 16%-a, illetve 18%-a volt magyar állampolgár.

A haditengerészetnél szolgálatot teljesítő tiszti rendfokozatúak számának alakulását a megelőző oldalon levő táblázatban foglaltuk össze.

Végezetül bemutatjuk, hogy a törzsbe tartozók hogyan oszlottak meg állampolgárság, illetőleg honosság szerint, az utolsó békeévben. Azért vesszük az 1913. esztendőt, mert a különböző szakterületeken belül a megoszlás azonos, legfeljebb valami csekély számszerű gyarapodás történt. Egyetlen szakterületről hiányoznak a magyar állampolgárok, ez a tengerészeti vegyészek csoportja.

A törzsbe tartozók honossága[84]

Törzs	Összlétszám 1913. december 31-én	Magyar állampolgár		Osztrák állampolgár
		Magyarországból	Horvát- és Szlavónországból	
Tengerésztisztek	936	159	73	704
Tengerészeti lelkészek	12	2	—	10
Tengerészeti hadbírák	20	6	3	11
Tengerészeti orvosok	88	13	4	71
Hajóépítő mérnökök	41	3	—	38
Gépszerkesztő mérnökök	40	5	1	34
Tüzérségi mérnökök	29	4	—	25
Elektromérnökök	18	1	—	17
Szárazföldi és vízépítő m.	13	1	—	12
Tengerészeti vegyészek	4	—	—	4
Gépüzemvezetők	158	5	7	146
Tengerészeti biztosok	204	8	3	193
Tanárok, vízrajzi hivatalnokok	61	—	2	59
Művezetők, szerkesztő rajzolók	60	4	4	52
Teng. irodai tisztviselők	64	3	3	58
Összesen:	1748	214	100	1134

Hogy miért szolgált ilyen kevés magyar a haditengerészet tiszti beosztásaiban, amikor 1912-ben már tíz magyar polgári tengerhajózási vállalat 116 gőzhajója járta a tengereket és az óceánokat, azt már a korabeliek is vizsgálták, elemezték. Hiszen a hadiflotta egyik alapvető rendeltetése a kereskedelmi hajózás védelme volt. Az ennek okát boncolgatók közül most csak Gonda Bélát idézzük,

84 Uo.

aki szomorúan tárja olvasói elé a magyarok haditengerészet iránti részvétlenségét, érdeklődésének hiányát.[85]

Míg ugyanis Ausztriában az 1904-ben 39 taggal megalakult flottaegyesületnek 1912-ben 27 000, 1914-ben már 42 000 tagja volt, addig „nálunk mindössze négy éve foglalkozik ezzel a Magyar Adria Egyesület". Majd így folytatja: „... Hogy kevés a magyar tengerésztiszt, ez igazán a magyar társadalom s a magyar nevelés és a magyar szellem — gondolkodásmód — hibája, mert nem érdeklődik eléggé a haditengerészeti pálya iránt, nem fogta fel és nem honorálja annak kiváló nemzeti jelentőségét... A nevelés hibája azért, mert középiskoláink nem terelik erre a pályára az ifjúság és a szülők figyelmét, és ami a fő, csekély képesítést nyújtanak a fiúknak különösen a matematikából és a földrajzból — a német nyelvről nem is beszélve..." Pedig „... a magyarok haditengerészeti iskoláztatásáról az ingyenes és féldíjas alapítványi helyek útján is kellően gondoskodva van; az összesen 150 alapítványi hely közül ugyanis 40 a magyar és 17 a horvát, s tényleg az 1911/12. tanévben a 183 növendék közt 45 magyar és 19 horvát volt..." A törzshöz tartozó állomány különböző szakmáiban található magyarok hiányáról Gonda Béla ír: „A haditengerészet szívesen fogadja a magyar orvosokat, sőt évekkel ezelőtt a haditengerészeti parancsnokság felkérte a közoktatásügyi miniszterünket, hogy az orvosi fakultás figyelmét hívja fel a haditengerészeti állásokra, de ennek semmi foganatja sem volt, sőt, választ sem kaptak rá. Persze, ha így kezeljük a magyarság térfoglalását haditengerészetünkben, akkor sohasem fogunk semmire sem menni... De még ennél is gyengébben vagyunk képviselve a mérnöki szakmában, ahol 137 mérnök közt csak 17 a magyar (és 1 a horvát)..." (Az 1911. évről van szó.)[86]

Ez a rohamosan fejlődő haditengerészet, illetve hajóhad azonban már a világháború flottája. Hogy teljesítette-e feladatát és milyen mértékben, az külön tanulmány tárgya és ugyanúgy hozzátartozik Magyarország hadtörténelméhez, mint bármelyik szárazföldi közös vagy honvédalakulat históriája.

Карой Чонкарети

ИМПЕРАТОРСКИЙ И КОРОЛЕВСКИЙ ВОЕННО-МОРСКОЙ ФЛОТ И ВЕНГЕРСКОЕ КОРОЛЕВСТВО (1867—1914)

Резюме

Автор статьи исследует вопрос, в какой мере Венгерское королевство и его население участвовали в строительстве и содержании императорского и королевского военно-морского флота, начиная с периода австро-венгерского «компромисса 1867 года» до начала первой мировой войны. Во вступительной части автор кратко характеризует государственно-правовые основы сопряженности общих военных учреждений: армии и военно-морского флота с Венгрией

Несмотря на то, что содержание армии и военно-морского флота обременяло Венгрию в равной мере, Венгрия в течение двух десятилетий содействовала содержанию ВМФ своими финансовыми средствами только в размерах, пропорциональных приходящейся на нее квоте. На зачисление новобранцев в ВМФ венгерское законодательство дало санкцию лишь после создания и утверждения VI артилкула 1889 года, т.н. второго закона о вооруженных силах. Автор затем переходит к обзору в общих чертах разных аспектов службы в ВМФ (сроки службы и формирование личного состава), отображая эти данные в прилагаемой таблице. Одновременно проводится сопоставление между личными составами ВМФ Венгрии и более крупных военно-морских флотов Европы.

85 Verein zur Förderung der österreichischen Schiffahrt. Österreichischen Flottenverein. A magyarok visszautasították az osztrákok meghívását s így ez kimondottan „Lajtán túli" egyesületté vált. *Schmalenbach:* i. m. 53. o

86 *Gonda Béla:* Haditengerészetünk és a magyarság. A Tenger, 1913. évf., 407—409. o.

В дальнейшем в статье досконально исследуются вопросы строительства судового состава в свете его зависимости от военно-морского состава бюджета, и опять-таки сопоставляя с составом боевых кораблей и бюджетом наиболее значительных европейских флотов. Параллельно этому в статье приводятся данные о том, какие суммы вносило Венгерско · [illegible]левство на покрытие расходов, сколько речных и морских военных судов было построено венгерскими судостроительными заводами и в какой пропорции участвовали они в формировании судового парка. Вследствие того, что только второй закон о вооруженных силах позволил в более крупном масштабе комплектовать ВМФ венгерским экипажем, статья более детально занимается анализом формирования численности лиц венгерского гражданства именно с этого момента, растать. Отдельно рассматривается вопрос об этинческом составе новобранцев. В заключение приводятся данные об отечественностной принадлежноси, правокомпетентности офицерского состава.

Károly Csonkaréti

DIE KAISERLICHE UND KÖNIGLICHE KRIEGSMARINE UND DAS KÖNIGREICH UNGARN (1867—1914)

Resumee

Die Studie prüft, in welchem Maße das Königreich Ungarn und ihre Bevölkerung am Ausbau und an der Erhaltung der kaiserlichen (und) königlichen Kriegsmarine von dem Ausgleich des Jahres 1867 bis zum Ausbruch des ersten Weltkrieges teilnahmen. Eingangs schildert der Verfasser die staatsrechtlichen Beziehungen der gemeinsamen Armee und Kriegsmarine zu Ungarn, in aller Kürze.

Obwohl die Erhaltung dieser beiden Institutionen Ungarn bis zu gleichem Maße belastete, trug es zur Erhaltung der Kriegsmarine zwei Jahrzehnte hindurch nur mit einer nach der Proportion der Quote bestimmten Summe. Zur Aushebung der Rekruten zur Kriegsmarine trug die ungarische Gesetzgebung erst durch die Schaffung des IV. Gesetzartikels vom Jahre 1889, des zog. Zweiten Wehrgesetzes und nach dessen Sanktion bei. Danach überblickt die Studie bei die der Kriegsmarine eingeführte Dienstzeit und die Gestaltung der Stärke im Allgemeinen, die der Verfasser in einer Tabelle darstellt. Gleichzeitig gibt er eine Vergleichung auch über die Stärkegehältnisse der großen europäischen Kriegsmarinen.

Ferner beschäftigt er sich eingehend mit dem Ausbau des Schiffstandes, den er im Spiegel des Budgets der Kriegsmarine, in dessen Abhängigkeitsverhältnis darstellt, und den er wieder mit dem Schiffstand und Budget der bedeutenden europäischen Flotten vergleicht. Paralell zu diesem spricht er darüber, mit welcher Summe das Königreich Ungarn zu den Kosten beitrug und wieviel Fluß- und Seekriegsschiffe die ungarischen Schiffswerfte bauten und zu welchem Maße sie damit an der Ausbildung des Schiffsparks teilnahmen. Nachdem erst der Zweite Wehrgesetz die Aushebung der ungarischen Mannschaft zur Kriegsmarine in größerem Ausmaß ermöglichte, beschäftigt sich die Studie ab diesem Zeitpunkt eingehend mit der Gestaltung der Anzahl der Mannschaft von ungarischer Staatsangehörigkeit, die sich überraschend schnell erhöhte. Er verhandelt separat die muttersprachliche Verteilung der ungarländischen Rekruten, sie mit den von anderswoher Rekrutierten vergleichend. Er schließt seine Studie mit einem Ausweis über die Staatsangehörigkeit des Offizierskorps.

GODÓ ÁGNES

A 2. MAGYAR HEGYIDANDÁR KAPCSOLATA A „KRIVÁŇ" PARTIZÁNDANDÁRRAL 1944. NOVEMBER ELEJÉN KELET-SZLOVÁKIÁBAN

A „Kriváň" dandár 1944 szeptember első napjaiban alakult meg a szétesett 2. kelet-szlovákiai hadosztály részeiből. A hadosztály tüzérfőnöke, egyben a tüzérezred parancsnoka, Jozef Vogl alezredes, már augusztus közepén kapcsolatba került a Tölgyeshegy (Zubné)—Méhesfalva (Pčoliné)—Agyidóc (Adidovce) körzetében tartózkodó szovjet felderítő csoporttal, melynek parancsnoka Anatolij Kovalenko „Belov", parancsnokhelyettese a magyar Zalka András volt.* Megállapodtak az együttműködésben, ha Szlovákiában felkelés törne ki. Ekkor még az volt az elképzelés, hogy ha a szovjet csapatok beérkeznek a Kárpátokba, a Kelet-Szlovákiában diszlokáló két szlovák hadosztály megnyitja az arcvonalat és csatlakozik a szovjet egységekhez. A németek azonban tudomást szereztek a szlovák antifasiszták terveiről és augusztus végén váratlanul megkezdték a kelet-szlovákiai alakulatok lefegyverzését. Mivel a két magasabbegység gyakorlatilag nem volt felkészítve sem az átállásra, sem a németekkel való szembefordulásra, a hitleristák akciója során mindkettő szétesett. A szlovák katonák százai menekültek a hegyekbe, nem egy esetben harccal törtek át a német gyűrűn, mint például Andrej Šinák hadnagy és katonái, akik szeptember 1-én megalakították a „Ludvik Svoboda" elnevezésű szlovák osztagot. Közben kitört a Szlovák Nemzeti Felkelés. A német akció következtében kialakult káoszban Jozef Vogl alezredes úgy döntött, hogy mivel a hadvezetéstől parancs úgy sem várható, nem engedi, hogy katonáit a németek lefegyverezzék. Utasítást adott a nehéztüzérségi anyag megsemmisítésére és közölte katonáival, hogy a Lupkov-hágónál várja mindazokat, akik önként követik és hajlandók a németek ellen harcolni. Szeptember 1-én mintegy 160 ember gyűlt össze és a Felsőalmád (Výšna Jablonka) településtől északra fekvő erdőben tábort építettek. Az éjszaka folyamán kapcsolatot teremtettek a határhoz közeledő „Szergej" dandárral, melynek parancsnoka a Szovjetunió Hőse, Nyikolaj A. Prokopjuk alezredes volt. Vogl alezredes Prokopjuk kérésére járőrt küldött át lengyel területre, hogy áthozzák a 600 fős szovjet partizán egységet Szlovákiába. Szeptember 5-én parancsnoki értekezletet tartottak, melyen jelen volt Prokopjuk, Kovalenko, és Vogl. Megegyeztek, hogy az egyre érkező szlovák katonákból „Kriváň" néven egységet szerveznek, melynek parancsnoka Jozef Vogl, fedőnéven „Sokolovský" lesz. Szeptember 6-án Prokopjuk rádión jelentette a szovjet partizánmozgalom Ukrán Törzsének a szlovák alakulat megszervezését. Sztrokács tábornok a döntéssel egyetértett, de hangsúlyozta, hogy a „Kriváň"-nak önálló szervezetnek kell lennie, amely a „Szergej"-dandár segítségével, önállóan működik. A megalakult szlovák egység komisszárja Alekszandr Krivorucska hadnagy lett, aki a németek fogságából szökött át Szlovákiába. Később ő lett a dandárhoz került és szintén a fasiszták fogságából megszökött

* A csapat történetét l. a Hadtörténelmi Közlemények 1975. évi 1. számában, 125–144. o.

szovjet katonák parancsnoka is. A parancsnok helyettese Jozef Tabiš, törzsfőnöke Florian Francuz, a törzsszázad parancsnoka pedig Kresánek szlovák tiszt lett. A „Kriváň" dandár állományába öt osztag tartozott: 1. a „Jánošik" (parancsnoka Pavel Lovašik főhadnagy), 2. a „Svoboda" (parancsnoka Andrej Šinák hadnagy), 3. a „Hurban" (parancsnoka Andrej Krempašovsky főhadnagy), 4. a „Štefanik" (parancsnok a Jozef Pápol huszárhadnagy), és 5. a „Zula" tüzérosztag (parancsnoka Jozef Tabiš százados). A dandár állományába ekkor 16 tiszt, 5 altiszt, 570 katona, 83 ló és 6 löveg tartozott.[1]

Az elkövetkező napokban a „Szergej", a „Kriváň" dandár és a Kovalenko—Zalka osztag aktív politikai munkát fejtett ki a térség falvaiban, tömeggyűléseket tartottak és szervezték a helyi ellenállási csoportokat. Néhány községben magyar parancsnokságok is voltak. Szeptember 8-án a „Kriváň" törzse például kapcsolatba került a Zvala községben települt magyar állomásparancsnoksággal. A magyar parancsnok ugyanis szeptember 6-án Telepócon (Telepovice) katonáival összeszedette a fegyvereket. Másnap Vogl egy csoportja megtámadta a falut, foglyul ejtett 3 magyar katonát és egy, a kibontakozó harcban megsebesült honvédet. 8-án Vogl-Sokolovský levelet írt a magyar parancsnoknak, hogy adja vissza a fegyvereket, mert azok a csehszlovák hadsereg tulajdonát képezik, cserében visszaadja az elfogott magyar katonákat. Szeptember 9-én Pesti főhadnagy így kezdte válaszlevelét. „Bajtársak! A levelet megkaptuk és örülünk, hogy megértettük egymást..."[2]

Szeptember 12-én Vogl alezredes meglátogatta Prokopjukot és megállapodtak, hogy Papháza (Papin), Tölgyeshegy, Méhesfalva és Tüskés (Pichne) települések elfoglalásával partizánkörzetet hoznak létre, ezzel segítve a Kárpátokban támadó szovjet és csehszlovák egységek harcát. A létrehozott partizán arcvonal, melynek védelmét a „Kriváň" saját lövegeivel biztosította, komoly akadályt jelentett a németek hátában, ezért a szlovákiai hitlerista vezetés elhatározta felszámolását. A német támadás szeptember 15-én indult meg, nagy erők bevetésével. A partizánok és a szlovák katonák csak súlyos harcok árán tudták állásaikat tartani. Szeptember 21-én a hitleristák három irányból, még nagyobb erőkkel indítottak rohamokat: Homonnáról (Humenné) Tölgyeshegy, Mezőlaborctól (Medzilaborc) Alsóalmád (Nižna Jablonka) és Szinnától (Snina) Tüskés irányába. A fasisztáknak sikerült áttörni a partizánok védelmét a Tölgyeshegy—Tüskés vonaltól északra. A „Szergej" dandár a „Kriváň" egy részével áttört Felsőalmádhoz és harccal eljutott a Lupkov-hágótól keletre, ahol szeptember 30-án egyesült a szovjet csapatokkal.

A „Kriváň" dandár zöme is kénytelen volt új területre vonulni, hogy folytassa a harcot új, sokkal nehezebb körülmények között, hiszen közben beköszöntött a hideg, esős ősz és közeledett a tél.[3]

Szeptember végén az egység megérkezett a Vihorlát hegységbe, ahol az ott levő „Veža", „Borkanyuk" és „Jastrib" osztagokkal hamarosan partizánkörzetet hozott létre. Bázisuk a Vihorlat hegység Kijev csúcsán kiépített „Jastrib" tábor lett. Mind a négy partizánalakulat a 4. Ukrán Front Haditanácsa mellett működő Partizán Törzs alárendeltségébe tartozott és utasítására élénk felderítő és diverziós tevékenységet folytatott az ellenség hátában. A partizán körzet déli

1 Ústav Marxizmu—leninizmu ÚV KSS. (A Szlovák Kommunista Párt KB mellett működő Marxizmus—leninizmus Intézet levéltára; a továbbiakban — ÚMLA) Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 145/19.216/65. Anatolij Kovalenko visszaemlékezése; Vojenský Historický Ústav (Hadtörténeti Intézet Levéltára; a továbbiakban — AVHÚ) Praha, 1. Čsas. 35/s/1/20.; az AVHÚ Szlovákia Hadtörténete Osztálya, kézirattár (a továbbiakban — OVDS) Bratislava, 443. anyag. Jozef Vogl-Sokolovský visszaemlékezése és a „Kriváň" dandár dokumentumai; valamint a szerző beszélgetése Ny A. Prokopjuk ezredessel, a Szovjetunió Hősével, Jozef Sokolovskýval (1945 után hivatalosan is felvette a fedőnévként használt Sokolovský nevet), Zalka Andrással és Szepessy Józseffel.

2 AVHÚ Praha, 1 Čsas. 35/s/1/20.

3 Ny. A. Prokopjuk és J. Sokolovský közlése.

részén működő „Kriváň" dandárnak a német utánpótlások szempontjából ekkor már döntő fontosságú Homonna—Vinna (Vinné)—Ungvár (Uzsgorod) közutak ellenőrzése és rombolása volt a feladata. A térség lakossága messzemenően támogatta a partizánokat, közreműködtek felderítő és diverziós feladataik végrehajtásában is.

A „Kriváň" által ellenőrzött körzetbe 1944 október utolsó napjaiban érkezett meg Rumy Lajos ezredes, megbízott parancsnok vezetésével a 2. magyar hegyidandár. Az egység az ekkor már Sátoraljaújhelyre települt 1. magyar hadseregparancsnokság közvetlen alárendeltségébe tartozott. Ugyanakkor mellérendeltségi viszonyban volt a 40. német hegyivadász hadtest Assmann tábornok parancsnoksága alá tartozó 101. német hegyivadász hadosztályával.

A 4. Ukrán Front 18. hadseregének főerői (hadseregparancsnok J. P. Zsuravljov altábornagy) október 26-án felszabadították Munkácsot (Mukacsevo), majd Beregszászt (Beregovo) és Husztot (Huszt) is. A 18. lövészhadtest I. M. Afonyin vezérőrnagy parancsnoksága alatt pedig váratlan támadást indított Ungvár irányába, melyet G. Sz. Lazko vezérőrnagy 30. lövészhadteste erőivel együttműködve, súlyos harcok után október 27-én birtokba vettek. Ezután folytatták az ellenség üldözését és ennek során benyomultak Szobránctól (Sobrance) keletre Szlovákia területére.[4] E harcokban súlyos veszteségeket szenvedett a 2. magyar hegyidandár is Szobránc és Remetevasgyár (Remetské Hámre) körzetében.[5]

A magyar egység katonáinak és tisztjeinek többsége eléggé fásult hangulatban volt, kiábrándultak a háborúból, a németbarátságból, féltek a németektől és a nyilasoktól egyaránt. A dandár vezérkari főnöke, Hadváry Pál vezérkari őrnagy, kész volt a cselekvésre is, mióta eljutottak hozzá Dálnoki Miklós Béla vezérezredes átállásra felszólító felhívásai (szovjet repülőgépek szórták le a magyar állások felett). Csakhogy a gyakorlati megoldást több tényező nehezítette. Rumy Lajos ezredes, dandárparancsnok feltétlen lojalitása a németek iránt eleve kizárta, hogy *tudtával* kezdeményezze a dandár átállását. A német biztonsági szolgálat október 15. óta fokozott figyelmet fordított a magyar alakulatok magatartására, tehát Hadváry bármilyen lépést választ, a németek felé mindenképpen biztosítania kell magát. És ami a fő gond volt: hogyan teremtsen kapcsolatot a szovjetekhez és rajtuk keresztül Miklós Bélához, mivel ezen az oldalon is biztosítani kívánta magát.

A kialakult helyzetben a hitleristák mindent elkövettek a tartós védelem kiépítésére, hátországuk biztosítására, a térségben működő partizáncsoportok mielőbbi felszámolására. Október 28-án elrendelték a Vihorlat településeinek azonnali kiürítését. A lakosság megvédésére — Petrov tábornok, a 4. Ukrán Front parancsnokának utasítására — a partizánok néhány óra alatt elfoglalták az érintett — összesen 12 — községet. A „Kriváň" bevonult Vinnára is. A törzs az Iván nevű jegyző házába települt. A dandár csoportjai ellenőrzésük alá vonták a Vinna—Jósza (Jovsa) közötti utakat.[6]

Október 29-én kora hajnalban a németek ellentámadást indítottak az előnyomuló szovjet csapatok feltartóztatására Kelet-Szlovákiában. A kibontakozó heves harcok következtében november elejére megmerevedett az arcvonal

4 AMO SzSzSzR (a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériuma Levéltára), f. 371. op. 142288. d. 4.

5 A harcok után a hegyidandár állományában (az őt — az 1., a 10., a 11., a 13. és a 25. — hegyivadász zászlóaljban, a 3. és a 4. tűzérosztályban, a két lovasszakaszban és néhány önálló században) mindössze 4000 ember maradt. Mogyorossy Lajos főhadnagy közlése Jozef Vogl-Sokolovský alezredesnek. AVHÚ OVDS Bratislava, 443. számú gyűjtő, 101. melléklet.

6 ÚMLA Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 58. J. Vogl visszaemlékezése.

a Nagycsertész (Čertizné)—Mezőlaborc ÉK—Szinna K—a Vihorlat K-i lejtője —Szobránc ÉK—Tiszaeszlár vonalon és hadműveleti szünet állt be.[7]

A német ellentámadás, bár megállította a szovjet csapatok előretörését, az elfoglalt területeket visszaszerezni nem tudta. Ebben nem kis szerepet játszottak a térségben működő partizánok, akik aktív tevékenységükkel a hitlerista támadás megindulásának első óráitól hatékonyan akadályozzák a fasiszta csapatmozgásokat és utánpótlási szállításokat. Váratlan rajtaütéseikkel különösen a „Kriváň" osztagai okoztak érzékeny veszteségeket az ellenségnek, jelentős számú német és vlaszovista katonát ejtettek fogságba és nagy mennyiségű hadianyagot zsákmányoltak. E portyázások során a partizánok október 29. folyamán néhány magyar járőrt, kisebb menetcsoportot és hadianyagot szállító teherautókat és szekereket is feltartóztattak és a partizántáborba kísértek. Így például a „Štefanik" osztag elfogta Láng Sándor tartalékos főhadnagyot és négy beosztottját egy lőszert szállító tehergépkocsival a Harapás (Kusin) felé vezető úton.[8]

Ruttkay százados — a dandár egyik tisztje — utasítására nagymihályi (Michalovce) állomásról Ungtavasra (Kaluža) tüzérségi lőszert szállított Zakariás János nyíregyházai, Bátony Elek nyírbogárdi, Egresi Sándor feketeardói, Katona Lajos budapesti és Bányai István nagyvarsányi illetőségű honvéd, akik a hadianyaggal együtt Kismedvesnél (Medvedzie) estek a partizánok fogságába.[9] Ungtavas községnél a partizánok feltartóztattak egy személygépkocsit, benne ült Mogyorossy Lajos főhadnagy, századparancsnok is. Harapás községnél két löveggel egy hadnagy és 33 honvéd esett fogságba.[10] A délutáni órákban pedig Jószánál tartóztattak fel egy kisebb magyar honvédcsoportot.[11]

A fent említett honvédszemélyek a 2. magyar hegyidandár állományába tartoztak. A dandárparancsnokságot meglepte a partizánok fellépése. Mint Hadváry Pál az 1944. november 19-i bírósági kivizsgálás során jegyzőkönyvbe mondta „a dandárnak akkori (vagyis október 29-i — G. Á.) működési területén nem volt tudomása arról, hogy területén partizán egységek garázdálkodnak, mert a német szervek részéről az erre vonatkozó tájékoztatás elmaradt. Így vált lehetségessé az, hogy rövid pár nap alatt kb. 80 fő, két légvédelmi löveg és két lőszerrel megrakott tehergépkocsi, továbbá a légvédelmi gépágyús szakasznak 4 tehergépkocsija a partizánok birtokába jutott".[12] A „Kriváň" jelentése szerint az október 29—november 2. közötti időszakban a magyar dandártól a partizánokhoz egy orvos százados, két főhadnagy, 1 hadnagy és 128 katona, 7 tehergépkocsi, 17 hadianyaggal megrakott szekér és két 40 mm-es légvédelmi ágyú került.[13]

Az eseményekről kapott első jelentések után, azaz még október 29-én, Rumy ezredes levelet írt a partizánoknak, amit egy helybeli tússzal küldött el. Ebben a következők olvashatók: „A magyar hadsereg nem ellensége, hanem barátja a szlovák nemzetnek! Mi mindig szeretettel gondolunk a szlovákokra. Ennek ellenére előfordult, hogy Jovsa községben 12 kocsit, Kusin községben két lőszeres kocsit és két légvédelmi gépágyút megtámadtak és elrabolták. Egy sze-

7 *V. Sz. Levcsenko:* Szrazsenyije v Karpatah. Moszkva, 1960. 119—123. o.

8 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag 96. melléklet; ÚMLA Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 145/192116/65. Kabán György és Ivan Kačur levele; Hadtörténelmi Levéltár, Budapest (a továbbiakban — HL) Partizángyűjtemény, Csehszlovákia, (a továbbiakban — Pgy. Cs.) Urbányi Endre-anyag. A 2. hgy. dd. parancsnokság bíróságának jegyzőkönyve Láng Sándor főhadnagy kihallgatásáról 1944. nov. 19-én. Hitelesített másolat.

9 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 102. melléklet.

10 Uo. 96. melléklet.

11 Ministerstvo Národnej Obrany, Komisia pre vydávanie osvedčení podľa zákona č. 255/46. Sb.A 255/46. számú törvény alapján igazolják Csehszlovákiában az antifasiszta harcban résztvett személyeket. Az igazoló bizottság a Honvédelmi Minisztérium keretében működik. (A továbbiakban — Komisia...) Bratislava, Kriváň-anyag, III/56.

12 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Hadváry Pál vk. őrnagy kihallgatásáról 1944. nov. 19-én.

13 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 122. melléklet.

mélygépkocsit, melyben tisztek ültek, megtámadták, összelövöldözték és a bennülőket megsebesítették Kaluža községben.[14] Folyó hó 30. 12 óráig az elrabolt személyeket és tárgyakat vissza kell küldeni! Amennyiben ez nem történik meg, úgy Jovsa, Kusin és Kaluža községeket fel fogom gyújtatni, a következő napokon pedig 2—2 partizánlakta községet hasonló eset fog érni mindaddig, amíg az elrabolt személyek és tárgyak vissza nem kerülnek. Sajnálom, hogy így kell eljárnom, mert hiszen évszázados sorsközösség, egymás megbecsülése kötött mindig össze... Tehát nem könnyű a fenti elhatározás. Mint katonának azonban meg kell ezt tennem, mert nem nézhetem ugyanis tétlenül, hogy mitsem sejtő katonáimat orvul megtámadják és legyilkolják... Bízom abban, hogy a község lakossága közül a józanabb elemeknek lesz több szavuk és a fenti kérés barátságos alapon fog elintéződni."[15]

Rumy ezredes, dandárparancsnok a bírósági kivizsgálás alkalmával 1944. november 18-án történt kihallgatásakor elmondta, hogy intézkedéséről — majd Vogl alezredes válaszáról és Mogyorossy főhadnagy jelentéséről is — az összekötő német tiszt útján — tájékoztatta a 101. német hegyivadász dandár parancsnokát, aki „az értesülés vétele után felkeresett és felhívott arra, hogy vele közös akcióban, az általam adott határidő bevárása nélkül, tisztítsam meg az egyik községet... A hadosztályparancsnokkal közöltem, hogy a közös akcióban nem állhatok rendelkezésére, mert hiszen a felhívásomban megszabott idő engem köt... Német részről a fentiek alapján történt meg Vinna község megtisztítása és felégetése."[16] A magyarok is leadnak néhány lövést gyújtólövedékkel Harapásra, de közben megérkezett Rumyhoz Vogl-Sokolovský válasza, hogy „amennyiben a magyarok felgyújtják a szlovák falvakat, azonnal kivégzik a foglyokat és a háború után megírják a hozzátartozóiknak, miért kellett meghalniuk."[17]

Október 30-án a fogságba esett Mogyorossy Lajos főhadnagy jelentésben tájékoztatta parancsnokát, hogy a „Kriváň" partizándandárnál a 2. magyar hegyidandár állományából 7 tiszt és 123 legénységi állományú tartózkodik, köztük a saját századából 4 tiszt és 60 katona. A jelentést aláírta Láng Sándor főhadnagy és Fábry Gyula zászlós is.[18] Vogl alezredes saját levelét és Mogyorossy jelentését — Rumy ezredes szerint — az egyik fogságba esett zászlós hozta el Ubrezsba (Úbrež) a magyar dandárparancsnokságra. Valójában egy szakaszvezető volt, akivel Rumy szóban visszaüzente, hogy ne lője le a foglyokat, mert nem gyújtatja fel a községeket.[19]

Október 30-án hajnalban a hitleristák és a vlaszovisták megtámadták Vinna községet, raboltak, gyújtogattak és bestiális módon meggyilkoltak öt embert, köztük Iván jegyző feleségét és két — öt- és hétéves — kisgyermekét. A bekerített községben tífuszjárvány tört ki. A községből segítségért a magyarokhoz siettek és Kovács István tartalékos hadnagy vállalta, hogy egy páncélozott gépkocsival és a szükséges holmikkal — elsősorban a tífusz elleni szérummal — elmegy Vinnára. A vinnai községi és járási Nemzeti Bizottságok elnökei 1946. október 6-i nyilatkozatukban így írtak Kovács Istvánról: „... saját élete kockáztatásával, harci járművével behatolt a községbe és egy orvossal házról-házra járva, a magukkal hozott szérumokkal megmentették a szlovák lakosság

14 Később Rumy ezredes maga is meggyőződhetett róla, hogy a magyar tisztek és a partizánok között semmiféle tűzharcra nem került sor, mindnyájan épségben kerültek vissza az alakulatukhoz.
15 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 104. melléklet.
16 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Rumy Lajos ezredes meghallgatásáról 1944. nov. 18-án.
17 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 122. melléklet.
18 AVHÚ Praha, 1. ČsAS 35/8/1. 20. irat, 94. melléklet.
19 Jozef Sokolovský közlése.

életét... nélküle a lakosság sokat szenvedett volna és nagy áldozatokat hozott volna."[20]

A vinnai események közvetlenül érintették a partizánok fogságába esett magyar katonákat is, hiszen a dandártörzs és egyes részei kénytelenek voltak kivonulni Vinnáról a közeli erdőségbe. A rendkívül nehéz helyzetben a partizán komisszárok, köztük a dandár komisszárja Alekszej A. Krivorucska szovjet főhadnagy, szakítottak időt a magyar katonákkal való beszélgetésre is, lehetőséget adva számukra, hogy népük igazi ellenségei ellen harcoljanak. A beszélgetések eredményeképpen több mint félszáz honvéd önként jelentkezett a hitleristák elleni fegyveres harcra. Többen vállalták magyar nyelvű röplapok készítését és eljuttatását katonatársaikhoz, felszólítva őket az átállásra.[21] A „Svoboda" osztag keretében pedig (parancsnoka Andrej Šinák szlovák hadnagy) — ez a partizánalegység jött létre 1944. szeptember 1-én a Kovalenko—Zalka osztaghoz szökött szlovák katonákból — 1944. október 30-án már meg is szerveződött a *magyar szakasz Nagy Árpád* parancsnoksága alatt. 43 harcosa közé tartozott például a szlovákiai Ollé Lajos, Bocskó Sándor, Seres Vilmos, Csabai Ferenc, a magyarországi Gyürk Károly, Bujku János, Figura Ferenc, Földes János, Komenszky István, Barancsik Ferenc,[22] továbbá Bátonyi Elek, Zakariás János, Egresi Sándor, Katona Lajos, Bányai Lajos és mások.[23]

Krivorucska főhadnagy és Vogl alezredes két ízben hosszasan elbeszélgettek a foglyul ejtett magyar tisztekkel is. Vogl visszaemlékezésében megemlíti, hogy főként Mogyorossy és az orvos százados viselkedett igen józanul.[24] Mogyorossy Lajos, a dandárbíróságon történt kihallgatásakor, november 18-án az alábbiakat közölte: „kétségtelen, Vogl ezredes igen udvariasan bánt velünk, fogoly tisztekkel."[25]

A magyar segítség és a partizánalakulat magyar önkéntesekkel történt megerősödése újabb levél írására ösztönözte Vogl alezredest, melyben biztosította a magyar parancsnokságot a partizánok fogságában levő magyar katonák biztonságáról és velük való jó bánásmódról.[26]

A levél Hadváry vezérkari főnökhöz került, aki úgy ítélte meg, elérkezett a kedvező alkalom: a foglyok kiszabadítása és a hadianyag visszaszerzése ürügyén kapcsolatba lehet kerülni a partizánokkal, akiknek bizonyára van összeköttetésük a szovjet hadsereggel. Utasította bizalmasát, Urbányi Endre vezérkari századost, az 1/c. (Anyagi) osztály vezetőjét, menjen Vinnára és lépjen érintkezésbe olyan személlyel, aki összeköttetésben lehet a partizánokkal.

November 4-én Urbányi Endre Ubrezsből Vinnára utazott gépkocsin. A főtéren érdeklődve, a helybeliek Bocskoros János plébánoshoz irányították. A pap „először rendkívül bizalmatlan volt — emlékszik vissza Urbányi Endre 1983-ban —, de később őszinte szándékunkat látva, megígérte, hogy megpróbál valamit csinálni. Megbeszéltük, hogy másnap újra kimegyek Vinnára. Ő akkor választ ad." Megkérte Urbányit, hogy írjon néhány sort Vogl alezredesnek.[27] A magyar tiszt papírt kért és a következőket írta:

„Vogl alezredes úrnak!... Felkérném, hogy a magyar fogoly tisztek és legénység szabadon bocsájtására a feltételeket velem közölni szíveskedjék. Meg-

20 A dokumentum másolata megtalálható: HL Pgy. Cs. Kovács István-anyag.
21 ÚMLA Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 60.
22 Komisia..., Bratislava, III/56. Névsortöredék a „Svoboda" osztag anyagában.
23 J. Sokolovský közlése.
24 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, Vogl-visszaemlékezés, 135. o. A magyar katonaorvos készségesen segített a sebesültek és a betegek ellátásában is. J. Sokolovský közlése.
25 HL, Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Mogyorossy Lajos főhadnagy kihallgatásáról 1944. nov. 18-án.
26 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 95. melléklet.
27 Urbányi Endre feljegyzései és szóbeli közlései a szerzőnek. HL. Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Urbányi Endre kihallgatásáról 1944. nov. 18-án.

jegyzem, hogy mi szlovák foglyokkal nem rendelkezünk és így nálunk a kölcsönös fogolycseréről nem lehet szó . . ."[28]

Vogl alezredes még az este folyamán jelentette Ugvárra, hogy a vinnai pap a jegyzőn keresztül üzente: „a magyar vezérkari főnök szeretne a partizánokkal találkozni, átállnának."[29] Az elöljáró szovjet parancsnokság egyetértett a találkozással.

Visszatérve állomáshelyére, Urbányi százados jelentette Hadvárynak, hogy valószínűleg sor kerül a partizánokkal való megbeszélésre. Ekkor a dandár vezérkari főnöke a német összekötő tiszt, Paul százados útján tájékoztatta a 101. német hadosztály parancsnokságát, milyen utasítást adott Urbányi századosnak a magyar foglyok és hadianyag visszaszerzése érdekében. „A németek úgy vélték — közölte 1944. november 19-i kihallgatása alkalmával —, hogy felesleges ügyködésünk, mert hamarosan más úton visszakapjuk az embereinket és anyagainkat."[30]

November 5-én Urbányi százados, mielőtt Vinnára ment volna, jelentkezett a dandár vezérkari főnökénél a dandárparancsnokságon, amely ekkor települt át Ubrezsből Nagymihályira. Hadváry őrnagy felhatalmazta Urbányit, hogy teljesen belátása szerint cselekedjen az átállás megszervezésében és nagyon sajnálta, hogy a hadsereg- és a hadtestparancsnokság előzetes engedélye alapján, fontos családi okokból Budapestre kell utaznia ezekben a döntő napokban. A végrehajtásra azonban visszaérkezik. Ekkor írta meg — tehát november 5-én — azt a levelet Dálnoki Miklós Béla vezérezredesnek, amelyről a későbbiekben lesz szó. Ezután hivatalosan közölte Urbányi századossal, hogy távollétében lássa el a dandár vezérkarfőnöki feladatait.[31]

A dandárparancsnokságról Urbányi a tolmácstiszti szerepet betöltő Kovács István hadnaggyal egy páncélgépkocsin Vinnára utazott, ahol a pap közölte, hogy „a partizánok parancsnoka hajlandó fogadni a magyar tisztet". „A következő nap, 6-án, a kitűzött időpontban Kovács hadnagy úrral a tárgyaláson megjelentünk. A tárgyalás Vinna községtől északra, a szőlők és az erdők határán folyt le egy présházban. A partizánok részéről három civil ruhába öltözött egyén jelent meg. Közölték velem, hogy parancsnokuk Vogl alezredes más irányú elfoglaltsága miatt a tárgyaláson nem tudott megjelenni és felkért, hogy másnap reggel, illetve délelőtt 11 órára ismét jelenjek meg . . . A foglyokért cserébe cigarettát és pálinkát ajánlottam fel . . ."[32]

November 7-én Vogl alezredes rádión jelentette a 4. Ukrán Front Partizán Törzsének, hogy „a magyar parancsnok személyes találkozót kért tőlem, melyre ma, november 7-én kerül sor."[33] Mint a fentiekből is világos, a megbeszélésekhez Rumy ezredesnek semmi köze nem volt. Kihallgatása során kijelentette, hogy Urbányi az ő tudta és hozzájárulása nélkül kezdett tárgyalásokat a partizánokkal. Hadvárytól erről futólag értesült Nagymihályiban és akkor magához rendelte Urbányit és figyelmeztette. Nem fenyítette meg, mert — mint mondotta — a dandár érdekében cselekedett, vagyis vissza akarta szerezni a foglyokat és az anyagot.

28 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 105. melléklet; AVHÚ Praha, 1. ČsAS 35/8/1. 20. irat.
29 ÚMLA Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 58. Vogl-visszaemlékezés, 135—136. o.
30 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Hadváry Pál vk. őrnagy kihallgatásáról 1944. nov. 19-én. A németek tehát azonnal tájékoztatást kaptak a magyar dandár kapcsolatáról Vogl-lal. Ezt használták ki, és a 101. német hadosztályparancsnokság levelét Urbányival továbbították Vogl alezredesnek a német foglyok cseréjének ügyében. A partizánparancsnok válaszlevélben közölte, hogy „kész tárgyalni a közeli napokban, de csak akkor ha a német csapatok beszüntetik a békés szlovák lakosság üldözését." AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 122. melléklet.
31 Urbányi közlése.; HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Urbányi Endre kihallgatásáról 1944. nov. 18-án.: „A szabadságra távozó dandár vezérkari főnöktől a dd. vkf-i teendőket, anyagi vezérkari tiszti teendőim mellett mint rangidős tiszt átvettem."
32 HL Pgy. Cs. Uo.
33 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 122. melléklet.

A megbeszélt órában és helyen Vogl alezredes találkozott a két magyar tiszttel. A biztonság okáért Lovašik főhadnagy tíz felfegyverzett partizánjával érkezett a színhelyre, és jólesően állapította meg, hogy Urbányi és Kovács nemcsak egyedül jött, hanem ajándékképpen cigarettát és barackpálinkát is hozott magával. A beszélgetés szlovákul kezdődött, de Vogl csakhamar magyar nyelvre váltott át, melyet kitűnően beszélt. A hangulat igen barátságos volt. Urbányi hamarosan rátért küldetése igazi céljára, a magyar egység átállásának tárgyalására. Vogl megígérte, hogy segít ebben és azt is, hogy visszaadja a fogoly magyar tiszteket (másnap reggel Láng főhadnagyot) és az anyagokat is, csak ez utóbbiakat össze kell még szedni. A megbeszélésről Vogl-Sokolovský későbbi visszaemlékezéseiben a következőket jegyezte fel:

„A 2. hegyi dandár elhatározta a fegyverletételt, de nincs módjuk kapcsolatba kerülni a szovjet parancsnoksággal, mert a németek megfigyelése alatt állnak. Ezért elhatároztuk, hogy Kovács hadnagy átmegy a partizánfelderítőkkel. Megállapodtunk az egész egység átállásának helyében és időpontjában. Az átállást a Kriváň dandár biztosítja."[34]

Egy Urbányi Endrével való beszélgetés során tisztázódott, hogyan is került Hadváry Pál Miklós Béla vezérezredesnek írott levele Mehlisz vezérezredes, majd tőle Miklós Béla kezeihez. Emlékezete szerint ugyanis ezen a november 7-i találkozón *Vogl* alezredesnek ő adta át Hadváry levelét, „hogy juttassa el a szovjet magasabb parancsnokságra, illetve Dálnoki Miklós Bélának".[35]

Visszatérve Nagymihályira Kovács István jelentette parancsnokának, Vennes István ezredesnek (akihez a csapatok áttelepülése időszakában vezényelték), hogy „egy ügy nyomozása céljából a következő napon 2—3 napra eltávozik Nagymihályiból", amit Vennes szó nélkül tudomásul vett.[36]

Vogl és társai a magyar tisztekkel való találkozás után csak nagy kerülővel tudtak visszatérni a partizántáborba, mert eközben a vlaszovisták megtámadták Rybnik községet, melynek határában a találkozó létrejött. A táborba érkezve Vogl felkereste Láng Sándor főhadnagyot és közölte: „főhadnagy úr készüljön fel, le fog menni."[37]

Másnap, nopvember 8-án reggel 9 órakor, Urbányi és Kovács megjelent a megbeszélt helyen, ahová a partizándandár felderítő tisztje elkísérte Láng Sándort. Ez utóbbit igen meglepte Kovács jelenléte és megkérdezte, mit keres ott. A hadnagy közölte, hogy „felmegy a partizánok táborába és estére már vissza is jön."[38] Urbányi Lánggal visszatért Nagymihályira, Kovács István pedig a partizán tiszttel felment a táborba a Lángért „váltságdíjul" hozott tízezer cigarettával és a láda pálinkával.[39] Az ajándékból jutott a partizánoknak,[40] de a magyar foglyoknak is. Mogyorossy főhadnagy közölte, hogy „Vogl a magyar tiszteknek, legénységnek cigarettát és pálinkát osztott ki azzal, hogy ezeket a magyar parancsnokság küldi."[41]

Kovács hadnagy a napot a partizánok között töltötte, akik az egyenruhás magyar tisztet érdeklődéssel, de nem ellenségesen fogadták. Vogl utasítására

34 Uo.; ÚMLA Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 58. anyagban levő Vogl-visszaemlékezésben pedig ez olvasható: „...elhatároztuk, hogy Kovácsot a mi felderítőinkkel átvisszük az arcvonalon Ungvárra és ott a szovjet csapatok parancsnokságán megállapodnak az egész magyar dandár átállásának helyében és időpontjában." (142. o.) továbbá Sokolovský és Urbányi közlései.

35 Urbányi feljegyzései és közlései a szerzőnek.

36 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Vennes István ezredes kihallgatásáról 1944. nov. 19-én.

37 ÚMLA Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 58.; HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Láng Sándor főhadnagy kihallgatásáról 1944. nov. 19-én.

38 ÚMLA Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 58. 143—144. o.; HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Láng Sándor főhadnagy kihallgatásáról 1944. nov. 19-én; Kovács István közlése.

39 Uo. Dr. Kerényi Károly hadbíró századosnak, a IV. b. osztály vezetőjének jelentése a bírósági kivizsgálásról 1944. nov. 19-én.

40 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag. Vogl-visszaemlékezés, 145—146. o.

41 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Mogyorossy Lajos főhadnagy kihallgatásáról 1944. nov. 18-án.

estére 24 fős járőrt állítottak össze Andrej Kolbašovsky szlovák főhadnagy, a dandár felderítőfőnöke vezetésével. A járőrrel ment három szovjet partizán is a dandárkomisszár, Alekszej Krivorucska főhadnagy parancsnoksága alatt. Vogl neki adta át továbbításra Hadváry Pál levelét.

A járőr útját a Vihorlat mélyébe a terepet jól ismerő Emil Krokavec szlovák csendőrszázados, partizánösszekötő készítette elő és vezette. Őt különösen meglepte a szokatlan feladat, hogy egy magyar tisztet — tulajdonképpen ellenséget — kell átvinniük az arcvonalon.[42]

A járőr parancsnoka, Andrej Kolbašovsky szlovák főhadnagy viszont igen fontosnak tartotta küldetésének ezt a részét. Meg volt arról győződve, hogy a magyar dandár szembefordulása nemcsak gyengítené a hitleristák védelmét, hanem példát mutatna a térségben tartózkodó többi magyar alakulat katonáinak és tisztjeinek is. Az átállás szándékát emelte ki 1945. augusztus 2-án kelt igazolásában, melyet Kovács István részére készített, bizonyítva, hogy nevezett „1944. november 9-én az én őrjáratommal, futárként ment át az oroszokhoz. A volt 2. magyar hegyidandár parancsnokának a 4. Ukrán Front parancsnokához írott azon levelével, hogy az egész 2. hegyidandár megadja magát . . .”[43]

A járőr összetett megbízással indult útnak: át kellett juttatni a magyar hadnagyot a szovjet hadsereghez, kiválasztani a „Kriváň” dandár (és a 2. magyar hegyidandár) arcvonalon átjutásához a legkedvezőbb terepszakaszt, egyeztetni a 4. Ukrán Front Partizán Törzsével elképzeléseiket, átadni Vogl alezredes írásos jelentését a Szobránc—Takcsány (Stakčin) térségében tartózkodó ellenséges erőkről, a Szentmihályfalva (Michelany)—Kohány (Sečovce)—Varannó (Vranov) közötti vonalon elkészült, illetve épülő ellenséges erődítések állapotáról, tájékoztatást adni a partizánerők helyzetéről és a polgári lakosság hangulatáról Kelet-Szlovákiában.[44]

A járőr elindulása előtt Vogl alezredes rádiógrammot küldött az átjutás helyéhez közel tartózkodó „Jastrib” osztag parancsnokának, kérve, hogy az alábbi szöveget azonnal továbbítsa a 4. Ukrán Front Partizán Törzsének:

„Jelentem, hogy 1 + 10 fő felderítőt küldök át az arcvonalon Morské Oko körzetében és a magyar felső parancsnokságtól egy parlamentert. Számunkra nagyon sürgős, ezért kérem, hogy a parlamenter részére azonnal biztosítsanak szállítóeszközt. Az átjuttatásra november 9/10 kerül sor. Kérem a helyet nagy tűzzel fedezni és az átkelést harccal is bizosítani.”[45]

A járőr útja meglehetősen veszélyes volt. A Vihorlat térségében jelentős német és vlaszovista erők összpontosultak és egy részük partizánellenes akciókat hajtott végre. November 7-én például megtámadták és felszámolták a Borkanyuk-osztag hegyi táborát, ahol a járőr megpihenni szándékozott. Továbbvonulva a tragédia színhelyétől, találkoztak a Borkanyuk-osztag felderítőivel, akik elmondták, hogy osztaguk maradványai új táborhelyen vannak és az arcvonal mindössze egy órányi járásra van. Ekkor a „Kriváň”-járőr kettévált. A többsége Vávro felderítő vezetésével visszafordult, hogy jelentést tegyen Vogl alezredesnek a feladat végrehajtásáról, 11-en pedig a magyar tiszttel folytatták útjukat. November 10-re virradóan elérték Oroszsebest (Ruská Bystra) — ezzel átjutottak az arcvonalon. Rövid pihenő után Kovács István Krivorucska szovjet főhadnaggyal és három szovjet partizánnal lement a völgyben húzódó országútra, ahol egy zárt személygépkocsiban szovjet tisztek várták Kovácsot és Munkácsra a 4. Ukrán Front parancsnokságára vitték.[46]

42 Emil Krokavec őrnagy visszaemlékezése 1947-ben, Kassán. AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 107. melléklet.
43 Az eredeti és a hivatalos fordítás xerox-másolata a HL Pgy. Cs. Kovács-anyagban.
44 Emil Krokavec idézett visszaemlékezése.
45 Uo. 59. melléklet.; Komisia..., Bratislava, III/56. 118. melléklet.
46 Emil Krokavec idézett visszaemlékezése, valamint Kovács István írásbeli és szóbeli közlései a szerzőnek.

November 10-én délelőtt Lazar Mehlisz vezérezredes, a 4. Ukrán Front Haditanácsának tagja egy fiatal tolmács — valószínűleg Vlagyimir Guszev őrmester — jelenlétében fogadta Kovács István hadnagyot, aki katonás tartásban jelentkezett és közölte: „Parancsnokom, a 2. magyar hegyidandár vezérkari tisztje megbízott az alábbiak közlésével: a 2. hegyidandár alakulatai és parancsnoksága kijelentik, hogy készek átállni a szovjet oldalra és készek harcolni a németek ellen. Ehhez kérik a szovjet fél döntését és azt, hogy a küldöttet juttassák vissza az alakulatához."[47]

Mehlisz tábornok jóindulatú arckifejezéssel hallgatta végig Kovács jelentését, majd közölte, hogy egyetért a magyar egység elhatározásával és intézkedni fog a harcoló szovjet csapatoknál a magyar dandár átállásának biztosítására. Ugyanakkor a legnagyobb óvatosságra figyelmeztetett, nehogy a németek és a nyilasok gyanút fogjanak. Egyetértettek, hogy a kölcsönös előkészületek megtétele után, hat nap múlva, vagyis november 16-án kerülne sor a dandár átállására. Mehlisz vezérezredes búcsúzásul egy írótollat nyújtott át Kovács Istvánnak, hogy a megállapodás szimbólumaként adja át megbízójának. Kovácsot ezután az a szovjet pilóta vette pártfogásába, akinek a terv szerint még ezen az éjszakán vissza kellett szállítania szlovák területre. Így tudta ezt Vogl alezredes is, ezért írta a levéltárnak adott visszaemlékezésében, hogy Kovács november 11-én visszarepült, de Nagymihályi térségében a földet éréskor a németek elfogták, így az átállási akció meghiúsult.[48]

A dandár átállásának kudarcában azonban alapvetően más körülmények játszottak szerepet.

November 11-én a hitleristák és a vlaszovisták nagy erejű csapást mértek a „Kriváň" partizándandár táborára és több napon át tartó heves harcokban gyakorlatilag megsemmisítették. A partizánok csak elkeseredett küzdelmek árán tudtak a bekerítésből kitörni és visszavonulni a Vihorlat mélyébe. A harcok során 30 partizán elesett, negyvenen fogságba kerültek. A „Kriváň" partizándandár tábora ellen november 11-én indított támadás során a 101. német hegyivadász hadosztály „őrizetbe vette az ott talált magyar foglyokat és járműveket"[49] — és mint a jegyzőkönyvből kiderül — a magyar dandár anyagait német zsákmánynak minősítette és semmit vissza nem adott.

A német rajtaütéskor került a fasiszták kezébe a „Kriváň" hadműveleti naplója, mivel Vogl segédtisztje nem kötötte mellére, így a heves harcban kiesett a zubbonyából. A dandár fontos okmányai azonban megmaradtak, mivel azokat a vezetők — Vogl parancsa szerint — a mellükre kötözték.[50] A hadműveleti naplóban szó volt a magyarokkal való tárgyalásokról is, és erről Paul német százados már november 13-án jelentést írt a 101. német hadosztály parancsnokának, a biztonsági szolgálatnak, valamint a Gestapónak. Így ment a közlés az 1. magyar hadseregparancsnokhoz, és kezdték el keresni Kovácsot, akiről a dandárnál két nap óta nem tudtak. Ez a körülmény megerősítette a németek gyanúját és követelték a hadbírósági kivizsgálást.

A 101. német hegyivadász hadosztály biztonsági szerve az elfogott partizánokat kegyetlenül megkínozta és főként a magyar dandár és a partizánok közötti kapcsolatról vallatták őket, mint például a Kovács István „árulása ügyében" német koronatanúként kezelt Miloš Jeremiášt is. A partizán a 2. hegyidandár bíróságán történt kihallgatásakor azonban kijelentette, hogy a néme-

47 Kovács István levele a szerzőnek.
48 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, Vogl-visszaemlékezés, 151. o.
49 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Dr. Kerényi jelentése.
50 J. Sokolovský közlése.

teknél felvett jegyzőkönyv állításai „nem felelnek meg a valóságnak."[51] Ezért Miloš Jeremiášt a fasiszták kivégezték, akárcsak néhány nappal előtte, november 17-én a „Kriváň" 12 bátor partizánját és segítőjét is Nagymihályi közelében.[52]

Kovács távolmaradása igen nyugtalanította Urbányit és a november 12-én visszaérkezett Hadváry Pál őrnagyot. Megkönnyebbülésükre 13-án Kovács megjelent a parancsnokságon.

Az történt ugyanis, hogy november 11-én estére olyan időjárás köszöntött be, ami nem tette lehetővé a repülőgép felszállását és csak 12-én a késői órákban indulhattak el. Nagymihályi térségében, kb. 1000 méter magasan, Kovács kiugrott a gépből és sikeresen földet ért Ungtavas határában. Gyorsan elásta az ejtőernyőt és elrejtőzött. Virradatkor pedig elindult Nagymihályira.[53] Vennes István ezredes kihallgatásakor mondta: „Emlékezetem szerint 3—4 nap múlva Kovács hadnagy a lakásomon jelentkezett, nagyon kimerültnek és ápolatlannak látszott és azonnal egy gépkocsit kért tőlem, amivel a dandárparancsnoksághoz bevonulhat."[54]

Urbányi százados azonnal fogadta Kovács Istvánt. Átvette tőle Mehlisz ajándékát — a töltőtollat hosszú éveket át megőrizte — meghallgatva a jelentését, tájékoztatta az eseményekről, arról, hogy a németek megtámadták Voglékat, megszakadt a partizánokkal minden kapcsolata és a németek valamire készülnek, jobb lesz tehát, ha a hadnagy sürgősen Kassára megy a családjához. Így is történt. Kovács Istvánt november 18-án, Kassáról hozta be a német biztonsági szolgálat a magyar dandár parancsnokságára.[55]

Ezalatt Moszkvában Hadváry levelével többen is foglalkoztak. Mehlisz vezérezredes ugyanis azonnal továbbította a levelet a szovjet fővárosba, ahová Miklós Béla vezérezredes és Kéri Kálmán vk. ezredes november 7-én érkezett meg Munkácsról. A levélben többek között ez állt:

„Jelentem, hogy a 2. hegyidandár a magyar nemzet jövőjének érdekében késznek nyilatkozik Nagyméltóságodnak alá rendelni magát. Kérem Nagyméltóságodat, hogy az én küldöttemnek adja át azon feltételeket és biztosítékokat, amelyek az átállás alapját képezik". A továbbiakban 8 pontban foglalta össze a feltételeket, ezek a dandár jelenlegi állapota megtartására, a személyi állomány szabadságának szavatolására, családtagjaik biztonságára vonatkoztak, valamint javasolta, hogy Miklós vezérezredes parancsnoksága alatt a dandár lehetőleg Magyarországon, megszálló erőként kerüljön alkalmazásra. E feltételek biztosításával „a hegyi dandár teljes fegyverzetével, felszerelésével, teljes vonatával és intézeteivel stb., Nagyméltóságod parancsnoksága alá veti magát. A feltételek elfogadása esetén a részletek megbeszélése céljából a megjelölt időben és a megjelölt helyre a dandár Nagyméltóságodhoz egy vezérkari tisztet fog küldeni."[56]

Hadváry a levél megírásakor, november 5-én, természetesen nem tudhatta, hogy két nap múlva Urbányi miben egyezik meg Vogllal és arról sem lehetett tudomása, hogy éppen azon a napon, 5-én, Miklós vezérezredes elhagyja Munkácsot. Elképzelése szerint Kovács a szükséges eligazítások birtokában érkezik majd vissza és ekkor ment volna át Urbányi százados.

Kéri Kálmán visszaemlékezése szerint Hadváry Pál levele nagyon felzaklat-

51 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Miloš Jeremiáš partizán kihallgatásáról 1944. nov. 19-én.
52 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, Vogl-visszaemlékezés, 195. o.
53 Kovács István levele a szerzőnek.
54 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Vennes István ezredes kihallgatásáról 1944. nov. 19-én.
55 Urbányi Endre és Kovács István közlései a szerzőnek.
56 Másolata: HL Tanulmányok gyűjteménye, Kéri Kálmán visszaemlékezései. 2781. számú rész 9. melléklete.

ta Miklós Bélát, hiszen egyik bizonyítéka volt felhívásai visszhangra találásának. A Faragho-vezette Magyar Bizottság is úgy ítélte meg, hogy amíg a dandár arcvonalközelben tartózkodik, az átállás sikeresen megvalósítható, mert Hadváryt megfontolt, körültekintő és óvatos embernek ismerték. A biztatásokra Miklós vezérezredes kihallgatást kért a magyarokkal foglalkozó Kuznyecov vezérezredestől — a szovjet vezérkar főnökének egyik helyettesétől —, aki már aznap, vagyis november 11-én (!) fogadta. Egyetértett azzal, hogy Miklós válaszoljon Hadvárynak és biztosítsa a kért feltételek elfogadásáról. A dandár átállásának végrehajtását november 14—16 között látta reálisnak. A szovjet tábornok támogatta Miklós vezérezredes azon kérését is, hogy az átállás előkészítésében és megvalósításában vegyen részt Kéri Kálmán ezredes, aki e célból repüljön vissza Munkácsra.[57]

Így tehát november 12-én — Kovács még Munkácson tartózkodott — Miklós Béla válaszolt Hadvárynak: „Őrnagy úr jelentését tudomásul vettem. Megbízott összekötő tisztjét a Kovács hadnagy úr által megjelölt helyre sürgősen indítsa útba, ahol Kéri ezredesnél, a hadsereg vezérkari főnökénél jelentkezzen".[58]

A levelet azonban Hadváry őrnagy soha nem kapta meg. Kéri a levéllel november 22-én indult el repülőgépen Moszkvából és rövid pihenő közbeiktatásával másnap délután érkezett meg Munkácsra. Néhány nap múlva Mehlisz vezérezredes közölte vele, hogy a 2. magyar hegyidandár átállása már nem lehetséges. Az egységet a németek hátravonták.

A „Kriváň" dandár súlyos veszteségei dacára folytatta a harcot a fasiszták ellen. Egyes bekerített részei, mint például Tabiš százados tüzérosztaga, kitörtek az ellenség gyűrűjéből nyugati irányba, átkeltek a Laborc (Laborec) folyón és Homonna körzetében egyesültek az előretörő szovjet csapatokkal. Vogl alezredes megmaradt 80 emberével — köztük a magyar honvéd-partizánokkal — az Oreska erdőbe törte át magát és november 22-én átjutott az arcvonalon.[59] Mit sem tudott arról, hogy Mehlisz kérésére Andrej Kolbašovsky egy szovjet felderítőcsoporttal november 15-én visszament Kelet-Szlovákiába. November 11-én ugyanis a Front felderítőparancsnoka megkérdezte Kolbašovskytől, átvinné-e a felderítők egy csoportját az arcvonalon, azon az útvonalon, ahogyan Kováccsal jöttek? Kolbašovsky vállalta a feladatot és így jutott át az ellenség hátába Bujanov partizánszázados és 20 felderítője. Kolbašovsky találkozott szlovák katonákkal, partizánokkal és tőlük tudta meg mi történt a „Kriváň" dandárral. A Bujanov csoport és velük Andrej Kolbašovsky november végén csatlakozott a beérkező szovjet csapatokhoz Nagymihályi térségében.[60]

November 19-én Urbányi és Kovács ügyében lezárult az a bírósági kivizsgálás is, melyet Paul százados említett jelentése alapján, a németek követelésére, az 1. magyar hadseregparancsnokság 5546 (I. B.) 44. XI. 15. számú utasításában rendelt el. A kivizsgálást a 2. hegyidandár bíróságán, dr. Kerényi Károly hadbíró százados, a IV. b. osztály vezetője folytatta le, mindvégig Urbányi és Kovács védelmében. Zárójelentésében teljes mértékben felmentette őket, hangsúlyozva, hogy Urbányi százados a foglyokat és a hadianyagot akarta visszaszerezni, mert, mint anyagi tiszt, látta a veszteségeket szenvedett dandár nehéz helyzetét. Kiemelte, hogy a németek által zsákmányolt „Vogl-naplóból"

57 Uo. 32—33. oldalak.
58 Uo. 11. számú melléklet.
59 A „Kriváň" dandár volt partizánjainak többsége 1944. december 9-től a szovjet csapatok oldalán harcoló 1. Csehszlovák Hadtest katonája lett. Itt találkozott egymással újra Jozef Vogl-Sokolovský, a Kijevből visszaérkező Emil Krokavec, majd Andrej Kolbašovský.
60 Andrej Kolbašovský közlése a szerzőnek.

kitűnik: „a 101. hadosztály parancsnoka személyesen akart találkozni Vogl alezredessel" ... vagyis „a partizánokkal érintkezés felvétele magában még nem jelent átpártolási szándékkal való közeledést." Nem fogadta el a németek által beterjesztett „bizonyítékokat" sem: „a 101. német hadosztály I. c. osztálya által a partizánok naplójáról és a kihallgatási jegyzőkönyvekről (a partizánoktól kínzásokkal kicsikart vallomásokról van szó — G. Á.) kiállított másolatok hitelesítve nincsenek, a jegyzőkönyveken a kihallgatottaknak a vallomást sajátjuknak elismerő kijelentése és aláírása nem található. Az ily módon szerkesztett és kiállított iratok okirati hitelességgel és bizonyító erővel nem rendelkeznek, s ezért hatóságok előtti eljárásban bizonyítékként tulajdonképpen fel sem használhatók."[61]

Ezek után a németek követelésére az 1. magyar hadseregparancsnokság a 2. hegyidandárt lényegében felszámolta: beolvasztotta a sokkal leharcoltabb 1. hegyidandárba. Az új alakulatot még bevetették az előnyomuló szovjet csapatok ellen, melynek során súlyos vérveszteségeket szenvedett. Ekkor kivonták az arcvonalból, Besztercebánya térségéből pedig a Dunántúlra dobták. Innen ismét Szlovákia, majd Ausztria, végül Dél-Csehország volt a menetvonal. Eközben az értelmetlen harcokban tovább nőttek veszteségei és rohamosan szaporodott az átálltak és a fogságba esettek száma is. Az 1. hegyidandár volt katonáit megtalálhatjuk a szlovákiai partizánegységek soraiban éppúgy, mint a morva és a cseh ellenállók, partizánok között.

Az eseményeknek a lehetőségekhez képest — több évtized távlatából — történő felidézése után felvetődik a jogos kérdés: volt-e egyáltalán realitása a 2. magyar hegyidandár átállásának? Igennel kell felelni. Az átállás végrehajtható volt, mégpedig a partizánok segítségével november első napjaiban, mert az egység még az arcvonalban tartózkodott, olyan terepen, ahol az átállást a németek csak nehezen tudták volna megakadályozni. Ezekben a napokban a „Kriváň", a sorozatos német partizánvadász akciók ellenére is a térség ura volt, fedezni tudta volna a magyar alakulat átjutását az arcvonalon, megvolt a rádiókapcsolata közvetlenül — és a „Jastrib" osztagon keresztül közvetve is — a 4. Ukrán Front Partizán Törzsével, tehát szovjet részről is támogatás érkezett volna, ha az átállás végrehajtásánál tűzharcra kerül sor a németekkel.

A dandár átállását tervező vezérkari főnök és bizalmasai birtokában voltak annak a hatalomnak, hogy határozott és egyértelmű parancsukat a tisztekkel és a legénységgel végrehajtassák az átállást, még akkor is, ha a dandárparancsnok azt akadályozni próbálná. Ráadásul Rumy ezredes ebben az időben nem is tartózkodott az egységnél. A tisztek és a katonák jelentős része nem csak elfogadta, hanem *segítette volna* is az átállás gyors végrehajtását. Ezt bizonyítja, hogy közülük igen sokan már 1944 decemberében—1945 januárjában Jegorov, Oszipov-Morszkoj, Volkov és más parancsnokok által vezetett partizánalakulatok harcosai lettek és becsülettel harcoltak. Hadváry vezérkari főnökben a határozottságot gyengítették kételyei és bizonytalansága. November 5-i levelében feltételekhez kötötte az átállást és Miklós Bélától *biztosítékokat* kért és ezekre választ várt. Hiába hatalmazta fel Urbányit a tárgyalásokra, néhány napos távollétével, az átállás kedvező időpontjában, tétlenségre kényszerítette a cselekvőkész tisztet.

November 9—10-én, tehát amikor Kovács István kiküldetése megtörtént, a körülmények már nem voltak kedvezőek az átállásra sem a dandár belső vi-

61 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag, Kerényi-jelentés.

szonyai, sem a partizánok helyzete, sem pedig a szovjet arcvonal adott szakaszán a lehetőségek szempontjából.

A 2. hegyidandár átállása nem sikerült. Ez azonban nem csökkenti a magyarok szándékának, a partizánegység vezetői segítőkészségének értékét, a 4. Ukrán Front parancsnoksága pozitív magatartásának jelentőségét. Ezért válhat ez a történet a szlovákiai partizánháború időszakának egyik megörökítésre méltó szlovák—szovjet—magyar vonatkozású epizódjává.

Агнеш Годо

СВЯЗЬ 2-ОЙ ВЕНГЕРСКОЙ ГОРНОСТРЕЛКОВОЙ БРИГАДЫ С ПАРТИЗАНСКОЙ БРИГАДОЙ «КРИВАН» В НАЧАЛЕ НОЯБРЯ 1944 ГОДА В ВОСТОЧНОЙ СЛОВАКИИ

Резюме

Когда вспыхнуло Словацкое Национальное восстание, наиболее предприимчивые бойцы 2-ой словацкой дивизии во главе с подполковником Фоглом установили связь с действовавшей близ границы в Восточной Словакии советской бригадой «Сергей», и из перешедших на их сторону словацких солдат создали отдельный отряд «Криван» под командованием Фогла-«Соколовского». После тяжелых боев бригада «Криван» перебазировалась на горный массив Вихорлат и там, вместе с группами под названием «Вежа», «Борканюк» и «Ястреб» создали партизанский округ.

В этот округ еще в конце октября 1944 года прибыла 2-я венгерская горнострелковая бригада. Солдаты и офицеры венгерской части были апатично настроенными, им опро. война, немцы, нилашисты. Начальник генерального штаба бригады майор генерального штаба Пал Хадвари, а также несколько аналогично мыслящих офицеров после того, как они узнали о призыве Миклоша Белы Дальноки к переходу на сторону советских войск, уже были готовы и к действиям.

К установлению связей представилась возможность после того, как 29 октября в ходе наступления немцев, ставившего целью приостановить продвижение советских войск, из состава 2-ой венгерской горной бригады в течение нескольких дней в плен бригады «Криван» попало 80 человек и значительное военное имущество.

По делу освобождения военнопленных на переговоры к партизанам был направлен поверенный майора Хадвари капитан ГШ Эндрэ Урбаньи, получив однако указание на установление контакта с руководителями партизан в целях организации перехода на их сторону. После первой встречи с партизанами Хадвари уполномочил капитана Урбаньи в ходе переговоров по вопросам перехода действовать по своему собственному наилучшему усмотрению.

Новая встреча с подполковником Фоглом состоялась 7 ноября, на ней участвовали с венгерской стороны капитан ГШ Урбаньи и лейтенант Иштван Ковач. С помощью партизан лейтенант Ковач 10 ноября лично встретился с членом Военного Совета 4-го Украинского Фронта генерал-полковником Мехлисом, перед которым Ковач заявил, что части и командование 2-ой горной бригады готовы перейти на сторону советских войск и сражаться против немцев. Для этого они просят решения советской стороны.

Однако переход на сторону Советской Армии не был осуществлен. Лейнант Ковач после возвращения в расположение своей части был схвачен немцами, так как в ходе мощного немецкого удара по группе «Криван» оперативный дневник бригады попал в руки немцев, и таким образом выяснилось, что 2-ая венгерская горная бригада и партизаны установили связь между собой. После этого 2-ая горная бригада вошла в состав I-ой венгерской горной бригады и была брошена в бой, в ходе чего понесла тяжелые потери и затем была перегруппирована в Задунавье.

Переход не удался, однако этот факт не умаляет значения намерения венгров, а также готовности оказать им помощь, проявленную со стороны руководителей партизанской части, и положительных действий командования 4-го Украинского Фронта. Именно поэтому этот эпизод периода словацкой партизанской войны может стать одним из достойных увековечивания в истории словацко-советско-венгерских отношений.

Ágnes Godó

DIE VERBINDUNG DER ZWEITEN UNGARISCHEN GEBIRGSBRIGADE MIT DER PARTISANENBRIGADE „KRIVÁŇ" IN DER OST—SLOWAKEI ANFANG NOVEMBER 1944

Resumee

Zur Zeit des Ausbruch der Slowakischen Nationalen Volkserhebung setzten sich die dazu bereiten Soldaten der zweiten Ost-Slowakischen Division unter der Führung vom Oberstleutnant Vogl mit der sich in der Nähe der Grenze betätigenden soyjetischen Brigade „Sergei" in Beziehung und bildeten aus den übertretenden slowakischen Soldaten den selbständigen Verband „Kriváň" unter dem Befehl von Vogl „Sokolowsky". Nach schweren Kämpfen übersiedelte die Brigade „Kriváň" in die Gebrige Vihorlat und sie bildete dort mit den Gruppen „Veza", „Borkaniuk" und „Jastrib" einen Partisanenkreis.

In diesen Bezirk kam der zweite Ungarische Gebirgsbrigade am Ende Oktober 1944 an. Die Soldatan und Offiziere des ungarischen Verbandes waren apathisch, enttäuscht vom Krieg, von den Deutschen und von den Pfeilkreutzlern. Der Generalstabschef der Brigade, Major i. G. Pál Hadváry und einige gleichdenkenden Offiziere waren zur Handlung bereit, nachdem sie die zu Übertritt auffordernden Aufrufe von Béla Miklós von Dálnok erfahren hatten.

Die Fühlungsnahme wurde möglich, nachdem 80 Mann und eine bedeutende Menge von Rüstungsmaterial aus dem Bestand der Zweiten Ungarischen Gebirgsbrigade während des am 29. Oktober zum Einhalt der sowjetischen Offensive eröffneten deutschen Angriffs in wenigen Tagen in die Gefangenschaft der Brigade „Kriváň" geraten war.

Hauptmann i. G. Endre Urbányi, der Vertraute des Majors Hadváry ging zu den Partisanen über, um über die Sache der Befreiung der Kriegsgefangenen zu verhandeln, er hatte aber die Anweisung, sich mit den Leitern der Partisanen in Verbindung zu setzen, um den Übertritt zu organisieren. Nach dem ersten Treffen wurde Urbányi von Hadváry beauftragt, während der Verhandlungen über den Übertritt nach seiner besten Einsicht zu handeln.

Es kam zu einer neuen Begegnung mit Oberstleutnant Vogl am 7. November, an der Hauptmann i. G. Urbányi und Leutnant István Kovács von ungarischer Seite her teilnahmen. Mit der Hilfe der Partisanen traf sich Leutnant Kovács am 10. November persönlich mit Generaloberst Mechlis, dem Mitglied des Kriegsrates der 4. Ukrainischen Front, vor dem er erklärte: die Truppen und die Kommandantur der Zweiten Gebirgsbrigade seien zum Übertritt an die sowjetische Seite und zum Kampf gegen die Deutschen bereit. Sie würden um den Beschluß der sowjetischen Seite darüber bitten.

Der Übertritt wurde doch nicht verwirklicht. Leutnant Kovács wurde bei seiner Rückkehr von den Deutschen gefangengenommen, weil das Operationstagebuch der Brigade während des kräftigen deutschen Schlages gegen die Gruppe „Kriváň" in deutsche Hand geraten war und sich die Fühlungsnahme zwischen der Zweiten Ungarischen Gebirgsbrigade und den Partisanen herausgestellt hatte. Danach wurde die Zweite Gebirgsbrigade in die Erste Gebirgsbrigade einverleibt, im Kampf eingesetzt, dann nach schweren Blutopfern nach Transdanubien umgruppiert.

Der Übertritt war erfolglos, dies vermindert aber den Wert der Absicht der Ungarn und der Hilfsbereitschaft der Partisanenleiter, sowie die Bedeutung des positiven Verhaltens der Kommandantur der 4. Ukrainischen Front nicht. Deswegen ist diese Geschichte als eine, die Slowakei, die Sowjetunion und Ungarn berührende Episode der Zeit des slowakischen Partisanenkrieges unbedingt verewigungswert.

HÁNCS ERNŐ

A POLITIKAI FŐCSOPORTFŐNÖKSÉG ÉS A POLITIKAI TISZTI INTÉZMÉNY LÉTREHOZÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI A MAGYAR NÉPHADSEREGBEN (1948 április—1949 február)

II. RÉSZ

A politikai munka fejlődése, új szerveinek létrehozása

A néphadsereg életének 1948 szeptemberi eseményeihez szorosan hozzátartoztak az új hadrend október 1-én történt bevezetésének előkészületei is. Nagyobb változás azonban ezzel a hadrenddel sem következett be. Lényegében a tavasszal megkezdett alapozás folytatása volt, amit a megjelölésére használt „Pilis II" fedőnév is érzékeltet.[45] A fejlesztés elsősorban létszámemelkedésben mutatkozott meg, melynek eredményeként a tiszti állomány 1050, a tiszthelyettesi 820, a legénységi 10 100 és a polgári alkalmazotti 1400 fővel növekedett. A legjelentősebb létszámemelkedés a határőrségnél és a Kossuth Akadémia hallgatói állományánál történt. Az előbbinél közel 4000 fő volt a növekedés, az Akadémián pedig az addigi két zászlóalj helyett három ezredet állítottak föl. Külön említést érdemelnek az újonnan létrehozott intézetek, alakulatok, mint a Honvéd Petőfi Nevelőtiszti Akadémia, a Törzs- és Főtiszti Tanfolyam (amely ettől kezdve a hadrendbe tartozott, s az 1949 januárjában megszüntetett Hadiakadémia helyett tervezték a magasabb szintű parancsnokok kiképzése céljából fenntartani), a Központi Gépkocsi Iskola, a Honvédség Háza, az Országos Légvédelmi Központ, az 1. légvédelmi tüzér osztály és még néhány más honvédségi szerv. A meglevő alakulatoknál szerényebb szervezeti változás is történt, (mint például a műszaki hadosztály megkapta mindhárom műszaki zászlóaljat) de inkább létszámemelésük érdemel említést. Itt kell szólni a júliusi magyar—szovjet fegyverszállítási egyezmény megkötéséről is, ami egyben a Magyar Néphadsereg szovjet fegyverekkel történő felszerelésének kezdetét jelentette.

A szocialista néphadsereg megteremtése azonban lényegesen többet kívánt annál, mint amit a személyi, szervezeti, anyagi és technikai feltételek biztosítani tudtak, és az a többlet nem kisebb erőfeszítést követelt. Erről a honvédelmi miniszter 1. számú napiparancsa a következőket tartalmazza: „Néphadseregünk építése az eddig elért egészséges alapokon fokozott ütemben kell folyjék tovább. Hadseregünknek és annak minden egyes tagjának el kell sajátítania a korszerű katonai tudást, meg kell ismerni új fegyvereinket és jól

45 HL HM 33 000/eln. kfcs. IX.—1948.

kell tudnia azokat használni. Növelnünk kell az öntudaton alapuló fegyelmet, meg kell szüntetnünk az ezen a téren itt-ott még fennálló lazaságot. A legrövidebb idő alatt el kell érnünk a parancsok feltétlen, azonnali, és lelkiismeretes végrehajtását. Minden egyes parancsnoki helyre megfelelő tiszteket kell állítanunk és meg kell szilárdítanunk a parancsnokok tekintélyét. Fokozni kell a titoktartást és az éberséget, le kell lepleznünk és kíméletlenül el kell távolítanunk sorainkból az ellenség befurakodott ügynökeit és az imperialistákkal rokonszenvező, vagy habozó, határozatlan magatartást tanúsító elemeket. El kell mélyítenünk, jobban meg kell alapoznunk és az egész honvédségben általánossá kell tennünk a népi demokratikus szellemet, a dolgozó néppel, elsősorban a munkásosztállyal való összeforrottság tudatát."[46] Az itt felsoroltak reálisan tükrözik az akkori körülményeket és szabták meg a legfontosabb tennivalókat, amelyek végrehajtása zömmel már azoknak a hivatásos katonáknak a feladata volt, akik közül az adott időben még sokan valamelyik akadémia, vagy tanfolyam hallgatóiként készültek hivatásuk gyakorlására.

Az új hadrend bevezetésével a honvédelmi minisztérium, s vele a Nevelői Alcsoportfőnökség szervezete alapjában nem változott. A hivatalos állománytábla lényegében azoknak az alosztályoknak a meglétét szentesítette, amelyek a tavaszi átszervezés óta több változáson keresztül október 1-ig kialakultak. A Nevelési Elvi Osztály — most már Orphanides Lukács őrnagy vezetésével — az Elvi Alosztályt és a Konkrét Alosztályt foglalta magában. A Kulturális és Propaganda Osztály — változatlanul Szigeti Pál őrnagy irányítása alatt — három alosztállyal működött, s ezek a Fotó és Film Alosztály, a Sajtó és Propaganda Alosztály és a Kulturális Alosztály. A Nevelési Ellenőrző Osztályhoz pedig —továbbra is dr. Szeremlei Gyula o. alez. vezetésével — az Ellenőrző Alosztály és a Kiértékelő Alosztály tartozott. A legjelentősebb változást azonban abban kell látnunk, hogy a Nevelői Alcsoportfőnökség az eltelt fél év alatt a hadseregben folyó politikai nevelőmunkának érdemben is gazdájává vált. Egyaránt eredményesen oldotta meg a hadseregfejlesztést szolgáló és a mindennapi szükségleteket kielégítő feladatokat. A felsőbb szervek és a párt támogatásával alapvetően sikeresen végezte a politikai nevelőmunkának a megváltozott hatalom jellegéhez igazodó új tartalommal való megtöltését és e munka kiszélesítését a személyi állomány egészére. Tevékenységét lényegében még a nevelőtiszti intézmény jellegzetességei határozták meg, de sok vonatkozásban már eljutott az alakulatok valamennyi problémáját felölelő feladatok vállalásáig. Az új hadrend bevezetésével lehetőségei is tovább fejlődtek. A közvetlen alárendeltségében létrehozott több, jelentős intézmény újabb tevékenységi formákat kapcsolt be a politikai nevelőmunka folyamatába, illetve a régiek hatékonyságát növelte.

Közülük a káderképzés elsődlegességének időszakában az újonnan létrehozott Honvéd Petőfi Nevelőtiszti Akadémia volt a legjelentősebb. Szervezése, amely az 1946-tól működő Nevelő Tiszti Tanfolyam örökségére épült, már 1948. július 15-ével megkezdődött. Személyi kereteit szeptemberben állították föl, a megalakítás teljes befejezését pedig október 25-re időzítették. Ezzel együtt születése pontos dátumának 1948. október 1-ét, a felállítását elrendelő új hadrend érvénybe lépésének napját tekintjük. Közben a még Nevelő Tiszti Tanfolyam kivált a Kossuth Akadémia szervezetéből és önálló intézetté vált. Erről parancsnoka, dr. Felkai Dénes ezredes, hivatalos levélben is tájékoztatta a Kossuth Akadémia parancsnokát, Révay Kálmán vezérőrnagyot. „Jelentem, hogy a Honvédő Nevelő Tiszti Tanfolyam Parancsnokság f. évi szeptember hó 15-ével

46 HL Katonai államtitkár iratai, 2. dob. 182. lap.

Budapest II., Vörös Hadsereg útja 21—24 szám alá, a volt Bolyai Akadémia épületeibe költözött. A Honvéd Nevelő Tiszti Tanfolyam pság., a későbbiekben Honvéd Petőfi Nevelőtiszti Akadémia parancsnokság postacíme: Budapest 114., postafiók 27-re változott."[47]

Az újonnan létrehozott Akadémia a Nevelő Tiszti Tanfolyam tevékenységének folytatója volt, de megnövelt állandó állománya és önálló működése következtében elődjénél lényegesen nagyobb és sokrétűbb kiképzési feladatok végrehajtására is alkalmassá vált. Vezetőit és személyi állományának egy részét is elődjétől örökölte. A parancsnok helyettese — az állománytábla szerint vezető nevelőtisztje — dr. Tarján Imre alezredes, kiképzési és tanulmányi vezetője Horváth Zoltán őrnagy volt. A parancsnokság állományába tartozott továbbá a törzsparancsnok, aki a katonai szakmai feladatok végrehajtását irányította, a kultúrvezető tiszt, a könyvtáros tiszt, mellette egy tiszthelyettessel, a mozigépész tiszthelyettes és két függetlenített „politikai tanár".

Az Akadémia hallgatói állománya két önálló csoportra oszlott. Az egyiket az akadémikus zászlóalj foglalta magában, melyhez két akadémikus század és egy tiszti szakasz tartozott. A másik csoport a tanfolyamok parancsnokának volt alárendelve. Az egységesen október 18-án kezdődő oktatás időpontjában négy különböző tanfolyam kezdte meg a munkáját: a kultúrvezetői, a nevelőtiszti továbbképző, a politikai továbbképző és a már korábban ismertetett kísérleti tanfolyam. Az Akadémia alapvető feladata azonban új nevelőtisztek képzése volt. A sajátos feladatra létrehozott tanfolyamokat nem számítva 1 éves, 6 hónapos, 3 hónapos és később 3 hetes nevelőtiszti képzés is folyt. A rövidebb ideig tartó tanfolyamokra elsősorban azokat helyezték, akik már megfelelő politikai, vagy katonai felkészültséggel rendelkeztek és itt lényegében csak a kevésbé ismert anyagot tanulták. A képzettebb katonák főleg a Kossuth Akadémia végzősei közül, a politikai téren felkészültebbek inkább a polgári életből kerültek hallgatói állományába.

Az Akadémián kezdetben még a Nevelő Tiszti Tanfolyam rendszere szerint folyt a politikai képzés. A parancsnokság állományába beosztott 2 fő kivételével függetlenített tanárok nem voltak. A társadalomtudományi témákat a parancsnoktól kezdve a különböző beosztású nevelőtisztek oktatták. Valamennyi nevelőtiszt beosztásaként második helyen hivatalosan is a „politikai tanár" megjelölés szerepelt. Rajtuk kívül még a polgári élet számos ismert személyisége is tartott rendszeresen, vagy esetenként előadásokat. Az oktatott anyag sem különült még szigorú értelemben vett tantárgyakra. Ez különösen a rövidebb ideig tartó tanfolyamok oktatási terveinél volt tapasztalható. A kiképzési tematika a foglalkozások sorrendjében egymásra épülve foglalta magában az egyes témákat, amelyek között a politikai gazdaságtan, történelem, irodalom, filozófia, az időszerű elméleti, politikai, valamint a gyakorlati politikai munka legfontosabb kérdései egyaránt helyet kaptak. Az egyes tanfolyamoknak természetesen, időtartamuktól és rendeltetésüktől függően, óraszámban és a témák összetételét illetően egymástól eltérő tematikájuk volt. Az oktató munka is eltért a későbbiektől. Tanszékek még nem voltak, s az egyes témák előadásait a tanárok egyéni elgondolásaik és felkészültségük alapján tartották, rendszerint összevont hallgatói állomány előtt. A szemináriumi viták már külön folytak és a tárgyalt témától függetlenül mindenütt a szakaszok nevelőtisztjei vezették azokat. Az oktatómunkának ez a rendszere sokoldalú felkészültséget és nagy önállóságot kívánt, s ennek a követelmények akkori szintjén a nevelőtisztek többsége lényegében megfelelt.

47 HL Kossuth Akadémia, 14. dob. 4688. sz. irat.

A politikai nevelő munka szempontjából a Kossuth Akadémia is központi helyet foglalt el a hadseregben. Itt képezték a leendő hivatásos tiszteknek már három ezredben szervezett tömegét, s ezért az Akadémián folyó politikai nevelés nem kis mértékben éreztette hatását később a hadsereg egész személyi állományára. Ennek megfelelően az új hadrenddel kialakult szervezetét figyelembe véve nevelőtiszti állományát meg kellett növelni és a megváltozott igények szerint másként kellett csoportosítani. 1948 nyarától a parancsnokságra külön vezető nevelőtiszti helyet is rendszeresítettek, amit Otta István ezredes töltött be. A szervezeti rendszert alapvetően a hallgatók nevelésével és oktatásával közvetlenül foglalkozó nevelőtiszteknél változtatták meg. Ennek során a század nevelőtiszti státuszt megszüntették és helyette a zászlóalj nevelőtisztekhez egy-két beosztottat neveztek ki. Ugyanakkor az ezredparancsnokságokon a hallgatói létszám arányában külön függetlenített társadalomtudományi tanári helyeket létesítettek. Ezt a megoldást az oktatómunkában egy főre jutó viszonylag magas óraszám indokolta. A társadalomtudományi tárgyak ugyanis a kiképzési időnek mintegy 23—30%-át töltötték ki. Tanszékek még itt sem voltak, de a politikai képzés már külön tantárgyak szerint folyt és a tanárok szakosítása is megtörtént. Az első évesek számára történelem, politikai gazdaságtan, irodalom és magyar demokrácia tantárgyak szerepeltek a kiképzési tervben. Az utóbbi, az időszerű elméleti és politikai kérdéseket foglalta magában.[48] Külön említést érdemel az Akadémia tisztjeinek és tiszthelyetteseinek politikai továbbképzése, amit a parancsnok ebből a célból kiadott intézkedésében szabályozott. Eszerint hetenként két alkalommal 16.20-tól 18 óráig volt a foglalkozás, s az egyiken előadást, a másikon szemináriumot tartottak a kötelezően megjelenő résztvevőknek.[49]

Az új hadrend érvénybe lépésének dátuma, 1948. október 1-e volt a Nevelői Alcsoportfőnökség egyik legfontosabb közvetlen alárendelt szervének, a „Honvédség Házá"-nak is hivatalosan a születésnapja. Bár létrehozásának terve már az év tavaszán a hadseregfejlesztés elgondolásai során kialakult, személyi állományának és munkájának megszervezése csak az állománytábla kiadása után kezdődött meg. Előtte a Honvédség Háza működésének feltételeit kellett megteremteni. Az épület, amelyben ezt az új intézetet kívánták elhelyezni, a korábbi Tiszti Kaszinó Váci utcai székháza volt. Legelső lépésként a felszabadulás után egy ideig még a hadsereg szervezetétől független társadalmi szervként funkcionáló Tiszti Kaszinót miniszteri rendelettel megszüntették, majd az épületét teljes felszereléssel együtt a Kiképzési és Nevelési Csoportfőnökségnek adták át. Ezt a jogi úton végrehajtott rendezést azután gondos felújítási munka követte, hogy a Honvédség Háza számára rendeltetésének megfelelő otthont teremtsenek. Az állománytábla szerint létrehozott első szervezete a későbbiekhez képest igen szerénynek mondható. Mindössze 5 tisztből, 5 tiszthelyettesből és 20 fő polgári alkalmazottból állott, s ez az állomány a törzset, a film- és fotó csoportot, a dekorációs műhelyt és a gazdasági hivatalt foglalta magában.[50] A Honvédség Háza parancsnoki teendőinek ellátásával első ízben a Nevelői Alcsoportfőnökség Kulturális és Propaganda Osztályáról áthelyezett Vincze Lajos századost bízták meg. Az állománytáblán egyébként külön „Kulturcsoport" is szerepelt, de a létszám megjelölése nélkül. Tagsága a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége, a Vasas Szakszervezet és néhány katonai alakulat népitáncosaiból verbuválódott, főleg egy-egy fellépés, vagy műsoros est megszervezése alkalmából. Ez a társadalmi munkásokként foglalkoz-

48 HL HM 44 233/eln.—1948.
49 HL Kossuth Akadémia, 17. dob. 5775. sz. irat.
50 HL HM 33 000/eln.—1948.

tatott népitáncosok csoportja tekintendő a későbbi Honvéd Központi Művészegyüttes elődjének, amelynek megszervezésére a Katonai Albizottság 1948. október 11-én megtartott ülésén már döntés is született. Eszerint a „... honvédség egyetemes nevelése, közelebbről pedig kulturális nevelése elmélyítésének érdekében szükségesnek mutatkozik — a népi demokratikus országok, elsősorban pedig a Szovjetunió Hadseregének központi művészegyütteséhez hasonlóan — központi honvéd ének-, tánc és zeneegyüttes megszervezése ..."[51] E határozat végrehajtása a következő hadrend életbeléptetésével meg is történt.

A hadsereg 1948. október 1-ével életbeléptetett új szervezésével önálló hadrendi elemként került sor a Honvéd Kollégium létrehozására is. Tervezett feladatát illetően nem tartozott a hadseregben folyó politikai nevelőmunka bázisszervei közé, de tagjainak megkülönböztetett fontosságú nevelése miatt közvetlenül a Nevelői Alcsoportfőnökség irányítása alá helyezték. Létrehozását már korábban tervbe vették, megszervezését azonban csak az erre intézkedő kormányrendelet után kezdték meg. A rendelet, amely a hivatalos közlönyben jelent meg, az alábbiakat tartalmazza: „A hivatásos honvéd tisztikar utánpótlásának az egyetemi végzettséghez kötött szakszolgálat körében való előmozdítása céljából a honvédelmi miniszter felügyelete alatt Budapesten Honvéd Kollégium állíttatik fel."[52] A kollégium parancsnokának a Nevelői Alcsoportfőnökség állományából Solymár János századost nevezték ki, aki november 30-án kelt jelentésében részletesen beszámolt a november 15-i megnyitóról, 24 hallgató bevonulásáról és a munka megkezdéséről. Hallgatói az egyetemi tanulmányok mellett évi 128 óra katonai kiképzésben is részesültek. Később hallgatói létszáma 160 főre emelkedett, elöljáró szervévé pedig a Tanintézeti Csoportfőnökséget jelölték ki.

A hadsereg személyi állományának politikai nevelése szempontjából kiemelkedő esemény volt a hadsereg központi újságja, a „Néphadsereg" című hetilap megjelenése. Szerkesztősége, amely hivatalosan a Honvédség Házában székelt, nem önálló szervként jött létre, hanem a Nevelői Alcsoportfőnökség Sajtó Alosztályának részeként kezdte meg működését. Felelős kiadója Szigeti Pál, felelős szerkesztője pedig Sági Pál volt. A megelőző időszakban a hadsereg ennek megfelelő kiadvánnyal nem rendelkezett, de a felszabadulás után létrejött magasabbegységek újságjai révén néphadseregünknek e téren mégis gazdag hagyományai voltak. Az „Első Hadosztály", a „Néphadsereg", a „Határőr", a „Dolgozó Honvéd" című csapatújságok felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak a személyi állomány nevelésében, a kommunista párt politikájának megismertetésében és elfogadtatásában. Ezzel egyidőben a Honvédelmi Minisztérium is kiadott „Kossuth Népe" címmel egy központi újságot, de példányszámát és politikai súlyát tekintve nem játszott jelentősebb szerepet. Szemlélete magán viselte a minisztérium akkori vezetőinek politikai nézeteit, ezért a katonatömegek körében soha nem vált népszerűvé. Később politikai okokból meg is szüntették, de takarékossági szempontból megszűntek a csapatújságok is.

A fordulat évében, elsősorban a nevelési reform megvalósításának elősegítése céljából, merült fel egy forradalmi szellemű központi hadsereglap megjelentetésének szükségessége. A kérdés szintén többször szerepelt a Katonai Bizottság napirendjén és az 1948. június 7-i ülésen megszületett az erre vonatkozó határozat is. „A Katonai Bizottság szükségesnek tartja »Néphadsereg« címmel a honvédség hetilapjának megindítását. Feladata: a honvédség politikai és kulturális nevelésében való közreműködés és a honvédség népszerűsítése a polgári közösség felé..." Majd arra intézkedett a határozat, hogy: „... a ja-

51 HL HM 1950/1007. dob. 544. lap.
52 HL HM 48 573/eln. kjogi—1948.

vaslatot a Politikai Bizottság elé kell terjeszteni."[53] Ezt követően az újság megjelenéséről a Nevelői Alcsoportfőnökség körlevélben tájékoztatta a hadsereg nevelőtisztjeit, s egyben elő is írta számukra a nevelőmunkában történő hasznosításának feladatait.[54] Az újság megjelentetésére azonban a tervezett időszakban nem kerülhetett sor. Legközelebb október 11-én tűzték ismét napirendre, de most már a Katonai Albizottság ülésén, ahol nemcsak az újság megjelentetésének szükségességéről esett szó, hanem a leendő szerkesztőség munkájára vonatkozó tervet is elkészítették. Ebben először azt szögezték le, hogy az újság „... hármas célt valósít meg, mégpedig: a honvédség politikai és kulturális nevelésének elmélyítését, ezzel szoros összefüggésben a honvédség ideológiai szolgálatát, valamint a honvédség kiképzési feladatai megoldásában való közreműködést..." A következőkben a lap tartalmi jellegéhez adtak szempontokat, s ennek során az alábbi tematikát jelölték meg: vezércikk, bel- és külpolitikai helyzetkép, nevelési rovat, kiképzési rovat, technikai rovat, ismeretterjesztő rovat, glossza rovat, humor rovat, valamint haladó katonai hagyományaink ápolása, katonai világhíradó, szépirodalom, lapszemle, honvédségi riportok, honvédségi hírek, levelezés, kulturális események ismertetése, tudósítások, honvéd sport, a Honvéd Kossuth Körök hírei és nevelő, oktató hatású rejtvények. A lap profiljának és terjesztésének távlati elgondolásait illetően a javaslatban három időszakot határoztak meg. Az elsőben 8 oldalon hetenkénti megjelentetéssel csak a honvédség személyi állománya számára tervezték kiadni az újságot, a másodikban már olyan országos hetilapként szerepelt, amelyben a lakosságot érintő kérdéseknek is helyet szántak és végül tartalmi és terjedelmi változással országos napilappá fejlesztését irányozták elő.[55]

A „Néphadsereg" első megjelenésének napján 1948. december 1-én a nevelési alcsoportfőnök a lappal kapcsolatos nevelési feladatok szabályozására ismét rendeletet adott ki. Ebben részletesen méltatja az újonnan megjelent újságot, amely „... tudatosítani fogja hadseregünk tagjaiban, hogy van mit védenünk: szabad, független, a felvirágzás, a szocializmus útjára lépett hazánkat és hogy népünk a legszentebb feladatot bízta reánk: szabadságának, függetlenségének védelmét. A lap forró szeretetet akar kiépíteni hadseregünkben, dolgozó népünk, munkásosztályunk, annak élcsapata: a Magyar Dolgozók Pártja... a demokratikus tábor közös ügye: a szocializmus iránt, a felszabadító, legyőzhetetlen fegyverbarát: a Szovjet Hadsereg iránt."[56] Néhány sorral lejjebb pedig arról tájékoztat miszerint „... segíteni fog abban, hogy honvédeink megszeressék és megismerjék fegyvereiket, hogy időt és fáradságot nem sajnálva igyekezzenek elsajátítani a kiképzés minden részletét és minél inkább felfejlődjenek a Szovjet Hadsereg katonáihoz. Segíteni fog a lap az öntudatos és ugyanakkor a formai előírásoknak is elegettevő fegyelem kiépítésében, a forradalmi éberség és a legmagasabb fokú titoktartás megteremtésében."[57] A fenti rendelet részletesebb szó szerinti ismertetését az indokolja, hogy a benne foglaltak a hadsereg egész személyi állományára vonatkoztak, s emellett korhű tájékoztatást ad az akkori általános nevelési feladatokról. A fentiek mellett azonban szólni kell még egy alcsoportfőnöki rendeletről, amely a honvédség egészére kiterjedő tudósítói hálózat kiépítésére intézkedett. Ebben előírta, hogy „Minden nevelőtiszt alosztályonként válasszon ki egy politikailag fejlett, írástehetséggel rendelkező bajtársat és bízza meg híranyag-gyűjtéssel a honvédségi sajtótermékek számára. A híranyag elsősorban az alakulat életének olyan ese-

53 HL Honv. fü. ir. 1. cs. 103. lap.
54 HL HM 454 601/nev. alcsf.—1948.
55 HL HM 1950/1007. dob. 544. lap.
56 HL Kossuth Akadémia, 20. dob. 10 879. sz. irat.
57 Uo.

ményeivel foglalkozzon, amely példamutató a többi csapatok számára, vagy pedig a kritikai érzék és éberség szellemét szolgálja... A tudósítók minden hét pénteki napján adjanak fel levelet a sajtó alosztály címére, amelyben az elmúlt hét eseményeiről riportokat, cikkeket küldjenek. A tudósítás pontos feladásáért, a híranyag tartalmáért a nevelőtiszt felelős."[58]

A Nevelői Alcsoportfőnökség közvetlen alárendeltségében létrejött és más szervek tevékenységét is figyelembe véve a Magyar Néphadseregben folyó politikai nevelőmunka gerincét mindvégig a nevelőtisztek alkották. Munkájuk feltételei az elmúlt időszakban sokat javultak, de nem kisebb arányban növekedtek feladataik sem. A korábbi értelemben vett saját tevékenységük mellett rájuk hárult a parancsnoki állomány nevelői teendőinek segítése, ellenőrzése és egyre erőteljesebben jelentkezett velük szemben az alakulatukért minden irányban megmutatkozó felelősség vállalásának igénye is. Létszámuk az elmúlt fél év alatt közel kétszeresére növekedett, s ezért sikerült is számos feltöltetlen helyre nevelőtisztet kinevezni, de a nem kevés új státusz létesítése miatt a kádergondok továbbra sem csökkentek. Új nevelőtiszti helyek elsősorban az újonnan létrehozott intézeteknél, szerveknél és a megnövelt létszámú alakulatoknál létesültek. Az 1. hadosztálynál például zászlóaljanként hat századot szerveztek, a határőrségnél pedig a zászlóaljakhoz egy-egy kiképző századot állítottak fel és figyelembe véve még az újonnan szervezett alakulatokat, mindez a nevelőtiszti, nevelői létszám növekedésének mintegy harmadát lekötötte. Emellett a kerületi parancsnokságok nevelő osztályait is részben feltöltötték, az 1. és 6. hadosztálynál pedig hét főre emelték létszámukat. A műszaki hadosztály parancsnokságán továbbra sem hoztak létre nevelő osztályt, mert a távlati elgondolás szerint az aknakutató zászlóalj kivételével egész szervezetét a tavasszal felállítandó új magasabbegységek közvetlen alárendeltségű műszaki alakulataivá tervezték átadni. Mivel a létszámgondok nem szűntek, emiatt továbbra is fennmaradt a megbízott nevelőtiszti, illetve nevelői rendszer, sőt még így sem sikerült mindenhová e munkáért felelős személyeket kijelölni. Ezek főleg kisebb intézetek, raktárak, szertárak voltak, amelyeket rendszerint másutt szolgáló nevelőtisztek gondjaira bíztak. Többségüket egyébként a nevelői alcsoportfőnökök mindenütt a kerületi parancsnokságok újonnan feltöltött nevelő osztályainak alárendeltségébe utalta, mivel szakmai irányításuk is a katonai kerületekhez tartozott.

A hadseregszerte folyó politikai munkáról, az alakulatok „nevelői helyzetéről" a havonta kötelezően felterjesztett jelentésekből részletesen tájékozódhatunk. A honvédelmi minisztériumba megküldött havi jelentések rendszere 1949-ig nem változott, de tartalma jól szemlélteti azt a változást ami a hadseregben 1945-től végbement. Kezdetben a jelentések „nevelői helyzet" című fejezete főleg a nevelő órák megtartásáról, a katonák szociális érdekvédelméről, ellátásáról, politikai hangulatáról, kulturális életéről és a fontosabb helyi rendezvényekről, eseményekről számolt be. A fordulat évét követően témaköre szélesedett és magában foglalta a központilag megadott feladatok teljesítésének elszámolását, a Kossuth Körök munkáját, a fegyelmi és kiképzési helyzet általános jellemzését tartalmazó kérdéseket is. A korábban készült jelentésekre nem csak a tények ismertetése, hanem egyben — az egyes nevelőtisztek felkészültségétől függően — a problémák elemzése is jellemző. Az eredmények ismertetése mellett kendőzetlenül feltárják a hiányosságokat, amelyekre igyekeztek megfelelő magyarázatot adni. Ehhez a jelentések elkészítésére megadott központi rendelkezés is hozzájárult, mivel kizárta a sablonos válaszok és ér-

58 Uo. 19. dob. 10 215. sz. irat.

tékelések lehetőségét. Emiatt viszont az egyes jelentések terjedelme, színvonala, felfogása eléggé eltért egymástól, ami megnehezíti a politikai nevelőmunka egyes kérdéseiről alkotott általános kép kialakítását. Ugyanakkor vannak közös problémák, amelyek a jelentések többségében megtalálhatók. Ezek közé tartoznak 1948 tavaszától a nevelőtiszti helyek egy részének feltöltetlenségéből fakadó nehézségek, továbbá a politikai oktató munkába bevont csapattisztek ezirányú tevékenységének hiányosságai. Örömmel számolnak be viszont a jelentések arról, hogy 1948-ban nagymértékben javult az alakulatok és a helyi szervek kapcsolata, nőtt a lakosság körében a hadsereg tekintélye. Rendszeresebbé vált egymás rendezvényeinek látogatása és különösen az alakulatok kulturcsoportjai lettek szívesen látott vendégek a különböző társadalmi, főleg ifjúsági szervezetek műsoros estjein. A fordulat évét követően az irányítás mechanizmusának már ismertetett megváltozása is éreztette hatását. A Nevelői Alcsoportfőnökség létrehozásával megszaporodtak az alakulatok, intézetek nevelőmunkájára vonatkozó központi intézkedések. Ezek egy része a munka feltételeinek megjavítására irányult, s a Kossuth Körök oktatási, nevelési és ismeretterjesztő tevékenységének segítése mellett a kulturális élet anyagi, technikai szükségleteinek kielégítésére is jobb lehetőséget biztosított. A hadseregen belül kialakult központi irányítás különösen a politikai nevelőmunka tartalmának megváltoztatásában, a marxizmus—leninizmus tanításának megfelelő egységes felfogás kialakításában töltött be felbecsülhetetlen szerepet. Ebből a szempontból a későbbi központi intézkedések sokkal terjedelmesebbek, részletesebben írják elő a feladatokat és teljesítésükkel szembeni követelményeket is meghatározzák. Több olyan központi rendelkezés is született, amely bírálja a nevelőtisztek munkáját és olyan hiányosságokra mutat rá, hogy nem tartják be pontosan az előírásokat, illetve nem azok szellemében hajtják végre a feladatokat. Nem egy esetben a politikai munkában megkövetelt harcosság, határozottság hiányát róják fel hibaként. Megfigyelhető továbbá, hogy a hadsereg általános vezetési rendszerén belül a politikai munka irányítása a korábbiakhoz képest jobban elkülönült, önállóbbá vált. Ennek megfelelően 1949 januárjától a jelentési rendszer is megváltozott és a nevelőtiszt jelentése a parancsnokétól függetlenül és közvetlenül került a minisztérium illetékes központi szervéhez.

A hadsereg fejlesztésének meggyorsítása, a Politikai Főcsoportfőnökség és a politikai tiszti intézmény létrehozása

Az 1948-as esztendő utolsó egy-két hónapja a hadsereg szempontjából jelentős időszaknak tekinthető. Ekkor történt a fél évvel korábban kialakult fejlesztési elgondolások, tervek megváltoztatása, illetve a párt politikájában jelentkező új igények szerinti átdolgozása. Ez mindenekelőtt a hadsereg tervezett nagyságrendjének további növelésében, a fejlesztés ütemének meggyorsításában, felépítése jellegének módosításában, a szovjet modell alkalmazására való áttérés idejének lerövidítésében jelentkezett. Bár az ekkor kialakult tervek még mindig nem a véglegesek voltak, a hadsereg közeli években végrehajtandó feladatainak alapjait ebben az időszakban rakták le. E tervek, illetve megvalósításuk és főleg társadalmi méretű hatásuk később számos vitára adtak alkalmat, de a szükséges tényanyagok ismeretének, alapos szakmai elemzésének, valamint a körülmények részletes vizsgálatának hiánya miatt megnyugtató lezárásuk még további kutatást igényel. Ennek a feldolgozásnak sem feladata, hogy e kérdésekkel részletesen foglalkozzék, néhányuk vázlatos is-

mertetése csak a hadseregben folyó politikai munka szempontjából szükséges kereteket kívánja röviden megrajzolni.

A hadsereg fejlesztésének meggyorsításáról ebben a tervezési időszakban a legszemléltetőbb képet a költségvetési előirányzat mutatja. A parlament ülésszakán az 1949-es esztendő évi költségvetésének megtárgyalásakor a honvédelmi tárca megközelítően a *tízszeresét* kapta annak az összegnek, amit 1948-ban felhasznált, nem számítva az időközben rendszeresen igényelt póthiteleket.[59] A megajánlott összeg a hadsereg szinte valamennyi területét érintette, de még mindig csak a nagyobb arányú fejlesztés alapjainak lerakását szolgálta. Közülük továbbra is a hivatásos káderek képzése állt a középpontban. Nem véletlen, hogy ez a kérdés szerepelt legtöbbet a Katonai Albizottság ülésein, ahol határozatban is rögzítették, hogy a „... csapattisztképzést feltétlenül meg kell gyorsítani, de helytelen lenne, ha a kiképzés minőségét és alaposságát teljesen elhanyagolnák. A tisztképzés megrövidítése érdekében tett feltétlenül szükséges minőségi engedményt különböző tanfolyamokkal a tisztek szolgálati ideje alatt pótolni kell."[60] Az intézkedések érthetően legelőször a Kossuth Akadémiát érintették. Ezzel kapcsolatban a Katonai Albizottság 1948. november 2-i ülésén az alábbi elhatározás született: „Ki kell dolgozni a Kossuth Akadémia átszervezését, illetve feloszlatását önálló fegyvernemi tisztképző iskolákká, amelyek két év alatt szakaszparancsnokokat képeznek ki."[61] Néhány héttel később már ez az elgondolás sem felelt meg a további elképzeléseknek. Az 1949. január 27-én megjelent miniszteri rendelet új módosítást írt elő: „A honvédség fejlesztése a tiszthiány gyorsabb pótlását teszi szükségessé, ezért átmenetileg a tisztképzés idejét az eddigi 2 évről 1 évre szállítom le. Elrendelem, hogy a Kossuth Akadémia hallgatói közül az 1948. október 1-én bevonult volt tiszthelyettesek és az 1947. október 1-én bevonult II. éves hallgatók avatása 1949. március 15-én az 1948. október 1-én bevonult I. éves hallgatók avatása pedig 1949. augusztus 19-én legyen. A kiképzési terveket ennek megfelelően módosítani kell."[62]

A szakaszparancsnoki képzés mellett az alosztály-, és osztályparancsnoki beosztásba tervezett tisztek képzésére a Fő- és Törzstiszti Tanfolyam szolgált. „Egyébként minden más magasabb tisztképzés a Szovjetunióban" — olvasható a Katonai Albizottság munkatervéből. Ennek megvalósítása azonban a tömeges létszámigény miatt csak részben vált lehetővé. Ebből fakadt, hogy az 1949 őszi átszervezésnél a Hadiakadémiát ismét felállították és a hadrendbe sorolták. Az eredeti elgondolás szerint azonban 1948 őszén már megkezdődött a szovjet katonai akadémiákra és különböző szintű iskolákra tervezett káderek névsorainak összeállítása. Közöttük számosan szerepeltek olyan személyek, akik később a hadsereg közismert vezetői lettek. Többségüket beosztásukból felmentették és ideiglenesen az 1. katonai kerület alárendeltségében létrehozott úgynevezett „V" csoportba helyezték, amely a nagy kádermozgás miatt a személyi tartalék és készenléti állomány gyűjtőhelye volt. Bár a Szovjetunióban tanulók létszáma végül is a tervezettnél jóval kevesebb lett, ottani képzésük mégis felbecsülhetetlen segítséget jelentett a Magyar Néphadsereg minőségi fejlesztésében, a szovjet tapasztalatok meghonosításában. Hasonló, de méreteinél fogva még nagyobb segítséget jelentett a szovjet tanácsadók magyarországi tevékenysége. A magas rendfokozatú szovjet katonák első részlegének megérkezése után ebben az időszakban készült a tanácsadók egymást követő csoport-

59 HL HM 47 814/eln. kjogi—1948.
60 HL HM 1950/1007. dob. 341. lap.
61 HL Honv. fü. ir. 1. cs. 261. lap.
62 HL HM 4 400/eln.—1949.

jainak meghívási terve. Létszámuk növelése a hadsereg fejlesztésének ütemezése szerint történt. Tevékenységük kezdetben éppen a szovjet modell szerinti fejlesztés kidolgozásában való közreműködés volt. A tervezés során olyan elgondolás született, hogy a szovjet hadsereg szervezési elveinek gyakorlatba való átültetése, illetve a Magyar Néphadseregnek már ezek alapján történő fejlesztése a három egymást követő hadrend során valósul meg, ami az elkövetkező két év alatt meg is történt.

A szovjet tapasztalatok alkalmazásának másik fontos részét az új kiképzési intézkedés képezte. Egyelőre csak kísérleti jelleggel határozott meg néhány feladatot, elsősorban a következő téli időszakra, de már azzal az elhatározással, hogy a szovjet kiképzési elvek általános bevezetését megalapozza. Mindez az intézkedés bevezetőjéből is kiderül, amely azt hangsúlyozza, hogy ez „... a kiképzési utasítás alapvető jelentőségű honvédségünk fejlesztésében. Ez az első az olyan intézkedések sorában, amelyeknek feladata, hogy honvédségünkben az új, korszerű szabályzatok elveit a legkönnyebben megismertessék, elsajátításukra a legjobb gyakorlati módszereket és az új elvekbe vetett bizalmat megalapozzák. Ezen kiképzési intézkedés szakít a régi és elavult kiképzési eljárásokkal és elvekkel."[63] A megszabott feladatok valamennyi fegyvernemet, szakágat, sőt a napirend szabályozásával a politikai munka időhöz kötött tevékenységét is érintették. A szovjet kiképzési elvek alkalmazását természetesen nem lehetett azonnal megvalósítani. Egyelőre hiányoztak a szükséges szabályzatok és a kiképző állomány ezekre alapozott felkészültsége. Az új kiképzési intézkedés kísérleti jellege éppen arra adott alkalmat, hogy időközben a szovjet szabályzatokat lefordítsák, a hivatásos állomány azokat megismerje és gyakorlati alkalmazásukra tapasztalatokat szerezzen. Először csak az egyes fegyvernemek és szolgálati ágak alapszabályzatait adták ki, a többit 1949 őszére. Ide kell sorolni továbbá a hadsereg akkor még egyetlen folyóiratának a „Honvéd"-nek az új igényekhez igazító reformját is, amit 1949. január 1-i határidővel hajtottak végre. Ennek során új szerkesztő bizottságot hoztak létre, de a lényegét a tartalmi követelmények megváltoztatása jelentette. Az ezzel kapcsolatos feladatot a Katonai Albizottság munkaterve a következőkben rögzítette: „Át kell alakítani a »Honvéd« folyóiratot a kiképzés, a továbbképzés, általában a szovjet rendszerre való áttérés szaklapjává, megtartva azonban az általános katonai műveltség emelésére, a politikai tájékozódásra, a politikai nevelésre és a haditechnikai, valamint hadtörténelmi tájékozódásra szóló jellegét."[64]

Ha csak vázlatosan is de nem érdektelen a hadsereg fejlesztésével kapcsolatos néhány további intézkedés ismertetése, amelynek egy részét rövidesen meg is valósították, többségük azonban a később végrehajtandó feladatok közé került. Mindenekelőtt ide sorolható az új honvédelmi törvény kimunkálása, amelyben már a katonai szolgálati idő meghosszabbításáról szóló cikkely is szerepelt. Vele egyidőben kezdődött meg a népmozgalmi nyilvántartás és az országos mozgósítás tervének elkészítése. Külön nagyigényű feladat volt a hadiipar fejlesztésének megtervezése, amely 1949-re már pontos feladatokat is szabott, s a hadsereg fejlesztésének teljes időszakára pedig az elveket rögzítette. Ezekben a hónapokban történt a vezérkari testület, a hivatásos tiszthelyettesi állomány, valamint az addig érvényben levő előléptetési rendszer megszüntetése, illetve helyettük új rendszer bevezetése. Ezzel egyidőben tervek, javaslatok születtek a tartalékosok kiképzésére, továbbképzésére, az egyenruházat teljes megreformálására, a honvédségi polgári alkalmazottak katonai státuszba

63 HL HM 49 000/eln. kik.—1948.
64 HL Honv. fü. ir. 1. cs. 261. lap.

vételére, a honvédségi klubok, olvasószobák létrehozására és még további változtatásokra, amelyek jól érzékeltetik ennek az időszaknak megkülönböztetett jelentőségét a hadsereg történetében.

A fent vázolt feladatok eredményes végrehajtása eleve szükségessé tette a hadsereg vezetésének reformját, mindenekelőtt a Honvédelmi Minisztérium átszervezését, korszerűsítését. Ez az igény a hadsereg fejlesztésével egyidőben már korábban is felmerült, s ennek alapján a „Pilis II." hadrend bevezetésekor bizonyos módosítást a minisztérium szervezetében végrehajtottak, ez azonban csak átmeneti jellegű volt. A teljes átszervezés részletes kidolgozása lényegében ezután kezdődött meg. A készülő tervben az új szervezet életbe léptetését úgy ütemezték, hogy a márciusban esedékes újabb hadrend feladatainak végrehajtását már ez a megváltozott igényeknek megfelelő minisztérium irányítsa. Végleges felállításának dátumaként ezért 1949. február 1-ét jelölték meg, ami nem zárta ki azt, hogy a minisztérium egyes vezető tagjait már szervezeteik létrehozása előtt kinevezzék tervezett beosztásaikba. A minisztérium szervezeti átalakítása lényeges változtatásokkal járt. Ekkor hozták létre többek között az egyes fegyvernemi szemlélőségeket, a Honvéd Vezérkart, a Személyügyi Főcsoportfőnökséget, s ekkor alakult meg a Nevelői Alcsoportfőnökség állományából a Politikai Főcsoportfőnökség is, élén Nógrádi Sándor altábornaggyal, aki egyben miniszterhelyettesi jogkörrel is rendelkezett.[65] Az újonnan megalakult, illetve szintjében és létszámában megnövelt minisztériumi vezető szervek belső szervezeti képe is lényegesen eltért az elődökétől. Összességében mérve gyökeres változás történt, amit a létszámok nem egészen érzékeltetnek. Az 1948. október 1-i állománytáblán szereplő 1988 főről 2640 főre történt a növekedés. Ha viszont azt is figyelembe vesszük, hogy létrehoztak olyan osztályokat, alosztályokat, ahol egyelőre csak a vezető helye szerepelt a szervezésben, már a következő időszakra is világosabb képet kapunk.[66]

A Politikai Főcsoportfőnökség felállítása a nevelőtiszti apparátus számára nem volt váratlan. Alapos előkészítő munka előzte meg, s közben a hadseregben erre utaló több, jelentős politikai esemény is történt. Ezek között időrendben elsőnek a Honvédség Házában november utolsó két napján megtartott országos nevelőtiszti konferenciát kell megemlíteni.[67] A megjelenést valamennyi nevelőtiszt részére kötelezővé tették. A konferencia alapvető céljaként azt tűzték ki, hogy a hadseregben folyó politikai nevelést — amint azt az V. Országos Katonai Konferencia programja is tartalmazta — az új követelményeknek megfelelő vágányra terelje. Legtömörebben, s egyben legtalálóbban ezt a konferencia nagy betűkkel kiírt fő jelmondata fejezte ki, amely egyértelműen tudatta valamennyi megjelent nevelőtiszttel: „Felelős vagy az egész csapatért". A kétnapos program Jánosi Ferenc ezredes két és félórás referátumával kezdődött, amelyben feladatként mindazt elmondta, amit később a politikai tisztek számára előírtak, de az ezzel járó jogkörről még természetesen nem eshetett szó. A további tájékoztatást a miniszter felszólalása adta a résztvevőknek. Ennek során feltette a kérdést: „... milyen legyen a nevelőtiszt? Ez is olyan kérdés, amelyre választ kell adnunk. Nem hiszem, hogy már most meg tudjuk adni a pontos választ, de rövidesen megadjuk."[68] Felszólalásában később már többet is elárult. „Egyet azonban ma már megmondhatunk, azt, hogy a demokratikus népi hadseregben bevezetjük a komiszár-rendszert. Hogy milyen nevet adunk ennek az intézménynek és a komiszároknak, azt még nem döntöttük el,

65 HL HM 4 600/eln. VKF. V.—1949.
66 Uo.
67 *Néphadsereg*, 1948/1. szám.
68 *Farkas Mihály:* A béke arcvonalán. Budapest, 1949. 379. o.

minden esetre nem nevelőtiszt lesz. Szóval láthatják, hogy milyen fordulat van kialakulóban és ezzel a döntő jelentőségű feladattal politikai nevelési munkánk irányítását átszervezzük és megadjuk neki a méltó helyet hadseregünk struktúrájában. Természetesen káderátcsoportosításra is szükség lesz. Én bejelenthetem azt, hogy Nógrádi Sándor elvtárs nem véletlenül vesz részt ezen az értekezleten. Pártunk Politikai Bizottságának határozata alapján Nógrádi elvtárs veszi át a politikai főcsoport irányítását."[69]

A bejelentett kinevezésre nem kellett sokáig várni. Másnap, 1948. december 1-én jelent meg az a miniszteri rendelet, amelyben a szükséges felmentések után az 1949. február 1-én felállításra tervezett Politikai Főcsoportfőnökségre Nógrádi Sándor altábornagyot főcsoportfőnöknek, dr. Jánosi Ferenc ht. ezredest főcsoportfőnök-helyettesnek és Ilku Pál ht. ezredest — a pártközpont oktatási osztályának korábbi helyettes vezetőjét — szintén főcsoportfőnök-helyettesnek nevezték ki.[70] A polgári életből bevonulókat az akkori szabályok szerint előbb tartalék állományban előléptették, majd hivatásos állományba vették és csak ezután került sor beosztásba helyezésükre. A kinevezések után az a helyzet állt elő, hogy két hónapon keresztül a Politikai Főcsoportfőnökség előre kinevezett vezetői irányították a még továbbra is hivatalosan létező Nevelői Alcsoportfőnökség munkáját, ami a politikai apparátus területén nem kevés félreértést és zavart okozott. Különösen az utolsó hetekben sokasodtak meg a problémák, amikor megkezdődtek a tömeges áthelyezések. Sokan nem tudták, hogy még, vagy már hogyan jelöljék a beosztásukat. Ez a kettősség a csapatoknál, intézeteknél is jelentkezett. A nevelőtisztek közül egyre többen nevezték magukat politikai tisztnek, vagy felváltva mindkét megjelölést használták, anélkül, hogy munkájukban ez különbséget jelentett volna. Az akkori átmeneti körülmények között ez az állapot különösebben nem tűnt föl, hiszen e lelkesedéssel telített időszakban nem a jelenre, hanem a jövőre figyeltek. Parancsnoka javaslatára a Petőfi Akadémia megnevezéséből is kihagyták a nevelőtiszti megjelölést azzal az indoklással, hogy már politikai tiszteket képez.

A politikai munkát ekkor szinte minden téren az átmeneti állapot és a kiforratlanság jellemezte. Ezek voltak azok a hónapok, amikor az egész hadsereg is a változások időszakában élt, s az átmeneti állapot nem kedvezett a kisebb feladatok és a módszerek kikristályosodásának. A politikai munkát azonban végezni kellett és ennek elősegítésére megszületett az elhatározás, hogy a következő év elejétől a pártapparátus dolgozói számára „Honvédségi Pártmunkás", a nevelőtisztek részére pedig „Értesítő" címmel havi folyóiratot kell megjelentetni. Ezeknek a kezdetben csak stencilezett formában megjelent folyóiratoknak elsősorban az volt a feladata, hogy cikkeikkel, konkrét esetek, példák leírásával, azok tanulságainak összegezésével a végrehajtás szintjén dolgozók látókörét szélesítsék, s megfelelő módszerekkel gazdagítsák tapasztalataikat. Mindezen túl nem szabad megfeledkezni arról a munkát segítő felbecsülhetetlen értékű tényezőről sem, amelyet a fordulat évétől egyre erőteljesebben kibontakozó lelkesedés és a hadsereg ügye iránti áldozatkészség jelentett. Ez a személyi kultusz politikájának megjelenése időszakában még mindig növekvő lendület nagyon sok akadályon segítette át a hadsereg politikai munkásait és sikereik egyik nélkülözhetetlen forrásává vált.

Időközben a hadsereg politikai életében számon tartott jelentős eseményként zajlott le 1948. december 12-én a Honvéd Petőfi Nevelőtiszti Akadémia hivatalos megnyitó ünnepsége. A tényleges és a hivatalos megnyitó között eltelt

69 Uo. 380. o.
70 HL HM 48 105/eln. szü.—1948.

közel két és fél hónap azoknak a politikai tartalmú bejelentéseknek a megérlelésére szolgált, amelyek ezen a nagyszabású ünnepségen elhangzottak. A meghívottak létszámából és összetételéből is következtetni lehetett, hogy nem egy szokványos megnyitóról, hanem társadalmunk egészét érintő politikai demonstrációról volt szó. A politikai és társadalmi élet valamennyi számon tartott képviselője mellett megjelentek a kultúra, a tudomány, a sport neves személyiségei is, és természetesen a hadsereg magasabb beosztású tagjai, összesen mintegy kétszáz fő. Az ünnepi beszédet a nemrégiben kinevezett Nógrádi Sándor altábornagy tartotta, amelyben hivatalosan először hozta az egész magyar közvélemény tudomására, hogy a hadsereg életében jelentős változás következik be. Beszédében kihangsúlyozta: „A Petőfi Akadémia megnyitása szorosan összefügg azokkal az új feladatokkal, amelyeket a magyar népi demokrácia, a hadsereg fejlesztése és korszerűsítése terén maga elé tűzött."[71] Majd a továbbiakban így folytatta: „A szocialista hazát építő dolgozó magyar nép hadseregének ideológiai alapja csak a marxizmus—leninizmus lehet és csak az lesz... Hadseregünk tagjaiba bele kell plántálnunk a magyar munkásosztály élcsapata, a Magyar Dolgozók Pártja iránti szeretetet. Tudatosítani kell bennük, hogy a munkásosztály élén a MDP-val és Rákosi elvtárssal a legfőbb biztosítéka népi demokráciánk sikereinek és szocialista jövőnknek. Tudatosítani kell bennük azt, hogy a szocializmus építésének feladata törvényszerűen hozza magával az osztályharc kiéleződését, s hogy az osztályharc győzelmes megvívásának ők főleg katonai és politikai tudásuk, fegyelmük, éberségük és harci készségük fejlesztésével válnak aktív tényezőjévé."[72] Beszédében azt is hivatalosan bejelentette, hogy a nevelőtisztek helyett az Akadémia „... a munkásosztály és a dolgozó parasztság fiaiból politikai tiszteket képez ki a hadsereg számára." A politikai tiszteknek pedig a fenti idézetben elmondottakat szabta meg főfeladatul, amit a továbbiak folyamán beszédében részletesebben is kifejtett.

Az elmondottak természetes következményei voltak a párt hadseregre vonatkozó politikájának és a kibontakozó személyi kultusz szelleméből fakadó túlzásoktól eltekintve helyes álláspontot tartalmaztak ezekben a kérdésekben. A kritikával fogadható részek közül már a beszéd elhangzását követően rossz hatást váltott ki az a politikai megfontolásokat is nélkülöző értékelés, amit a nevelőtisztekről, s általában a nevelőtiszti intézményről mondott. Beszédében nem egyszerűen arról volt szó, hogy a felszabadulás óta dolgozó nevelőtisztek intézménye az új követelményeket tekintve már túlhaladottá vált, hanem a korábbi évekből is olyan irányú politikai tevékenységet kért tőle számon, amelyre az akkori politikai, társadalmi körülmények között a feltételek még nem értek meg. Ezt a történelmietlen szemléletet tükröző véleményt a nevelőtiszteket ért sérelem miatt nem lehetett sokáig fenntartani. A „helyreigazítást" a „Honvéd" című folyóirat legközelebbi számában megjelent cikkében Ilku Pál ezredes vállalta magára. Ebben — az elméleti fejtegetés mellett — tömören választ adott a felmerült kérdésre: „... hogy nálunk a honvédségnek a végső harcban álló munkásosztály és dolgozó parasztság mellett való mozgósítása nem történhetett volna-e meg már előbb, a küzdelem eldőlte előtt — éppen a politikai tiszti intézmény bevezetése révén. Azt kell erre válaszolnunk, hogy nem!"[73] A továbbiakban a nevelőtiszti intézmény szükségességével és munkájával foglalkozik. Az előző — és később ismét hivatalossá váló — álláspontnak szemben a helyes véleményt fejtegetve többek között azt írja, hogy a párt

71 *Néphadsereg*, 1948/3. szám.
72 Uo.
73 *Honvéd*, 1949/1—2. szám.

„... figyelmet szentelt a hadseregnek is és a hatalomban való részesedésének arányában befolyását arra érvényesítette, hogy a hadseregben is megindítsa a politikai átnevelés folyamatát. Ezért rendszeresítettük a nevelőtiszti intézményt".[74] Majd pedig arról ír, a nevelőtiszteknek az volt a feladata, „... hogy felvilágosító nevelő munkájukkal alkalmassá tegyék a honvédséget arra, hogy amikor a harc eldőlt, a dolgozó nép hatalmának fegyveres őrévé, valóban néphadsereggé váljon. Ez a feladat kétségtelenül igen komoly volt és értünk is el jelentékeny eredményeket."[75]

A nevelőtiszti intézmény eredményeinek minden elismerése mellett ugyanakkor tudomásul kellett venni, hogy jog- és feladatköréből fakadó tevékenysége az új helyzet új követelményei szerint már túlhaladottá vált és a megnevezéstől függetlenül egy széles jogkörrel rendelkező, a katonaélet összes kérdésével foglalkozó állami politikai intézmény létrehozása vált szükségessé a hadseregben. Az új megnevezés mindenesetre jobban fedte a tervbe vett intézmény tevékenységének tartalmát és a névváltoztatás azt is érzékelhetőbbé tette, hogy a továbbiakban lényegesen nagyobb követelményeknek kell eleget tennie, mint ami a nevelőtiszti intézmény keretében hagyományosan folyt. Mindezek alapján a Katonai Albizottságnak 1948. december második felében egyik legfontosabb munkáját az képezte, hogy a már elhatározott és fő vonalaiban kialakított politikai tiszti intézmény egész rendszerét, feladatát, a hadseregben betöltött helyét, szerepét részletesen kidolgozza. Az ezzel járó tennivaló többször is napirendre került, amíg megszületett a döntés, hogy a politikai tiszti intézmény rendszeresítésére vonatkozó anyagot a véglegesség igényével meg kell szövegezni és a párt Politikai Bizottságához jóváhagyásra fel kell terjeszteni. A feladatot — kinevezése után, mint Katonai Albizottság tagja — Nógrádi Sándor altábornagy kapta, aki az elkészített tervezetet az 1948. december 28-án megtartott ülésen terjesztette elő, s azt némi módosítással el is fogadták és a felsőbb pártfórumhoz továbbították. A Politikai Bizottság a felterjesztés szövegét jóváhagyta és saját határozatával kiegészítve 1949. január 4-i dátummal küldte vissza a Katonai Albizottságnak. Ezzel a Magyar Néphadseregben a politikai tiszti intézmény rendszeresítésére a legfelső döntés megszületett.[76]

Ez a politikai tiszti intézmény rendszeresítését szentesítő irat „A politikai nevelés átszervezése a hadseregben" címen szerepel. Első részében az intézkedés indoklásával foglalkozik, amelyben az V. Országos Katonai Konferenciára hivatkozva megállapítja, hogy a hadsereg fejlődése „... elmarad az ország fejlődése mögött, hogy a hadsereg politikai nevelésében az eddigi ún. tárgyilagos módszer alkalmazása következtében súlyos hiányosságok és hibák mutatkoztak."[77] Emellett külön hangsúlyozza, hogy „... a hadsereg tiszti és tiszthelyettesi karának szociális összetétele és megbízhatósága még nem megnyugtató".[78] Végül az indoklás arra utal, hogy „... gyors ütemben át kell térni egy korszerű, ütőképes, minden tagjában egységes, szocialista öntudattal bíró, a marxizmus—leninizmus ideológiai alapján álló hadsereg létrehozására."[79] Mindezeket figyelembe véve „... *a Politikai Bizottság jóváhagyja, hogy az eddigi nevelőtiszti intézmény helyett a politikai tiszti (komisszár) intézményt kell bevezetni a hadseregben. A politikai tiszti intézmény élén a hadsereg Politikai Főcsoportfőnöksége áll.*"[80]

74 Uo.
75 Uo.
76 HL HM 1951/3138. dob. 394. lap.
77 Uo.
78 Uo.
79 Uo.
80 Uo.

A második rész a politikai tisztek feladataival és hatáskörével foglalkozik. Hangsúlyozza, hogy a politikai tiszt a parancsnok *mellé* van rendelve, azzal együtt felelős az egész alakulatért, de kellő rugalmassággal, a parancsnoki tekintélyt erősítve kell végeznie munkáját. Részletesen foglalkozik a politikai tisztek és a pártszervezetek viszonyával. Ennek során megerősíti a választott pártszervek önállóságát, ugyanakkor arra fgyelmeztet, hogy azonos szinten sem a parancsnokot, sem a politikai tisztet nem számoltathatják be, sőt a titkárok kötelesek figyelembe venni a politikai tisztek instrukcióit. Ugyanakkor ismét megerősíti, hogy a hadsereg pártszervezeteit az MDP KV Szervező Bizottságának utasításai alapján a Katonai Osztály irányítja, amely a Politikai Főcsoportfőnökség felállása után oda áttelepül és egyben a Politikai Főcsoportfőnöknek is alárendelve Pártszervezési Osztály néven végzi feladatát. A továbbiak során különböző helyzetek, rendkívüli körülmények példaként való említésével mutatja be a politikai tisztek kötelességét, jogait, azokat a megoldásokat, amelyek szerint el kell látniok feladataikat, illetve esetenként el kell járniok. A harmadik rész a politikai tiszti apparátus felépítését és a kötelező állami oktatás feladatait, azok végrehajtásának módját ismerteti. A negyedik, a határozati rész, hét pontban röviden megismétli az előző részekben leírtakat, s közben kiemeli, hogy a Politikai Főcsoportfőnökség a pártnak a hadseregben működő szerve, és tevékenységéről, valamint a Pártszervezési Osztály munkájáról havonta a Politikai Bizottságnak írásban jelenteni köteles.

A Honvédelmi Minisztérium egész szervezetének átalakításával együtt ezek után történt meg a Politikai Főcsoportfőnökség létrehozása. Munkatársainak nagyobb részét elődjétől, a Nevelői Alcsoportfőnökségtől örökölte, a többiek pedig a személycserék és a létszámemelés következtében újonnan kerültek állományába. A szervezési munkálatok heteket vettek igénybe és főleg a Petőfi Akadémián éppen akkor végzett fiatal politikai tisztek áthelyezésével még 1949. február 1-e után is folytatódtak. Első szervezetében többen is találhatók olyan személyek, akik később a Főcsoportfőnökség törzsgárda tagjának számítottak, s munkájukkal végigkísérték azokat a változásokat, amelyek az elkövetkezendő időszakot nem kis mértékben jellemezték. Létszáma, elődjének 100 fős keretével szemben, 161 főre emelkedett és szervezete is más formát öltött. Ez a létszám a megnövekedett és főleg a még kimunkálatlan feladatokhoz képest nem volt nagy, de azt is figyelembe kell venni, hogy a hadsereg állománya még alig haladta meg a 35 ezer főt.[81]

A Főcsoportfőnökséget akkor három nagyobb egységre lehetett felosztani. Nógrádi Sándor altábornagy, főcsoportfőnök közvetlen alárendeltségébe tartozott az oda áttelepült Pártszervezési Osztály, az Anyagi Osztály, valamint a Központi Iroda és Expedíciós Osztály. Az I. főcsoportfőnök-helyettes, Ilku Pál ezredes az Operatív Osztály, az Oktatási Osztály, az Ellenőrző Osztály és a Káder Osztály, a II. főcsoportfőnök-helyettes, dr. Jánosi Ferenc ezredes pedig az Agitációs és Propaganda Osztály, a Kulturális Osztály és a Sajtó Osztály közvetlen elöljárója lett. Néhány nap múlva házi parancs is tudtul adta a minisztérium dolgozóinak, hogy: „A nevelési alcsoport megszűnt. Politikai Főcsoportfőnökség működését megkezdte. Ezzel kapcsolatban közlöm, hogy az egyes osztályai... ügykörébe tartozó ügydarabok kezelését a főcsoportfőnökség irodája végzi."[82] Az ilyen tájékoztatásra szükség is volt, mert időbe telett, amíg a teljesen átszervezett minisztériumban az újonnan kialakított hatásköröknek megfelelően a mindennapi ügymenet a rendes kerékvágásba jutott. Ezt kívánta többek között elősegíteni az egész minisztériumra kiterjedően kiadott „Szervi

81 HL HM 4 600/eln. HVK. V.—1949.; HL HM 6063/eln.—1949.
82 HL HM 1949/12. dob. 13. sz. pcs.

határozványok" is, amely főleg a feladatkörök elhatárolásával és a hivatalos megnevezésekkel foglalkozott.[83] A Politikai Főcsoportfőnökségre vonatkozó rész egyedül a főcsoportfőnök számára szabta meg a legfontosabb teendőket, és többek között az alábbiakat tartalmazza: „A Politikai Főcsoport Főnök felelős a honvédség valamennyi alakulatának marxista—leninista világnézeten alapuló harcos szelleméért, a hadseregben folyó politikai nevelés ideológiai tisztaságáért, felelős a Honvédség Felügyelőjével együtt a honvédség ütőképességéért is. A Magyar Dolgozók Pártja Honvédségen belüli szervezetének politikai és szervezeti tevékenységét irányítja és ellenőrzi (Pártszervezési Osztály útján)."[84] A Politikai Főcsoportfőnökség egyes szervei, osztályai részére a határozványban leírtak már alig adnak többet, mint amennyi a hivatalos megnevezéseikből is kiolvasható.

A Politikai Főcsoportfőnökség létrehozása után, de attól elválaszthatatlanul került sor a másik alapvető változásra, a politikai tiszti intézmény hivatalos bevezetésére a Magyar Néphadseregben. Előbb természetesen az irányító szervet kellett létrehozni, mielőtt a hadseregben folyó politikai munka új rendszerére az áttérés hivatalosan is megtörténik. Bár a politikai tiszti intézmény létesítéséről a legfelső döntés már január 4-én megszületett, ez azonban egyelőre egy szűkebb körben ismert párthatározat volt. A hivatalos állami úton szükséges bevezetésére a honvédelmi miniszter 1949. február 18-án a „Honvéd Politikai Tiszti Intézmény rendszeresítése" című rendeletében intézkedett.[85] Ez a nap volt tehát az a határvonal, amelyet a miniszteri rendelet az alábbiak szerint rögzített: „A honvédségben végzett politikai nevelőmunka átszervezésével kapcsolatosan *a Honvéd Nevelőtiszti Intézményt megszüntetem és egyidejűleg felállítom a Honvéd Politikai Tiszti Intézményt.*"[86] A miniszteri rendelet tartalma lényegében megegyezett a Politikai Bizottság határozatában foglaltakkal, csak rövidebben és intézkedő megfogalmazásban íródott. Megjelenése — gyakorlati jellegét tekintve — inkább jogi aktusnak fogható fel, hiszen a benne foglaltak megvalósítása lényegesen nagyobb horderejű feladat volt, mint amit rendeleti úton egyszerűen megoldhattak volna. Mindehhez azonban az is hozzátartozik, hogy bár a rendelet megszületett, széles körű kihirdetésére csak később került sor. A hadsereg magasabb szintű értekezletein ugyanis beszéltek róla, tartalmát megismerték, és a politikai munkában is aszerint jártak el, viszont az alakulatok és egyéb honvédségi szervek ügyviteli irodájának iktatókönyveiből megállapítható, hogy amikor a rendelet példányai hozzájuk megérkeztek, inkább a gyakorlatban működő új rendszer írásban történő szentesítéséről és nem a bevezetéséről lehetett már szó. A politikai tiszti intézmény életbelépése, illetve a vele járó gyakorlati tevékenység tehát nem egyik napról a másikra valósult meg, hanem fokozatosan, több mint fél éves átmeneti idő alatt.

Legalább ennyi időre a politikai tiszteknek is szükségük volt arra, hogy alaposabban megismerkedjenek feladataikkal, melyeket a rendelet nagyon tömören az alábbiakban fogalmazott meg: „A honvédség korszerű kiképzését, harcképességének és harckészültségének, egységes szellemének, fegyelmének és rendjének, tehát ütőképességének kiépítését teljes mértékben elősegítő harcos marxista—leninista politikai nevelés végzése."[87] Az ezzel járó tennivalók zöme természetesen a Politikai Főcsoportfőnökség apparátusára nehezedett. Hosszú időn keresztül az itt dolgozó állomány egyik legfontosabb feladata volt, hogy kimunkálja és a politikai tisztekkel megismertesse mindazt, amit a mindennapi

83 HL HM 5 000/eln. HVK. V.—1949.
84 Uo.
85 HL HM 6 343/ln. pol. fcsf.—1949.
86 Uo.
87 Uo.

munkájuk során végezniök kellett. Ezek a részletek azonban már a következő időszak témaköréhez tartoznak.

Az eddig leírtak lényegében teljesítik azt a feladatot, amit e feldolgozás címe ígér, de mielőtt a tárgyalt időszakról szóló ismertetést lezárnánk, még egy eseményről szólni kell. Éppen jelentőségénél fogva nem hagyható figyelmen kívül, hogy a hadsereg fejlesztésében és irányításában mindaddig fontos szerepet játszó Katonai Albizottság — a szeptemberi átszervezéshez hasonlóan váratlanul — egy miniszteri intézkedés nyomán, 1949. február 18-án megszűnt. Helyette a „Honvédelmi Miniszter Kollégiuma" néven tanácsadó szerv létesült, amelynek tagjait a miniszter nevezte ki.[88] Általában havonta kétszer ülésezett, ahol terveket, elgondolásokat beszéltek meg, de kidolgozó, tervező munkát ez a testület nem végzett. Megalakulásakor tagjai sorába tartoztak: Pálffy György altábornagy, Nógrádi Sándor altábornagy, Sólyom László altábornagy, Révész Géza altábornagy, Illy Gusztáv altábornagy, Beleznay István vezérőrnagy, Szalvay Mihály vezérőrnagy, Révai Kálmán vezérőrnagy, Szabó István ezredes, Ilku Pál ezredes és állandó meghívottként, mint a Politikai Főcsoportfőnökség Pártszervezési Osztályának vezetője, Deszkás János alezredes. Ez a változás is jelezte, hogy a hadsereg vezetésében és általában a honvédelem feladatainak legfelső szintű irányításában új módszerek, megoldások kerültek előtérbe.

Mindezek után már lezártnak tekinthetjük azt a nem egészen egy esztendős időszakot, amely a Magyar Néphadsereg történetének egyik eseményekben leggazdagabb, legváltozatosabb szakasza volt. A közel egy év nem hosszú idő, de a hadseregben végbement politikai fordulat hivatalos megfogalmazásától a szocialista néphadsereg megteremtéséhez szükséges feltételek létrehozásáig nagy utat kellett bejárni. Éppen az eseményeknek ez a gazdagsága, főleg változatossága, valamint több oldalról való megközelíthetősége az egyik fő oka az egyes kérdésekben kialakult eltérő, sőt ellentétes véleményeknek, a még napjainkban is folyó vitáknak. Ennek ellenére ez a feldolgozás nem azzal a céllal készült, hogy a vitatott kérdésekre fordítsa a figyelmet és az egyes véleményeket mérlegre téve próbálja értékelni azokat. A szándék mindenekelőtt az volt, hogy az eseményeknek, a tényeknek a lehetőséghez mérten pontos bemutatásával, a dokumentumok történeti erejével járuljon hozzá a tárgyalt időszak alaposabb megismeréséhez, ami egyúttal elősegíti a felmerült problémák jobb megvilágítását, megértését. A tárgyalt időszak megválasztása azonban a hadsereg szocialista átalakításának kezdetéről folyó vitához kapcsolódva egyben állásfoglalás is. E feldolgozás ugyanis történetünknek olyan szakaszát foglalja magában, amely — ha zökkenőktől nem is mentesen, de — a szocialista néphadsereg legfontosabb ismérveinek, mégpedig a közvetlen pártirányítás megvalósításának és a személyi állomány nevelése marxista—leninista alapokra helyezésének kimunkálódási folyamatán vezet végig. Ennek az időszaknak a kezdete éppen ezért nem is lehetett más, mint társadalmunk nagy történelmi fordulópontja, amelytől a hadsereg — mint a hatalom gyakorlásának eszköze — nem volt független. A lezárás időpontja pedig a tárgyalt téma szempontjából szintén határvonal. A Politikai Főcsoportfőnökség létrehozása, a politikai tiszti intézmény bevezetésével együtt, vitathatatlanul e fejlődési folyamat befejeződését, illetve már egy újabb időszak kezdetét jelenti.

88 HL HM 7 248/eln.—1949.

Эрнё Ханч

ПРЕДПОСЫЛКИ СОЗДАНИЯ ГЛАВНОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ И ИНСТИТУТА ПОЛИТИЧЕСКИХ ОФИЦЕРОВ В ВЕНГЕРСКОЙ НАРОДНОЙ АРМИИ (АПРЕЛЬ 1948—ФЕВРАЛЬ 1949 ГГ.)

Резюме

Статья посвящается тем наиболее важным военным событиям и военно-политическим вопросам, которые в течение почти целого года были определяющими в жизни Венгерской Народной армии. Автор показывает первые шаги социалистической реорганизации, развития армии, различные способы поиска пути развития. Достоверно раскрывая по мере возможностей события и факты, приводя оригинальные документы, исследователь стремится ознакомить читателя с этим одним из многосложных и в то же время наиболее спорных периодов.

Автор статьи фактами подтверждает, что социалистическое преобразование и развитие Венгерской Народной армии начались уже в период завоевания власти пролетариата. Подробно освещает он вопрос о роспуске партийных организаций, действовавших в армии, и удостоверяет, что эта мера основывалась на решении высшего руководства коммунистической партии, принятом с учетом конкретных условий того времени.

Автор статьи рассматривает влияние, оказанное на армию изменениями в политике партии, происшедшими летом 1948 года. В ходе этого автор показывает первые проявления политики культа личности, а также те последствия, которые проявились в дальнейшем в партийном руководстве армией, в процессе социалистической реорганизации армии и в запланированном темпе и мастабе её развития.

Автор показывает изменения, происшедшие в содержании, организации и методах политико-воспитательной работы, проводимой в Венгерской Народной армии, показывает развитие всей деятельности, а также последний период существования и функционирования института офицеров-воспитателей. Автор характеризует всё более возраставшие в ходе этой работы требования и те усилия, которые проявлялись в выполнении задач со стороны офицеров-воспитателей.

Отдельный раздел посвящается истории формирования института политических офицеров и создания Главного политического управления, призванного руководить политической работой, проводимой в армии. Исследователь вскрывает те трудности, ошибки, недоразумения, которые имели место в переходный период, показывает также и одушевление и энтурзиазм, которые проявлялись будщими политическими офицерами в этой трудной обстановке.

Ernő Háncs

DIE VORGESICHTE DER AUFSTELLUNG DER POLITISCHEN HAUPTVERWALTUNG UND DER EINRICHTUNG DER POLITISCHEN OFFIZIEREN IN DER UNGARISCHEN VOLKSARMEE (APRIL 1948 BIS APRIL 1949)

Resumee

Die Studie befaßt sicht mit den wichtigsten militärischen Ereignissen, militärpolitischen Fragen, die dies fast ein ganzes Jahr im Leben der Ungarischen Volksarmee bestimmten. Sie legt die ersten Schritten der sozialistischen Umorganisierung und Entwicklung der Armee und die Suche nach der richtigen Wege dar. Durch die möglichst wahrheitstreue Aufdeckung der Tatsachen und Ereignisse und mit der Beweiskraft der originalen Dokumenten versucht der Verfasser die Erkenntnis dieser abwechslungsreichen und zugleich oft umsrittenen Zeitperiode zu erleichtern.

Er beweist durch Tatsachen, daß die sozialistische Umorganisierung und Entwicklung der Ungarischen Volksarmee schon in der Zeit der Erkämpfung der Arbeitermacht begonnen hat. Er macht die Frage der Auflösung der in der Ungarischen Volksarmee funktionierenden Parteiorganisationen ausführlich bekannt und beweist, daß diese Lösung auf der die obwaltenden Umstände in Rücksicht genommenen Entscheidung der höchsten Leitung der Kommunistischen Partei beruhte.

Er befaßt sich mit der auf die Armee ausgeübte Wirkung der sich in der Politik

der Partei im Sommer 1948 abgespielten Veränderungen. Dadurch stellt er die ersten Anzeichen der Politik des Persönlichkeitskultus dar, sowie die Entwicklungen, die sich in der weiteren Führung der Armee durch die Partei im Laufe ihrer sozialistischen Umorganisierung im Terminalplan und in der Großenordnung der Entwicklung gezeigt haben.

Der Verfasser legt die inhaltlichen, organisatorischen und methodischen Veränderungen der politischen Erziehungsarbeit in der Ungarischen Volksarmee, die Entwicklung der ganzen Tätigkeit, die letzte Periode der Funktion der Einrichtung der Erziehungsoffizieren dar. Er macht die während dieser Arbeit auftauchenden immer größeren Anforderungen und die Anstrengungen, die die Erziehungsoffizieren während der Erfüllung der Aufgaben gemacht haben, bekannt.

Er erörtert in separatem Kapitel die Geschichte des Zustandebringens der Einrichtung der politischen Offizieren und der Politischen Hauptverwaltung, deren Aufgabe die Leitung der politischen Arbeit in der Armee ist. Er enthüllt die Schwierigkeiten, Fehler, Mißverständnisse, die in der Übergangsperiode auftraten, aber schildert auch die Begeisterung, die von den werdenden politischen Offizieren unter diesen schweren Umständen gezeigt wurde.

KÖZLEMÉNYEK

BOROSY ANDRÁS

A KORA ÁRPÁD-KORI KÍSÉRET ÉS TESTŐRSÉG SZEREPÉNEK HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉSE

Az Árpád-kori királyi fegyveres kíséretről és testőrségről számos középkorkutatónk tett figyelemre méltó megjegyzéseket. Úgy gondoljuk, nem lesz érdektelen, ha ezeket áttekintjük s levonunk belőlük néhány következtetést.

*

A fegyveres kíséret igen elterjedt, sőt a társadalom fejlődésének bizonyos fokán általánosnak mondható intézmény.

Már Tagányi Károly megállapította, hogy a kíséret nem germán különlegesség (bár kétségtelen, hogy a germán kíséretet ismerjük a legjobban), hanem olyan, a germánoktól távol élő népek körében is megtalálható, mint a IX. századi bolgárok, az amerikai indián, az afrikai néger törzsek, a kaukázusi cserkeszek és lezgek, az indiai Gvalior, sőt a Hawaii, Palau és Tonga szigetek lakói.[1] Lehetséges, hogy a Tagányi által felsorolt helyeken és népeknél nem mindenütt létezett fegyveres kíséret, feltétlenül igazat kell azonban adnunk Bónis Györgynek, kinek megállapítása szerint a kíséret a királyság első korszakának általános jelensége. Ez az uralkodó körül csoportosuló, szabad harcosokból álló alakulat minden külső hatás nélkül, valamennyi európai állam bölcsőjénél megjelenik, s a germánokon és oroszokon kívül (kiknek fegyveres kísérete Bónis György szerint a legismertebb), megtalálhatjuk a lengyeleknél, morváknál, cseheknél, litvánoknál, obodritáknál, pomeránoknál s megtalálhatjuk a magyaroknál is.[2] Györffy György megfigyelése szerint a középkort egyfajta internacionalizmus, vagy inkább heterogenitás jellemezte. Minden dinasztia, minden fejedelmi udvar különféle elemekből ötvöződött össze, még inkább a katonai kíséret, melyből a testőrség kifejlődött. A heterogén uralkodó osztály szempontjából közömbös volt, hogy katonája milyen nyelven beszél (l. Szent István intelmeit). Kelet-Európában a varég testőrség minden uralmi rendszer szilárdságát emelte. Megtaláljuk Kijevben, Bizáncban, a kazároknál, Magyarországon, a szláv államokban. Bizáncban a testőrök között kazár és türk (azaz magyar) harcosok is találhatók, s a magyar „iobbagio"-k, azaz kísérő katonák Lengyel- és Oroszországban is felbukkannak.[3]

1 *Tagányi Károly:* Vázlatok a régibb Árpád-kor történetéből. Társadalomtudomány, 1922, 223. o.

2 *Bónis György:* István király. Budapest, 1956. 76. és köv. o.; *uő:* Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Kolozsvár, é. n. 44. o. — A kíséret intézményének általános elterjedéséről l. még: *Lawrence Krader:* Feudalism and the Tatar Policy of the Middle Ages. Comparative Studies in Society and History. An International Quarterly. Vol. I. 1958. 76—99. o.; A legrégibb írott forrásokban említett fejedelmi kíséret Gilgames történetéből ismeretes. (*Mesterházy Károly:* Nemzetségi szervezet és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Budapest, 1980, 151. o.)

3 *Györffy György* recenziója *L. Musset:* Les invasions. Le second assault contre l'Europe chrétienne (VII—XII. e. siècles) Paris, 1965 c. művéről, Archeológiai Értesítő, 1969/2. 277. o.

Makkai László még szélesebb történeti perspektívába helyezi a fegyveres kíséret problémáját. Szerinte a katonai kíséret a vaskori barbár népeknél általában megtalálható, s tagjai között egyaránt vannak szabad és szolga eredetűek. A kíséret külön él a klán szabad tagjaitól, egyedül a főnöktől függ, az táplálja, annak családjához tartozik. A kíséret megtalálható a római hódítás előtt a keltáknál, ahol „vassus" és a germánoknál, ahol „Gesinde" a neve. Hogy keleten is megvolt, bizonyítja Makkai szerint a magyar „in" és a szláv „csaljad" kifejezés, ami gyermeket, fiatalembert jelent, olyan valakit, kinek nincs saját családja és fiktív rokonság alapján főnökének családjához tartozik. Lehet szolga, vagy önként csatlakozott szabad, teljesíthet katonai szolgálatot, vagy végezhet termelő munkát, kondícióját lényegében a családfőhöz fűződő (önkéntes vagy kikényszerített) viszonya szabályozza. A kíséret intézményével a törzsi arisztokraták körül kialakul egy újfajta família, olyan közösség, mely a családfőtől a rabszolgákig terjed, s egyszerre katonai és munkaszervezet. Új és idegen test a törzs fegyvereseinek nagy többségét kitevő szabadok társadalmában.[4]

A még vándorló germán népeknél kialakult fegyveres kísérettel már Tacitus foglalkozott.[5] Az ő műve volt a kiindulópontja a germán kísérettel foglalkozó hatalmas jog- és társadalomtörténeti irodalomnak.[6]

A germán kíséretről szóló irodalmat ismertetni itt nem feladatunk. Eredményeiből kétséget kizárólag megállapíthatjuk, hogy a kíséret a különböző germán népeknél igen jelentős intézmény, mely a társadalom teljes átrétegeződését eredményezte, segítette a fejedelmi-királyi hatalom megerősödését, a hivatásos harcosok kiemelkedését a közrendű szabadok tömegéből, s fokozta e népek hadakozó, támadó háborúkat viselő képességét. Kétségtelenül jelentős szerepe volt a kíséretnek a hűbériség intézményének kialakulásában s így a germán népek feudális államainak megszerveződésében is. Egyes német szerzők a kíséret intézményét valamilyen speciálisan germán—német intézménynek tekintették. Ez téves felfogás, mert a kíséret intézménye nemcsak a germán népeknél volt fellelhető.

A germán népeken kívül különösen elterjedt volt a kíséret a szláv népeknél. A keleti szláv fejedelmek kísérete (druzsina) V. V. Mavrogyin szerint három elemből állt: 1. az öregebb druzsina, ennek tagjai saját gazdasággal rendelkeztek, udvaruk, kíséretük volt, s a fejedelmi főtisztségek birtokosai voltak. 2. a fiatalabb druzsina, ennek tagjai a fejedelem udvarában éltek, annak házát,

4 *Ladislas Makkai:* Les caractères originaux de l'histoire économique et sociale de l'Europe orientale pendant le Moyen Age. Acta Historica, Tom. XVI. (1970) 266—267. o.

5 *Cornelius Tacitus:* Germania. Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. P. Cornelii Taciti libri qui supersunt Tom. II. Fasc. 2. Lispiae, 1957. 13—14. o.

6 Ezen irodalom egy részéről: l. *Borosy András:* Vélemények a kora-feudális fejedelmi kíséretről. AAJ Acta Historica, Tom. LXX. 19—39. o. Figyelemre méltó *H. Conrad* leírása. A kíséret harcosainak létszáma szerinte nem volt nagy, 200 főből álló kíséret már erősnek számított. A kíséret nem csak a germánoknál volt ismeretes, hanem más népeknél is. Valószínűleg indogermán eredetű. A germán kíséret sajátossága az önkéntes hűség. A kíséret feltételezi egy harcos nemesi réteg létezését, melyből kiemelkedő személyek származnak, s ezek köré csoportosulnak aztán a kíséret tagjai. A „Gefolgschaft" szó az ó-északi „fylgd", – azaz „kíséret" – szóból ered. Az ófelnémetben „truht" a neve, az úré „truhtin" a kísérő harcosoké „druhtingos". A longobardoknál „gasindii" „gasindiones" a nevük, ami útitársat jelent (v. ö. comes). A frankok „antrustio"-nak nevezik a kísérő harcost (trustis = segítség, védelem). Az úr köteles volt a kísérő harcost eltartani és felfegyverezni, a harcos az úr házában lakott, a hadizsákmányból is részt kapott. A kíséretbe lépő harcos esküt tett. A kíséreti viszony felbontható volt. A fiatalok számára a kíséret együttes hadi iskola, fegyvermester képezte ki őket. A kíséretet öregebb és fiatalabb részre osztották. Más rangkülönbségek is voltak. A kíséretben lévő nemesek helyzete kedvezőbb, mint a közszabadoké, különösen ha az úr rokonai. A kíséret tagjai vetélkedtek az elsőségért. Békében a kíséret az úr házában lakott, lakomázott, ivott, énekelt. Békés foglalkozásra alig voltak alkalmasak, ezért kalandokra indultak, ha egyébként népük békében élt is. A germán időkben a kísérettag kiválik a kíséretből, ha gazdasági önállóságot nyer, ha megházasodik. A kíséret zsákmányoló hadjárataihoz csatlakozhattak a kíséreten kívüli személyek is, de hadjárat alatt ezek is hűséggel tartoztak az úrnak. A frank államban a király udvarában tartózkodott a kíséret (trustis regia, trustis dominica) mely a régi germán kíséret folytatása. A kísérettagok (antrustiones) vérdíja a közszabadokénak háromszorosa. A királyi udvarban élő kísérettagok mellett most már voltak attól tá vol, saját birtokukon élők is. A VIII. században a vazallitás kiszorítja az antrustionatust. (*Hermann Conrad:* Deutsche Rechtsgeschichte. Band I. Frühzeit und Mittelalter. 2. kiadás, Karlsruhe, 1962. 22—24., 97., 107. o.)

udvarát, gazdaságát szolgálták és 3. a legszélesebb értelemben vett harcosokból, kik a népből kerültek ki — ez utóbbi a régi idők maradványa. A keleti szlávoknál eszerint sokáig nem történt meg a kíséret és a fegyveres szabad, sőt a szolgasorba süllyedt alávetett réteg merev szétválasztása. A szláv népek közül különösen az oroszoknál, lengyeleknél és cseheknél volt jelentős a kíséret szerepe.[7]

Igen erős fegyveres kíséretekkel dicsekedhettek az eurázsiai sztyeppe lovasnomád népei is. Megtalálható a kíséret a türköknél, a mongoloknál, a kunoknál. A kíséreteknél szilárdabb fegyelműek voltak a Dzsingisz kán és törzsfői által szervezett testőrségek.[8]

A kíséret a honfoglaló magyarság igen fontos intézménye volt. Már H. Meynert felismerte, hogy voltak, akik önként felajánlották fegyveres szolgálatukat a nemzetségfőknek, mint a germán „Gefolgschaft"-ok harcosai.[9] A honfoglaló magyarság hadi-társadalmi szervezetét ismertetve Deér József megállapítja, hogy a szabad magyarok szegényebb rétege szívesen állt a gazdagok és előkelők szolgálatába, ezért ellátást, ruhát és a zsákmányból részt kapott. A fejedelem, a törzsfők, s az előkelő nemzetségfők nem csak alávetett szolganéppel, hanem szabadokból álló harcos kísérettel is rendelkeztek. A harcos kíséret szabadon szerződött, és előfordult, hogy átpártolt egyik úrtól a másikhoz. Amikor Szent István törvénye kijelenti, hogy minden seniornak legyen meg a maga milese, már meglevő szervezeti formát hagy jóvá. E „pogánykori" kíséret vált — Deér szerint — a későbbi família alapjává s a kísérettagok a későbbi serviensek és familiárisok ősei.[10]

Váczy Péter szerint már a nomád időkben magánhadakkal kell számolnunk — a szegényebb szabadokból került ki rendszerint az úr hadikísérete is.[11] Molnár Erik úgy véli, hogy a honfoglaló magyar társadalomban a katonáskodó emberek főleg a főnök szolganépéből kerülnek ki. Vannak olyanok is, kik megközelítik a hivatásos katona típusát, mint a mongol „nökür"-ök (kísérettagok). Ezek már nem végeznek termelő munkát, csak felügyelnek arra. Kaland- és zsákmányéhes fiatalságból toborzódtak, kilépve a nagycsaládból, nemzetségből. A kíséret tagjai békében testőrök, gazdatisztek, követek — háborúban a hadba vonuló sereg tisztjei.[12] Lederer Emma megállapítja, hogy a katonai kíséretekben a szabadoknak csak kisebb része tud elhelyezkedni.[13] Újabb tanulmányában Váczy Péter álláspontja: a honfoglaló magyarok társadalmában a harcos kíséret a gazdagok és a közrendűek között foglal helyet. A kíséret szerinte már korán két részből áll. Egyes harcosok az úr vagyonjogi uralma alatt állnak — fegyveres szolgák. Más részük viszont „nemes és szabad" és önkéntes szerződés alapján lép a kíséretbe. A szolgarendű kísérő harcost nevezik a dunai bolgárok „etetett ember"-nek. A kísérettagok, a vitézek e két típusa „átöröklődik a középkorra".[14]

7 A szláv druzsinákról s a róluk szóló irodalomról l. *Borosy A.* i. m. 32—37. o. és *Kristó Gyula:* Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest, 1980. 401—402. o. és 1069. jegyzet.

8 A nomád népek fegyveres kíséreteiről szóló irodalmat l.: *Borosy A.*: i. m. 19—22. o.

9 *Hermann Meynert:* Das Kriegswesen der Ungarn in seiner geschichtlichen Entwickelung bis zur Errichtung des stehenden Heeres. Wien, 1870. 7—14. o.

10 *Deér József:* Pogány magyarság — keresztény magyarság. Budapest, 1938. 13., 30. o.; *uő:* A magyarság a nomád kultúrközösségben. In: Magyar Művelődéstörténet, I. k. Budapest, é. n. (1939) 69. o. *uő:* A honfoglaló magyarság. In: A magyarság őstörténete. (szerk.) Ligeti Lajos. Budapest, 1943. 138—144. o.

11 *Váczy Péter:* Társadalmunk az Árpádok és az Anjouk korában. In: Magyar Művelődéstörténet, I. k. Budapest, é. n. (1939) 175—176. o.; *uő:* A királyság központi szervezete Szent István korában. SzIE II. (1938) 39. o.

12 *Molnár Erik:* A magyar társadalom története az őskortól az Árpád-korig. Budapest, 1949. 71—87.,110—114.o.

13 *Elekes Lajos—Lederer Emma—Székely György:* Magyarország története. I., Magyarország története az őskortól 1526-ig. Budapest, 1961. 48—55. o.

14 *Váczy P.:* A korai magyar történet néhány kérdéséről. Századok, 1958. 340. és köv. o. — Váczy megemlíti Regino annaleseinek híradását: „liberos ac servos suos equitare ac sagittare magna industria docent".

A X. századi magyar társadalommal számos munkájában foglalkozott Györffy György, s ő különös fontosságot tulajdonít a kíséretnek. A honfoglaló magyar társadalomban — írja — az uralkodónak, minden törzsfőnek és gazdag nemzetségfőnek volt katonai kísérete, azaz „jobbágyai", s ezek a különböző magyar törzsekből, részben pedig a csatlakozott, vagy legyőzött idegen népelemek szabad harcosaiból verődtek össze. Avar és szláv harcosok is voltak közöttük. Különösen fontos szerephez jutottak a kíséretekben a magyarokhoz csatlakozott segédnépek. A nép zöme — Györffy szerint — nem vett részt a harcokban. A katonai kíséret katonai funkciója mellett felügyel a termelésre, a terméktöbblet kisajátítására. Az Ibn Ruszta és Gardizi által leírt húszezer magyar lovas elsősorban a kíséretek harcos népe lehet, a magyar társadalom középrétege. A húszezer lovas között lehetnek ezenkívül az elegendő jószággal rendelkező nagycsaládok harcra kész tagjai is. A szegények nem voltak rendszeres katonai szolgálatra kötelezve — bár szükség esetén közülük is kerülhettek egyesek a nemzetségfők vezette katonai egységekbe. Az Etelközben a lovas katonai kíséret s a (legalábbis rendszeresen) nem harcoló köznép aránya 1 : 4, 1 : 4,5 lehetett. A nemzetségi szervezet bomlása után a törzsfő és nemzetségfő nemcsak idegenek, hanem saját népe ellen is kénytelen magát védeni. A katonai kíséret tagjai elsősorban a törzsükből kiszakadt módosabb közrendűekből kerültek ki, de a rokonsági kapcsolat feladásával a kísérettartó úr fegyveres szolgáivá váltak. Kísérettagnak, harcos jobbágynak lenni kockázatos dolog volt, de a harcos jobbágy megalapozhatta saját önálló gazdaságát s „jobbágyúrrá" válhatott. A fejedelem jobbágyurai és harcos jobbágyai nem mind kísérték állandóan urukat. Az előbbiek saját „lak"-jaikban éltek, az utóbbiak pedig a fejedelem által számukra kijelölt falvakban. Szolgagazdaságok látták el őket.[15] Györffyvel szemben Bartha Antal álláspontja az, hogy a fegyveres kíséret kétségtelenül fontos szerepét nem szabad eltúlozni; az elsődleges gazdasági fejlődés a lényeges. A fegyveres kíséret — szerinte — a X. század elején még nem idegenült el a néptől, mint a Botond-monda is tanúsítja. Szerencsés esetben köznépi származású ember is kísérettaggá válhatott, s a nép még saját hősét is látta, ünnepelte, vagy siratta a fegyveres kíséret kalandjairól szóló mondákban. Általában a fegyveres kíséret tagjai tehetősek.[16]

Dienes István szerint a katonai kíséret nem azonos a nemzetség által háború idején kiállított haderővel. A kíséret tagjai vezetik a nemzetség által kiállított haderőt, s emellett kíséretet, testőrgárdát alkotnak. Ők biztosítják a társadalom belső egyensúlyát, ők az István-kori milesek elődei. Rendszerint idegen törzsekből származnak, s a kísérettartó úr saját nemzetsége ellen is felhasználhatók. A kíséret tagjai szolgálatukat önként vállalják. Önkéntes voltuk megbocsáthatóvá tette, ha urukat elhagyták s más úr szolgálatába álltak. De a törvényes urára támadó, áruló kísérettag nehezen számíthatott elismerésre. Néha az állt rajta bosszút, akinél szolgálatra jelentkezett. A kíséret tagjai együtt éltek eltartójukkal, kivéve az előkelő harcostársakat, kiknek külön szállásuk volt s

15 *Györffy György:* Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Budapest, 1959. 27—37., 92., 103—107., 120—124. o.; *uő:* A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Budapest, 1958. 10. o.; *uő:* A magyar törzsi helynevek. In: Névtudományi vizsgálatok. Budapest, 1960. 27—34. o.; *uő:* A magyar őstörténet néhány kérdéséről. Történelmi Szemle, 1961, 417—425. o.; *uő:* Magyarország népessége a honfoglalástól a XIV. század közepéig. In: Magyarország történeti demográfiája. Magyarország népessége a honfoglalástól 1949-ig. Szerk. Kovacsics József. Budapest, 1963. 40—50. o.; *uő:* A középkori Orosháza története. In: Orosháza története. Orosháza, 1965. 223. o.; *uő:* A magyar várostörténet kezdetei és Budapest kialakulása. Doktori értekezés. Kézirat. 21—22., 63—64., 78—79. o.; *uő:* István király. Budapest, 1977. 40., 95., 103. o.

16 *Bartha Antal:* A honfoglaláskori magyar kovácsmesterség társadalmi hátterének kérdéséhez. Történelmi Szemle, 1961, 133—154. o., *uő:* Hungarian Society in the Tenth Century and the Social Division of Labour. Acta Historica, 1963, 333—360. o.; *uő:* Hozzászólás Mályusz Elemér előadásához. Történelmi szemle, 1963, 57. o.; *uő:* Zur Frage der ungarisch-slawischen Beziehungen im 9. und 10. Jahrhundert. Acta Archeologica, 1965, 7—10. o.; *uő:* A IX—X. századi magyar társadalom. Budapest, 1968. passim.; *uő:* A magyar történelem problémái 1526-ig. Történelmi Szemle, 1968 107. o.; *uő:* Kelet-európa és őstörténetünk. Valóság, 1968/12., 64—73. o.; *uő:* Gazdaságtörténet és szavak. Magyar Nyelv, 1969. 24. o.

maguk is kísérő vitézeket tartottak. A mohamedán forrásokban szereplő húszezer lovas az előkelők állandó fegyveres erejének létszámát jelentheti. A fejedelmet, a törzs- és nemzetségfőket körülvevő kíséret, azaz állandó testőrgárda képezte a hadsereg szilárd magját: háború esetén a sereg létszáma könnyen volt növelhető, mert az egyes közösségek katonai rendben, tizedes szervezetben települtek le.[17]

Maksay Ferenc úgy látja, hogy a honfoglalás idején a nép zöme még a nemzetség, s azon belül a nagycsalád keretei között élt, de a vezető réteg tagjai, a maguk harcos kíséretével és szolgáikkal, egyre jobban elkülönültek a lakosság zömétől. Ők a legkevésbé helyhez kötött réteg, gyakran változtatták helyüket a hatalmuk alá tartozók ellenőrzése, a nekik járó szolgáltatások felélése, behajtása céljából. A hivatásos harcosoknak az a csoportja, mely nem kísérte közvetlenül főnökét, hol a főnök várának közelében, hol a törzsfő (nemzetségfő) uralma alá tartozó terület peremén élt szétszórtan, s őrködött a törzs, vagy nemzetség biztonsága felett.[18]

Kristó Gyula szerint a fegyveres kíséret kialakulása hosszú folyamat. Hosszú az az átmeneti időszak, melynek során a harcos a nemzetség tagjából a fegyveres kíséret állandó tagjává lett. Számos közbülső állapot képzelhető el, mikor a szabad nemzetségtag még csak alkalmilag csapódott a kíséréthez, s amikor már szinte rendszeresen a kíséret tagjának számított. A kíséret kialakulása mögött végső fokon a vagyoni differenciálódás húzódott meg. A kíséret nem olyan személyekből jött létre, kik úgy szorultak ki a termelésből, hogy termelőeszközüket vesztették. A kíséretbe általában bátor, vállalkozó kedvű, a termelőmunkát megvető férfiak léptek. A kíséret tagjává váló fegyveres szabad fokozatosan elszakadt a termelőmunkától, életének értelmét egyre inkább a termelőmunkától idegen közegben találta meg — a termelőmunka által előállított javak elragadásában. A kíséret belső funkciója a főnök védelme. A főnök a kíséret tagjait rendszeresen jutalmazta. A közhatalom ekkor még nem vált el egészen a társadalomtól. A kíséréthez bármelyik fegyveres szabad csatlakozhatott s a zsákmányszerző háborúkban a kíséret mellett az attól alig különböző fegyveres szabadok is részt vettek: a kíséret tényleges és potenciális tagjai. A közösen szerzett zsákmányból a java részt a főnök kapta, a kíséret állandó tagjai jóval kevesebbet, az alkalmilag csatlakozók elsősorban a szabad rablás lehetőségét.[19]

A különböző szerzők nézetei alapján megállapíthatjuk, hogy a honfoglaló magyarok társadalmában a fegyveres kíséret döntő fontosságú intézmény volt. Befelé biztosította a fejedelem, a törzsfők és gazdagabb nemzetségfők uralmát a szegényebb közrendű magyarok és a szolgák felett, kifelé, háború esetén (ami a korai magyar társadalom számára igen gyakori és „természetes" állapot), gyakorlott harcosokat biztosított a hadba vonuló fejedelem, törzs-, vagy nemzetségfő számára, kik zsákmányszerzés reményében szívesen vonulnak hadba. A kíséretből kerülnek ki a haderő többi részének tisztjei, a kíséret tagjai látják el az úr körül a testőrségi szolgálatot, emellett mint követek, munka-

17 *Dienes István:* A bashalmi (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglaláskori magyar temető (Kiss Lajos ásatása). Archeológiai Értesítő, 1957. 24—37. o.; *Bóna István—Dienes István—Éri István—Kalicz Nándor:* A kisvárdai vár története. Kisvárda, 1961. passim.; *Dienes I.:* Nemzetségjegy (tamga) a békési honfoglaláskori ijcsonton. Folia Archaeologica, XIV. (1962) 95—109. o.; *uő:* Honfoglaláskori kutatásunk újabb eredményeiről és feladatairól. Jászkunság, 1964. 152—156. o., 1965. 83—84., 97—106. o.; *uő:* Honfoglaló magyarok. In: Orosháza története. Orosháza, 1965. 136—174. o.; *uő:* Einige geimensame Züge der frühfeudalen Kulturen Osteuropas. Acta Archaeologica, 1965, 23—25. o.; *uő:* A honfoglaló magyarok lószerszámának néhány tanulsága. Archeológiai Értesítő, 1966, 220—221. o.; *uő:* Árpád fia Tarhos íjászainak nyomában. Élet és Tudomány, 1969/13., 610—615. o.; *uő:* A IX—X. századi magyar társadalom kérdéseihez *Bartha Antal:* A IX—X. századi magyar társadalom c. könyve alkalmából, MTA II. Oszt. Közl. XIX. k. 1. sz. (1970). passim.; *uő:* A honfoglaló magyarok. Budapest, 1972. passim.

18 *Maksay Ferenc:* A magyar falu középkori településrendje. Budapest, 1971. 18—20., 30. o.

19 *Kristó Gyula:* Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest, 1980. 422—424. o.

vezetők is szerepelnek. Általában idegen törzsből, gyakran más népből származnak, így megbízhatóbbak, használhatóbbak. Nem fegyvertelen a köznép sem — nagyobb veszély esetén őket is fegyverbe szólítják, ami különösen a pásztorkodó népelemek esetében nem nehéz — de a haderő java, csatát, hadjáratot, háborút eldöntő elem kétségkívül a fegyveres kíséret.

A kíséret szerepe igen fontos volt a magyar kalandozó hadjáratokban is. Ezekben — mint közismert — nem a magyar törzsszövetség egész hadereje vett részt, hanem csak bizonyos törzsek-nemzetségek, s a hozzájuk verődött zsákmányra éhes kalandvágyó elemek. Nagy részük kétségtelenül a különböző kíséretek tagja volt.

Molnár Erik szerint a zsákmányszerző háborúkba induló magyar seregek a harcos kíséretek tagjaiból álltak, akiket ő a termelésből kiszorult, legelővel nem bíró elszegényedett szabadoknak tart.[20] Váczy Péter viszont hangsúlyozza, hogy elsősorban a pompakedvelő „hősök" kezdeményezik a kalandozó hadjáratokat. E „hősi", dicsőségkedvelő magatartás terjed el a fegyveres kíséretek körében.[21] Györffy György kiemeli, hogy a kalandozó háborúkat a törzs és nemzetségfők saját kíséretükkel vívják, sőt, mint a XIII. században a mongoloknál, egy-egy „főnök" kísérő harcosainak kielégítése céljából vezet rablóhadjáratokat. A kalandozó háborúkban elsősorban a „csatlakozott népek" és a kíséretek szerepelnek.[22] A kíséretek szerepét hangsúlyozza Székely György is, de ő társadalmi süllyedésnek tartja, ha egy szabadból kísérettag válik.[23] Bálint Csanád szerint viszont viszont a fegyveres kíséret, mely a zsákmányszerző hadjáratokat vívja — a katonai elit.[24] A fegyveres kíséretek szerepét hangsúlyozza Dienes István, Makkai László és Mesterházy Károly is.[25]

A legtöbb kutató tehát egyetért abban, hogy a kalandozó háborúkban a fegyveres kíséretek szerepe döntő fontosságú volt — legfeljebb abban van közöttük véleménykülönbség, hogy a kísérettaggá válás társadalmi süllyedést jelentett-e, vagy emelkedést. Nézetünk szerint emelkedést jelentett: a kísérettaggá váló szabad számára igen sok lehetőség nyílt zsákmányszerzésre, s ha az urával való kísérő harcosi viszonyát meg akarta szakítani, erre is lehetősége volt. A kíséret tagjának lenni — ismereteink szerint — nem jelentett megalázó viszonyt. Sőt, a kísérettaggá vált közrendű (ki Györffy György szerint „módosabb" volt), megalapozhatta önálló gazdaságát.[26]

Kristó Gyula szerint a kalandozásban részt vevő harcosok minden bizonnyal nem voltak szegények, tehát azoknak van igazuk, akik a harcos középréteg szerepét tartják döntőnek. De közrendű szabadok is részt vettek benne nagy számban, annál is inkább, mert a kísérettagok, a hivatásos harcosok száma nem volt nagy.[27]

Nagyon fontos, de távolról sem tisztázott szerepe volt a fejedelmi kíséretnek Géza fejedelem és István király államszervező küzdelmeiben. E küzdelmek nehezebb és véresebb szakasza minden valószínűség szerint Géza fejedelem

20 *Molnár E.*: i. m. 117. o.
21 *Váczy P.*: i. m. (1958) 331. o.
22 *Györffy Gy.*: i. m. (1958) 15. o.; *uő:* L. Musset: Les invasions. Le second assault contre l'Europe chrétienne(VII—XII. e. siècles) Paris, 1965. c. művének ismertetése. Archaeológiai Értesítő, 1969/2., 277—280. o.; *uő:* A honfoglaló magyarok települési rendjéről. Archaeológiai Értesítő, 1970. 191—242. o.
23 *Székely György:* in: Magyarország története. Budapest, 1964. I. k. 45—47. o.
24 *Bálint Csanád:* Honfoglaláskori sírok Szeged-Öthalmon. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. 1968. 47—89. o.; *uő:* A kalandozó hadjáratok újabb értelmezéséért. Valóság, 1970/2. 70—74. o.
25 *Dienes I.*: i. m. (1970) 119. o. és *uő:* i. m. (1972) 69. o.; *Makkai L.*: in: Hazánk, Magyarország. Budapest, 1970. 174. o.
26 *Mesterházy K.*: i. m. 59., 111., 151. o.; *Györffy Gy.*: i. m. (1977) 95. o.
27 *Kristó Gy.*: i. m. (1980) 371., 390—392. o.

korára esik. Igen fontos kérdés: milyen volt az a fegyveres erő, mellyel Géza e kemény harcokat megvívta.

Szőke Béla a X. század első kétharmadából származó sírok egy részében egyenes, kétélű kardokat s a lovas felágaskodását megkönnyítő, a megszokottól eltérő alakú kengyeleket talált. Elekes Lajos szerint az ezeket használó harcosok a pusztai nomád hadviseléstől eltérő taktikát képviseltek, s a fejedelem és a kende kíséretébe tartozhattak.[28] E kétélű kardokkal s a belőlük levonható következtetésekkel foglalkozik Bakay Korél igen fontos tanulmánya. Eszerint az Árpád fejedelem halála után mértéktelenül megerősödött törzsi arisztokráciát Géza fejedelemnek — ha hatalmát meg akarta szilárdítani —le kellett törnie. Mivel a török származású vezetőréteg hatalma az ugyancsak török származású katonai kíséreten nyugodott, Gézának új hadsereget kellett szerveznie. Ezen új hadsereggel kapcsolatosak a hazánk különböző részein talált kétélű kardleletek. E 69 kardlelet olyan sírokból került elő, melyekben más fegyverek alig voltak, lándzsák egyáltalán nem, bárdok, balták is csak ritkán. Védőfegyverzetnek nincs nyoma. Nagyrészt lovasok voltak, mert a 33 sír közül 18-ból lócsontok is kerültek napvilágra; 8-ból pedig lószerszám is. (Mivel a ló a földművelés elterjedésével értékesebbé vált, nem mindig temették el gazdájával együtt.) E lovasok a X—XI. századi lengyel és orosz lovasokhoz hasonlíthattak legjobban, bár azoknak védőfegyverzetük is volt. A leletek egyszerűsége miatt valószínű, hogy szabad, de nem előkelő harcosok voltak. Nem azonosak a testőrséggel, mely általában kis létszámú és idegenekből, főként keresztényekből áll. E kétélű kardos harcosok pedig nem idegenek és nem keresztények.

Géza fejedelem előtt — írja Bakay — a fő fegyveres erő a kabarokból és a török nyelvű nemzetségfők kíséretéből állt. Ekkor tűnnek fel a német lovagok. Ezek egyrészt a fejedelem testőrei, másrészt az új sereg szervezői, kik mileseikkel együtt jönnek Magyarországra. A testőrségben a németeken kívül oroszok, varégok és lengyelek is voltak. A vegyes nemzetiségű fejedelmi testőrségek gyakran változtatták helyüket és urukat, *s nem azonosak a fejedelem állandó kíséretével.* De Magyarországon kisebb a szerepük, mint Bizáncban, Kijevben, vagy Lengyelországban. A kétélű kardos harcosokat Bakay azonosnak tartja az István király törvényeiben „miles" néven említett — szerinte „köznépi" eredetű — harcosokkal. Szerinte a kétélű kardleletek nem a X. század első kétharmadából, hanem Géza korából valók. Ez a katonaság nyugatias jellegű volt, de könnyebb fegyverzetű, mint a korabeli nyugati seregek. E harcosok magyarok voltak, eredetileg közszabadok. Vezetőik-tanítóik idegenek, főként bajorok. Sírjaik pogány jellegűek, tehát a kereszténység megszilárdulása előtti korból származnak, legkésőbb a XI. század első tizedeiből. Nagyobbrészt még Géza vitézei s ahol sírjaik találhatók, addig terjedt Géza hatalma. A későbbi Békés, Csongrád, Fejér, Heves, Pest, Pilis és Szabolcs megye területe volt legsűrűbben betelepítve, de Géza fennhatósága alá tartozott a későbbi Bodrog, Borsod, Hajdú, Hont, Nógrád, Sopron, Ung, Vas, Zala, Zaránd és Zemplén megye területe is. Mint László Gyula megállapította: a kétélű kardok zöme a kereskedelmi útvonalak mellől került ki, ezeket őriztette Géza a legjobban.

28 *Elekes Lajos:* A középkori magyar állam története megalapításától mohácsi bukásáig. Budapest, 1964. 31—33. o. *Szőke Béla:* A honfoglaló és kora Árpádkori magyarság régészeti emlékei. Budapest, 1962. Régészeti tanulmányok, I. 83—84. o.

Tolnát, Baranyát, Somogyot nem szállta meg, ez Koppány területe volt. Gyula és Ajtony területére sem terjedt ki a hatalma.[29]

Bakay eredményeit és felfogását elfogadta Bartha Antal és Székely György is. Székely György Géza és István fegyveres kíséretét zömében magyarnak tartja — s jellemzőnek mondja eltartásának naturális módját is: a „táplálást", az együttes megszállást. Erre vonatkoznak az István király Intelmeiben olvasható a milesekről szóló sorok: „adj nekik táplálást jóakarattal és tisztességes tartást, hadd éljenek nálad örömestebb, hogy sem másutt lakozzanak".[30]

Nagy Árpád az Eger környéki és Tisza-vidéki besenyő településeket vizsgálva megállapítja, hogy a „segédnépek" települései kiegészítik a kétélű kardokkal felszerelt fejedelmi (királyi) harcosok településeit.[31]

Györffy György az egyenes kardú sereg elterjedését Géza idejénél korábbra teszi. A kalandozások során a magyarok több tízezer (!) nyugati kard birtokába jutottak. Ezeket részben eredeti alakukban tartották meg, részben pedig markolatukat 10—15°-kal megdöntve — a szablyához hasonló súlypontúvá alakították.[32]

A kíséretnek, melynek a kétélű kardos vitézek legalábbis igen jelentős részét alkották, döntő szerepe volt Géza és István államszervező harcaiban. Ezek lefolyásáról a források nem sokat közölnek. Az egész folyamatról a legátfogóbb és legszellemesebb elméletet Györffy György alakította ki. Eszerint a nemzetségfők ekkor már területi jellegű hatalmát a fejedelem úgy törte meg, hogy saját fegyveres kíséretének tagjait, saját „jobbágyait" telepítette közéjük, miután leverte őket. Ilyenkor a nemzetségi terület túlnyomó részét kobozta el a fejedelem, ha nem álltak ellen, csak kétharmadát. E telepítések emlékei a Magyarországon mindenfelé található törzsi helynevek. Ahol a nemzetség megtörése erőszakos módon történt, ott több törzsi helynévvel találkozunk. Minden olyan faluban, melynek neve törzsnév, ahol a társadalom keresztmetszetét ismerjük, jelen van a „jobbágyság", de nem teszi ki a falu egész lakosságát. Eredetileg jobbágynak nevezték azt a társadalmi réteget, mellyel István király és elődei a nemzetségfőket megfékezték s melyeket az azoktól elvett várak és népek biztosítására odatelepítettek. E katonáskodó réteg azonos az István törvényeiben szereplő miles réteggel. A volt nemzetiségi birtokok király kezére került részének egyik fele a királyi várak, a másik a királyi magánuradalmak birtokállományába került.[33]

29 *Kornél Bakay:* Archäologische Studien zur Frage der ungarischen Staatsgründung. Angaben zur Organisierung des fürstlichen Heeres. Acta Archaeologica, 1967, 105—173. o.; *uő:* Vitahozzászólás Székesfehérvár kialakulásának kérdéséhez. Történelmi Szemle, 1969/1—2. 121. o.; *uő:* A magyar államalapítás. Budapest, 1978. 40—43. o. A szerző igen érdekesen fejtegeti a szablya és a kétélű kard közötti különbséget. A szablya Ázsiában és Kelet-Európában igen hosszú ideig a legelterjedtebb fegyver. A honfoglalás korának magyar szablyái a fejlődés csúcsán álltak, de háttérbe kellett szorulniuk a kétélű, egyenes kardokkal szemben, mert ezek modernebbek voltak. A szablya átlagosan 80 cm hosszú pengéjű és fél kg súlyú, a X—XI. századi kétélű kard átlagosan 90 cm hosszú pengéjű és 1 kg súlyú. A szablya vágott, illetőleg szakított sebeket ejt, szúrásra nem alkalmas, zúzó hatása is kisebb, mint a kardé. A szablyánál a vágás irányának pontossága a döntő, nem az ereje. Elsősorban a *kéz* és nem a kar vezeti. Kezeléséhez nagy gyakorlat és biztonság kell, mert a vágást a 90°-os beesési szögtől való legkisebb eltérés is hatástalanná teszi. Nehéz fegyverzetű ellenféllel szemben nem sokat ér. A karddal *viszont* a harcos merev csuklóval, *vállból* vág. (A szúrás viszonylag ritkán fordul elő.) A kard hatékony kezeléséhez kevesebb gyakorlat szükséges, viszont jobban érvényesül a harcos fizikai ereje. A kétélű kard használatát a nyeregben történő felállást elősegítő, trapéz alakú kengyelek könnyítik meg. Ilyenek kerültek elő az említett kardos sírokból is. *László Gyula:* Régészeti tanulmányok. Budapest, 1977. 374. o.

30 *Bartha Antal:* A IX—X. századi magyar társadalom. Budapest, 1968. 158—160. o.; *Székely Gy.:* A világi uralkodó osztály szerkezetének és kultúrájának fejlődése az Árpád-kori Magyarországon. Vasi Szemle, 1970. 103—114. o.

31 *Nagy Árpád:* Eger környéki és Tiszavidéki besenyő települések a X—XI. században. (Kísérlet a magyarországi besenyők régészeti hagyatékának meghatározására.) Az Egri Múzeum Évkönyve, VII. (1969) Eger 1970. 129—153. o.

32 *Györffy Gy.:* i. m. (1977) 107—108. o. Nem érthetünk egyet Györffynek azzal az állításával, hogy az egyenes karddal nagyobb súlya miatt (kb. 1 kg) két kézre fogva sújtottak. A X—XI. századi 1 kg-os karddal könnyen lehet vágni egy kézzel is és markolatán *nincs is hely* két kéz számára. Ha valaki az ilyen kardot két kézzel akarta vezetni, csak úgy tehette, ha egyik kezét a másikra helyezte a markolaton. Ez pedig a kardnak kényelmetlen s nem is hatékony kezelését jelentette volna. Lóháton különben is nehezen képzelhető el a kard rendszeres két kézre fogása. *Alexander Ruttkay:* Waffen und Reiterrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei. Slovenská Archeológia, XXIV—2 1976. 256—267. o.

33 *Györffy Gy.:* i.m. (1959) 85—93. o.; *uő:* i. m. (1960) 27—34. o.; *uő:* i. m. (1965) 223—224. o.; *uő:* i. m. (1968) kézirat.

Győrffy elméletét történészeink és különösen régészeink nagy része elfogadta. Különösen Heckenast Gusztáv és Dienes István nevét emelném ki közülük. De az elmélettel kapcsolatban kételyek is felmerültek, különvélemények is kialakultak. Így Solymosi László megemlíti, hogy a törzsnévi helynevekkel bíró települések XIII. századi társadalmi összetétele nem erősíti meg Györffy nézetét, mely szerint ezek katonai beavatkozás folytán jöttek volna létre, s névadóik katonáskodó törzsi töredékek lennének. Ha e települések egyházi kézen, vagy várszervezetben vannak, találhatók lakóik között egyházi harcos jobbágyok, vagy várjobbágyok, de ezek jelenléte másodlagos is lehet, s egyáltalán nem biztos, hogy Géza vagy István korában is katonáskodó népelem voltak. A társadalmi fejlődés során sok szolgarendű népelem vált jobbággyá, harcossá. S még egy problémát vet fel Solymosi: ha e falvakban a király fegyveresei laktak, hogyan lehetséges, hogy már István eladományozta némelyiket?[34]

Solymosi László kételyeit Györffy György igen határozott hangon utasította el.[35]

Györffy elméletével kapcsolatosan kételyeit fejezte ki Solymosi Lászlón kívül Fügedi Erik és Érszegi Géza[36], s határozottan cáfolta az elméletet Kristó Gyula 1976-ban és 1977-ben megjelent tanulmányában.[37] Álláspontját 1980-ban megjelent kötetében megismételte.[38]

Mesterházy Károly részben magáévá teszi Györffy nézeteit: elfogadja, hogy a nemzetségek hatalmának megtörése idején a nemzetségi birtokok kétharmada került a fejedelem kezére és egyharmada maradt a nemzetség kezén — ha nem állt ellen. Ha ellenállt, ennél többet veszített, olykor összes birtokait. Nem fogadja viszont el Györffynek azt az állítását, hogy a törzsnévi helynevek a király fegyveres kíséretének a nemzetségi földekre telepítése során keletkező falvakat jelölnék. A törzsnévvel nevezett falvak népe, szerinte, az illető törzs népéből származott, s e falvak a törzsek szétszórását, a velük való végső leszámolást jelezték. A kíséret falvai heterogén jellegűek, hiszen a kíséret lényegéhez tartozik, hogy heterogén, s így falujuk nem kaphatott törzsi nevet. A fejedelem előbb létrehozta a fegyveres kíséret településeit, majd ezek segítségével szétttelepítette a törzsek népeit az ország legkülönbözőbb pontjain.[39]

A fejedelem kíséretének szerepét mindenképpen döntő fontosságúnak kell tartanunk a X—XI. századi államszervező harcokban, s az maradt a XII. században is, mint ahogyan döntő fontosságú volt ugyanezen századokban az orosz, lengyel és cseh állam fejlődésében.[40]

34 *Solymosi László:* Árpádkori helyneveink felhasználásáról. Magyar Nyelv, 1972. 179—190. o.; *uő:* A jobbágyköltözésről szóló határozat. Agrártörténeti Szemle, 1972. 33—35. o.

35 *Györffy Gy.:* Az Árpád-kori szolgáló népek kérdéséhez. Történelmi Szemle, 1972. 310—311. o.

36 A magyar középkor kutatóinak nagyvázsonyi találkozóján (1971. május 6—8.) elhangzott előadások. Veszprém, 1973. 105—112., 127—135., 155—158. o.

37 Kristó Gy. szerint az Árpád-család X. századi személyneveit (Taksony nevét kivéve) a XIV. századig sok ember viselte, s az e nevekből képzett helynevek a XIV. századig, vagy még később is keletkezhettek. A törzsnévből alakult helynevek is keletkezhettek a XI. század elején (esetleg közepén) túl is. Törzsnévvel egyező személynévből is lehetett helynév. A X—XI. század fordulóján már állt néhány törzsnevet viselő falu, de az ilyen névadás még évszázadokig előfordult. A foglalkozást jelentő helyneveket sem tartja feltétlenül korainak, s nézete szerint egy foglalkozást jelentő helynévvel bíró faluban nem feltétlenül a névvel megegyező foglalkozású emberek laktak. (*Kristó Gy.:* Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához. Szeged, 1976. AAJ Acta Historica, Tom. LV. passim.) Másik tanulmányában Kristó kétségbe vonja, hogy a törzsnevet viselő falvakban a korai középkorban katonáskodó népelemek éltek volna. Ezt Györffy csak XIII—XIV. századi adatokkal próbálja bizonyítani. A XI—XII. századi adatok szerint a törzsnevet viselő falvak ugyanúgy részben királyi, részben egyházi, részben magántulajdonban tűnnek fel, mint a más elnevezésű falvak, melyekben termelő munkát végző lakosság élt, ilyenek lakhattak a törzsi helynevet viselő falvakban is. Kristó úgy véli, hogy a törzsi helyneves falvak a X. század végétől kezdődően a feudális állam rendje elől menekülő szabad pásztorok és parasztok vándormozgalma eredményeképpen keletkeztek. (*Kristó Gy.:* Törzsek és törzsnévi helynevek. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. [Szerk. Bartha Antal, Czeglédy Károly, Róna-Tas András] Budapest, 1977. 211—223. o.)

38 *Kristó Gy.:* i. m. (1980) 357—360. o.

39 *Mesterházy K.:* i. m. 61. o., 159. o.

40 L. a *Borosy A.* idézett közleményében felsorolt irodalmat, azonkívül *Karl Bartels:* Deutsche Krieger in polnischen Diensten von Misika I. bis Kasimir dem Grossen. 963—1370. Berlin, 1922. Historische Studien, 150. passim.; *Dusan Trestik—Barbara Krzamienska:* Zur Problematik der Dienstleute im frühmittelalterlichen Böhmen. In: *Fr. Graus—H. Ludat:* Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit. Wiesbaden, 1967. 89. és 103. o.; *Bakay K.:* A mag ar államalapítás. Budapest, 1978. 37. o.

A kíséret már a régebbi magyar történetírás figyelmét sem kerülte el[41], de igazi jelentőségét két kiváló középkorkutatónk: Váczy Péter és különösen Mályusz Elemér ismerte fel. Váczy Péter észrevette, hogy a comesekkel kapcsolatban gyakran nem említenek várispánságot, melynek élén állnak, inkább az udvarral való kapcsolatuk fontos. Többségüknek meghatározott hivatala sem volt, hanem a király katonai kíséretét alkották. A comesek a királyi família felső, a milesek az alsó rétege. A királytól kapják ellátásukat, zsoldjukat, ők a király asztaltársai. A familia regia a frank „trustis" megfelelője.[42] Más helyen Váczy a serviensi viszonyt hasonlítja a germán kísérethez, s úgy véli, hogy II. István aulicusai is familiáris-serviensek lehettek.[43] Véleménye szerint a mileseknek csak elenyésző töredéke alkotja a király állandó kíséretét. A király harcos kíséretének, udvari katonáinak arany szabadságát terjeszti ki később a kisbirtokos szabadokra, a királyi serviensekre, mely intézmény a harcos kíséret továbbéléseként fogható fel.[44]

Mályusz Elemér szerint a XI—XII. században a királyi kíséretet a király környezetében élő comesek és milesek alkották. Nem minden miles tagja a kíséretnek — voltak az udvari mileseken kívül a király környezetén kívül élő vár-milesek és kisbirtokos milesek is. A királyi kíséretet, mely a haderő legkorszerűbben fegyverkező része volt, nálunk famíliának nevezik. Részben, talán nagyobb részben, külföldiekből állt. Nehéz fegyverzetű tagjai biztosítják a király katonai fölényét.[45]

A királyi kíséret nehéz fegyverzetű eleme a XI. században — Lengyelországhoz hasonlóan — hazánkban is visszafejlődik, kisebb létszámúvá válik, állapítja meg Tóth Zoltán, mert hiányzik a gazdasági alap, az őket eltartani képes, a nyugat-európaihoz mérhető termelőréteg.[46]

41 Így Hermann Meynert megemlíti, hogy a királyi harcosok, a „lovagság", nem azonosak a várjobbágyokkal Szól Szent István, Kálmán és II. István testőrségéről. (*H. Meynert:* i. m. 31. o.).

Pauler Gyula szerint a királyt közvetlenül az „urak" s a királyi udvari tisztek, a „jobbágyok" kísérték. Az orosz évkönyvek közlik, hogy II. Géza magyar király összegyűjtötte druzsináját és „polk"-jait, azaz testőrségét és ezredeit. Megemlíti II. István frank zsoldosait és „vad, rakoncátlan besenyő testőreit". (*Pauler Gy.:* A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok korában. 2. kiadás, Budapest, 1899. I. k. 60., 234., 238. o.)

Marczali Henrik megemlíti, hogy Péter király az udvari sereg vezéreként került trónra. Nemcsak ő maga idegen, hanem hada is, mert a legtöbb országban a fejedelem testőrei idegenek. A hospesek állandó hadsereg voltak, de számuk a jelentőségük mégis másodrendű a magyar katonasághoz képest. A hospesek lehettek keletiek is (besenyők, kunok). II. István a görög háborúba eleinte csak udvari csapatait vitte. A királyi hadat nevezik az oroszok druzsinának, mely hévvel a fejedelmek testőrségét szokás nevezni. (*Marczali H.:* A vezérek kora és a királyság megalapítása. In: A magyar nemzet története. [Szerk. Szilágyi Sándor.] I. k. Budapest, 1895. 234—236. o. és *uő:* Magyarország története az Árpádok korában. Ugyanazon mű II. kötete, 11., 263—265., 285. o.)

Czímer Károly szerint a főtisztek, palotások testőrök és udvari nemesek, s a király „famíliájához", vagyis fegyveres kíséretéhez tartozó „udvari katonák" a német és francia lovagoktól elsajátították a lovagi haditechnikát. Udvari katonák László és Kálmán idején a jobbágyok, vagy jobbágyurak (ministeri, ministeriales). Ezek még nem alkottak külön testületet s mellékük vidékről kisebb rangú katonákat is rendeltek be „a király házába" szolgálatra. A királyi famíliából azok, akik fegyvert viseltek és harcba mentek, voltak a király fegyveres kísérete (armata familia, armata comitiva). (*Czímer K.:* Az Árpád-házi királyok apródjai. Szeged, 1912. passim és *uő:* A magyar királyok udvari katonái a XI—XIV. században. Szeged, 1913. passim.)

Hóman Bálint a királyi hadsereg részei között megemlíti az udvari vitézeket, az udvari főemberek és a főpapok által kiállított katonákat. Az udvari hadseregben II. István óta zsoldosok is voltak. Az udvari vitézek, a „domus regia", „a familia regia" tagjai, nem éltek az udvari gazdaság keretei között. Kisebb adománybirtok, vagy stipendium fejében katonáskodtak. (*Hóman B.—Szekfű Gy.:* Magyar történet. 6. kiadás, Budapest, 1939. I. k. 216—218. o. és *Hóman B.:* Szent István. Budapest, 1938. 213—215. o.)

Deér József szerint a király aulicusai, udvari vitézei a királyi serviensek ősei, kiket a fejedelmi kegy a különböző liber-osztályokból kiemelve környezetébe vont, s a személyes szolgálat fejében szélesebb körű „libertas"-szal tüntetett ki. Az aulicus vitézeken kívül voltak zsoldosok is. 1116-ban három „hospes legió"-ról hallunk, majd 700 frank zsoldosról, besenyő testőrökről. (*Deér J.:* A magyar törzsszövetség és patrimoniális királyság külpolitikája. Kaposvár, 1928. 114—115. o.)

Konrad Schünemann a király kíséretében szereplő idegenek, elsősorban németek szerepét emeli ki: Gizella királyné nagy kíséretét, a magyar nemzetségek őseivé váló idegen lovagokat. A vendégek voltak a király testőrsége. (*K. Schünemann:* Die Deutschen in Ungarn bis zum 12. Jahrhundert. Berlin—Leipzig, 1923. 40—41., 92—94., 119—118. o.)

42 *Péter von Váczy:* Die erste Epoche des ungarischen Königtums. Pécs, 1935. 40—44. o.

43 *Váczy Péter:* A szimbolikus államszemlélet kora Magyarországon. Minerva, 1932. 178., 196. o.

44 *Uő:* i. m. (1938) 46., 52. o.; *uő:* A román és gót stílus kora. In: Magyar Művelődéstörténet. I. k. Budapest, é. n. 1939) 114. és köv. o.; *uő:* i. m. (1958) 340. o.

45 *Mályusz Elemér:* A patrimoniális királyság. Társadalomtudomány, 1933. 46. o.; *uő:* A karizmatikus királyság. Társadalomtudomány, 1934. 160. és köv. o ; *uő:* A magyar köznemesség kialakulása. Századok, 1942. 285. és köv. o.; Mályusz Elemér hozzászólása a régi magyar művészet periodizációjával kapcsolatos vitában. Művészettörténeti Értesítő, 1965. 205. és köv. o.

46 *Tóth Zoltán:* A Hartvik legenda kritikájához (a Szt. Korona eredetkérdése). Budapest, 1942. 28. o., 54. jegyzet.

Molnár Erik nézete szerint az állandóan a király mellett tartózkodó katonaság, a testőrség olyan nagy létszámú volt, hogy vele — mint II. István tette — hadjáratot is lehetett vezetni. Az udvari katonaság nehéz és könnyű lovasokból áll, s a fegyveres erő legértékesebb része.[47]

Bónis György megállapítja, hogy a „familia regia", a „domus regia" nem azonos a királyi kísérettel — tágabb értelmű annál. Beletartozik mindenki, aki a királytól vérségi kapcsolat, igazgatási ténykedés, vagy harcos szolgálat alapján függ. A királyi kíséret viszont a király környezetében élő harcosok összessége. Legelőkelőbb rétege a comesek. A „comes" szó valószínűleg a kísérethez tartozást jelenti. A királyi vármegyék harcosai Bónis szerint nem tartoznak a kísérethez, viszont hozzátartoznak a királyi famíliához s annak vidéken elhelyezett csoportjait alkotják. A kísérethez tartoztak az „in aula regia" vitézkedő harcosok is. A magyar király kíséretének harcosai később részben adománybirtokaikra telepedtek, s így már csak képletesen tartoztak a királyi házhoz. Bár kifejezetten „kísérők"-nek csak a comeseket nevezik, a királyi kíséret zömét a kisbirtokos katonák tömegei tették ki. [48]

Lederer Emma csak a király környezetében élő nagybirtokosokat és főtisztségviselőket tartja a kíséret tagjainak, a kisebb birtokosokat, a királyi mileseket pedig „második kíséret"-nek nevezi. Ez utóbbiakat könnyű fegyverzetű lovasoknak tartja. Más helyen „felső" és „alsó" kíséretnek nevezi a comeseket, illetőleg mileseket.[49]

Elekes Lajos szerint Géza fejedelem kísérete, a Szőke Béla és Bakay Kornél által leírt, egyenes kardokkal felszerelt sereg, eleinte magyarokból állt. Később a fejedelmi-királyi hadseregben egyre nagyobb az idegenek súlya. A kíséretnek volt első és második rétege. Az „első kíséret", azaz a kíséret felső rétege a király személyes híveiből, a közvetlen közelében élő nagyurakból állt. Ezek voltak az uralkodó jobbágyai. A milesek az „alsóbb kíséret" tagjai. A királyi kíséret összetétele változó volt — különösen uralomváltozás esetén. Péter király németekkel és olaszokkal vette magát körül. A Vászolyfiak kíséretében, legalábbis annak második rétegében, megerősödött az addig sem jelentéktelen „orosz" elem. Salamon idején újra a németek súlya növekszik.[50]

Györffy György több munkájában foglalkozik a X—XII. századi kísérettel. Az állammá szerveződés fontos tényezőjének tartja az uralkodó idegen elemekből álló katonai kíséretét, a „jobbágyságot". Ebben sok az idegen (bolgár, morva, cseh, tót, lengyel, horvát, karantán, avar) elem. A miles, azaz „jobbágy" a katonai kíséret tagja. A királyi testőrséget Györffy megkülönbözteti a kísérettől — ebben besenyő, orosz, német, olasz, angol, francia (1127-ben 700 fő), káliz, alán, később kun harcosok találhatók. A testőrség a katonai segédnépek elitje, Géza és István testőrsége pedig olyan varég—orosz druzsina, amilyen Kijevben és Bizáncban is működött. Tagjai Kijevből, Bizáncból jöttek Géza udvarába s ha akartak, vissza is mehettek. E testőrség volt a király jobbágysága mellett a legütőképesebb haderő, mikor a jórészt mohamedán segédnépek megbontására sor került. A Koppány elleni ütközetben szereplő, Istvánt kísérő német testőröket Henrik bajor herceg küldte nővére, Gizella királyné részére. A testőrség vezetői István korában Hunt, Pázmány és Orci voltak, Péter idején Gut és Keled. Újabb művében Györffy megállapítja, hogy Európa különböző

47 *Molnár E.:* i. m. 276. és köv. o.
48 *Bónis György:* A személyes királyság kora. Klny. *dr. Viski Illés József* Emlékkönyvéből. Budapest, 1942. 12. o.; *uő:* Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Kolozsvár, é. n. 80—85. o.; *uő:* István király. Budapest, 1956. 76—77. o.
49 *Lederer Emma:* A feudalizmus kialakulása Magyarországon. Budapest, 1959. 19—22. o.; *Elekes L.—Lederer E.—Székely Gy.:* i. m. 55. és köv. o.
50 *Elekes L.:* i. m. (1964) 31—33., 60., 96. o.

törzsei a X. századtól, az erős katonai kíséretekkel rendelkező uralmi központok megszabta politikai keretekhez igazodva, kezdtek integrálódni, népekké válni. Az európai társadalomtörténet központi kérdése, hogy hol sikerült a kritikus időszakban több törzsfő katonai kíséretét egy kézben összpontosítani, s az így összefogott katonaságot állandó jövedelemmel ellátva középréteggé stabilizálni. Géza fejedelem nehéz fegyverzetű állandó elithadsereget hozott létre. Ez részben a más kelet-európai udvarokban is alkalmazott orosz—varég testőrségből állt, részben sváb lovagokból, részben a szomszédos szláv népek harcosaiból (bolgár „nándor"-ok, fehér „horvátok"). Bajor lovagok Géza uralkodásának végéig nem jöttek hazánkba. Gizella királynét viszont már bajor lovagok kísérték. A Vazul-ág trónra lépése után Gizella s vele a bajor lovagok elhagyták az országot, a sváb lovagok azonban itt maradtak.

A harcos jobbágy középréteg tagjait Györffy saját igaerővel rendelkező „ökrös gazdák"-ként jellemzi. Volt annyi lovuk, hogy gazdasági üzemük nem érezte meg, ha lovas katonai szolgálatot teljesítettek.[51]

Kristó Gyula szerint a kalandozó hadjáratok befejeződése után megcsappant a kíséret tagjainak száma. A szabadok nagy része kiszorult a kíséretekből — ezekre mint fegyverforgatókra nem volt már szükség. Ezzel egyidőben megnőtt a kíséretek szerepe a társadalom differenciálódását biztosító erőszak alkalmazásában — kialakult az önmagát fegyveres hatalomként megszervező, a lakosságtól különváló közhatalom, a főnökök és a kíséret tevékenységének eredményeként, lassan kirajzolódnak az osztályok körvonalai — kialakul az állam.

Kristó szerint István király nagyobbik kíséretében egyensúlyi helyzet alakult ki az újonnan felemelkedett hivatali, a régi születési és a hospes arisztokrácia között. Péter idejében ez az egyensúly megbomlott és az erők polarizálódtak, mert kizárta a kíséretből a születési arisztokrácia egy részét s helyükbe főleg hospes arisztokratákat ültetett.

A testőrséget Kristó csekély létszámú és nem különösebben jelentős intézménynek tartja. Szerinte Imre herceg „dux Ruizorum" elnevezésű méltósága nem testőrparancsnoki tisztséget jelent, mert az oroszok bebizonyíthatóan csak a XII. vagy a XIII. század elejétől szerepelnek, mint ajtónállók, testőrök. Ajtónállókkal — a királyi ajtónállók mesterével, mint udvari méltósággal — szerinte az 1260-as években találkozunk legkorábban, amikor IV. Béla király és István ifjabb király janitorai bukkannak fel. „A tényleges ajtónállók vagy testőrök egy maroknyian lehettek" testületük sem a XI. században, sem később nem azonosítható a királyi sereggel, s a XIII. századi adatok — melyek szerint az ajtónállók élén tehetős nemesek állnak — arra mutatnak, hogy nem volt olyan jelentős szerepe, hogy királyi herceg, trónörökös állt volna az élén.[52]

Bakay Kornél újabb munkájában megállapítja, hogy a fejedelmi testőrségek, melyek ekkoriban Európa-szerte túlnyomórészt idegenekből álltak, kis létszámúak voltak, 500-nál nagyobb létszámúak aligha lehettek. Vitéz Boleszláv len-

51 *Györffy Gy.*: i. m. (1959) 27—31., 85—92. o.; *uő:* i. m. (1960) Névtudomány. 27—34. o.; *uő:* A magyar őstörténet néhány kérdéséről. Történelmi Szemle, 1961, 417—425. o.; *uő:* Koppány lázadása. Somogy megye múltjából. Kaposvár, 1970. 9. és köv. o.; *uő:* i. m. (1977) 28., 95., 103., 107—108., 116., 416. o.; Györffy Gy. „jobbágy" szó értelmezésével egyetért *Darkó Jenő:* Adalékok Rábapatona XI—XIII. századi történetéhez. Arrabona, 1972. 255—264. o.

52 *Kristó Gy.*: i. m. (1980) 434. o.; *uő:* Megjegyzések az ún. „pogánylázadások" kora történetéhez. Szeged, 1965. AAJ Acta Historica, Tomus XVIII. 26—27. o.; *uő:* Oroszok az Árpád-kori Magyarországon. In: *Kristó Gyula:* Tanulmányok az Árpád-korról. Budapest, 1983. 199—201. o. Bár ajtónállókról, illetőleg ezek mesteréről szóló legkorábbi okleveles adataink valóban az 1260-as évekből valók, nem hihetjük — s nyilván Kristó sem hiszi — hogy korábban nem voltak ajtónállók. Hogy a testőrök, kiket az ajtónállókkal azonosít, valóban olyan „maroknyi" csoport-e, kétségesnek kell mondanunk. Árpád-házi királyaink és Dzsingisz kán testőrsége között nyilván volt különbség, de mégis csak megfontolandó, hogy Dzsingisz kánnak „a mongolok titkos története" szerint 10 000 testőre volt. Nem tartjuk valószínűnek, hogy a „testőr" ugyanaz, mint az „ajtónálló'. A testőr feladata semmiképpen sem csak az, hogy a király ajtajánál álljon, azt őrizze. Annál kevésbé, mert a király, mint tudjuk, sokat „mozgott" országa területén, s személyét útközben is biztosítani kellett, ami kétségkívül „testőri", de nem „ajtónállói" feladat. Valószínű, hogy a testőrség nem azonos a „királyi sereggel" annál kisebb, viszont nem azonos az ajtónállók szervezetével sem, annál nagyobb. Nem lehetetlen, hogy az ajtónállók testülete, a királyi testőrség egyik része volt. Az állandóan az udvarban tartózkodók száma nem lehetett nagy. Az 1290-es években a kasztíliai király udvarában kb. 250 személy volt, ebből 40 lovag és csatlós, 30 testőríjász. (*J. N. Hillgarth:* The Spanish Kingdoms 1250—1516. I. Oxford, 1976. 53—54. o.)

gyel király pl. 300 lovasával kísérte el III. Ottó császárt Magdeburgig. A testőrségtől Bakay megkülönbözteti a kíséretet, a druzsinát, melyet lengyel viszonylatban Ibrahim ibn Jakub 10. századvégi leírásából ismerünk. Hasonló volt az orosz fejedelmek druzsinája, ahol a „fiatalabb druzsina" látta el a testőrség feladatát, az „idősebb druzsina" alkotta a fejedelmi kíséretet. Számuk a 3000 főt is elérte. A lengyel királyok idegen zsoldosait Bakay megkülönbözteti a druzsinától.[53]

Makkai László szerint a XI. század elején a „királyi sereg", mely tulajdonképpen csak testőrség, főként varég-oroszokból állt s parancsnoka a trónörökös volt. Az „orosz" szó ekkor a köznyelvben testőrt jelent. Csehországban a druzsina a XI. században testőrséggé válik, Lengyelországban a XII. században egy „acies curialis" maradt belőle. Oroszországban él a druzsina a legtovább.[54]

Kovács László úgy véli, hogy a druzsina Magyarországon lényegében testőrség volt, mely a trónörökös parancsnoksága alatt állott.[55]

Nagy Árpád Györffyvel és Makkaival ellentétben úgy látja, hogy a varég-orosz druzsinára utaló helynevek földrajzi elterjedése nem vall arra, hogy ez a druzsina a X—XI. századi magyar hadseregnek zárt, állandóan együtt tartózkodó egysége lett volna. Márpedig, ha testőrség lett volna, együtt kellett volna maradnia. Szerinte az orosz inkább a határokat, a vámhelyeket őrző egyik segédnép lehetett.[56]

Rázsó Gyula szerint a XI. századi magyar miles leginkább a korai frank kíséret buccellariusára, vagy az orosz kisebbik druzsina harcosára emlékeztet. A királyi kíséretben német, olasz, lengyel, cseh, olykor francia és normann harcosok is voltak — néha szervezetileg is külön csoportokban. Péter idejében a német, I. András idejében az orosz harcosokról hallunk sokat.[57]

Mint láthattuk, a kutatás kielégítően tisztázta, hogy a kíséret intézményének fontos szerepe volt a honfoglaló magyar törzsszövetségi vezetők, törzsfők és nemzetségfők hatalmának kiépülése terén, a magyar törzsszövetség külső háborúiban, a kalandozó hadjáratokban, Géza fejedelem és István király államszervező harcaiban s a XI—XII. századi magyar királyság háborúiban. A kutatás számos adatot közölt a fejedelmi és királyi testőrségekről is. Úgy gondoljuk, két kérdésre kell választ keresnünk, melyeket a kutatás még nem tisztázott teljesen:

1. Mi volt a viszony a kíséret és a testőrség között?
2. Milyen volt a kíséret és a testőrség összetétele?

1. A kíséretet és a testőrséget a magyar történészek egy része azonosnak tartja: így Pauler Gyula, Marczali Henrik, Molnár Erik, Kovács László. Más kutatók: Györffy György, Bakay Kornél, Makkai László, Kristó Gyula megkülönböztetik a két intézményt. Véleményünk szerint a kíséretnek és a testőrségnek sok rokon vonása, sok érintkezési pontja van, de a kettő *nem azonos*. Kétségtelen, hogy funkciójuk hasonló, hiszen a kíséret egyik feladata „testőri," az úr személyének védelme. A testőrségnek természetesen az úr közelében, környezetében kell tartózkodnia, s (legalábbis fejlődésének korai szakaszában) a

53 *Bakay Kornél:* A magyar államalapítás, Budapest, 1978. 37—40. o. Megemlíti, hogy I. Mieszkónak 3000, fiának Vitéz Boleszlávnak 4000 idegen nehéz fegyverzetű lovasa volt. Mikor Boleszláv 1018-ban Kijev ellen vonult, seregében 300 német, 1000 besenyő és 500 magyar harcolt.

54 *Makkai László:* i. m. (1970. Les caractères) 275. o.

55 *Kovács László:* Die Budapester Wikingerlanze (Geschichtsabriss der ungarischen Königslanze). Acta Archaeologica Hungarica, 22. (1970) 323. és köv. o.

56 *Nagy Á.:* i. m. 129. és köv. o.

57 *Rázsó Gyula:* A zsoldosintézmény története Magyarországon a XIV—XV. században. Kézirat, 171. és köv. o.

kíséretnek is. Másrészt a testőrség ugyanúgy részt vesz a hadjáratokban, mint a kíséret.[58] A kíséret egyik feladata az úr, a fejedelem személyének védelme, de nem kizárólag ez a szerepe. A kíséret tagjai nemcsak testőrségi, biztonsági karhatalmi feladatokat látnak el, hanem a hadsereg más elemeit is vezetik, tehát parancsnoki feladatokat is ellátnak, amellett uruk gazdaságában munkafelügyelőkként szerepelnek, esetleg diplomáciai, követi feladatokat is teljesítenek.

A XI—XII. századi magyar királyok kíséretét középkorkutatóink nagy létszámúnak, széles társadalmi rétegekből állónak mondják. A „comes"-eket és „miles"-eket a királyi kíséret két rétegének tartják, egyes szerzők a király „első" és „második" kíséretének. A kísérettagok nagy része saját földbirtokkal rendelkezik, s így természetesen nem tartózkodhatik állandóan a király környezetében. A királyi kíséret a XI—XII. században „feudalizálódik", a kíséret előkelő tagjaiból feudális birtokos urak lesznek, nagyobb részét pedig (Csehországban és Magyarországon egyaránt) a királyi várak körül telepítik le, s a várrendszer harcos népeleme alakul ki belőlük.[59] A testőrség viszont a kíséretnél kisebb, szűkebb körű, de szervezettebb intézménynek tűnik, mely nem állandó, sőt Györffy György szerint vándorol is a különböző fejedelmi udvarok között, de összefogottabb s nem feudális, hanem *zsoldos jellegű.*

A kíséret és a testőrség viszonyával kapcsolatban megemlítendő, hogy mint Makkai László is leírta, a kíséret (druzsina) Csehországban a XI. században, Lengyelországban pedig a XII. században testőrséggé *zsugorodik.*[60] Vladimircov szerint a mongoloknál a *nökör* (kísérő katona) intézményéből alakul ki a hivatásos hadsereg és a testőrség. Dzsingisz kán testőrsége a régi kíséretből s a törzsfők testőrségeiből alakult ki. E testőrség fegyelme sokkal szigorúbb volt, mint a régi kíséreté.[61] A Handbuch der Europäischen Geschichte szerint, melyben Reinhard Wenskus és Theodor Schieffer írnak a kíséretről, a „Gefolgschaft", a kíséret tagjai többnyire nemes ifjak, s a testőröktől főként az úrral fenntartott asztalközösség különbözteti meg őket. *Ők az úrral együtt étkeznek, a testőrök nem.*[62]

A testőrség tehát valószínűleg később alakult ki, mint a kíséret. A kíséret tágabb szervezet, mint a testőrség, s más funkciók mellett lát el testőri feladatokat *is.* De feudalizálódik, szétszóródik s tagjainak egyre kisebb része alkalmas testőri funkciók ellátására, ezért a fejedelem a kíséret mellett attól különálló testőrséget szervez. A kíséret katonai feladatai a legkevésbé sem szűnnek meg, hiszen a kíséret (a comesek és milesek) alkotja a királyi hadsereg java részét (sőt a királyi várispánságok harcosait s a „szétszórt" kíséret tagjait) — a király személyének biztosítása azonban a testőrség feladata. A testőrség részt vesz a király hadjárataiban is, mint a király személye mellett harcoló elitcsapat.

58 A XI—XIII. századi orosz évkönyvek megkülönböztetik a király kíséretét és hadseregének többi részét. 1150-ben a magyar király „széjjel küldött az egész országban kíséretéért és összes csapataiért". (*Hodinka Antal:* Az orosz évkönyvek magyar vonatkozása. Budapest, 1916. 125. o.) E mondat úgy értelmezhető, hogy a kíséret sem volt „együtt" azért is „széjjel" kellett küldeni az „országban". Az orosz évkönyvek külön testőrséget sem a magyar, sem az orosz hadseregekben nem említenek, csak a kíséretet (druzsina) és a hadsereg többi részét említik.

59 *František Graus:* Raně strědověké družiny a jejich význam pri vzuiku statů vestrědni Europy. Československij Časopis Historicky, 1965. 1. sz. 1—18. o.; *uő:* Die Entstehung der mittelalterlichen Staaten in Mitteleuropa. Historica, X. (1965) 5—65. o.; *Karl Richter:* Die böhmischen Länder im Früh- und Hochmittelalter. Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder. (Szerk. Karl Bosl) I. k. Stuttgart, 1967. 202. o.; *L. Makkai:* i. m. i. h.; Handbuch der Europäischen Geschichte. (Szerk. Theodor Schieder) Band 1. Europa im Wandel von der Antike zum Mittelalter. (Szerk. Theodor Schieffer) Stuttgart, 1976. 104—105., 148. o.

60 *L. Makkai:* i. m. i. h.

61 *Borisz Jakovlevics Vladimirtsov:* Le régime social des Mongols, le féodalisme nomade, Paris, 1948. passim. (Orosz eredetije 1934-ben jelent meg.) A mongol káni testőrség megszervezéséről: A mongolok titkos története. (Fordította Ligeti Lajos) Budapest, 1962. 102—104., 107—108., 130. o.

62 Handbuch der europäischen Geschichte. (Ed. Theodor Schieder) Band 1. 104—105. o. Ezzel szemben Robert Fossier azonosnak tartja a harcos kíséretet és a testőrséget. (*R. Fossier:* Histoire sociale de l'Occident médiéval. Paris, 1970. 98. o.)

A kíséretnek egyre kisebb része alkalmas testőri funkciók ellátására, ez egyre inkább a testőrség feladatává válik.

2. Ami a kíséret és a testőrség összetételét illeti: a törzsi-nemzetségi társadalomban a törzsfők és nemzetségfők kíséretüket idegen nemzetségek és törzsek fiaiból szeretik összeválogatni, mert így az jobban felhasználható a saját nemzetség, vagy törzs féken tartására. Az államszervező fejedelmek kíséretének felső rétege, a későbbi adománybirtokos arisztokrácia is idegen eredetű részben, a testőrség azonban szinte teljes egészében az. Géza és István király testőrsége nagyrészt németekből és varég-oroszokból állt, II. Istváné besenyőkből. A testőrség vezetői a királyi család tagjai, vagy a király szűkebb környezetéhez, a kíséret felsőrétegéhez tartozó urak. A kíséret felső rétege részben jövevény, hospes urakból áll, részben a fejedelmi törzs kiemelkedő harcosaiból, meg más törzsek és nemzetségek olyan kiemelkedő harcosaiból, akik az államszervező harcokban a fejedelmet, a királyt támogatták. A kíséret alsó rétegének többsége a magyar törzsek-nemzetségek alacsonyabb helyzetű szegényebb harcosaiból áll, kisebb része pedig a jövevény feudális urak kísérő harcosaiból, illetve a magyar honfoglalás előtt a Kárpát-medencében létezett szláv fejedelemségek harcosainak megmaradt részéből.

A kíséret felső rétegének hospes elemeiről írja Freisingi Ottó, hogy a magyar királyok seregében sok a hospes, akiket princeps-eknek neveznek, vagy újabban zsoldosoknak (solidarios). A magyarok „rútak", „rútak" a fegyvereik is, kivéve azokat, akik a hospesek neveltjei, vagy leszármazottai, s a hospesek hadművészetét és fegyverzetét utánozzák.[63]

A királyi kíséretben okvetlenül nagy volt a korszerű lovagi harceljárást ismerő, lovagi módon felfegyverzett idegen hospesek száma, de mellettük kezdettől fogva vannak a királyi kíséret felső rétegében is magyar előkelők, a kíséret alsó rétege pedig többségében feltétlenül magyar harcosokból áll.

A királyi kíséret a XII. század második felében elvesztette jelentőségét, mert egyre kevésbé volt használható, s ez volt a XIII. században bekövetkezett társadalmi és hadszervezeti átalakulás egyik oka.

RÖVIDÍTÉSEK

AAJ	= Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae.
Gombos	= *Gombos, Albinus Franciscus:* Catalogus Fontium Historiae Hungaricae. I—IV. Budapest, 1937—1938, 1943.
MTA II. Oszt. Közl.	= A Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának Közleményei.
SZIE	= Szent István Emlékkönyv. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. I—III. Budapest, 1938.

63 Otto Frisingensis episcopus: Gesta Friderici I. Imperatoris, I. 32. *Gombos:* Nr. 4121. 1767—1768. o. Magyar nyelven: Középkori krónikások. (Szerk. *Gombos F. A.*) XV—XVI. Budapest, 1913. 108. o. „At in ipsa regis acie hospites, quorum ibi magna copia est, et qui apud eos principes dicuntur latus principis ad muniendum ambiunt. Omnes pene tetri, tetris in armis procedunt, nisi quod iam ab hospitibus quos nunc solidarios dicimus, educati, vel ab eisdem etiam geniti, quendam non innatam, sed quasi extrinsecus affixam virtutem trahentes, principes tantum et hospites nostros in pugnandi peritia, armorumque splendore imitantur."

LUGOSI JÓZSEF

EGYLÖVETŰ HÁTULTÖLTŐ PUSKÁK A HADTÖRTÉNETI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBEN

A XIX. század derekán már 500 éves a puska. A XIV. század első felében először használt simacsövű elöltöltő kézi lőfegyver kerek fél évezred folyamán elismerten hatásos tűzfegyverré vált.

A huzagolt csövű, csappantyús gyújtású elöltöltő puskák (jó lőszaki tulajdonságaik miatt) a katonai vezetők körében is egyre kedveltebbé váltak, s az európai országok sorra ilyen kézi lőfegyverrel szerelték fel hadseregeiket. Gondolni lehetett arra, hogy széles körű elterjedésével megváltozik a hadseregek (mindenekelőtt a gyalogság) harcászata is. Nem ez történt! „Mielőtt azonban a vontcsövű elöltöltő a neki megfelelő taktikát megteremtette volna, már ki is szorította a legújabb hadifegyver a vontcsövű hátultöltő."[1]

A huzagolt csövű elöltöltő puska a XV. század végén jelent meg, katonai célokra először a harmincéves háború idején alkalmazták, de tökéletlenségei miatt ekkor még nem terjedt el.[2] Az időigényes töltés kizárta általános hadseregi használatát, különösen olyan korban, mint a XVIII. század, amikor minden csatát a felfejlődött vonalak gyors tüzelése döntött el. Ennél a taktikánál a régi sima csövű muskéta minden nyilvánvaló hiányossága ellenére még mindig sokkal használhatóbb fegyver volt.

A huzagolt csövű elöltöltő puska a XIX. század elejéig a vadászok kedvenc fegyvere maradt, s csak kivételesen használták harci fegyverként néhány mesterlövész zászlóaljban olyan hadseregekben, amelyek elegendő számú gyakorlott vadászt találtak a lakosság között e zászlóaljak újoncozására.

Az amerikai és francia forradalmi háborúk nagy változást idéztek elő a harcászatban. Általánosan elterjedt a csatárlánc. Az új harcászati követelmények olyan fegyver szerkesztését igényelték, amely a huzagolt csövű elöltöltő puska lőtávolságát és pontosságát egyesíti a sima csövű muskéta töltésének gyorsaságával és egyszerűségével, valamint csövének hosszúságával. A katonai szakemberek és a fegyverszerkesztők figyelme a hátultöltésre irányult, amelynél a zár rögzítésének megfelelő rendszerével minden nehézség leküzdhető, a cső űrméreténél valamivel nagyobb átmérőjű lövedék a töltettel együtt helyezhető a csőbe, s lövéskor a lőporgázok a lövedékeket benyomják a huzagokba, amely ólomfeleslegével kitölti azokat, s kizárja a kotyogás minden lehetőségét.

A hátultöltő puskával bármilyen helyzetben tölthetett a katona, nem kellett

1 *Engels Frigyes* válogatott katonai írásai I. k. Budapest, 1960. 25. o.

2 A huzagolt csövű puskákatviszonylag nehéz volt tölteni, a golyó csőbe helyezése hosszadalmasan történt, a lőport és a flastrommal körülvett golyót külön-külön kellett a csőbe tölteni, e művelet rendkívül befolyásolta a tűzgyorsaságot, amely így percenként legfeljebb 1 lövés volt. *Csillag Ferenc:* A kézi lőfegyverek és a hadművészet. Budapest. 1965. 36. o.

levennie a szemét az ellenségről; vonalalakzatban, előrenyomulás közben tölthetett.

Az első hátultöltő puskát feltehetően a XIV. század második felében szerkesztették (a készítő személye, nemzetisége, a fegyver készítésének helye, ideje ismeretlen előttünk). A puska külsőleg megegyezett a század közepén használt „kézicsővel" (Handrohr, bombardelles, cannon locks), abban különbözött attól, hogy a feltaláló egy külön kamrát szerkesztett hozzá, amit a lövész a lövés előtt — lőporral és lövedékekkel (golyóval) töltötten — felülről a „puska" csövének hátsó furatvégéhez illesztett.[3]

Amíg azonban a XIV—XVII. századból még csak 4, a XVIII. századból már több mint 10-féle, fajta hátultöltő puskát ismerünk. Negyvennél is több azoknak a hátultöltő kézi lőfegyvereknek a száma, amelyeket a leleményes puskaművesek és mások, hivatásból vagy kedvtelésből a XIX. század első felében (még inkább a század közepén, 1866-ig) szerkesztettek, szabadalmaztattak és hadseregi használatra ajánlottak.[4]

A puskák, karabélyok zárszerkezete zömmel kamrás volt — elnevezésüket a cső hátsó végéhez illeszthető, hátra vagy felfelé fordítható tölténykamráról nyerték. A fegyverszerkesztők azonban az 500 év alatt más megoldásokkal is kísérleteztek, sok elmés szerkezet született (csavarzár, gátzár, elfordítható cső, töltőcső, tömbzár, tolattyúzár stb.). Ezek tömeggyártására azonban egyrészt a fegyverkészítés kézműves jellege, másrészt — s leginkább — a fegyverek hadihasználhatatlansága miatt nem került sor.[5]

A hadvezetőségek által kivételesen elfogadott puskák és karabélyok felhasználása csak rendkívül korlátozott mértékben történt meg, s egytől eltekintve, nem akadt olyan hátultöltő típus a sok közül, amely a hadseregeknek „általános és egységes" fegyverévé vált volna.

Az első általános és egységes katonai hátultöltő puskák

A XIX. század közepén csak egy hátultöltő puska emelkedett „általános és egységes" katonai fegyver rangra, ez a porosz hadsereg Dreyse-féle gyútűs puskája volt, amely létrejöttének előzményei a század elejéig nyúlnak vissza. Ekkor ugyanis Napóleon fegyvermestereket bízott meg a sima csövű, elöltöltő fegyverek hátrányainak kiküszöbölésére. Ő volt a történelemben az első hadvezér, aki a tüzérség és a lovasság tömeghatásán kívül a gyalogság tömeghatására is törekedett.[6] Samuel Johannes Pauly hátultöltő fegyverének megjelenése már Napóleon ez irányú szándékának eredménye volt.[7] A fegyver tökéletlensége és az egymást követő rohamos események megakadályozták fejlesztését és gyakorlati elterjesztését.

Johann Nicolaus Dreyse fegyvertechnikai ismereteit Pauly műhelyében szerezte meg.[8] 1814-ben tért vissza szülővárosába a poroszországi Sömmerdába és ott 1824-ben csappantyúkészítő üzemet létesített.[9]

Dreyse fegyverszerkesztői tevékenységének első terméke egy olyan simacsövű

3 *Günther, Reinhold:* Allgemeine Geschichte der Handfeuerwaffen. Leipzig. 1909. 48. o.
4 *Schmidt, Rudolf:* Die Handfeuerwaffen. Graz. 1968. 34—43. o.
5 Uo. 5—43. o.
6 *Günther, R.:* 50. o.
7 Samuel Johannes Pauly 1812-ben szerkesztette hátultöltő fegyverét. Mivel a puska töltényeit egyenként kellett esztergálni, így a puskát csak korlátozott mennyiségben s főleg vadászfegyverként használták. *Günther, R.:* 50. o.
8 1806. október 14-én, néhány nappal a jénai csata után kelt útra a fiatal lakatossegéd, Johann Nicolaus Dreyse, s vándorlásai során Párizsban kötött ki Paulynál. *Götz, Hans-Dieter:* Militärgewehre und Pistolen der deutschen Staaten. 1800—1870. Stuttgart, 1978. 290. o.
9 Collenbusch kereskedővel közösen létesítette üzemét, amely a Collenbusch—Dreyse Co. néven vált ismertté. *Götz, H-D.:* 291. o.

elöltöltő puska volt (1828-ban), amely már egyesített (összeszerelt) töltényt tüzelt, és gyújtása „gyútűvel" történt. A gyútűt, amely a csappantyú indítására szolgált, előzetesen fel kellett húzni a tűre nyomást gyakorló erős spirális rugó összeszorításával. A fegyver hátránya volt, hogy a gyútű előzetes felhúzásának elhagyása esetén a puska megtöltésének pillanatában a csappantyú elegye meggyulladhatott, véletlen lövés következhetett be.[10] Ez arra késztette Dreysét, hogy olyan fegyvert szerkesszen, amelyet hátulról lehet megölteni.

Dreyse az 1830-as évek elején hatféle modellt mutatott be a porosz hadügyminisztérium képviselőinek, akik a találmányokat, mint hadihasználatra alkalmatlan fegyvereket, elutasították. Ekkor Dreyse a berlini osztrák követhez fordult, de az osztrák követ csak annyit válaszolt, hogy nekik is van elég fegyverfeltalálójuk... Később a porosz kormánynál annyit mégis elért, hogy 1834-ben egy gyalogzászlóaljat kísérletképpen Dreyse-féle „Traubengewehr"-nek nevezett elöltöltő gyútűs puskával szereltek fel.

1836 októberében Johann Nicolaus Dreyse, testvérével Rudolffal Berlinben a hadügyminisztérium magasrangú tiszti csoportjának bemutatott egy „mesterlövész puskát", amely hátultöltő, egységes töltényű, huzagolt csövű volt. Löbell ezredes később így írta le a bemutatót: „Amikor az első kísérletnél Rudolf Dreyse a töltényt a nyitott töltőűrbe tette, sok néző félt, hogy ez a csőből könnyen kiugrik, s riadtan félrehúzódtak. Tíz lövés után — amely mind találat volt — félénken közelebb léptek... Továbbra is hitetlenkedve nézték, hogy a hátul nyitható csőből a lőpor nem robbant a lövész arcába."[11]

Ezzel a kísérlettel megtört a jég. IV. Frigyes Vilmos porosz király 1840. december 4-én kiadott kabinetparancsában a következőket állapította meg a Dreyse puskáról: „A hátultöltő fegyver a jelenlegi fogalmak szerint tökéletes hadifegyver, amely teljes vagy részleges rendszeresítésre is alkalmas. A megállapított eredmények, lőpróbák után a találmány titka mindaddig megőrizendő, míg nagy történelmi, emlékezetes mozzanatok — amelyeket e fegyver idéz elő — ezt ünnepelt fegyverré nem teszik."[12]

IV. Frigyes Vilmos elrendelte 60 000 darab Dreyse-féle gyútűs puska beszerzését. A puskát a titoktartás érdekében „könnyű csappantyús puskának" nevezték. A termelés megindult és 1847-ig már 39 000 db-ot gyűjtöttek be a gyáraktól a porosz hadsereg központi fegyvertárába, hétpecsétes titok alatt. A fegyvert csak 1855-től nevezték gyútűs puskának.[13]

Porosz 1841 M. 15,43 mm-es Dreyse gyútűs puska[14]

Ezt a puskát a gyalogságnál, a vadászoknál és gárdalövészeknél rendszeresítették.

A csöve kúp alakú, hátrafelé szélesedő részben végződik, amely a tok felcsavarására szolgál, s menettel ellátott. A cső felső részén található az irányzék, amelyet a célgömb és az álló nézőke képez.

A puska zárszerkezete két fő részből áll, amely lényegében a cső hátsó nyulványát lezáró kettős henger. A külső hengeren (kamrán) található a zár mozgatásához szükséges fogantyú. Ebben a hengerben helyezték el — előre és hátra

10 *Werner, Eckhardt—Morawietz, Otto:* Die Handwaffen der brandenburgisch—preussisch deutschen Heeres 1640—1945. Hamburg, é. n. 112—115. o.

11 *Löbell:* Das Zündnadelgewehrs Geschichte und Konkurenten.; *Götz, H-D.:* 294. o.

12 *Günther, R.:* 57. o.; ugyanerről l. még *Götz H-D.:* im. 295. o.; *Müller, Heinrich:* Gewehre, Pistolen, Revolver. Leipzig, 1979. 180. o.

13 1848-ig a Dreyse gyár Sömmerdában 45 000 db puskát gyártott. *Müller, H.:* 182. o.; *Thiede, Günther:* Zur Gechichte der Zündnadelgewehrs. Militärgeschichte, 1973. 4. szám 000. o. szerint 1847 végéig csak 39 200 db készült el.

14 Hadtörténeti Múzeum Egylövetű hátultöltő puska gyűjteménye. Leltári száma: (a továbbiakban — H.M. E.H.P.GY.) 0509/pu.

A puskák harcászati-technikai adatait külön táblázatokban foglaltam össze. (L. a 328. és329. oldalon!)

mozgathatóan — a belső hengert, amely magában foglalja az ütőszerkezetet (az ütőrugót és az ütőszeget). A kamra elejét harántfal zárja le, amelybe a gyútű vezetésére szolgáló tűcső eleje már csavarmenettel illeszkedik. A tűcső kúp alakú része előtti üres tér — a légkamra — az elégő papír töltényhüvely maradékainak befogadására szolgál. A kamra hátsó részében a zárbiztosítóval felszerelt ütőszerkezet van. A kamra hátsó vége mind az ütőszerkezet megfeszítésénél, mind az oldásánál a zárbiztosító támaszául szolgál. A kamra fenekén nyílás található az elsütőcsap (akasztó) számára. Az ütőszerkezet a kamrával, a zárbiztosító az elsütőcsappal (akasztóval) és a tűcsővel együtt a tekercsrugó megfeszítésére és gyútű elcsattantására szolgál. A kamrához hasonlóan az ütőszerkezeten (belső hengeren) is van nyílás (áttöret) az elsütőcsap számára. A tekercsrugó az ütőszerkezet furatában fekszik és ennek hátsó falához támaszkodik. Elöl a támaszát a tűcső gyűrű alakú vastagítványa (tányér) képezi. A tekercsrugó acél, 40 spirálos, 5,5 kp-os erőt képes kifejteni. A sárgaréz törzsből és az acéltűből álló gyútű a tűcsőbe van csavarva. A zárbiztosító kovácsoltvas, s a kamra hátsó részéből kiáll, a felső részbe lapos acélrugó van erősítve, amelybe két hornyot vésték. Az első horony megakadályozza, hogy a tűcső a zárhenger furatából kicsússzon, valamint ez kapcsolja össze a zárbiztosítót a zárral. A biztosító a kamrában előre és hátra mozgatható úgy, hogy nyitott zárnál a kamra megfelelő vájatába az első, zárt fegyvernél pedig a hátulsó horony támaszkodik; a zárt fegyvernél a zárat is rögzíti, nem engedi elfordulni.

Az elsütőbillentyű a billentyűrugóból és a billentyűből áll. A billentyűrugó a külső hengerre van felerősítve és ezen helyezkedik el az elsütőcsap, amely a zárhenger belsejéig ér. Ez a csap a zárhengert a kamra előre- és hátramozgatásakor vezeti és az utóbbinak a hüvelyből való kiesését gátolja meg, valamint ez tartja a tűcsövet megfeszített állapotban, majd a billentyű meghúzásakor elengedi.

A Dreyse-puska tölténye papírhüvelyes, egyesített töltény. A gyútűs puska első lövedéke 31 g súlyú, nagyon kedvezőtlen alakú volt, s ezért magas röppályán haladt. Ezt a fogyatékosságot később sikeresen orvosolták. A lövedék sokkal hosszabb lett, alakja hasonlított egy tokjából kivett makkra. A lövedék a cső furatánál kisebb átmérőjű, a hátsó vége lágy anyagból készített csészefélébe van ágyazva, hogy a szükséges átmérőt elérje. Ez a csésze a lövedékre tapad, amíg az a csőben van, átveszi a huzagolást, és ezzel megadja a lövedéknek az oldalirányú forgást. Ugyanakkor jelentősen csökkenti a súrlódást, s mégis megszüntet minden kotyogást. A puska eredményei így annyira megjavultak, hogy ugyanaz az irányzék, mely korábban 600 lépésre szolgált, az új tölténnyel 900 lépésre volt alkalmas, s ezáltal jóval alacsonyabbá vált a röppálya is.[15]

A csapatpróbára kiadott puskáknál a fegyverek több negatív tulajdonsága is megmutatkozott. Lövés közben a gázok hátrafelé való kiszökését a zár csésze alakú mellső részének a cső kúpos végére való felfekvése csak kevéssé akadályozta meg. A töltényűr nem kielégítő tömítése miatt a katonák lövés közben féltek arcukhoz közel emelni a puskát, inkább csípőjükhöz tartva tüzeltek, amelynek sok pontatlan találat volt a következménye. A puska tűzgyorsasága elérte a percenkénti 5—6 lövést. Ez a tűzgyorsaság azonban nem volt állandó, csak az első három percben sikerült elérni. Ennek oka a papírtöltény egyik fogyatékossága volt: a papírhüvely lövés közben nem ég el teljesen, a csőben papírmaradványok rakódnak le, különösen a töltény fenékrésze nem ég el, csu-

15 *Weygand, Hermann:* Die technische Entwicklung der modernen Ordonnanz-Präcisionswaffen der Infanterie Berlin—Leipzig—Kassel, 1875. 40—44. o.; *Götz, H-D.:* 312. o.

pán megpörkölődik, a zárdugattyú mellső részének mélyedésébe szorul és ez a következő lövéseknél megismétlődik. A hetedik-nyolcadik lövés után a felgyülemlett papírmaradványok már akadályozták a lövést, el kellett távolítani őket, ez a művelet pedig alkalmas eszközökön kívül jelentős időt is igényelt, amely a folyamatos tüzelésnél a tűzgyorsaságot is rontotta. Nagy hibája volt a fegyvernek a pontatlanság, ennek fő oka, hogy a cső űrméreténél kisebb átmérőjű lövedék vezetése a csőben labilis volt.

Már-már úgy látszott, hogy a gyútűs puska megbukik, amikor 1849. március 6—9. között Drezdában, a forradalom leverésénél, tehát gyakorlatban, mégis kitűntek a fegyver előnyei az elöltöltő puskákkal szemben.[16]

Az 1841 M. Dreyse-puskán a későbbiekben különféle változtatásokat eszközöltek, s különböző mintájú puskák láttak napvilágot.[17]

I. Ferenc József császár a badeni forradalom leverése után katonai bizottságot jelölt ki a Dreyse-féle fegyverek megvizsgálására. A bizottság vezetője, Augustin táborszernagy, 1851-ben a következő jelentést terjesztette fel a császárnak: „Noha a gyútűs fegyver igen gyors tüzet tesz lehetővé, amíg a mechanizmus meg nem akad, a legtöbb esetben mégsem származik különös haszon belőle. Tapasztalat szerint a gyors töltés lőszerpazarláshoz, és ennek következtében a csapatok részleges kikapcsolásához vezet, ami magában Poroszországban is kételyeket támaszt... Hozzá kell még fűzni, hogy számos kísérletnél, amit ilyen kitűnően szerkesztett puskával Franciaországban és Belgiumban végeztek, a hátultöltés rendszere egyhangúan elutasításra talált. Igazoltnak látszik tehát az a meggyőződés, hogy az osztrák elöltöltő puska a porosz gyútűs puskával szemben jelentős előnyökkel rendelkezik...[18]

A Dreyse-féle gyútűs puska 1864-ben — a poroszok dánok ellen viselt háborújában — ismét szerepelt, ahol a külföldi szakértők nem győzték az új fegyvert dicsérni. A bécsi szemlélő sürgősen levelet írt kormányának, hogy az osztrák hadsereg 160 000 elöltöltőjét sürgősen cseréljék ki gyútűs puskára.

1865-ben a porosz vezérkar főnöke, Moltke, Bécsbe látogatott, ahol a vendéglátástól el volt ragadtatva, azonban haza mégis a következőket írta: „.... a legérdekesebb számomra, hogy bár az osztrák fegyvert hátultöltővé akarják alakítani, a raktárban heverő 160 000 régi puska egyenlőre érintetlen."[19] Látogatása után 18 hónappal — 1866 júniusától — Poroszország és Ausztria hadiállapotban állt egymással. A hadműveletek megindulásakor mindkét oldalon mintegy félmillió ember vonult fel.

16 *Götz, H-D.:* 297. o.

17 Az 1849 M. Dreyse-gyútűs puskát 1851-ben a porosz vadászzászlóaljaknál és az erődök felszerelésére használták fel. (*Götz, H-D.:* 302. o.)

Az 1854 M. Dreyse pikás-gyútűs puskánál a csövet már öntött acélból gyártották és barnították. A szuronyt a hegyesre kialakított, kihúzott állapotban rögzíthető tisztítóvessző pótolta. Eleinte 10 porosz vadászzászlóaljnál és a gárda-lövészzászlóaljnál, majd a porosz királyi haditengerészetnél is rendszeresítették. (*Götz, H-D.:* 303. o.) HM E.H.P.GY. L. sz.: 0304/pu.

Az 1857 M. Dreyse-gyútűs karabélyt 1859. február 3-án rendszeresítették a könnyűlovasságnál (dragonyosok, huszárok). (*Götz, H-D.:* 307. o.) H.M. E.H.P.GY. L. sz.: 0514/pu.

Az 1860 M. Dreyse-lövészpuskát 1860-tól a porosz gyalogezredeknél, 1866 után a szász, württembergi, badeni, hesseni, darmstadti államok hadseregeiben is rendszeresítették. (*Werner, E.—Morawietz, O.:* 134. o.) H.M. E.H.P.GY. L. sz.: 0302/pu.

Az 1862 M. Dreyse-gyútűs puskát a sorgyalogságnál rendszeresítették, majd 1870/71-ben 32 porosz ezredet, valamint a badeni, a württembergi, a hesseni és a szász ezredeket fegyverezték fel velük. (*Götz, H-D.:* 301. o.) H.M. E.H.P.GY. L. sz.: 0862/pu.

1865 M. Dreyse-gyútűs vadászpuskát a vadász- és mesterlövész zászlóaljaknál rendszeresítették. (*Götz, H-D.:* 305.o.) H.M. E.H.P.GY. L. sz.: 81. 35. 1.

18 *Lugs, Jaroslav:* Handfeuerwaffen. Prága, 1956. 77. o.

19 *Frischler, Kurt:* Wunderwaffen. Wien—München, 1965. 165. o.

Dreyse gyútűs puskája volt az első olyan hátultöltő kézi lőfegyver, amely tömegesen és harcászati szervezettséggel vett részt háborúban. Megjelenése új korszakot nyitott a puska történetében.

1866. július 3-án a csehországi Königgrätznél döntő csatára került sor a porosz és osztrák csapatok között. A katonai körök az osztrák haderőt jobbnak tartották. Több haditapasztalattal rendelkezett, míg a poroszoknak a dán „sétahadjárattól" eltekintve, komoly haditapasztalatuk csak a régmúlt napóleoni időkből volt. Londonban a győzelem esélyét 7 : 1-re becsülték az osztrákok javára.

Július 3-án mindkét oldalon megközelítően 220 000 katona és 400 löveg vonult fel.

Az osztrákok harcászatának alapja a „rohamharcászat" (Stosstaktik) volt.[20] Ezt a harcászatot 1859-től használta az osztrák—magyar hadvezetés. Az 1859. évi hadjáratban a franciák a jobb és tökéletesebb osztrák fegyverek hatásának ellensúlyozására az ún. szuronyroham-harcászatot alkalmazták, amelyet Poroszország kivételével, minden európai állam átvett. Ennek a harcmodornak a lényege az volt, hogy a zászlóaljak — vagy tömegben, vagy félzászlóalj-oszlopokban — minél előbb szuronyrohamot intéztek az ellenség ellen. Ez volt a „rohamharcászat", amelyben nemigen engedtek időt az arcvonalak előtt felállított gyenge csatárvonalaknak a tüzelésre, hanem a zászlóaljak osztálytömegekben és viharos csatakiáltással rárohantak az ellenségre. A rohamharcászatot 1864-ben és 1866-ban a hasonlóan felfegyverzett és fellépő dánokkal és olaszokkal szemben sikeresen alkalmazták az osztrák—magyar hadsereg vezetői. Teljes kudarcot vallottak azonban ebben a hadjáratban a poroszokkal szemben, akik gyorsan tüzelő fegyverük birtokában gyalogságukat a lövészetben és a szétszórt harcmodorban igen ügyesen kiképezték és az osztrák—magyar tömegtámadásokat a legrövidebb távolságból leadott hatásos tömegtűzzel nemcsak visszaverték,[21] hanem a támadó tömegekben borzalmas pusztításokat vittek végbe.[22]

A csata után az egész világ felfigyelt a hadieseményre. A gyútűs puska hatásának híre különféle találgatásokra adott alkalmat. A párizsi lapok a poroszok „mérgezett tűiről" írtak. Tiltakoztak az „embertelen" fegyver ellen, és kifejtették, hogy kizárólag a kovás és csappantyús puska az emberséges. Engels Frigyes 1866. július 4-én a következőképpen értékelte Marxnak írt levelében a königgrätzi csatát: „Egy ilyen döntő csatát 8 óra alatt befejezni — erre még

20 Österreichische Stosstaktik gegen preussische Feuertaktik im Krieg von 1866. Truppendienst, 1966. 3. 211—215. o.

21 *Bleibtrew, Carl:* Koeniggraetz. Stuttgart, é. n. 126—180. o.; *Lugs, J.:* 78. o.; *Balás György:* Az 1866. évi osztrák—magyar háború. Budapest, 1894. 244—289. o.

22 *Strobl, H.:* Königgrätz. Wien, 1903. 159. o.

	Halott		Eltűnt		Megseb.		Sebesült, fogs. es.		Fogs. esett		Összesen	
	ti.	leg.	ti.	leg.	ti.	leg.	ti.	leg.	ti.	leg.	ti.	leg.
Oszt.—magy.	330	5368	43	7367	431	7143	307	8984	202	12 677	1368	42 985
Szász	15	120	—	426	40	900						
Porosz	99	1830	—	276	260	6688					359	8 794

nem volt példa, más körülmények között két napig tartott volna. De a gyútűs puska iszonyú fegyver... Állások megrohamozásakor a védő helyzeti előnyét ellensúlyozza a támadó fegyverbeli fölénye.[23] Majd máshol a következőket írja: „A poroszok, bármilyen hibás volt is hadműveleti tervük, gyorsaságukkal és energikus akciójukkal kiegyenlítették ezt... csapásaik mind rövidek, élesek és döntőek voltak és teljes sikerrel jártak. Az »északi hadsereg«, amely tíz nappal ezelőtt Európa legragyogóbb hadserege volt, nem létezik többé. Kétségtelen, hogy a gyútűs puska, gyors tüzelésével, nagy szerepet játszott abban... biztos, hogy ezt az óriási és gyors sikert nem érhették volna el, ilyen tűzfölény nélkül...[24]

A Dreyse-gyútűs puskákat a csata után 1876-ban Romániában, 1869-ben Japánban, 1874-ben Perzsiában és 1875-ben Montenegróban is rendszeresítették.[25]

Gyútűs puskák

1866 előtt csupán néhány fegyverszerkesztő látott újszerűséget és gyakorlati hasznosságot a Dreyse-féle gyútűs puskákban. Szerkesztettek is hozzá hasonlókat, azonban találmányaikkal még nem tudták a katonai körök tetszését megnyerni. Mégis, a königgrätzi csata után 2 hónappal, 1866. augusztus 31-én, Franciaországban is rendszeresítették a gyútűs puskát.[26] Franciaországban a krími háború után a katonai fegyverszerkesztők igyekeztek a francia hadsereg fegyvereit tökéletesíteni. A hátultöltést azonban, éppen úgy mint Európa sok államában, nem tekintették fontosnak, bár a Dreyse-puska megvizsgálására kiküldött bizottság annak célszerűségét kiemelte. Antoine Alphonse Chassepot, a párizsi tüzértelep művezetője 1859-ben csappantyús hátultöltő puskát szerkesztett,[27] azonban ez a fegyver akkor már az osztrákok elleni háborúra készülődő francia hadvezetést nem érdekelte.

Az 1859-es hadjáratban a franciák az osztrák fegyvernél gyengébb tulajdonságú lőfegyverrel harcoltak és csakis jobb harcászatukkal, huzagolt csövű ágyúikkal és tömeges lövésztűzzel, erő és eszközfölény létrehozásával — egyenlítették ki a fegyverzetükben rejlő hátrányt. a támadás főirányában.

A hadjárat befejezése után Franciaországban a kézi lőfegyverek tökéletesítését, a hátultöltő fegyverek rendszeresítését tűzték ki célul. A kísérletek azonban nagyon lassan haladtak. Csak az 1864-es dán—porosz háború irányította a figyelmet a gyútűs zárszerkezetre. Chassepot, aki 1864 óta foglalkozott gyútűs puska szerkesztésével, 1866-ben adta át puskáját a Vincennes-i lőiskolának, amelynek parancsnoka Nessler vezérőrnagy volt. Itt a Chassepot-puskát több más puskával (Sachet, Manceaux, Terry stb.) együtt lőpróbának vetették alá.

A königgrätzi csata után már a hadvezetés sürgette a francia gyalogság újra felfegyverzését, ezért a Chatelerault-i fegyvergyár 400 db Chassepot-puskát készített, ezeket egy bizottság, d'Antemarre hadosztálytábornok vezetésével, ismét kipróbálta. A sikeres próbák után 1866. augusztus 31-én III. Napóleon parancsára a Chassepot-gyútűs puskát a gárda- és sorgyalogságnál rendszeresítették.[28] A fegyvert először 1867. november 3-án a Mentana-i ütközetben próbálták ki. Franciaországban a következő változatokban rendszeresítették: gyalogsági puska, lovassági karabély, szuronyos karabély, csendőrkarabély, tüzérmuskéta. Rendszeresítette még: Törökország, Görögország és Szászország.[29]

23 Engels Marxnak. Manchester, 1866. július 4. *Engels Frigyes* válogatott katonai írásai, II. k. Budapest, 1966 734. o.
24 Uo. 371—372. o. Jegyzetek a németországi háborúról.
25 *Csillag Ferenc:* 56. o.
26 *Grap, Hans Joachim:* Französischer Armee-Perkussions-Hinterlader nach System Chassepot. Deutsches Waffen Journal (a továbbiakban — DWJ) 1980/6. 792. o.
27 Le premier Chassepot le système de 1858. Gazette des armes, 1980. 78. 34—36. o.
28 Le 4e Chassepot le système réglementaire de 1866. Gazette des armes, 1981. 90. 29—34. o.
29 *Thierbach, M.:* Die geschichtliche Entwickelung der Handfeuerwaffen. Dresden, 1899. 336. o.; *Günther, R.:* 1. o.

Francia 1866 M. 11,4 mm-es Chassepot-gyútűs puska[30]

A puska alapeszméje a dugattyúzáron, a tűgyújtáson, és a papírhüvelyű, egységes töltényen alapult. Az egész szerkezet tulajdonképpen nem más, mint a Dreyse-gyútűs puska javított kiadása.

A Chassepot-puska zárdugattyúja már tökéletesebb a Dreyse-puskáénál. A tölténynél a csappantyú nem a töltény hosszának közepén volt, így a gyútűnek nem kellett átszúrnia az egész töltetet, ezért a gyútűt zömökebbre és rövidebbre lehetett készíteni. A puska dugattyúzáránál a lőporgázok hátrafelé kiáramlásának megakadályozására tömítést alkalmaztak, amely kaucsuktárcsákból állt, és a cső belső falához szorult. A tárcsákat a mozgó fej mögött helyezték el. A mozgó fej tüzelés közben a lőporgázok hatására hozzászorította a tárcsákat a zárhoz, amelyek ettől összenyomódtak, ugyanakkor oldalt kitágultak, megakadályozták a lőporgázok hátra áramlását. A véletlen elsülés ellen a zárdugattyúra biztonsági szerkezetet szereltek. Becsukott zárnál a biztosító hátrahúzásakor és elfordításakor a tekercsrugó kitágult, anélkül, hogy a töltényhüvelyt elérte volna a gyútű.

A Chassepot-puska minőségében és tűzgyorsaságában túlszárnyalta a Dreyse-puskát. Azonban ennek a puskának is volt néhány hiányossága. Többek között a töltényűr teljesen gázmentes zárását a kaucsuk (ruggyanta) henger nem biztosította, különösen akkor, ha a tömítőanyag, hidegben, merevvé vált. A nagy feszítőerejű lőporgázok a tűcsövön keresztül a zárhengerbe hatoltak és azt úgy szennyezték, hogy néha a tű mozgását is akadályozták. A hátrányt a csappantyú elé helyezett ruggyanta (gumi) korong csökkentette, ugyanis amikor a tű átlyukasztotta a hengert, az szorosan a tűhöz simult, azonban, különösen gyors tűznél az is előfordult, hogy a ruggyanta korong átmelegedett és olyan szilárdan ragadt a gyútűhöz, hogy a zár mozgatását is megnehezítette. A töltények gyártása is igen nehéz és sok művelettel járt.

A német hadsereg az 1870/71. évi háborúban kb. 600 000 Chassepot puskát zsákmányolt, s ezek egy részét 1873-ban átalakították az 1871 M. Mauser töltényhez.

1867-től gyútűs puskát használtak rövid ideig a porosz és francia hadseregen kívül az orosz, svéd és a dán hadseregben. Az orosz hadsereg részére a korábbi 6 vonalas (15,24 mm-es) 1856 M. elöltöltős puskák egy részének átalakításakor 1867-ben a Carl által tervezett gyútűs puskát vezették be, amely a gyakorlatban használhatatlannak bizonyult. Az olasz hadseregben az 1860 M. 17,6 mm-es elöltöltőket alakították át 1867-ben Carcano tervei alapján hátultöltőkké. Szerkezeti megoldásuk a Dreyse- és Chassepot-puskák egyesítéséből keletkezett.[31]

A gyútűs puskák rövid használatának oka a fémhüvelyű töltények megjelenése és elterjedése volt.

A fémhüvelyű töltény késedelmes bevezetésének oka

Annak ellenére, hogy az egységes, kezdetben kartonhüvelyű, fém (réz) fenékrészes, később teljesen fémhüvelyű töltények már régen ismeretesek voltak — különösen a vadászok körében —, sokáig nem terjedtek el katonai célokra. Ebben a kérdésben ugyanaz ismétlődött meg, mint a csappantyú bevezetése során. Kezdetben sok fegyverkészítő a fémhüvely rendszeresítése ellen volt, hangsúlyozva a papírtöltény előnyeit. A papírtöltény javára hozták fel, hogy régóta alkalmazzák, hogy a csapatoknál is el lehetett készíteni, de legfőképpen azt a körülményt, hogy kisebb pontossággal lehet gyártani.

30 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0288/pu.
31 *Lugs, J.*: 81. o.; *Günther, R.*: 128—129. o.; *Csillag F.*: 57. o.

A fémhüvelyű töltény bevezetését elősegítették azok a tapasztalatok, amelyeket az amerikai csapatok az 1861—65-ös polgárháborúban a fémhüvelyű töltény széles körű alkalmazása során szereztek. Az amerikaiakat — akik elsőként alkalmaztak ilyen töltényt — erre a lépésre a körülmények kényszerítették. Hatalmas hadseregeket kellett mindkét oldalon (Észak-Dél) felfegyverezni a legrövidebb határidőn belül. Minden tűzfegyvert fel kellett használni, amelyet a piacon be lehetett szerezni. A fegyverek között voltak elöltöltő puskák és legbonyolultabb gyorstüzelő rendszerek, az ismétlő fegyverek legújabb típusaival együtt, mind papír, mind fémhüvelyű töltényekkel.[32]

A fémhüvelyű töltények, amelyek ilyen körülmények között kerültek a hadseregek fegyverzetébe, minden más tölténynél jobbnak bizonyultak, mind a töltet természeti behatásoktól való védettsége, mind a ballisztikai tulajdonságok megőrzése terén.

Másrészről azért is szükség volt a fémhüvelyű töltényre való áttérésre, mert az újonnan bevezetett hátultöltő gyútűs fegyvereknél a gázok gyakran kiáramlottak a zárba, s az ennek kiküszöbölésére szánt bőrtárcsák, a papírhüvelyű töltény alátétjei sem tudták teljesen megszüntetni ezt a hiányosságot. A fém (réz) hüvelynél lövés közben a lőporgázoknak a hüvely falára gyakorolt nyomása következtében a hüvely kissé kitágult, teljesen hozzásimult a töltényűr, falához, megakadályozta a lőporgázok kiáramlását. Ebben rejlett a fémhüvelyek rendkívüli előnye. Ezenkívül a töltények jól megőrizték épségüket kedvezőtlen viszonyok között, nyirkos időben, esőben, hóban is. Csak a fémhüvelyek bevezetésével dőlt el véglegesen a hátultöltő fegyverek kidolgozásának kérdése is.

A fémhüvelyű tölténnyel tüzelő puskák bevezetésekor már különböző fémhüvelyes töltényfajták léteztek. Ezeket a típusokat az akkor legjobban elterjedt 2 kategóriába lehet sorolni: peremgyújtásosak és központi gyújtásosak.

A peremgyújtású töltényt 1845-ben szabadalmaztatta Nicolas Flobert. E tölténynél a gyúelegyet a hüvely fenekébe sajtolták, körös-körül a perem mellett. Ennek kezdetben azért tulajdonítottak előnyt mert úgy vélték, hogy a töltény „csütörtök" esetén sem vész kárba. A töltényt úgy fordították a tengelye körül, hogy az ütőszeg a perem egy más pontjára csapjon rá. A későbbiekben az ilyen töltényekről lemondtak, mert a gyúelegy a hüvely leggyengébb részén helyezkedett el (a peremkiképzés hajlatában) és ha ez a lövés során repedést kapott, a fém helyi szakadása következtében a lőporgázok kiáramlottak a zárba. Ennek hatására fokozatosan minden államban áttértek a központi gyújtású hüvelyre.

A központi gyújtású töltények szabadalmaztatása Clement Pattet (1855) nevéhez fűződik. A központi gyújtású tölténynél a csappantyú a töltényhüvely fenékrészének közepén foglal helyet. Ennek a megoldásnak egyetlen hátránya, hogy a csappantyú mellett esetleg nedvesség is szivároghatott a tölténybe és a csappantyút, sőt a lőport is tönkretehette. Mégis, e lehetőség ellenére is, a későbbiekben a központi gyújtású töltények terjedtek el.[33]

A fém töltényhüvelyeket eleinte vörösrézből, majd a későbbiekben főleg sárgarézből készítették. A XIX. század közepén a töltényhüvely kétféle eljárással készült. Az angol Boxer-töltényeknél a hengeres rész összesodort sárgaréz lemezből készült, ehhez csatlakozott a többnyire vas fenékrész. A hengert papírral is bevonták. Az Egyesült Államokban a töltényhüvely, Berdan tervei szerint, egy darabból, húzó eljárással készült, s később ez az eljárás vált általánossá.

32 *Lugs, J.*: 81. o.
33 *Günther, R.*: 128—129. o.; *Lugs, J.*: 81. o.

A húzott töltényhüvely hengeres vagy palack alakú. Az ólom hátránya, hogy nagyobb számú lövés után a csőfuratot beszennyezi és kedvezetőlenül befolyásolja a következő lövéseket. Ezt küszöbölték ki az ólomlövedék papírral való bevonásával. A fémhüvelyű töltényeknél megmaradt a korábbi fekete lőpor, ennek összetétele hadseregenként kisebb mértékben változó volt. (Pl. az osztrák hadseregben 75% salétrom, 12% kén, 13% faszén)[34]

A königgrätzi csata tanulságai intő figyelmeztetésként hatottak az európai hadseregek vezetői számára, s azok, amilyen gyorsan csak tehették, hátultöltő kézi lőfegyverekkel szerelték fel hadseregeiket. Kormánybizottságok siettették az átfegyverzési programok végrehajtását, s a fegyverkonstruktőrök lázas tevékenységbe kezdtek. Az 1866 után szabadalmaztatott egylövetű, hátultöltő kézi lőfegyverek zömét a hatalmas készletekben meglevő elöltöltő puskákból alakították át. Egyszerűbb és gazdaságosabb volt a huzagolt csövű elöltöltő puska hátsó csőfarának levágása és hozzá tok erősítése — a zár részére — mint teljesen új fegyver sorozatgyártása.

Az egylövetű hátultöltő puskák, karabélyok, kurtályok a zárrendszerek különbözősége szerint csapózáras, tömbzáras, gerendelyzáras, zárótárcsás és dugattyúzáras kézi lőfegyverek voltak.[35]

Csapózáras puskák

Az elöltöltő lőfegyverek átalakításához az olcsó és egyszerű csapózárakat alkalmazták. Ezeket átalakítós fegyvereknek is nevezték. A csapózárak mozgási irányuk szerint lehettek: oldalt (jobbról — balra, balról — jobbra) és felfelé nyithatók. A csapózár egyszerű megoldása komoly veszélyt is rejt magában. Megfelelő biztosítóberendezés nélkül a fegyver elsütése nem teljesen becsukott zárral is lehetséges, amely pedig a töltényhüvely hátrafelé való kirobbantását eredményezheti.

Angol 1853/66 M. 14,6 mm-es Snider-Dixon puska[36]

Angliában 1864 augusztusában versenyt írtak ki az elöltöltő huzagolt csövű Enfield-puska hátultöltővé alakítására. A katonai bizottsághoz beérkezett 50 puskamintából az első kísérletek után 8 típus maradt, mely az egyre szigorodó kísérletek után 5-re csökkent (Wilson, Storm, Green, Westley-Richards, Snider). Végül a Dixon ezredes által tökéletesített Enfield-puska — amelynek zárrendszerét Jacob Snider New York-i fegyverkonstruktőr szerkesztette — felelt meg minden követelménynek.[37]

A fegyvernél a cső hátsó végére tokot csavaroztak, a zár a tokban csukló körül balról-jobbra nyitható fel. Az ütőszeg az ütőrugóval együtt a zár hosszanti furatában foglal helyet. Töltéskor, a kakas felhúzása után, a zár jobbra fordításával szabaddá válik a töltőűr, a fémhüvelyű töltény a csőbe tölthető. A zár visszacsukása után a puska elsütésre kész. A kilőtt töltényhüvelyt a zárra szerelt hüvelyvonó — acéllapocska — a zár újbóli kinyitásakor, kissé hátrahúzva meglazítja, így a puska elejének felemelésével, az a csőből könnyen kiesik. Az oldalra fordított zárat, annak elengedése után, egy spirálrugó eredeti helyére

34 *Domaniczky István:* Elemi fegyvertan. Pest, 1871. 25. o.
35 *Lugs, J.:* 85. o.
36 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0250/pu.
37 *Picha, G.:* Leitfaden der Waffenlehre unter Zugrundelegung des für die k.k. Cadetten- und Landwehr-Offiziers-Aspiranten-Schulen. I. rész. Wien, 1875. 254. o. *Wrzodek, G.:* Der Entwicklung der Handfeuerwaffen seit der Mitte des 19. Jahrhunderts und ihr heutiger Stand. Leipzig, 1908. 9. o.; *Götz, H.-D.:* Mit Pulver und Blei. München, 1972. 85. o.

tolja vissza. A zár teljes reteszelését a záron levő, emelővel működtethető rugós csapszeg biztosítja. A becsukott zár csak az emelőkar felemelése után nyitható ki.

A Snider-puska zárszerkezetét „szelence-zárnak" is nevezték. A szelencerendszert a nagy űrméretű puskák átalakításához használták fel Franciaországban, Hollandiában és Dániában.[38]

A Snider-puska Edward Boxer ezredes (1866-ban szerkesztett) fémhüvelyű, központi gyújtású töltényét tüzelte. A töltény hengeresített bádoghüvelyű, kívülről finom papírba burkolt. A hüvely alsó részét sárgaréz szalag erősíti. A lövedék puhaólomból készült, felületén 4 hornyolat, fenekén üreg, az üregben agyagból égetett éktükör van. A lövedék felső részében még egy üreg van, amely a forgásbiztonságot fokozza.

Az angol Snider-puskát Portugália és Törökország is rendszeresítette.

Jobbról-balra nyíló csapózáras puskák

Az oldalirányban nyitható csapózár másik típusát 1866-ban Oroszországban vezették be, az 1856 M. elöltöltő fegyverek átalakításával.

Az 1850-es évek végéig az orosz hadseregnél csak sima csövű (kovás és csappantyús) elöltöltő fegyverek voltak használatban. Ilyen fegyverekkel harcoltak az orosz katonák Magyarországon (1849) és a Krímben (1854—56) is. A krími háborúban az orosz hadsereg a saját kárán érezhette, hogy mennyire nehéz a technikai elmaradás hátrányos következményeit enyhíteni. A háború után az orosz hadsereg vezetői a Minie-rendszerű, huzagolt csövű elöltöltő fegyvereket állították rendszerbe, ezzel egyidőben a fegyvergyárakat is fejlesztették, s igen rövid idő alatt a hadsereget belföldön készített, jó minőségű fegyverekkel látták el.

A königgrätzi csata után Oroszországban a roppant mennyiségű, elöltöltő, huzagolt csövű Minie-puska gyútűs puskává alakításán fáradoztak. Az első fegyvereket Karl gyútűs rendszere szerint alakították át, és a cári gárdákat fegyverezték fel velük. Eközben azonban újabb és újabb rendszerekkel kísérleteztek, amelyek előnye a fémhüvelyű töltények alkalmazásában rejlett. A fegyvereket vizsgáló katonai bizotságok a véglegesen elfogadásra kerülő fegyverekkel szemben szigorú követelményeket szabtak meg. Ilyen követelmény volt többek között, hogy a zárszerkezet egyszerű és szilárd legyen, s a még nagy készletben meglevő Minie-fegyverekre is lehessen alkalmazni, a tömeggyártás pedig gyorsan befejezhető legyen. A lőpróbákra kiküldött számos minta közül Sylvester Krnka cseh puskaműves fegyvere felelt meg minden követelménynek. A belföldi fegyvergyárak néhány amerikai gyár segítségével 3 év alatt 3 millió fegyvert gyártottak.[39]

Orosz 1856/68 M. 15,24 mm-es Krnka-gyalogsági puska[40]

Sylvester Krnka puskájával fegyverezték fel az Oroszország központjában elhelyezett csapatokat. Ezek a fegyverek alkották az orosz csapatok alapvető fegyverzetét az 1877/78-as orosz—török háború idején. 1880-ban törölték a hadsereg fegyverzetéből.

38 A francia sajtó 1867-ben azt hangoztatta, hogy a francia puskaműves Schneider már Snider előtt feltalálta ezt a zárt, a rendszert ő nevezte el „á la tabateiré"-nek. Később a francia hadseregben „Fusil modell 1867 T" néven rendszeresítették. Ezzel a fegyverrel szerelték fel a Garde Mobil-t és a Nemzeti Gárdát. (*Günther, R.*: 76. o.)

39 *Fedorov, V.*: Evolucija sztrelkovogo oruzsija. Osnabrück, 1970. 68. o.; *Lugs, J.*: 84. o.

40 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0498/pu.

A puska csőfarára csavarható a bronzból készült tok. A tok bal oldalán füleken keresztül húzódik a csapszeg, amely a zár tengelye körül felhajtható. A záron a nyitás és zárás könnyítése érdekében fogantyút alkalmaztak. A zár belsejében lejtős, henger alakú, furat található, a gyúszeggel ellátott ütőszeg részére. Az ütőszerkezet megegyezik a csappantyús fegyver zárszerkezetével, azzal a különbséggel, hogy a kakas feje az ütőszeg tengelyéhez képest oldalt helyezkedik el. Az elsütőbillentyű meghúzása következtében a kakas ráütött az ütőszerkezetre s az ütőszeg megütötte a töltény csappantyúját. A kilőtt hüvely eltávolítására szolgált a hüvelyvonó, amely a kétkarú emelő elvén működött. A zár, kinyitásának utolsó mozzanatában, nekiütődött a kétkarú hüvelyvonó ékszerű végének, aminek következtében a hüvelyvonót a tengely körül vízszintesen elmozgatta, s az a másik végével a kilőtt hüvelyt kihúzta. A szerkezeti megoldás hasonló a Snider-puskához. A fegyver alapvető hibája, hogy a töltényhüvely legkisebb előreállása, vagy a csappantyú deformálódása esetén (lövéskor a csappantyú a gázok nyomásának hatására sok esetben a fészekből kifordul) a zárszerkezet beszorul és nehezen nyitható fel.[41]

Felfelé nyíló csapózáras puskák

A csapózáras puskák harmadik csoportját alkotják, ide tartozik az átalakított fegyverek többsége.

Ausztriában 1866 végén, 1867 elején alakították át az 1854 M. és 1862 M. 13,9 mm-es Lorenz-féle huzagolt csövű elöltöltőket a Franz Wänzl által szerkesztett, felfelé nyíló zárral. A Wänzl-fegyverek 3 változatban jelentek meg: gyalogsági puska, vadászkurtály, különcsapat puska. Mindezt 1867. január 5-én vezették be.

Az 1854/67 M. 13,9 mm-es Wänz-gyalogsági puskákat[42] a sorgyalogságnál és a határőrségnél rendszeresítették; 1876-ig a Landwehr is használta.

Az 1854/67 M. 13,9 mm-es Wänzl-különcsapat puskákat[43] az utászezredek, mérnökcsapatok, tábori csendőrök, matrózok és a csendőrség kapták.

Az 1862/67 M. 13,9 mm-es Wänz-vadászkurtály[44] a vadász- és tengerészgyalogos alakulatoknál rendszeresítették.

Mindhárom fegyvernél a felfelé forgatható zár csuklóval van a tokhoz erősítve. Ahhoz, hogy a zár nyitott helyzetében megálljon, a baloldali csuklópánt szív alakú és a csapórugón fekszik, amely hátsó végén van megerősítve, elejével mindig felfelé hat, s ezáltal a zár nem szándékolt kinyitását megakadályozza. Az elsütőszerkezet hagyományos — az elöltöltőknél ismert — kakasos ütőszerkezet, amelynek kakasa a zárhengerben fekvő ütőszegre üt. A kakas tengelye benyúlik az elsütőlemezbe, a tengelyre épül a dió, más néven roppantó, melynek alsó részén két bevágás (vágat), felső részén két, vállszerű mélyedés van. A dió mögött helyezkedik el az elsütő emelő, amely lényegét tekintve kétkarú emelő, ennek mellső vége fekvő élben végződik, hátsó végéből hengeres kar nyúlik ki balfelé, ezt az emelő hátsó felére támaszkodó kis, „v" rugó nyomja lefelé, az élben futó vég pedig a dióra támaszkodik. Az elsütő emelő karja alatt, vele keresztirányban, középtájon fekszik az elsütőbillentyű lapja, mellső felső sarkán lengő függesztéssel. A dióval szemben, nyílásával a dió felé egy „v" rugó, az elsütőrugó fekszik, ívhajlata a lemez felső végénél van rögzítve. Alsó, hosszabb szára ívelt nyelvben végződik, amelynél fogva rátámaszkodik a dió-

41 *Penecke, A.:* Das beste Rückladungsgewehr System Krnka. Wien, 1869. 23—30. o.; *Fedorov, V.:* 113—116. o.
42 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 1910/pu.
43 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0571/pu.
44 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 1072/pu.

ra s nyomás alatt tartja. Az ütőszeg felső, két szemölccsel ellátott részét tekercsrugó veszi körül, rögzítésére az üres gyúszegcsavar szolgál. A zár lövés közbeni reteszelését a zárószeg végzi, amely a kakas forgása alatt a csőtengely irányába mozog és a kakas előrecsapásakor a zár henger alakú üregébe akasztódik.[45]

Osztrák 1867 M. 18,84 mm-es Wänzl—Albini-gátpuska[46]

Az Osztrák—Magyar Monarchiában használt elöltöltő gátpuska átalakított változata. A závárzata a Wänzl-féle zárhoz hasonló (Albini módosításával), abban különbözik attól, hogy egy hüvelykivető (töltényvonó) helyett kettő van, továbbá a gyújtás központi.

A gátpuska, nagy súlya és erős hátralökése miatt, lövéskor külön állványt igényelt. Általában három lábú állványon használták, amelyre hátralökés ellen szíjat erősítettek, ebbe fogták a tusát. Lövéskor a hátralökés a szíjat a húzóhoroggal együtt hátrahúzta, s az ezzel egybefüggő tekercsrugót összenyomta, ezáltal a hátralökés hatása a rugóra ment át. Állvány hiányában a gátpuskát néha vastag karóval is összekapcsolták, ennek egyik végét a földbe dugták, a másik végéhez erős bőrszíjat erősítettek, amelybe a gátpuskát az állványhoz hasonló módon fektették be.[47]

A Wänzl-rendszerhez hasonló megoldással alakítottak át 1868-ban Belgiumban az elöltöltőket Albini—Brandlin- és Terssen- rendszerűvé.

Az 1868 M. 11 mm-es Terssen-puskákat[48] Terssen ezredes alakította át, s ezzel fegyverezték fel a Belga Nemzeti Gárdát. A fegyvernél a zár biztosítására szolgáló rugózó zárócsap elforgatható fogantyúval mozog. A fogantyú elforgatásakor a biztosítócsap a tok hátsó falfelületén levő furatba lép és biztosítja a zárat a nem szándékolt kinyílás ellen.

Az „általános védkötelezettség" először Svájcban nyert polgárjogot. A kis köztársaság hazája védelmére nem áldozhatta polgárainak százezreit és pénzének millióit, nem bújtathatta az egész népet egyenruhába, hanem más utat választott. Svájc anyagi és pénzügyi erejének egy részét nem a hadsereg létszámának növelésére, hanem a fegyverzet minőségének javítására fordította. A jól felfegyverzett harcosok legyőzhetik a túlerőt is, ha az kevésbé jó fegyverekkel harcol. Svájcot ez az elv vezette a polgári felfegyverzésénél. A polgárok zöme nem volt katona, ezért a fegyvereknek olyan tökéleteseknek és egyszerűeknek kellett lenniük, hogy a hivatásos katonák hozzáértését és ügyességét ellensúlyozzák. Ez az oka, hogy a XIX. század közepén a fegyverügy terén Svájc már évtizedek óta az európai államok élén állt, s polgárserege kezében voltak először azok a fegyverek, amelyek korszakalkotónak nevezhetők. (1868-ban ők rendszeresítették Európában először, minden más államot megelőzve, az ismétlő puskát.)

A svájci, régi, sima csövű puskák közepes űrméretűek voltak. A svájci kormány katonai osztályának figyelmét felkeltették az amerikai őserdőben élő vadászok által használt kis űrméretű fegyverek, s 1845-ben egy 10 mm-es vadászfegyver-mintát rendszeresítettek. 1859-ben már Svájc összes fegyvere huzagolt, s a legjobb fegyverminta szerkesztésére pályázatot írtak ki. A beküldött mintákból a bíráló bizottság a 10 mm-es űrméretű kompressziós (Minie) lövedéke-

45 *Reiter, Josef:* Elementar Waffenlehre zum Gebrauche der k.k. Regimentsverbereitungs und Kadetten-Schulen so wie für einjahrige Freiwillige. Triest, 1870. 87—88. o.; *Kropatschek, Alfred:* Die Umgestaltung der k.k. österreichischen Gewehre in Hinterlader. Wien, 1867. 48. o.

46 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0259/pu.

47 *Lankmayr Nándor:* Fegyvertan. IV. füzet. Kézi lőfegyverek. Budapest, 1884. 55—58. o.

48 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0230/pu.

ket fogadta el. 1865-ben ismét pályázatot írtak ki olyan hátultöltő szerkezet készítésére, amely a meglevő elöltöltő fegyverek átalakítására alkalmas legyen. Ugyanakkor új rendszerű fegyverek gyártásáról is gondoskodtak. A legcélszerűbb és legszilárdabb szerkezetnek a Peabody-rendszert ismerték el, amely csak rövid ideig volt használatban, mert kiszorította a Martini-rendszer.

Svájcban egyidőben három különböző rendszerű fegyvert használtak:
— az átalakított Milbanc—Amsler-rendszert,
— a Peabody-rendszer,
— a Vetterli-egylövetű és ismétlő-rendszer.[49]

Svájci 1863/67 M. 10,5 mm-es Milbanc—Amsler-puska[50]

E puskánál az amerikai J. M. Milbanc szabadalmát a schaffhauseni J. Amsler gimnáziumi tanár módosította. A puska felé nyíló csapózáras. A zár hátsó részén helyezték el a fogantyúval ellátott záróéket, amely a zár kinyílás elleni biztosítását végzi. Ez a záróék becsukott zárnál a tok megfelelő vájatába kapcsolódik. Az ütőszeg a zárban rézsutos irányban halad, sajátsága, hogy a zárban szabadon fekszik, nincs spirálrugója. A hüvelykivető a kétkarú emelő elvén működik (a zár becsukásakor a kivető rugó megfeszül, kinyitáskor kicsap, így a töltényhüvelyt a töltőűrből erőteljesen kiveti. A puska előnye az egyszerű zár, amely mégis zárásbiztos, mert a visszalökéskor a lőporgázok is részt vesznek a reteszelésben. Hátránya, hogy a záréket nehéz a tok kimetszetébe beszorítani.

Az egymástól csak külsőben és kisebb ésszerűsítésekben különböző csapózárszerkezetek nagyjából egyforma harcászati értékűek voltak. A nagyméretű, elöltöltő fegyverek átalakítása elhibázott lépés volt. A tökéletesítés csak annyiban sikerült, hogy a fémhüvelyű tölténnyel az átalakított puskák töltése egyszerűbb lett, de ugyanakkor, éppen a nagy űrméret miatt, a töltény súlya tekintélyesen megnőtt. A hátultöltő, nagy űrméretű puskáknál az új töltény súlya 54—55 gr lett az ekkor már használt kis űrmértékű fegyverek 40 gr-os töltényével szemben. A lövedék kezdősebességének növelése és a ballisztikai tulajdonságok javítása érdekében felemelt lőportöltetsúly pedig a fegyver hátralökését növelte meg elviselhetetlen mértékben.

Ezek a nehézségek arra késztették a fegyverszerkesztőket, hogy a fegyverek űrméretét és ezzel együtt a súlyát is — 10 év alatt másodszor — csökkentsék. Az 1866—78 között gyártott fegyverek űrmérete általában 11 mm lett. Az új gyártású fegyvereknél több egymástól eltérő szerkezetű megoldás alakult ki. Ezek a tömbzáras, gerendelyzáras, zárótárcsás és dugattyús rendszerek.

A tömbzáras puskák

A tömbzáras puskáknak két fő rendszere alakult ki, eszerint a cső hátsó lezárását vagy körmozgású, vagy függőleges mozgású acéltömb végzi el. Az egyszerű szerkezet, a lapos, kézbe illő forma ezeket a fegyvereket igen kedveltté tette. Előnye e rendszereknek a rövid zárszerkezet, az aszimmetrikus reteszelés és a nagy tűzgyorsaság. Hátránya, hogy a töltényt kézzel kell a csőbe tölteni, mert a zár kiképzése nem teszi lehetővé a zárral való betöltést.

49 *Günther, F.*: 79. o.; *Wrzodek, G.*: 23. o.
50 H. M. E.E P.GY. L. sz.: 0502/pu.

Svájci 1867 M. 10,4 mm-es Peabody-mesterlövész puska[51]

A körmozgású tömbzár első típusát az amerikai Henry Peabody bostoni mérnök szabadalmaztatta 1862. július 22-én A Peabody-rendszerű fegyvereket az amerikai polgárháború alatt az északi államok gyalogságánál mesterlövész-fegyverként rendszeresítették. Svájc szintén mesterlövész puskaként vezette be 1867-ben.[52]

A Peabody-puskánál a zár mellett még a hagyományos elöltöltőknél ismert kakas is megtalálható. Ebből a fegyverből Svájcnak kb. 15 000 darab volt, s 1871-ig használták.

1867-ben a svájci frauenfeldi textilgyáros Friedrich Martini az államszövetségi kísérleti bizottságnak egy Peabody-rendszerű átalakított puskát mutatott be. A fegyvernél a sátorvas, az elhúzórúddal, kapcsolatban volt a zárral, azaz a sátorvas lefelé mozgatásakor a zár is megfeszült. Azonban az ilyen mozgás nagy erőkifejtést igényelt, ezért Martini 1868-ban önfeszítő szerkezetet alkalmazott. Mivel a puskának kakasa nincs, külsőleg semmi sem mutatja, hogy a fegyver ütőszerkezete feszített, azaz lövésre kész állapotban van, ezt pótolta a puska oldalán alkalmazott mutató. A Peadbody—Martini-rendszerű puskát átvette Törökország, Portugália, Románia és Kína.

Angol 1871 M. 11,43 mm-es Martini—Henry-puska[53]

A Peabody-puska zárszerkezetét a világ országaiban sokféle módon alakították át. Martini puskáját Angliában 1871-ben 65 pályázó feletti győzelme után rendszeresítették. A fegyver csövét Alexander Henry szerkesztette. A cső huzagolása bonyolult keresztmetszetű, 7 huzaggal. Az ilyen szerkezetű cső előnye, hogy nagyobb mennyiségű lőportöltetet és hosszú, nehéz lövedéket tudtak alkalmazni.[54]

Bajor 1869 M. 11 mm-es Werder-puska[55]

Peabody körmozgású tömbzárának elvét vette át Johann Ludwig Werder, aki a Krammer-Kletchen gépgyár technikai igazgatója volt. 1867 októberében mutatta be ambergi fegyvergyárának új hátultöltő puskáját, amelynek megvizsgálására a Hadügyminisztérium bizottságot rendelt ki. A lőkísérletekbe több puskát is bevontak (Werndl-, Peabody-, Chassepot-, Norris- és Vetterli-fegyverek.) A kísérletek befejezése után a Werder-puskát fogadták el. A fegyverhez Podewils javaslatára rézhüvellyel kombinált Boxer-töltényt alkalmaztak (rézhüvely, vasfenékkel). A Werder-puskát kipróbálása után 1869 április 18-án rendszeresítették a bajor gyalogezredeknél és a vadászzászlóaljaknál.[56]

A Werder-puska tömbzára két csap körül forgatható, kétkarú emelő. A zár egyéb részei az elsütőlemezek belső oldalára vannak erősítve. A jobboldali elsütőlemezen helyezték el az alkatrészek forgási tengelyét, a rugók tartóágyait, itt vágtak nyílást a kakas harántkarjának mozgásához. A baloldali elsütőlemez védő szerepet kapott. A hosszabb előkar át van fúrva az ütőszeg számára, felső felületén van a töltőmedence. A rövidebb hátsó kar a kakas mozgása érdekében kétfelé van vágva, hátsó végén bemetszés látható, amelyre a hüvelykivető rugó felső karja hat, míg ennek alsó karja a tokfarkra épített hágcsóhoz támaszkodik. A hüvelykivető rugó széles szögben hajlított laprugó. A zártöm-

51 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0495/pu.
52 *Weygand, H.:* 82. o.
53 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0492/pu.
54 *Picha, G.:* 132. o.; *Weygand, H.:* 83. o.
55 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0300/pu.
56 *Picha, G.:* 132. o.; *Götz, H.-D.:* Die deutschen Militärgewehre und Maschinenpistolen 1871—1945. Stuttgart, 1977. 10. o.; *Weygand, H.:* 88. o.

bön elöl még egy toldat van, amely az elsütőbillentyű felső karján támaszkodik, ha a fegyver lőkész állapotba kerül. A elsütőbillentyű lényegében háromkarú, tengely körül forgatható emelő, amelyen az akasztó-orrul szolgáló második billentyű áthaladása érdekében kivágat van. A kakas felhúzásakor e billentyű hátsó karja az ott elhelyezett szemölcsre támaszkodik, ezáltal a zárszerkezetet kissé feljebb emeli, így a fegyver zárása tökéletesebb. A zár támaszát a felfelé álló kar képezi. A harmadik kar a tokon halad át és az elsütőbillentyű része. A kakas felhúzásakor a zár bezárása is megtörténik. A kakas tengely körül forog, e forgási tengely mögött helyezték el a patkó alakú ütőrugót. A kakas forgási tengelye felett van a dió (roppantó), amelynek egy biztosító és egy feszítő állása van. Ebbe akaszkodik az elsütőbillentyű felső része.

A Werder-puska előnye az egyszerű zárszerkezet és a könnyű kezelhetőség. Igazolja ezt az 1870/71-es német—francia háború. A hadműveletek megindulásakor a bajor hadseregnek csak 6000 db puskát adtak ki. A háború folyamán viszont már hetente 1000 db fegyvert küldtek a harcoló seregekhez, a régi fegyverek felváltására. A fegyver hátrányai többek között, hogy a zár kinyitása a rugóra volt bízva — rossz, legyengült rugó megnehezítette a zár kinyitását. A jobboldali lemez kivágásain át a por és víz hatolhatott az elsütőszerkezetbe. A viszonylag nagy tok alsó faágyba építése miatt meg kellett gyengíteni a faágyat, amely ezáltal törékennyé vált. A töltényűr zárásának szilárdsága a lövés alatt a zárótömb oldalának a támasz karjához való biztos támaszkodástól függ, ha a lövés pillanatában a töltényhüvely elszakadt, akkor lőporgázok tódultak a csőbe, s előfordult, hogy a lőporgázok hatására a zártömboldó rész hátrafelé elmozdult és a zár kinyílt, a töltényhüvely hátrafelé kivágódott és veszélyeztette a lövészt.[57]

Szerb 1872 M. 14,77 mm-es Roberts-puska[58]

Szerbia, kisebb módosítással, Roberts-puska néven, összes gyalogságát Peabody-rendszerű fegyverrel szerelte fel.

Függőleges mozgású tömbzáras puskák

A tömbzáras fegyverek másik csoportját alkotják.

Belga 1871 M. 11 mm-es Comblain-polgárgárda puska[59]

A puskánál a csövet lezáró tömbzár mellett még egy alkatrész mozog, ebben foglal helyet az ütőrugó és az elsütőbillentyű. Mindkét alkatrészt az emelőkarnak kiképzett sátorvas mozgatja. Az emelőt elforgatva a zár függőlegesen lefelé mozog, ugyanakkor az ütőrugót tartó alkatrész hátrafelé hajlik, közben a kakas és az ütőrugó megfeszül. Az emelő visszaforgatásakor a zár elfoglalja eredeti helyét és megtörténhet a lövés. A fegyver lapos, kézies, azonban szerkezete bonyolult. A belga hadseregen és polgárgárdán kívül 1874-ben Brazília és Chile vette át, mint lovaskarabélyt.[60]

Gerendelyzáras puskák

1866-ban az osztrák hadsereg gyalogsága elöltöltő fegyverekkel volt felszerelve, amelyből az következett, hogy harcászatában nem a lövésre, hanem a ké-

57 Bayerische Infanteriegewehr Mod. 1869. System Werder. DWJ 1966/7. 40. o.; *Günter, R.:* 67—70. o.; *Schmid R.:* 107. o.
58 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0511/pu.
59 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0512/pu.
60 *Schmidt, R.:* 106. o.; *Picha, G.:* 237. o.

zitusára fektette a fősúlyt (rohamharcászat). Ez a harcászati elv a poroszok hátultöltő, gyorsabb tüzű fegyverein, és a hozzá alkalmazkodó harcászati elvein (a gyalogsági tűzre helyezett fősúly) lelte végóráit. A hadjárat után az osztrák—magyar hadseregben is áttértek a hátultöltő fegyverekre, s ezzel együtt a hozzá alkalmazkodó harcászatra.

Az elöltöltő fegyvereket Wänzl tervei szerint alakították át, és 1868. január 5-én rendszeresítették. A Wänzl-féle fegyverek nagy űrméretűek voltak, s ismerve a nagyméretű töltények hátrányait, a fegyverbizottság kisebb űrméretű, már nem átalakított fegyver készítésére írt ki pályázatot, amelyet Josef Werndl fegyvere nyert meg. A Werndl-fegyvereket Karel Holub szerkesztette. 1872-ig Steyrben 622 000 db puskát és 8500 karabélyt gyártottak. 1873-ban Anton Spitalsky javított a Werndl-puskán. A Werndl-puskát 1867. június 28-án rendszeresítették az osztrák—magyar hadseregben. A Werndl-závárzatú gyalog- és vadászpuskából két mintát alkalmaztak, az 1867 M.-et, és az 1873 M.-et majd 1877-ben új töltényt vezettek be, s ezután a két minta egyrészt az 1867 M. régebbi puskatöltény, másrészt az 1877 M. új puskatöltény tüzelésére volt alkalmas. Az új tölténnyel a következő minták jöttek létre:

— 1867 M. és 1873 M. gyalogpuska, 1877 M. tölténnyel.

Hasonló a jelzése a Werndl-závárzatú különcsapat puskának és a karabélynak:

— 1873 M. és 1973/77 M. különcsapat puskák.

— 1868 M., 1873 M., 1967/77 M. karabélyok,

A Werndl-rendszerű gyalog- és vadászpuskákat a gyalogságnál és a vadászcsapatoknál, a különcsapat puskákat a hadmérnöki és utászcsapatoknál, kisebb mennyiségben a haditengerészetnél, a karabélyokat a dragonyosoknál, a huszároknál és a dzsidás századoknál (minden dzsidás század 32. katonájánál) rendszeresítették. Az 1873/77 M. puskákat ezen kívül Montenegróban és Abesszíniában állították rendszerbe.[61]

Osztrák—magyar 1867 M. 11 mm-es Werndl-puska[32]

Osztrák—magyar 1867/77. M. és 1873/77 M. 11 mm-es Werndl-gyalog és vadászpuskák[63]

Az 1873/77 M. puska alkatrészei az 1867/77 M-nál könnyebb készítésűek, így az 1867/77 M. fegyver 300 gr-al nehezebb. Az 1867/77 M. zár általában olyan mint az 1873/77 M. — ez utóbbi csak tökéletesítése az előbbinek. Szerkezeti különbség, hogy az 1867/77 M. zárhenger nem forog a zártengely körül, hanem — szorosan egybekapcsolva — a tengely a závárzat kinyitásakor és becsukásakor a tengelycsapágyban forog.

Az 1873/77 M. fegyver zárótokjának jobb oldali falában a hüvelykivető csapágyházát lemez zárja le. Az 1867/77 M. fegyvertok baloldali falából a hüvelykivető csavar hiányzik.

Mindkét puska faágya egy darabból, diófából készült. Az 1873/77 M. puskának 3 foglalványkarikája van, amely a faágyat a csőhöz fogja. Az 1867/77 M. puskánál az első foglalványkarikát az előágykupak pótolja, ezt az ágyba eresztett és ehhez két facsavarral hozzá erősített csavarral az előágylyukcsavar kapcsolja össze, így az ágyon puskakarikaszíjra nincs szükség.

61 Utasítás a Werndl rendszerű gyalogpuskának és lőszernek szerkezete jó karbantartása, vizsgálása, kezelése és raktározására nézve. Pest, 1869. 3—12. o.; Fegyverutasítás A M. K. Honvéd-Gyalogság részére. Budapest, 1881. 77. o.; *Picha, G.*: 163—164. o.; *Weygand, H.*: 111. o.

62 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 1107/pu.

63 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 1365/pu.; 0192/pu.

Osztrák—magyar 1867 M. és 1873 M. Werndl-gyalog- és vadászpuska[64]

Az 1867 M. és 1873 M. gyalog- és vadászpuskák megkülönböztető jegyei az 1867/77 M. és 1873/77 M. gyalog és vadászpuskákkal szemben:

— a töltőűr, az 1867 M. töltény méreteinek megfelelően, szűkebb és rövidebb,

— mindkét minta irányzékosztása 1—1400 lépés

Osztrák—magyar 1873/77 M. 11 mm-es Werndl-karabély és különcsapat puska[65]

A két puska az alsó szíjkengyel alakjának kivételével egyforma. E fegyverek a csövön, az előágyon és néhány foglalványon kívül a hasonló mintájú gyalog- és vadászpuskával azonos szerkezetűek.

E két lőfegyver és az 1873/77 M. gyalog- és vadászpuska között még a következő eltérések vannak: a zár rövidebb, az előágy rövidebb és vékonyabb, a foglalványrészekből a 2. és 3. puskakarika, valamint a szíjkengyel sarkazatlemez és a hozzátartozó csavarok hiányoznak, a sátorvas elöl kissé vastagabb, amelyhez az alsó szíjkengyel van erősítve, a karabélyok felső szíjkengyelének széleit legömbölyítették és a szíjkengyelt bőrrel vonták be.

Osztrák—magyar 1867/77 M. 11 mm-es Werndl-karabély[66]

Az 1878/77 M.-től a következőkben különbözik: a zárvázat egyes részei kisebb méretűek, a kakasfark felső vége golyó alakúra gömbölyített, az előágykupak tölcsér alakú toldattal rendelkezik, amelybe a tisztítóvesszőt helyezik. Az irányzék és a töltény megegyezik az 1873/73 M. karabélyéval.

Osztrák—magyar 1873 M. és 1867 M. 11 mm-es Werndl-karabély és 1873 M. Werndl-különcsapat puska[67]

Ezek a fegyverek a következőkben különböznek az 1873/77 M. és 1867/77 M. puskától:

— az 1873 M. és 1867 M. fegyverek töltőűre a töltény kisebb hosszának megfelelően rövidebb, a töltővessző kisebb méretű;

— az 1873 M. irányzék az 1873/77 M.-éhez hasonló, de az irányzéktalpon a távolságbeosztás 100—500 lépés, a kereten 600—800 lépés;

— az 1867 M. irányzék a csapóirányzékok rendszeréhez tartozik; a ferde lapon a távolságbeosztás 200—600 lépés;

— a töltények az 1867 M. puskatöltényhez hasonlóak, de kisebb méretűek.

Az összes puska és karabély tusaborítóján feltüntették az ezred, a zászlóalj, a század és a fegyver számát. A jelzett törtszám alakú, az ezred és zászlóalj száma olvasható a számlálóban, a századé és a fegyveré a nevezőben. Pl: *20. R. 1.* B./3. 130. azt jelenti, hogy ez a fegyver a 20. ezred 1. zászlóalj, 3. századának 130. fegyvere.

A Werndl-fegyver zárszerkezete rövid, tömör henger, amelynek közepén van a zártengely, ennek felső, teknő alakú vájata képezi a töltőmedencét. A fogantyú a zárhenger zártengely körüli forgatására szolgál. Az elsütőszerkezet kakasos, működése, felépítése hasonló a Wänzl-puskáéhoz. A zárhenger (vagy ahogy az Osztrák—Magyar Monarchiában nevezték: gerendely) mindkét — nyitott és zárt — helyzetben való rögzítésére, nem szándékolt forgásának megakadályozására biztosítóberendezést szerkesztettek.

64 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 1107/pu.; 0189/pu.
65 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 1353/pu.
66 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 1348/pu.
67 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0399/pu.; 1362/pu.

Az ütőszeg tengelyirányban csak kis mértékben tolható el. E mozgásnak a gerendelyben sugárirányban elhelyezett ütőszeg-gátcsavar szab határt. Egy gyenge tekercsrugó az ütőszeget, amikor ennek fejére gyakorolt nyomás megszűnik, visszanyomja. A hüvelyvonó — a kétkarú emelő elvén — nemcsak kihúzza, hanem ki is veti a hüvelyt. A zárszerkezet, a zártengely rögzítése és a kakas megváltoztatása folytán a puska 1873-ban némileg módosult, s egy kézmozdulattal lehetségessé vált a kakas megfeszítése és a zár kinyitása.

A gerendelyzárt más hadseregben nem rendszeresítették, mivel már megtervezése idején is korszerűtlen volt. A zár szerkezete sok tekintetben hasonlított az átalakítós rendszerek szükségmegoldásaihoz, az abból adódó hiányosságok is hasonlóak voltak a csapózárakéihoz.

A zárótárcsás puskák

A legegyszerűbb zárszerkezetek egyike a zárótárcsás rendszerű zár. Feltalálója Flobert párizsi fegyvermester, aki már 1845-ben szobalövészetre alkalmas zárótárcsás puskát készített, találmánya azonban nem talált követőkre. Később, az 1860-as évek kezdetén, Leonard Geiger hasonló zárat szerkesztett. Eliphalet Remington ezt megvásárolta s gyárában, Ilionban (Utah állam, USA) gyártotta. Ez idő alatt Josef Rideren még tökéletesítette a fegyvert, s ezután indult meg tömeggyártása. Az amerikai polgárháborúban 20 000 db-ot használtak. A Remington-zárótárcsás puskák népszerűségére jellemző, hogy gyártásuk 1933-ig folyt.

A Remington-rendszerű zárótárcsás zárszerkezet külsőleg két egymás mögé helyezett kakasnak látszik. Az első a tulajdonképpeni zárótárcsa, amely a tengely körül, mint a kakas, hátrafordítható és a cső töltőűrét zárja le. Benne foglal helyet az ütőszeg. A zárótárcsa mögött találjuk a kakast, ez csukott állapotban hátulról ráfekszik a zárótárcsára és egy erős rugó hatására reteszel.

A Remington-szerkesztette puska egyszerűsége, lapos és kézbe illő formája miatt sokáig használatban volt és számos hadseregben bevezették. Így Remington-típusú fegyverekkel szerelték fel 1867—68-ban a skandináv államok hadseregeit (Svédország, Dánia, Norvégia).[68]

Az északi államok hadseregein kívül a Remington-puskát Spanyolországban (1871), Egyiptomban (1872), Franciaországban, Argentínában, az Egyesült Államokban, Görögországban és Mexikóban (1872—777 között) is rendszeresítették. Olaszország és Ausztria is kísérletezett vele. Belgiumban átépítve rendszeresíttették.

A zárdugattyús puskák

A zárszerkezetek legelterjedtebb típusa, amelyet napjainkban is használnak, a zárdugattyú. Először Johann Nicolaus Dreyse alkalmazott a gyútűs fegyvernél dugattyúszerű zárat, s ebből fejlődött ki a tulajdonképpeni zárdugattyú. A zárszerkezet a csőhöz csatlakozó tokban, dugattyúszerűen, előre és hátra mozgatható, innen kapta elnevezését. A történelem folyamán két zárdugattyú-típus alakult ki: a forgó mozgású és az egyenes húzású.

Orosz 1871 M. 10,66 mm-es Berdan II.-puska[69]

A csökkentett űrméretű puskákkal folytatott különböző kísérletek eredményeként vezették be az orosz hadsereg részére a Berdan-féle puskát.

68 *Götz, H-D.*: 88. o.; *Günther, R.*: 82. o.; *Thierbach, M.*: 392. o.
69 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0149/pu.

A polgárháború idején az Egyesült Államokba küldték Gorlov tábornokot, a tüzérségi bizottság tagját, a fegyverkísérleti bizottság vezetőjét, és Gunius századost, azzal a feladattal, hogy tisztázzanak néhány fegyverszaki kérdést. A különböző rendszerek tanulmányozása azt mutatta, hogy az Egyesült Államokban nincs egyetlen olyan típus sem, amelyet minden változtatás nélkül be lehetne vezetni az orosz hadsereg fegyverzetébe. A legnagyobb figyelmet a Berdan I.-puska felfelé hajtható záras megoldása keltette. Ez a puska, amelyet az Egyesült Államokban „orosz"-nak neveztek, különösen jó lőszabatosságával tűnt ki. 1868-ban az orosz hadvezetőség 30 000 db puskát és 7 millió töltényt rendelt.

A fegyverek elkészítése idején Hiram Berdan, aki Oroszországban tartózkodott, javaslatot tett az orosz kormánynak egy új puskatípusra, amelyet N° 2-nek neveztek. El kellett dönteni, hogy melyik típust részesítsék előnyben. Ebben az időben az orosz hadsereg fegyverzetében a típusok egész sorát vezették be. 1866-ban a Terri—Normann-féle csappantyús rendszert alkalmazták a 6 vonalas elöltöltő puskák átdolgozására. A puskák átalakítását hamarosan abbahagyták és bevezették a Carl-puskát, ezt már a következő évben kicserélték a Krnka-puskákkal. 1868-ban vezették be az új, 4,2 vonalas Berdan I.-puskát, a következő évben, 1869-ben pedig feltűnt már e sorban az ötödik típus, a Berdan II. A cserék azt mutatták, hogy a cári Oroszország elmaradott volt a hadsereg számára szükséges tűzfegyvertípusok megszerkesztése terén. Az ipar lassú fejlődése mellett, saját fegyvertervezők és feltalálók hiányában, a fegyvertípusokat külföldről kellett kölcsön venni. Ezt az egész kort jellemzően „szerencsétlen puskadrámának" nevezték Oroszországban.

A lefolytatott kísérletek igazolták, hogy a Berdan II. rendszere felülmúlta az addigi fegyverekét, ezért rendszeresítették. A Berdan II.-puskákat kezdetben Angliában Birminghamban gyártották, de tömeggyártásuk később az orosz fegyvergyárakban folyt. 1877/78-ban még kevés volt belőlük — 1873-tól adták ki a csapatoknak. A háború után a termelés folytatódott. 1879-ben a cári fegyvergyárak — Tula, Kijev, Szesztrovieszk — 370 186 gyalogsági és 1000 dragonyos Berdan II.-puskát gyártottak.[70]

A Berdan-puskánál a cső tokba van csavarva, e tokban mozog a dugattyús zár. A felülről nyitott tokot jobb oldalán bevágással látták el, a bevágás hátsó fala lövés közben támasztékul szolgált a becsukott, illetve jobbra forgatott zárnak. A zár lényegében henger alakú hüvely, toldattal és fogantyúval. A toldatban helyezték el a kampós hüvelyvonót. A zár tengelyvonalában kiképzett hosszúkás furatban helyezkedik el a spirális rugóval ellátott ütőszeg, e rugó hátsó végénél pedig az ütőszeget lezáró peremek. Az ütőszeg menetére van rácsavarva az ütőszeganya, amely tárcsa formájú. Az ütőszeganya alsó részén található elsütő és biztosító nyugaszba akaszkodik bele az elsütőemelő, amely egybekapcsolódik a billentyű felső hajlatával: a billentyű mellső vége hüvelykivetőül szolgál. Lövéskor az elsütőemelő kiakadt az ütőszeganya elsütő nyugaszából, az ütőszeganya a vele összecsavart ütőszeggel együtt, az összenyomott rugó hatására, előrevágódott és ráütött a csappanytúra. Az ütőrugó felhúzása a zár előretolásakor történt meg, akkor az elsütőemelő felugrott az ütőszeganya elsütő nyugaszába és megtarotta azt az ütőszeggel együtt. A fogantyúrészt a lövész tovább tolta előre, nyomást gyakorolva a rugó hátsó végére. Hogy a zár a tokban reteszelődhessék, mellső helyzetben, fogantyújánál fogva lefordították jobbra, miközben a zár toldata beakadt a tok oldalsó bevágásába és ezzel megakadályozta, hogy a zár hátrafelé mozoghasson. A hátrahúzott zárdugattyú töltényvonója magával húzta a kilőtt töltényhüvelyt, amikor a hüvely széle elérte

70 *Günther, R.*: 87. o.; *Wrzodek, G.*: 27. o.; *Fedorov, V.*: 77—98. o.

a billentyű felső végét, nekiütődött annak és az ütés ereje következtében kivetődött a tokból.

A puska tölténye fémhüvelyű (sárgaréz), egységes töltény. A hüvely feneke erősbítő karikával ellátott. A lövedék alatt korong található, amely faggyú és viasz keveréke, feladata a csőfurat síkossá tétele és a lőporgázok okozta koromlerakódás lágyítása, ami által a cső tisztítása könnyebbé vált. A lövedék ólom, mellső végén gömbölyített, fenekén bemélyedés van a papír csomagolás végeinek elhelyezéséhez. A papírcsomagolás csökkentette a cső huzagainak ólmozódását. A lövedék tömör, ún. összenyomható hosszlövedék. Lövés közben, amikor a huzagokba sajtolódott, a lőporgázok nyomó hatására összepréselődött, oldalirányban kiterjedt és ezáltal kitöltötte a huzagokat.

Svájci 1869 M. 10.35 mm-es Vetterli-puska[71] *(olasz 1870 M.)*[72]

Friedrich Vetterli svájci fegyvertervező, a Neuhausen-i Fegyvergyár AG. technikai igazgatója, 1868-ban szerkesztett dugattyúzáras egylövetű hátultöltő puskát. A fegyvert 1869-ben a svájci, majd 1870-ben az olasz hadseregben is rendszeresítették.

A Vetterli-fegyvereknél a zárszerkezet nyitása és csukása két fogással történt, a nyitással egyidőben az ütőszerkezet megfeszült. A zárdugattyú — az ütőszerkezet nélkül — 2 fő alkatrészből áll: a dugattyútestből és a fogantyúrészből. A dugattyútestben helyezkedik el az ütőszeg, a felső felületén kiképzett horonyban a hüvelyvonó. A célszerűen kiképzett hüvelyvonót a tok hornya vezeti és ezzel megakadályozza, hogy a dugattyútest elforduljon. A dugattyútest csak csúszó mozgást végezhet. A fogantyúrész csöves kiképzésű, a dugattyútestre forgathatóan van rátolva. A fogantyúrészen található a reteszelést végző két szemölcs, melyek hátsó, ferde kiképzésű része az ütőszeg megfeszítésére szolgál. Az ütőrugó a dugattyútest hátsó részére kívülről van rátolva és ebben a helyzetben anyáscsavar tartja meg. Az ütőszeg keresztirányú toldattal készült, mely egyrészt a fogantyúrész ferde felületén elcsúszva megfeszíti az ütőrugót, másrészt fogszerűen kiképzett alsó felülete fennakad az elsütőemelőn.

A Vetterli-puska sajátossága, hogy a zárdugattyút elfordítható, vékony lemezből készült porvédő hüvely takarja. A porvédő megakadályozza, hogy a zárszerkezet csúszófelületei közé por kerüljön. Ezt a Vetterli-zárszerkezetet (1869 M.) vezették be az 1869/71 M. ismétlőpuskánál, az 1871 M. ismétlőkarabélynál, az 1871 M. kadétkarabélynál. Olaszországban az 1870 M. gyalogpuskánál, utászpuskánál, (rövid puska) a Carabinieri-muskétánál, a lovaskarabélynál és az 1882 M. tengerész-ismétlőpuskánál.[73]

Német 1871 M. 11 mm-es Mauser-puska[74]

Paul és Wilhelm Mauser német fegyvertervezők a Neckar melletti Oberndorfban 1869-ben ugyancsak nyitáskor feszülő forgó dugattyúzáras puskát szerkesztettek. A fegyvert 1871-ben a német hadsereg rendszeresítette, s az egyesített Németországban ez volt az első egységes fegyver.[75]

A Mauser-puskánál a cső hátsó végére csavarták a tokot, amely hátul farokban végződik. A tokban helyezkedik el a henger alakú zár, amelynek elején foglal helyet a zárfej a hüvelyvonóval. A zár belsejében található az ütőszeg

71 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0289/pu.
72 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0290/pu.
73 *Weygand, H.:* 99. o.; *Picha, G.:* 132. o.; *Günther, R.:* 83. o.
74 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0755/pu.
75 *Hentsch, F.:* Construction und Handhabung des Gewehr Systems Mauser und seine Entwickelung aus dem Dreyseschen Zündnadel-Gewehre. Berlin, 1872. 5—20. o.; *Picha, G.:* 132. o.

és az ütőrugó, amely a zárfurat kiszögellése és az ütőszeg karimája között nyomódik össze a zár felhúzásakor. Hátulról az ütőszeg henger alakú végére illeszkedik az ütőszegtömb, csavarmenetes végét pedig anyacsavar kapcsolja össze az ütőszeggel. Az ütőszegtömbnek felül toldata van, mely a tok hosszúkás vájatában mozog, kiszögellése az ütőszeg felhúzására szolgál. Az ütőszeg felhúzása a zár jobbról-balra fordítása közben és kinyitása során ment végbe. A zár hátsó végén levő ferde pálya elfordul az ütőszegtömb ferdén kimunkált kiszögellésén, s minthogy az ütőszegtömb nem forog a zár ferde pályájának elfordulása közben, az ütőszeggel együtt hátra megy és felhúzza az ütőrugót. Az ütőszegtömb mellső bevágása és az anyacsavaron levő kiszögellés elsütő és biztosító nyugaszként szolgált. A fegyverre a véletlen elsütés ellen biztosítószerkezetet szereltek, ez lényegében egykarú emelőből és az erre ható feszítőrugóból áll, amely az egykarú emelőt bármely állásban megtartja. Ha fogantyú felfelé áll akkor a biztosítószerkezet toldata a kamra és a biztosítórész közé lép. Ilyenkor a billentyűre gyakorolt nyomás következtében a tekercsrugó csak a biztosítószerkezetig csaphat előre és az ütőszeg hegye nem éri el a töltényfenék részét, így tehát a fegyver véletlenül nem sülhet el. A puskának csak hüvelyvonója van, ezért a kihúzott hüvelyt a tokból kell eltávolítani.

Holland 1871 M. 11 mm-es Beaumont-puska[76]

Maastrichban E. Beaumont mérnök a Mauser testvérek és Chassepot puskájának tanulmányozása során, hasznosítva ezek tapasztalatait, szerkesztette meg puskáját. A Beaumont-puskát a holland hadsereg 1871-ben rendszeresítette.

Beaumont zárszerkezeténél újszerű megoldást alkalmazott, az ütőszerkezet működtetéséhez nem spirálrugót, hanem laprugót használt, s ezt sem a zártestben helyezte el, hanem a zárdugattyú fogantyújában, amely szintén nem egy, hanem két részből állt. A laprugó egyik vége az ütőszeg tányér alakú vastagítványára támaszkodik és az ütőszeget állandóan előrefeszíti, míg a laprugó másik végét, a fogantyúba rögzítette. A zárdugattyú felfelé fordításakor feszül meg a laprugó. A fegyver nagy hátránya, hogy a laprugó a gyakorlati használatban nem vált be, könnyen eltört, s a csere nagyon nehéz volt.[77]

Francia 1874 M. 11 mm-es Gras-puska[78]

A puskát Basile Gras francia tüzérszázados (később hadosztálytábornok) szerkesztette. A fegyver zárszerkezete hasonló a Chassepot-puskáéhoz, annak tulajdonképpen javított változata. 1 millió új és 1,5 millió régi puskát alakítottak át Gras-vá.[79]

A puska szerkezete nemcsak a Chassepot-, hanem a Mauser-puskához is hasonlít. A cső hátsó végére van felcsavarva a tok, amely szintén farokban végződik, mint a Mauser puskánál. A tokban levő vájat a hüvely kivetésére szolgál. A tok belsejében mozog a henger alakú zár. A zár mellső részén a zárfej össze van erősítve a zárral. A zárfej oldalán levő fészek a hüvelyvonó befogadására szolgál, amely 2 ágból áll: magából a kampóval ellátott hüvelyvonóból és a felső, rugós részből. A zár belsejében helyezkedik el az ütőszeg és az ütőrugó, amely a zárfurat-kiszögellés és az ütőszeg pereme között szorul össze. Az ütőszeg henger alakú rúdjára hátulról az ütőszegfejet helyezték rá, az ütőszeg hátsó végére pedig a tárcsákat. Az ütőszegfejnek a tok hosszúkás vá-

76 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 0503/pu.
77 *Hentsch, F.:* Die Entwicklungsgeschichte und Construction sammtlicher Hinterladergewehre der Europäischen Staaten und Nordamerikas. Leipzig. é. n. 48. o.; *Schmidt, R.:* 115. o.; *Picha, G.:* 274—275. o.
78 H. M. E.H.P.GY. L. sz.: 1435/pu.
79 *Hentsch, F.:* Beschreibung der französischen Armeegewehres. Modell 1874 (System Gras). Augsburg, 1877. 19- 22. o.; *Günther, R.:* 89. o.

jatában mozgó toldata és kiszögellése az ütőszeg felhúzására szolgál, amely a zár hátsó részén levő ferde pálya segítségével történt, hasonlóan a Mauser-puskához. Az elsütő- és a biztosítónyugaszt az ütőszegfejbe vágták be.

Az egylövetű hátultöltő puskák és a harcászat

Az egylövetű hátultöltő puskákat áttekintve megállapíthatjuk, hogy az 1870-es években készült fegyverek ugrásszerű változást jelentenek a néhány évvel korábban készült fegyerekhez képest.

A hátultöltő, egylövetű fegyverek tulajdonságai a következő pontokban foglalhatók össze:

a) egyszerű szerkezet,
b) tartósság,
c) könnyű, egyszerű kezelés,
d) nagyobb tűzgyorsaság
e) nagyobb találati valószínűség.

A fegyver egyszerűségét a zár és az elsütőszerkezet milyensége határozza meg, mivel ettől függ a fegyver alkatrészeinek száma. Például: a Werndl-puska alkatrészeinek száma 74, ugyanakkor a Vetterli-puskának csak 46. Az alkatrészek számában való különbség, ha csak a zárat és az elsütőszerkezetet vesszük figyelembe, még jelentősebb. Pl.: a Werndl-puska ilyen szerkezete 26 darabból áll, a Werderé 13 darabból.

Minél kevesebb az alkatrészek száma, annál egyszerűbb a fegyver, mind készítését, kezelését, mind tisztítását illetően. Az egyes alkatrészek pótlása ritkábban válik szükségessé és maga a pótlás is könnyebb. E tekintetben a Vetterli- és Werder-fegyverek a legelőnyösebbek (szétszedésnél nincs szükség szerszámokra, maga a szétszedés is gyors). A fegyver tartóssága főképpen az egyszerűségétől függött, a bonyolult szerkezet gyorsan és igen könnyen romlott. A legnagyobb hátrányt a csavarok jelentették, mert bármilyen tökéletes volt is a gépmunka, nehéz volt egyforma fokmértékű csavarokat gyártani. Ezenkívül a ferde behelyezés és az erőszakos becsavarás is rontotta a menetet, így a szilárdan tartó alkatrészek egymáshoz képest lazább helyzetbe jutottak, ennek volt következménye a fegyver szerkezeteinek bepiszkolódása, egyes alkatrészeinek elgörbülése, a pontatlan és egyenetlen működés. A fegyver tartóssága a rugók számától és alakjától is függött. Minél kevesebb volt a rugók száma, annál egyszerűbb és tartósabb volt a fegyver. A tekercsrugók feszítőereje nem volt egyenletes, a széles, szalag alakú, csak egyszerűen görbített és nem hajlított rugók tartósabbnak bizonyultak. (A tekercsrugókat a gyútűnél és a dugattyús záraknál — Vetterli, Henry, Martini, Mauser, Chassepot — használták.)

A puskák űrmérete 11 mm körüli lett, tömegük 4—5 kg-ra csökkent. Megtöltésük mindössze 3 fogást igényelt, a puskák többsége percenként 10—12 lövés leadását tette lehetővé, akár 1600—1800 m távolságra is.

A XIX. század második felében lezajlott háborúkban már megmutatkoztak az egyszerűbben tölthető és gyorsabban tüzelő hátultöltő puska előnyei az elöltöltővel szemben. A porosz hadsereg sikerét — más tényezők mellett — nem utolsósorban a jobb fegyverének köszönhette. A hátultöltő puskák igazi hatása a harcászatra az 1870/71. évi porosz—francia háború idején mutatkozott meg.[80] A történelem folyamán ez a háború volt az első, amelyben a hadviselő felek hátultöltő, huzagolt puskákkal álltak egymással szemben. (A franciák Chassepot-gyútűs puskákkal, a németek nagyrészt a Dreyse-gyútűs puskával.)

80 *Lugs, J.*: 78. o.

Megnevezés	Puska hossza		Puska tömege		Csőhossz mm	Huzagok sz.	Irányzék típusa	A lövedék		A töltet tömege g	A töltény súlya g	A célzott lövések száma percenként	A szurony típusa
	szuronnyal	szurony nélkül	szuronnyal	szurony nélkül				formája	tömege g				
	mm	mm	g	g									
Gyútűs puskák													
Porosz 1841 M. 15,43 mm-es Dreyse-pu.	1925	1425	5200	4900	862	4	csapó	makk	21	4,85	38,5	6—7	Háromélű döfő
Francia 1866 M. 11,44 mm-es Chassepot-pu.	1870	1305	4680	4050	826	4	lépcsőkeret	hegyes	24,5	5,5	32	10	Jatagán
Csapózáras puskák													
Angol 1853/56 M. 14,6 mm-es Snider—Dixon-pu.	1816	1372	4520	4140	930	3	lépcsőkeret	hegyes	31,1	4,5	46,1	9	Négyélű döfő
Orosz 1856/68 M. 15,24 mm-es Krnka-gyalogs. pu.	1847	1359	4890	4480	909	4	íves	hegyes	36,87	5,07	55,04	6	Háromélű döfő
Osztrák 1854/67 M. 13,9 mm-es Wänzl-gyalogs. pu.	1812	1328	4655	4250	886,6	4	állókeret	hegyes	29,7	4,4	41	6	Négyélű döfő
Osztrák 1854/67 M. 13,9 mm-es Wänzl-különcs. pu.	1531	1057	4130	3730	598,4	4	csapó	hegyes	29,7	4,4	41	6	
Osztrák 1862/67 M. 13,9 mm-es Wänzl-vadászkurtály	—	1100	—	4410	649	4	íves	hegyes	29,7	4,4	41	6	
Osztrák 1867 M. 18,84 mm-es Wänzl—Albini-gátpuska	—	1336	—	7000	922	4	íves	hegyes	82,79	13,85	118,7		
Svájci 1863/67 M. 10,5 mm-es Milbanc—Amsler-puska	1860	1380	5020	4670	926	4	íves negyedelő	hegyes	20,4	3,75	30,5	10	Négyélű döfő

Megnevezés	Puska hossza		Puska tömege		Csőhossz mm	Huzagok sz.	Irányzék típusa	A lövedék		A töltet tömege g	A töltény tömege g	A célzott lövések száma percenként	A szurony típusa
	szuronnyal	szurony nélkül	szuronnyal	szurony nélkül				formája	tömege g				
	mm	mm	g	g									
Tömbzáras puskák													
Svájci 1867 M. 10,4 mm-es Peabody-mesterlövész puska	—	1320	—	4220	720	4	lépcsőkeret	hegyes	20,4	3,75	30,5	10	Négyélű döfő
Angol 1871 M. 11,43 mm-es Martini—Henry-pu.	1684	1246	4600	3950	846	7	lépcsőkeret	hegyes	31,1	5,5	48,3	12	Jatagán
Bajor 1869 M. 11 mm-es Werder-puska	1786	1308	5000	4265	838,7	4	lépcsőkeret	hegyes	21,96	4,3	36	12	Jatagán
Belga 1871 M. 11 mm-es Comblain-polgárgárda puska	1710	1210	5000	4300	835	4	lépcsőkeret	hegyes	25	5	41	12	Jatagán
Gerendelyzáras puskák													
Osztrák—magyar 1867 M. 11 mm-es Werndl-puska	1859	1280	5223	4480	843	4	lépcsőkeret	hegyes	20 28	4,01 5	32,4	10	Jatagán
Zárdugattyús puskák													
Orosz 1871 M. 10,66 mm-es Berdan II.-puska	1854	1343	4618	4218	823	6	lépcsőkeret	ogivál	24,1	5,07	42,5		Négyélű döfő
Olasz 1870 M. 10,4 mm-es Vetterli-puska	1910	1345	4970	4200	862	4	íves	ogivál	20,4	4	30		Jatagán
Svájci 1870 M. 10,35 mm-es Vetterli—Schmidt-kadétpuska	1630	1150	4000	3000	680	4	negyedelő	ogivál					
Német 1871 M. 11 mm-es Mauser-puska	1813	1345	5235	4500	855	4	csapó	ogivál	25	5	42		Feltűzhető oldalfe.
Holland 1871 M. 11 mm-es Beaumont-puska	1832	1320	4685	4350	830	4	keret	ogivál	25	4,25	43		Jatagán
Francia 1874 M. 11 mm-es Gras-puska	1870	1305	4680	4050	826	4	keret	ogivál	25,4	5,25	43,8		Kard-szurony

A szemben álló felek kézi lőfegyverei már nagymértékben eltértek egymástól. A francia Chassepot-puska hatásos lőtávolsága 1500 lépés volt, a porosz Dreyse-puskáé 700 lépés. A Chassepot-puska tűzgyorsaságban is felülmúlta a Dreyse-puskát. 1866-ban a gyalogsági tűz által okozott veszteség: 90% a Dreyse- és 79% a Lorenz-puska által. A tűzgyorsaság aránya a Lorenz- és a Dreyse-puska között 1:5 1870/71-ben a gyalogsági tűz okozta veszteség: 70% Dreyse, 94% a Chassepot-puska által; a tűzgyorsaság aránya 5:8.

Az 1866. évi háború még nem alakította ki az új fegyvereknek megfelelő harcászatot, 1870-ben mind a francia, mind a német hadsereg a kovás fegyverek idejében kialakult vegyes, oszlop- és csatárlánc-taktikát alkalmazta. A megnövekedett gyalogsági és tüzérségi tűz a nagy tömegeket összesűrítő, tömör harcalakzatokban óriási veszteségeket okozott. A korszerű, nagy hatású fegyvereknek már nem megfelelő, elavult oszlopharcászat válsága már a háború kezdetén megmutatkozott, teljes csődje 1870. augusztus 18-án, St. Privat község megrohamozásakor bizonyosodott be. A németek megkísérelték, hogy az ellenség tűzkörletén — amikor még az ő kisebb távolságra ható fegyverük nem érvényesült —, századoszlopokban, gyorsan áthaladjanak. A gyorsan és nagyobb távolságra lövő francia fegyverek tüzében azonban az egységek felállítása lehetetlenné vált, a felbomlott oszlopok lövészrajokban folytatták a harcot. Ezen kívül még egy jelentős változás is történt. Az addigi lépésmenet a támadásnál — kényszerből — futólépéssé alakult át, nem a hadvezetőség engedélyével, hanem a szükség hatása alatt.

„Ettől fogva a századoszlop, mint harci forma felett is ki volt mondva az ítélet, nem kevésbé mint a zászlóaljoszlop és a vonal felett: felhagytak minden kísérlettel, hogy ezentúl bármiféle zárt csapatokat kitegyenek az ellenséges fegyvertűznek és a harcot a német részről már csak azokban a sűrű lövészrajokban folytatták, amelyekre az oszlop idáig — a becsapódó golyózápor alatt — rendszerint már magától felbomlott, amelyek ellen azonban felülről mint szabályellenes ellen küzdöttek... A katona megint csak okosabb volt a tisztnél, az egyetlen csataformát, mely a hátultöltő puska tüzében eddig bevált, ő találta meg ösztönszerűen és a vezetés ellenszegülése ellenére eredményesen keresztül is vitte. [81]

A hátultöltő, gyorstüzelő gyalogsági fegyverek szükségszerűen megváltoztatták a harcászat addig alkalmazott formáit és kialakították az új fegyvereknek megfelelő új harcászatot. Az addigi harceljárásoknál az oszlopok rohamát az előretolt csatárlánc tüze előzte meg, ami az ellenség sorainak csupán a megingatását célozta. A csatárlánc tűzharca után indult meg az oszlopok rohama. Ezt a harcot a tűz és a mozgás elszakítottsága jellemezte. Másképpen alakult a helyzet az oszlopok felbomlása után a rohamozó csoportoknál, amelyek tüzükkel már nemcsak az ellenség sorainak előzetes gyengítését, hanem megsemmisítését is célul tűzték ki. Így jött létre a tűz és mozgás egysége. A rohamoszlopok alkalmazása idején az oszlopok tömörségében rejlő erő, az elsöprő szuronyroham volt az ellenség legyőzésének fő eszköze. 1866 után minden állam hadvezetősége elvetette a szurony jogosultságát, kivéve Oroszországot, ahol Szuvorov mondása „A golyó balga, csak a szurony a hős" még az 1870-es években is kifejezésre jutott a szabályzatokban.

A porosz—francia háborútól kezdve — a tüzérségi tűz mellett — a gyalogsági fegyverek tömeges célzott tüze vált a harcászat gerincévé. Ezek a harcászatban végbemenő gyökeres fordulatok forradalmi jelentőségűek, mivel a háború gépi korszaka hadművészetének első elemeit jelentették. Sajátossága a

81 *Engels:* Anti-Dühring. Budapest, 1974. 166—167. o.

puska történetének, hogy a harcászatra gyakorolt hatásának ez az utolsó szakasza akkor következett be, amikor technikai tökéletesedése tulajdonképpen még nem érte el csúcspontját, viszont az évekkel később kialakult, sokkal tökéletesebb puskatípusok lényegesen már nem hatottak a harcászatra. A látszólagos ellentmondás feloldásánál nem hagyhatjuk figyelmen kívül a XIX. század második felében a technika területén bekövetkezett változásokat. A huzagolt, hátultöltő egylövetű puskák a kapitalista társadalomban kifejlődő gyáriparnak a hadsereg számára gyártott első korszerű termékei voltak.

A puska mellett ekkor még más — nagyobb hatású — gyalogsági fegyverek nem álltak a hadsereg rendelkezésére, a harcot — a tüzérség támogatásával és a lovasság részvételével — mindenekelőtt a gyalogos puskája döntötte el. Ezért a korszerű lőfegyver hatása a harc kimenetelére — más tényezők mellett — döntő lehetett. Az egyre erősödő gyáripar az 1870—71. évi háború után már nem csak a kézi lőfegyvereket gyártotta tökéletesebb formában, hanem csakhamar létrehozott újabb, a puskánál sokkal hatásosabb fegyvereket is, a géppuskát és a gyorstüzelő ágyút.

A puska azonban ekkor még a katonatömegek pótolhatatlan fegyvere; továbbfejlesztése és gyártása hosszú ideig feladat maradt. A tökéletesítések mégsem jelentettek olyan jelentőségű minőségi ugrást, mint a gépi működési elveken felépülő, még korszerűbb fegyverek megjelenése. Ha a puskán véghez vitt változások a használhatóságot növelték is, ezek nem voltak olyan jelentősek, hogy a harcászatra döntő hatásuk lett volna. Ez a szerep a kialakuló korszerűbb fegyverek és a puska későbbi *együttes* feladata lett.

MŰHELY

ZACHAR JÓZSEF

ISMERETLEN KORAI HADELMÉLETI HUNGARICA

A XVIII. század háborúit a feudális abszolutizmusból sarjadt, jól kiképzett zsoldosokból álló, nagy létszámú, állandó hadseregekkel vívták Európában. E hadseregek léte olyan katonák nagy tömegét feltételezte, akik a katonáskodást tartós, lehetőleg életre szóló mesterségnek tekintették. A szükséges létszámot kezdetben toborzás útján, önkéntesekkel igyekeztek biztosítani, akik a társadalmi felemelkedés, vagy csak a puszta megélhetés reményében a katonai szolgálatra vállalkoztak. Az idők folyamán, egyrészt a létszám állandó növelése, másrészt a gazdasági fejlődés iránya és üteme mind szűkebbé tette az önkéntesség bázisát. Akkor a szükséges számú katona biztosítása érdekében áttértek az összeírásra, majd egyre erőszakosabb eszközöket alkalmaztak, kényszertoborzáshoz és katonafogáshoz folyamodtak. Ezzel párhuzamosan természetszerűleg fokozatosan romlott az állandó hadseregek emberanyaga. Végül már nem egyszer idegen uralkodó alattvalóit, hadifoglyokat, sőt fegyenceket kényszerítettek katonáskodásra. Az érzelmi és erkölcsi kötődés hiánya azt eredményezte, hogy ezek a katonák, zsoldjuk elmaradása, vagy magasabb zsold reménye esetén, az első adandó alkalommal egyszerűen odébbálltak.

Ilyen hadakkal az ellenség ellen vonulni csak úgy lehetett, hogy a legszigorúbb utasításokkal szabályozták a menetet, táborozást, manőverezést és csatarendet. Csatákra, különösen döntő csatákra, egyre ritkábban került sor. Az állandó hadseregek jellege által szükségszerűen kialakult vonalharcászat ugyanis még a győztes félnél is azt eredményezte, hogy a folyamatos ellenséges össztűz — célzott lövések nélkül is — súlyos veszteségeket okozott, ugyanakkor a veszteségek a lehetővé vált tömeges dezertálások következtében még tovább fokozódtak. A fegyverben állók nagy létszáma miatt lehetetlen volt továbbá a szükséges élelem és takarmány egyidejű szállítása, vagy a rekvirálásra hagyatkozás. Még a raktárélelmezés és -takarmányozás bevezetése mellett is nehéz volt az előrenyomulás dinamikájának, a cselekvőképességnek a biztosítása. A cselekvőképességet egyébként a késő tavaszi — kora őszi szűk időhatárok is erősen behatárolták.

Így a főerők egymás ellen vonulása helyett a háború sikeres megvívása érdekében előtérbe került az ellenséges hadak erejének és mozgásának felderítése, az ellenséges utánpótlás zsákmányul ejtése, az ellenséges szállítási és összeköttetési vonalak, fontos terepszakaszok, sáncok, erődök, várak, városok, raktárak birtokba vétele, az ellenséges futárok foglyul ejtése, egyáltalán az ellenséges szándékok kifürkészése érdekében a fogolyejtés, az ellenség állandó nyugtalanítása a menetein és táborain való rajtaütésekkel, cselvetésekkel, lesállításokkal, megtévesztő manőverekkel, váratlan erőfölény létrehozásával, ugyanakkor

a saját menet és tábor biztosítása, a saját szállítási és összeköttetési vonalak fenntartása, a saját utánpótlás eljuttatásának garantálása, az ellenséges manőverek elhárítása, a váratlan ellenséges akciók megakadályozása, a foglyul ejtettek kiszabadítása, az elvesztett utánpótlás visszaszerzése.

Mindezen harcelemek meghatározó sajátossága a mozgás. Így egyre inkább előtérbe került a könnyűcsapatok alkalmazása. Ekkor figyelt fel egész Európa elsődlegesen a magyar huszárokra, továbbá az orosz kozákokra, a lengyel ulánusokra és a más országbeli irreguláris harcosokra. Megkezdődött ezeknek az erőknek az egyes haderőkbe való betagolása. Ennek során alakulhattak — nagy számú magyar bevonásával — huszárezredek a század folyamán a Habsburg-birodalmon kívül a Francia Királyságban, a Porosz Királyságban, az Orosz Birodalomban, a Bajor Választófejedelemségben, az Egyesült Németalföldi Tartományokban, a Dán Királyságban, a Svéd Királyságban, továbbá kisebb huszárkötelékek még a Lengyel Királyságban, a Spanyol Királyságban, a Portugál Királyságban, a Szárd Királyságban, a Pfalzi Választófejedelemségben, a Hannoveri Választófejedelemségben, Württemberg Hercegségben, Braunschweig Hercegségben, a Badeni Őrgrófságban és Hessen-Kassel Tartománygrófságban.

A könnyűcsapatokkal vívott küzdelmeket, a nagy koalíciós háborúknak nem a döntő erőkkel, hanem csupán egyes kikülönített kötelékekkel megkísérelt összecsapásait a kortársak, az egyes hadjáratokra töredezett *nagyháború*tól való megkülönböztetésül, összefoglalóan *kisháború*nak nevezték. Szinonimaként szerepelt még a *különítményháború* vagy a *portyázóháború* kifejezés is e harcmóddal kapcsolatosan.

A kisháború sajátosságaival kezdettől foglalkozott a korabeli hadelméleti irodalom. A XVIII. század közepéig azonban még a legjelentősebb művek[1] is csak érintőlegesen tárgyalták a kisháború kérdéseit, így ezeknek gyakorlati jelentősége a harceljárás fejlődését tekintve nem volt, nem lehetett.

Az osztrák örökösödési háborút követően azután, az 1750-es években, egymás után, három olyan mű látott napvilágot, amely kimondottan, egészében a kisháborúról szólt és a későbbi gazdag kortárs irodalom alapját képezte. Mindhárom munka szerzője katona volt, aki a korábban megjelent írások tanításait ötvözni tudta saját harci tapasztalataival. Az így megszületett saját művek azután — egyik a másik után — a kisháború kézikönyvévé válhattak, és e kérdéskörben máig útmutatást nyújtanak.

Időrendben elsőként 1752-ben Párizsban *De la Croix* tette közzé *Traité de la petite guerre pour les compagnies franches* (Értekezés a kisháborúról a szabadcsapatok részére) című művét. A szerző ötven évig katonáskodott a francia haderőben, kezdetben egy szabad huszárszázad élén állt. Pályafutását tábornokként fejezte be.[2]

Ezt követte 1756-ban az ugyancsak Párizsban kiadott *La petite guerre ou traité du service des troupes légères en campagne* (A kisháború, avagy értekezés a könnyűcsapatok hadiszolgálatáról) című művével *Grandmaison*, aki még műve címlapján tudatta magáról, hogy „lovas alezredesi kinevezéssel kapitány a fland-

1 A teljesség igénye nélkül ebből a szempontból feltétlenül megemlítendők a következők: *Ville, Antoine de:* Le Gouverneur. Paris, 1674.; *Fleming, H. F. v.:* Der Vollkommene Teutsche Soldat. Leipzig, 1726.; Histoire de Pollybe traduite du grec, avec un commentaire, par *M. de Folard*. Amsterdam, 1729.; Mémoires de *M le marquis de Feuquières*, contenant ses maximes sur la guerre et l'application des exemples aux maximes. Amsterdam, 1731; *Maurice Comte de Saxe:* Histoire sur l'art de la guerre. Paris, 1732.; Réflexions militaires et politiques, traduites de l'Espagnol de *M le marquis de Santa Cruz de Marzenado*, par M de Vergy. Paris, 1738.; *Puysegur:* Art de la guerre. Paris, 1743.; *Frédéric le Grand:* Les principes généraux de la guerre, appliqués à la discipline des troupes prussiennes. (1748) Oeuvres de Frédéric le Grand. XXVIII. k. Berlin, 1866.; *Turpin de Crissé:* Essai sur l'art de la guerre. Paris, 1754.; *Ray de Saint Genies:* Art de la guerre. Paris, 1754.

2 *Jähns, Max:* Geschichte der Kriegswissenschaften, vornehmlich in Deutschland. München, 1891. 3. k. 2711. o.

riai szabadcsapatban". Ő is több évtizedig szolgált a francia uralkodó haderejében.[3] Mindkét mű megjelent a hétéves háború idején németül is, Stuttgartban, illetve Koppenhágában, utóbbi pedig 1785-ben újabb kiadásban Bécsben is.[4]

Mielőtt a harmadik alapmunkát említenénk, hangsúlyoznunk kell, hogy a két mű didaktikusan azonos felépítéssel a következő témákat tárgyalja: a könnyűcsapatok szükségessége és hasznossága; a könnyűlovas és könnyűgyalogos harcosokkal szemben támasztott követelmények; a fegyverzettel, felszereléssel és lóval szembeni elvárások; a könnyűcsapatok felállításának módja; a szükséges tisztek és altisztek állítása, ezek feladatai; a könnyűcsapatok harceljárásai: menet- és táborbiztosítás, lesvetés, rajtaütés, zsákmányszerzés, futárejtés lovasokkal vagy gyalogosokkal, nappal vagy éjszaka; a könnyűcsapatok ellátása; a tisztek szükséges málhája.

A harmadik alapmű az, amely figyelmünkre különösen méltó. Ez ugyancsak francia nyelven *1759-ben Hágában* jelent meg a következő barokk címmel: *Le partisan ou l'art de faire la petite-guerre avec succès selon le génie de nos jours. Détaillé sur des plans propres à faciliter l'intelligence des dispositions et de tous les mouvemens nécessaires aux troupes legères, pour réussir dans leurs marches, leurs embuscades, leurs attaques et leurs rétraites. Avec une méthode aisée pour guérir promptement des facheux accidens qui surviennent ordinairement aux hommes et aux chevaux durant la campagne.* Vagyis magyarul: A portyázó, azaz a kisháború sikerrel való megvívásának művészete korunk eszméje szerint. Részletezve saját vázlatokon a könnyűcsapatok szükséges elhelyezése és mozgatása megértésének megkönnyítésére, hogy sikert arassanak menetükkel, lesvetésükkel, rajtaütésükkel és visszavonulásukkal. A hadjárat során embereknél és lovaknál közönségesen bekövetkező gátló balesetek gyors gyógyítását célzó módszerrel.

E mű kiadója az a *H. Constapel* volt, aki azokban az években a felvilágosodás szellemében fogant tudományos és szépirodalmi munkák sorát is nyilvánosságra segítette.

A még bővebben tárgyalandó mű szerzőjéről később szólunk. Előbb azt említjük meg, hogy a szerző személye mellett a mű egykori és máig ható nagy sikerére is fel kellett figyelnünk. Angol fordítása *R. Griffiths* kiadásában már *1760-ban* megjelent *Londonban* ezzel a címmel: *The partisan, or The art of making war in detachment. With plans proper to facilitate the understanding of the several dispositions and mouvements necessary to light troops, in order to accomplish their marches, ambuscades, attacks and retreats with succes. Tr. from the French (...). By an officer in the army.*

Ezt követte *1765-ben Stuttgartban C. F. Cotta* német nyelvű kiadása: *Der Partheygänger, oder die Kunst den kleinen Krieg zu führen, (...). Aus dem Französischen übersetzt und mit Anmerkungen erläutert.* Ez a fordítás és jegyzetelés a későbbi neves német hadtudós, *Ferdinand Friedrich von Nicolai* (1730—1806) munkája volt.[5]

Az angol kiadás változatlan formában *1769-ben Londonban* ismét napvilágot látott, majd *1785-ben* a német fordítás *Johann Thomas Edler von Trattner* udvari nyomdász kiadásában *Bécsben* is megjelent. Egyes jelek arra utalnak, hogy a fennmaradt, azonos kiadási évet feltüntető francia nyelvű példányok későbbi változatlan utánnyomásból is származhatnak.

3 Uo. 2712. o.; *Ortenburg, Georg* (Kiad.): Th. A. le Roy de Grandmaison: La petite guerre. Osnabrück, 1972. XXVII. o.

4 *Ortenburg*, XXVIII. o.; *Kunisch, Johannes:* Der kleine Krieg. Studien zum Heerwesen des Absolutismus. Wiesbaden, 1973. 10. o.

5 *Kunisch*, 8. o.

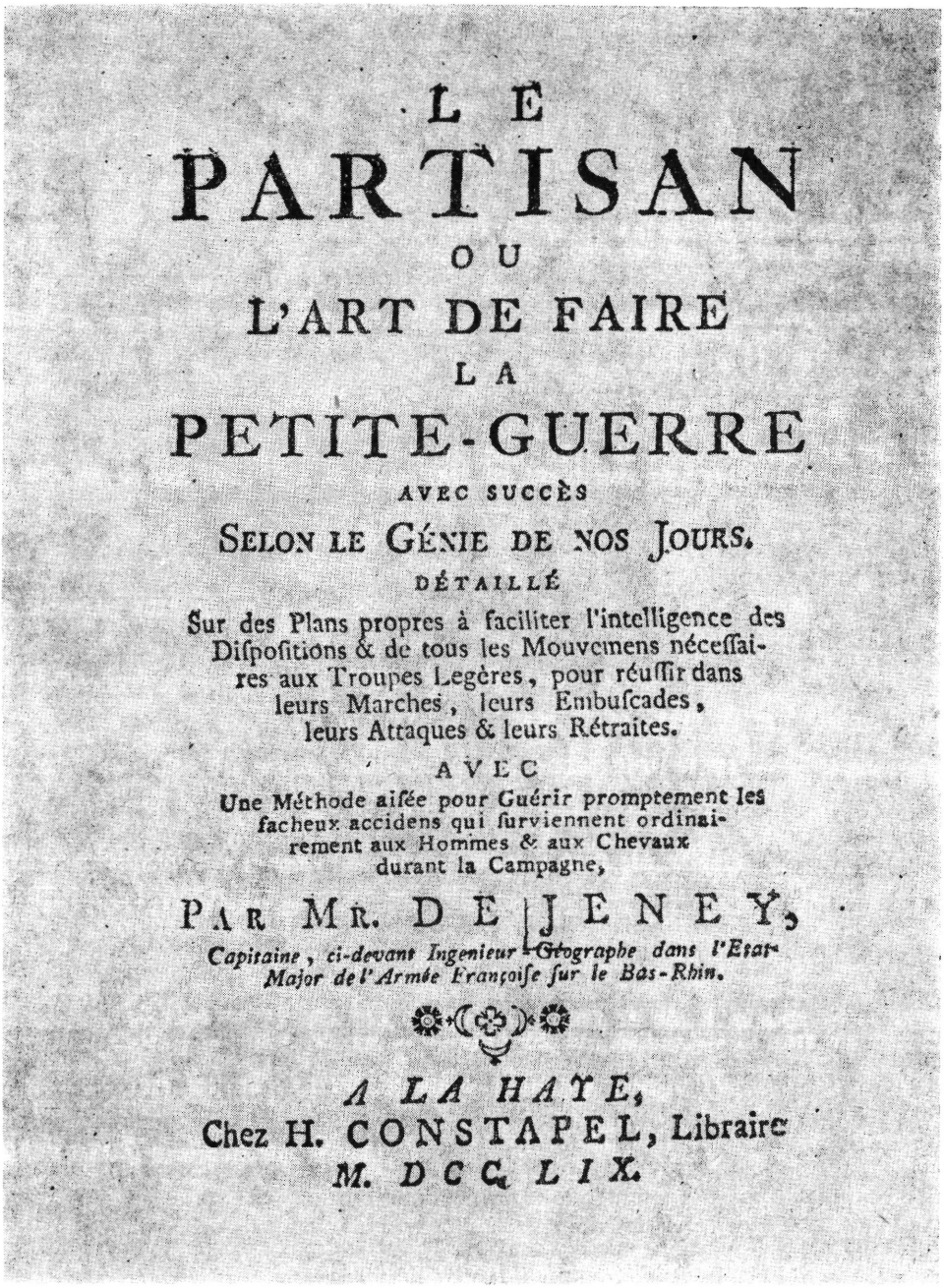

LE
PARTISAN
OU
L'ART DE FAIRE
LA
PETITE-GUERRE
AVEC SUCCÈS
SELON LE GÉNIE DE NOS JOURS,
DÉTAILLÉ
Sur des Plans propres à faciliter l'intelligence des Diſpoſitions & de tous les Mouvemens néceſſaires aux Troupes Legères, pour réuſſir dans leurs Marches, leurs Embuſcades, leurs Attaques & leurs Rétraites.
AVEC
Une Méthode aiſée pour Guérir promptement les facheux accidens qui ſurviennent ordinairement aux Hommes & aux Chevaux durant la Campagne,
PAR Mr. DE JENEY,
Capitaine, ci-devant Ingenieur-Géographe dans l'Etat-Major de l'Armée Françoiſe ſur le Bas-Rhin.
A LA HAYE,
Chez H. CONSTAPEL, Libraire
M. DCC. LIX.

A három világnyelven gyors egymásutánban ismertté vált mű azonnal a kisháború nélkülözhetetlen kézikönyve lett. Amikor például az ifjú *Gerhard Johann David von Scharnhorst* (1756—1813) *1782*-ben megjelentette *Militärbibliothek* című összeállítását, „a hadtudományok legjelesebb gyakorlati könyvei"

Der
Partheygänger
oder
die Kunst
den kleinen Krieg zu führen.
Durch
den Herrn von Jeney.
Aus dem Französischen übersetzt und mit Anmerkungen erläutert.
LABOREET FAVORE
WIEN,
gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattnern,
k. k. Hofbuchdrucker und Buchhändler.
1785.

között a kisháborúnál Grandmaison és II. Frigyes műve mellett ezt jelölte meg.[6] *Nicolai* meghatározó jelentőségű főművénél (*Die Anordnung einer gemeinsamen Kriegsschule für alle Waffen. Ein Entwurf. Stuttgart, 1781.*) alapve-

6 Vö.: *Jähns*, 1787. o.

tésként használta. Valamennyi kortárs kisháborús műben[7] visszatükröződnek a „*Le partisan*"-ban megfogalmazott gondolatok. Itt jegyezzük meg azt is, hogy a portyázó harcos megnevezéseként a XVII—XVIII. század fordulóján megszületett francia „*partisan*" szó e mű hatására terjedt el Európa-szerte, és vált máig hatóan általánosan ismert fogalommá minden nyelvben.[8]

A „*Le partisan*" jelentősége korunkban is jól ismert a kisháborúval foglalkozó szakemberek előtt. *Robert Higham 1972*-ben *London*ban megjelentetett *A Guide to the Sources of British Military History* című művében a XVIII. századi angol hadügyi fejlődést tárgyalva, a könnyűgyalogság térnyerésével kapcsolatban emeli ki e művet (126. o.). *Werner Hahlweg 1968*-ban *Darmstadt*ban kiadott *Lehrmeister des kleinen Krieges von Clausewitz bis Mao Tse-Tung und Che Guevara* című művében ugyanúgy a XVIII. századi előfutárok között említi a „*Le partisan*" szerzőjét (10. o.), mint ugyancsak *1968*-ban *Stuttgart*ban közzétett *Guerilla. Krieg ohne Fronten* című könyvében (28. o.). Utóbbi művében több ízben is bővebben idéz a „*Le partisan*"-ból. Így e mű alapján ismerteti, milyen tulajdonságok voltak kívánatosak a kisháborúban a vezénylő tisztek esetében, mennyire a kisháborút tekintették a XVIII. század második felében a tulajdonképpeni hadiiskolának a nagyháborúval kapcsolatosan is, milyen alapelvek szerint és milyen gyakorlati megvalósítással vívták sikeresen a kisháborút, mennyire felértékelődött a hadügy gyakorlati fejlődésében a kisháború (29—31. o.). *Johannes Kunisch 1973*-ban *Wiesbaden*ben publikált *Der kleine Krieg. Studien zum Heerwesen des Absolutismus* című műve ugyancsak több ízben foglalkozik a „*Le partisan*"-nal a fentiekkel azonos kérdéskörök érintésénél (8—12. o.). Grandmaison klasszikus művének reprint kiadója, *Georg Ortenburg*, az *1972*-ben *Osnabrück*ben közzétett előszóban a kisháborús elmélet kialakulásáról szólva, amikor felsorolja a hadtudomány Grandmaison utáni művelőit, a sort a „*Le partisan*" szerzőjével nyitja és Clausewitz-cel zárja (XXIX—XXX. o.).

Elérkezett az ideje, hogy felvessük a kérdést, ki is volt a „*Le partisan*" szerzője. Az eredeti kiadás a következőt közli: „*Mr. de Jeney, capitaine, ci-devant ingenieur-géographe dans l'état-major de l'armée françoise sur le Bas-Rhin*", vagyis „nemes Jeney kapitány úr, aki azelőtt az alsó-rajnai francia hadsereg főparancsnokságánál mérnök-geográfus volt". Az angol kiadások a szerzőt egyszerűen csak „*Mr. de Jeney*"-nek nevezik, míg a német nyelvű fordítások ugyancsak megelégszenek a „*Herr von Jeney*" megnevezéssel.

A francia hadseregbéli szolgálatra való utalás alapján a kortársak egyértelműen franciának tekintették a szerzőt. Ezt később sem vonták kétségbe, így *Max Jähns* hadtudományi rendszerező művében a legnagyobb természetességgel

7 A teljesség igénye nélkül feltétlenül kiemelendők a következők: Der kleine Kriegskunst oder Gedanken über den Gebrauch, die Einrichtung und Verrichtungen der sog. leichten Völker. Frankfurt, 1760.; *P. J. v. P. (Platen):* Der Husar im Felde oder kurzgefasste Maximum des Husaren-Métier. Leipzig—Berlin, 1762.; *Baron de Würst:* L'art militaire du partisan. La Haye, 1768.; *Ray de Saint-Genies:* L'officier partisan. Paris, 1769.; *Vernier:* Instruction concernant la petite guerre. Basel, 1773.; *Comte Olivier de Chavannes:* Observations sur les troupes légères. London, 1774.; *sv. Ewald:)* Gedanken eines hessischen Offiziers, was man bei Führung eines Detachements im Felde zu tun hat. Kastel, 1774.; *Karl Griesheim:* Pflichten des leichten Reiters. Warschau, 1777.; *Georg v. Wissel:* Der Jäger im Felde. Göttingen, 1778.; *Comte de la Roche-Aymon:* Essai sur la petite guerre. Paris, 1780.; *(Kleist:)* Regeln und Anmerkungen für Offiziers überhaupt und Hussarenoffiziers insbesondere über den Dienst im Felde. Frankfurt—Leipzig, 1780.; *Kirckpatrick:* Observations on the expediency of a plan for a corps of light troops. London, 1781.; Traité sur la constitution des troupes légères. Paris, 1782.; *v. Zanthier:* Versuch über die Lehre von Detachements. Dresden, 1784.; *(v. Seidl:)* Vom Dients der leichten Kavalerie im Felde. Dresden. 1784.; *Lacnée de Cessac:* Le guide des officiers particuliers en campagne. Paris, 1785.; *(I. v. Ewald:)* Abhandlung über den kleinen Krieg. Kassel, 1785.; *G. M. v. Bolstern:* Der kleine Krieg. Magdeburg, 1789.; *A. Emmerich:* The partisan in war. London, 1789.; *(Valentini:)* Abhandlung über den Krieg und über den Gebrauch der leichten Truppen mit Rücksicht auf den französischen Krieg, von einem preussischen Offizier. Mit Anmerkungen von *v. Brenkenhoff.* Berlin, 1799.; *C. v. Decker:* Der kleine Krieg. Berlin, 1822.

8 Vö.: *Kunisch*, 12. o. Ezt támasztja alá, hogy a fenti lábjegyzetben felsorolt művek milyen feltűnő mértékben vették át a címbe a „partisan" szót.

a „*Le partisan*"-t a francia kisháborús irodalomba sorolta be, amellyel kapcsolatosan így fogalmazott: „Az (osztrák — Z. J.) örökösödési háború alatt a francia szabadcsapatok a magyar és szláv könnyűosztagokkal kerültek harcérintkezésbe. (...) Ebből a különítményháború meglepő formája alakult ki. (...) Ez a tapasztalat alkalmat nyújtott az önálló irodalmi mozgalom kibontakozására."[9] Jeneyről semmilyen más felvilágosítással sem tudott szolgálni, minthogy „a Nagyvezérkar berlini levéltárának birtokában van ettől a Jeneytől egy emlékirat »*Des chevaux de Frise ambulantes*« (A beteg friz lovakról — Z. J.) címmel amelyet a nagy királynak (ti. II. Nagy Frigyesnek — Z. J.) *1765-ben* nyújtott be."[10]

Jeney franciaságával kapcsolatosan napjainkig semmi kétség sem merült fel. 1973-ban azonban *Johannes Kunisch* már említett művében egészen váratlanul „*a németalföldi de Jeney*"-ről szól (8. o. 11. sz. lj.), teljesen nyilvánvalóan a mű eredeti megjelenési helyéből levont téves következtetéssel. Ugyancsak Kunisch az, aki a Habsburg-birodalmat leegyszerűsítve „osztráknak" nevezve, kimondja a következőt: „Ha az instrukciós írások műfaját a szerzők hadseregek szerinti hovatartozóságának a szempontjából vizsgáljuk, úgy azt a figyelemre méltó tényt kell megállapítanunk, hogy azok között a tisztek között, akik a kisháborúval elméletileg foglalkoztak, feltűnően kevesen vannak, akik az osztrák hadüggyel közvetlenül vagy közvetve kapcsolatban álltak. Figyelemre méltónak azért tűnik ez az eredmény, mert éppen az osztrákok voltak azok, akik a kisháborút azoknak a lehetőségeknek a teljes kihasználásával vívták, amelyeket annak korlátozott harcászati tevékenységi köre egyáltalán nyújthatott. A számos parancsnok egyike sem (...) vállalkozott arra, hogy rendszerezően összefoglaló tan- vagy kézikönyvet vessen papírra a kis csapatkötelékek szolgálata számára. (...) Nyilvánvalóan nem volt igény az osztrák hadseregben ilyenfajta írások iránt, mivel könnyűcsapatainak jellege (...) miatt szükségtelennek, sőt hátrányosnak tűnhetett, hogy a kisháború szellemét, valamint technikai mibenlétét elméletileg közvetítsék nekik." (9—10. o.)

Johannes Kunisch nézetével homlokegyenest ellenkezőleg, jelen közlemény szerzője nem tudta elképzelni, hogy a kisháború első számú mestereinek tekintett magyarok, akik a XVIII. században Európa szinte minden haderejében felbukkantak, sőt nemegyszer vezető szerephez jutottak, ne érezték volna szükségét, hogy elméleti és gyakorlati ismereteiket papírra vessék. A Habsburg-hadseregben szolgáló reguláris huszár- és hajdúezredeket, valamint vármegyei és katonai határőrvidékbeli kiállítású szabadkötelékeket vezénylő tiszteknek valóban nem volt szükségük a kisháború elméleti megközelítésére és ez alapján utasításaik szabályzattá formálására, hiszen beosztott katonáik nem egyszer náluk is jobban ismerték e harcmód minden sajátosságát, vagy maguk is közülük emelkedtek ki. Másként állt a helyzet az idegenbéli könnyűcsapatok élén álló magyar tisztek esetében. A XVIII. század során a magyar katonai emigráció minden jelentősége mellett is nagyobbrészt mégis a befogadó ország katonáinak az élén álltak, és azokkal valóban meg kellett ismertetin a portyázóháború sajátosságait. Elsődleges természetesen a gyakorlati oktatás volt, de elméletileg akadhatott olyan magyar tiszt, aki írásban is összegezte mondandóját. Erre utal *Fáber Krisztián Farkas* báró, ezredes 1759-ben Kassán megjelent *Hadi embernek oktatása* című művének ez a mondata: „Az hadi mesterséget se könyvből, se tanítótól, sem más írásból nem lehetett tanulnunk, hanem amit néha egynehány vezérek és tisztek önnön magoknak feljegyezgettek, és nékünk kezünkhez került, hasznunkra vált." (110. o.)

9 *Jähns*, 2710. o.
10 Uo. 2712. o. Vö.: *Jähns*, IV. k. 11. f. 6—9. o.

Ilyen megközelítéssel a szakirodalomban való első találkozás pillanatától kezdve nem volt kétséges a szerző számára, hogy Jeneyben *idegenbe került magyar tisztet lásson.* Hipotézise igazolását azzal kezdte, hogy a magyar szerzők műveinek repertóriumaiban fellapozta Jeney nevét. Nagy meglepetéssel kellett tudomásul vennie, hogy sem *Petrik Géza* bibliográfiája,[11] sem *Apponyi Sándor* két *Hungarica* című műve,[12] sem *Szinnyei József* gyűjteményes munkája[13] nem tünteti ezt fel. De nem említi Jeneyt vagy művét *Kosáry Domokos* sem.[14]

Ekkor a szerző *Bosznayné dr. Rákóczy Rozáliának,* a Hadtörténeti Múzeum Könyvtára vezetőjének segítségét kérte. A bibliográfiai kutatás teljes egészében negatív eredménnyel járt. Rákóczy Rozália egyetlen korábbi könyvészeti műben sem talált arra vonatkozó adatot vagy utalást, hogy a *„Le partisan"* szerzője magyar lenne.[15] Hiába kutatott Rákóczy Rozália ezt követően a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kézirattárában *Gulyás Pál Magyar Könyvészet* című cédulagyűjteményében is. Ugyancsak nem tud Jeneyről, mint magyar szerzőről a Magyar Nemzeti Bibliográfia retrospektív szerkesztő bizottsága sem. Az MTAK-ban, az Országos Széchényi Könyvtárban, a budapesti, debreceni, pécsi és szegedi Egyetemi Könyvtárban sem lelhető fel e szerzőre való utalás.

Az egyik leggazdagabb nyugat-európai hungarica-gyűjteménnyel rendelkező intézmény, a göttingai Niedersächsische staats- und Universitätsbibliothek szintén nem rendelkezik *Jeney* művével, és így nem is tartja őt nyilván. (*Kesztyűs Tibor: Katalog der finnisch-ugrischen Bestände, einschliesslich Geschichte, Recht, Wirtschaft und Natur Finnlands und Ungarns.* Göttingen, 1977.)[16]

Az első magyar nyelvű hadtudományi összegezésekben sincs semmiféle utalás sem Jeneyre, sem a *„Le partisan"-ra.* Ezek a művek a következők: *Jung János: Hadi mesterséget tárgyazó szükségesebb tudományoknak summás előadása.* 2 kötet, Pest, 1807. és 1808.; *Szekér Aloysius Joachim: Hadi tudomány.* Pest, 1807.; *Zalárdi Jakkó László: Az újhadi tudomány.* Pest, 1809.; *Raksányi Imre: Honvédelmi Szövétnek.* Pozsony, 1848. (*Balló István* kollégám szíves közlése, amelyért ezúton is köszönetet mondok.) Végül nem bukkan fel ez a név vagy mű *Kiss Károly* (1793—1866) katonai írásaiban sem. (Vö: *Ács Tigor: Tudós és katona.* Budapest, 1982.)

Kezdetben még a mű magyarországi kerestetése is eredménytelennek látszott. Az OSzK 13.315/1982. számú válaszlevele szerint a *„Le partisan"* nem szerepel a Központi Címnyilvántartóban a Külföldi Könyvek Katalógusában. Ugyancsak nem fordul elő ez a mű *A magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia Tanári Nagykönyvtárának címjegyzékében* (Budapest, 1910) sem. A szerzőnek Rákóczy Rozáliával az OSzK-ban közösen elvégzett kutatása ugyancsak negatív eredménnyel járt. Sem a mű címe, sem a mű szerzője alapján nem bukkant elő sem a régi, sem az új nyilvántartásban. Jelen közlemény szerzője akkor váratlan ötlettől indíttatva az OSzK Katalógusában is megnézte a megfelelő címszót.

11 *Petrik Géza:* Magyarország bibliográphiája 1712—1860. 4 k. Budapest, 1888—1892.

12 *Apponyi Sándor:* Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. 2 k. Budapest, 1900—1902.; *uő:* Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher. 4 k. München—Budapest, 1902—1927.

13 *Szinnyei József:* Magyar írók élete és munkái. 14 k. Budapest, 1891—1913.

14 *Kosáry Domokos:* Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. 3 k. Budapest, 1954—1970.

15 A két fő mű e szempontból: *Bod Péter:* Magyar Athenas avagy az Erdélyben és Magyar-országban élt tudós embereknek (...) historiájok. Nagyszeben, 1766.; *Sándor István:* Magyar könyvesház, avagy a magyar könyveknek kinyomtatások ideje szerént való rövid említésök. Győr, 1803. A nyugat-európai utazásai és bécsi tartózkodása során könyvtárát személyesen gazdagító Teleki Sámuel gróf (1739–1822) látókörből kiesett a militania, ilyen jellegű magyar művekkel nem gyarapította gyűjteményét. Így az ő könyvtárában nem lelhető fel Jeney munkája. L. M. Bibliotheca Samuelis S. R. J. Com. Teleki de Szék. Pars I–IV. Viennae, 1796–1819.

16 Ezúton is őszinte köszönetet mondok Bosznayné dr. Rákóczy Rozália rendkívüli segítőkészségéért, az általam felvetett kérdés felkarolásáért és több éves fáradozásáért.

Nagy meglepetésére a szerzői besorolásban ott találta a hágai eredeti kiadású mű eredeti katalóguscédulájának fotómásolatát. Ez alapján az eredeti jelzet „IX. Mil. 369. t" volt. Nyilvánvaló, hogy a felvételkor a szerző alapján *nem tekintették külföldi könyvnek,* így azok katalógusába nem került be, ugyanakkor *nem vették fel hungaricának* sem. A korai nyilvántartásokból Rákóczy Rozáliának eddig csak annyit sikerült megtudnia, hogy ez a mű nem az alapító Széchényi-törzsanyaghoz tartozik. Valószínűleg nem csak a könyvtáralapító Széchényi Ferenc gróf, hanem a nemzetnek adományozott gyűjtemény tudós könyvtári őre, Horváth István sem ismerte a szerzőt és művét. Nem vette fel ugyanis Jeneyt közel száz kötetes írói és tudóslexikonába (OSzKK, Quart. Lat. 1313/30.). Nyilvánvaló, hogy történeti és egyéb kutatásai során nem találkozott e művel (OSzKK, Fol. Hung. 1200.). A Jeney-könyv jelenlegi OSzK-jelzete 101.113, és ez 1919-es, vagy azt megelőző leltárba vételre utal. Ez a jelzet egyébként az egykori katalóguscédula fotómásolatán van átvezetve, ebből következően bibliográfusi feldolgozása mindeddig még nem történt meg, egyéb besorolás szerinti katalóguscédulák sincsenek.

A „*Le partisan*" fellelhető példányai utáni kutatás eddig azzal az eredménnyel járt, hogy az 1759-es hágai kiadás az OSzK-n kívül megvan a párizsi Bibliothèque National,[17] a hágai Bibliotheek aan de Universiteit, az amsterdami Bibliotheek aan de Universiteit, a nyugat-berlini Bibliothek der Freien Universität, az oldenburgi Landesbibliothek,[18] a londoni British Museum[19] és a washingtoni Library of Congress[20] gyűjteményében. Az 1760-as és 1769-es londoni kiadás ugyancsak Washingtonban,[21] az 1765-ös stuttgarti kiadás ismét Párizsban.[22] míg az 1785-ös bécsi kiadás a bécsi Kriegsarchiv[23] és a freiburgi Universitäts-Bibliothek[24] gyűjteményében lelhető fel. Figyelemre méltó körülmény, hogy a British Museum nem rendelkezik a két angol kiadás egyikével sem, sőt az angol nyelvű fordítás kézirata sincs meg a könyvtárban.[25]

Az eredeti francia nyelvű Jeney-művek közül az OSzK-ban őrzöttet és az Oldenburgban levő xeroxmásolatát volt eddig módunkban tanulmányozni. A „*Le partisan*" nyolcadrétíven (16 cm) jelent meg 176 oldal, azaz 11 ív terjedelemmel, 10 számozatlan oldalnyi előszóval és 7 vázlatmelléklettel. A két példány főszövege azonos nyomás, mert a 109. és 111. közti oldalt 110 helyett mindkettőben tévesen 100-as számozással látták el, és egyébként is teljesen megegyezik. Az oldenburgi lehetett azonban az exkluzívabb kiadás. Erre utal, hogy annak körülvágásakor még egyszer olyan széles margót hagytak, mint a budapestinél. Feltételezésünket megerősíti, hogy a műhöz csatolt kiadói katalógus (*Catalogue des livres nouveaux et autres qu'on trouve chez H. Constapel, Libraire à la Haye 1759.),* amely pontosan egy ívnyi, az oldenburgi példányban újra „A" ívjelöléssel fut, míg a budapestinél a főszöveg „A—L" ívjelölését, folyamatosan „M" ívjelöléssel követi. Végül megerősíteni látszik hipotézisünket az a tény is, hogy az előszót követő figyelmeztetés szerint a 7 vázlatmellékletet a 46., 66., 82., 108., 124., 136., és 148. oldal után kell behelyezni. Az oldenburgi példányban valamennyi vázlat a helyére illesztve van bekötve, míg a budapestinél hiányzik a II. és a IV. vázlat, a VI. pedig tévesen a 134. oldal után van beragasztva. Az OSzK-ban levő példány egykorú barna fatáblás bőrkötésű, gerincén aranymintázat és a „*Le partisan*" rövidített cím található. A példány-

17 Catalogue Général des Livres Imprivés de la Bibliothèque Nationale, 1124. o.
18 OSzK 13.315/1982. sz. tájékoztatója.
19 OSzK 19.245/1983. sz. tájékoztatója.
20 The National Union Catalog, 279. k. 199. o.
21 Uo.
22 Catalogue Général des Livres Imprivés de la Bibliothèque Nationale, 1124. o.
23 Katalog der Bibliothek-Abtheilung des k. und k. Kriegs-Archivs. Wien, 1896. I. k. 1. r. 580. o.
24 OSzK 19.244/1983. sz. tájékoztatója.
25 OSzK 19.245/1983. sz. tájékoztatója; British Library Catalogue of editions to the Manuscripts 1756–1789. British Museum Publ. Ltd., Bristol–London, 1977.

ban korábbi tulajdonosra való utalás, sem pedig bármiféle lapszéli jegyzet sincs. Így valószínűleg nem szakembertől került be ez a példány. Ugyanez a helyzet az oldenburgi kötet esetében is.

Jeney művének tartalmi áttekintése előtt azt a meglepő megállapítást kell tennünk, hogy a kor szokásával szakítva, nem szerepel benne ajánlás a kor valamelyik jeles személyiségéhez. A szerző előszava visszafogott, személyes hangú és tárgyszerű. Már első mondatával leszögezi: *„Ez a mű, amelyet itt van szerencsém átnyújtani a közönségnek, bizonyosan nem érdemli meg a kerek egész értekezés címét."* Munkáját a következőkben szerényen *„kis esszének"* nevezi. Elhatárolja magát *„a hadművészeti gondolataikat részletező ügyes íróktól"*, mivel *„reflexióim forrásaként soha nem állt más rendelkezésemre, mint a nehéz szolgálat"*. Az egész műből viszont egyértelműen átvilláglik, hogy a megelőző kisháborús műveket ismerte, nem egyszer ellent is mond megállapításaiknak. Akkor ismét szerényen visszafogja mondandóját: *„Ne gondolják, hogy én itt bírálni akarom ezeknek a híres íróknak a műveit!"* Majd hozzáteszi: *„Tehát csak minden embernek azzal a természetes szabadságával élek, hogy közölhesse megfigyelését kora elfogadott gyakorlatával kapcsolatosan, hogy kifejthesse nézeteit anélkül, hogy ezzel mások munkáját csorbítaná."* Befejezésül visszatér a bevezető gondolathoz, és megismétli, hogy műve megírásának célja *„könnyű bevezetés a kisháború jelen század szellemének változásai szerinti gyakorlatába"*. Végül ismét csak ezzel a szerény mondattal zárja az előszót: *„Miután kifejtettem szándékomat és bevégeztem munkámat, az előbbi tisztasága menthetné utóbbi hibáit."*

Ez az előszó eleve elhárítja azt az egyébként jogos feltételezést, hogy esetleg nem saját mű, hanem más szerző fordítása jelent volna meg Jeney neve alatt. A kor szokása ezt megengedte volna, ez esetben azonban erről szó sincs, *Jeney eredeti művét saját neve alatt tette közzé*, ő maga a *„Le partisan"* szülőatyja.

Maga a *„Le partisan"* 14 fejezetre tagolódik. Az egyes fejezetek címe egyértelműen utal a tartalomra: *„I. A partizáncsapatról, II. A partizántól megkövetelt tulajdonságokról. III. Az újoncok kiválasztásáról, ruházatáról és fegyverzetéről. IV. A lovak és a lófelszerelés kiválasztásáról és a lovakról való gondoskodásról. V. A gyakorlatozásról. VI. Az alárendeltségről. VII. A rejtett menetek biztosításáról. VIII. Az őrhelyek kiválasztásáról és az ezek megtartását célzó biztosításról. IX. A felderítésnél szükséges óvintézkedésekről. X. A rajtaütésről. XI. A lesállásról. XII. A visszavonulásról. XIII. Arról az azonnali segítségről, amelyet a hadjárat idején a könnyűcsapatoknál legközönségesebben előforduló betegségekkel kapcsolatosan lehet nyújtani. XIV. Azokról a biztos módszerekről, amelyekkel a hadjáratban a lovak szolgálatát közönségesen akadályozó bosszantó balesetek többsége gyorsan meggyógyítható."*

Már a tartalomjegyzék pontos felidézése is jelzi azt a *gazdag mondanivalót*, amelyet Jeney roppant fegyelmezetten, minden mellékes mozzanatot mellőzve, röviden és mégis rendkívül olvasmányosan közöl olvasóival. Minden gondolatából sugárzik a tapasztalt csapattiszt egyénisége, aki mondanivalója igazságáról a gyakorlatban már maga gyakran meggyőződött.

További részletesebb tartalmi ismertetés helyett áttérünk arra, hogy a *„Le partisan"*-t abból a szempontból is gondosan tanulmányoztuk, mit mond a szerző saját magával kapcsolatosan, utal-e nemzeti hovatartozására, korábbi életútjára. Ebből a szempontból az a legfontosabb közlése, hogy amikor magát

más szerzőktől elhatárolja, ezt írja: „*Ők olyan ékesszólóan fejtették ki elméletüket, hogy én azt nem vagyok képes utánozni, mivel olyan nyelven kell kifejeznem gondolataimat, amely számomra idegen.*" Jeney tehát egyértelműen tudtul adta, hogy nem francia szerző. (Tegyük hozzá: francia szövegét olvasva egyáltalán nem ez az érzésünk, gondosan átfésült, szépen megfogalmazott, választékos stílusú a műve. Ez persze részben a kiadót is dicsérheti.) Azt nem mondta ki, hogy melyik nép fia, de erre már következtetni lehet abból, a máig meglepetést keltő követelményből[26] is, miszerint „*a partizán tudjon latinul, németül és franciául, hogy szóváltásba elegyedhessen mindazokkal a nemzetekkel, amelyeket felderít.*" (8. o.) A latinul tudás a XVIII. századi Európában elsődlegesen már csak Magyarországon támasztott követelmény volt. Bizonyára személyes nyelvismeretét vetítette ki a szerző követelményként. Ugyanis ő, aki közölte magáról, hogy „*mérnök-geográfus*", azt az igényt is támasztotta, hogy a partizánkötelék vezetőjének „*álljon rendelkezésére néhány jó geográfus, aki képes a térképre szabatosan berajzolni a seregek menetvonalait, táborait és mindazokat a helyeket, amelyeket fel kell deritenie*" (8. o.).

A továbbiakban Jeney több ízben is egyértelműen szól a magyarságról, magyar vonatkozásokról. A III. fejezetben például az újoncok kiválasztásával kapcsolatban így ír: „*A gyalogságot mindenfajta nemzet alkothatja, bár a franciák és a liège-iek előnyben részesítést érdemelnek jóakaratukra tekintettel. A lovasság azonban megkívánja, hogy amennyire csak lehetséges, magyarokat és németeket kapjunk, természetesen a lovak kedvelőit és különösen azzal a tehetséggel megáldottakat, hogy a lovakat táplálják, azokról gondoskodjanak és azokat járassák; mindezt Európa más nemzetei csak hosszú szoktatás után csinálják.*" (15. o.) Az öltözékről szólva így folytatja: „*A gyalogosokat és dragonyosokat nem lehet előnyösebben felöltöztetni, mint porosz módra. (...) A huszárokat, mint a magyar királynő huszárait.*" (15. o.) A fegyverekkel kapcsolatosan ez a véleménye: „*Az egyenes kard helyett, amilyent a dragonyosok Németországban közönségesen viselnek, adjanak nekik íveltet, a huszárokéhoz hasonlót.*" (16. o.) A lovakra áttérve, elsőként a „*magyar lóról*" mondja, hogy „*alkalmas a kisháborúra*" (18. o.). A lófelszerelésnél is ez a megállapítása: „*Ami a lófelszerelést illeti, a magyarokét részesítem előnyben, azt akarom ezzel mondani, hogy a szárított fából készült, jól illeszkedő nyerget. Ez a legkönnyebb, és sohasem sebzi fel a lovat, csak ha a lovas rosszul helyezi fel, rosszul tartja magát, vagy elmulaszt a nyereg alá takarót tenni.*" (19. o.) Végül az egyik lóbetegség gyógyítását így kezdi: „*A magyarok azt ajánlják . . .*" (172. o.)

Mindezek a részletek *közvetett módon* ugyan, de mégis *Jeney magyarságának bizonyítását jelentették* jelen közvélemény szerzője számára. Most már egyértelműen és tudatosan azt a Jeneyt kezdte keresni, aki a „*Le partisan*" szerzője lehetett. Mivel az elmúlt évtizedben elsődlegesen a XVIII. századi magyar katonai emigráció kutatásával foglalkozott, számos adattal rendelkezett az e néven különböző európai hadseregekben szolgáltakkal kapcsolatosan. Mielőtt a korábban és újabban feltárt adatokból, mintegy mozaikokból megkísérelte összeállítani az életpályát, mindenesetre tisztázni kívánta azt is, vajon mégis nem egy németalföldiről van-e szó. Ezirányú megkeresése is negatív eredménnyel járt, a Holland Hadilevéltár közlése így szólt: „Jeney úr nemzetiségéről számunkra semmi sem ismeretes. (...) Arra következtetünk, hogy nemes Jeney esetében valószínűleg egy francia tisztről lehet szó."[27] Nos Jeney maga írta le, hogy francia szolgálatban állt ugyan, de nem francia volt.

26 Vö.: *Kunisch*, 30. o. 12. sz. lj.
27 A Koninklijke Landmacht, Bevelhebber der Landstrijdkrachten, Sectie Militaire Geschiedenis 07—1332—1550/83. sz. tájékoztatója.

coup moins propre à ſe tenir bien ferme & droit ſur la Selle.

Il eſt donc viſible qu'un Cheval, incommodé d'un tel poids, ne ſauroit ſoutenir la fatigue dans les grandes courſes, que doivent faire ſi fréquemment les Dragons & les Huſſards. Dans leur ſervice ſur tout, où le Cavalier monte toujours le même Cheval: il ſeroit impoſſible que, ſous un homme lourd & peu ferme, le Cheval reſiſtât quelque tems, ſans ſe bleſſer. Parlà on peut concevoir, qu'un Garçon de cinq Pieds, un ou deux Pouces, eſt le plus propre à être Dragon, ou Huſſard.

Toute Recrue d'Infanterie, comme de Cavalerie; doit être de vingt, juſqu'à trente cinq Ans. Il eſt aiſé d'en trouver de cet âge: même en pleine marche: on en rencontre partout. La jeuneſſe eſt fort inclinée, pour le Service de la Petite Guerre. Pluſieurs même portent la paſſion, au point qu'ils offrent & donnent encore de l'argent aux Enrolleurs, pour être engagés.

L'In-

L'Infantèrie peut ſe former de toutes ſortes de Nations; quoique les François & les Liégeois méritent quelque préférence, par rapport à leur bonne volonté. Mais la Cavalerie requiert qu'on y reçoive, autant qu'il eſt poſſible, des Hongrois & des Allemans, naturellement amateurs des Chevaux; & doués d'un talent particulier, pour les nourrir, les penſer & les conduire: ce que les autres Nations de l'Europe ne pratiquent, qu'après de longues habitudes.

L'Habillement des Troupes Légères, doit être leſte, nullement peſant, ni embarraſſant. Les Fantaſſins & les Dragons ne ſauroient être plus avantageuſement vétus, qu'à la Pruſſienne: ayant durant l'Hiver, ſous la Veſte, une Camiſole de bonne ſerge épaiſſe, doublée ſur la Poitrine. Les Huſſards, comme ceux de la Reine d'Hongrie. Il ne faut pas appréhender que le froid les incommode: c'eſt alors qu'ils ſe portent mieux; à moins que les vivres ne leur manquent: j'entens le Pain, la Viande & le Brandevin;

Most már a kutatás időrendjét félretéve, a szűrőn fennakadt adatok alapján, a „*Le partisan*" szerzőjéről jelen pillanatban a következő ismerteekkel rendelkezünk:

A XVIII. században jeles személyiségként ismertté vált *Jeney kereszt*neve

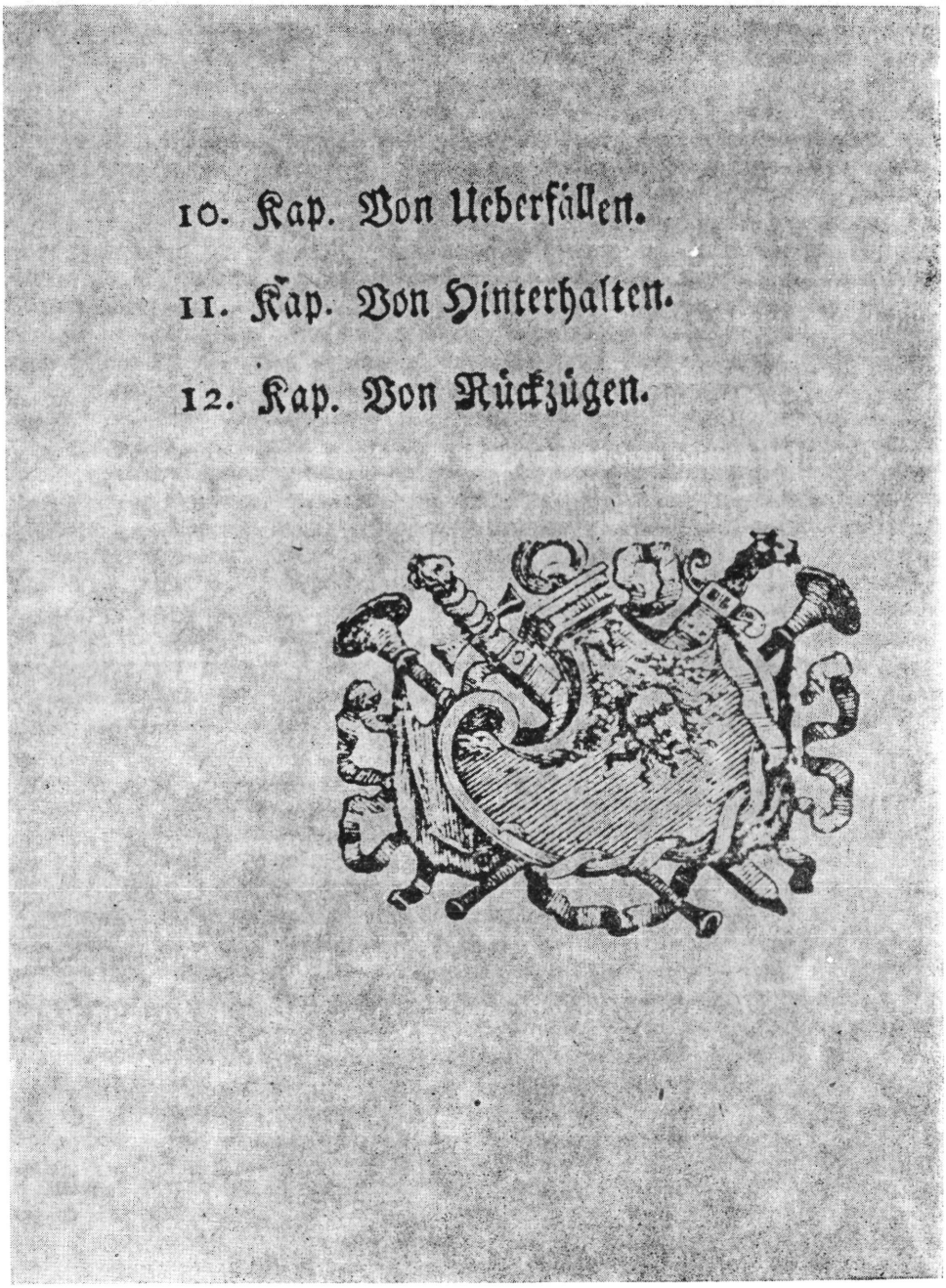

Lajos és Mihály volt. Korántsem meglepő módon francia és porosz forrásokban Lajos (illetve franciásan Louis), míg osztrák forrásokban Mihály (illetve németül Michael) névvel szerepel, amennyiben egyáltalán feltüntették keresztnevét.[28]

28 Bibliothèque de la Ville Meaux, Manuscrits, Fasc. 110. fol. 41.; A bécsi Kriegsarchiv Z 1—30.969/1983. sz. tájé aoztatója; Vö.: *Fodor Ferenc:* A magyar térképírás. Budapest, 1952. I. k. 105. o.

A későbbiekben még részletezendő adatok szerint azonban nem kétséges, hogy egy és ugyanazon személyről van szó.

Porosz források mondják ki róla, hogy *erdélyi protestáns nemes*[29], maga mindenkor használta a nemességét jelző „de" vagy „von" toldalékot. Rá vonatkozó adatot sajnálatos módon nem tartalmaz sem *Nagy Iván* sem *Kempelen Béla* műve. Előbbi Erdélyben csak a borosjenői és a nagyenyedi Jeney-családról tud,[30] míg utóbbi szerepelteti még a gyulafehérvári, újtordai és gyéresi Jeney-családot is Erdélyben.[31] Az 1754/55-ös országos nemesi összeírásban feltüntetettek nem adnak semmilyen támpontot Jeney Lajos Mihály nemesi előnevének megállapítására.[32]

Ehhez váratlan segítséget talán az a tény nyújt, hogy az 1785-ös bécsi *„Le partisan"*-kiadásban a tartalomjegyzéket Trattner udvari nyomdász stilizált címerrel zárta le. Ennek ábrázolata: kék mezőben levágott, vérző törökfej, a pajzs mögött keresztben elhelyezett török és magyar kard, markolattal fölfelé, mindez pedig barokk szokás szerinti díszítőelemekkel keretbe foglalva. Ezek az elemek a legismertebbé vált borosjenői Jeney-címerben nem fordulnak elő, és a többi Jeney-családdal kapcsolatosan sem ismertek.[33] Kivételt képez azonban a gyéresi Jeney-család. E család őse, Jeney János, 56 katonatársával együtt 1610. május 1-én kollektív nemesi címerlevelet és — Gyéres székhellyel — birtokadományt kapott Báthory Gábor erdélyi fejedelemtől.[34] Jeney János és fia, Zsigmond nemességét 1649-ben III. Ferdinánd is megerősítette.[35] A nyilvánvalóan haditett elismeréseként kollektívan elnyert címer leírása pedig egyebek mellett ezt tartalmazza: „a zöld halom felett ezüst mezőben egymással keresztbe tett török és magyar kard, végeikkel fölfelé állítva, az ekként képezett felső jobb és bal oldali szögletekben egy-egy csillag, lenn balra fordult levágott vérző törökfej".[36] Az e címert meghatározó két legfontosabb elem stilizált címerré formálása és ezzel Jeney művének díszítése megengedi azt a hipotézist, hogy az udvari nyomdász tisztában lehetett a szerző családjával. Mivel azonban a szerző származásáról semmit sem közölt, pusztán e stilizált címerrel utalhatott erre. A továbbiakban mindenesetre ez alapján elsődlegesen *a gyéresi Jeney-család* történetéből remélünk a szerzőre vonatkozó további felvilágosításokat.

Eddigi ismeretünk szerint Jeney születési helyéről és időpontjáról közvetlenül sohasem nyilatkozott. Műve eredeti kiadásának előszavában azt állítja, hogy műve alapja *„huszonnégy hadjárat nehéz szolgálata, amelyet a könnyűcsapatokban nélkülözhetetlen fáradságos hadművészeti gyakorlással teljesített, zsenge ifjúságától kezdve kitéve magát a fáradtságnak és veszélynek Törökországban, Magyarországon, Sziléziában, Itáliában, Németországban, Flandriában és végül Vesztfáliában."* (Számozatlan 2. oldal.) Az 1785-ös bécsi kiadásban Nicolai ezt leegyszerűsítve így közli az olvasókkal: „A szerző azt mondja, hogy huszonnégy hadjáratot tett Törökországban, Magyarországon, Sziléziában, Itáliában, Flandriában és a Német Birodalomban." (3/a oldal.) A kor háborúit a mű keletkezésétől visszafelé követve semmiképpen sem érthető ez a huszonnégy hadjárat, egyszerűen nem volt ennyi, ha csak nem számítjuk be a Rákóczi-szabadságharc teljes idejét is. Ez a közlés kezdetben a kutatás számára rendkívül félrevezető volt.

29 Közli: *Kienast:* König Friedrich II. von Preussen und die Ungarn bis zum Hubertusburger Frieden 1763. Mitteilungen des k.u.k. Kriegsarchivs. Neue Folge, IX. k. Wien, 1895. 278. o.
30 *Nagy Iván:* Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 4—5. k. Pest, 1858. 332. o.
31 *Kempelen Béla:* Magyar Nemes Családok. Budapest, 1911. V. k. 265. o.
32 Uo. 266. o.
33 *J. Siebmacher's* grosses und allgemeines Wappenbuch. IV. k.: Siebenbürger Adel. Nürnberg, é. n. 178. o.
34 *Illésy János—Pettkó Béla:* A királyi könyvek jegyzéke a bennük foglalt nemesi czím, czímer, előnév és honosság adományozásának 1527—1867. Budapest, 1895. 255., ill. 263. o. Vö.: *Kempelen,* V. k. 228., ill. 265. o.
35 *Áldásy Antal:* A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei. 3. k. Budapest, 1937. 358. o.
36 *Kempelen,* I. k. 228. o.

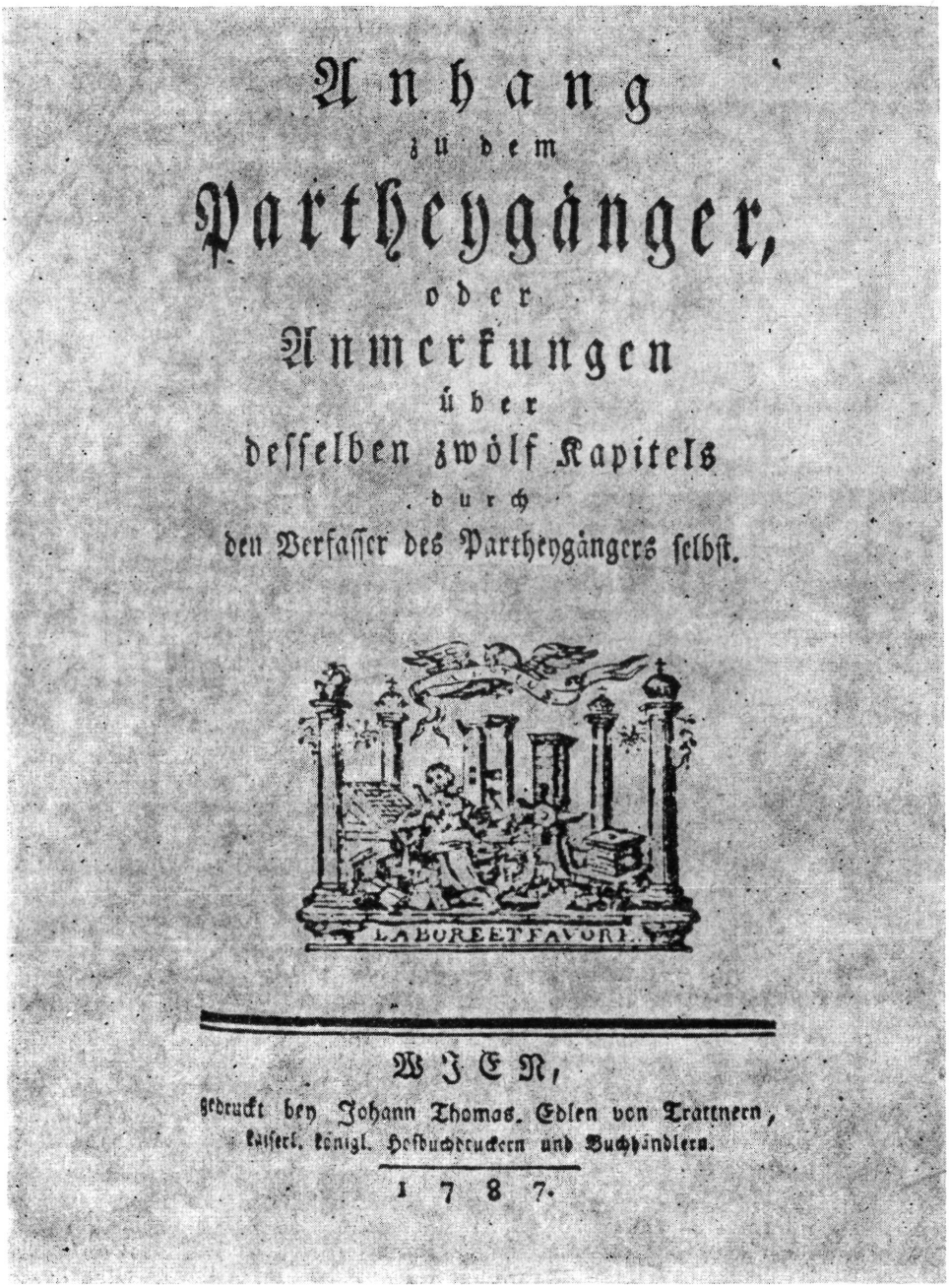

Anhang
zu dem
Partheygänger,
oder
Anmerkungen
über
deſſelben zwölf Kapitels
durch
den Verfaſſer des Partheygängers ſelbſt.

LABOREET FAVORI.

WIEN,
gedruckt bey Johann Thomas. Edlen von Trattnern,
kaiſerl. königl. Hofbuchdruckern und Buchhändlern.
1787.

A megoldást azonban maga Jeney adja meg. Így válik világossá, hogy nem a Rákóczi-szabadságharc egyik fegyveres szolgálatban megőszült, Jeney nevű tisztjével azonos. 1787-ben ugyanis Trattnernél a „*Le partisan*"-nal, pontosabban annak bécsi kiadásával teljesen azonos kivitelben közzétett egy kis füzetet

Anhang zu dem Partheygänger, oder Anmerkungen über desselben zwölf Kapitels durch den Verfasser des Partheygängers selbst. (Függelék a Portyázóhoz, vagyis megjegyzések annak tizenkét fejezetéről a Portyázó szerzőjétől magától) címmel. (Itt jegyezzük meg, hogy a bécsi kiadás az eredeti mű utolsó két fejezetét is elhagyta, nem csak a szerzői előszót. Nicolai egyébként is rendkívül szabadon kezelte a fordított eredeti szöveget. Hozzá kell még azt is tennünk, hogy a kiadó az *„Anhang"* megjelentetését követően a még raktáron levő *„Le partisan"*-példányokhoz hozzáköttette ezt, és így egyben árulta. A bécsi kiadás valamennyi példánya 1797-ig elfogyott, már nem szerepel ugyanis az azévi kiadói katalógusban. Érdekes viszont, hogy ugyanakkor az árult könyvek között volt még abban az időben is Grandmaison és Nicolai műve.

A 42 oldalas, 1 vázlattal ellátott függelék elé Jeney számozatlan kétoldalas *A szerző emlékezése* című bevezetőt írt. Ezt így kezdi: *„A szerző elismeri a Portyázót a maga művének, habár csak ebben az évben, nyomtatásban kapta meg megtekintésre. Az előszó azonban nem az ő alkotása. Amikor a kéziratot elkészítette (...) 34 éves volt, következésképpen még túlságosan fiatal ahhoz, hogy 24 hadjáratot megtegyen, ma sem tud többet, mint 14-et ezekből felmutatni, amikor 65. életévébe lépett."* Ez alapján nagy valószínűséggel *1723-ban látta meg a napvilágot.* A bécsi Kriegsarchiv erre vonatkozó pontos adattal nem rendelkezik, ott úgy tudják, „1719 körül született".[37] Ez nyilvánvalóan túlságosan nagyvonalú megállapítás.

Jeney Lajos Mihály minden valószínűség szerint az *1737/39-es török háborúban,* a Habsburg-haderő valamelyik huszárezredében kezdte meg fegyveres szolgálatát. Erre utal, hogy a hadjáratokat felsorolva a törökországi és a magyarországi áll az első két helyen. Ez a háború ugyanis kezdetben oszmán fennhatóságú területen, majd magyar földön folyt. Életkora és az adatok hiánya arra enged következtetni, hogy *közhuszárként* indult el a katonai pályáján, oly sok később nevessé vált társához hasonlóan. Erre a török háborúra csak egyszer utal. Az *„Anhang"* 12. oldalán a törökök *„rémisztő kiabálással való támadásáról"* szól. Ez megerősíti előbbi feltételezésünket.

A Habsburg-haderővel kapcsolatosan a *„Le partisan"*-ban az elzászi hadszíntéren küzdő *„Esterházy gróf 300 lovas különítményéről"* (113. o.) és *„Palásti kapitányról, kora egyik legügyesebb portyázójáról"* (128. o.) szól. Két ilyen nevű tiszt együtt, eddigi ismereteink szerint, csak a Baranyay- (a későbbi 8.) huszárezredben szolgált az osztrák örökösödési háborúban. Az 1743. január 23-i ezredmustra szerint nemes Palásthy Ferenc hadnagyként és egy Esterházy gróf kornétásként szerepel, míg az 1748. november 20-i ezredmustra szerint Palásthy már főstrázsamester, míg Esterházy kivált az egységből.[38] Jeney az elzászi eseményeket időmeghatározás nélkül említi. Az ezredtörténet szerint 1743—1745 között több ízben is átkeltek portyázó különítmények a Rajnán.[39] Mivel Esterházyval és Palásthyval kapcsolatosan a franciák és bajorok elleni harcban a saját szerepéről is szól, és olyan részleteket közöl, amelyeket csak az események közvetlen résztvevője tudhatott, nyilvánvalóan *a Baranyay-huszárok között szolgált maga is,* legalábbis ezekben az években. Ez az egység azonban a korábbi török háborúban nem vett részt, így Jeneynek feltétlenül más kötelékben kellett kezdenie a katonáskodást. Ugyanakkor amint a *„Le partisan"* bevezetőjében önmagáról szólva említi, a Baranyay-huszárokat beve-

37 A bécsi Kriegsarchiv Z 1—30.969/1983. sz. tájékoztatója.
38 *Treuenfest, Gustav Ritter Amon von:* Geschichte des k.k. Husaren-Regiments Alexander Freiherr v. Koller Nr. 8. Wien, 1880. 164., ill. 188. o.
39 Uo. 164—178. o.

tették a szileziai háborúban és német-római birodalmi területeken is. Ez arra a feltételezésre vezet, hogy az osztrák örökösödési háborút már kezdettől ennek az ezrednek a kötelékében élte meg. Mivel a tiszti nyilvántartásokban ekkoriban még nem szerepel, *legfeljebb altiszt* lehetett. 1745 végétől a Baranyay-ezredet Itáliában a spanyolok elleni harcban vetették be.[40] A „*Le partisan*"-ban ugyancsak említést tesz a szerző itáliai szolgálatáról (Bevezető és 47. o.) és a spanyolok elleni tevékenységéről (148. o.), bár ugyancsak időmeghatározás nélkül. Ez is megerősíti korábbi állításunkat.

Az 1746-os hadjáratban a Baranyay-huszárezred Itáliában Maillebois marsall francia csoportosításával került szembe.[41] Erre vonatkozó utalást azonban már nem közöl Jeney. Minden valószínűség szerint az egyik akkori összecsapásban állt át a szemközti oldalra. Bercsényi László altábornagy, a francia huszárság főfelügyelője ugyanis 1747. július 23-i felterjesztésében azt kéri a hadügyminisztertől, hogy kinevezhesse saját huszárezredében hadnagynak nemes Jeney Lajost.[42] Ismerve azt a tényt, hogy Bercsényi minden átszököttet előbb közhuszár-szolgálattal tett próbára, egyértelműen *1746-ra datálhatjuk a franciákhoz távozását.* Azt a feltételezést, hogy már 1746-tól francia szolgálatban állt, megerősíti az „*Anhang*"-nak az a része, ahol Jeney az 1747. július 2-i lawfeldi csatával kapcsolatosan olyan részleteket közöl a Bercsényi-huszárok részvételéről, amelyeket csak egy Bercsényi-huszár ismerhetett. (12. o.) Talán éppen ebben a csatában hívta fel magára Bercsényi figyelmét. A tiszti rang és beosztás arra is következtetni enged, hogy talán már átszökése előtt, Habsburg-szolgálatban is elérte *legalábbis az első tiszti rendfokozatot és beosztást.* A Bercsényi-huszárezred nyilvántartásában 1747-től 1753-ig folyamatosan szerepel *Jeney hadnagy,* 1754-ben azonban már nem.[43]

Ekkortól lehetett saját szavaival *„az alsó-rajnai francia hadsereg főparancsnokságánál mérnök-geográfus".* A *„Le partisan"*-hoz csatolt vázlatok, amelyeket határozottan és ismételten *„saját alkotásai*nak" mond, jól képzett térképésznek mutatják. Felmerül a kérdés, vajon végzett-e mérnökiskolát. Az első ilyen jellegű intézmények valóban ekkoriban nyíltak meg, 1742-ben Drezdában, 1747-ben Bécsben, 1750-ben Mezière-ben, 1788-ban Potsdamban.[44] Ezek szerint a franciaországi Mezière-ben szerezhetett volna mérnöki kiképzést. Erre vonatkozóan forrásra azonban eddig még nem leltünk.

Ugyancsak nem tud „de Jeney" nevű hadmérnökről *Anne Blanchard* sem, aki e témában a teljes franciaországi levéltári anyagot feldolgozta, és összefoglaló művében *(Dictionnaire des Ingénieurs Militaires 1691—1791. Montpellier, 1981.)* valamennyi ismertté vált adatát közzétette, mégha az csak egy név is. Nem is látjuk szükségszerűnek az iskolapadban való továbbképzést. Ugyancsak 1750-től folyt a Francia Királyság felmérése és 1 : 86.400 léptékben való feltérképezése.[45] Elsődlegesen a határvidék rögzítése volt a fontos. Ezt nyilvánvalóan az ott állomásozó csapatok „mérnökkötelékeire" bízták. A Rajna mentén folyó ezirányú munkálatokba kapcsolódhatott be Jeney hadnagy. Homályosan erre utal az *„Anhang"* egyik mondata is. (41. o.) Talán személyes összeköttetés is lehetővé tette ezt, ugyanis 1748-tól az a Maillebois marsall volt elzászi vezénylő parancsnok, akihez feltételezésünk szerint egykor Jeney átszökött, vagy akinek a fogságába esett.

40 Uo. 180—182. o.
41 Uo. 144—164., ill. 183. o.
42 Bibliothèque de la Ville Meaux, Manuscrits, Fasc. 110. fol. 41.
43 Archives du Service Historique de l'Armée, Paris—Vincennes, Fasc. Xc—81.
44 *Lühe, Hans Ebert Willibald von der* (Szerk.): Militär Conversations-Lexikon. München, 1834. IV. k. 42. o.
45 *Csendes László:* Térképek történelmi forrásértéke. Bölcsészdoktori értekezés, ELTE, Budapest, 1977. 106. o

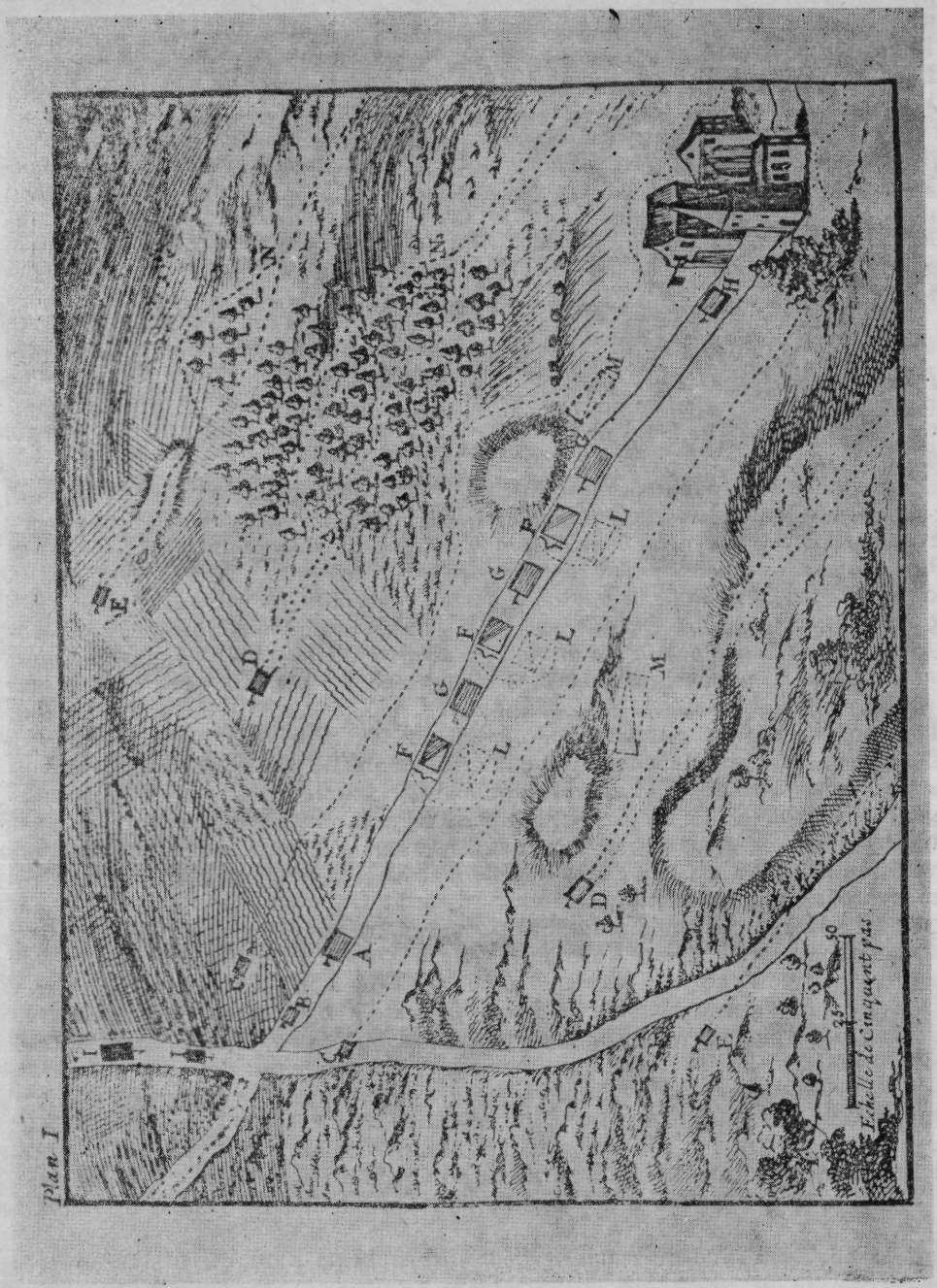

A Maillebois marsallal való személyes kapcsolat mibenlétét az „*Anhang*" bevezetőjében, bár kicsit későbbre vonatkozóan, maga Jeney közli, amikor a hét éves háború kitörésének idejéről így ír: „*Gróf Maillebois generális segédtisztje volt, amikor a kéziratát elkészítette*". A „*Le partisan*"-ban több helyen felidézi

az 1757-es hadjáratot, amelyre már a Bevezetőben utal. Bemutatja a vesztfáliai hadszínteret (79. o.), az ottani portyázóharcokba való bevetését egy százfős kötelék élén (63., ill. 103. o.), továbbá a téli szállásra vonulás idején Hannoverben végrehajtott karácsonyi rajtaütésben való részvételét (90. o.).[46]

Ekkor következhetett az el, hogy a fegyverszünetet kihasználva Maillebois kíséretében *Németalföldre távozott,* ahogyan erre az *„Anhang"* bevezetőjében utal. Miután pedig a *„Le partisan"* kéziratával elkészült, azt — ismét az *„Anhang"* szavaival — *„egy bizonyos Le Roi nevezetű úrra bízta"*, aki a kiadásról gondoskodott. Vajon nem az e nevet viselő Grandmaison húzódik meg a háttérben?

Németalföldről Jeney nem tért vissza francia szolgálatba. Máig tisztázatlan indítékok alapján onnan is továbbállt. *1758. szeptember 1-vel a porosz király hadseregében lett mérnök-kapitány.*[47] Ki kell emelnünk, hogy II. Frigyes mérnökkarában ekkoriban mindössze 5 mérnök-főstrázsamester, 21 mérnök-kapitány és 20 mérnök-hadnagy szolgált.[48]

Az elméleti mű papírra vetése mellett is a kisháborúban aktívan részt venni szándékozó Jeney, beosztását elfoglalva, azonnal felterjesztést juttatott el a porosz uralkodónak, *Erdély fellázítására.* Ebben *„gróf Kemény erdélyi kormányzó becsvágyára és függetlenségi törekvéseire"* való hivatkozással a következőt indítványozta: *„Meg kellene nyerni a Portát, hogy állítson ki egy 20 000 fős segélyhadat, hogy gróf Keményt ismét beiktassa a fejedelemségben. Amint megjelenne ez a segélyhad a határokon, kétségtelenül azonnal felkelne az egész nép, és néhány napon belül 50 000 fő gyülekezne. (. . .) A királynak csupán 4000 főnyi reguláris csapatot kellene odaküldenie, hogy felkelést szítson."*[49] Tudnunk kell, hogy a három sziléziai háború idején II. Frigyes vissza-visszatért arra a gondolatra, hogy a Habsburg-birodalom mielőbbi legyűrése érdekében szövetségre lépjen a szultánnal, akivel kapcsolatosan azt remélte, hogy egykori magyarországi birtokai visszaszerzésére ösztökélheti, míg a török hadrakelés siettetésére maga is foglalkozott egy magyarországi felkelés kirobbantásának tervével, ennek elősegítésére pedig elegendőnek talált egy, porosz szolgálatban állt magyarokkal végrehajtandó diverziót.[50] Ezúttal Jeney tervezetéről 1759. január 25-i válaszlevelében úgy nyilatkozott, hogy „a tervezet egész jó és jól kifundált", majd ezért kifejezte köszönetét, ám arra utalt, hogy „mégsem kíván egy ilyen távoli vállalkozásba kezdeni, mivel a dolgot előbb elő kellene készíteni.[51]

Jeney kapitányt a továbbiakban sem elégítették ki a kapott mérnökkari feladatok. 1760-ban így megvált addigi beosztásából, és egy *önálló szabadkötelékét állított fel,* „kelet-frizföldi önkéntesek" *(Volontaires d'Ostfriese)* elnevezéssel. Az 1760. december 23-i mustra szerint ebben két könnyűgyalogos- és egy huszárszázad szolgált.[52] Az *„Anhang"* egyik részlete megerősíti, hogy az 1763-as békekötésig e kötelék élén részt vett a harccselekményekben. (40. o.) A békekötés utáni katonai szolgálatáról mindeddig semmit sem tudunk. Bevezetőben említett 1765-ös beadványa azt sugallja, hogy még akkor is Frizföldön tartózkodott.

1769-ben azután főstrázsamesterként (őrnagyként) a poroszoktól átlépett a

46 Vö.: Mémoire du *comte de Maillebois* au sujet de la bataille de Hastembeck. Amsterdam, 1758.
47 *Kienast.* 279. o.
48 *Duffy, Christopher:* Friedrich der Grosse und seine Armee. Stuttgart, 1978. 184. o.
49 Politische Correspondenz *Friedrichs des Grossen* Berlin, 1879—1894. XVIII. k. 253. o.
50 Vö.: Uo. IV. k. 143., 149., 213. o., V. k. 256., 265., 306., 319., 336., 349. o., VI. k. 307., 523., 531., 534., 538., 557. o., VII. k. 230. o., VIII. k. 12., 148. o., IX. k. 134., 234., 288. o., XII. k. 399., 438. o., XV. k. 171. o., XVI. k. 196. o., XIX. k. 124., 218., 334. o.
51 Uo. XVIII. k. 45. o.
52 Der Siebenjährige Krieg 1756—1763. Kiad.: Der grosse Generalstab. Berlin, 1901. I. k. 2. r. 39. o. Vö.: *Kienast,* 279. o.

Habsburg-birodalom hadseregébe.[53] Abban az esztendőben a folyó orosz—török háborúra és az oroszellenes lengyel felkelésre tekintettel a bécsi kormányzat a háború kiszélesedésétől és esetleges török betöréstől tartott. Így elrendelte Erdély Moldvával és Havasalfölddel határos területeinek katonai felvételét, 1 : 28 800 arányú szelvényezését és e terület ehhez csatlakozó leírását. A katonai felmérést hamarosan kiterjesztették egész Erdélyre, majd a birodalom más területeire is.[54] Ebben a munkálatban jelentős erővel gazdagodhattak Jeney Lajos Mihály őrnagy személyében, aki maga is erdélyi születésű volt, ugyanakkor pedig mérnök-geográfusként és portyázó tisztként gazdag tapasztalatokkal rendelkezett és a geográfia iránti mély érdeklődését már korábban több ízben, így a *„Le partisan"*-ban is, határozottan tanúsította. Azt azonban nem tudni, úgy hívták-e haza, vagy maga kapott hírt, és ez alapján kerekedett fel.

1769—1773 között Jeney valóban Erdélyben *az I. katonai felmérésben tevékenykedett,* kezdetben porosz rangját megtartva, Fabris ezredes mellé beosztva, majd a munkálatok vezetésével megbízva. 1773—1775 között II. József egyenes utasítására a moldvai és havasalföldi határvidék felmérését és térképre ültetését irányította. Közben 1774-ben az uralkodó alezredessé léptette elő. 1775—1782 között a déli katonai határőrvidék és a horvát-szlavón területek felvételét irányította.[55] Újabb kimagasló térképész teljesítménye méltó elismeréseként 1783-ban ezredessé nevezték ki a szállásmester-törzsben.[56] 1784-től az akkori Belső-Ausztria, vagyis Stájerföld, Krajna, Karintia és Isztria felmérését irányította. 1787-ben Tirol felmérésével bízták meg, e munkálatok elvégzésére azonban már nem került sor.[57]

Az I. katonai felmérésben jelentős szerepet játszott *Jeney neve jól ismert a térképészeti irodalomban.* A térképész szakemberek kiemelik munkásságával kapcsolatosan, hogy az általa készített térképek „kiváló kartográfiai alkotások"[58], továbbá hogy „Jeney nemcsak az egykorú jelentések, hanem a térképek bizonysága szerint is az egész felvétel legtehetségesebb vezetőjének bizonyult" és így „megérdemli, hogy nevét a legkiválóbb magyar geodéták közé jegyezzék fel".[59]

Miután a nagy felmérési megbízatásokkal végzett, Jeney bizonyára Bécsbe igyekezett, hogy ott jelentkezzen további szolgálattételre. Akkor találkozhatott ifjúkori hadelméleti művével, annak két évvel korábbi bécsi kiadásában. A mű újraolvasása akkor az *„Anhang"* megírására ösztönözte. Az a tény, hogy művét az udvari kiadó bocsátotta a Habsburg-birodalom olvasóközönsége elé, már akkori nagy hazai tekintélyére utal. A kiadói-fordítói előszó hangsúlyozza, hogy „mivel a németek maguk a háborúnak ezt a részét oly kevéssé érintik, nem igényel mentegetőzést, ha azt ismertetjük meg velük, amit erről idegen nyelven írtak". (8/a o.) A szerző személyét ez a megfogalmazás is gondosan megkerüli. Amikor együtt említi *De la Croix, Grandmaison* és *Jeney* művét (2/b o.), nem indokolja, miért éppen ezt adja ki német fordításban. Bizonyára a szerző akkor már közismert Habsburg-birodalombéli tevékenysége is meghúzódhatott emögött.

Jeney Lajos Mihály életútjának utolsó szakasza már különösebb eseménnyel nem szolgál az utókornak. *Az uralkodó 1789. szeptember 13-án kinevezte vezér-*

53 A bécsi Kriegsarchiv Z 1—30.969/1983. sz. tájékoztatója.
54 *Borbély Andor— Nagy Júlia:* Magyarország I. katonai felvétele II. József korában. Budapest, 1932. 21. o.
55 Uo. 21—28. o. Vö: *Fehrentheil-Gruppenberg László:* Régi magyar földmérők. Térképészeti Közlöny 1937/3—4 232. o.; *Fodor Ferenc:* A magyar térképírás. Budapest, 1952. I. k. 105. o.
56 A bécsi Kriegsarchiv Z 1—30.969/1983. sz. tájékoztatója.
57 *Borbély—Nagy,* 18., ill. 28. o.
58 Uo. 22. o.
59 *Fehrentheil-Gruppenberg,* 232. o.

őrnaggyá, és egyúttal Ó-Gradiska erődítményparancsnoki beosztásába helyezte.[60] A Bécsben kiadott *Österreichischer Militäralmanach* 1790-től 1796-ig minden esztendőben lakonikus rövidséggel, még keresztnevét sem említve, csak ezt az egy tényt adja tudtul. Az 1797-es kötet azután a következőt közli: „Nemes Jeney vezérőrnagy és Ó-Gradiska erődítményparancsnoka 1797-ben elhunyt Pécsett." (276. o.) A bécsi Kriegsarchiv nyilvántartása szerint *halála 1797. február 26-án következett be.*[61]

Ezzel véget ért egy jellegzetesen XVIII. századi, ma is érdekfeszítően fordulatos magyar katonaélet. Napjaink térképtörténetének alapműve igényként fogalmazza meg: „Jeney életrajzának és munkásságának részletes felderítése a magyar térképírás történetének egyik legérdekesebb feladata volna."[62] Ehhez az igényhez magunk is csatlakozunk. Úgy véljük, III. Károly második török háborújának ifjú huszára, az osztrák örökösödési háborúban a Baranyay-huszárezred altisztje, majd tisztje, a franciaországi Bercsényi-huszárezred hadnagya, majd az alsó-rajnai francia hadsereg mérnök-geográfusa, a hétéves háború elején az egyik francia vezénylő tábornok segédtisztje, a porosz király mérnökkapitánya, majd önálló szabadcsapatvezére, később őrnagya, a Habsburg-birodalom I. katonai felmérését irányító törzstiszt, végül tábornokként erődítményparancsnok, aki kétségtelenül egy és ugyanazon történelmi személyiség, és az eddig tudottakon kívül minden kétséget kizáróan egy máig ható korai hadelméleti mű szerzője, egyúttal a francia *„partisan"* szó egyetemesen ismertté válásának első számú úttörője, valóban megérdemli, hogy életét és munkásságát megismerje a késői utókor.

Jelen közleményünkben csak arra vállalkozhattunk, hogy közzétegyük: az 1759-ben Hágában megjelent *„Le partisan"*, azaz A portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megvívásának művészete korunk eszméje szerint című mű szerzője számunkra minden kétséget kizáróan a magyar Jeney Lajos Mihály, aki azonos a fent felsorolt beosztásokban tényked személyiséggel. E kérdésben az a döntő, hogy *a XVIII. század óta jól ismert kisháborús munka és a XVIII. század óta ugyancsak jól ismert katonai felmérésirányító kutatásainak eredményeként egymásra talált.*

A hadtörténetírás ezáltal újabb, a továbbkutatást ösztönző felismerésekkel gazdagodott. Még ennél is fontosabb azonban, hogy *a magyarság szellemi kincstárába bekerülhet egy újabb hungarica.* Külön emeli ennek jelentőségét, hogy egy rendkívül ritkán művelt tudományterületen megszületett, korszakhatárt jelentő elméleti mű szerzőjéről deríthettük ki, hogy magyar. *A magyar tudományban a Zrínyi Miklós (1620—1664) munkássága utáni újkori hadelméleti tevékenység kezdetét ezáltal immár az eddig ismertnél három generációval korábbra helyezhetjük.* Ráleltünk arra a láncszemre, amely mindeddig hiányzott a XVII. és XIX. századi magyar hadtudományi írásokat elválasztó korszakból. (Bár itt azt is meg kell jegyeznünk, Zrínyi Miklós hadtudományt, hadművészetet érintő, vagy tárgyaló írásai közül 1853 előtt csak *Az török áfium ellen való orvosság* című politikai röpirata jelent meg nyomtatásban.) Úgy véljük, immár nem érvényes *Markó Árpád* megállapítása: „Zrínyi Miklóson kívül nem élt a XVII., de a XVIII. században sem olyan hadi műveltséggel rendelkező magyar katonánk, aki a hadtudomány, hadművészet elméleti kérdéseivel behatóan foglalkozott volna, s ilyen tárgyú magyar könyvek sem jelentek meg."[63]

60 A bécsi Kriegsarchiv Z 1—30.969/1983. sz. tájékoztatója.
61 Uo.
62 *Fodor*, I. k. 107. o.
63 *Markó Árpád:* Egy elfelejtett író-katona. (Jakkó László huszárkapitány 1781–1823.) Budapest, 1960. 12. o.

Amikor ezt a rendkívül örvendetes új tudományos eredményt megosztjuk a hazai szakmai közvéleménnyel, egyúttal sietünk hangsúlyozni, hogy Jeney Lajos Mihályra vonatkozó kutatásainkat magunk sem tekintjük lezártnak. Ennek folytatásával párhuzamosan egyúttal mindent megteszünk annak érdekében, hogy a „*Le partisan*"-t, ezt a — véleményünk szerint — a mai olvasónak is szellemi élményt nyújtó művet, mielőbb közreadhassuk magyar nyelven.

ADATTÁR

SZAKÁLY SÁNDOR

AZ ELLENFORRADALMI MAGYARORSZÁG (1919—1944) HADSEREGÉNEK FELSŐ VEZETÉSE

ADATTÁR

I. RÉSZ, A—K

A Hadtörténelmi Közlemények 1984. évi 1. számában jelent meg „Az ellenforradalmi Magyarország (1919—1944) hadseregének felső vezetése" című tanulmány, melynek szerves folytatása az itt közölt „Adattár". Ez az „Adattár" tartalmazza lényegében az összes olyan adatot, amely alapján az említett tanulmány készült. A terjedelem adta lehetőségekhez mérten igyekeztünk minden lényegesebb adatot a lehető legpontosabban közre adni. Ennek ellenére elképzelhető, hogy néhány hiba — kevésbé megbízható forrás, tollhiba stb. révén — becsúszott az „Adattár"-ba. Ez sajnos minden ilyen és hasonló jellegű összeállítás velejárója, ennek ellenére reméljük, hogy jelen esetben ezek a hibák kis számban fordulnak elő. Az „Adattár"-ral segítséget kívánunk nyújtani a korszak minden kutatójának, hiszen hasonló jellegű összeállítás — Kálmán Dániel: A magyar királyi honvédség a második világháborúban című kéziratát leszámítva — nem készült és az ellenforradalmi korszak, katonai vezetőire vonatkozó adataink pontatlanok, hiányosak.

Az „Adattár" felépítése

Az összeállításban (a tanulmányban szereplő 253 személlyel ellentétben) 255 katonai vezető rövid életrajzát találhatjuk, betűrendben. A személyek neve után tüntettük fel a vitézi címet, a nemesi előneve(ke)t, valamint az elért legmagasabb rendfokozatot és a zárójelben a fegyvernemet. (Ahol két fegyvernemi jelölés is található, ott az első az eredeti, míg a második a későbbi fegyvernem). A fegyvernemek jelölésére a következő rövidítéseket használtuk: gyal. — gyalogos, (gyalogsági); lov. — lovas, (lovassági); mű. — műszaki; rep. — repülő; teng. — tengerész (később értelemszerűen folyamőr, illetve folyami erők); tü. — tüzér (tüzérségi).

Az 1. számmal jelzett sorban található a születés, illetve a halálozás helye, időpontja. Ahol nem rendelkeztünk pontos adatokkal, ott kérdőjelet használtunk, ugyanez vonatkozik arra az esetre is, ha semmiféle adat nem állt a rendelkezésünkre. Ha több, ellentmondásos adattal találkoztunk, akkor a legvalószínűbbet helyeztük előre és zárójelbe tettük a másik variánst.

A 2. számmal jelzett adat az apák nevét és foglalkozását takarja, abban a formában jelölve a foglalkozást, ahogy az a forrás(ok)ban szerepelt.

A 3. számmal a katonai vezetők vallási hovatartozását jeleztük, a következő rövidítések használatával: ev. — ágostai hitű evangélikus; gör. kat. — görög katolikus; gör. kel. — görög keleti; r. k. — római katolikus; ref. — református unit. — unitárius.

A 4. szám után a végzett polgári és katonai iskolákat találhatjuk. A katonai iskolák esetében jeleztük a végzés idejét és helyét, továbbá azt is, hogy az iskola „közös" (cs. és kir.), vagy honvéd (honv.) volt-e.

A rövidítések feloldása: e. é. önkéntes — egyéves önkéntes (tartalékos tiszti) iskola; Hadiisk. — Hadiiskola (Kriegsschule) Bécs; Hakad. — Hadiakadémia Bp. (az egységesség kedvéért használtuk következetesen a Hadiakadémia megnevezést, annak ellenére, hogy csak 1939. január 23-tól szerepelt hivatalosan ezen a néven, korábban pl. Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyam, budapesti szabályzatismertető tanfolyam stb. szerepelt); hdp. isk. — hadapród iskola; kat. akad. — katonai akadémia; kat. alreál. — katonai alreáliskola; kat. főreál. — katonai főreáliskola; kat. mű akad. — katonai műszaki akadémia: LA — Ludovika Akadémia.

Az 5. helyen a katonai vezetők nyelvismeretére vonatkozó adatokat tettük közzé. Zárójelben az idegen nyelv ismeretére vonatkozó minősítést jeleztük.

Ezeknek a rövidítéseknek a feloldása a következő: T — tökéletes, J — jó, Gy — gyenge, Nm — nincs minősítve, ? — bizonytalan, hogy ismerte-e, használta-e a nyelvet.

Az idegen nyelveket a következő rövidítésekkel jelöltük: A — angol; B — bolgár; Cs — cseh; F — francia; H — horvát; L — lengyel; N — német; O — olasz; Or — orosz R —román; Ru — ruszin; Szl — szlovák; Szr — szerb; Szr/H — szerb-horvát; T — török.

A 6. helyen a különböző rendfokozatok elérésének az időpontját (az előléptetéseket) adtuk meg. Ahol az előléptetés időpontja korábbi, vagy későbbi mint a kapott „rangnap", ott a rangnapot zárójelben adtuk meg. Ugyancsak zárójelben jeleztük a „rangjavításokat" is. Az előléptetéseknél mindig az adott időszak, illetve fegyvernem rendfokozati elnevezéseit adtuk meg.* (Az ún. trianoni rejtés miatt használt rendfokozati elnevezéseket az egyszerűség, illetve érthetőség kedvéért nem használtuk, mivel nem volt jelentősége, hiszen csak „kifele" használták, pl. a tanácsnok [alezredes], légügyi főigazgató [ezredes] stb. elnevezéseket.)

A rendfokozati elnevezések rövidítéseinek feloldása: hdp. — hadapród; hdp. thtts. — hadapród tiszthelyettes; zls.— zászlós; hdgy. — hadnagy; fhdgy. — főhadnagy; szds. — százados (ahol lehetséges volt jeleztük a 2., illetve 1. osztályú századossá történő előlépést is); őrgy. — őrnagy; alezds. — alezredes; ezds. — ezredes; tbk. — tábornok; vőrgy. — vezérőrnagy; altbgy. — altábornagy; gyal. tbk. — gyalogsági tábornok; lov. tbk. — lovassági tábornok; tü. tbk. — tüzérségi tábornok; tbszgy. — táborszernagy; vezds. — vezérezredes; tbgy. — tábornagy.

Az utolsó, 7. pont, a katonai pályafutást adja meg 1919-től 1945-ig. A katonai pályafutásnál jelöltük a Vörös Hadseregben, illetve a Nemzeti Hadseregben

* A rendfokozati elnevezésekre l. a tanulmány 14. sz. lábjegyzetét. Hadtörténelmi Közlemények, 1984. 1. szám 000—000. o.

vállalt szolgálatot (ha mód volt rá, beosztás és időpont szerint is). Ahol ezek az adatok hiányoznak ott az adott személyre vonatkozóan nem rendelkeztünk hiteles információval, illetve ha 1918 novemberéig elérte az ezredesi, vagy ennél magasabb rendfokozatot, akkor 1919. január 1-e és 1919 augusztusa között nyugállományban volt és egyik hadseregben sem szolgált. (A kivételek, mint pl. Soós Károly stb., jelöltettek, mint szolgáltak.) A beosztási változásokat igyekeztünk a rendelkezésre álló forrásoknak megfelelően napra készen megadni, ennek ellenére vannak „fehér foltok", hiányosságok. A bizonytalan adatokat kérdőjellel jelöltük.

A 7. pontban leggyakrabban használt rövidítések feloldása: agi. — anyagi; akad. — akadémia; áll. — állomány; áv. — átmeneti viszony; bb — belbiztonsági; bev. — beosztott; biz. — bizottság; BM belügyminisztérium; Bp., bp-i — Budapest, budapesti; büv. — becsületügyi választmány; c. — címzetes; cs. és kir. — császári és királyi; csap. — csapat; — csop. — csoport; cső. — csendőr; dd. — dandár; ea. — előadó; eln. — elnöke; elns. — elnökség; eü. — egészségügyi; — ezd. ezred; fhg. — főherceg; fogs. — fogság; fő. folyamőrség, folyami erők; főcsop. — főcsoport; főoszt. — főosztály; főpság. — főparancsnokság; fü. felügyelő; gimn. — gimnázium; gk. — gépkocsizó; gyak. — gyakorló; gyal. — gyalogos; gye. — gyalogezred; gypk. — gyalogsági parancsnok; h. — helyettes; hadifogs. — hadifogság; HAGYOF — Hadianyaggyártás Országos Felügyelője; hdb. — hadbíró; hdm. — hadműveleti, hadmérnök(i); hdmt. — hadiműszaki törzskar(i); hfb. — harcfegyelem biztosító; HFPK — a Honvédség Főparancsnoka; hiv. — hivatal; HM — honvédelmi, illetve hadügyminiszter, honvédelmi, illetve hadügy minisztérium(i); ho. — hadosztály; honv. — honvéd(ségi); hő. — határőrség; hők. — határőr kerület; HTI — Haditechnikai Intézet; hu — huszár; hv. — határvadász; HVK — honvéd vezérkar (1945 után); HVKF — a Honvéd Vezérkar főnöke; ideigl. — ideiglenes; idt. — ideiglenesen ténylegesített; ig. — igazoló, igazgató; IHN és TOV — az Ifjúság Honvédelmi Nevelésének és a Testnevelésnek Országos Vezetője; INK — Ideiglenes Nemzeti Kormány; isk. — iskola; k. — könnyű; KÁB — Központi Átvételi Bizottság; kat. — katona(i); kh. — karhatalom; kb. — katonai bírósági; kik. — kiképzés(i); kiko. — kiképzési osztály; kinev. — kinevezve, kinevezett; KKI — Magyarország Kormányzója Katonai Irodája; KMOF — Közérdekű Munkaszolgálat Országos Felügyelője; korm. — kormány; korm. bizt. — kormánybiztos; közig. — közigazgatás(i); kpk. — kerékpáros; Le. — légi erők; lef. — lefokozva; lgv. — légvédelmi; LHT — Legfelsőbb Honvédelmi Tanács; LHTVSzK — Legfelsőbb Honvédtörvényszék; lov. — lovas(sági); lőisk. — lőiskola; LüH — Légügyi Hivatal; megb. — megbízott; MÉH — Minősítő és Érvényesítő Hivatal; MNFFB — Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága; mű — műszaki; NB — népbíróság; NH — Nemzeti Hadsereg; NOT — Népbíróságok Országos Tanácsa; nyug. nyugállomány(ú); OLP — Országos Légvédelmi Parancsnokság; orsz. — országos; oszt. — osztály; OTT — Országos Testnevelési Tanács; OVSZ — Országos Vitézi Szék; pc. — páncélos; pk. — parancsnok; pol. — politikai; pság. — parancsnokság; Püm — pénzügyminisztérium; rep. — repülő; roska — rangosztályba sorolt közigazgatási alkalmazott; rotü. — rohamtüzér(ség); RUISK — rendőrújonc iskola; szab. — szabadság; szab. szerk. — szabályzatszerkesztő; szak. — szakasz; szakea. — szakelőadó; szd. — század; szem. — személyi; szerv. — szervezési; SzIT — Szabályismertető Tanfolyam; szolg. — szolgálat; szsgd. — szárnysegéd; SzU — Szovjetunió; táb. — tábor(i); tanf. — tanfolyam; tart. tartalékosan; tartalékos; teng. — tengerész, illetve testnevelési és népgondozó (felügyelőség); ti.-tiszt(i); TK — Tanácsköztársaság; törzs. kül. — törzskülönítmény; töti. — törzstisz(i); tü. — tüzérség(i); tvszk-i — törvényszéki; USA — Amerikai Egyesült Államok; váp. — városparancsnokság; vdd. — vegyesdandár; vez. — vezető, vezénylő, vezényelve; VH — Vörös Hadsereg;

vk. — vezérkari; vkf. — vezérkari főnökség(i); vkm. — visszamaradó különítmény; VKM — Vallás- és Közoktatási Minisztérium vkszt. — vezérkari szolgálatot teljesítő; vm. — vármegye; vők. — vámőr kerület; zlj. — zászlóalj. őr kerület; zlj. — zászlóalj.

*

ABELE FERENC, vitéz báró lilienbergi, altbgy. (Gyal.?)

1. Klagenfurt, 1875. 07. 08. — — Bp. 1928. 06. 06.
2. A. Ferenc — cs. és kir. vőrgy
3. R. k.
4. ?, Hadiisk. (1899—1901)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1896., Fhdgy. — — 1900., Szds. — — 1904., Őrgy. — — 1912., Alezds. — — 1915., Ezds. — — 1917., Vőrgy. — — 1922., Altbgy. — — 1925.
7. 1919—1920. 03. 23.: HM különleges megbízottja, Berlin; 1923. 03. 23. — — 1925. 07. 17. (08. 01. ?): katonai szakelőadó, Berlin; 1925. 07. 17 (08. 01 ?) — — 1926. 07. 27. (08. 01. ?): 2. vdd. közig. vez.; 1926. 07. 27 (08. 01. ?) — — 1928. 06. 06.: LHTVSzK elnök.

ADORJÁN ÁGOSTON, vitéz menasági, altbgy. (Gyal.)

1. Csikmenaság, 1871 — ?
2. ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk. Nagyszeben (1886—1890), Hadiisk. (1896—1898).
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1890. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1891. 11. 01., Fhdgy. — — 1895. 05. 01., Szds. — — 1901. 11. 01., Őrgy. — — 1912. 11. 01., Alezds. — — 1915. 05. 01., Ezds. — — 1917. 11. 01., Vőrgy. — —?, Altbgy. — — ?.
7. ? — 1921. 02. 21. (03. 01?): HM 32. oszt. vez.; 1921. 02. 21 (03. 01?) — — 1921. 09. 09. (09. 01?): bp-i 2. vdd. gypk.; 1921. 09. 09 (09. 01?) — — 1922. 05.: 7. vdd. gypk.; 1922. 05 — — 1924. 12. 22. (1925. 01. 01. ?): HM 9. oszt. vez.; 1924. 12. 22 (1925. 01. 01?) — — ?: Töti, bü. tanács elnök h.; 1925. 09. 01.: nyug.

AGGTELEKY (Adamik) BÉLA, vitéz altbgy. (Gyal.)

1. Sopron, 1890. 09. 14 — — Genf (Svájc), 1977. 08. 04.
2. A. István — honv. állatorvos
3. R. k.
4. Gimn. 1—5. oszt., Honv. hdp. isk. Pécs (1905—1909), Hakad. (?—1923)
5. N (T), F (Gy)
6. Zls. — — 1909. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1911. 09. 01., Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — —?, Őrgy. — — 1927. 05. 01., Alezds. — — 1932. 05. 01., Ezds. — — 1936. 05. 01., Tbk. — — 1940. 07. 01., Altbgy. — — 1942. 10. 01. (09. 29-i rang)
7. VH 1919. 02. 15 — — 1919. 08. 01.: soproni Honv. Főreál. tanár; 1919. 08. 01 — — 1921. 01.: Sopron vm. kat. pság. T. oszt. vez.; 1921. 01. 12 — — 1921. 06. 01.: soproni gye. távbeszélő szak. pk.; 1921. 06. 01 — — ?: 5. gye. 2. szd. oktató tanár; ? — — 1923.: Hakad.; 1924. 11. 01 — — 1927. 10. 01.: várpalotai csap és gyak. táb. pság. kik. ea.; 1927. 10. 01 — — 1934. 05. 01.: HM VI—1. oszt. fogalmazó ti.; 1934. 05. 01 — 1934. 08. 01.: HM 1/a. oszt. beo.; 1934. 08. 01 — — 1939. 08. 01.: HM 1/a. oszt. vez.; 1939. 08. 01 — — 1941. 11. 01.: 1. gyal. dd. pk.; 1941. 11. 01 — — 1942. 10. 01.: 1. hds. vkf.; 1942. 10. 01 — — 1943. 11. 01.: II. hdt. pk. és vez. tbk.; 1943. 11. 01 — — 1944. 08. 01.; I. hdt. pk. és vez. tbk; 1944. 08. 01 — — 1944. 10. ?: VIII. hdt. pk. (megbízva); 1944. 10. ? — — 1944. 10. 15.: I. hdt. és bp-i helyőrség pk.: hdt. pk. (megbízva); 1944. 10.? — — 1944. 10. 15.: I. hdt. és bp-i helyőrség pk.; 1945. 02. 01.: nyug.; 1945. 02 — — 1948. 07.: hadifogs. SzU.; 1948. 07. után emigrált Svájcba.

ÁGOTHA ÁRPÁD, vitéz székelyudvarhelyi, altbgy. (Gyal.?)

1. Bp. 1879. 02. 07 — — Bp. 1940. 11. 2?.
2. Á. Károly — m. kir. számvizsgáló
3. ?
4. Cs. és kir. kat. főreál. Morva-Fehértemplom (1893—1896), Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1896—1899), Hadiisk. (1903—1905)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1899. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — ?, Szds. — ?, Őrgy. — 1918. 08. 01., Alezds. — — 1919. 11. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1925. 05. 01., Altbgy. — — 1928. 11. 01.
7. 919. 08. 06 — — 1920. 11. 06.: bp-i váp. és bp-i területenkívüli ho. vkf.; 1920. 11. 06 — — 1923. 03. 15.: beo. HM I. csfség, vezényelve BM összekötő; 1923. 03. 15 — — 1925. 01. 01: ?; 1925. 01. 01 — — 193? HM 9. oszt. vez.; 193? — — 1935. 03. 23. (04. 01.?): OTT társelnök, HFPK levente szemlélő; 1935. 03. 23. (04. 01?): nyug.

ÁLGYA-PAP (Álgya) SÁNDOR, alsókománai, altbgy. (Lov.)

1. Arad, 1877. 04. 11 — — Bp., 1961. 08. 29.
2. Á. Sándor — honv. hu. ezds.
3. Ref.
4. Cs. és kir. kat. főreál. Morva-Fehértemplom (1891—1984), Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1894—1897), Hadiisk. (1900—1902)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1897. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1901. 11. 01., Szds. — — 1905. 11. 01., Őrgy.— — 1913. 05. 01., Alezds. — — 1915. 05. 01., Ezds. — — 1917. 11. 01., Vőrgy. — — ?, Altbgy. — — 1925. 05. 01.
7. 1919. 08. 07 — — 1925. 01. 01.: József fhg. tbgy. szsgd-je; 1925. 01. 01 — — 1927. 01. 04.: HM Kat. Közig. Főcsop. főn.; 1927. 01. 04 — — 1929. 10. 23.: HM államtitkár; 1930. 05. 01.: nyug.

ÁLGYA-PAP (Álgya) ZOLTÁN, alsókománai, altbgy. (Gyal.)

1. Bp. 1895. 03. 18 —?
2. Á. János — mérnök
3. Unit.
4. Cs. és kir. kat. alreál. Kőszeg (1905—1909), Cs. és kir. kat. főreál. Kismarton (1909—1912), Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1912—1914), Hakad. (?)
5. N (T), A (T), F (T)
6. Hdgy. — — 1914. 10. 15., Fhdgy. — — 1915. 07. 01., Szds. — — 1923. 09. 01., Őrgy. — —?, Alezds. — — 1935. 11. 01., Ezds. — — 1939. 05. 01., Vőrgy. — — 1942. 04. 01., Altbgy. — — 1944. 11. 01.
7. ?; 1932. 01. 01 — — 1934. 01. 01.: Kat. attasé, Szófia; 1934. 04. 16 — — 1937. 01. 01.: Kat. attasé London, Washington (washingtoni 1937. 05. 22-ig); 1937? — — 1939. 01.: Vkf. szsgd.; 1939. 01. 15 — — 1941. 06.: VIII. hdt. vkf.; 1941. 06 — — 1941. 12.: Kárpát csoport vkf.; 1941. 12 — — 1942. 10. 15.: 11. k. ho. pk.; 1942. 10. 15 — — 1943. 10. 01.: 5. (105.) k. ho. pk.; 1943. 10 — —? Kárpátalja kormánybiztosa mellé beo. tbk.; 1944. 08 — —? V. hdt. pk.; 1946—1955.: hadifogs. SzU.; 1956 — — emigrált.

ÁNYOS ALADÁR, vitéz faiszi és vámosi, altbgy. (Lov.?)

1. Kardosrét, 1874. 11. 15 —?
2. Á. László —?
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál. Kőszeg (1884—1888), ?.
5. N (T)
6. Tbk. — 1924. 09. 01., Altbgy. — 1927. 11. 01.
7. ?; 1924. 06. 20 (07. 01 ?) — — 1925. 02. 25. (03. 01. ?): 6. vdd. ság. V., ill. IV. roska; 1925. 02. 25 (03. 01 ?) — — 1927. 11. 15.: Méneskar fü.; 1927. 11. 15.: nyug.

ARTNER KÁLMÁN, vitéz fertőszentmiklósi, altbgy. (Gyal.)

1. Sopron, 1871. 09. 27 — ?, 1928. 12. 04.

2. A. Rezső — honv. ezds.
3. Ev.
4. ?, LA (1835—1889)
5. N (T)
6. Hdp. c. őrmester — — 1889. 08. 18. (09. 01.), Ezds. — — 1916., Vőrgy. — — 1922 (?), Altbgy. — — 1924. 09. 01.
7. ? — 1921. 08. 13: kaposvári vdd. gypk.; 1921 — — 1922. 06. 07. (07. 01.?): szombathelyi körlet pság. beo. V. roska. ; 1922. 06. 07 (07. 01?) — — 1922. 11. 13. (12. 01.?): HM Elns. rendszeresített altbgy-i ti. helyre beo.; 1922. 11. 13 (12. 01?) — — 1923. 06. 15.: 5. vdd. pk.; 1923. 06. 15 — — 1925. 01. 09.: 3. vdd. pk.; 1925. 03. 09.: nyug.

BAJNÓCZY JÓZSEF, vitéz dési, vezds. (Gyal.)

1. Szinérváralja, 1888. 02. 27 — — Pilismarót, 1977. 06. 12.
2. B. Géza, dr. — — tiszti járásorvos
3. Ref.
4. Gimn. 1—4. oszt. Honv. főreál. Sopron (1902—1905), LA (1905—1908), Hadiisk. (1912—1914)
5. N (T), F (T), O (T), Cs (T)
6. Hdgy. — — 1908. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1913. 05. 01., Szds. — — 1915. 09. 01., Őrgy. — — 1922. 09. 01., Alezds. — — 1926. 05. 01., Ezds. — — 1929. 11. 01., Tbk. — — 1937. 05. 01., Altbgy. — — 1940. 05. 01., Vezds. — — 1942. 05. 01.
7. VH 1919. 04 — — 1919. 08.: a TK kiküldöttje Prágában; 1919 — 1920. 05.: HM kiküldöttje Prágában; 1920. 05. 27 — — 1923. 02.: katonai szakelőadó, Prága; 1923. 09 — 1924. 09. 01.: katonai szakelőadó, Szófia; 1924. 09. 01 — 1928. 09. 01.: ?; 1928. 09. 01 — — 1931. 05. 01.: Hakad. tanár; 1931. 05. 01 — — 1933. 05. 01.: HM VI—3. oszt. vez.; 1933. 05. 01 — — 1936. 05. 01.: HM VI—1. oszt. vez; 1936. 05. 01 — — 1938. 08. 01.: 6. vdd. 2., ill. 3. gypk.; 1938. 08. 01 — 1939. 08. 01.: Töti. tanf. pk.; 1939. 08. 01 — — 1941. 11. 01.: VI. hdt. pk.; 1941. 11. 01 — — 1944. 04.: HVKF. h.; 1944. 07. 01.: nyug.

BAKAY (Baksity?) SZILÁRD, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Bp. 1892. 09. 08 — — Kiev, 1946. 04. 11. után
2. B. Szilárd — — katonatiszt (?)
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál. Kőszeg (1902—1906), Cs. és kir. kat. főreál. ? (1906—1909), Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1909—1912), Hakad. (1921—1922)
5. N (T), A (T), F (T), SzT/H (?) B (?)
6. Hdgy. — — 1912. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1915. 01. 01., Szds. — — 1918. 04. 03., Őrgy. — — 1926. 11. 01., Alezds. — — 1931. 11. 01., Ezds. — — 1935. 11. 01., Tbk. — — 1940. 07. 01., Altbgy. — — 1942. 10. 01. (09. 29-i rang)
7. VH 1918. 11 — — 1919. 06.: kaposvári pótzlj. pság. beo.; 1919. 06 — — 1919. 08.: kaposvári körlet, ill. ho. pság. vk. ti. (sic!); 1919. 08 — — 1921: pécsi körlet, ill. vdd. pság, beo. (sic!); 1921—1922: Hakad.; 1922. 11. 01 — — 1925. 04. 30.: 4. vdd. pság. beo. vkszt. ti.; 1925. 08. 01 — — 1929. 11. 04.: HM Eln. D. oszt. ea.; 1929. 11. 04 — — 1933. 04. 01.: HM VI—2. oszt. beo.; 1933. 04. 01 — — 1933. 09. 15.: Kat. attasé, Belgrád, Athén; 1933. 09. 15 — — 1934. 01. 01.: tart. vez. HM Elns B. csop.; 1934. 01. 01 — — 1939. 05. 01.: Kat. attasé, Szófia; 1939. 05. 01 — — 1939 08. 01.: I. hdt. pság. vkszt. szem. tart.; 1939. 08. 01 — — 1942. 07. 01.: 17. gyal dd., ill. k. ho. pk.; 1942. 08. 01 — — 1943. 05. 15.: keleti magyar megszálló csoport pk.; 1943. 05. 15 — — 1944. 07. 01.: III. hdt. pk. és vez. tbk.; 1944. 07. 01 — — 1944. 08. 01.: LHTVSzK elnök; 1944. 08. 01 — — 1944. 10. 16.: I. hdt. megb. pk. (1944. 10. 10 — — 1945. 05. 15. német fogs.).

BALASSA BÉLA, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Bp. 1874. 02. 26 — — Bp. 1924. 09. 04.
2. B. István — ügyvéd
3. Ev.
4. Gimn. 1—4. oszt., LA (1888—1892), Hadiisk. (1900—1902)
5. N (T), F (Gy)
6. Hdp. thtts. — — 1892. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1895. 11. 01., Fhdgy. — — ? Szds.

— — 1902. 11. 01., Őrgy. — — 1911. 05. 01., Alezds. — — 1913. 11. 01., Ezds. — — 1915. 09. 01., Vőrgy. — — ?, Altbgy. — — 1924.
7. VH 1919. 07.: LA pk.; 1919 — — ?: miskolci gyal. dd. pk.; ? — — 1921. 12. 15.: HM felszámoló hiv. beo.; 1921. 12. 15 — — 1922. 04. 21. (05. 01.?): 2. vdd. pk.; 1922. 04. 21 (05. 01?) — — 1923. 06. 15.: székesfehérvári körlet, ill. 2. vdd. pk.; 1923. 06. 15 — — 1924. 09. 04. HFPK mellé beo. tbk.

BÁNFALVY (Birnbauer) ISTVÁN, vitéz, vőrgy. (Tü., Rep.)

1. Sopron, 1897. 04. 03 — — Bp. 1975. 03. 17.
2. B. István — — posta és távirdai segédellenőr
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál. Kőszeg (1908—1912), Cs. és kir. kat. főreál Kismarton (1912—1915), Cs. és kir. kat. mű. akad. Mödling (1915—1916), Hakad. (1924—1926)
5. N (T), F (J)
6. Hdgy. — — 1916. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1917. 08. 01., Szds. — — 1925. 11. 01., Őrgy. — — 1934. 11. 01., Alezds. — — 1938. 05. 01., Ezds. — — 1940. 09. 01., Vőrgy. — — 1943. 02. 01.
7. 1921. 11. 01 — — ?: nevelőtanár; 1924. 07. 24 — — ?: Vámőrség; 1924 — 1926: Hakad.; 1926. 06. 15 — — 1927. 05. 01.: 4. tü. oszt.; 1927. 05. 01 — — 1928. 11. 01.: 3. vdd. pság, gypk-hoz beo.; 1928. 11. 01 — — 1930. 05. 01.: LÜH beo.; 1930. 05. 01 — — 1933. 09. 01.: LÜH 1. oszt. vez. h.; 1933. 09. 01 — — 1934. 05. 01.: LÜH vk. oszt. vez.; 1934. 05. 01 — — 1938. 05. 01.: Hakad. tanár (?); 1938.05. 01 — — 1939. 01. 01.: HM 14/a oszt. vez.; 1939. 01. 01 — — 1941. 03. 01.: Le. vkf.; 1941. 03. 01 — — 1941. 10. 01.: HM 3/c. oszt. vez.; 1941. 10. 01 — — 1943. 08. 10.: rep. kik. dd. pk.; 1943. 08. 10 — — 1944. 07. 01.: 1. rep. ho. pk. és Le. fü.; 1944. 07. 01 — — 1944. 10. 16.: 1. rep. ho. pk. és Le. fü. és megbízva HM lü. főcsop. főn. és Le. pk; 1944. 10. 16 —— 1944. 11.: — nyilas fogs.

BANGHA IMRE, nemes, altbgy. (Tü.)

1. Nyitra, 1883. 06. 16 — — Bp. 1956. 11. 28.
2. B. István — —?
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál. Kassa (?), Cs. és kir. kat. főreál. ?, Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1901—1904), Felsőbb tü. tanf.
5. N (T), A (Nm), F (Nm)
6. Hdgy. — — 1904. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1909. 11. 01., Szds. — — 1914. 05. 01., Őrgy. — — 1918. 11. 01., Alezds. — — 1921. 02. 20. (1920. 09. 01.) Ezds. — — 1923. 09. 01., Tbk. — — 1930. 11. 01., Altbgy. — — 1936. 11. 01.
7. VH Főpság. tü. csop. vez.; 1919. 09 — — 1920. 05. 01.: Vkf.-hez beo.; 1920. 05. 01 — — 1923. 01. 01./ HM 31. oszt.; 1923. 01. 01 — — 1923. 12. 05.: HM 1. oszt.; 1923. 12. 05 — — 1925. 04. 01.: HM 3. oszt. tü. aloszt. vez. megbízva; 1925. 04. 01 — — 1930. 08. 22.: HM 3/a. oszt. vez.; 1930. 08. 23 — — 1932. 09. 01.: HM 3/a. oszt. létszámfeletti áll. (Bp-i Nitrokémiai Rt. ig.); 1932. 09. 01 — — 1933. 02. 01.: Tü, lőisk. pk. mellé beo.; 1933. 02. 01 — — 1936. 07. 03.: 7. vdd. tü. pk.; 1936. 08. 01 — — 1940. 02. 01.: HFPK tü. szemlélő és a hadmérnöki kar főnöke (1938. 02. 01-től HFPK vonat szemlélői feladatok ellátásával is megbízva); 1940. 05. 01 — — nyug.; 1940. 04. 06.: Hadiműszaki Tanács elnöke.

BARABÁS (Freyberger) EMIL, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Bp. 1886. 07. 19 — —?
2. F. János — —?
3. Ev.
4. Cs. és kir. hdp. isk. Bp. (1900—1904), Hadiisk. (?)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1904. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1907. 11. 01., Fhdgy. — — 1911. 11. 01., Szds. — — 191?, Őrgy. — — 1920. 09. 01., Alezds. — — 1923. 09. 01., Ezds. — — 1926. 11. 01., Tbk. — — 1935. 05. 01. Altbgy. — — 1938. 05. 01.
7. VH Főpság. beo.; 1919. 08 — — 1919. 09. 01.: Hüm. 6. oszt. agi. alcsop. vez;

1919. 09. 01 — — 1921. 03. 01.: LA harcászat és hds. szervezés tanára; 1921. 03. 01 — — 1924. 09. 01.: Hakad. hdm. vk. szolg. tanára; 1924. 09. 01 — — 1926. 08. 01.: HM VI—3. oszt. beo.; 1926. 08. 01 — — 1931. 05. 01.: HM VI—3. oszt. vez.; 1931. 05. 01 — — 193?: 10. gye. pk. (1931. 08. 01-én vette át a pságot); ? — — 1934. 07. 01.: 5. ker. teng. fü.; 1934. 07. 01 — — 1935. 05. 01.: Hadilevéltár; 1935. 05. 01 — — 1936.: 4 vdd. közig. vez.; 1936. 10. 01 — — 1938.: HM Kat. Közig. csop. főn.; 1938 — — 1940. 11. 01.: HM I. csop. főn.; 1941. 02 01 — — nyug.; 1944.10.16. után Szálasi katonai tanácsadója.

BARDÓCZY (Bader) FERENC, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Apatin, 1895. 09. 07 — — Gödöllő, 1968. 11. 17.
2. B.? — — magántisztviselő
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk. Bp. (1913—1915), Hakad. (1924—1926)
5. N (T), O (J), Szr (Gy)
6. Zls. — — 1915. 03. 15., Hdgy. — —?, Fhdgy. — —?, Szds. — — 1925. 11. 01., Őrgy. — — 1935. 05. 01., Alezds. — — 1938. 05. 01., Ezds. — — 1940. 09. 01., Vőrgy. — — 1943. 02. 01. Altbgy. — — 1944. 11. 01.
7. 1920 — ?: kecskeméti gye.; 1924—1926: Hakad.; 1927. 11. 01 — — 1930. 10. 01.: 5. vdd. pság. beo.; 1930. 10. 01 — — 1931. 09. 01.: 1. vdd. pság. vkszt. szem. tart. (csap. szolg. 9. gye.); 1931. 09. 01 — — 1935. 08. 01.: LA II. főcsop. harcászat tanár; 1935. 08. 01 — — 1938. 08. 01.: HM kiko. elvi ügyek ea; 1938. 08. 01 — — 1939. 09. 01.: Töti. tanf. tanár; 1939. 09. 01 — — 1940. 03. 01.: HM 8. oszt. vez. h. és HM 8/a. oszt. vez.; 1940. 03. 01 — — 1941. 08. 04.: HM 8. oszt. vez.; 1941. 08. 04 — — 1943. 02. 01.: HM II. csop. főn.; 1943. 02. 01 — — 1944. 07. 15.: gyal. fü. h. (1944. 05. 01-től megbízva a gyal. fü. teendők ellátásával); 1944. 07. 15 — — 1944. 08. 15.: 16. gyal. ho. pk.; 1944. 10. 01 — — 1944. 12. 01.: gyal. fü. h.; 1944. 12. 01 — — 1945. 02. 01.: HM és HFPK törzskül. áll.; 1945. 02. 01 — — 1945. 02. 23.: Központi ellenőrző tbk. Kőszeg; 1945. 02. 23 — — beo. a németországi Hakad.-ra vezető tanárul.

BARISS ÁRPÁD, vőrgy. (Cső.)

1. ?, 1867
7. Csendőrség felügyelője 1919. 08. 10 — — 1919. 08. 20.

BARTHA KÁROLY, vitéz dalnokfalvi, vezds. (Mü.)

1. Bp. 1884. 06. 18 — — Linz (Ausztria), 1964. 11. 22.
2. B. Kálmán — — vezérhadbiztos
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. Kolozsvár, Cs. és kir. kat. mű. akad. Mödling (1901—1904), Felsőbb hadmérnöki tanf.
5. N (T), F (T)
6. Hdgy. — — 1904. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1909. 11. 01., Szds. — — 1913. 11. 01., Őrgy. — — 1918. 05. 01., Alezds. — — 1920. 05. (08.?) 01., Ezds. — — 1922. 09. 01., Tbk. — — 1930. 05. 01., Altbgy. — — 1936. 05. 01., Tbszgy. — — 1938. 11. 01.
7. ? — 1921. 12. 01.: HM VI. csop. beo.; 1921. 12. 01 — 1924. 12. 01.: HFPK mü. szakelőadó; 1924. 12. 01 — 1932. 08.: HFPK mü. szemlélő; 1932. 08 — 1936. 01. 01.: HM agi. csop. főn.; 1936. 01. 01 — 1938. 11. 15.: HM kat. főcsop. főn.; 1938. 11. 15 — 1942. 09. 24.: HM

BARTHA LAJOS, sepsiszék-nagyborosnyói, altbgy. (Gyal.)

1. Kolozsvár, 1869. 01. 17 — — ?, 1940 után
2. B. Lajos — — ügyvéd
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. Kolozsvár, LA (1884—1888), Hadiisk. (1892—1894)
5. N (T)
6. Hdgy — 1888. 08. 18. (11. 01.)
7. 1918—1919: nyug.; ? — — 1921. 04. 15.: Tbk-i ig. biz. elnöke. mint ny. altbgy.; 1921. 04. 15 — — 1922. 03. 15.: LHTVSzK elnök. (1921. 04. 15-el ténylegesítve)

BAUSZERN ÁRMIN, nemes, c. vezérkapitány (Teng.)

1. Bp. 1881. 11. 16 (10?) — — Bp. 1960.
2. B. Guidó — —?
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. alreál. Kőszeg (1892—1896), Cs. és kir. Haditengerészeti Akadémia Fiume (1896—1901)
5. N (T), O (T), F (T)
6. 2. o. teng. hdp. — — 1901. 07. 01., 1. o. teng. hadp. — — 1903. 11. 01. Sorhajó zls. — — 1906. 11. 01., Fregatthdgy. — — 1908. 10. 09., Sorhajóhdgy. — — 1911. 05. 01., Korvettkapitány — — 1919. 01. 08. 1918. 11. 01., 2. o. törzskapitány — — 1929. 02. 01. (1925. 11. 01.), 1. o. törzskapitány — — 1933. 11. 01., Főkapitány — — 1937. 11. 01., C. vezérkapitány — — 1940. 12.
7. VH; 1919. 08 — — 1920: polai bútorhazaszállító bizottság román (sic!) megbízottja; 1920. 08. 09 — — 1922. 01. 23.: NH, ill honvédség; 1922. 02. 01 — — 1929. 02. 01.: nyug. (kereskedelmi tengerészetnél); 1929. 02. 01 — — ?: Fő. beo.; ? — — 1934. 11. 28: csajkás ezd. pk.; 1934. 11. 28 — — 1937. 06. 25.: Fő. pk. h.; 1937. 06. 25 — — 1938. 02. 01.: Fő. megb. pk.; 1938. 02 01 — — 1939 01. .15.: Fő. pk. és Fő. szemlélő-i teendőkkel megbízva; 1939. 01. 15 — — 1940. 02. 01.: Fő. szemlélő; 1940. 05. 01.: nyug.

BÉLDY (Bruckner, Béldi) ALAJOS, vitéz, vezds. (Lov.)

1. Bp. 1889. 07. 08 — — Bp. 1946. 12. 22.
2. ? — — vendéglős
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1907—1910), Hakad. (1920—1921)
5. N (T), A (T), F (T), L (T)
6. Hdgy. — — 1910. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 05. 01., Őrgy. — — 1925. 05. 01., Alezds. — — 1929. 11. 01., Ezds. — — 1934. 11. 01. Tbk. — — 1939. 11. 01., Altbgy. — — 1941. 11. 01., Vezds. — — 1944. 01. 01.
7. VH 2. ho. vkf.; 1919—1920: HM 9. oszt. beo.; 1920—1921: Hakad. (?); 1923. 04. 01 — — 1924. 01. 01.: szolg. megszakítva (?); 1926. 03 — — 1927. 11. 01.: kat. szakea. Varsó; 1927. 11. 14 (11. 01) — — 1931. 02. 15.: kat. attasé, London (1930. 07. 07 — 1931. 02. 15.: kat. attasé Washington is); 1931. 05. 01 — — 1931. 12. 01.: 3. vdd. pság.; 1931. 06. 01 — — 1931. 11. 30.: csap. szolg. 3. hu. ezd.; 1931. 12. 01 — — 1932. 08. 01.: 1. vdd. vkszt. szem. tart., vez. HM Elns. B.; 1932. 08. 01 — — 1936. 08. 01.: HM Elns. B. vez.; 1936. 08. 01 — — 1937: 4. hu. ezd. pk.; 1937—1937. 10. 01.: 2. lov. dd. megb. pk.; 1937. 10. 01 — — 1941. 01. 01.: 1. lov. dd. megb., majd kinev. pk.; 1941. 01. 01 — — 1941. 08. 11. (08. 01. ?): „Toldi Miklós" honv. sporttanár és vívómesterképző int. pk. (1941. 02. 01 — — ?: megbízva a LHTVSzK alelnöki teendőkkel); 1941. 08. 11 (08. 01.?) — — 1943. 02. 01.: HM VIII. csop. főn. és az „Ifjúság honvédelmi nevelésének és a testnevelésnek országos vezető"-je; 1943. 02. 01 — — 1944. 09. 26.: IHN és TOV; 1944. 09. 29 — — 1944. 10. 16.: Nemzetőrség országos pk.; NB — — életfogytiglani börtönre ítélte, mint háborús bűnöst.

BELITSKA SÁNDOR, c. gyal. tbk. (Gyal.)

1. Lajosfalva, 1872. 04. 01 — — Bp. 1939. 12. 07.
2. ?
3. Ev.
4. Gimn. 1—5. oszt., LA (1886—1890), Hadiisk. (1893—1895)
5. N (T), F (T), H (J), Szl (Gy) L (?)
6. Hdgy. — — 1890. 08. 18. (11. 01.), Fhdgy. — — 1893. 05. 01., Szds. — — 1897. 05. 01., Őrgy. — — 1909. 11. 01., Alezds. — — 1912. 05. 01., Ezds. — — 1914. 01. 09. (05. 01. ?), Vőrgy. — — 1917. 08.17. (09. 01.), Altbgy. — — 1920. 12. 17., C. gyal. tbk. — — 1925. 09. 16.
7. 1919. 07. 12 — 1919. 08. 12.: szegedi ellenforradalmi korm. hadügyminisztere; 1920. 12. 16 — — 1923. 06. 28.: HM; 1923. 10. 26 — — 1930. 04. 05.: rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, Varsó.

BEREGFY (Berger) KÁROLY, vezds. (Gyal.)

1. Cservenka, 1888. 02. 12 — — Bp. 1946. 03. 12.
2. B. Károly — — cipész
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely. (1907—1910), Hakad. (1920—1921)
5. N (T), F (Gy)
6. Hdgy. — — 1910. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 09. 01., Őrgy. — — 1925. 05. 01., Alezds. — — 1929. 05. 01., Ezds. — — 1934. 11. 01., Tbk. — — 1939. 11. 01., Altbgy. — — 1941. 11. 01., Vezds. — — 1944. 01. 01.
7. VH 1919. 03 — — ?: szegedi gye. zlj., majd ezd. sgt.; 1919 — — 1920: szegedi kat. körlet pság.; 1920—1921: Hakad. (?); 1925. 02. 01 — — 1927. 05. 01.: HM III. csfség. beo.; 1927. 05. 01 — — 1929. 09. 01.: HM VI—4. oszt, beo.; 1929. 09. 01 — — 1932. 08. 01.: Hakad. hdm. vk. szolg. tanára; 1932. 08. 01 — — 1932. 10. 01.: tart. vez. HM 3/c. oszt.; 1932. 10. 01 — — 1933. 05. 01.: HM 3/c. oszt. vez. h.; 1933. 05. 01. — — 1937. 05. 01.: HM 3/c., ill. HM 1/c. oszt, vez.; 1937. 05. 01 — — 1938. 03. 15.: HM agi. csop. főn. h.; 1938. 03. 15 — — 1938. 06. 15.: HM III. csop. főn, h.; 1938. 06. 15 — — 1938. 11. 01.: Hadilevéltár; 1938. 11. 01 — — 1939. 01. 10.: 2. gk. dd. pk. (függőben!); 1939. 01. 10 — — 1941. 11. 01.: Hakad. pk.; 1941. 11. 01 — — 1943. 08. 01.: VI. hdt. pk. és vez. tbk.; 1943. 06. 12 — — 1943. 08. 01.: megbízva a 3. hds. pk-i teendőkkel; 1943. 08. 01 — — 1944. 05. 15.: 3. hds. pk.; 1944. 05. 15 — — 1944. 08. 01.: 1. hds. pk.; 1944. 08. 01 — — 1944. 10. 16.: HM létszámfeletti állományában; 1944. 10. 16 — — 1944. 12. 20. HM és HVKF; 1944. 12. 20 — — 1945. 05. 01.: HM és HFPK. 1945. 06. 09.: lefokozva és a honvédségből kicsapva; 1946: Népbíróság, kötél általi halál, vagyonelkobzás, állásvesztés, politikai jogok gyakorlásától 10 évre történő eltiltás.

BERNÁTSKY KORNÉL, vitéz, c. altbgy. (Gyal.)

1. Versec, 1868 — —?
2. ?
3. ?
4. ?, Hadiisk. (1894—1896)
5. N (T)
6. Ezds. — — 1914. 07. 14., C. altbgy. — — 1921. 12. 21.
7. 1919. 08 — — 1919. 09.: kaposvári IV. kat. kerület pk.

BERZEVICZY BÉLA, berzevicei és kakaslomnici, altbgy. (Lov.)

1. Nagylomnic, 1870. 11. 06 — — Bp. 1922. 02. 18.
2. B. Egydius — — földbirtokos
3. Ev.
4. Gimn. 1—8. oszt., Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1887—1890), Hadiisk. (1893—1895)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1890. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1894. 11. 01., Szds. — — 1897. 11. 01., Őrgy. — — 1906. 11. 01., Alezds. — — 1909. 05. 01., Ezds. — — 1913. 05. 01., Vőrgy. — — 1917. 06. 10. (05. 01.), Altbgy. — — 1920.
7. 1919. 10. 01 — — 1919. 12. 01.: kaposvári kat. körlet pk.; 1919. 12. 01 — — 1920: Nemzeti Hds. vkf.; 1920 — 1921. 06.: Honv. vkf.; 1921. 06 — — 1922. 01. 04: HM VI. csop. főn.,

BIFFL FERENC, vitéz pilicai. altbgy. (Gyal.)

1. Pozsony, 1868. 06. 12 — — ?, 1948 (?)
2. B. János — — magánzó és háztulajdonos
3. R. k.
4. Főreál 1—5. oszt., Cs. és kir. hdp. isk. Pozsony (1885—1888), Hadiisk. (1895—1897)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1888. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1890. 05. 01., Fhdgy. — — 1895. 11. 01. (1894. 11. 01-re javítva), Szds. — — 1899. 11. 01., Őrgy. — 1909. 05. 01., Alezds. — 1913. 11. 01. (1912. 11. 01-re javítva). Ezds. — — 1914. 11. 01., Vőrgy. — —

1920. 08. 01. Altbgy. — — 1922.
7. 1919 08. 29 — — 1919. 10. 04.: ti. ig. biz. elnök; 1919. 10 — — 1919. 12.: kaposvári dd. pk.; 1919. 12 — — 1920. 01. 10.: kaposvári gyal. ho. ideigl. pk.; 1920 — — 1920. 08.: kaposvári ho. pk.; 1920. 08 — — 1922. 04. 21. (05. 01.?): székesfehérvári kat. körlet pk.; 1922. 04. 21. (05. 01.?) — — 1923. 06. 06. (06. 01.?): HFPK mellé beo. tbk.; 1923. 09. 01.: nyug.

BILLNITZER ERNŐ, altbgy, (Tü.)

1. Fiume, 1889. 06. 17 — — Bp. 1977. 12. 22.
2. B. Lajos ?
3. Ev.
4. E. é. önkéntes isk. (1910—1911)
5. N (T), A (J), O (Gy), F (Gy), Szl (Gy)
6. Zls. — — 1911. 01. 01., Hdgy. — — 1914. 11. 01., Fhdgy. — — 1915. 03. 01., Szds. — — 1920. 09. 01., Őrgy. — — 1931. 11. 01., Alezds. — — 1936. 11. 01., Ezds. — — 1940. 09. 01., Vőrgy. — — 1944 07. 01., Altbgy. — — 1945. 02. 01.
7. VH; 1919. 08. 03 — — 1919. 12. 06.: román internálás, Arad; 1920 — — ?: 7. tü. oszt.; 1927. 07. 01 — — 1930. 05. 01.: 7. vdd. ság. beo.; 1930. 05. 01 — — 1935. 05. 01.: gyal. lőisk. fegyver és lőszak tanára; 1935. 05. 01 — — 1938. 02. 01.: 1. tü. oszt. vmk. pk.; 1939. 01. 23 — — 1942. 11. 15.: 1. táb. tü. oszt. pk.; 1942. 10. 01 — — 1942. 11. 15.: Hajmáskér; 1942. 11. 15 — — 1943. 05. 01.: II. hdt. tü. pk.; 1943. 05. 01 — — 1944. 09. 01.: KÁB (megbízva a rohamtüzérség megszervezésével); 1944. 09. 01 — — 1944. ?: táb. tü. közp. isk. (rotü. kik. tábor) Hajmáskér pk.; 1944. ? — — 1945. 02.: Billnitzer csop. pk.; 1945. 02 — — 1948. 07.: hadifogs. SzU.

BISZA FERENC, altbgy. (Gyal.)

1. Pola, 1890. 02. 12 — — Bécs, 1970.
2. B. János — —?
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1907—1910), Hakad. (1920—1921)
5. N (T), F (Gy)
6. Hdgy. — — 1910. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 05. 01., Őrgy. — — 1927. 11. 01., Alezds. — — 1933. 11. 01., Ezds. — — 193?, Vőrgy. — — 1941. 11. 01., Altbgy. — — 1944. 11. 01. (08. 01.)
7. 1920 — — 1921.: Hakad.; 1921 — — ?: 5/II. zlj. pk.; ? — — ?: vámőrség; ? — — 1937.: gk. zlj. pk. Hajmáskér; 1937 — — ?: 10. gye. lő- és fegyvertiszt; ? — — 1941. 03. 01 (?): 6. hők. pk.; 1941. 03. 01 — — 1941. 08. 01.: Le. ság. beo. tbk.; 1941. 08. 01 — — 1942. 10. 01.: 2. gk., ill. hk. dd. pk.; 1942. 10. 01 — — 1943. 10. 01.: 2. pc. ho. pk.; 1943. 10 01 — — 1944. 04. 01.: I. pc. hdt. beo. tbk.; 1944. 04. 01 — — nyug.; 1944. 11. 01 (ténylegesítve) — — 1945. 02. 11.: I. pc. hdt. pk.; 1945. 02. 11 — — pc. és gk. lövész fü.

BOGÁNYI KÁROLY, altbgy. (Tü.)

1. ?, 1890. 05. 07 — —?
2. ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. mű. akad. Mödling (1908—1911), Hakad. (1920—1921)
5. N (T), F (Gy), H (Gy)
6. Hdgy. — — 1911. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 11. 01., Őrgy. — — 1926. 05. 01., Alezds. — — ?, Ezds. — — 1935. 11. 01., Tbk. — — 1940. 07. 01., Altbgy. — — 1942.
7. 1919 — — 1920.: székesfehérvári ho. ság. beo.; 1920 — — 1921.: Hakad.; 1935 — — 1938. 11. 01.: 4. vdd. vkf.; 1938. 11. 01 — — 1941. 08. 01.: VI. hdt. tü. pk.; 1941. 08. 01 — — ?: I. hdt. közig. vez.; ? — — 1942. 05.: seregvonat kik. tábor pk., megbízva a 102. k. ho. pk-ul.; 1942. 05. 21 — — 1942. 08. 01.: keleti magyar megszálló csoport pk.; 1942. 08. 01 — — ?: Hadilevéltár pk.; 1943. 02. 01.: nyug.

BOGYAY ARTHUR, várbogyai és nagymádi, ezds. (Lov., Rep.)

1. Zalahaláp, 1876. 12. 19. — —?
2. ?
3. ?
4. Cs. és kir. kat. alreál. Kőszeg. (1887—1891), Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1891—1894)
5. N (T)
6. ?
7. 1919 — — 1921.: repülőcsapatok pk.

BOR JENŐ, halmaji, altbgy. (Tü.)

1. Hajdúszoboszló, 1895. 09. 08 — — Ballarat (Ausztrália), 1980.
2. B. János — —?
3. Ref.
4. Cs. és kir. hdp. isk. Traiskirchen (1909—1913), Hakad. (1922—1924)
5. N (T)
6. Zls. — — 1913. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1914. 08. 01., Fhdgy. — — 1916. 02. 01. Szds. — — 192?, Őrgy. — —1932. 05. 01., Alezds. — — 1935. 11. 01., Ezds. — — 1939. 05. 01., Vőrgy. — — 1942. 04. 01., Altbgy. — — 1944. 11. 01.
7. 1918. 11 — — 1919.: olasz hadifogs.; 1919 — — 1922.: debreceni ho. beo.; 1922 — — 1924.: Hakad.; 1924 — — 1927.: 7. vdd. ság.; 1928 — — 1932.: várpalotai és hajmáskéri főisk. tanár; 1932 — — 1937.: HM 1/c. oszt. országvédelmi összekötő ti.; 1937 — — 1939.: 1. vdd. vk. oszt. vez. és vkf. h.; 1939 — — 1941.: HM 17. oszt. vez.; 1941 — — 1942. 05. 16.: HM III. csop. főn. 2. h.; 1942. 05. 16 — — 1943 06. 01.: HM IX. csop. főn.; 1943. 06. 01 — — 1943. 08. 10: 4. k. ho. pk.; 1943. 08. 10 — — 1944. 04.05.: 12. gyal. ho. pk.; 1944. 04. 05 — — 1944. 07. 18.: II. tart. hdt. pk.; 1944. 09 — — 1944. 11.: HM agi. főcsop. főn.; 1944. 11 — — 1945. 05.: HM agi. meghatalmazott Németországban

BOROSS SÁNDOR, altbgy. (Gyal.)

1. Ungvár, 1883. 02. 03 —?
2. B. Béla — — HM segédtitkár
3. Ref.
4. Gimn. 1—4. oszt., LA (1896—1900), Hadiisk.
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1900. 08. 18. (09. 01.), Altbgy. — — 1934. 05. 01.
7. 1922. 11. 28 — — 1924. 05. 31.: várpalotai csap. gyaktér. pk. h. és harcászat tanár; 1924. 06. 01 — — ?: HM 3/b. oszt. vez.; ? — — 1929. 05. 01.: 2. vdd. gypk.; 1929. 05. 01 — —?: 2. vdd. közig. vez.; ? — — 1933. 11. 01.: 1. ker. testn. fü.; 1933. 11. 01 — — 1935. 08. 01.: OTT társelnök h. és a III. szak. biz. elnöke; 1935. (11. 01 ?): nyug.

BÖCKL JÓZSEF, altbgy. (Gyal.)

1. Kalácsa, 1880. 03. 16 — — ?
2. ismeretlen
3. R. k.
4. Főreál 1—8. oszt. LA (1900—1903), Hadiisk. (1905—1907)
5. N (T), H (T)
6. Hdgy. — — 1903. 08. 18. (09. 01.), Ezds. — — 1921. 09. 01., Tbk. — — 1928. 11. 01. Altbgy. — — 1935. 05. 01.
7. 1919. 12 — — 1921. 04. 20. (05. 01.?): szegedi vdd. vkf.; 1921. 04. 20 (05. 01?) — — 1925. 09. 21. (10. 01.?): szombathelyi kat. körlet, ill. 3. vdd. vkf.; 1925. 09. 21 (10. 01?) — — 1928.: HM VI—2. oszt. vez.; 1930 — — 1933.: 1. vdd. kpk. gypk.; 1933 — — 1935.: HFPK gyal. szemlélő mellé beo. tbk.; 1935 — — 1936. 10.: 2. vdd. pk.; 1936. 10 — — 1938. 02. 01. (05. 01.?) HFPK gyal. szemlélő; 1938. 05. 01.: nyug.

BRUNSWIK GYÖRGY, korompai, altbgy. (Lov.)

1. Kassa, 1888. 02. 13 — —?
2. B. Lajos — — honv. őrgy.
3. Ev. (R. k.?)
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1906—1909)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1909. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 191?, Szds. — — 1917 09. 01., Őrgy. — — 1926. 11. 01., Alezds. — — 1934. 05. 01., Ezds. — — 1938. 05. 01., Vőrgy. — — 1941. 11. 01., Altbgy. — — 1943. 08. 01.
7. 1918 — — 1919. 09.: nem szolgált; 1919. 09 — — 1920. 03.: NH Fővezérség beo.; 1920. 03 — — 1923.: KKI beo.; 1923 — — 1944. 10. 16.: KKI útimarsall.

CZIBUR ANDOR (András), altbgy. (Gyal.)

1. Eperjeske, 1883. 04. 20 — —?
2. C. László — — honv. alezds.
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1900—1903), Hadiisk. (?)
5. N (T), F (T), A (T), H (Gy), L (?)
6. Hdgy. — — 1903. 08. 18. (09. 01.), Ezds. — — 1921. 09. 01., Tbk. — — 192?, Altbgy. — — 193?
7. 1921. 01. 02 — — 1923. 04.: kat. szakelőadó, Varsó; 1924. 11. 01 — — 1927. 11. 15.: HM VI—4. oszt. vez.; 1927. 11. 15 — — 1929. 04. 01.: 4. vdd. gypk.; 1929. 04. 01 — — 1930. 07. 01.: 1 vdd. közig. vez.; 1930. 07. 01 — — 1935. 12.: töti. tanf. pk.; 1935. 12 — — 1936. 05. 01.: 1. vdd. pk.; 1936. 05. 01 — — 1938. 05. 01.: Hadilevéltár főig.; 1938. 05. 01 — nyug.; u. e. időponttal idt. és a Hadilevéltár főigazgatói beosztásban meghagyva 1939. (05. 01.?)-ig.

CZIEGLER GUSZTÁV, altbgy. (Tü.)

1. Bp. 1885. 12. 26 — — Solothurn (Svájc), 1966. 08.
2. C. Vencel — —?
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. mű. akad. Mödling. (1904—1907),
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1907. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1912. 11. 01., Ezds. — — 1930. 11. 01., Tbk. — — 1938. 05. 01., Altbgy. — — 1940. 11. 01.
7. ? — 1931. 03. 15.: KÁB elnök; 1931. 03. 15 — — 1937.: HTI III. szakosztály vez.; 1937 — — 1943. 02. 01.: HTI pk.; 1943. 02. 01. (05. 01. ?): nyug.

CSÁKY KÁROLY, gróf körösszeghi és adorjáni, lov. tbk. (Lov.)

1. Szepesmindszent, 1873. 04. 10 — — Bp. 1945. 04. 30.
2. Cs. Albin — — földbirtokos, főispán, később VKM és a főrendiház elnöke.
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál. Kassa (1883—1887), LA (1887—1891) Hadiisk. (1897—1899)
5. N(T), F(T)
6. Hdp. thtts. — — 1891. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1892. 11. 01., Fhdgy. — — 1896. 05. 01., Szds. — — 1901. 11. 01. Őrgy. — — ?, Alezds. — — 1913., Ezds. — — 1915. 09. 01., Tbk. (szkv.) — — 1923. 06.28., Altbgy. (szkv.) — 1924. 08. 18., Lov. tbk. (szkv.) — — 1927. 04. 29.
7. 1919 — — 1923.: nyug.; 1923. 06. — — 1929. 10. 10.: HM.

CSÁKY ZSIGMOND, körösszeghi és adorjáni gróf, c. altbgy. (Cső.)

1. Szendrő, 1866. 03. 01. (Miskolc, 1866. 10. 21?) — — ?
2. Cs. Zsigmond — — földbirtokos
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., E. é. önkéntes (LA szab. áll. ti. tanf.) 1888—1889)
5. N(T), F(Gy)

6. Tbk. — — 192?, C. altbgy. — — 1924. 05.
7. 1919. 08. 20 — — 1921. 02. 20. Cső. fü. (előbb megbízva, 1920. 09. 20-tól kinevezve); 1921. 02. 20 — — 1923.: cső. fü. h.; 1923. 06. 01.: nyug.

CSATAY LAJOS, csata(j)i, vezds. (Tü.)

1. Arad, 1886. 08. 01 — — Bp. 1944. 10. 21. (18.?, 22.?)
2. ? — — jószágigazgató (?)
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. alreál. Kőszeg (1897—1901), Cs és kir. kat. főreál. Kismarton (1901—1904), Cs. és kir. kat. mü. akad. Mödling (1904—1907) Felsőbb tü. tanf. Bécs (1911—1914)
5. N(T), O(J)
6. Hdgy. — — 1907. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1912. 11. 01., Szds. — — 1915. 09. 01., Őrgy. — — 1921. 09. 01., Alezds. — — 1925. 05. 01., Ezds. — — 1932. 11. 01., Tbk. — — 1938. 05. 01., Altbgy. — — 1941. 05. 01., Vezds. — — 1943. 02. 01.
7. 1920. 10. 01 — — 1922.: Hakad. tanár; 1926. 08 — — ?: 7. tü. oszt. pk.; 1933 — — 1935.: lgv. tü. lőisk. pk.; 1935 — — 1936.: 5. vdd. tü. pk.; 1936 (?) — — 1940.03.01.: táb. tü. lőisk. pk.; 1940. 03. 01 — — 1941. 08. 01.: tü. gyak. és kik. tábor pk.; (a délvidéki bevonuláskor a 3. hds. tü. pk.); 1941. 08 01 — — 1942. 12. 03.: IV. hdt. pk. és vez. tbk.; 1942. 12 — — 1943. 06. 12.: 3. hds. pk.; 1943. 06.12 — — 1944. 10. 16.: HM

CSÉCSI-NAGY IMRE, vitéz nemes, altbgy. (Lov.)

1. Szatmár, 1868. 05. 11. — — ?
2. Cs. Miklós — — ref. lelkész
3. Ref.
4. Gimn. 1—6. oszt., LA (1884—1888), Hadiisk. (1892—1894)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1888. 08. 18. (11. 01.), Tbk. — — 1921. 01. 21. (1920. 08. 01.) Altbgy. — — 1922. 01. 01.
7. 1918 — — 1920. 11.: román hadifogs., ill. internálás; 1921. 01. 21 — — ténylegesítve és a főtiszti fellebbezési tanács elnöke; ? — — 1922. 07. 01.: LHTVSzK alelnök; 1922. 07. 01 — — 1923. 07. 01.: áv.; 1923. 07. 01.: nyug.

DÁNI BALÁZS, vitéz gyarmati és magyarcsékei, c. gyal. tbk. (Gyal.)

1. Pest, 1864. 11. 29 (20? 30?) — — Bp. 1944. 01. 21.
2. D. Ferdinánd — — kúrai bíró
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1882—1885), Hadiisk. (1888—1890)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1885. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1889. 09. 01., 1. o. szds. — — 1895. 05. 01., Ezds. — — 1909., Vőrgy. — — 1914. 05. 01., Altbgy. — — 1917. 05. 01., C. gyal. tbk. — — 1921. 11. 18.
7. ? — — 1921. 04. 15.: LHTVSzK elnök (mint ny. altbgy. látta el feladatát); 1921. 05. 31. (06. 01?): nyug.

DÁNI BÉLA, gyarmati, tbk. (Gyal.)

1. Pest, 1868. 05. 26 — — ?
2. D. Ferdinánd — — kúrai bíró
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. főreál. Morva-Fehértemplom (1883—1886), Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1886—1889), Hadiisk. (1892—1894)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1889. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1893. 11. 01., 2. o. Szds. — — 1897. 05. 01., Vőrgy. — — 1916. 12. 02.
7. 1919. 09 — 1921. 03.: bp-i kat. körlet pk.

DEÁK FERENC, vitéz, vőrgy. (Gyal.)

1. Dés, 1897. 08. 13 — — Bp. 1949 (?) 08. 16.
2. D. Ferenc — — ?
3. Ref.
4. Tart. ti. isk. (1916), Hakad. (1926—1928)
5. N (J)
6. Zls. — — 1917. 01. 01. (1915. 10. 15.), Hdgy. — — ? (1916. 09. 01.), Fhdgy. — — 1922. 09. 01., Szds. — — 1926. 11. 01., Őrgy. — — 1936. 11. 01., Alezds. — — 1939. 11. 01., Ezds. — — 1942. 04. 01. (1942. 03. 30.), Vőrgy. — — 1944. 11. 01.
7. 1919. 08 — — 1920. 03.: Horthy Miklós Fővezér mellett beo.; 1920. 04. 24 — — ?: szegedi körlet pság. beo.; 1920 — — ?: tangyalogezd.; ? — — ?: 2. kpk. zlj.; 1924. 11. 06 — — 1926.: 9. gye.; 1926 — — 1928.: Hakad.; 1929. 05. 01 — — 1931. 05. 01.: 5 vdd. pság. beo. vk. ti.; 1931. 05. 01 — — 1931. 09. 01.: HM VI—6. oszt. beo.; 1931. 09. 01 — — 1933. 08. 01.: HM VI—3. oszt. beo.; 1933. 08. 01 — — 1935. 07. 31.: 1. vdd. pság. vkszt. szem. tart. (csap. szolg. 1. gye.); 1935. 07. 01 — — 1938. 05. 31.: KKI beo.; 1938. 05 15 — — 1939. 01. 15.: 6. vdd. pság. beo.; 1939. 01. 15 — — 1939. 09. 01.: VIII. hdt. vk. oszt. vez.; 1939. 09. 01 — — 1941. 01. 01.: Hakad. tanár; 1941. 01. 01 — — 1944. 04. 01.: Vkf. 7/ö. oszt vez.; 1944. 04. 01 — — 1944. 08. 15.: 7. gyal. ho. gypk. (1944. 06. 22-től 25. gyal. ho. pk. a fronton); 1944. 08. 15 — — 1944. 10.: pót. ho. pk.; 1944. 10. 16.: a Nemzetvezető Katonai Irodájának főnöke; 1945. 06. 09.: lef. és a honvédségből kicsap.; NB — — 10 évi kényszermunka, pol. jogainak 10 évre történő felfüggesztése, teljes vagyonelkobzás.

DECLEVA ZOLTÁN, vezds. (Gyal.)

1. Alsószemeréd, 1887. 07. 30 — — Bp. 1950. 07. 17 (1951. 05. 04.?)
2. D. Ferenc — —?
3. R. k.
4. Főreál. 1—4. oszt., Honv. hdp. isk. Pécs (1902—1906), Hakad. (1921—1923)
5. N (T), F (T), H (T)
6. Hdp. thtts. — — 1906. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1907. 11. 01., Fhdgy. — — 1912. 11. 01., Szds. — — 1915. 05. 01., Őrgy. — — 1923. 09. 01. (1922. 09. 01.) Alezds. — — 1927. 11. 01., Ezds. — — 1930. 11. 01., Tbk. — — 1938. 05. 01., Altbgy. — — 1940. 09. 01., Vezds. — — 1942. 10. 01.
7. 1920. 03. 01 — — 1921. 02. 01.: kaposvári kat. körlet; 1921. 02. 01 — — 1921. 07. 01.: kaposvári vadász zlj.; 1921. 07. 01 — — 1921. 10. 01.: kaposvári kat. körlet pság. beo.; 1921. 10. 01 — — 1923. 11. 10.: Hakad.; 1923. 11. 10 — — 1927. 05. 01.: 4. vdd. pság. beo. vk. ti.; 1927. 05. 01 — — 1927. 11. 03.: HM kiko. beo.; 1927. 11. 03 — — 1931. 05. 01.: HFPK szsgd.; 1931. 05. 01 — — 1933. 08. 01.: 1. vdd. vkf.; 1933. 08. 01. — — 1936. 11. 01.: HM kiko. vez.; 1936. 11. 01 — — 1940. 03. 01.: HVKF. h., ill. 2. h. (1938. 10. 1-től LHT vezértitkár is); 1940. 03. 01 — — 1941. 05. 01.: I. hdt. pk.; 1941. 05. 01 — — 1941. 11. 01.: HVKF h. (Megbízva a szállásmesteri teendők ellátásával is); 1941. 11.01 — — 1942. 12.: 3. hds. pk.; 1943. 02. 01.: nyug.

DEMÉNY GÉZA, altbgy. (Tü.)

1. Bp. 1881 — —?
2. ?
3. R. k.
4. ?
5. ?
6. Tbk. — — 192?, Altbgy. — — 1932. 11. 01.
7. 1924. 05. 01 — — 1925. 04. 01.: HM 3/a oszt. vez.; 1925. 04. 01 — — 1928. 07. 01.: 1. vdd. tü. pk.; 1928. 07. 01 — — 1929. 02.: bp-i vők. pk.; 1929. 02 — — 1932. 10. 01.: HM VII. csop. főn.; 1932. 10. 01 — — 1936. 05. 01.: 6. vdd. pk.; 1936. 08. 01.: nyug.

DENK GUSZTÁV, vitéz kistoronyi, lov. tbk. (Lov.)

1. Nagyszeben, 1882. 03. 18 — — Bécs, 1960. 02. 25.
2. D. Osváth, dr. — — orvos (?), állatorvos (?), jogász (?)
3. R. k

4. Gimn. 1—8. oszt., Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1900—1903), Hadiisk. (190?—19??)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1903. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1909. 05. 01., Szds. — ⊢ 1913. 09. 01. Őrgy. — — 1918. 05. 01., Alezds. — — 1921. 08. 05. (1919. 09. 01.), Ezds. — — 1921. 09. 01., Tbk. — — 1928. 09. 01., Altbgy. — — 1935. 11. 01., Lov. tbk. — — 1938. 05. 01.
7. NH 1919. 06 — ⊢ 1919. 09. 01.: beo. tiszt.; 1919. 09. 01 — — 1921. 08. 01.: miskolci kat. körlet vkf.; 1921. 08. 05 — — 1922. 04. 15. (03. 31.?): KKI beo.; 1922. 04 15 (03. 31?) — — 1928. 07. 01.: KKI főn.; 1928. 07. 01 — — 1929. 10. 15. (11. 01.): 1. vdd. gypk.; 1929. 10. 15 (11. 01?) — — 1933. 05. 01.: HM Elns. vez.; 1933. 05. 01 — 1935. 02. 01.: 1. lov. dd. vkf.; 1935. 02. 01 — — 1938. 12. 31. HFPK lov. szemlélő; 1938. 05. 01 — — 1940. 03. 01.: HFPK h. (1939. 02. 01 — — 1940. 03. 01.: HFPK nevelő és tisztképző intézetek szemlélője is; 1938. 10 — — ? „Észak-Magyarországról visszakerülő területek megszálló csapatok pk.") 1940. 03. 01.: nyug.

DIETRICH ALFRÉD, sachsenfelsi, vezérfőkapitány (Teng. Fő.)

1. ?
2. ?
3. ?
4. ?
5. ?
6. ?
7. 1933. 02. 01.: nyug.

DIETRICH RICHÁRD, sachsenfelsi, vezérfőkapitány (Teng., Fő.)

1. ? 1880. — — ?
2. ?
3. Ev.
4. Gimn. 1—8. oszt.
5. N (T)
6. Sorhajóhdgy. — — 1910 11., 01., Főkapitány — — 1925. 05. 01., Vezérkapitány — — 1937. 05. 01., Vezérfőkapitány — — 193?
7. 1928 — —?: fő. pság. hajózási oszt. vez., révkapitány és szab. szerk. biz. elnök;? — — 1938. 02. 01.: Fő. szemlélő; 1938. 05. 01.: nyug.

DOMANICZKY ÖDÖN, vitéz nemes, altbgy. (Gyal.)

1. Vágbeszterce, 1889. 09. 28 — — Bp. 1945. 05. 04.
2. D. László — —?
3. R. k.
4. Honv. hdp. isk. Pécs (1904—1908), Hakad. (1920—1921)
5. N (T), F (T), L (Nm), R (Nm), Szl (Nm)
6. Zls. — ⊢ 1908. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1910. 05. 01., Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 05. 01., Őrgy. — — 1925. 05. 01., Alezds. — — 1930. 05. 01., Ezds. — ⊢ 1934. 09. 01., Tbk. — — 1939. 11. 01., Altbgy. — — 1941. 11. 01.
7. 1919. 08 — — 1920.: Fővezérség, ill. Vkf. nyilvántartó iroda beo.; 1920 — — 1921.: Hakad.; 1921. 09. 13 — — 1927. 01. 01.: HM VI—4. oszt. beo.; 1927. 01. 01 — ⊢ 1928. 05. 02.: HM VI—2. oszt. beo.; 1928. 05. 02 — — 1932. 11. 20.: kat. attasé, Bukarest; 1932. 11. 20 — — 1933. 10. 01.: 6. vdd. vkf. h.; 1933. 10. 01 — — 1935. 03. 15.: „Bocskay István" hajdú ezred (csap. szolg.); 1935. 03. 15 — — 1938. 02. 01.: 6. vdd. vkf.; 1938. 02. 01 — — 1938. 11. 01.: 7. vdd. 2. gypk.; 1938. 11. 01 — — 1941. 08. 01.: 20. gyal. dd. pk.; 1941. 08. 01 — — 1942. 06. 30.: III. hdt. pk. és vez. tbk.; 1942. 11. 01.: nyug.

DORMÁNDY (Schober) HENRIK, dormándi, altbgy. (Gyal.)

1. Bp. (Pest?, Buda?, Óbuda?), 1872. 03. 25 — —?
2. S. Károly — — hdb. ezds.
3. R. k.
4. LA (1885—1889), Hadiisk. (1893—1895)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1889. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1890. 11. 01., Fdhgy. — — 1894. 05. 01., Szds. — — 1898. 05. 01., Őrgy. — — 1908. 11. 01., Alezds. — — 1911.

11. 01., Ezds. — — 1914. 08. 01., Vőrgy. — 1918. 03. 08. (02. 01.) Altbgy. — — 192?
7. 1919. 08. 18 — — 1919. 09. 20.: HM 1. sz. ig. biz. elnök; 1919. 09. 20 — — 1920. 10. 01.: HM kat. közig. csop. főn.;? — nyug.

DÖMÖTÖR (Schreiber) JÁNOS, vitéz altbgy. (Gyal.)

1. Komárom, 1889. 02. 11 — — Bp. 1972. 06. 27.
2. ? — — fűszeres (?)
3. R. k.
4. Honv. hdp. isk. Pécs (1904—1908), Hakad. (1921—1923)
5. N (T)
6. Zls. — — 1908. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1910. 05. 01., Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 03. 27.,Őrgy. — — 1925. 11. 01., Alezds. — — 1930. 11. 01., Ezds. — — 1935. 05. 01., Tbk. — — 1940. 05. 01., Altbgy. — — 1942. 04. 01.
7. 1919. 09. 15 — — 1920. 02. 13.: HM 32. oszt. beo.; 1920. 02. 13 — — 1920. 12. 28.: Fővezérség II. csop. beo.; 1920. 12. 28 — — 1921. 10. 12.: Nádor zlj.; 1921. 10. 12 — — 1923.: Hakad.; ? — — 1928. 07. 01.:?; 1928. 07. 01 — — 1931. 05. 01.: 4. vdd. pság. beo. vk. ti; 1931. 05. 01 — — 1935. 12. 31.: Hakad. hdm. vk. szolg. tanára; 1936. 01. 01 — — 1939. 02. 01.: HM VI—3. oszt. vez.; 1939. 02. 01 — — 1942. 02. 01.: 11. gyal. dd. pk.; 1942. 02. 01 — — 1942. 04. 15. (04. 20.?): LHTVSzK alelnök; 1942. 04. 15 (04. 20?) — — 1942. 06. 30.: Töti tanf. pk. h. ; 1942. 06. 30 — — 1942. 12.: III. hdt. pk. és vez. tbk.; 1943. 02. 01.: nyug.

FÁBRY (Oláh) DÁNIEL, dr. vitéz nemes, altbgy. (Gyal., Tü.)

1. Pécel (Rákoscsaba?), 1889. 02. 01 — — Bp. 1977. 10. 21.
2. O. Béla — — ? (nevelőapja Fábry Ede — — MÁV ellenőr)
3. Unit.
4. Gimn. 1—4. oszt., Honv. hdp. isk. Pécs, 1—3. évf. (1903—1906), LA (1906—1909), Hakad. (1920—1921)
5. N (T), F (J), R (J)
6. Hdgy. — — 1909. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 05. 01., Szds. — — 1916. 06. 06., Őrgy. — — 1922. 09. 01., Alezds. — — 192?, Ezds. — — 1930. 11. 01., Tbk. — — 1938. 05. 01., Altbgy. — — 1940. 09. 01.
7. VH 1919 01. 20 — — 1919. 04. 26.: székely ho. tü. csop. pság. vk. ti.; 1919. 04. 26 — — 1920.: román internálás; 1920 —?: kaposvári ho. pság. beo.; 1920 — — 1921.: Hakad.; 1921. 09. 01 — — 1924. 12. 31. (?): HM Elns. ea.; 1925. 02. 04 (02. 01?) — — 1928. 05. 07.; József fhg. szsgd.; 1928. 12. 17 — — 1930. 02. 01.: kat. attasé, Bécs; 1930. 05. 01 — — 1932. 03. 01.: HM 1/b. oszt. beo.; 1932. 02. 01 (03. 01 ?) — — 1935.: HM 1/b. oszt. vez.; 1935 — — 1937.: 1. vdd. tük. pk.; 1937 — — 1940. 02. 01.: OLP pk. (1938 — — 1940. 03. 01.: HM lgv. csop. főn. is, 1939. 06. 26 — — 1940. 03. 01.: KMOF is); 1940. 03. 01 — — 1940. 10. 11.: LHT vezértitkár; 1940. 11. 01.: nyug.

FALTA LÁSZLÓ, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Apátfalva, 1884. 11. 24 — — Bp. 1939. 09. 07.
2. ?
3. R. k.
4. Honv. hdp. isk. Nagyvárad (1899—1903), Hadiisk. (1908—1911)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1903. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1904. 11. 01., Fhdgy. — — 1910. 05. 01., Szds. — — 1914. 08. 01., Őrgy. — — 1919. 09. 01., Alezds. — — 1921. 09. 01., Ezds. — — 1924. 09. 01., Tbk. — — 193?, Altbgy. — — 1937. 05. 01.
7. 1924. 12. 01 — — 1928.: 4. vdd. vkf.; 1928 (?) — — 1931.: szegedi SzIT pk.; ? — — 1933. 11. 01.: 5. vdd. gypk.; 1933. 11. 01 — ?: 1. vdd. gypk.; 193? — — 1938. 02. 01.: 4. vdd. pk.; 1938. 02. 01 — — 1939. 09. 07.: cső. fü.

FARAGHO (Faragó, Faraghó) GÁBOR, vitéz, vezds. (?) (Gyal., Tü.)

1. Kecskemét, 1890. 02. 16 — Kecskemét, 1953. 12. 22.
2. F. István — városi hivatalnok
3. R. k.

4. Gimn. 1—4. oszt.. Honv. hdp. isk. Nagyvárad 1—3. évf. (1904—1907), LA (1907—1910), Hakad. (1921—1923)
5. N (T), F T), H (T), Or. (T), Sz (T), B (Gy)
6. Hdgy. — — 1910. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1918. 09. 01., Őrgy. — — 1925. 11. 01., Alezds. — — 1930. 11. 01., Ezds. — — 1936. 11. 01., Tbk. — — 1940. 08. 01., Altbgy. — — 1943. 02. 01., Vezds. (?). — — 1944. 09.(?)
7. 1919. 09. 12 — — ?: ideigl. beo. HM 5/b. oszt.; 1921 — — 1923.: Hakad.; 1923. 09. 01 — — 1923. 10. 01.: 5. tü. oszt. beo.; 1923. 10. 01 — — 1924.: HM Elns. beo.; 1924 — — ?: HM VI—2. oszt. üres vk. roska helyen; 1932. 11. 01 — — 1933. 10. 01.: 5. tü. oszt. közig. vez.; 1933. 10. 01 — — 1935. 02. 01.: 5. tü. oszt. pk. h.; 1935. 02. 01 — — 1938. 03. 17.: 4. tü. oszt. pk.; 1938. 03. 17 — — 1938. 04. 01.: tart. vez. HM Elns.; 1938. 04. 01 — — 1940. 03. 01.: HM Elns. B. vez.; 1940. 03. 01 — — 1940. 07. 01.: Vkf. 2. oszt. beo.; 1940. 07. 01 — — 1941. 06. 23. (1941. 08. 01-i hatállyal mentették fel): kat. attasé, Moszkva; 1941. 09. 01 — — 1942. 11. 15.: HM Elns. vez.; 1942. 11. 15 — — 1944. 10. 16.: cső. fü. (1944. 07. 01-től a csendőrség és rendőrség felügyelője); 1944. 09.: a moszkvai fegyverszüneti delegáció vezetője; 1944. 12. 22 — — 1945. 7. 21.: INK közellátásügyi minisztere.

FARKAS FERENC, vitéz kisbarnaki, vezds. (Gyal.)

1. Kismarton, 1892. 05. 27 — — Arnstorf (NSZK), 1980. 04. 14.
2. F. Ferenc — — főjegyző és rendőrkapitány
3. R. k.
4. Polgári 1—4. oszt., Honv. főreál. Sopron (1906—1909) LA (1909—1912), Hakad. (1920—1921)
5. N (T), F (Gy)
6. Hdgy. — — 1912. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1920. 09. 01., Őrgy. — — 1928. 05. 01., Alezds. — — 1933. 11. 01., Ezds. — — 1936. 11. 01., Tbk. — — 1940. 09. 01., Altbgy. — — 1943. 02. 01., Vezds. — — 1944. 11. 01. (10. 31.)
7. 1920 — — 1921.: Hakad.; 1924. 05. 03 — — 1924. 09. 01.: 5/II. zlj. (csap. szolg.); 1924. 09. 01 — — 1928. 09. 01.: 3. vdd. pság. vk. ti.; 1928. 09. 01 — — 1930. 07. 01.: HM kiko. beo.; 1930. 07. 01 — — 1935. 07. 15.: Hakad., katonai földrajz és tereptan tanára; 1935. 07. 15 — — 1938. 10. 01.: HM 1/d. oszt. vez.; 1938. 10. 01 — — 1943. 08. 21.: LA I. főcsop., majd LA pk.; 1943. 08. 21 — — 1944. 10. 16.: VI. hdt. pk.; 1944. 10. 23 — — 1945. 01. 08.: Orsz. Elhelyezés Korm. bizt.; 1945. 01. 08 — — 1945. 02. 01.: vezetői tartalék; 1945. 02. 01.: HM és HFPK törzs. kül. beo. vezetői tartalék.; 1945. 06. 09.: lef. és a honvédségből kicsapva.

FEKETEHALMY—CZEYDNER (Zeidner) FERENC, vitéz, vezds. (Tü.)

1. Piski, 1890. 11. 22 — — Zsablya (Jugoszlávia), 1946. 11. 05.
2. Z. ? — —kiskereskedő
3. Ev.
4. Cs. és kir. hdp. isk. Traiskirchen 1—3. évf. (1904—1907), Cs. és kir. kat. mü. akad. Mödling (1907—1910), Hakad. (1920—1921)
5. N (T), F (Gy)
6. Hdgy. — — 1910. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 09. 01., Őrgy. — — 1925. 05. 01., Alezds. — — 1929. 05. 01., Ezds. — — 1934. 11. 01. Tbk. — — 1939. 11. 01., Altbgy. — — 1941. 11. 01., Vezds. — — 1944. 11. 01. (01. 01.)
7. 1920. 04. 11 — — 1920. 10. 01.: HM 1. oszt. beo.; 1920. 10. 01 — — 1921.: Hakad.; 1924. 05. 01 — — 1924. 07. 01.: 1. tü. oszt. (csap. szolg.); 1925. 05. 01 — — 1927. 11. 01.: LA harcászat tanár; 1927. 11. 01 — — 1929. 11. 01.: HM kiko. vez. h.; 1929. 11. 01 — — 1930. 02. 01.: HM VI—4. oszt. beo. (1930. 01. 02-án vonult be); 1930. 02. 01 — — 1933. 08. 01.: HM VI—1. oszt., szervezési aloszt. vez.; 1933. 08. 01 — — 1933. 11. 01.: LÜH beo.; 1933. 11. 01 — — 1935. 10. 01.: LÜH vkf.; 1935. 10. 01 — — 1938. 04. 01.: LÜH vez. h.; 1938. 04. 01 — — 1939. 01. 15.: HM légügyi csop. főn.; 1939. 01. 15 — — 1940. 03. 01.: 6. gyal. dd. pk.; 1940. 03. 01 — — 1941. 08. 01.: 1. hds. vkf.; 1941. 08. 20 — — 1942. 08. 20.: V. hdt. pk. és vez. tbk.; 1942. 12. 01 — nyug.; 1943. 10.: Németország, belépett az SS-be; 1944. 02. 10.: ny. altbgy-i rendfokozatából elbocsájtva;

1944. 04. 28.: ny. altbgy-i rendfokozatába visszahelyezve; 1944. 10. 16-a után reaktiválva; 1944. 10. 16 — — 1945. 01. 01.: HM és HVKF h. Jugoszláv Népbíróság halálra ítélte.

FERJENTSIK OTTO(KÁR), tövisházi, gyal. tbk. (Gyal.)

1. Jekelfalu, 1875. 02. 15 — — Bp. 1951.
2. F. Ottokár — — kohóigazgató
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. alreál Kassa (1886—1890), Cs. és kir. kat. főreál Morva-Fehértemplom (1890—1893), Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1893—1896), Hadiisk. (1899—1901)
5. N (T), F (Nm), Szl (Nm)
6. Hdgy. — — 1896. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1900. 05. 01. (1899. 11. 01.), Szds. — — 1904. 05. 01., Őrgy. — — 1912. 05. 01., Alezds. — — 1914. 11. 01., Ezds. — — 1917. 05. 01., Tbk. — — 1922. 01. 01., Altbgy. — — 1925. 01. 01., Gyal. tbk. — — 1929. 05. 01.
7. VH 1919. 03.: 3. ho. toborzó tiszt, 3. ho. pk., 5. ho. pk. (1919. 05. 06 — — 1919. 05. 30.); LA pk. (1919. 07 — — ?); 1919. 11. 25 — — 1923. 09. 01.: Hakad. pk. és a tisztképzés felügyeletével megb. tbk.; 1923. 09. 01 — — 1926. 01. 01.: 6. vdd. pk.; 1926. 01. 01 — — 1928.: HFPK gyal. szemlélő; 1928 — — 1930. 06. 01.: (09. 01.?): HFPK h. (gyal. szemlélő is?); 1930. 09. 01.: nyug.

FINTA JÓZSEF, altbgy. (Gyal.)

1. Káptalanvizs, 1889. 07. 31 — — ?
2. ?
3. R. k.
4. Gimn. (?) 1—8. oszt., Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1909—1912)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1912. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 12. 30., Szds. — — 1918. 09. 01., Őrgy. — — 1928. 11. 01. Alezds. — — 1934. 05. 01., Ezds. — — 1939. 05. 01., Vőrgy. — — 1942. 04. 01. (03. 30.), Altbgy. — — 1944. 11. 01. (07. 01.)
7. 1920 — — ?: nagykanizsai kat. főreál tanár; 1925 — — 1928. 11. 15.: 6. gye. agi. ti.; 1928. 11. 15 — 1929. 11 15.: 2. gye. törzskül. pk.; 1929. 11. 15 — — 1931. 10. 01.: 2/I. zlj. pk.; 1931. 10. 01 — — 1938. 08. 01.: HM VI. csop. főn. (HVKF) parancsőrtiszt; 1938. 08. 01 — — 1942. 08. 01.: Hunyadi Mátyás reáliskolai nevelő int. pk. (1938. 10. 01-től honv. alreál.); 1942. 08. 01 — — 1944. 10. 16.: VII. hdt. beo. tbk.; 1944. 10. 16.: csendőrség és rendőrség főfelügyelője (1944. 11. 01-től BM állományban, 1945. 01. 16-tól a határrendészeti felügyelő teendőivel is megbízva); NB 1946-ban hét évi börtönre ítélte.

FOLKUSHÁZY LAJOS, folkusfalvi, altbgy. (Gyal.)

1. Zólyom, 1881. 09. 28 — — Salzburg (Ausztria), 1964.
2. F. Lajos — — ügyvédi irnok
3. Ev.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1899—1902) Hadiisk. (?)
5. N (T), Szl (Nm)
6. Hdgy. — — 1902. 08. 18. (09. 01.), Alezds. — — 191?, Ezds. — — 192?, Tbk. — — 1929. 05. 01., Altbgy. — — 1936. 05. 01.
7. VH 80. dd. vkf.; 80. dd. pk. 1919. 07-ig.; 1921. 08. 05 — — ?: ideigl. nyug.; 1925 — —?: HM beo.; 1929 — — 1932.: 4. vdd. gypk.; 1932 — — 1934. 05. 01.: 3. vdd. gypk.; 1934. 05. 01 — — 1936.: várpalotai gyal. tábor pk., 1936. 08. 01 — — 1938. 02. 01.: cső. fü.; 1938. 05. 01.: nyug.

FRIDERICH ISTVÁN

1. Malacka, 1883. 07. 01 — — ?, 1958.
2. F.? — — gyógyszerész
3. R. k.
4. Bp-i műegyetem

5. N (T), A (Nm), F (Nm)
6. Tart. tü. fhdgy.
7. 1919. 11. 25 — — 1920. 03. 15.: HM

FUTÓ JÓZSEF, nemes, altbgy. (Tü.)

1. Báránd, 1894. 07. 17 — — Vác, 1967. 11. 16.
2. F. József — — községi jegyző
3. Ref.
4. Gimn. 1—4. oszt., Honv. főreál. Sopron (1909—1912), LA (1912—1914), Hakad. (?)
5. N (T), F (T)
6. Hdgy. — — 1914. 10. 15., Őrgy. — — 1931. 11. 01., Alezds. — — 1935. 05. 01., Ezds. — — 1939. 05. 01., Vőrgy. — — 1942. 04. 01., Altbgy. — — 1944. 01. 01.
7. 1919 — — 192?: 6. vdd., 6. tü. oszt., 6. vdd. pság. vk. oszt. beo.; 1930. 05. 01 — — 1934. 05. 01.: HM VI—1. oszt. fogalmazó ti.; 1934. 05. 01 — — 1936(?): HM 3/a. oszt. vez. h.; 1936(?) — — ?: HM VI—4. oszt. vez. h.; 1938 — — 1940. 03. 01.: HM 3/b. oszt. vez.; 1940. 03. 01 — — 1941. 08. 01.: IV. hdt. vkf.; 1941. 08. 01 — — 1942. 02. 01.: 13. táb. tü. oszt. pk.; 1942. 02. 01 — — 1943. 08. 01.: V. hdt. tü. pk.; 1943. 08. 01 — — ?: LHTVSzK elnök; 1944. 09.: HTI pk.

FÜLEKY DEZSŐ, vitéz, altbgy. (Gyal.?)

1. Törökbecse, 1887. 05. 08 — — Bp. 1975. 09.
2. ? — — mértékhitelesítő
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1904—1907), Hadiisk. (1912—1914)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1907. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1912. 11. 01., Szds. — — 1915. 09. 01., Őrgy. — — 1921. 09. 01., Alezds. — — 1925. 05. 01., Ezds. — — 1928. 11. 01., Tbk. — — 1937. 05. 01., Altbgy. — — 1939. 11. 01.
7. VH 1919. 03 — — 1919. 05.: székely ho.; 1919. 05 — — 1919. 06.: román internálás; 1919. 06 — — ?: NH Szeged, HM beo.; 1920. 08. 01 — — 1923. 02. 20.: Vkf. hdm., iroda, ill. HM VI—1. osz. beo.; 1923. 02. 20 — — 192?: HM VI—1. oszet. beo.; 1928. 01. 01 — — 1929.: HM Elns. B.csop. oszt. vez.; 1929 — — 1932.: 5. vdd. vkf.; 1932 — — 1936. 05. 01.: 4. gye. pk.; 1936. 05. 01 — — 1937. 10. 01.: 3 vdd. gypk.; 1937. 10. 01 — — 1938. 11. 01.: 3. vdd. 2. gypk.; 1938. 11. 01 — — 1939. 07.: 10. gyal. dd. pk.; 1939. 07 — — 1940. 12. 01.: töti. tanf. pk.;. 1941. 03. 01.: nyug.

GERBERT KÁROLY, altbgy. (Gyal.)

1. Szeged, 1877 — — ?
2. ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk. Nagyszeben (1892—1896), Hadiisk. (1901—1903)
5. N (T), Ru (Gy)
6. Hdp. thtts. — — 1896. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1897. 11. 01., Fhdgy. — — 1901. 11. 01., Szds. — — 1906. 11. 01., Őrgy. — — 1914. 08. 01., Alezds. — — 1916. 02. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1924. 01. 01., Altbgy. — — 1927. 05. 01.
7. ? — — 1923. 02. 19.: HM III. csop. főn.; 1923. 02. 19 — — 1924. 05. 01.: 6. vdd. gypk.; 1924. 05. 01 — —1924. 07. 01.: 3. vdd. gypk.; 1924. 07. 01 (17?) — — ?: töti. tanf. pk., ? — — ?: Hadtörténelmi levéltár főig.; 193? : nyug.

GOMBOS MIHÁLY, incédi (inczédy), altbgy. (Gyal.)

1. Hidalmás, 1871. 01. 13 — — Bp. (?), 1943. 09.
2. ?
3. R. k.
4. LA (1885—1889), Hadiisk. (1892—1894)
5. N (T), R (Gy)
6. Hdgy. — — 1889. 08. 18. (11. 01.), Fhdgy. — — 1893. 11. 01., Szds. — — 1898. 11. 01., Őrgy. — — 1907. 11. 01., Alezds. — — 1911. 05. 01., Ezds. — — 1913. 11. 01.,

Vőrgy. — — 1917. 08. 18. (09. 01.), Altbgy. — —?
7. 1919—1920.: kaposvári kat. körlet pk.

GORONDY—NOVÁK (Novák) ELEMÉR, nemes, vezds. (Lov.)

1. Bp. 1885. 02. 23 — — Cosquin (Argentína), 1954. 05. 15.
2. N. Jenő — — tvszk-i jegyző és albíró
3. Gör. kat.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1902—1905), Hakad. (1920—1921)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1905. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1910. 05. 01., Szds. — — 1915. 07. 01., Őrgy. — — 1920. (1919. 09. 01.), Alezds. — — 1921. 09. 01., Ezds. — — 1925. 05. 01., Tbk. — — 1935. 05. 01., Altbgy. — — 1938. 05. 01., Lov. tbk. — — 1941. 05. 01.
7. VH 1. ho. vkf.; 1919. 09 — — 1920.: bp-i váp. beo.; 1920—1921: Hakad.; ? — — 1928. 09. 01.: HM 1/b. oszt. beo.; 1928. 09. 01 — — 1932. 02. 01.: HM 1/b. oszt. vez.; 1932. 03. 01 (05. 01-én vonult be)—— 1933. 04. 15.: 4. hu. ezd. pk.; 1933. 04. 15 — — 1935.: „Őrkény vitéz" lov. tábor pk.; 1935 — — 1937. 10. 01.: 1. lov. dd. pk.; 1937. 10. 01 — — 1938. 05. 01.: 2. lov. dd. pk.; 1938. 05. 01 — — 1940. 03. 01.: HFPK gyorsmozgó szemlélő (1938. 12. 31-től HFPK lov. szemlélő is); 1940. 03. 01 — — 1941. 11. 01.: 3. hds. pk.; 1942. 02.01.: nyug.

GÖMBÖS GYULA, vitéz jákfai, gyal. tbk. (Gyal.)

1. Murga, 1886. 12. 26 — — München, 1936. 10. 06.
2. G. Gyula — — tanító
3. Ev.
4. Honv. hdp. isk. Pécs (1901—1905), Hadiisk. (19??—?)
5. N (T), H (T)
6. Hdp. thtts. — — 1905. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 190?, Fhdgy. — — 19??, Szds. — — 191?, Tbk. (szkv.) — — 1930. 02. 28., Altbgy. (szkv.) — — 1934. 11. 24., Gyal. tbk. (szkv.) — — 1936. 09. 30.
7. NH 1919. 05 — — hadügyi államtitkár a szegedi ellenforradalmi kormányokban; 1920. 06. 01.: szkv. helyezve; 1928. 09. 05 — — 1929. 10. 10.: HM politikai államtitkár; 1929. 10. 10 — — 1936. 09. 02.: HM

GÖRGEY GYÖRGY, vitéz görgői és toporci, tbk. (Lov.)

1. Kassa, 1882. 01. 10 — — ?
2. G. Vince — — cs. és kir. alezds.
3. Ev. (Ref.)
4. Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1899—1902)
5. N (T), F (Nm)
6. Hdgy. — — 1902. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1907. 11. 01., Szds. — — 1914. 05. 01., Őrgy. — — 1918. 11. 01., Alezds. — — 1921. 09. 01., Ezds. — — 1925. 11. 01., Tbk. — — 1935. 05. 01.
7. NH 1919. 06 — — ?: szegedi HM 5., ill. 4. oszt. vez.;? — — 1920. 08. (09. 12.?): testőrség ideigl. pk.; 1920. 08 (09. 12?) — — 1927. 11. 15.: testőrség pk.; 1927. 11. 15 — — 1931. 01. 01.: VKM XIV. oszt. (vez.?); 1931. 01. 01 — — 1933. 02. 01.: Pest vm. „északi" teng. fü.; 1933. 02. 01 — — 1937. 08. 01.: méneskar fü.: 1937. 08. 01.: nyug.

GRASSY JÓZSEF, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Szőllős, 1894. 12. 31 — — Újvidék, 1946. 11. 04.
2. G. József — — hivatalnok
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., Honv. főreál. Sopron (1908—1911), LA (1911—1914), Hakad. (1922—1924)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1914. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1915., Szds. — — 1922., Őrgy. — —

1930. 11. 01., Alezds. — — 1934. 11. 01., Ezds. — — 1938. 11. 01. Vőrgy. — — 1942. 04. 01. (03. 30.), Altbgy. — — 1944. 11. 01.
7. VH 1919; LA tanár (a júniusi ellenforradalmi megmozdulásban részt vett); 1919 — — 1921.: LA oktatótiszt; 1922 — — 1924.: Hakad.; 1924—1927: 1. vdd. pság.; 1927. 11. 01 — — 1932. 08. 01.: HM VI—3. oszt. beo.; 1932. 08. 01 — — 1935.: 3. vdd. pság. beo. vk. ti.; 1935 — — 1938. 11. 01.: Hakad. harcászat tanár; 1938. 11. 01 — — 1939. 07. 01.: 4. vdd., ill. IV. hdt. vkf.; 1939. 07. 01 (08. 01?) — — 1941. 02. 01.: 7. gye. pk.; 1941. 02. 01 — — 1941. 03. 01.: Le. pk. 2. h.; 1941. 03. 01 — — 1941. 08. 01.: HM IV. csop. főn.; 1941. 08. 01 — — 1942. 04. 01.: 15. gyal. dd. (k. ho.) pk.; 1942. 04. 01— — 1942. 11.: 13. k. ho. pk.; 1942. 11 — — ?: HM kiko. csop. főn.; 1944. 04 — — nyug.; 1944. 11. 01.: reaktiválva, „Hunyadi SS" honv. gránátos ho. pk.

GUILLEAUME ÁRPÁD, vitéz altbgy. (Gyal.)

1. Nagysáros, (Gergelaka?), 1868. 12. 24 — — ?, 1942 után
2. G. Lipót — — cs. és kir. szds.
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. főreál. Morva-Fehértemplom (1884—1887), Cs. és kir kat. akad. Bécsújhely (1887—1890), Hadiisk. (1893—1895)
5. N (T,) A (T), F (T), L (T), O (T), Szl (T)
6. Hdgy. — — 1890. 08. 18. (09. 01.). Fhdgy. — — 1894. 11. 01., 2. o. Szds. — — 1897. 05. 01., 1. o. Szds. — — 1898. 05. 01., Őrgy. — — 1910., Alezds. — — 1913. 05. 01., Ezds. — — 1915. 05. 01., Vőrgy. — — 1920. 08. 01., Altbgy. — — 1922. 09. 01.
7. 1918 — — 1919.: olasz hadifogs; 1919 — — 1920.: krakkói főkonzul, a magyar útlevél kirendeltség vezetője; 1920. 05. 01 — — ténylegesítve; 1921. 07. 05 — — 1923. 06. 15.: szombathelyi kat. körlet, ill. 3. vdd. pk. (közben Nyugat-Magyarország főkormánybiztosa is); 1923. 06. 15— — 1924. 12. 01.: LHTVSzK elnök; 12. 01 — — 1925. 12. 01. : av.; 1925. 12. 01.: nyug.

GYIMESY (Gross, Gimesy) ERNŐ, altbgy. (Gyal., Tü.)

1. Gyulafehérvár, 1888. 09. 17 — —?
2. G. Frigyes — —?
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1906—1909), Hakad. (1920—1921)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1909. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 05. 01., Szds. — — 1916. 09. 01., Őrgy. — — 1924. 05. 01., Alezds. — — 1928. 05. 01., Ezds. — — 1932. 11. 01., Tbk. — — 1938. 11. 01., Altbgy. — — 1941. 05. 01.
7. 1920 — — 1921.: Hakad.; 1922 — — 1926. 09. 15.: HM VI—1. oszt. beo.; 1926. 09. 15 — — 1930. 09. 01.: Hakad. tanár; 1930. 09. 01 — — 1932. 08. 01.: 6. vdd. vkf. h.; 1932. 08. 01 — — 1935. 05.: 6. vdd. vkf.; 1935. 05 — — 1938.: 4. vdd. tü. pk.; 1938 — — 1940. 12. 01.: 6. hv. dd. pk.; 1940. 12. 01 — — 1942.: KÁB elnök; 1942 — — 1942. 05. 21. (01?): LHTVSzK elnök; 1942. 05. 21 (01?) — — 1943. 05. 01.: VII. hdt. pk. és vez. tbk.; 1943. 05. 01 — — 1943. 08. 01.: LHTVSzK elnök; 1943. 11. 01.: nyug.

GYIMESY (Gross, Gimesy) FRIGYES, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Gyulafehérvár, 1890. 09. 29 — — Melbourne (Ausztrália), 1974.
2. G. Frigyes — —?
3. Ev.
4. Gimn. 1—4. őszt., Cs. és kir. hdp. isk. Nagyszeben (1905—1909), Hakad. (1921—1923)
5. N (T), F (J), R (J)
6. Zls. — — 1909. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1912. 05. 01., Fhdgy. — — 1915. 01. 01., Szds. — — 1919. 09. 01., Őrgy. — — 1927. 05. 01., Alezds. — — 1932. 05. 01., Ezds. — — 1936. 05. 01., Tbk. — — 1940. 07. 01., Altbgy. — — 1942. 10. 01. (09. 29.)
7. 1921 — — 1923.: Hakad.; 1923. 10. 01 — — 1924. 09. 01.: 1. vdd. vkszt. helyen; 1924. 09. 01 — — 1928. 05. 01.: HM VI—1. oszt. beo.; 1928. 05. 01 — — 1931. 05. 01.: Hakad. harcászat tanár; 1931. 05. 01 — — 1933. 08. 15.: HM VI—1. oszt. beo.; 1933. 08. 15 — — 1934. 10. 16.: 1. vdd. gypk. mellé tart. vez. (1931 — — 1934 között a genfi leszerelési konferencián a HVKF összekötője, a HM meghatalmazott h.);

1934. 10. 16 — — 1935. 11. 01.: beo. a LHT vezértitkár mellé; 1935. 11. 01. — — 1937. 08. 01.: 3. vdd. vkf.; 1937. 08. 01 — 1939. 08. 01.: HM szsgd.; 1939. 08. 01 — — 1940. 03. 01.: 10. gyal. dd. pk.; 1940. 03. 01 — — 1942. 08. 20.: 3. hds. vkf.; 1942. 08. 20 — — 1943. 08. 01.: V. hdt. pk. és vez. tbk.; 1943. 08. 01 — — 1944. 10. 01.: HM agi. főcsop. főn.; 1945. 02. 01.: nyug.

GYÖRFFY-BENGYEL (Bengyel) SÁNDOR, vezds. (Gyal.)

1. Bp. 1886. 02. 15 (04. 02 ?) — — Bp. 1942. 06. 14.
2. B. György — — banktisztviselő
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., Honv. főreál. Sopron (1899—1902), LA (1902—1905), Hadiisk. (1912—1914)
5. N (T)
6. Hdgy. — —1905. 08.18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1910. 05. 01. Szds. — — 1915. 01. 01. (1914. 01. 01-re javítva), Őrgy. — — 1921. 06. 22. (1919. 09. 01.), Alezds. — — 1921. 09. 01., Ezds. — — 1925. 05. 01., Tbk. — — 1934. 05. 01., Altbgy. — — 1937. 11. 01., Gyal. tbk. — — 1940. 09. 01.
7. VH 1919. 05 — — 1919. 08.: 6. ho. vkf., I. hdt. vkf.; 1919. 08 — — 1919. 12. 01.: szentendrei karhatalmi pság.; 1919. 12. 01 — — 1920. 12. 01.: beo. nélkül; 1920. 12. 01 — — 1921.: Hadilevéltár; 1921. 10. 22 — — 1922. 02. 28.: HFPK szsgd.; ? — — 1930.: HM 3/c. oszt. vez.; 1930 — — 1936. 01. 01.: HM agi. csop. főn. h.; 1936. 01. 01 — — 1937. 04. 01.: HM agi. csop. főn.; 1937. 04. 01 — — 1938.: LHTVSzK alelnök; 1938 — — 1940. 02. 01.: HM III. csop. főn.; 1940. 02. 01 — — 1941. 02. 15.: HM kat. főcsop. főn.; 1941. 02. 15 — — 1941. 09. 15.: HM h.; 1941. 09. 15 — — 1942. 06. 14.: közellátásügyi tárcanélküli miniszter.

HANKOVSZKY GYULA, dr., vőrgy. (Gyal.)

1. Bp. 1898. 06. 12. — — Kecskemét, 1982. 06. 10.
2. H. Jenő — — kataszteri felmérési felügyelő
3. Ref.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1915—1917), Hakad. (?)
5. ?
6. Hdgy. — — 1917. 08. 18. (1916. 09. 01.), Fhdgy. — — 1918. 11. 01., Szds. — — 1926. 05.01., Őrgy. — — 1935. 11. 01., Alezds. — — 1939. 05. 01., Ezds. — — 1941. 05. 01., Vőrgy. — — 1943. 08. 01.
7. 1919. 01. 15 — — ?: saját kérésre nyug.; 1931. 09. 01 — — 1932. 08. 01.: HFPK lov. szemlélő mellé beo.; 1932. 08. 01 — — 1934. 02. 01.: 1. vdd. pság. vkszt. szem. tart. (csap. szolg. 2. gye.); 1934. 02. 01 — — 1938. 12. 01.: HM VI—1. oszt. fogalmazó, szem. aloszt. vez.; 1938. 12. 01 — — 1940. 02. 01.: HM 1/a. oszt. vez. h.; 1940. 02. 01 — — 1943. 02. 01.: HM 1/a. oszt. vez.; 1943. 02. 01 — — 1943. 09. 15.: 3. hds. vkf.; 1943. 09. 15 — — 1944. 08.: Vkf. hdm. csop. főn.; 1944. 08 — — 1944. 10. 16.: 13. gyal. ho. pk.; 1944. 10 — — 1944. 12. 09.: HM földi főcsop. főn.; 1944. 12. 09.: VIII. hdt. pk.

HARDY KÁLMÁN, dr. vitéz nemes, vezérfőkapitány (Teng., Fő.)

1. Pécs, 1892. 05. 05 — — Columbus (USA), 1980. 06. 21.
2. H. Sándor — — tvszk-i elnök
3. Ref.
4. Gimn. 1—8. oszt., Cs. és kir. teng. akad. Pola (1910—1914)
5. N (T), A (T), O (T), F (J), H (Gy), Szr (Gy)
6. Tengerészjelölt — — 1911. 09. 12., Tengerész hdp. — — 1913. 02. 01., Tengerész zls. — — 1914. 06. 01., Fregatthdgy. — — 1914. 08. 01., Sorhajóhdgy. — — 1918. 11. 01. (1922. 11. 16-tól folyamőr kapitány), 2. o. Törzskapitány — — 1933. 05. 01., Alezds. — — 1935. 05. 01., Ezds. — — 1938. 11. 01., Vezérkapitány — — 1942. 04. 01. (03. 30.) Vezérfőkapitány — — 1944. 01. 01.
7. NH 1919. 06 — — 1920. 03. 01.: Fővezérség kat. pol. oszt. beo.; 1920. 03. 01 — — 1928. 10. 01.: Korm. szsgd.; 1928. 10. 01 — — ?: római kat. attasé mellé beo. (?); 1930. 05. 01 — — 1932. 10. 01.: BM VI/f. oszt. kik. ea.; 1932. 10. 01 — — 1933. 12. 01.: Fő. pság.; 1933. 12. 01 — — 1934. 05. 01.: 1 vdd. vkszt. szem. tart.; (1932 — — 1934.:

Apponyi Albert titkára Genfben); 1934. 05. 01 — — 1935. 05. 01.: 4. vdd. vkszt. próbaszolg.; 1935. 05. 01 — — 1936. 06. 01.: 1 vdd. vkszt. szem. tart. tartósan vez. a HM VI—2. oszt.-ba; 1936. 05. 01 — — 1940. 05. 01.: kat. attasé, Berlin (1939. 02. 01-től légügyi attasé is, 1939. 05. 15 — — 1940. 05. 01.: kat. attasé Hága és Stockholm is); 1940. 05. 01 — — 1940. 07. 31.: csap. szolg. 12. gye.; 1940. 08. 01 — — 1940. 11. 01.: csap. szolg. 19. táb. tü. oszt.; 1940. 11. 01 — — 1941. 08. 01.: HVKF 1. szsgd.; 1941. 08. 01 — — 1942. 04. 15.: 26. gyal. dd., ill. k. ho. pk.; 1942. 04. 15 — — 1944. 10. 16.: folyami erők pk. (kinevezés 1942. 04. 01-i hatállyal)

HARMOS ZOLTÁN, hihalmi, altbgy. (Mü.)

1. Vác, 1983. 02. 14 — — ?
2. H. Sándor — — magánzó
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., Cs. és kir. kat. mü. akad. Mödling (1910—1913)
5. N (T), F (Nm)
6. Hdgy. — — 1913. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1917. 09. 01., Szds. — — 1921. 09. 01., Őrgy. — — 1929. 11. 01., Alezds. — — 1934. 11. 01. (05. 01.) Ezds. — — 1938. 11. 01., Vőrgy. — — 1942. 10. 01. (09. 29.), Altbgy. — — 1944. 07. 01.
7. 1921 — — ?: 7. tü. oszt.; 1926. 02. 01 — — 1930. 03. 01.: HM 3/d. oszt. beo.; 1930. 03. 01 — — 1933. 04. 26.: HTI beo.; 1933. 04. 26 — — 1940. 03. 01.: HTI 1. szakoszt. vez.; 1940. 03. 01 — — 1942. 11. 15.: HTI pk. h.; 1942. 11. 15 — — 1945. 04. 29.: (?) HTI pk. és hdmt. főnök; 1945. 04. 29 — — 1946. 02. 02.: amerikai hadifogs.

HARTMANN GASZTON, wartenschildi lovag,főkapitány (Teng., Fő.)

1. ? — ?, 1937. 05. 09.
2. ?
3. ?
4. ?
5. N (T)
6. ?
7. ? — ?: csajkás ezd. pk.; ? — ?: fő. felügyelő törzsfőnök; ? — 1937. 05. 09.: fő. pk.

HÁRY LÁSZLÓ, vitéz, c. vőrgy. (Gyal., Rep.)

1. Gyömöre, 1890. 08. 11 — — Kistarcsa, 1948. 12. 24.
2. H. László — — ?
3. R. k.
4. Honv. hdp. isk. Nagyvárad (1904—1908), Rep. gép. vez. isk. (?)
5. N (T), F (Nm), O (Nm)
6. Hdp. thtts. — — 1908. 08. 18. (09. 01), Hdgy. — — 1911. 05. 01., Alezds. — — 1934. 05. 01., Ezds. — — 1938. 11. 01., C. vőrgy. — — 1943. 02. 01.
7. 1922 — — ?: szegedi pilóta isk. pk.; ? — — 1933. 10. 04.: székesfehérvári rep. tér pk.; 1933. 10. 04 — — ?: 1. rep. ezd. pk.; ? — — 1938. 06. 28.: rep. dd. pk-i teendőkkel megbízva; 1938. 06. 28 — — 1938. 11. 01.: Le. pk-i teendőkkel megbízva; 1938. 11. 01 — — 1940. 12. 24.: Le. pk.; 1941. 10. 01.: nyug.

HEDRY BÉLA, hedri de genere Aba, c. altbgy. (Gyal.)

1. Besztercebánya, 1879. 04. 14 — — ?
2. H. Pál — — pénzügyigazgató h.
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1898—1901), Hadiisk. (?)
5. N (T), Szl (T)
6. Hdgy. — — 1901. 08. 18. (09. 01.), Tbk. — — 1928. 11. 01., C. altbgy. — — 1935. 11. 01.
7. 1919. 08 — — ?: HM hadifogoly oszt. vez.; 1920 — — ?: győri ho. vkf.; ? — — 1921. 05.: székesfehérvári vdd. vkf.; 1921. 05 — — 1924. 06. 24. (07. 01.?): székesfehérvári kat. körlet, ill. 2. vdd. vkf.; 1924. 06. 24 (07. 01) — — 1928.: 16. gye. pk.; 1928 — — 1928. 07. 01.: Hadtörténelmi Levéltár irodalmi csop. vez.; 1928. 07. 01 — — 1932.

11. 01.: 7. vdd. gypk.; 1932. 11. 01 — — 1933. 11. 01.: 7. vdd. közig. vez.; 1933. 11. 01 — — 193?: 1. ker. teng. fü.; 1935. 11. 01.: nyug.

HEGEDÜS PÁL, altbgy. (Tü.)

1. Debrecen, 1861. 06. 06 — — ?
2. ?
3. ?
4. Cs. és kir. hdp. isk. Bécs (1878—1882)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1882. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1885. 05. 01., Fhdgy. — — 1889. 11. 01., Szds. — — 1896. 05. 01., Őrgy. — — 1907. 11. 01., Alezds. — — 1910. 11. 01., Ezds. — — 1913. 11. 01., Vőrgy. — — 1917. 05. 01., Altbgy. — — 1920. 08. 01.
7. 1919. 12 — — 1921. 02. 01.: debreceni kat. körlet pk.; 1921. 02. 01 — — 1921. 05. 01.: szabadságon; 1921. 05. 01 — — 1921. 07. 01.: szombathelyi kat. körlet ideigl. pk.; 1921. 07. 01.: nyug.

HELLEBRONTH ANTAL, vitéz tiszabeői, c. tü. tbk. (Tü.)

1. Tiszabő, 1858. 12. 20 — — ?
2. H. Flórián — — földbirtokos
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk. Bécs (1877—1881), Felsőbb tü. tanf. (1891—1893)
5. N (T), A (T), F (T)
6. Hdp. thtts. — — 1881. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1883. 11. 01., Fhdgy. — — 1889. 11. 01., 2. o. Szds. — — 1896. 05 01, 1 o Szds — — 1898, Őrgy. — — 1906. 05. 01., Alezds. — — 1909. 11. 01., Ezds. — — 1912. 11. 01., Vőrgy. — — 1916. 11. 29., Altbgy. — — 1920. 08. 01., C. tü. tbk. — — 1925. 01. 01.
7. 1919. 08. 07 — — 1921. 06. 30.: tü. fü.; ? — — 1922. 05. 01.: HFPK mellé beo. tbk.; 1922.: nyug.

HELLEBRONTH (Krantz) VILMOS, vitéz, altbgy. (Tü.)

1. Kassa, 1895. 02. 24 — — Bp. 1971. 05. 20.
2. K. Emil — — cs. és kir. (később honv.) szds.
3. Ev.
4. Főreál. 1—8. oszt., LA (1912—1914)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1914. 10. 15., Alezds. — — 1935. 05. 01., Ezds. — — 1939. 05. 01., Vőrgy. — — 1942. 04. 01., Altbgy. — — 1944.? (1944. 07. 01.)
7. 1928. 04. 01 — — ?: 1. vdd. pság. beo.; 1938. 02. 01 — — 1941. 03. 01.: HM 3/a. oszt. vez.; 1941. 03. 01 — — 1944. 10. 16.: HM V. csop. főn.; 1944. 10. 16.: tárca nélküli miniszter, a termelés folyamatos vezetésével megbízva; NB 1946. 10. 03: halál; 1946. 10. 21.: kegyelem, életfogytiglani börtön; 1963 — szabadlábra helyezve.

HENNYEY (Erb) GUSZTÁV, vitéz, vezds. (Gyal.)

1. Kolozsvár, 1888. 09. 25 — — München (NSZK), 1977. 06. 14.
2. E. Frigyes — — ?
3. Ev.
4. Gimn. 1—4. oszt., Cs. és kir. hdp. isk. Bp. (1903—1907), Hakad. (1920—1921)
5. N (T), A (T), F (Nm), Szr/H (?)
6. Hdp. thtts. — — 1907. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1910. 05. 01., Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 05. 01., Őrgy. — — 1924. 09. 01., Alezds. — — 1928. 11. 01., Ezds. — — 1933. 05. 01., Tbk. — — 1938. 11. 01., Altbgy. — — 1941. 05. 01. Vezds. (szkv.) — — 1944. 09. 07.
7. VH 1919. 05 — — 1919. 08.: Hds. Főpság. beo.; 1919 — — 1920.: Vkf. nyilvántartó iroda beo.; 1920 — — 1921.: Hakad.; 1921 — — ?: HM beo.; 1925 — — 1926.: a párizsi „kat. attasé" mellé beo.; 1926 — — 1928.: HM VI—2. oszt. vez. h.; 1928. 05. 07 — — 1933. 04. 01.: kat. attasé, Belgrád (1928. 07. 17 — — 1933. 04. 01.: kat. attasé Athén is); 1933. 05. 01 — — 1937. 08. 01.: HM VI—2. oszt. vez.; 1937. 08. 01 — —

1937. 10. 01.: 2. vdd. 2. gypk.; 1937. 10. 01 — — 1938.: 2. vdd. 3. gypk.: 1938 — — 1941. 02. 01.: 5. gyal. dd. pk.; 1941. 02. 01 — — 1942. 10. 01.: II. hdt. pk. és vez. tbk.; 1942. 10. 01 — — 1943. 11. 01.: gyal. fü.; (?— — 1943. 05. 01.: LHTVSzK elnök is); 1943. 11. 01 — — 1944.: HM munkaügyi főcsop. főn., a honvédelmi munkaszervezet vezetője; 1944. 08. 29 — — 1944. 10. 16.: külügyminiszter.

HESZLÉNYI (Heyszl) JÓZSEF, vitéz, vezds. (Tü.)

1. Igló, 1890. 07. 24 — — Zwetl, (Ausztria) 1945. 05. 15.
2. ? — — katonatiszt
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. mü. akad. Mödling (1908—1911), Hakad. (1920—1921)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1911. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — 1917. 01. 01., Őrgy. — — 1926.05.01., Alezds. — — 193?, Ezds. — — 1935. 11. 01., Tbk. — — 1940. 07. 01., Altbgy. — — 1942. 11. 01., Vezds. — — 1944. 11. 01.
7. ? — 1920.: HM 3/c. oszt. beo.; 1920 — — 1921.: Hakad.; 1926 — — 1927.: HM VI—1 oszt. beo.; 1935 — — 1936. 07. 01.: HM VI—6. oszt. vez.; 1936. 07. 01 — — 1938. 11.: HFPK szsgd.; 1938. 11 — — 1940. 03. 01.: 23. gyal. dd. pk.; 1940. 03. 01 — — 1940. 11. 01.: 2. gk. dd. pk.; 1940. 11. 01 — — 1941. 05. 01.: HM III. csop. főn. 1. h.; 1941. 05. 01 — 1942. 05. 01.: HM III. csop. főn.; 1942. 05. 01 — — 1942. 12.: HM agi. főcsop. főn.; 1942. 12 — — 1944. 09.: IV. hdt. pk.; 1944. 09 — — 1945. 05.: 3 hds. pk.

HINDY IVÁN, vitéz kishindi, vezds. (Gyal.)

1. Bp. 1890. 06. 28 — — Bp. 1946. 08. 29.
2. H. Géza — — MÁV-alkalmazott
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk. Kassa (1905—1909)
5. N (T), F (J), O (J), Szr (J)
6. Zls. — — 1909. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1912. 05. 01., Fhdgy. — — 1915. 01. 01., Szds. — — 1918. 02. 01., Őrgy. — — 1929. 05. 01., Alezds. — — 1934. 11. 01., Ezds. — — 1939. 11. 01., Vőrgy. — — 1942. 11. 01., Altbgy. — — 1944. 11. 01. (09. 01.), Vezds. — — 1945. 02. 01.
7. ? — 1920.: bp-i váp. védelmi oszt.; 1920 — — 1927.: bécsi kat. misszió fogalmazó tiszt; 1927. 04. 01 — — 1927. 08. 31.: 3. gye.; 1928. 01. 01 — — ?: 2. gye. szd. pk.; 1928. 10. 01 — — 1929. 02. 28.: töti, tanf.; 1929. 06. 15 — — 1930. 08. 01.: 2. gye. bb. ea.; 1930. 08. 01 — — 1933. 02. 01.: 2/III. zlj. pk.; 1933. 02. 01 — — 1933. 11. 01.: Bp. VI. ker. teng. fü.; 1933. 11. 01 — — 1939. 05. 01.: LA német nyelv tanára; 1939. 05. 01 — — 1940. 03. 01.: HFPK fe. és bü. oszt. vez.; 1940. 03. 01 — — 1942. 11. 15.: Vkf. fe. és bü. oszt. vez.; 1942. 11. 15 — — 1944. 10. 16.: I. hdt. beo. tbk.; 1944. 10. 16 — — 1945. 02. 12.: I. hdt. pk. és vez. tbk. és a bp-i magyar erők pk.; 1945. 06. 09.: lef. és a honvédségből kicsapva; NB 1946. — halál.

HOLLÓSY—KUTHY (Kuthy) LÁSZLÓ, vitéz gertenyesi, altbgy. (Mü.)

1. Buziásfürdő, 1896. 08. 23 — — Székesfehérvár, 1979. 06. 25.
2. K. Lajos — — ?
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. mü. akad. Mödling (191?—1915), Hakad. (192?—192?)
5. N (T), F (Nm), O (?)
6. Hdgy. — — 1915. 03. 15., Fhdgy. — — 1916. 11. 01., Szds. — — 1924. 09. 01., Őrgy. — — 1933. 05. 01., Alezds. — — 1936. 05. 01., Ezds. — — 1939. 11. 01., Vőrgy. — — 1942. 11. 01., Altbgy. — 194?.
7. 1918. 11. 03 — — 1919. 10. 01.: olasz hadifogs.; 1920 — — 1921.: szombathelyi utász zlj.; 192? — — ?: HM VI—1. oszt. mü. ea., HM VI—6. oszt. mü. szab. szerk.; ? — — 1938. 11. 01.: HM VI—7/m. oszt. vez. h.; 1938. 11. 01 — — 1939. 01. 15.: HVKF szsgd.; kinevezése 1939. 01. 20-án hatálytalanítva; 1939. 01. 15 — — 1940. 11. 01.: V. hdt. vkf.; 1940. 11. 01 — — 1942. 08. 01.: HM VI—7/m. oszt. vez.; 1942. 08. 01 — — 1942. 11. 15.: 22. k. ho. pk.; 1942. 11. 15 — — 1943. 02. 01.: 13. k. ho. pk.; 1943. 02. 01 — — 1944. 10. 16.: Mü. fü.; (1944. 09 — — 1944. 10.: 25. gyal. ho. pk.?); 1944. 10 — — ?: III. hdt. pk.; 1945. 01.: OM tárcanélküli minisztere mellé beo.

HOMLOK (Holmok) SÁNDOR, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Késmárk, 1892. 05. 03 — — New York (USA), 1963. 04.
2. H. Simon — — postai és távirdai segédellenőr
3. Ev.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1911—1914), Hakad. (1921—1923?)
5. N (T), F (T),
6. Hdgy. — — 1914. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1915. 05. 01., Szds. — — 1921. 09. 01., Őrgy. — — 1930. 05. 01., Alezds. — — 1934. 11. 01., Ezds. — — 1938. 11. 01., Vőrgy. — — 1942. 04. 01., Altbgy. — — 1944. 01. 01.
7. ? — 1921. 10. 01.: KKI beo.; 1921 — — 1923.: Hakad. (?); 1927. 12. 05 — — 1934. 04. 16.: kat. attasé, Párizs; 1935. 04. 06 (05. 01 ?) — — 1940. 03. 01.: HM VI—5., ill. Vkf. 5. oszt. vez.; 1940. 03. 01 — — 1940. 05. 01.: Vkf. 2. oszt. beo.; 1940. 05. 01 — — 1944. 11. 01.: kat. és légügyi attasé, Berlin (1940. 05. 01 — — 1941. 11. 15.: kat. attasé Stockholm; 1941. 02. 01 — — 1941. 11. 15.: kat. attasé Helsinki; 1941. 12. 01 — — 1943. 12. 01.: kat. attasé Bern is); 1944. 11 — — 1945. 05.; német internálás.

HOMROGDY (Lichtenstein) PÁL, vitéz homrogdi, altbgy. (Lov.)

1. Miskolc, 1876. 08. 06 — — ?
2. L. József — — földbirtokos
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (189?—189?), Hadiisk. (1902—1904)
5. N (T), F (T)
6. Hdgy. — — 189?, Alezds. — — 1918. 11. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1927. 05. 01., Altbgy. — — 1932. 11. 01.
7. 1920 — — 1922.: hu. oszt. pk. és hu. ezd. pk. h.; 1922 — — 1923.: HM 1. oszt. beo.; 1924 — — 1925.: 1. vdd. pság. beo.; 1926. 01. 01 — — 1927. 06. 10.: 6 vdd. közig. vez.; 1927. 06. 11 — — 1927. 11. 14.: lov. dd. pk.; 1927. 11. 15 — — 1933. 01. 01.: Méneskar fü.; 1933. 03. 01.: nyug.

HORTHY ISTVÁN, vitéz nagybányai, c. lov. tbk. (Lov.)

1. Kenderes, 1858. 12. 21 — — Bp. 1937. 09. 22.
2. H. István — — földbirtokos
3. Ref.
4. Gimn. 1—8. oszt., E. é. önkéntes,
5. N (T),
6. Tart. hdgy. — — 1880. 01. 01., Hdgy. — — 1882. 05. 01., Fhdgy. — — 1887. 05. 01., Szds. — — 1893. 11. 01., Őrgy. — — 1906. 11. 01. Alezds. — — 1910. 11. 01., Ezds. — — 1913. 11. 01., Vőrgy. — — 1917. 08. 01., Altbgy. — — 1920. 08. 01., C.. lov. tbk. — — 1921. (1925. 01. 01.?)
7. 1919. 08. 07 — — 1921. 06. 30: lov ho pk, lov fü; 1921 07 01.: nyug.

HORVÁTH FERENC, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Brassó, 1898. 10. 10 — — Stuttgart (NSZK), 1971. 09. 13.
2. H. György — — honv. szds.
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál., Cs. és kir. kat. főreál. Kismarton (1912—1915?), Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (191?—1916), Hakad. (1924—1926)
5. N (T),
6. Hdgy. — — 1916. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1917., Szds. — — 1925. 11. 01., Őrgy. — — 1936., Alezds. — — 1938. 05. 01., Ezds. — — 1940. 09. 01., Vőrgy. — — 1943. 02.01., Altbgy. — — 1944. (1944. 11. 01.)
7. 1918 — — 1919.: olasz, angol hadifogs.; 1919 — — 1924.: 5. gye., zlj. sgt., szd. pk.; 1924 — — 1926.: Hakad.; 1927 — — 1930.: 2. honv. ker. beo.; 1930. 10. 01 — — 1932. 08. 01.: 1. vdd. vkszt. szem. tart. (1932. 04. 01 — — 1932. 08. 01.: tart. vez. HM VI—7/ö. oszt.); 1932. 08. 01 — — 193?: HM VI—7/ö. oszt. beo.; 1936 — — 1936. 05. 01.: HM VI—2. oszt. beo.; 1936. 05. 01 — — 1937. 08. 01.: HM szsgd.; 1937. 08. 01 — — 193?: HM 1/a. oszt. vez. h.; 1940. 03. 01—1940. 11. 04.: Vkf. 5. oszt. vez.; 1940. 11. 04 — — 1942. 11.: IX. hdt. vkf.; 1942. 11 — — 1943. 04.: 1. rögtönzött pc. hd.

pk.; 1943. 04 — — 1944. 03.: 1. pc. ho. pk.; 1944. 03 — — 1944. 07.: 6. gyal. ho. pk.; 1944. 07 — — 1944. 10.: székely határvédelmi erők pk.; 1944. 10 — — 1944. 12.: 25. gyal. ho. pk.; 1944. 12.: III. hdt. kinevezett pk., 3. honv. ker. pk.

HORVÁTH LÁSZLÓ, altbgy. (Gyal.)

1. Zalaegerszeg, 1888. 07. 16 — — Bp. 1964. 01. 21.
2. H. Ede — — kir. járásbíró
3. R. k.
4. Főreál. 1—4. oszt., Honv. főreál. Sopron (1902—1905), LA (1905—1908), Hadiisk. 1. évf., Hakad. (1920—1921)
5. N (T), F (Nm)
6. Hdgy. — — 1908. 08 18. (09. 01), Fhdgy. — — 1912. 11. 01., Szds. — — 1915. 07. 01., Őrgy. — — 1922. 09. 01., Alezds. — 1927. 05. 01., Ezds. — — 1930. 11. 01., Tbk. — — 1938. 05. 01., Altbgy. — — 1940. 09. 01.
7. VH 1919. 05 — — 1919. 07.: 18. dd. vkf.; 1919 — — 1920.: 20. gye.; 1920 — — 1921.: Hakad.; 1927. 11. 01 — — 1931. 09. 01.: Hakad., harcászat tanár; 1931. 09. 01 — — 1935.: HM VI—6. oszt. vez.; 1935 — — 1936.: töti. tanf. beo.; 1936. — — 1937. 10. 01.; 1. ker. teng. fü.; 1937. 10 01 — — 1938. 11. 01.: 1. vdd. 2. gypk.; 1938. 11. 01 — — 1940. 02. 01.: 2. gyal. dd. pk.; 1940. 02. 01 — — 1941. 08. 01.: IV. hdt. pk. és vez. tbk.; 1941. 11. 01.: nyug.

HORVÁTH SÁNDOR, vitéz, vőrgy. (Lov.)

1. Nyíregyháza, 1890. 04. 04 — — ?
2. H. Bálint — — kir. ítélőtáblai bíró
3. R. k.
4. Gimn. 1—5. oszt., Honv. főreál. Sopron (1904—1907), LA (1907—1910), Hakad. (192?—192?)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1910. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 05. 01., Őrgy. — — 1926. 05. 01., Alezds. — — 1931. 11. 01., Ezds. — — 1935. 11. 01. Tbk. — — 1940. 07. 01.
7. VH 1919.: 2. hu. ezd.; 1919. 11. 23 — — 1920. 01. 04.: bp-i IV. kerületi karhatalom; 1920. 01. 05 — — 192?: debreceni ho. lov. törzs. beo.; 1924. 12. 15 — — 1925. 11. 01.: 6. vdd. hu. szd. megb. pk.; 1925. 11. 01 — — 1927. 05. 01.: 6. vdd. pság. beo. vk. ti.; 1927. 05. 01 — — 1928. 09. 01.: HM kiko. beo.; 1928. 09. 01 — — 1933. 08. 01.: lov. ho. vkf.; 1933. 08. 01 — — 1935. 02. 01.: töti. tanf. tanulmányvezető; 1935. 02. 01 — — 1935. 05. 01.: 1. vonatosztag; 1935. 05. 01 — — 1935. 11. 01.: 1 vdd. pság. beo.; 1935. 11. 01 — — 1939. 01. 15.: KKI főn. h.; 1939. 01. 15 — — 1940. 01.: 2. gk. dd. pk.; 1940. 01 — — 1940. 12. 01.: gyorscsapatok gyak. és kik. tábor pk.; 1940. 12. 01 — — 1941. 01. 01.: I. gyorshdt. beo. tbk.; 1941. 01. 01 — — 1941. 11. 01.: Vkf. kik. csop. főn.; 1941. 11. 01 — — 1942. 04. 01.: töti. tanf. pk.; 1942. 04. 01 — — 1942. 05. 21.: VII. hdt. pk. és vez. tbk.; 1942. 11. 01.: nyug.

IBRÁNYI MIHÁLY, vitéz vajai és ibrányi, altbgy. (Gyal.)

1. Debrecen, 1895. 12. 03 — — Bp. 1962. 11. 19.
2. I. Miklós — dohánybeváltó hivatali tisztviselő
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., Honv. hdp. iskl. Nagyvárad (1910—1914), Hakad. (1923—1925)
5. N (J), Szr (Gy), Or (?)
6. Zls. — — 1914. 08. 01., Hdgy. — — 1915. 03. 15., Fhdgy. — — 1920. 09. 01., Szds. — — 1924. 09. 01. (1923. 09. 01-re jav.), Őrgy. — — 1933. 05. 01., Alezds. — — 1936. 11. 01., Ezds. — — 1939. 11. 01., Vőrgy. — 1942. 10. 01. (09. 30.), Altbgy. — — 1944. 09. 11.(09. 01.)
7. 1920 — — ?: miskolci kat. körlet pság. beo., bp-i gyal. dd. pság. beo.; 1921 — — ?: 1. gyal dd.; 1923 — — 1925.: Hakad.; 1926. 01. 22 — — 1927. 01. 15.: 5. vdd. pság. liquidáló hiv.; 1927. 01. 15 — — 1930. 11. 01.: HFPK beo.; 1930. 11. 01 — — 1934. 08. 01.: HM kiko. beo.; 1934. 08. 01 — — 1938. 08. 01.: HM VI—2. oszt., központi kémelhárító szolg. vez.; 1938. 08. 01 — — 1940. 11. 15.: 6. vdd., ill. VI. hdt. vkf.; 1940. 11. 15 — — 1942. 08. 01.: Vkf. 5. oszt. vez.; 1942. 08. 01 — — 1943. 08. 10.:

17. k. ho. pk.; 1943. 08. 10 — — 1944. 01. 01.: 16. gyal. ho. gypk.; 1944. 01. 01 — — 1944. 08. 01.: 25. gyal. ho. pk.; 1944. 08. 01 — — 1944. 11. 15.: 1. lov. ho. pk. és huszárság fü.; 1944. 11. 15 — — 1944. 12. 15.: huszárság fü.; 1944. 12. 15 — — 1945. 03. 01.: V. hdt. pk.; 1945. 03. 01.: gyalogság és huszárság fü.; 1945 — 1955.: szovjet hadifogs.

IGMÁNDY-HEGYESSY (Hegyessy) GÉZA, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Tab, 1882. 08. 31 — — Szigetvár (Domokos puszta), 1980. 05. 26.
2. H. János — szolgabíró
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk. Bp. (1898—1902)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1902. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1904. 05. 01., Fhdgy. — — 1910. 05. 01., Szds. — — 1915. 01. 01., Őrgy. — — 1920. 09. 01., Alezds. — — 1921. 09. 01., Ezds. — — 1927. 11. 01., Tbk. — — 1936. 05. 01., C. altbgy. — — 1939. 03. 31., Altbgy. — — 1943. 12. 06. (08. 01.)
7. 1919 — — 1920. 03. 01.: Dél-Somogyban az általa szervezett csapatok pk.; 1920. 03. 01 — — 1920. 05. 06.: Somogy—Baranya vm. kat. pság.; 1920. 05. 06 — — 1920. 07. 18.: kaposvári gye.; 1920. 07. 18 — — 1927. 11. 15.: darabont testőrség pk.; 1927. 11. 15 — — 1936. 12. 31.: testőrség pk.; 1938. 04. 01 — — nyug.; 1943. 12. 01. — — 1943. 12. 06.: ténylegesítve, ekkor lép elő altbgy-á.

ILLY SÁNDOR, vitéz (?), vőrgy. (Gyal., Rep.)

1. Bp. 1898. 02. 11 — — ?
2. I. Rezső — — ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk. Bp. (1912—1914), Hakad. (1923—1925)
5. N (T), O (J), F (Gy)
6. Zls. — — 1914., Szds. — — 1925. 09. 01. (1924. 09. 01-re javítva), Őrgy. — — 1933. 11. 01., Alezds. — — 1937. 05. 01. (1936. 05. 01-re javítva), Ezds. — — 1941. 05. 01., Vőrgy. — — 1944. 01. 01.
7. 1923 — — 1925.: Hakad.; 1926. 01. 22 — — 1926. 02. 01.: 5. vdd. pság. beo.; 1926. 02. 01 — — 1926. 05. 16.: 5. vdd. gypk. beo.; 1926. 05. 16 — — 1931. 11. 01.: LÜH (kik. és szerv. aloszt. vez., rep. szd., oszt. pk., töti. tanf. légiharc tanár); 1931. 11. 01 — — 1935. 05. 01.: HM VI—1. oszt., szervezési aloszt. vez.; 1935. 05. 01 — — 1938. 05. 01: LÜH II. agi. oszt.; 1938. 05. 01 — — 1939. 01. 01.: LÜH 14/a. oszt.; 1939. 01. 01 — — 1939. 09. 01.: Le. pság. beo.; 1939. 09. 01 — — 1941. 10. 01.: kassai rep. akad. pk.; 1941. 10. 01 — — 1942. 10. 01.: HM 9. oszt.; 1942. 10. 01 — — 1943. 09. 15.: Le. pság. közig. vez.; 1943. 09. 15 — — 1944. 10. 01.: 1. rep. ho. pk. h.; 1944. 10. 01 — — 1944. 10. 16.: Országos Repülő Kerület pk.; 1944. 11. 01 — — ?: I. hadt. létszámfeletti áll.-ban, Le. pk. (?)

JANKOVICH SZAVÉR FERENC, jeszeniczei, altbgy. (Gyal.)

1. Nagyléta, 1870. 01. 30 — — ?, 1930 előtt
2. J. Sándor — — kat. kerületi felügyelő
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., LA (1884—1888), Hadiisk. (1897—1899)
5. N (T)
6. Hdp. címz. őrmester — — 1888. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1890. 08. 18., Fhdgy. 1892. 11. 01., Szds. — — 1899. 05. 01., Őrgy. — — 1911. 05. 01., Alezds. — — 1913. 11. 01., Ezds. — — 1915. 09. 01., Vőrgy. — — 1920 (?), Altbgy. — — 1923. 04. 01.
7. 1920 — — ?: Magyaróvár kat. pk.; ? — — 1922.: szegedi ho. pk.; 1922 — — 1923. 06. 15.: bécsi követség, felszámoló hivatal IV. főoszt. vez.; 1924. (01. 01?): nyug.

JANKY BÉLA, bulcsi, altbgy. (Tü.)

1. Marosvásárhely, 1879 — — ?
2. J. Lajos — — cs. és kir. altbgy.

3. Ref.
4. Cs. és kir. kat. mü. akad. (?) Bécs (189?—1900), Hadiisk. (1904—1906)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1900. 08. 18., Őrgy. — — 1915. 05. 01., Alezds. — — 1917. 05. 01, Ezds. — — 1920., Tbk. — — 1925. 05. 01., Altbgy. — — 192?
7. 1919. 08 — — 1920.: Fővezérség kat. pol. csoport főn.; 1920 — — 1924. 08. 25.: Horthy személyes megbízottja Münchenben (Ludendorff mellett); 1925 — — 1928. 12.31.: kat. szakelőadó Bécs; 1929. 04. 01. (05. 01.?): nyug.

JANKY KOCSÁRD, vitéz bulcsi, lov. tbk. (Lov.)

1. Déva, 1868. 02. 11 — — Debrecen, 1953.
2. J. Lajos — — cs. és kir. vőrgy.
3. Ref.
4. Cs. és kir. kat. alreál, Kőszeg (1879—1883), cs. és kir. kat. főreál. Morva-Fehértemplom (1883—1886), Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1886—1889), Hadiisk. (1896—1898)
5. N (T), F (T)
6. Hdgy. — — 1889. 08. 18., Fhdgy. — — 1893. 11. 01., Szds. — — 1900. 05. 01., Őrgy. — — 1909. 11. 01., Alezds. — — 1912. 11. 01., Ezds. — — 1915. 03. 01., Vőrgy. — — 1920. 08. 01., Altbgy. — — 1922. 01. 01., Lov. tbk. — — 1925. 05. 01.
7. 1919. 03 — — 1919. 08. 06.: román internálás, Torda; 1919. 09. 19 — — 1920.: szegedi gyal. ho. pk.; 1920. 03 — — 1922. 10.: szegedi kat. körlet, ill. 5. vdd. pk.; 1922. 10 — — 1922. 12. 07.: HM VI. csop. főn.; 1922. 12. 07 — — 1925. 11. 18.: HM kat. főcsop. főn.; 1925. 11. 18 — — 1930. 05. 26.: HFPK és HM kat. főcsop. főn.; 1930. 07. (08.?) 01.: nyug.

JÁNY (Hautzinger) GUSZTÁV, vitéz, vezds. (Gyal.)

1. Rajka, 1883. 10. 21 — — Bp. 1947. 11. 26.
2. H. Sándor — — magánhivatalnok
3. Ev.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1902—1905), Hadiisk. (1909—1911)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1905. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1910. 05. 01., Szds. — — 1915. 01. 01., Őrgy. — — 1919. 09. 01., Alezds. — — 1921. 09. 01., Ezds. — — 1925. 05. 01., Tbk. — — 1934. 11. 01., Altbgy. — — 1937. 11. 01., Gyal. tbk. — — 1941. 05. 01.
7. VH 1919. 01. 31 — — 1919. 04. 26.: székely ho. 1. csop. sgt., ill. vkf.; 1919. 04 — — 1919. 11.: román internálás; 1923. 08. 01. — — 1928. 05. 01.: Hakad. harcászat tanár; 1928. 05. 01 — — 1931. 09. 01.: 2. vdd. vkf.; 1931. 09.01 — — 1936. 08.: LA I. főcsop. pk.; 1936 — — 1936. 11. 01.: 1. vdd. 1. gypk.; 1936. 11. 01. — — 1938. 05. 24.: 3. vdd. pk. és vez. tbk.; 1938. 05. 24 — — 1938. 09. 29.: KKI főn.; 1939 — — 1940. 03. 01.: I. hdt. pk.; 1940. 03. 01 — — 1943. 08. 01.: 2. hds. pk.; 1943. 11. 01. — nyug.; 1947: NB, halál.

JUHÁSZ LÁSZLÓ, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Kassa, 1871. 05. 21 — — ?
2. J. Mihály — — ügyvéd
3. Ref.
4. Gimn. 1—5. oszt., LA (1886—1890)
5. N (T), F (J), Szl (Nm)
6. Hdp. thtts. — — 1890. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1891. 11. 01. Fhdgy. — — 1894. 11. 01., Szds. — — 1902. 05. 01., Őrgy. — — 1913. 05. 01., Alezds. — — 1915. 07. 01., Ezds. — — 1918. 02. 01., Tbk. — — 1922. 09. 01., Altbgy. — — 1925.
7. 1919. 12. 01 — — 1921. 09. 09.: 14. gye. pk.; 1921. 10. 01 — — 1924. 12. 01.: 7. vdd. gypk.; 1924. 12. 03 — — 1925. 06. 01.: 7. vdd. pk-i teendőkkel ideigl. megbízva; 1925. 09. 01.: nyug.

JUSTY EMIL, vitéz nemes, vezds. (Tü.)

1. Drenkova (Weisenried?), 1890. 03. 14 — — Ludwigshafen (NSZK), 1959. 12. 31.
2. ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk. Traiskirchen (1904—1908), Felsőbb tü. tanf. (1915—1917)
5. N (T)
6. Zls. — 1908. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1911. 05. 01., Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 08. 01., Őrgy. — — 1925. 11. 01., Alezds. — — 19??, Ezds. — — 1935. 05. 01., Tbk. — — 1940. 05. 01., Altbgy. — — 1942. 04. 01., Vezds. — — 1944. 11. 01.
7. VH 1919. 03 — — 1919. 06.: LA lövéstan tanár; ? — — 1934. 05. 01.: HM 3/a. oszt. vez. h.; 1934. 05. 01 — — 1938. 02. 01.: HM 3/a. oszt. vez.; 1938. 02. 01 — — 1940. 03. 01.: 1 vdd., ill. I. hdt. lgv. pk.; 1940. 03. 01 — — 1941. 01. 01.: HM lgv. csop. főn.; 1941. 01. 01 — — 1941. 03. 01.: Le. pk. 1. h.; 1941. 03. 01 — — 1941. 10. 01.: Le. pk. beo. tbk.; 1941. 10. 01 — — 1942. 10. 01.: I. lgv. hdt. pk.; 1942. 10. 01 — — ?: lgv. erők pk. és lgv. tü. fü.; 1945. 01. 01.: Le pk.

KALÁNDY (Kleindin) IMRE, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Székesfehérvár, 1878. 06. 09 — — ?
2. K. Rudolf — — kisiparos (?)
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk. Bp. (1892—1896)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1896. 08. 18., Hdgy. — — 1897. 11. 01., Fhdgy. — — 1901. 11. 01., Szds. — — 1911. 11. 01., Őrgy. — — 1917. 08. 01., Alezds. — — 1919. 11. 01. Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1927. 05. 01., Altbgy. — — 1932. 05. 01.
7. VH 1919. 03. 01 — — 1919. 08. 01.: HM, ill. Hadügyi Népbiztosság vasúti oszt. vez.; 1920 — — 1923.: HM kiko. beo.; ? — — 1923. 09. 11. (10. 01.?): 1925. 09. 01.: 1. gye. pk.; 1925. 09. 01 — — ?: RUISK pk.; ? — — 1933. 05. 01.: I. testnev. ker. fü.

KÁLMÁN IMRE, vitéz kisóczi, altbgy. (Gyal.)

1. Malaczka, 1890. 02. 23 — — ?
2. K. Antal — — főszolgabíró
3. R. k.
4. Gimn. 1—5. oszt., Cs. és kir. hdp. isk. Pozsony (1905—1909)
5. N (T), O (J), Or (J), R (J), Szl (J)
6. Zls. — — 1909. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1912. 05. 01., Fhdgy. — — 1915. 01. 01., Szds. — — 1919. 09. 01., Őrgy. — — 1929. 05. 01., Alezds. — — 1934. 11. 01., Ezds. — — 1939. 11. 01., Vőrgy. — — 1942. 11. 01. (09. 30.), Altbgy. — — 1944. 11. 01. (09. 01.)
7. 1918. 11. 04 — — 1919. 10. 18.: olasz hadifogs; ? — — ?: székesfehérvári körlet ság., debreceni körlet ság.; 1921. 12 — — ?: vámőrszakasz pk. Nagyléta; ? — — ?: vámőrség fü. beo.; 1930. 07. 01 — — 1932. 10. 01.: vámőrség Nyírábrány; 1932. 10. 01 — — 1933. 12. 01.: 6/2. hő. oszt. pk.; 1933. 12. 01 — — 1935. 05. 01.: 12/I. zlj. pk.; 1935. 05. 01. — — 1938. 05. 01.: 6. hők. ság. határforgalmi ea.; 1938. 05. 01 — — 1940. 11. 15.: HM Elns. A. beo.; 1940. 11. 15 — — 1942. 02. 01.: 25. gye. pk.; 1942. 02. 01 — — 1942. 11. 15.: HM Eln. oszt. vez.; 1942. 11. 15 — — 1943. 08. 10.: 25. k. ho. pk.; 1943. 08. 10 — — 1944. 06. 01.: 25. gyal. ho. létszámfeletti áll.-ba (19. ho. pk.?); 1944. 06. 01 — — 1944. 11. 15.: 5. honv. ker. pk. és megbízva 5. táb. pót. ho. pk.; 1944. 11. 15 — — 1945. 01. 01.: 4. honv. ker. pk., (1944. 12. 07.: Burgenland területére irányított magyar csapatok meghatalmazott tbk-a); 1945. 01. 01.: HM és HFPK megillető bűnvádi illetékes pk-i jogkörének ellátására, mint illetékes pk. kinev.

KAPUSTYÁK KÁROLY, altbgy. (Gyal.)

1. Mária Almás, 1870. 07. 14 — — ?
2. ?
3. R. k.

4. LA (1885—1889), Hadiisk. (1893—1895)
5. N (T), H (Gy)
6. Hdgy. — — 1889. 08. 18. (11. 01.), Fhdgy. — — 1893. 11. 01., Szds. — — 1898. 05. 01., Őrgy. — — 1910. 05. 01., Alezds. — — 1913. 05. 01., Ezds. — — 1915. 05. 01., Vőrgy. — — 1920., Altbgy. — — 1922. 09. 01.
7. 1920. 10. 27.: ténylegesítve; 1920. 10 — — 1921. 02. 21. (03. 01. ?): Kat. közig. fü.; 1921. 02. 21 (03. 01 ?) — — 1922. 12. 07. (1923. 01. 01. ?): HM II. csop. főn.; 1922. 12. 07 (1923. 01. 01 ?) — — 1924. 06. 17. (07. 01. ?): HM közig. főcsop. főn.; 1924. 08. 16. (09. 01. ?): nyug.

KARÁNSEBESY (Paica) GYULA, altbgy. (Gyal., Hadbiztos)

1. Mostár, 1887. 02. 04 — — ?
2. ?
3. R. k.
4. Hdp. isk. (1901—1905), Hadbiztosi tanf. (1913)
5. N (T), Szr (Gy)
6. Hdp. thtts. — — 1905. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1907. 11. 01., Fhdgy. — — 1912. 11. 01., Szds. — — 1915. 09. 01., Őrgy. — — 1925. 01. 01., Alezds. — — 1931. 11. 01., Ezds. — — 1936. 11. 01., Vőrgy. — — 1941. 11. 01., Altbgy. — — 1943. 08. 01. (kivételesen és kegyelemből)
7. VH IV. hdt. hbs. főnöke; 1920. 08. 27 — — 1921. 10. 01.: kaposvári kat. körlet hbs.; 1921. 10. 01 — — 1925. 01. 01.: pécsi kat. körlet hbs.; 1925. 01. 01 — — 1935. 08. 01.: 4. vdd. vez. hbs. (?); 1935. 08. 01 — — 1938. 08. 01.: HM 2/i. oszt. vez.; 1938. 08. 01 — — 1940. 10. 01.: közig. és jogi ism. tanf. pk.; 1940. 10. 01 — — 1941. 10. 01.: HM 6/k. oszt. vez.; 1941. 10. 01 — — 1945. 01. 01.: HM gazdászatközig. főn.; 1945. 01. 01.: HM és HFPK gazdászatközig. főn.

KÁRPÁTHY KAMILLÓ, vitéz, gyal. tbk. (Gyal.)

1. Bp. 1876. 03. 25 — — Szolnok, 1952. 09. 08.
2. K. Camilló — — cső. szds
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. főreál. Morva—Fehértemplom (1891—1894), Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1894—1897), Hadiisk. (1900—1902)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1897. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1901. 11. 01., Szds. — — 1905. 11. 01., Őrgy. — — 1913. 05. 01., Alezds. — — 1915. 05. 01., Ezds. — — 1917. 11. 01., Tbk. — — 1922. 06. 01., Altbgy. — — 1925. 05. 01., Gyal. tbk. — — 1930. 09. 01.
7. 1919. 08. 12 — — 1921.: HM I. csop. főn.; 1921.: szolnoki gye. megbízott pk.; 1921 — — 1921. 11. 29. (12. 01. ?): cső. fü-höz vezényelve; 1921. 11. 29 (12. 01 ?) — — 1922.: HM VII. csop. főn.; 1922. 02. 28 — — 1922. 12. 07. (1923. 01. 01.?): HM VI. csop. főn. beo. tbk., ill. csop. főn. h.; 1923. 01. 01 — — 1923. 07. 07.: HM kat. főcsop. főn. h. és HM VI. B. csop. főn.; 1923. 07. 07 — — 1925. 12. 05. (1926. 01. 01. ?): Hakad. pk. (és tisztképzés felügyeletével megb. tbk.); 1926. 01. 01 — — 1929. 02.: 1. vdd. pk.; 1929. 02 — — 1930. 05. 26.: HFPK gyal. szemlélő; 1930. 05. 26 — — 1935. 01. 16.): HFPK; 1936. 04. 01.: nyug.

KARY BÉLA, vitéz gyergyószentmiklósi, altbgy. (Gyal.)

1. Trencsén, 1875. 10. 15 — — ?
2. K. Gyula — — törvényszéki bíró
3. R. k.
4. Gimn. 1—5. oszt., LA (1890—1894), Hadiisk. (1898—1900)
5. N (T), F (J), Szl (J)
6. Hdgy. — — 1894. 08. 18. (11. 01.), Fhdgy. — — ?, Szds. — — 1902., Őrgy. — — 190?, Alezds. — — 1913. 11. 01., Ezds. — — 1915. 08. 01., Vőrgy. — — ?, Altbgy. — — 1923. 09. 01.
7. 1920 — — 1922. 12. 07.: HM I. csop. főn.; 1922. 12. 07 (1923. 01. 01 ?) — — 1924. 02. 12.: Kary-bizottság vez.; 1924. 02 — — 1925. 04.: várakozási illetékkel szabadságolva; 1925. 04 — — 1926. 07. 07. (10. 01. ?): LHTVSzK elnök; 1926. 10. 01 — — 1927. 09. 01.: áv.; 1927. 09. 01.: nyug.

KAUNZ JÁNOS tannenriedi, altbgy. (Mü.)

1. Brassó, 1875. 10. 07 — — ?
2. K. János — — hu. ezds.
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. alreál. Kismarton, Cs. és kir. kat. főreál. Morva—Fehértemplom, Cs. és kir. kat. mü. akad. Bécs (1892—1895), Felsőbb hadmérnöki tanf. (1900—1902)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1895. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1889. 05. 01., Szds. — — 1905. 05. 01., Őrgy. — — 1914. 08. 01., Alezds. — — 1916. 08. 01., Ezds. — — 1920. (?), Tbk. — — 1923. 09. 01., Altbgy. — — 1926. 11.01.
7. VH HM hadmérnöki csop., majd hídfő ho.; 1919 — — 1921.: HM 4. oszt. (vez. ?); 1921 — — ?: HTI műszaki oszt. vez.; ? — — 1926. 08. 01.: HM 3/d. oszt. vez.; 1926. 08. 01 — — 1927. 02. 01.: szabadságon; 1927. 02. 01 — — 1928. 02. 01.: áv.; 1928. 02. 01.: nyug.

KENESE (Kulhanek?) WALDEMÁR, vitéz, altbgy. (Lov., Rep.)

1. Brcka, 1884. 09. 28 — — Bp. 1942. 02. 13.
2. ?
3. R. k.
4. Honv. hdp. isk. Nagyvárad (1899—1903),
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1903. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1905. 05. 01., Fhdgy. — — 1911. 05. 01., Szds. — — 1915. 01. 29., Őrgy. — — 19??, Alezds. — — 1924. 09. 01., Ezds. — — 193?, Tbk. — — 1936. 05. 01.,Altbgy. — — 1938. 11. 01.
7. ? — — ?: bécsi követség felszámoló hivatal beo.; ? — — 1933. 10. 04.: szombathelyi rep. tér pk.; 1933. 10. 04 (11. 01 ?) — — ?: 2. rep. ezd. pk.; 1935. 08 — — 1939. 05. 01.: LÜH vez., HFPK lü. szemlélő (HFPK lü. szemlélő 1938. 03 — — 1939. 02. 01.); 1939. 05. 01 — — nyug.; 1940. 12. 24.: ténylegesítve; 1940. 12. 24 — — 1941. 08. 01.: Le. pk.; 1941. 11. 01.: nyug.

KERESZTES-FISCHER (Fischer) LAJOS, vitéz, vezds. (Tü.)

1. Pécs, 1884. 01. 08 — — Vöcklabruck, (Ausztria) 1948. 04. 29.
2. F. ? — — vállalati ügyész (?)
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál. Kőszeg (1895— 1899), Cs. és kir. kat. főreál. Kismarton (1899—1902), Cs. és kir. kat. mü. akad. Mödling (1902—1905), Hadiisk. (1909—1911)
5. N (T), F (T)
6. Hdgy. — — 1905. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1910. 11. 01., Szds. — — 1914. 11. 01., Őrgy. — — 1919. 11. 01., Alezds. — — 1921. 09. 01., Ezds. — — 1925. 05. 01., Tbk. — — 1934. 05. 01., Altbgy. — — 1937. 11. 01., Tü. tbk. — — 1940. 05. 01.
7. NH 1919. 06 — — 1919. 12. 01.: Főverzérség; 1919. 12. 01 — — 1920. 05. 06.: Hakad; 1920. 05. 07 — — 1921. 08. 10.: KKI beo.; 1921. 08. 10 — — 1922. 04. 17.: HM számvevőség; 1922. 04. 17 — — 1925. 01.12.: KKI előadó; 1925. 01. 12 — — 1925. 12. 18.: HM VI—4. oszt. beo; 1925. 12. 19 — — 1929. 10. 18.: HM VI—1. oszt. vez.; 1929. 10. 19 — — 1931. 01. 19.: 6. vdd. gypk.; 1931. 01. 19 — — 1933. 05. 01.: 1. lov. dd. pk.; 1933. 05. 01 — — 1935. 01. 15.: HM VI. csop. főn. h.; 1935. 01. 15 — — 1938. 05. 24.: KKI főn.; 1938. 05. 24 — — 1938. 09. 29.: HM VI. csop. főn., ill. HVKF; 1938. 09. 29 — — 1942. 11. 01.: KKI főnök (1939. 02. 01-től Főhadsegéd is); 1943. 02. 01.: nyug.

KISS FERENC, balásfalvi, altbgy. (Tü.)

1. Kecskemét, 1875. 04. 04 — — ?
2. K. Ferenc — — kir. aljárásbíró
3. Ref.
4. E. é. önkéntes (1893)
5. ?
6. Őrgy. — — 1916. 08. 01., Alezds. — — 1918. 11. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1925. 05. 01., Altbgy. — — 1928. 08. 09. (08. 01.)

7. 1919 — — ?: 4. vadászzlj. pk.; ? — — 1921. 12. 14. (1922. 01. 01.): 1. tü. oszt. pk.; 1921. 12. 14 (1922. 01. 01 ?) — — ?: székesfehérvári vdd. tü. pk.; ? — — 1925. 04. 08. (05. 01. ?): 1. vdd. tü. pk.; 1925. 04. 08 (05. 01 ?) — — 1925. 10. 01.: MÉH vez.; 1925. 10. 01 — — 1928. 09. 01.: HFPK tü. szemlélő; 1928. 09. 01.: nyug.

KISS ISTVÁN, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Gombospuszta, 1894. 04. 08 — — Balatonszepezd, 1967. 02. 10.
2. K. Endre — — végrehajtó
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1912—1914), Hakad. (1922—1924)
5. ?
6. Hdgy. — — 1914. 10. 15., Fhdgy. — — 1915. 07. 01., Szds. — — 1923. 09. 01. (1922. 09. 01-re javítva), Őrgy. — — 193?. Alezds. — — 1935. 05. 01., Ezds. — — 1939. 05. 01., Vőrgy. — — 1942. 04. 01., Altbgy. — — 1944. 01. 01.
7. VH 1919. 03 — — 1919. 06.: LA szolg. szab. tanár; 1919 — — 1922.: LA szolg. szab. tanár; 1922 — — 1924.: Hakad.; ? — — ?: 1. vdd. pság. vk. oszt. kik. ea., 2. gypk., vk. ti.; ? — — 1939. 01. 15.: 7. vdd., ill. VII. hdt. vkf.; 1939. 01. 15 — — 1942. 03.: Vkf. 4. oszt. vez.; 1942. 03 — — 1942. 10. 01.: 23. k. ho. pk.; 1942. 10. 01 — — 1943. 05. 01.: 1. hds. vkf.; 1943. 05. 01 — 1944. 05. 15.: VII. hdt. pk.; 1944. 05. 15 — — 1944. 11. 15.: II. hdt. pk.; 1944. 11. 15 — — ?: 2. honv. ker. pk.

KISS JÁNOS, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Erdőszentgyörgy, 1883. 03. 24 — — Bp. 1944. 12. 08.
2. K. János — — pénzügyi titkár
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál. Kassa (1894—1898), Cs. és kir. hadp. isk. Nagyszeben (1898—1902)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1892. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1903. 11. 01., Fhdgy. — — 1910. 05. 01., Szds. — — 1915., Őrgy. — — 191? Alezds. — — 1921. 09. 01., Ezds. — — 1927. 11. 01., Tbk. — — 1936. 05. 01., Altbgy. — — 1938. 11. 01.
7. 1919: betegszabadságon; ? — — ?: kőszegi kat. alreál. tanár; 1923 — — 1924 (?).: inotai közelharc tanf. pk.; 1924 (?) — — 1925 (?).: örkénytábori gyalogsági harcvezetési és lőiskolai harceljárás és közelharc kiképzés vezetője; 1925. 09. 01 — — ?: 3. kpk. zlj. pk.; ? — — 1928. 09. 10. (01. ?): OTT III. szakbizottság beo.; 1928. 09. 10 (01 ?) — — 1932. 08. 01.: 5. gye. pk.; 1932. 08. 01 — — 1933. 03. 01.: kaposvári vők., ill. 4. hők. pk. h.; 1933. 03. 01 — — ?: Baranya vm. teng. fü.; ? — — 1936.: 1. vdd. kpk. gypk.; 1936 — — 1938.: HFPK gyal. szemlélő mellé beo. tbk. (1937 — — 1938.: megbízva a HFPK gk. szemlélői feladatok ellátásával); 1938 — — 1939. 02. 01.: HFPK gyal. szemlélő; 1939. 05. 01 — — nyug.; 1944.: MNFFB Katonai Vezérkarának vezetője, nyilas hadbíróság halálra ítélte, a Margit körúti honvéd fogházban kivégezték. (1945. 03. 15.: vezds. „post mortem")

KISS KÁLMÁN, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Egyed, 1883. 08. 24 — — ?
2. K. Imre — — körjegyző
3. Ev.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1901—1904), Hakad. (?)
5. N (T), F (Gy)
6. Hdgy. — — 1904. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1909. 05. 01., Szds. — — 1914. 08. 01., Őrgy. — — 1920. 09. 01., Alezds. — — 1921. 09. 01., Ezds. — — 1927. 11. 01., Tbk. — — 1936. 05. 01., Altbgy. — —1938. 11. 01.
7. VH 10. dd. vkf.; 1920. 03. 01 — — 1922. 11. 14.: miskolci kat. körlet; 1922. 11. 14 — — 1926. 04. 05.: HM beo.; 1926. 04. 05 — — 1926. 11. 15.: 13. gye. pk. h.; 1926. 11. 15 — — 1932. 07. 01.: KKI beo.; 1932. 07. 01 — — 1934. 10. 01.: 12. gye. pk.; 1934. 10. 01 — — 1935. 11. 01.: 5. ker. teng. fü.; 1935. 11. 01 — — 1936. 11. 01.: OTT társelnök h.; 1936. 11. 01 — — 1937. 05. 01.: 1. vdd. gypk.; 1937. 05. 01 — — 1940. 03. 01.: HFPK levente és lövész szemlélő; 1940. 05. 01.: nyug.

KISS LÁSZLÓ, vitéz balásfalvi, altbgy. (Gyal.)

1. Virágospuszta, 1885. 09. 29 — Szombathely, 1972. 06. 07.
2. K. János — — gazdatiszt
3. Ref.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1904—1907), Hadiisk. (1912—1914)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1907. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1911. 11. 01., Szds. — — 1915. 05. 01., Őrgy. — — 1921. 09. 01., Alezds. — — 1925. 05. 01., Ezds. — — 1928. 11. 01. Tbk. — — 1937. 05. 01., Altbgy. — — 1939. 05. 01.
7. 1920. 08. 01 — — ?: vkf. hdm. iroda beo.; 1923 — — 1925.: HM VI—1. oszt. beo.; 1925. 05. 29 (06. 01 ?) — — 1926. 05. 01.: 1. kpk. zlj. pk.; 1926 — — 1930.: Hakad. tanár; 1930 — — 1933. 05. 01.: 7. vdd. vkf.; 1933. 05. 01 — — 1936. 01. 01.: HM VI—3. oszt. vez.; 1936. 01. 01 — — 1937.: HM agi. csop. főn. h.; 1937 — — 1938. 07. 01.: HM agi. csop. főn.; 1938. 07. 01 — — 1941. 08. 01.: 3. vdd., ill. III. hdt. pk. és vez. tbk.; 1941. 11. 01.: nyug.

KOLTHAY (Schreiber) FERENC, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Komárom, 1891. 11. 09 — — ?
2. S. János — — fűszeres (?)
3. R. k.
4. Honv. hdp. isk. Pécs (1905—1909), Hakad.
5. N (T)
6. Zls. — — 1908. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1911. 09. 01., Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 11. 01., Őrgy. — — 192?, Alezds. — — 1932. 05. 01., Ezds. — — 1936. 05. 01., Tbk. — — 1940. 07. 01., Altbgy. — — 1942. 11. 01.
7. 1932. 08. 01 — — 1937. 05. 01.: Hakad. hdm. vk. szolg. tanár; 1937. 05. 01 — — 1938. 11.: HM 1/c. oszt. vez.; 1938. 11 — — 1940. 11. 15.: 5. hv. dd. pk.; 1940. 11. 15 — — 1942. 11. 15.: 27. (székely) k. ho. pk.; 1943. 02. 01.: nyug.

KONEK EMIL, norwalli, altengernagy (Teng., Fő.)

1. Graz, (Ausztria) 1870 — — ?
2. ?
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., Cs. és kir. Haditengerészeti Akad.
5. N (T), A (T), F (T), H (T), O (T)
6. 2. o. Teng. hdp. — — 1890., 1. o. Teng. hdp. — — 1892., Sorhajózls. — — 1903., Sorhajóhdgy — — ?, Korvettkapitány — — 1910., Fregattkapitány — — 1913., Sorhajókapitány — — 1917. 05. 01., Ellentengernagy — — 1920., Altengernagy — — 1924. 09. 01.
7. 1918. 11 — — 1919. 11.: olasz hadifogs.; 1920.: magyar békedelegáció tagja (szakértő); 1921. 09. 01.: ténylegesítve; 1921 — — 1922. 05. 19.: HM felszámoló hivatal csop. vez.; 1922. 05. 19 (06. 01 ?) — — 1923. 06. 27. (07. 01. ?): LHTVSzK elnök h.; 1923. 06. 27 (07. 01 ?) — — ?: HM II. csop. főn. V. roska.; 1925. 06. 23 (07. 01 ?) — — 1927.: OTT társelnök; 1927.: nyug.

KONTZ SÁNDOR, bazédi és körpényesi, altbgy. (Gyal.)

1. Kisbudak, 1870. 04. 10 — — ?
2. K. Lázár — — honv. őrgy.
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk. Nagyszeben (1884—1888), Hadiisk. (1894—1896)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — —1888. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1889. 09. 01., Fhdgy. — — 1893. 05. 01., Szds. — — 1899. 05. 01., Őrgy. — — 1911. 05. 01., Alezds. — — 1913. 11. 01., Ezds. — — 1915. 09. 01., Vőrgy. — — 19??, Altbgy. — — 1923. 04. 01.
7. ? — — 1921. 02. 21.: HM II. csop. főn.; 1921. 02. 21 — — 1923. 03. 31.: cső. fü.; 192?: nyug.

KOÓS MIKLÓS, vitéz békei, altbgy. (Gyal.)

1. Bp. 1885. 07. 24 — — Bp. 1944. 09. 11.
2. K. Ottó — — zálogház igazgató
3. Ev. (R. k.?)
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1904—1907)
5. ?
6. Hdgy. — — 1907. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1911. 11. 01., Szds. — — 1915. 05. 01., Őrgy. — — 1923. 09. 01., Alezds. — — 1929. 05. 01., Ezds. — — 1935. 11. 01., Tbk. — — 1940. 07. 01., Altbgy. — — 1942. 11. 01.
7. 1920 — — 1923.: KKI beo.; 1923 — — 1928. 07. 08. (08. 01. ?): Korm. szsgd.; 1928. 07. 08 (08. 01 ?) — — 1943. 02. 01.: Korm. 1. szsgd.; 1943. 02. 01.: nyug.

KOSZMOVSZKY JÓZSEF, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Temesvár, 1881. 12. 26 — — Bp. (?) 1945 után.
2. K. Adolf — — betűszedő
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., LA (1896—1900), Hadiisk. (1903—1905)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1900. 08. 18. (11. 01.), Fhdgy. — — 1905. 10. 31., Szds. — — 1909. 11. 01., Őrgy. — — 1915. 03. 01., Alezds. — — 1917. 02. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1925. 01. 01., Altbgy. — — 1928. 11. 01.
7. ? — — 1924. 12. 19. (1925. 01. 01. ?): HM VI—B. csop. főn.; 1924. 12. 19. (1925. 01. 01 ?) — — 1926. 07. 27. (08. 01. ?): Hadtörténelmi Levéltár főig.; 1926. 07. 27 (08. 01 ?) — — 1928. 04.: 1. vdd. gypk., 1928. 04 — — 1931. 09.: 4. vdd. pk.; 1931. 09 — — 1932. 08. 01.: HM mellé beo.; 1932. 08. 01 — — 1935. 03. 01. (?): LHTVSzK elnök; 1935. 03. 23. (05. 01. ?): nyug.

KOVÁCS ALADÁR, vitéz nemes, altbgy. (Gyal.)

1. Losonc, 1875. 12. 25 — — Silver Spring (USA), 1965.
2. K. Ferenc — — közjegyző
3. Ref.
4. Gimn. 1—5. oszt., LA (1890—1894), Hadiisk. (1899—1901)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1894. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1895. 11. 01., Fhdgy. — — 1898. 05. 01., Szds. — — 1904. 05. 01., Őrgy. — — 1911. 05. 01., Alezds. — — 1914. 11. 01., Ezds. — — 1917. 05. 01., Tbk. — — 192?, Altbgy. — — 192?
7. VH 1919. 03 — — ?: 1. ho. pk. h.; 1919 — — 1920.: nyug.; 1920. 01. 01 — — 1920. 05. 01.: HM rangsorolási biz.; 1920. 05. 01 — — 1920. 09. 01.: HM töti. büv. eln. h.; 1920. 09. 01 — — 1921.: szombathelyi kat. körlet beo. tbk.; 1921 — — 1922. 12. 07. (1923. 01. 01. ?): HM II. csop. főn. h.; 1922. 12. 07 (1923. 01. 01 ?) — — 1924. 12. 01.: HM II. csop. főn.; 1925 — — 1928. 09. 30.: 3. vdd pk.; 1928. 10. 01.: nyug.

KOVÁCS GYULA, vitéz, altbgy. (Tü.)

1. Tordatúr, 1893. 06. 04 — — Cleveland (USA), 1963. 06. 04.
2. K. Sámuel — igazgató-tanító
3. Ref.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1913—1915), Hakad. (1924—1926)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1915. 03. 15., Fhdgy. — — 1916. 11. 01., Szds. — — 1924. 09. 01., Őrgy. — — 19??, Alezds. — — 1936. 05. 01., Ezds. — — 1939. 11. 01., Vőrgy. — — 1942. 11. 01., Altbgy. — — 1944. 12.
7. VH 1919. 03 — — 1919. 06.: LA tanár; 1919 — — 1924. 01. 01.: LA tanár; 1924 — — 1926.: Hakad.; 1926 — — 1931.: 3. vdd. ság. vk. szolg.; 1931 — — 1934.: HM kiko. ea.; 1934 — — 1939.: HM VI—4. oszt. vk. személyi alcsop. vez.; 1939 — — 1940. 03. 01.: LA tanulmányvezető; 1940. 03. 01 — — 1941. 03. 01.: III. hdt. vkf.; 1941. 03. 01 — — ?: HM 3/a. oszt. vez.; ? — — 1942. 10. 01.: töti tanf. pk. h.; 1942. 10. 01 — — 1943. 06. 01. (08. 10. ?): 2. hds. vkf.; 1943. 06. 01 — — 1944. 08.: Hakad. pk.; 1944. 09 — — 1944.: IX. hdt. pk.; 1944 — — 1945. 02.: HM és HFPK meghatalmazott tbk.;

1945. 02.: HM és HFPK meghatalmazott tbk., megbízva a Hfb. felügyelői teendőkkel.

KOVÁTS (Kovács) BÉLA, vitéz újthordai, altbgy. (Gyal.?)

1. Nagyszeben, 1874. 04. 24 — — ?
2. ?
3. Ev.
4. ?
5. ?
6. Alezds. — — 1918. 01. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1924. 09. 01., Altbgy. — — 1927. 11. 01.
7. 1919. 08. 03 — — 1919. 08. 18.: járási kat. pk.; 1919. 08. 20 — — 1920. 02. 28.: kat. kik. vez.; 1920. 03. 01 — — 1920. 06. 10.: tangyalog zlj. pk.; 1920. 06. 10 — — 1921. 05. 18.: tangyalogezd. pk.; 1921. 05. 18 — — 1922. 01. 10.: hajmáskéri áll. és tábor pk.; 1922. 01. 10 — 1923. 06. 15.: 13. gye. pk.; 1923. 06. 15 — — 1925. 01. 01.: 1. vdd. gypk.; 1925. 01. 01 — — 1928.: HM II. csop. főn.; 1928. 09. 01.: nyug.

KOZMA FERENC, vitéz, altbgy. (Tü.)

1. Székelykeresztúr, 1878. 07.16 — — Felcsut, 1972.
2. ?
3. Unit.
4. ?
5. ?
6. Tbk. — — 1927. 11. 01., Altbgy. — — 1931. 07. 01. után
7. 1924. 08. 12 (09. 01 ?) — — 1925. 05. 29. (06. 01.?): 3. vdd tü. pk.; 1925. 05. 29 (06. 01 ?) — — 1928.: hajmáskéri tábor pk.; 1928. 09. 01 — — 1935.: HFPK tü. szemlélő; 1935. 03. 23. (05. 01. ?): nyug.

KOZMA ISTVÁN, vitéz felsőtorjai, altbgy. (Gyal.)

1. Csíkszereda, 1896. 09. 09 — — ?, 1951. 09. (feltehetőleg
2. K. István — — telekkönyvvezető
3. Ref.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1914—1915), Hakad. (1924—1926)
5. N (Nm), F (Nm)
6. Hdgy. — — 1915. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1917. 05. 01., Szds. — — 1926. 05. 01. (1924. 09. 01-re javítva), Őrgy. — — 1934. 05. 01., Alezds. — — 1937. 05. 01., Ezds. — — 1940. 05. 01., Vőrgy. — — 1942. 10. 01. (09. 30.), Altbgy. — — 1944. 07. 01.
7. VH bp-i Vörös Őrség; 1919. 08 — — 1920. 03. 15.: Jászfelsőszentgyörgy kh. szak. pk.; 1920. 03. 15 — — 1921. 05. 30.: bp-i váp. beo.; 1921. 06. 01 — — 1924. 10. 01.: 1. gye. szd. pk.; 1924. 10. 01 — — 1926. 08. 01.: Hakad.; 1926. 08. 01 — — 1927. 05. 01.: 13. gye. szd. pk.; 1927. 05. 01 — — 1929. 10. (11.?) 01.: 1. vdd. pság. beo.; 1929. 10. (11. ?) 01 — — 1934.: HM szsgd. h.; 1934 — — 1937. 09. 01.: HM VI—4. oszt., vk. továbbképző alcsop. vez.; (1936-ban fél évig gránátos tanf. pk.); 1937. 09. 01 — — 1940. 06. 01.: Hakad. tanár (1939/1940-es tanévben félévig 1. gye. pk. h., 1940. 03 — — 1940. 06. 01.: HM szsgd. is); 1940. 06. 01 — — 1942. 03. 0.1: VII. hdt. vkf.; 1942. 03. 01 — — 1942. 10. 01.: IX. hdt. pság. székelyföldi kirendeltség vezetésével megbízva; 1942. 10. 01 — — ?: IX. hdt. székelyföldi kirendeltség vez.; ? — — 1943., 02. 01.: 27. (székely) k. ho. pk.; 1943. 02. 01 — — 1944. 07. 01.: székely határvédelmi pk.; 1944. 07. 01 — — 1944. 07. 29.: 25. k. ho. pk.; 1944. 07. 29 — — 1944. 10. 15.: sebesült, eü. szabadságon; 1944. 10. 15 — — 1945. 01. 01.: leventék és nemzetőrök pk. (beosztását nem foglalta el!); 1945. 05. 01 — — 1945. 12. 20.: amerikai hadifogság; 1947. 12. 17 — — 1948. 11. 30.: 2. honv. ker. pk.; 1948. 11. 30 — — 1949. 06. 01.: HM Elns. pság-i oszt. HVK beo.; 1949. 06. 01 — — 1949. 10. 01.: Hakad. pk.

KÖLLER GYÖRGY, altbgy. (Gyal.)

1. Bp. 1873 — — ?
2. ?
3. R. k.

4. Gimn. 1—8. oszt., E. é. önkéntes (1894. 04. 20 — — 1896. 01. 01.), Hadiisk. (1901—1903)
5. N (T)
6. Őrgy. — — 1916. 08. 01., Alezds. — — 1918. 08. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1925. 05. 01., Altbgy. — — 19??
7. VH? 1919. 05. 15.: 80. dd. pk.; 1919. 05. 15 — — ?: csehszlovák hadifogs.; ? — — 1921.: szombathelyi kat. körlet vkf. h. és vkf.; 1921. 08. 24 — — 1921. 12. 31.: Nyugat-Magyarország Főkormánybiztosa, vkf.; 1922. 03 — — 1924. 12. 01. (1925. 01. 01.?): 7. vdd. vkf.; 1924. 12. 01 (1925. 01. 01?) — — ?: HM III. csop. főn.; 193?: nyug.

KRATOCHVIL KÁROLY, szentkereszthegyi, altbgy. (Gyal.)

1. Brünn, 1869. 12. 13 — — ?, 1946. 09. 19.
2. K. József — — honv. ezds.
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. főreál. Morva-Fehértemplom (1884—1887), Cs. és kir. kat. akad. Bécsújhely (1887—1893), Hadiisk. (1894—1896)
5. N (T), A (T), F (T)
6. Hdgy. — — 1890. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1894. 11. 01., Altbgy. — — 1923. 01. 01.
7. VH 1919. 01 — — 1919. 04. 26.: székely ho. pk.; 1919. 05 — — 1920. 10.: román internálás; 1921. 02 — — 1923. 07. 07. (08. 01.?): debreceni kat. körlet, ill. 6. vdd. pk.; 1923. 08 — — 1924. 12. 01.: Hadtörténeti Múzeum ig.; 1924. 12. 01 — — 1925.: áv.; 1925.: nyug.

KREYBIG RUDOLF, rittersfeldi és madari lovag, tbk. (Gyal.)

1. Beszterce, 1874. 05. 27 — — ?
2. K. Károly — — cs. és kir. tbk.
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., LA (1888— 1892), Hadiisk. (1896—1898)
5. N (T), F (Gy)
6. Hdp. thtts. — — 1892. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1893. 11. 01., Fhdgy. — — 1896. 11. 01., Szds. — — 1901. 05. 01., Őrgy. — — 1912. 05. 01., Alezds. — — 1915. 03. 01., Ezds. — — 1917. 08. 01., Tbk. — — 192?
7. 1919. 11. 22 — — 1920. 04. 25.: Szolnok vm. kat. pk.; 1920. 04. 25 — — 1921. 04. 18.: Tolna vm. kat. pk.; 1921. 04. 18 (05. 01?) — — 192?: vámőrség főpk.

KRUCHINA (Krusina) MANÓ (Emanuel), altbgy. (Gyal.)

1. Szakolca, 1865. 03. 15 — — Bp. 1947. 08. 11.
2. K. Mihály — építőmester
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., Gazdatiszti isk., E. é. önkéntes isk. (1889—1980 között a LA-n), Hadiisk. (1894—1896)
5. N (T), Szl (T)
6. Hdp. címz. tizedes — — 1890. 04. 01., Tbk. — — 1921. 05. 01., Altbgy. — — 192?
7. ? — — 1921. 02. 21.: közélelmezési minisztérium meghatalmazott tbk. h.; 1921. 02. 21 — — (ténylegesítve) — — 1923. 06. 15.: bp-i 2. vdd. pk., ill. bp-i kat. körlet pság. beo. közig. alk.; 1923. 06. 15 — — 1924. 11. 07. (1924. 12. 01.?): 5. vdd. pk.; 1924. 12. 01 — — 1925.: áv.; 1925.: nyug.

KUBINYI GYULA, vitéz felsőkubinyi és deménfalvi, altbgy. (Gyal.?)

1. Várgede, 1877. 04. 29 — — Bp. 1944. 08.
2. ?
3. Ev.
4. Cs. és kir. hdp. isk. (1891—1895), Hadiisk. (1903—1905)
5. N (T), F (J)

6. Hdp. thtts. — — 1895. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1896. 11. 01., Fhdgy. — — 1900. 11. 01., Szds. — — 1910. 11. 01., Őrgy. — — 1915. 09. 01., Alezds. — — 1917. 11. 01., Ezds. — — 1920. 06. 10. (05. 01.), Tbk. — — 1924. 01. 01., Altbgy. — — 1927. 06. 01.
7. 1919. 08 — — 1920.: Fővezérség szerv. és szü. csoport; 1920 — — 1921.: Vkf. szü. iroda.; 1921 — — 1923. 06. 15.: HM VI—4. oszt. vez.; 1923. 06. 15 — — 1925. 12. 07. (1926. 01. 01.?): 2. vdd. gypk.; 1925. 12. 07 (1926. 01. 01) — — 1930. 05. 01.: 5. vdd. pk.; 1930. 05. 01 — — 1930. 07. 01.: Hadilevéltár főig.; 1930. 08. 01.: nyug.

KUDRICZY (Haiser) ISTVÁN, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Pancsova, 1896. 08. 29 — — Passaic (USA), 1969. 10.
2. ? — — banktisztviselő
4. E. é. önkéntes (1914), Hakad. (1923—1925)
5. ?
6. Hdgy. — — 1916. 07. 01. (1915. 09. 01), Fhdgy. — — 1917. 11. 01., Szds. — — 1925. 11. 01., Őrgy. — — 1935. 05. 01., Alezds. — — 1938. 05. 01., Ezds. — — 1940. 09. 01., Vőrgy. — — 1943. 02. 01., Altbgy. — — 1944.
7. 1920 — — 1921.: 14. gye.; 1923 — — 1925.: Hakad.; 1930 — — 193?; LA harcászat tanár; 193? — — 1937.: HM VI—2. oszt. beo.; 1937 — — 1938. 08. 01.: OLP vkf.; 1938. 08. 01 — — 1940. (?): Hakad. tanár; 1940 — — 1941.: Vkf. 6. oszt. vez.; 1941. 04 — — 1941. 08. 01.: I. hdt. megbízott vkf.; 1941. 08. 01 — — 1942. 11. 01.: HM 40. oszt. vez.; 1942. 11. 01 — — 1943. 02. 01.: HM VIII. csop. főn. h.; 1943. 02. 01 — — 1943. 08. 10.: HM VIII. csop. főn.; 1943. 08. 10 — — 1944. 06.: 10. gyal. ho. pk.; 1944. 06 — — 1944. 09.: 7. gyal. ho. pk.; 1944 — — 1944. 11. 15.: VII. hdt. pk.; 1944. 11. 15 — — II. hdt. pk.

KUNCZFALUSY (Kuncz) JENŐ, vitéz, altbgy. (Tü.)

1. Győr, 1893. 08. 14 — — Győr, 1975. 03. 03.
2. K. Jenő — — Győr vm. I. aljegyzője.
3. R. k.
4. Főreál. 1—8. oszt., Cs. és kir. kat. mű. akad. Mödling (1911—1914), Hakad. (1922—1924)
5. N (T), F (T), O (Nm), Or (Nm), Szr (Gy)
6. Hdgy. — — 1914. 08. 01., Fhdgy. — — 1918. 09. 01., Szds. — — 1922. 09. 01. (1921. 09. 01-re javítva), Őrgy. — — 1930. 11. 01., Alezds. — — 1935. 11. 01., Ezds. — — 1940. 05. 01., Vőrgy. — — 1942. 10. 01., Altbgy. — — 1944. 11. 01. (09. 01).
7. 1921 — — 1922.: székesfehérvári kat. körlet, 2. tü. oszt.; 1922 — — 1924.: Hakad.; 1924. 10. 01 — — ?: HM Elns.; ? — — 1925. 07. 01.: HM 8. oszt. (vezényelve a 2. vdd. pság.-ra); 1926. 04. 15 — — 1928. 01. 15.: 2. vdd. pság. beo.; 1928. 01. 15 — — 1928. 05. 01.: HM VI—3. oszt. beo.; 1928. 05. 01 — — 1933. 05. 01.: HM VI—6. oszt. beo.; 1933. 05. 01 — — 1933. 10. 19.: 1. vdd. pság. vkszt. szem. tart.; 1933. 10. 19 — — 1937. 08. 01.: HM 3/c., ill. HM 1/c. oszt. beo.; 1937. 08. 01 — — 1938. 05. 01.: gk. csop. tü. aloszt. pk.; 1938. 05. 01 — — ?: 2. gk. dd. tü. oszt. pk.; 1939. 01. 23 — — 1939. 10. 01.: 101. tü oszt pk; 1939. 10. 01 — — 1940. 12. 01.: 103. tü. oszt. pk.; 1940. 12. 01 — — 1941. 10. 01.: 103. gv. n. tü. oszt. pk.; 1941. 10. 01 — — 1942. 10. 01.: 150. gv. n. tü. oszt. pk.; 1942. 10. 01 — — 1944. 10. 01.: 101. tü. pk.; (1944. 04. 11 — — 1944. 09. 30.: 1. hds. tü. pk.); 1944. 10. 01 — — ?: táb. tü. fü;. 1945. 03 — — nyug.; 1945. 04. 30 — — 1946. 02. 20.: amerikai hadifogs; NB — — 1 évi börtön és hivatalvesztés.

SZEMLE

BONA GÁBOR

TÁBORNOKOK ÉS TÖRZSTISZTEK A SZABADSÁGHARCBAN 1848—49

(Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1983. 398 o.)

A hadtörténelmi kutatás központjában évszázadokon át, érthető módon, magának a háborúnak története állt: a hadseregek mozgásának, az ennek során előállt összecsapásoknak rekonstruálása, leírása, a siker vagy a vereség elemzése-értékelése — mindig többé-kevésbé leplezetlenül a tanulságok levonása szempontjából egy újabb konfliktus esetére. A hadseregszervezés, a hadtápszolgálat kérdései már jóval kevésbé és inkább csak az újabb időkben kerültek a kutatók figyelmének körébe, a hadsereg sajátos belső társadalomtörténete pedig a történeti kutatásnak szinte a legújabb időkig érintetlen területe maradt.

Ezt a hiányt több minden indokolta. A hadsereg ugyanis (itt és a továbbiakban is mindig a „professzionista" hadseregről, a hivatásos, vagy tartalékos tisztek vezette reguláris sorkatonaságról szólván) a történeti fejlődés minden szakaszában a társadalmon belül sajátosan elkülönülő, öntörvényű testület volt, melyet egy sajátos, szigorúan merev hierarchia szabályai szerveztek egységbe. Ez az egység nemcsak merev, de (kötőanyaga az egyszerű fölé- és alárendeltség lévén) formális és mesterséges, szinte absztraktul szervetlen is volt, legalábbis azokhoz a sokoldalú hierarchiákhoz és az őket meghatározó értékrendekhez képest, melyek a civil társadalom mozgása során konkrétan, mintegy szervesen alakultak ki többféle (gazdasági, társadalmi, kulturális) tényező többnyire egyidejű befolyása alatt. És ha éppen a békebeli katonai szolgálat hosszú évei és méginkább a háborús évek megpróbáltatásai a hadseregen belül is létrehoznak szerves, bár ott sem elsősorban társadalmi, hanem inkább emberi-személyi kapcsolatokat, ezek — az őket kialakító viszonyok rendkívülisége folytán — végeredményben többnyire csak még inkább elmélyítik a hadsereg és a civil világ közötti szakadékot.

A hadsereg minden megjelenési formájában homogén volta, önmagába zártsága a szervezeten belül olyan erejű konfliktusok kirobbanásához, melyek túlterjedhetnének a hadsereg körén, igen kevés lehetőséget adott, kivált a tisztikar vonatkozásában. A hadsereg azonban nemcsak, hogy mindig, illetve egészen kivételes esetektől eltekintve, meg tudja őrizni e zártságát, de egyszersmind képes meggátolni minden, a hierarchia körein kívül álló problémának még a megfogalmazódását is. Nem meglepő tehát ha e zárt struktúra fellazulására, megrendülésére és a hadsereg valódi társadalmi problémáinak a maguk egészében való érvényesülésére csak akkor kerülhet sor, ha a hierarchia csúcsán olyan erejű zavar támad, mely egyrészt alkalmas a szervezetet működtető hierarchikus parancsnoklási viszonyok vonalainak megzavarására, másrészt a hadsereg tagjainak emberi és politikai magatartásában érvényesülni enged a hierarchia szabályozásán kívül eső, de voltaképpen mindig is létezett, csak háttérbe szorított, elnyomott társadalmi tényezőket is. A vezetők már nem képesek a régi módon parancsolni és a vezetettek — legalábbis egy részük — nem akarnak a régi módon engedelmeskedni; végül az általános forradalmi helyzet ismérvei megjelennek a hadseregben is, egyszersmind lehetővé téve a történész számára a betekintést a hadsereg társadalmába.

Annak a ténynek az okai között, hogy 1848 folyamán a Habsburg-birodalom

hadseregében átmenetileg ilyen helyzet állhatott elő, a hierarchia csúcsán — elsősorban a magyar hadügyminisztérium felállítása által — támadt zavarnak (és e zavar — kivált a magyarországi ezredek a magyar alkotmányra is megtörtént felesketése folytán — lefelé is ható érvényesülésének) a jelentősége már sokszor és kellő hangsúllyal tárgyalásra került. Nem voltak azonban világosak azok a tényezők, melyek elsősorban a hadsereg tisztikarába (de részben még legénységben is: gondoljunk a külföldről nazaszökött csoportokra) hatni kezdve az egyéni, emberi és politikai motívumokat egyszerre a korábbi hierarchikus normák elé helyezték, és amelyek végül az e normákkal és az ezt képviselő hadsereggel való teljes szakításig elvezettek. Ezeknek ugyanis már csak az észleléséhez is azon személyi motívumok (és az őket kiváltó társadalmi mozgás) részletes ismerete lett volna szükséges, melyeket addig az egyenruha eltakart, illetve melyeknek fejlődési irányát, mechanikusan, elsősorban az előléptetés lépcsőfokai határozták meg. De épp ilyen ismeretlennek bizonyultak a honvédségbe nem (vagy nem közvetlenül, hanem pl. nyugállományúként) a császári hadseregből átlépett tisztek döntésének a civil életben kialakult társadalmi motívumai is: azok a problémák, melyekre megoldásként a katonának állás, illetve a reaktiváltatás kínálkozott.

Bona Gábor könyve, élve a hadsereg társadalmába való bepillantás most megnyíló lehetőségével, a szabadságharc tábornoki és törzstiszti karának (összesen 1030, illetve — a kilépések után megmaradt 830 — személynek) egyenkénti bemutatásával és csoportonkénti elemzésével éppen ennek a problémakörnek egy fontos elemével, a honvédségbe vezető út — elsősorban társadalmi — motívumainak feltárására is vállalkozik.

Munkája három részre tagozódik. Az *első* a tábornoki és törzstiszti kar politikai-intézményi történetét mutatja be: e kategóriák kialakulását, a honvédség teljes szervezeti különválását a császári hadseregtől, majd a két hadsereg egyre nyíltabb szembekerülését, végül a Rubicon-on átlépett tisztek (ingadozásoktól még így sem teljesen mentes) útját Világosig.

A *második* rész a társadalomtörténet jegyében áll: a honvédség tábornoki és törzstiszti karának számszerű összetételét vizsgálja több szempontból. Részint társadalmi eredet, részint nemzetiség szerint (itt a magyar mellett kimutatva a német, lengyel, olasz, délszláv nemzetiségűek szerepét és súlyát is), végül a császári hadseregre oly jellemző, nemzeti hovatartozásukat tulajdonképpen már generációk óta elveszített „katonadinasztiák" a honvédségbe került tagjait mutatja be.

A *harmadik* rész, mely a kötet legnagyobb hányadát teszi ki, a „dramatis personae" bemutatása: 1058 személy rövid életrajzát tartalmazza, nagy részüknek arcképével is.

E három szempontú és szintű vizsgálat során a Szerző több fontos eredményhez jut. Az *első* maga az a módszertani tapasztalat, mely az efféle tárgyaknak abból a még csak ritkán alkalmazott megközelítéséből származik, melynél szerző az elemzés során, annak mintegy előfeltételeként, a korábbi kutatók által többnyire sommásan kialakított társadalmi kategória-konstrukciókat lebontva, fejtegetéseit teljesen új alapokról indítja: minden egyes személy lehető azonos szinten összeállított, őt társadalmilag újból is meghatározni kívánó életrajzából. És ha tekintetbe vesszük is, hogy e munkafázishoz segítségül rendelkezésére állottak különböző régebbi tiszti életrajzgyűjtemények, akkor sem mehetünk el szó nélkül amellett a nem csekély munka mellett, melyet az ezek által szolgáltatott információk kritikája, majd egyeztetése, mintegy közös nevezőre hozása, kiegészítése, belőlük az egységes társadalmi elemzéshez szükséges azonos adatok kibontása jelentett. Ez a megközelítés és az ennek során kidolgozott és alkalmazott módszer tette lehetővé a munka *második* eredményét, a tábornoki és törzstiszti kar nemzeti, társadalmi-vagyoni összetételének és részben eredetének sokoldalú rekonstruálását. Tanulságos és főleg nagyon konkrét eredményekkel: mint például annak kimutatásával, hogy a nemzetiségi megoszlást illetőleg (a szerző számítása szerint) a szabadságharcot a honvédségben ténylegesen végigharcolt 830 tiszt 68,8%-a volt magyar, 15,5%-a német nemzetiségű: ez összesen kereken 700 főt jelentett; társadalmi származásukat tekintve 601 volt a nemesi, és 175 a polgári származású; csak 54 személynél nem lehetett ezt meghatározni. 53,7%-uk vagyontalan, de 44,3%-uk birtokos volt; nagybirtokosnak csak 2% volt tekinthető; az apa foglalkozása, illetve osztályhelyzete szerint is elemezhető 284 személy közül 240-nek már apja is nemesi rangot viselt. A szabadságharcot megelőző években gyakorolt foglalkozása szerint is ismert 747 személyből 508 volt az aktív, vagy nyugalmazott katonatiszt (ami önmagában is indokolja, miért ezeknek a problémáit látjuk a leginkább központi kérdésnek), 121 pedig

köz- vagy magánalkalmazotti sorból lépett át katonai pályára; szabadfoglalkozású értelmiségit már csak 25-öt, iparost vagy kereskedőt éppenséggel csak 7-et lehetett találni közöttük.

Hosszan sorolhatnók még a Szerzőnek a fenti létszámokat és arányokat a tisztikar nemzetiségi hovatartozása szerint is szétbontó és bemutató adatokra építő nagyon tárgyszerű következtetéseit. Így pl. a honvéd felső parancsnoki pozíciók betöltése körüli nehézségekről melyek egyszerre rávilágítanak egy talán öntudatlan, de mindenesetre határozott bécsi „káderfejlesztési" tendenciára; vagy arról az évtizedes beidegzettségről, mely tisztek egész sorát tartotta vissza a kilépéstől pusztán azért, mert lehetetlenségnek érezték otthagyni az alakulatot, melynél évtizedeken át szolgáltak. (Nem speciálisan magyar probléma ez, hasonló megfontolások sodorták a déliek oldalára az amerikai polgárháborúban pl. Lee tábornokot és még sokakat.) A kollektívának az egyéneket összetartó erejére jellemző (és a tisztek magatartását is sokban magyarázó) példaként szolgáltak a nem-magyar népességből sorozott alakulatok. A Szerző konkrét példákon mutatja be, hogy a honvédség legénységi állományában a nemzetiségi különbözőségek mennyire nem okoztak konfliktusokat: szlovák, német, román stb. nemzetiségi alakulatok nagyon jól megállták helyüket a magyar oldalon.

A könyv *harmadik* része, mely lényegében a fenti elemzések alapjaként 1030 ember életútját mutatja be (bár az életrajzok a dolog természetéből következőleg persze csak rövidek lehetnek), bízvást nevezhető lélegzetállító olvasmánynak. A társadalomnak mindazon mozgása, amit eddig csak statisztikákból, vagy általános értékelő összefoglalásokból, esetleg legfeljebb egy-egy példaként idézett konkrét életrajzból, de mindenképpen rendes, „jól fésült", szabályozott kategóriák között ismertünk meg, most mind itt kavarog előttünk a maga teljes konkrétságában, az egyéni életutak összes kacskaringóival, zsákutcáival, tragédiáival, sokszor meglepően messze nyúló emberi és politikai kapcsolataival — és a mindezekből leszűrhető sokféle, már 48 szűkebb tematikáján is túlmenő tanulságaival. Minderre, s az ilyen irányú kutatások lehetőségeit érzékeltetendő, egyetlen jellemző példaként a vértanú Leiningen tábornokot említenénk, akinek magyarországi birtokai avval a Sissányi Erzsébettel kötött házasságából származtak, akinek nagyapja, még mint Hadsimihal-Sissani, csak 1798-ban kapott (nyilván hadiszállítások fejében) nemességet és akinek húga, a korán elhalt Eufémia (a 48-ban ugyancsak nagy szerepet játszó Beniczky Lajos bányavárosi kormánybiztos menyasszonya) Táncsicstól tanul magyarul, és Táncsicssal dolgoztatja ki egy majdani felvidéki birtokán felállítandó magyarosító intézet tervét, melynek megvalósítására Táncsicsnak még végrendeletében 5 ezer pengő forintot fog hagyományozni. A Szerzőnek természetesen nem állhatott módjában az efféle kapcsolatok figyelemmel kísérése és bemutatása, azzal azonban, hogy az alapvető adatokat feltárta és összegyűjtötte, nagy és más vonatkozásokban is példaként szolgálható segítséget nyújtott az egész 1848 körül sűrűsödő korszak politikai, vagy már éppenséggel fegyveres konfliktusai mögött meghúzódó, csupán emberi-társadalmi szinten, de igen konkrétan megnyilvánuló erőknek és érvényesülésük mechanizmusának megismeréséhez. Ez annál lényegesebb eredmény, mivel a könyv az olvasóban felvetteti azt a kérdést is: egyáltalán eljuthatott volna-e a magyar 1848—49 addig, ameddig az 1867-es kiegyezést is befolyásoló katonai teljesítményeivel eljutott, ha a döntő pillanatban ezek a jórészt a kor magyar társadalmának hagyományos szerkezetén kívülről érkezett aktív, vagy egykor kilépett és most reaktivált, de katonailag mindenképpen szakszerűen kiképzett tisztek, és a hadsereg szempontjából kívülről jött, magukban katonai képességet és hajlamot felfedező civilek nem álltak volna tömegesen az őket irányítani képes politikai vezetés rendelkezésére, illetve ha döntően a császári hadseregben, valamint kisebb részben a hazai közéletben megoldatlanul maradt különböző problémák eleve nem könnyítették volna meg számukra a pálya megváltoztatását. Olyan kérdések ezek, melyeknek fontossága és sokféle tanulsága éppen a hadsereg társadalomtörténetének az eddiginél még kiterjedtebb és mélyebb kutatását igényli.

Bona Gábor teljesítményét mindenben elismerve sem hagyhatjuk azonban megjegyzés nélkül, hogy a kötet éppen ezekben a legtanulságosabb és legújszerűbb társadalomtörténeti vonatkozásaiban bizonyos problémákat is felvet. A tábornoki és törzstiszti karnak mind nemzetiség, mind társadalmi helyzet szerinti összetételét illető fejtegetéseknél ugyanis éppen maguk a kategóriák nincsenek kellően megmagyarázva. Nem világos, hogy milyen objektív kritérium alapján minősít szerző valakit pl. német nemzetiségűnek. A kor ilyen szinten hivatalosan nem ismerte a nemzetiségi megkülönböztetést; a magyar állampolgárt hi-

vatalosan mindig magyarnak tekintették, még ha a neve német vagy szláv volt is, és ennek tekintette magát az illető maga is. Kívánatos lett volna, ha szerző valahol magyarázatot ad az effajta kategórizálásnál alkalmazott elveket, ismérveket és azok forrásait illetőleg is. Méginkább érezzük az ilyen magyarázat hiányát az egyes személyek társadalmi helyzetének meghatározásánál. Milyen és honnan eredő adatoknak alapján osztja be szerző oly határozottan a különböző társadalmi kategóriákba embereit, egyáltalán milyen megfontolások alapján és hogyan alakította ki magukat az olyan kategóriákat, mint pl. a „középbirtokos" vagy a „polgár"? A kötet a honvéd tisztikarnak csak tábornoki és törzstiszti csoportját vizsgálja: ez természetesen egyelőre még nem teszi lehetővé, hogy a vizsgálat nyomán máris az egész tisztikar társadalma előttünk álljon. Bár talán már most (a tisztikar egészének hasonló bemutatását megelőzve) sem lett volna felesleges, akárcsak jelzésszerűen is, kitérni azokra a problémákra, melyek az új tisztikar ilyen előzményeit tekintve, heterogén összetétele folytán, nyilvánvalóan itt is jelentkeztek, még akkor is, ha a túlnyomó többsége — legalábbis e szinten — még a császári hadseregből érkezvén, magatartásmodellje és értékrendjeit így inkább tudta érvényesíteni. Ez az előzetes utalás már csak azért sem lett volna felesleges, mert az alacsonyabb rangú tiszti kategóriákban, ahol az előzmények e sokfélesége még nyilvánvalóbb és ahol a császári hadseregből jöttek aránya nyilván csekélyebb lehetett, az ilyenfajta problémák, konfliktusok, esetleg már gyanakvások is, nyilván még inkább (vagy kevésbé?), de mindenképpen más arányban jelentkeztek, mint a magasabb rangok esetén, már csak azért is, mert az új, fiatal, forradalmi születésű honvéd hadsereg összetartó ereje is nyilván kevésbé tudta letompítani vagy elfedni a belső társadalmi problémákat, mint a régi hadsereg rutinos drillje. Végül, de már csak technikai hiányként említve, hiányolnunk kell, hogy a nyilván nem kis fáradsággal összegyűjtött, képanyag forrásait a képjegyzék nem adja meg.

Bona Gábor könyve azonban a fenti kérdőjelek mellett is alapvető, lényeges kérdésekben ad hozzájárulást nemcsak 1848—49 hadtörténetéhez, hanem az egész kor magyarországi társadalmi történetéhez is. Eredményei feljogosítják az olvasót arra a reményre, hogy belátható időn belül 1848—49 egész honvédtiszti karának hasonló — és már a fenti kérdéseinkre is válaszoló — elemzését is olvashatja.

Vörös Károly

SHVOY KÁLMÁN TITKOS NAPLÓJA ÉS EMLÉKIRATA 1918—1945

(Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 362. o.)

Az ellenforradalmi Magyarország (1919—1944) történetének a megismeréséhez, az események feltárásához a tudományos igényű feldolgozások és levéltári források mellett jelentős segítséget nyújthatnak a korszak ismert és kevésbé ismert szereplőinek, az események, történések résztvevőinek, szemtanúinak a visszaemlékezései, korabeli naplói.

Az elmúlt néhány évben örvendetesen megnövekedett az ilyen jellegű — színvonalukban egymástól jelentősen eltérő — munkák megjelentetése hazánkban. Annak ellenére, hogy a szerzők többsége az ellenforradalmi rendszer politikai, katonai, kulturális életének második-harmadik vonalához tartozott, írásaik számos érdekességet tartalmaznak, alkalmanként hiányzó forrásokat pótolhatnak.

A Kossuth Könyvkiadó, amely az elmúlt húsz évben számos nagy érdeklődést és visszhangot kiváltott visszaemlékezést, naplót adott közre — „A határban a Halál kaszál..." (Prónay Pál naplója), Páter Zadravetz titkos naplója, A madridi követségtől Mauthausenig (Andorka Rudolf naplója), „Szálasi naplója" — a közelmúltban jelentette meg Shvoy Kálmán—Perneki Mihály által sajtó alá rendezett, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátott — titkos naplóját és emlékiratát.

Shvoy Kálmán (1881—1971), a szegedi 5. vegyesdandár egykori parancsnoka, életének az 1918 és 1945 között eltelt éveiről, a magyar történelem egyik legjobban feltárt, de ennek ellenére talán legkevésbé ismert, és az elmúlt években leginkább az érdeklődés középpontjába került időszakáról lebbenti fel a fátylat a maga sajátos módján.

Hogy miért sajátos ez a mód? Talán azért, mert az olvasó a címben szereplő naplóval ellentétben — amely feltételezi naprakészséget, az események, benyomások friss, azonnali rögzítését — egy,

a történések után jóval később megírt, antedatált „naplót" vehet a kézbe. Egy olyan naplót, amelyet nem a napi események hatása alatt álló, hanem vélt vagy valós sérelmei nyomán az eseményeket, történéseket már más szemmel néző személy írt. Egy olyan személy, aki önmagával szembeni elfogultságát nem tudta — talán nem is akarta — palástolni. Ezek a tények természetesen erőteljesen megkérdőjelezik a munka forrásértékét, szerzője megállapításainak objektivitását.

Ezek ellenére a „napló" — és a hozzá kapcsolt emlékirat — érdekes olvasmány lehet mind a korszak történetét kutató történészek, mind az olvasók széles tábora számára, hiszen Shvoy Kálmán számos megállapítása, észrevétele újszerűnek hathat. Természetesen mint minden ilyen jellegű, utólagosan készült emlékirat, napló, így ez is magán hordozza a szerző — alkalmanként kiküszöbölni szándékozott — szubjektivitását. Azt a szubjektivitást, amely minden ilyen munkát, az esetleges forrásérték mellett, érdekessé tehet.

Sajnos Shvoy Kálmán „naplóját" csak részben tekinthetjük forrásértékűnek, adatait csak részben és fenntartásokkal fogadhatjuk el hiteleseknek, mivel a munka szerzőjének számos megállapítása ellentmond a tényeknek és sok esetben saját korábbi bejegyzéseinek is.

A könyvből — és a „napló"- valamint az emlékiratrészletet közzétevő Perneki Mihály bevezető tanulmányából is — azt érezhetjük, hogy az ellenforradalmi korszak egyik méltatlanul mellőzött szereplőjének írásait olvashatjuk. Egy olyan emberét, akit lehetetlenné tettek a gáncsoskodók, a riválisok és az antiszemiták. Igen az antiszemiták, hiszen Shvoy Kálmán nyugállományba helyezését, aktív katonai pályafutásának befejezését az első világháborús szegedi zsidó hősök emlékművének avatásakor elmondott beszéde „eredményének" tekinti. Ezt az álláspontot fogadja el az anyagot sajtó alá rendező és közreadó Perneki Mihály is. Fel sem merül egyetlen olyan tényező sem — a naplóban (legalábbis a kiadott részletben) ez természetes, a bevezető tanulmányban már kevésbé —, amely szerint esetleg más okok is közrejátszottak Shvoy Kálmán katonai pályafutásának befejezésében. Ismeretes, hogy Shvoy betöltötte a saját maga által is említett és a nyugállományba helyezéshez előírt 35 éves szolgálati időt, politikai ambíciói pedig már aktív katona korában is messze túlmutattak azokon a lehetőségeken, amelyeket egy „politikamentes" hadsereg tagja megengedhetett magának. Ugyanakkor voltak magánéletének olyan, sokak számára a tiszti hivatással összeegyeztethetetlennek tűnő vonásai, amelyeket az ellenforradalmi korszak hadserege sem engedhetett meg tagjainak. Sajnos ezek a tények, mint már említettem, kimaradtak a „naplóból" és a bevezetőből egyaránt.

Nem szabad megfeledkezniük a naplót olvasóknak arról sem, hogy a „naplót" és az emlékiratot egy rendkívüli karriervágytól fűtött, sértett katona írta, akinek írásából az derül ki, hogy nála sem jobb, sem felkészültebb tábornoka nem volt a Horthy-korszak hadseregének — jóllehet a korabeli minősítések, kinevezések stb. ezt „nem mindenben" támasztják alá. Shvoy úgy vélte, hogy az ellenforradalmi korszakban a katonai karriert, így az övét is, egy „bécsi vezérkari klikk" irányította. Egy olyan klikk, amelynek tagjai a Ludovika Akadémiát végzett és a honvédségnél szolgált Röder Vilmos, Rátz Jenő, vagy a közös iskolát végzett de a honvédségnél szolgált Werth Henrik voltak. Shvoy úgy látta, hogy pl. Röder Vilmos örökké féltékeny volt rá, hiszen riválisa volt a Ludovika Akadémián. Igaz ugyan, hogy nem Shvoy Kálmán végzett évfolyamelsőként 1899-ben a Ludovika Akadémián, hanem Röder Vilmos és Tombor Jenő és így őket avatták hadnagyokként. Bizonyára Shvoy lehetett a felkészültebb katona — legalábbis a saját véleménye szerint — annak ellenére, hogy bécsi Hadiiskola elvégzése után nem ő került át a vezérkari testületbe, hanem Röder, Rátz, Werth stb. Furcsa az is, hogy Shvoy Kálmánról, aki a német nyelvet „nem bírta tökéletesen" — ő maga írta — miként jegyezhették be a Ludovika Akadémia osztálykönyvébe már 14 éves korában, hogy németül beszél és ír? Vajon miként végezhette el a német tanítási nyelvű vezérkari iskolát, a Hadiiskolát Bécsben, ha nem bírta a nyelvet tökéletesen, hiszen a beiskolázás egyik előfeltétele a német nyelv tökéletes ismerete volt? Ugyancsak érdekes megvilágítását adja a szerző a „cserepár" kérdésnek, amely Somkuthy József esetében már csak azért is különös mivel ő nem osztrák, hanem erdélyi szász volt és egykori osztrák tisztтársai mint „magyar"-ról emlékeztek meg róla.

Úgy tűnik, Shvoy Kálmán sem tudta túltenni magát azon a tényen — főleg azért nem, mert vágyott politikai karrierje, számos tábornok társához hasonlóan (Werth Henrik, Nagy Vilmos, Kiss János stb.), mindössze egy, egy ciklusos parlamenti képviselőségre korlátozódott —, hogy a letöltött harmincöt éves szolgálati idő természetes következménye a nyug-

állományba helyezés. Ez alól csak esetenként és a legmagasabb katonai beosztásokat betöltő személyek — a honvédelmi miniszter, a Honvéd Vezérkar Főnöke, a Honvédség Főparancsnoka — esetében volt kivétel. Szinte nem volt olyan tábornoka a korszak hadseregének, aki ne tartotta volna személyes sértésnek az egyébként általa is jól ismert nyugdíjazási folyamatot.

Mindezen problémák ellenére Shvoy Kálmán „naplója", emlékirata érdekes korrajz, amely az ellenforradalmi korszak hangulatának, légkörének — elsősorban a Szegeden uralkodónak — a megismeréséhez mindenképp segítséget nyújthat, ahhoz azonban, hogy forrásként felhasználjuk, főleg erős forráskritika nélkül, kevés!

Itt érkeztünk el oda, hogy megnézzük a közreadó és a kiadó munkáját, a „napló" forrásértékét. Forráspublikáció esetében — tekintsük Shvoy Kálmán „naplóját", a forrásértékre való tekintet nélkül annak — fontos, ha csak nem döntő, a megfelelő szintű és terjedelmű bevezető és egyben magyarázó tanulmány és jegyzetapparátus. Jelen esetben sajnos egyik kívánalmat sem sikerült maradéktalanul teljesíteni. A jegyzetek közül számos téves információt ad az olvasóknak, és van olyan is, amely a Shvoy Kálmán által helyesen megadott tényt „rontja el", míg más esetekben nem kapunk magyarázatot akkor, amikor az szükségesnek látszanék. Hasonló a helyzet a könyv használatát és megértését is elősegíteni szándékozó névmutatóval. Úgy látszik, hiába volt Bölöny József értő fésülgetése, elemi hibák maradtak a névmutatóban. Nem tulajdonítanék különösebb jelentőséget ezeknek, ha csak a többször is előforduló névírásbeli— pl. i—y, ch—cs, stb. — problémákat okoznák, sajnos azonban többről van szó. Személyek keveredtek össze a névmutatóban, korra, beosztásra, nevekre való tekintet nélkül. Számos rosszul, vagy felületesen kiolvasott, fel nem ismert név következtében fordulhatott elő pl. a következő: Deseő (Vidéki) Gusztáv tábornok a névmutatóban Vidéki Dezső, Vidéky Gusztáv néven szerepel, Hellebronth Antalt összekeverték Hellebronth (Krantz) Vilmossal, Deseő Lajost dr. Deseő Lászlóval, Markóczy Jánost Markóczy-Magyar Jánossal, id. Pleplár Lajost ifj. Pleplár Lajossal — és a sort még hosszasan lehetne folytatni. Sajnos, ezek a tévedések mind félrevezetik az olvasót, csakúgy, mint a helytelenül hagyott beosztások, rendfokozatok stb.

Nem tekinteném ezeket a hibákat jelentős tévedéseknek, ha nem feltételezném, hogy ez a munka is, ugyanúgy mint számos elődje — Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig, Nagy Vilmos: Végzetes esztendő, A madridi követségtől Mauthausenig stb. — sokaknak forrásként fog szolgálni.

Annak ellenére, hogy a recenzens — önhibáján kívül — nem a kötet megjelentetésének hasznosságáról, fel-felfedezhető értékeiről írt, ajánlhatja ezt a „naplót" minden érdeklődőnek és kutatónak egyaránt azzal a figyelmeztetéssel, hogy Shvoy Kálmán megállapításai nem minden esetben állják ki a forráskritikai összehasonlítás próbáját.

Szakály Sándor

PERJÉS GÉZA

CLAUSEWITZ

(Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 506 o.)

A kiváló porosz katonai teoretikus, Carl von Clausewitz (1780—1831) munkássága nagy érdemeivel és alig feloldható ellentmondásaival napjainkig elhúzódó vitát váltott ki nemcsak a katonai szakírók, hanem a politológusok, szociológusok és más szakágak képviselői körében is. A marxizmus klasszikusai — főként Engels, Mehring és Lenin — ugyancsak nagy érdeklődéssel forgatták műveit és hivatkoztak értékes, előremutató gondolataira.

Mindez azt bizonyítja, hogy Clausewitz írásai — a legtöbb korábbi hadtudóstól eltérően — ma sem pusztán elméleti érdeklődést keltenek; a porosz tábornok, egyfelől a francia forradalmi és napóleoni háborúk tapasztalataira, másfelől a XIX. század elején kibontakozó német filozófia eredményeire támaszkodva, első ízben fogalmazta meg tudományos igénnyel, s részben ma is helytállóan, a háború lényegét, rendszerezte a hadi elmélet és gyakorlat szerteágazó kérdéseit. Fontos megállapításai közé tartozik a háború és a politika viszonyának tisztázása, a hadi mesterség elemeinek meghatározása, valamint a katonáknak oly

sok gondot okozó véletlen tényezők — Clausewitz „surlódás"-nak (Friction) nevezi ezeket — szerepének zseniális megragadása és hatásuk szemléletes ábrázolása. Ez utóbbi vonatkozásban szinte a modern játékelmélet, a számítógépes vizsgálatokon alapuló praxeológia (cselekvéstan) előfutárának is tekinthető.

Az a körülmény viszont, hogy túlbecsülve kora háborúiból leszűrt tapasztalatait, abszolutizálta a „döntő csata" jelentőségét, sok félreértésre adott okot. Még növelte az értelmezése körül keletkezett zűrzavart, hogy sokszor idézett, ám többnyire csak felületesen átlapozott főműve „A háborúról" (Vom Kriege) befejezetlen, torzó maradt. A mű egyik legfontosabb része: „A haditerv" csak vázlatosan készült el, s mint a később keletkezett „Bevezető"-jéből kiviláglik, Clausewitz számos kérdésben módosítani kívánta korábbi nézeteit.

Perjés Géza nagy elszánással, elismerésre méltó önfegyelemmel, s mindenekelőtt imponáló anyagismerettel és felkészültséggel vágott neki csöppet sem irigylésre méltó feladata megoldásához. Fáradozásait végül is siker koronázta: sikerült összefüggő és áttekinthető képet festenie a clausewitzi életműről, nem csak már magyarul is megjelent fő művéről („A háborúról", Zrínyi Kiadó, Budapest, 1961—1962.), hanem egyéb kiadott munkáiról is. Így nyomon követhetjük a porosz teoretikus gondolatainak formálódását, módosulásukat, a bennük rejlő ellentmondásokat.

Különösen figyelemre méltó a katonai praxeológiáról írt fejezet, melyben Perjés, Clausewitzot szinte csak ürügyként használva, kifejti nézeteit a katonai döntés folyamatáról, a reaktív, rutinszerű és a kreatív döntéstípusokról, a véletlen és a morális tényezők szerepéről. Zrínyitől és Montecuccolitól kezdve egészen a mai stochasztikus (valószínűségen alapuló eseményeket, eseményrendszereket leíró) modellig, vagyis a sejtésektől a számítógépes eljárásokig vezeti végig az olvasót a katonai döntéselmélet kialakulásának útján.

Ugyancsak sok új értékes gondolatot tartalmaz a clausewitzi életmű utóéletét taglaló — „Clausewitz értelmezése és hatása" című — fejezet is. Ebben Perjés szemléletesen ábrázolja, hogyan befolyásolta az első világháború előtt a német és a francia vezérkart Clausewitz „csatacentrikussága", vagy, hogy ezzel ellentétben, a tengeri hatalmaknak a periférikus hadászat fölényét hirdető hadtudósai mennyire elutasítják Clausewitz más, maradandó gondolatait is. A későbbiekben azt is bemutatja, mennyire foglalkoztatja ma is Clausewitz a katonákat és a polgári szakírókat egyaránt.

A hadtörténészek számára kétségtelenül a legizgalmasabb kérdés: mennyi közvetett, vagy közvetlen hasznot ígér Clausewitz tanulmányozása mindennapi munkájukban. Felületes olvasásra némi csalódottság és hiányérzet jelentkezik bennünk. Clausewitz bőven merít ugyan hadtörténelmi forrásokból, viszont csak a nagy frigyesi és napóleoni háborúkban ismeri ki magát tökéletesen, s teljesen félreértve a megelőző korszakok fegyveres összecsapásait „Halbding"-nek (fídolog — filozófiai kifejezés, mely kifejezi valamely jelenség nem teljes értékű voltát) nevezi ezeket.

Első pillantásra tehát csak a napóleoni korszakkal foglalkozó hadtörténészek számára jelent Clausewitz pótolhatatlan forrást. Maga is elítéli a „hadtörténelmi példákkal való visszaélést", mondván, „a régi időkből... előcibált... néhány példa azonban többnyire megzavarja és megrontja ítéletünket". Másfelől brilliánsan elemzi Napóleon 1796-i itáliai győzelmeinek hadászati jelentőségét, vagy az 1812-i hadjáratot.

Clausewitz számára ugyanis — a hadművészethez hasonlóan — a hadtörténelmi disciplina nem igazi tudomány, csupán arra jó, hogy példáival egyes problémákat megvilágítson, egy gondolat gyakorlati alkalmazását szemléltesse, vagy valamely lehetőséget felvillantson. Vagyis, teljesen érthetően, a gyakorlati katona, a hadvezér, vagy a vezérkari főnök szemszögéből értékeli csupán a hadtörténetírást.

Figyelmesebben olvasva azonban Clausewitz írásait, azonnal megváltozik a véleményünk, s rádöbbenünk arra, hogy a porosz katonai teoretikus munkásságának tanulmányozása nem csak a régebbi korok — így a Clausewitz által olyannyira félreértett XVII—XVIII. század —, hanem a huszadik század hadtörténelmének kutatói számára is nyújt hasznos fogódzókat.

Mindenekelőtt a módszer tanulságos. Clausewitz a háborút a politika folytatásának tekintette, így a háborúról alkotott képe nem korlátozódott pusztán katonai elemekre, beléptette a politikai, erkölcsi és gazdasági tényezőket is. Kiemelten foglalkozott a véletlen szerepével. Helyes ez a megállapítása, hogy lényeges különbség van a tervezés és a végrehajtás szakasza között: az előbbi kiszámítható és logikus, az utóbbiban nagy szerepet kap váratlanság ténye-

zője. Valóban, aligha találkozhatunk a történelemben olyan háborúval, amely az eredeti terveknek megfelelően folyt volna. Ez figyelmeztető lehet minden hadtörténész számára: bármely hadtörténeti esemény leírásánál ne keressünk szépen csengő, de üres történelmi párhuzamokat, hanem elemezzük a konkrét tényeket, s ne elégedjünk meg ezek puszta leírásával, hanem keressük meg a dolgok miértjét, ami természetesen mindig is nehéz; sok ismeretlen, olykor szubjektív tényező együtthatójaként alakulnak a háborúban az események.

Nagyon szép, de már csak a régebbi időkre alkalmazható a hadvezéri géniuszról írt fejtegetés. A gyors és helyes elhatározás és a „coup d'oeil", vagyis a minden tényezőt azonnal figyelembe vevő készség, valóban, Nagy Sándortól kezdve Napóleonig minden kimagasló képességű hadvezér sajátja volt. A magyar hadtörténelemben Hunyadi nándorfehérvári győzelme, vagy Savoyai Jenő zentai döntése bizonyítja — többek között — a „coup d'oeil" jelentőségét.

Rendkívül érdekes a támadás és a védelem viszonyának elemzése. Clausewitz tulajdonképpen helyesen állapítja meg, hogy a védelem az erősebb forma, mivel kisebb erőket igényel, mint a támadás. Ennek nem mond ellent az a másik gondolat sem, hogy nagyobb, döntő eredményeket csakis gyengébb, vagyis a kockázatosabb módszerrel lehet elérni pl. a rendkívül önveszélyes, de hatásos harcászati, sőt hadműveleti átkarolással, ahol az átkaroló szárny maga is többnyire veszélyben forog.

Kissé el kell időznünk a „döntő csata" problémájánál is. A napóleoni háborúk tapasztalatai azt sugallták Clausewitznak, hogy a háború lényege a csata, csak ezáltal biztosítható az ellenség fizikai és morális „megsemmisítése", vagy, ami ezzel egyenértékű, a szándékairól való lemondás kikényszerítése. Jena és Auerstaedt, vagy a későbbiekben Lipcse és Waterloo, a napóleoni háborúk több tucatnyi jelentős összecsapása mellett, e tétel igazát látszik igazolni. Ezzel magyarázható, hogy Clausewitznál a haditerv fókuszában mindig a döntő csata áll, minden egyéb eszköz ennek sikeres előkészítését szolgálja.

Azt azonban már a porosz katonai teoretikus is felismerte, hogy tétele csak az ún. „megsemmisítő" jellegű háborúkra vonatkozik. Helyenkint arról is ír ugyanis, hogy léteznek szerényebb célú, ún. „korlátozott" háborúk is, ahol a hadászat egyéb eszközei, a manőverezés, várostromok, az ellenség kifárasztása is célhoz vezet.

Clausewitz e tételét továbbfejlesztve és lényegesen módosítva Hans Delbrück professzor, a kiváló német hadtörténész, a múlt század végén kidolgozta a kétpólusú — megsemmisítő (Niederwerfung) és ellankasztó (Ermattung) — hadászat elméletét. Noha nézetével mi sem érthetünk egyet, mivel a történelemben csak ritkán találkozunk a kétféle hadászat ideáltípusaival, elgondolása mégis jelentős előrelépés volt a századvég teljesen egysíkú, csak a döntő csatára építő hadászati elveivel szemben. Perjés a „Hadtörténészek stratégia-vitája" c. fejezetben brilliánsan elemzi Delbrück és a vele szemben álló katona-hadtörténészek ma már némileg bizarrul ható vitáját.

Visszatérve a döntő csata problematikájához, megállapíthatjuk, hogy ez még a „megsemmisítő" típusú háborúkban sem az egyedüli „csodaszer". S e tételünket — akaratán kívül — maga Clausewitz is megerősíti, amikor leírja Napóleon mesteri itáliai hadjáratát — 1796—97 — melynek megnyerésében korántsem az ütközetek, hanem a francia tábornok kitűnő manőverező készsége játszotta a főszerepet. Azt is hozzáfűzhetjük, hogy Napóleon másik kiemelkedő sikerében, az 1805-i hadjáratban, az osztrák sereg vereségét nem annyira egy vesztett csata, hanem Napóleon újabb kiváló manőverezése — Mack ulmi csoportosításának bekerítése — okozta. Példáinkat szándékosan Napóleon háborúiból merítettük, azt akarván igazolni: a clausewitzi, vagy delbrücki kétpólusú háború teóriája, a maga végletességében, nem állja meg a helyét, noha természetesnek tartjuk, hogy a háborút, céljait és eszközeit tekintve, valóban kategorizálhatjuk (globális, totális, korlátozott, dinasztikus, honvédő, hódító stb.)

Ide kapcsolódik, hogy jóllehet maga is láthatta a nép aktív részvételének jelentőségét a háborúban (Schill és a többi porosz felkelő, a spanyol gerillák, Hofer tiroli szabadcsapatai, vagy az orosz partizánok 1812-ben) s bőven foglalkozik az erkölcsi tényező leírásával is, Clausewitz mégsem használja az igazságos és az igazságtalan háború fogalmát. Konzervatív politikai nézetei ugyanis meggátolták abban, hogy felismerje a népi háború jelentőségét, e téren főnöke és ellenlábasa, Gneisenau, lényegesen tovább jutott. Pedig az „igazságos" háború gondolata nem új, már Szt. Ágoston (354—430) írásaiban fellelhető; az ízig-vérig katona Clausewitz számára azonban a háború ideológiai jellege mindvégig lebecsülendő, mellékes kérdés maradt.

Végezetül vizsgáljuk meg, milyen gya-

korlati haszonnal jár Perjés Géza Clausewitz elszórt gondolatait messze továbbvivő értékes elemzése a szerencse és a valószínűségszámítás jelentőségéről a hadtörténeti kutatásban. Fejtegetéseit „a valószínűségelmélettől még nem érintett" XVII. századi hadtudományi írókkal, Zrínyivel és Montecuccolival kezdi a „forgandó szerencse" katonai hatásának vizsgálata során. Tény, hogy a két jeles hadvezért és teoretikust élénken foglalkoztatta véletlen tényezők hatása, meg kell azonban jegyeznünk, hogy a szerencse, a fátum az Iliásszal és a kínai Szun-Cével kezdve szinte minden gondolkodó katonának komoly problémát okozott. Igaz, nem is nagyon tudnak rá orvoslást találni.

A későbbiekben Perjés helyesen hangsúlyozza, hogy a XVIII. század végén a valószínűségszámítás elemeit már ismerhette Clausewitz, de ezek nem hatottak döntően munkásságára. Clausewitz nem tudott és nem is akart modelleket készíteni a háborúról, vagy a hadi eseményekről, megelégedett azzal, hogy a jól kialakult rutindöntések a legtöbb váratlan helyzetben kisegítik a tapasztalt katonát.

A priori ma sem vállalkozhattunk arra, hogy egy eljövendő háborút modellálunk — nem is kívánjuk. A posteriori ellenben, ha nem is modellt, de valamiféle sémát készíthetünk — valamely konkrét eseménnyel kapcsolatban. A háború, vagy a harccselekmény eredménye ugyanis ismert, és hasonlóan — kisebb-nagyobb hézagokkal — általában ismertek a főbb részadatok is. E sémában nagy hasznát vehetjük Clausewitz — és Perjés — nézeteinek. Sémánknak — modellünknek — a katonai tényezők mellett természetesen egyéb — gazdasági, politikai, morális és szubjektív — elemeket is magában kell foglalnia. Ha a rendelkezésünkre álló adatmennyiséget a katonai döntési szisztéma elvei szerint elrendezzük, akkor egyfelől a valószínűségszámítás törvényeit alkalmazva következtethetünk a hiányzó adatokra és összefüggésekre, másfelől rendező elvet kapunk reálisabb értékítélet kialakításához.

Egy könyvismertetés szűk keretei nem teszik lehetővé, hogy Clausewitz életművének, vagy Perjés Géza színvonalas munkájának legfontosabb vonásaival akár csak érintőlegesen is foglalkozzunk. Összefoglalóként megállapíthatjuk, hogy Perjés Géza munkája, mely magas színvonalon elemzi a katonai elmélet egyik legjelentősebb alakjának életművét, jelentős értékkel gazdagította a magyar katonai szakirodalmat.

Rázsó Gyula

KPSZSZ I VOENNOE SZTROITYELSZTVO

(Vojenizdat, Moszkva, 1982. 311 o.)

Jelentős hadtörténeti munka látott napvilágot 1982-ben a szovjet Katonai Kiadó gondozásában, A. A. Jepisev hadseregtábornok szerkesztésében, egy szerzői kollektíva tollából, amelyben olyan jeles személyiségeket találunk, mint V. Sz. Mahalov vezérőrnagy, a kollektíva vezetője, A. A. Babakov ezredes, D. N. Artamonov nyá. ezredes, A. I. Babin vezérőrnagy, Sz. V. Baranov nyá. vezérőrnagy, A. Sz. Begisev nyá. ezredes, I. Sz. Glebov nyá. vezérezredes, V. F. Kljucskov ezredes, B. V. Litov ezredes, F. A. Mazsajev vezérezredes, V. V. Szemin ezredes, V. G. Szosnyev vezérőrnagy, Sz. A. Tyuskevics vezérőrnagy, V. Sz. Sumihin ezredes. A szerzők monográfiájukban *(Az SZKP vezető szerepe a szovjet katonai építésben)* az SZKP hadseregépítési elveit, a pártnak a hadseregben érvényesülő vezető szerepét, az ország védelmi képességének megszilárdítása, a fegyveres erők harcképességének és harckészültségének fokozása, a pártpolitikai munka megszervezése és irányítása, a katonai vezető káderek felkészítése és beosztása érdekében kifejtett tevékenységét tárgyalják. Fontos feladatuknak tekintik annak bizonyítását, hogy az SZKP a nemzeti és internacionalista feladatokat mindenkor szoros egységben és összhangban valósította meg.

A Szovjetunió Fegyveres Erőinek hősi története, a hadsereg hozzájárulása a szocializmus építéséhez elengedhetetlen kedvező feltételek megteremtéséhez, a béke fenntartásához és megszilárdításához, elválaszthatatlanul összeforrott a politikai vezető, a szervező és nevelő kommunista párt tevékenységével. A szocialista haza védelméről szóló lenini elvek talaján állva a párt mindenkor vezető és irányító erőként lép fel a katonai építés területén, a Szovjet Hadsereg és Haditengerészeti Flotta fejlesztése és korszerűsítése érdekében folyó elméleti és gyakorlati munka területén egyaránt.

A szovjet állam történelmi tapasztalatai igazolják, hogy éppen a kommunista párt irányító tevékenysége bizto-

sította a szovjet nép számára a legnagyobb vívmányok elérését, a legbonyolultabb feladatok megoldását az átmeneti időszakban, a fejlett szocialista társadalom létrehozásában, a Nagy Október örökségének fegyveres védelmében és internacionalista küldetésének teljesítésében egyaránt. A kommunista párt arra kényszerült, hogy az új szocialista társadalmi rendszer létrehozásával és fejlesztésével egyidőben megszervezze a világ első szocialista országának védelmét a belső és külső ellenforradalmi erők támadásával szemben, amelyek mindent elkövettek a proletárforradalom fegyveres úton való elfojtása érdekében. A párt magára vállalta a forradalmi vívmányok megóvásának, a munkásosztály fegyveres erői megszervezésének és fejlesztésének, a szocialista típusú hadsereg kiépítésének minden terhét.

Az állami és katonai építés területén a szovjet állam létezésének első éveiben elért gigantikus eredményeket értékelve Lenin megállapította: „Annak a katonai és államapparátusnak a megteremtése, amely képes volt győzelmesen kiállni az 1917—1921-es évek megpróbáltatásait — nagy dolog... Mindenki tudja, hogy az Októberi Forradalom a valóságban új erőket, egy új osztályt hozott felszínre, hogy a proletariátus legjobb képviselői kormányozzák ma Oroszországot, hadsereget teremtettek, vezették ezt a hadsereget, megszervezték a helyi igazgatást..." Történelmileg alakult úgy, hogy a forradalom győzelme után vívmányainak fegyveres védelme többször is élet, vagy halál kérdése lett a szocialista állam számára, így a fegyveres erők szervezése és fejlesztése a vezető párt elsőrendű feladatai között szerepelt. A lenini párt sikerrel oldotta meg ezt az égető igényt, biztosítani tudta az erős és ütőképes haderő építését.

Az új típusú forradalmi hadsereg életereje, győzelmeinek fő forrása abban rejlik, hogy jellegét és társadalmi lényegét tekintve felépítése, céljai és vezetési elvei alapján teljes egészében megfelel a szocialista társadalmi és államrendszer természetének, megtestesítője a munkások, parasztok és értelmiségiek, az országot benépesítő népek és nemzetiségek osztály-, nemzeti és internacionalista érdekeinek. A történelemben először szerveződött olyan haderő, amely nem a dolgozó tömegek elnyomására, hanem osztályérdekeik védelmezésére, nem idegen területek meghódítására, hanem a nép szocialista vívmányainak az agresszorral szembeni oltalmazására, nem az országok közötti háborúk kirobbantására, hanem azok békés egymás mellett élésének garantálására hivatott.

A szerzők körültekintő alapossággal mutatják be azt a jelentős és dicső utat, amelyet a Szovjetunió Fegyveres Erői fennállásuk óta az SZKP irányításával megtettek. Ezt az utat fémjelzi az imperialista agresszorok feletti győzelem kivívása a polgáháború időszakában és a Nagy Honvédő Háborúban. A párt sokoldalú gondoskodásának köszönhetően a Szovjet Hadsereg és Haditengerészeti Flotta minden szükségessel rendelkezik ahhoz, hogy ma is megbízhatóan tudja oltalmazni a dolgozó nép alkotó munkájának eredményeit, a béke és biztonság szilárd támasza legyen. Az egyes fejezetekben a szerzők, a történelmi tapasztalatok általánosítása révén, feltárják a fegyveres erőknél érvényesülő pártirányítás jellegét és törvényszerűségeit, annak rendszerét és struktúráját, irányait és nemzetközi jelentőségét. Leszögezik, hogy az ilyen irányítás lényegét tekintve politikai irányítás, a szovjet katonai építés alapjainak alapja, legmagasabb fokú és sérthetetlen elve, a hadsereg és hadiflotta erejének és ütőképességének fő forrása. Ez az irányítás az SZKP politikájával és ideológiájával összhangban, a Szovjetunió alkotmánya által szentesítve, a szovjet állam érvényes törvényeinek és jogi normáinak szellemében valósul meg.

Az SZKP, mint a szovjet társadalom irányító és mozgósító ereje, a marxizmus—leninizmus elméletére, annak metodológiai elveire támaszkodva határozza meg a katonai építés fő és perspektivikus irányvonalát; mozgósítja a dolgozó nép erőfeszítéseit a gazdasági, a társadalmi-politikai és szellemi alapoknak, az ország védelmi képessége erősítésének érdekében; tervszerű, tudományosan megalapozott jelleget ad a hadsereg és hadiflotta fejlesztésének.

A hadsereg pártirányítása a katonapolitikai irányvonal kidolgozásában is testet ölt, amelyben a párt rögzíti a katonai építés fő célkitűzéseit, azok elérésének alapvető útjait és módjait. Mint a párt általános politikai irányvonalának szerves része, az SZKP programjában kerül megfogalmazásra, de helyet kap a kongresszusok, konferenciák, a központi bizottsági plénumok dokumentumaiban is. Ezek szellemében kerülnek meghatározásra a szovjet állam honvédelmével kapcsolatos főbb irányelvek, szervezési és ideológiai feladatok, amelyek arra hivatottak, hogy érvényre juttassák a munkásosztály és pártja vezető szerepét a fegyveres erők építésében és felkészítésében. Ezek révén befolyásolja a párt a hadseregben folyó és a magas fokú harckészültség és hadrafoghatóság fenntar-

tására irányuló pártpolitikai munkát. A könyvben nyomon követhetjük, hogy az említett feladatok dialektikus kölcsönhatásban történő realizálása alkotja a pártvezetés tartalmát a szovjet katonai építésben és fő objektumának — a fegyveres erőknek — fejlesztésében.

Központi helyet foglal el a párt katonai-irányító tevékenységében mindazon feltételek biztosítása, amelyek a hadsereg és a hadiflotta magas fokú harckészültségének fenntartásához, a korszerű haditechnikai eszközökkel és fegyverzettel való ellátásához, szervezeti rendszerének és felkészültségének korszerűsítéséhez elengedhetetlenek. A párt, a hadtudomány törvényszerűségeire és a katonai doktrína tételeire alapozva, folyamatosan értékeli a haditechnikai vívmányok színvonalát, a potenciális ellenség fegyveres erőinek építési tendenciáit, korunk háborúinak jellegét és specifikumát, a háború kirobbantásának lehetőségét az imperialista államok részéről. A belső és külső feltételek figyelembe vételével határozza meg a Szovjetunió Fegyveres Erői fejlesztésének és korszerűsítésének elvi feladatait, fogalmazza meg az ország gazdasági és mozgósítási felkészítésével kapcsolatos követelményeket, körvonalazza a hadművészet fejlesztésével, a személyi állomány kiképzése és nevelése formáival és módszereivel, a csapatok elhelyezésével és anyagi-technikai biztosításával összefüggő igényeket.

A párt a honvédelem irányítása terén abban látja fő feladatát, hogy a szilárd gazdasági, társadalmi-politikai és szellemi potenciálra épülő haderőfejlesztés mindenkor megfeleljen a szocialista vívmányok, a békés építőmunka, a szovjet állam szuverenitása és területi sérthetetlensége és biztonsága garantálásával összefüggő követelményeknek. A Szovjetunió katonai kiadásai és fegyverkezési folyamata kényszerintézkedések rendszere, amelyet az imperialista államok politikája tesz szükségessé. Ezek a ráfordítások minden bizonnyal negatívan hatnak a népgazdaság fejlesztési ütemére, de semmiképpen sem csorbítják a szocialista fejlődés fő célkitűzésének elérését, a szovjet emberek egyre növekvő anyagi és szellemi szükségleteinek maximális kielégítését.

Az SZKP a proletár internacionalizmus marxi—lenini elveitől vezéreltetve, a többi testvéri szocialista ország pártjával együttesen, minden eszközzel erősíti a Varsói Szerződés szervezetét, fejleszti a szövetséges hadseregek együttműködési rendszerét, meghatározza a harci és politikai kiképzés fejlesztésének, az agresszor elhárítására való mindenoldalú felkészítésének útjait. A szerzők rámutatnak, hogy a szocializmus vívmányainak együttes védelmét a marxista—leninista pártok a szocialista közösségbe tartozó országok legmagasabb szintű internacionalista kötelezettségének tekintik. A világ két szemben álló rendszere között kialakult katonai erőegyensúlyt olyan objektív tényezőnek tekintik, amely a béke megőrzését szolgálja. Az SZKP és a testvérpártok arra törekszenek, hogy ezt az erőegyensúlyt fenntartsák és megszilárdítsák, azt kiinduló ponttá tegyék a fegyverkezési hajsza fokozatos korlátozásához, a katonai szembenállás szintjének csökkentéséhez, az atomháború veszélyének elhárításához.

Közismert tény, hogy a burzsoázia igényei szerint a nyugati ideológiai apparátus a rágalmak és koholmányok özönét zúdítja a marxista—leninista pártokra. Az ideológiai konfrontáció napjainkban széles körű és rendkívül éles. Nyugaton óriási mennyiségű antikommunista, de főleg szovjetellenes kiadvány jelenik meg, az SZKP tevékenységével foglalkozó „kutatások" következtetéseit adják közre, amelyekben — többek között — a pártnak a fegyveres erők területén betöltött vezető szerepét is elferdítve szemléltetik. A sajtó, a rádió és televízió tanulmányokat közöl és műsorokat sugároz a Szovjetunió katonapolitikájáról, amelynek lényege szerintük az egyre fokozódó „háborús fenyegetés" a Szovjetunió részéről, a nemzetközi „terrorizmussal" való vélt kapcsolatának bizonyítgatása stb. A szerzők a könyv lapjain meggyőzően bizonyítják az imperialista államok politikájának és ideológiájának reakciós, agresszív lényegét, leleplezik annak valódi tendenciáit és a koholmányok cáfolatát adják az olvasó számára.

Széles körű tényanyagra támaszkodva mutatják be a szerzők, hogy a kongresszusok, konferenciák, a központi bizottsági plénumok anyagai és más dokumentumok is reális és elvi értékelést adnak a pártnak a katonai építés területén folytatott tevékenysége eredményeiről és tapasztalatairól. Ezekből az okmányokból kitűnik, hogy az SZKP erőfeszítéseinek és az egész szovjet nép szorgos munkájának köszönhetően a szovjet állam védelmi képessége ma sokkal magasabb szintű, mint bármikor a történelem folyamán, hadserege és hadiflottája pedig a korszerű követelményeknek mindenben megfelelő színvonalat képvisel.

Kiemelik a szerzők az SZKP XXVI.

kongresszusának jelentőségét, amelynek határozatai kijelölik a Szovjetunió fejlődési útját 1985-ig, de távlataiban egészen 1990-ig. Ez a kongresszus gazdagította a munkásosztály pártjáról szóló lenini tanításokat és új erővel hangsúlyozta vezető és irányító szerepének növekedését a szovjet társadalom valamennyi szférájában, így a katonai építés területén is. A hadsereg és flotta minden egyes katonája tudatában van a nemzetközi helyzet bonyolultságának és feszültségének, és mindenkor kész megsemmisítő csapást mérni bármely agresszorra.

E dokumentumok hangsúlyozzák, az SZKP politikája abból indul ki, hogy a Szovjetunió és a többi szocialista ország megnövekedett súlya és szerepe, összefogása és erőkifejtésének egyesítése az a tényező, amely elodázhatja, majd a továbbiakban ki is zárhatja egy esetleges atomkatasztrófa veszélyét.

A történelmi tapasztalatok széles skáláját felvonultatva bizonyítják a szerzők, hogy a párt a szovjet állam fennállásának első napjaitól kezdve külpolitikai tevékenységében aktívan és célratörően harcol a békéért és a népek biztonságáért, híven követi azt a lenini tanítást, mely szerint a szocializmus ideálja a teljes és általános leszerelés. A fegyverzetkorlátozás és haderőcsökkentés következetes híveként a párt számos konkrét javaslatot és programot terjesztett elő a világpolitika eme legégetőbb kérdésének megoldására, amely egyben az egész emberiség további sorsának meghatározója is lehet.

Nádor Tibor

BIBLIOGRÁFIA

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK HADTÖRTÉNELMI REPERTÓRIUMA
1981.

A REPERTÓRIUM BEOSZTÁSA

Bibliográfiák
Katonai sajtó, könyvtár- és levéltárügy, térképészet
Katonai múzeumügy
A marxizmus—leninizmus a háborúról, a hadseregről és a hadtudományról
A hadtudomány elméleti kérdései és teoretikusai
A hadtörténetírás elméleti és módszertani kérdései, historiográfiák
  Tudományos élet, kongresszusok és konferenciák
  A hadtörténelem tanulmányozásának és tanításának jelentősége és problémái
A katonai kiképzés és nevelés története
A hadművészet történetének elméleti kérdései
A haditechnika története
Hadijog
Hadtörténelem az ókortól napjainkig
  Ókori hadtörténelem
  Középkori hadtörténelem
  Újkori hadtörténelem
    Az első világháború
  Legújabbkori hadtörténelem
    A két világháború közötti korszak hadtörténelme
    A második világháború
      A második világháború politikai és diplomáciai története
      Hadi-, gazdasági és társadalmi potenciál
      Katonai propaganda
      A második világháború hadművészete
      Haditengerészet
      Légierő és légvédelem
      A Lengyelország elleni hadjárat 1939-ben
      Nyugati hadszíntér
      Afrikai, földközi-tengeri, olaszországi, balkáni hadszíntér
      Keleti hadszíntér
        A Nagy Honvédő Háború kezdeti időszaka és a moszkvai csata
        Az 1942—1945. évi hadműveletek
        A berlini hadművelet, az európai háború befejező eseményei
      Távol-keleti hadszíntér
      Antifasiszta ellenállási mozgalom és partizánharcok a második világháborúban
    A második világháború utáni időszak hadtörténelme
      Varsói Szerződés és a szocialista országok hadseregei
      NATO és a kapitalista országok hadseregei
Megemlékezések, életrajzok

A FELDOLGOZOTT FOLYÓIRATOK JEGYZÉKE ÉS RÖVIDÍTÉSE

Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift	ASMZ
Armejszki Pregled	AP
Armor	A
Army	AR
The Army Quarterly	AQ
Beiträge zur Konfliktforschung	BZK
Bovoja Priprava	BP
Ceskoslovensky Casopis Historicky	CCH
Défense Nationale	DN
Europäische Wehrkunde	EW
Fáklya	F
Glasnik RV i PVO	GRV
Historicky Casopis	HC
Historie a Vojenstvi	HV
Isztoricseszki Pregled	IP
Isztorija SzSzSzR	ISzSzSzR
Italia Contemporanea	IC
Journal of the Royal United Services Institute for Defence Studies	RUSI
Journal of the Society for Army Historical Research	JSAHR
Kampftruppen	KTR
Kommuniszt Vooruzsennüh Szil	KVSZ
Korunk	KO
Lengyelország	LE
Mezsdunarodnaja Zsizn'	MZS
Military Affairs	MA
Military Review	MR
Militärgeschichte	MG
Militärgeschichtliche Mitteilungen	MM
Militärtechnik	MT
Militärwesen	M
Mysl Wojskowa	MW
Narodü Azii i Afriki	NAA
National Defense	ND
NATO's Fifteen Nations	NFN
Novaja i Novejsaja Isztorija	NNI
Odbrana i Zastita	OZ
Österreichische Militärische Zeitschrift	ÖMZ
Österreichische Osthefte	ÖO
Przeglad Historyczny	PH
Przeglad Wojsk Ladowych	PWL
Revue de Droit Pénal Militaire et de Droit de la Guerre	RDPM
Revue d'Histoire de la Deuxieme Guerre Mondiale	RHDGM
Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine	RHMC
Revue Historique des Armées	RHA
Revue Internationale d'Histoire Militaire	RIHM
Revue Militaire Sovietique	RMSov
Revue Militaire Suisse	RMS
Revue Roumaine d'Histoire	RRH
Rivista Militare	RM
Der Schweizer Soldat	SS
Der Soldat	S
Soldat und Technik	SUT
Tehnika a Vooruzsenie	TIV
Truppendienst	TR
Truppenpraxis	TRP
Tül i Sznabzsenie	TISZ
Ukrainszkij Isztoricsnüj Zsurnal	UIZs
Vesztnik Drevnej Isztorii	VDI
Vesztnik Protivovozdusnoj Oboronü	VPO
Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte	VFZ
Voenna Miszöl	VOM
Voennaja Müszl'	VM
Voenno Isztoricseszki Szbornik	VISZ

Voenno Isztoricseszkij Zsurnal	VIZS
Voennüj Vesztnik	VV
Vojni Glasnik	VG
Vojno Delo	VD
Vojnoistorijski Glasnik	VOG
Voproszü Isztorii	VI
Wehrtechnik	WT
Wehrwissenschaftliche Rundschau	WR
Wojsko Ludowe	WL
Wojskowy Przeglad Historiczny	WPH
Zarubezsnoe Voennoe Obozrenie	ZVO
Zeitschrift für Geschichtswissenschaft	ZG

BIBLIOGRÁFIÁK

1. Történelmi bibliográfia. 1978. 1—4. r. Összeáll. L. Tafta, T. Isticioaia-Budura. — RRH, 1981. 1. sz., 181—204., 2. sz. 369—392., 3. sz. 561—575., 4. sz 795—805. p.
2. Folyóiratcikkek a német és az egyetemes történelemről. Bibliográfia. — ZG, 1981. 2. sz. 183—191., 7. sz. 665—672., 11. sz. 1076—1086. p.
3. A jugoszláv történelmi irodalom bibliográfiája 1977—1979. — VOG, 1981. 1. sz. 255—272., 2. sz. 213—226., 3. sz. 355—366. p.
4. Legújabb hadtörténeti irodalom. Bibliográfia. Összeáll. G. Best, W. Deist stb. — MM, 1981. mell. 1—54. p.
5. Hadtörténeti folyóiratcikkek — 1980. Összeáll. J. Ernst, B. Gloede, Ch. Gudzent, D. Rogowski. — MG, 1981. 5. sz. 612—631. p.
6. Szovjet és német forráspublikációk a „háborús felelősség kérdéséről" az első világháborúban. Bibliográfia. Összeáll. B. Becker, R. Eckert. D. Gritzke. — MG, 1981. 2. sz. 230—239. p.
7. Szovjet visszaemlékezések a Nagy Honvédő Háborúról. Válogatott bibliográfia. Összeáll. P. Schramm. — MG, 1981. 3. sz. 356—365. p.
8. A második világháborúval foglalkozó újabban megjelent könyvek és tanulmányok bibliográfiája. — RHDGM, 122. sz. 1981. 113—127., 123. sz. 113—125., 124. sz. 133—137. p.
9. Adatok a második világháború bibliográfiájához. Összeáll. M. Harz, A. Mochnacka-Wójcik, U. Olech stb. — WPH, 1981. 1. sz. 303—322., 2. sz. 300—318., 3. sz. 266—285., 4. sz. 293—310. p.
10. A második világháború külföldi történelmi irodalmának bibliográfiája 1975—1977. — VOG, 1981. 1. sz. 273—284., 2. sz. 227—244., 3. sz. 367—378. p
11. A Csehszlovák Kommunista Párt katonapolitikájának története 1970—1980. Bibliográfia. — HV, 1981. 3. sz. 162—176. p.
12. A katonai fegyelem megszilárdítása a szocialista hadseregekben. Bibliográfia. — HV, 1981. 6. sz. 183—189. p.
13. Az egyszemélyi vezetés. Bibliográfia. — HV, 1981. 6. sz. 183—189. p.
14. A konfliktuskutatás bibliográfiája. Összeáll. H. Löwis von Menar. — BZK, 1981. 3. sz. 115—166. p.

KATONAI SAJTÓ, KÖNYVTÁR- ÉS LEVÉLTÁRÜGY, TÉRKÉPÉSZET

15. *Godechot, J.*: A Gazette Françoise, a forradalom alatt kiadott katonai újságok ősе. — Annales Historiques de la Révolution Francaise, 1980. 1. sz. 118—125. p.
16. *Jakusin,* V. Z.: 60 éves a „Voennüj Vesztnik". — VM, 1981. 5. sz. 67—72. p.
17. 60 éves a Voennüj Vesztnik — VPO, 1981. 5. sz 51. p.
18. 60 éves a Voennüj Vesztnik. — VV, 1981. 5. sz. 10—11. p.
19. 60 éves a „Voennüj Vesztnik". — M, 1981. 5. sz. 11—12. p.
20. 50 éves a „Vesztnik Protivovozdusnoj Oboronü". — VV, 1981. 8. sz. 79. p.
21. 50 éve látott napvilágot a Vesztnik Protivovozdusnoj Oboronü első száma. — VPO, 1981. 8. sz. 3. p.
22. *Koral,* .M: A lengyel hadtörténeti folyóirat, a Wojskowy Przeglad Historyczny — 25 éves jubileumi ülése. — WPH, 1981. 3. sz. 232—238. p.
23. *Beth,* H.—J. — *Hennicke,* O.: Húsz éves a „Militärgeschichte". Bevezető és repertórium 1962—1981. — MG, 1981. 6. sz. 642—776. p.
24. *Gurov,* O.: A hadilevéltárak szerepe a hadtörténeti tudományos és kutatómunkában. — VIZS, 1981. 1. sz. 82—85. p.
25. *Ernst,* V.—*Kaun,* A.—*Zeidler,* H.—J:

Az NDK Katonai levéltárának újonnan feltárt állománya (1920—1945 közötti évek.) — MG, 1981. 1. sz. 95—96. p.

26. *Perona,* G.: Levéltári kutatások és tanulmányok a szövetségesek és Olaszország kapcsolatáról. — IC, 1981. 1. sz. 89—101. p.

27. *Sztoilova,* T.: Bulgária katonai topográfiai leírása a 18. sz. utolsó harmadából. — VISz, 1981. 1. sz. 121—123. p.

KATONAI MÚZEUMÜGY

28. *Karapetjan,* K.: A dicsőség relikviái. A Vörös Csillag érdemrenddel kitüntetett Szovjet Fegyveres Erők Központi Múzeuma. — VV, 1981. 2. sz. 23—24. p.

29. *Mudrogin,* N.: A fegyverzet múzeuma. (225 éves a tüzérség, a műszaki és híradó csapatok Hadtörténelmi Múzeuma Leningrádban.) — VV, 1981. 7. sz. 78—79. p.

30. *Dedov,* I.: Iskolamúzeum. — VIZS, 1981. 6. sz. 78—80. p.

31. *Kunz,* M.—*Mäser,* B.: Az NDK hadtörténeti múzeum honvédelmi nevelési funkciójának fejlődése. — MG, 1981. 3. sz. 327—338. p.

32. *Pietras,* Cz.: Legújabbkori történelmi kiállítás a hazafias nevelés szolgálatában. — PWL, 1981. 11. sz. 46—48. p.

33. *Janecka,* J.: Repülő- és űrhajózási kiállítás a Hadtörténeti Múzeumban. 1—2. r. — Letectvo a PVO, 1981. 7. sz. 37—42., 8. sz. 37—43. p.

34. *Gosztony,* P: A bukaresti Központi Katonai Múzeum. — SS, 1981. 3. sz. 24—25. p.

35. *Gibellini,* V.: Olasz katonai egyenruhák. [1848—1867.] — RM, 1981. 2. sz. 109—116., 3. sz. 97—104., 4. sz. 89—96., 5. sz. 113—120., 6. sz. 113—120. p.

36. *Scerbo,* E.: A rendfokozatok elnevezésének története. — RM, 1981. 4. sz. 57—64. p.

37. *Ilsemann,* C.—G.: A nagy takarodóhoz. [A katonai zenei takarodó keletkezése, fejlődése.] — WR, 1981. 3. sz. 65—71. p.

A MARXIZMUS—LENINIZMUS A HÁBORÚRÓL, A HADSEREGRŐL ÉS A HADTUDOMÁNYRÓL

38. *Babin,* A. I.: Marx és Engels a katonai hadászat és hadvezetés problémáiról. — MG, 1981. 3. sz. 261—272. p.

39. *Komlos,* J.: Marx és Engels Kossuth Lajosról alkotott kritikája. — Austrian History Yearbook, 15—16. köt. 1979—1980. 63—75. p.

40. *Karabanov,* N. V.—*Tjuskevics,* Sz. A.: A marxizmus—leninizmus a háború és béke kérdéséről — a történelmi optimizmus filozófiája. — HV, 1981. 3. sz. 3—29. p.

41. *Hrobosztov,* V.—*Ilievszkij,* V.: Lenin és az SzKP a szocialista haza biztonságáért érzett felelősségről. — VIZS, 1981. 1. sz. 3—8. p.

42. *Guszarevics,* Sz.: Lenin és az SzKP az imperializmus szocialistaellenes blokádpolitikájáról. — VIZS, 1981. 4. sz. 3—10. p.

43. *Monin,* M.: V. I. Lenin és az SzKP a testvéri szocialista országok katonai és politikai együttműködéséről. — VIZS, 1981. 5. sz. 3—11. p.

44. *Kondratkov,* T.: Az SzKP az ellenséges ideológiák elleni harc további fokozásáról. — VIZS, 1981. 3. sz. 3—9. p.

A HADTUDOMÁNY-ELMÉLETI KÉRDÉSEI ÉS TEORITIKUSAI

45. *Zafirov,* D. I.: Katonai-elméleti gondolkodás Bulgáriában az első világháború időszakában. — VOM, 1981. 4. sz. 84—95. p.

46. *Rourke,* J. T.: Marshall, Eisenhower és a katonai gondolkodás. — MR, 1981. 2. sz. 26—32. p.

47. *Lider,* J.: Bevezetés a katonai elméletbe. 1. r. — ÖMZ, 1981. 6. sz. 489—495. p.

48. *Karnahl,* O: A politikai primátus teóriájának története. 1—3. r. — Der Freiwillige, 1981. 9. sz. 31—32., 10. sz. 18—19., 11. sz. 25—27. p.

49 *Sefcik,* V.: A csehszlovák hadigazdaságtan elmélete fejlődésének kutatásához. — HV, 1981. 4. sz. 79—90. p.

50. *Ochrana,* F.: Az ember — tudomány — haditechnika — rendszer aktuális problémái. — HV, 1981. 4. sz. 111—125. p.

51. *Shrader,* Ch.: Vegetius „De re militari" c. művének hatása. — MA, 1981. 4. sz. 167—172. p.

52. *Doepner*, F.: Carl von Clausewitznek, a háború filozófusának utóhatása — EW, 1981. 11. sz. 508—512. p.
53. *Kleine*, J.: Clausewitz: „A háború-ról" c. művének hatása a hadtudományi gondolkodásra az NDK Nemzeti Néphadseregében. — MG, 1981. 1. sz. 80—83. p.
54. *Hobe*, W.: Clausewitz. — MR, 1981. 3. sz. 57—61. p.
55. *Rehm*, W.: Elmélkedések Carl v. Clausewitz halálának 150. évfordulóján. — EW, 1981. 12. sz. 555—559. p.
56. *Türpe*, A.: Clausewitz a néptömegek szerepéről a háborúban. — MG, 1981. 1. sz. 76—79. p.
57. *Hilbert*, K.: Kiegészítések Carl v. Clausewitz tábornok életrajzához. — MG, 1981. 2. sz. 208—213. p.
58. *Doepner*, F.: Gondolatok Clausewitz életrajzához, Caroline von Rochows visszaemlékezései és Sir George Henry Rose tudósításai. — EW, 1981. 6. sz. 266—271. p.
59. *Hirzel*, W.: Antoine-Henri *Jomini* — Clausewitz kortársa. — ASMZ, 1981. 6. sz. 537—365. p.
60. *Venturi*, F.: Henry *Loyd* tábornok életútja és hadtudományi munkássága. — Revista Storica Italiana, 1979. 2—3. sz. 369—433.
61. *Rylander*, R. L.: Mao mint Clausewitz-i stratéga. — MR, 1981. 8. sz. 13—21. p.
62. *Tjusic*, M.: Tito nézetei a nemzetközi viszonyokról és a háború és béke kérdései. — VD, 1981. 1. sz. 37—55. p.
63. *Pejnovic*, N.: Tito katonai munkássága kutatásának módszerei. — VD, 1981. 4. sz. 50—62. p.
64. *Bukomirovic*, S.: Tito és a katonai kiadói tevékenység. — VD, 1981. 3. sz. 127—134. p.
65. *Kucuk*, E.: A szocialista önigazgatási társadalom védelmével és sajátságos katonai intézményeivel foglalkozó Tito nézetek kutatása. — VD, 1981. 4. sz. 63—81. p.
66. *Sótra*, Z.: A nemzetiségi kérdés és a honvédelem helye Tito katonai munkásságában. — VD, 1981. 4. sz. 82—94. p.
67. *Mijatovic*, C.: Tito útmutatásait a történelem igazolta. — VD, 1981. 2. sz. 10—21. p.
68. *Sarac*, D.: Tito katonai tevékenysége — történelmi hozzájárulás a forradalomhoz. — VD, 1981. 4. sz. 41—49. p.
69. *Fitzroy*, M.: *Tito* — az ellenállás legkiválóbb vezetője. — VD, 1981. 1. sz. 27—36. p.

A HADTÖRTÉNETÍRÁS ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI, HISTORIOGRÁFIÁK

70. *Carpentier*, E.: A Poitiers-i csata historiográfiája a 14. században. — Revue Historique, 1980. 1. sz. 21—58. p.
71. *Mihokova*, M.: Magyar historiográfia a szlovákokról és Szlovákiáról 1918-ig — HC, 1981. 1. sz. 84—90. p.
72. *Bron*, M.: A spanyolországi nemzetközi brigádok historiográfiája. — WPH, 1981. 1. sz. 225—244. p.
73. *Nuss*, K.: A német katonai személyiségek megítélésének reakciós jellegéről (1919—1933.) — VIZS, 1981. 1. sz. 63—70. p.
74. *Thiel*, W.: Irodalom a szovjet katonai körzetek történetéről. (Historiográfia). — MG, 1981. 2. sz. 145—152. p.
75. A berlini győzelem. Beszélgetés Eugeniusz Duraczinski docenssel a Lengyel Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkatársával. — LE, 1981. 5. sz. 10—11. p.
76. *Baszov*, A. V.—*Kumanev*, G. A.: A nagy moszkvai csata. Néhány történeti és historiográfiai kérdés. (A moszkvai csata 40. évfordulójára.) — ISzSzSzR. 1981. 5. sz. 57—67. p.
77. *Hass*, G.: A moszkvai csata. A polgári történetírás néhány katonapolitikai következtetéséhez. — MG, 1981. 5. sz. 517—527. p.
78. *Kropilák*, M.: A Szlovák Nemzeti Felkelés és a feldolgozás további távlatai. — HC, 1980. 1. sz. 3—18. p.
79. *Mihajlov*, A.: Az internacionalizmus elárulása. (A második világháború történetének meghamisítói.) — VIZS, 1981. 1. sz. 59—66. p.
80. *Misusztin*, G.: Hadtörténelmi munkák és a csehszlovák hadsereg fejlődése. — VIZS, 1981. 2. sz. 81—82. p.
81. *Könnemann*, E.: Az üzemtörténetírás tapasztalatainak felhasználása az NDK Nemzeti Néphadsereg csapattesteinek és a határőrcsapatok történetének feldolgozásában. — MG, 1981. 1. sz. 50—56. p.
82. *Zbiniewicz*, F.: Az 1979. évi szovjet hadtörténetírás. — WPH, 1981. 3. sz. 192—205. p.
83. A hadtörténelmi kutatás távlati tematikája 1981—1990. 1—2. r. — VIZS, 1981. 5. sz. 44—47., 6. sz. 59—61. p
84. Az 1978—1979. évi lengyel és külföldi hadtörténetírás áttekintése. Összeáll. T. Nowak, W. Majewski, P. Stawecki stb. — WPH, 1981. 1. sz. 207—225. p.

Tudományos élet, kongresszusok és konferenciák

85. *Glaser,* G.—*Heider,* P.—*Schmidt,* D.: A XV. Nemzetközi Történészkongresszus Bukarestben. — MG. 1981. 2. sz. 225—229. p.
86. *Antoszjak,* A. V.: A hadtörténelem kérdései a XV. Nemzetközi Történész Kongresszuson. — NNI, 1981. 5. sz. 25—40. p.
87. A XV. Nemzetközi Történészkongresszus Bukarestben, 1980-ban. — ZG, 1981. 6. sz. 507—537. p.
88. *Bugaj,* N.: Szovjet történészek konferenciája az 1920. évi polgárháború sikeres befejezésének 60. évfordulóján. — MG, 1981. 5. sz. 592—595. p.
89. Tudományos konferenciák és megemlékezések a kulikovoi csata 600. évfordulója alkalmából. — ISzSzSzR, 1981. 2. sz. 232—244. p.
90. A nagy történelmi győzelem. (Hadtudományi konferencia „Szovjet hadművészet a moszkvai csatában" címmel.) — VV, 1981. 12. sz. 12. p.
91. *Adam,* U.: A második világháború befejező szakaszának történetéhez. (Beszámoló az NDK Tudományos Akadémiája 1980. május 9-i kollokviumáról.) — ZG, 1981. 4. sz. 354—355. p.
92. *Gerold,* H.: Nemzetközi kollokvium a NATO fejlődési tendenciáiról a 80-as évek elején. Potsdam, 1980. szept. 30. — okt. 1. — MG, 1981. 1. sz. 97—100. p.
93. *Mojskov,* L.: Jugoszlávia népei és nemzetiségei felkelésének és szocialista forradalmának 40. évfordulójára. (Ünnepi ülésszak, Belgrád, 1981. július 3.) — VOG, 1981. 2. sz. 7—20. p.
94. *Michel,* H.: A második világháború Történeti Bizottsága. — RHDGM, 124. sz. 1981. 1—17. p.
95. *Krivko,* V.: Hadtudományi társaságok. — VIZS, 1981. 4. sz. 73—76. p.

A hadtörténelem tanulmányozásának és tanításának jelentősége és problémái

96. *Richter.* K.: Múlt, jelen és hagyomány. (Vita) — HV, 1981. 6. sz. 140—157. p.
97. *Cumpelikova,* B.: Adalék a hagyomány fogalmáról folytatott vitához. — HV, 1981. 1. sz. 177—185. p.
98. *Zwolinski,* St.: A második világháború a katonák és a lengyel társadalom tudatában. (Beszámoló egy ideológiai konferenciáról.) — WPH, 1981. 1. sz. 271—277. p.
99. *Akcsurin,* R.—*Bücskov,* A.: A szakszervezetek részvétele a hazafias és honvédelmi tömegmunkában. — VIZS, 1981. 4. sz. 79—84. p.
100. *Utkin,* B.: A hadtörténeti tapasztalatok felhasználása a katonák nevelésében. — VIZS, 1981. 5. sz. 59—65. p.
101. *Richter,* K.—*Rosa,* A.: Az újkori történelem tanulságainak felhasználása a hazafias és internacionalista nevelésben. — HV, 1981. 5. sz. 43—65. p.
102. *Markiewicz,* A.: Katonai-történelmi kirándulások oktató-nevelő hatása. — PWL, 1981. 11. sz. 51—52. p.
103. *Suzdalewicz,* K.: Hazafias-honvédelmi nevelés hagyományai Lengyelországban. — Przeglad Obrony Terytorium Kraju, 1981. 1. sz. 11—20. p.
104. *Dobrev,* Hr.: Todor Zsivkov Bulgária hadtörténeti és forradalmi múltjának problémáiról. — VISZ, 1981. 4. sz. 3—20. p.
105. *Kirchner,* R.: Kollokvium, mint a munkásmozgalomtörténet/hadtörténet szak képzési formája az egyetemeken és főiskolákon. — MG, 1981. 3. sz. 352—354. p.
106. *Dremkov,* A.: Az SZKP XXVI. kongresszusa a szovjet katonáknak a nép és hadsereg hősi hagyományai iránti hűségre való neveléséről. — VIZS, 1981. 9. sz. 3—10. p.
107. *Ose,* D.: A hagyomány, a hagyomány ápolása és a korszerű személyi vezetés a Bundeswehrben. — WR, 1981. 2. sz. 41—44. p.
108. *Bald,* D.: A hagyományok hatása a német katonai nevelésre. — MA, 1981. 3. sz. 109—112. p.
109. *Kiessling,* G.: Hagyományok megismerése és ápolása a Bundeswehr egy csapatparancsnoka szemszögéből. — EW, 1981. 1. sz. 7—10. p.
110. *Hinrichs,* H.: Kutatás új hagyományok után. — EW, 1981. 4. sz. 158. p.
111. *Berger,* M.: Tíz tézis a Bundeswehr hagyományápolásához. — EW, 1981. 9. sz. 404—405. p.
112. *Manfredi,* L.: Hagyomány. — EW, 1981. 10. sz. 454—455. p.

A KATONAI KIKÉPZÉS ÉS NEVELÉS TÖRTÉNETE

113. *Girschik,* P.: Az altiszt — a hadsereg támasza békében és háborúban. 1—2. r. — TR, 1981. 2. sz. 127—132., 3. sz. 230—235. p.
114. *Güth,* R.: Funkció és jellem. 1—3. r. Technikai fejlődés, a katonai vezetés és nevelés a német haditengerészeti erőknél 1848—1945. — TRP, 1981. 1. sz. 73—78., 2. sz. 157—162., 3. sz. 240—242. p.
115. *Vaszilev,* V.: M. I. Dragomirov hatása a katonapedagógiai gondolatokra

Bulgáriában. (1878—1912.) — VISZ, 1981. 6. sz. 63—74. p.

116. *Bruch,* R. v.: „Németország és Anglia. A hadsereg és a flotta erősítése?" Német főiskolai tanárok politikai publikációi 1911—12-ben. — MM, 1981. 1. sz. 7—36. p.

117. *Frackowiak,* W.: Testnevelés és katonai előképzés 1920—1939 között Lengyelországban. — WPH, 1981. 1. sz. 161—173. p.

118. *Vodicka,* S.: Tisztek kiválasztásának és kiképzésének alapvető szempontjai a burzsoá csehszlovák hadseregben. — HV, 1981. 1. sz. 95—108. p.

119. *Dunn,* J.: Általános katonai kiképzés történelmi perspektívából. — MR, 1981. 1. sz. 11—18. p.

120. *Ovcsarenko,* I. M.: Lenin és a szovjet katonai káderek magas szintű képzése. Hogyan zajlott le 1918—1920-ban a tisztiiskolák átszervezése és az új kiképzés beindulása. — ISzSzSzR, 1980. 2. sz. 56—73. p.

121. *Harcsuk,* B. F.: Tartalék katonai szakértők felkészítése az ukrán főiskolákon. (1938—1941.) — UIZS, 1981. 7. sz. 91—95. p.

122. *Buturlin,* F.: Káderképzés a honi légvédelmi csapatok számára 1919—1943. — VPO, 1981. 5. sz. 72—74. p.

123. *Zelenszkij,* V.: Fiatal páncélos szakemberek felkészítése a Nagy Honvédő Háború idején. — VIZS, 1981. 9. sz. 69—73. p.

124. *Zseltov,* A.: A szovjet katonák hősiessége — a győzelem döntő tényezője volt a Nagy Honvédő Háború idején. — VIZS, 1981. 10 .sz. 36—41. p.

125. *Lebedev,* V.: A szovjet gárdák törvényeiről. (A kitüntető „gárda" megjelölést odaítélő parancsok.) — VIZS, 1981. 9. sz. 73—79. p.

126. *Korzun,* L.: Ragyogó hőstett. (A Szovjet gárda megalakulásának 40. évfordulója.) — VV, 1981. 9. sz. 17—19. p.

127. *Szmirnov,* P.: Az SZKP tevékenysége a katonai káderek képzésében a Nagy Honvédő Háború éveiben. — VIZS, 1981. 6. sz. 62—64. p.

128. *Kondakova,* N.: A kommunista párt fasizmus elleni ideológiai harcának néhány kérdése a Nagy Honvédő Háború idején. — VIZS, 1981. 10. sz. 51—52. p.

129. *Volkogonov,* D.: A szovjet fegyveres erő a nevelés iskolája. — VIZS, 1981. 2. sz. 3—11. p.

130. *Szkrül'nik,* A.: Az SZKP 26. kongresszusa a katonák internacionalista neveléséről. — VIZS, 1981. 10. sz. 3—10. p.

131. *Korolenko,* V.: A politikai szervezetek a Szovjetunió fegyveres Erőiben. — RMSov, 1981. 11. sz. 36—38. p.

132. *Mel'nikov,* Ju.: Az SZKP XXVI. kongresszusa és a szovjet fegyveres erőknél folyó szocialista verseny. — VIZS, 1981. 7. sz. 3—11. p.

133. *Koznar,* V.: Szocialista versenymozgalom a Csehszlovák Néphadseregben, 1955—1981. — HV, 1981. 6. sz. 13—41. p.

134. *Kalckreuth,* J.: A háborús korosztály, a náci rezsim és az ifjúság. — EW, 1981. 9. sz. 417—420. p.

135. *Mohr,* H.—G.: Csapatkiképzés a Bundeswehr szárazföldi csapatainál 1956—1980. 1—2. r. — TRP, 1981. 2. sz. 114—120., 3. sz. 196—202. p.

136. *Tamme,* P.: Az NSZK szárazföldi csapatok személyügyi helyzete és struktúrája 1955-től napjainkig. — TRP, 1981. 6. sz. 458—461. p.

137. *Polanski,* W.: A lengyel Katonapolitikai Akadémia 30 éves. — WL, 1981. 12. sz. 36—41. p.

138. *Piotrowski,* R.: A híradótiszti iskola 1944—1950 között. Visszaemlékezéstöredék. — WPH, 1981. 1. sz. 73—89. p.

139. *Antoszkiewicz,* H.: Összfegyvernemi és harckiképzésünk harminc esztendeje. — PWL, 1981. 12. sz. 5—9. p.

140. *Chojnecki,* St.: A Lengyel Néphadsereg politikai-nevelő apparátusának szervezeti felépítése, 1945—1948 között. — WPH, 1981. 1. sz. 40—72. p.

141. *Hendrych,* J.: A tényleges katonai szolgálatot teljesítő katonák magatartásának kutatása. — HV, 1981, 5. sz. 88—108. p.

142. *Davini,* O.: A katonai fegyelem fejlődése. — RM, 1981. 1. sz. 46—48. p.

143. *Fazik,* A.: Katonai kollektíva és fegyelmi problémák. — HV, 1981. 4. sz. 91—110. p.

144. *Ryska,* M.: A főiskolák hadtudományi tanszékein abszolválók szerepe a katonai fegyelem megszilárdításában. — HV, 1981. 6. sz. 77—94. p.

A HADMŰVÉSZET TÖRTÉNETÉNEK ELMÉLETI KÉRDÉSEI

145. *Henning,* S.: A kínai hadművészet történelmi perspektívából. — MA, 1981. 4. sz. 173—178. p.

146. *Pejcsev,* A.: A bolgár hadművészet születése és fejlődése 681—1945 között. Tézisek. — AP, 1981. 9. sz. 13—18. p.

147. *Penkov,* Szt.: Bolgár hadművészet 1878—1918-ig — VISZ, 1981. 4. sz. 190—203. p.

148. *Ivanov,* V.: Hadművészet I. Péter korában. — VIZS, 1981. 8. sz. 66—71. p.

149. *Bagramjan,* I.: A háború kezdeti időszakának jellege és sajátosságai. — VIZS, 1981. 10. sz. 20—27. p.

150. *Krüszanov*, V. V.: A főcsapás. (Elmélet és gyakorlat, a két világháború tapasztalatai) — VM, 1981. 9. sz. 28—37. p.
151. *Orlowski*, R.: Rajtaütő tevékenységek eredete. — MW, 1981. 4. sz. 101—105. p.
52. *Towle*, Ph: A „helyettesítő háború" hadászata. (Spanyol polgárháború, japán—kínai háború, egyéb 20. századi helyi háborúk.) — RUSI, 1981. 1. sz. 21—26. p.
153. *Woods*, H. G.: A tartalékos hadsereg és a vezetés — RUSI, 1981. 4. sz. 54—57. p.
154. *Terraine*, J.—*Barnett*, C.—*Steedman*, A.: A koalíciós háború problémái. — RUSI, 1981. 3. sz. 3—14. p.
155. *Zsilin*, P.: A fasiszta villámháború elméleti csődje és jelenkori követői. — VIZS, 1981. 10. sz. 42—50. p.
156. *Brunner*, D.: A harc lényege és a harcvezetés. — ASMZ, 1981. 1. sz. 17—19. p.
157. Az Amerikai Egyesült Államok hadászatának felődése 1945—1980 között — WL, 1981. 1. sz. 72—79. p.
158. *Wittkamp*, H.: Ellátás egykor és ma. A római és a nyugatnémet haderő ellátásának összehasonlítása. — TRP, 1981. 10. sz. 776—779. p.
159. Az orosz (szovjet) tüzérség 600 éve. — VV, 1981. 1. sz. 66., 3. sz. 74—75., 4. sz. 64—65., 5. sz. 79—80., 6. sz. 74—75., 7. sz. 79—80., 8. sz. 74—75., 9. sz. 66—67., 10. sz. 67—68., 11. sz. 60—62. p.
160. *Stencel*, E: A tüzérség fejlődési perspektívái az imperialista hadseregekben. — MG, 1981. 2. sz. 153—168. p.
161. *Puletti*, R.: Az olasz lovasság. — RM, 1981. 4. sz. 17—40. p.
162. *Hübler*, R.: A német utászcsapatok történetéből a 17. századtól napjainkig. — SUT, 1981. 2. sz. 72—77. p.
163. *Krüszanov*, V. V.: A páncélelhárító harc fejlődése 1932-től 1973-ig. — VM, 1981. 3. sz. 21—29. p.
164. *Postier*, D.: A páncélos csapatok fejlődése a 60-as években az NDK Nemzeti Néphadseregében. — MG, 1981. 1. sz. 40—49. p.
165. *Malone*, D. K.: A szovjet páncélos hadviselés — a háború sajátos útja. — NFN, 1981. 1. különszáma 35—40. p.
166. *Shiner*, J.: A légi hadtest, a haditengerészet, a partvédelem, 1919—1941. — MA, 1981. 3. sz. 113—120. p.
167. *Szvetlisin*, N. A.—*Szedov*, E. V.: A légvédelmi hadművelet elméletének létrejötte és fejlődésének néhány kérdése — VM, 1981. 3. sz. 30—41. p.
168. *Kiesslich-Köcher*, H.: A szovjet légvédelmi csapatok fejlődése 1945 óta. — M, 1981. 8. sz. 57—62. p.
169. *Golab*, Z.: Helységharc a helyi háborúkban. — MW, 1981. 12. sz. 103—114. p.
170. *Golab*, Z.: Légvédelem a helyi háborúkban. — MW, 1981. 7. sz. 99—112. p.
171. *Golab*, Z.: Elektronikai hadviselés a helyi háborúkban. — MW, 1981. 3. sz. 102—113. p.
172. *Nowak*, I.: A vegyi hadviselés fejlődési irányai. 1. r. — MW, 1981. 11. sz. 92—106. p.
173. *Golab*, Z.: Vegyi, „meteorológiai", „geofizikai" hadviselés, valamint gyújtóeszközök alkalmazása helyi háborúkban. — MW, 1981. 1. sz. 93—104. p.
174. *Kozsbahteev*, V.: Az erdős-hegyes terep harcászatának fejlődése (1946—1980.) — VIZS, 1981. 2. sz. 36—43. p.
175. *Sutov*, E.: Csapat- és alegységparancsnokok munkája az ellenség védelmének áttörésére indított támadás megszervezésekor. (1946—1980.) — VIZS, 1981. 5. sz. 27—32. p.
176. *Dobrev*, D.: A katonai felderítés fejlődése a második világháború után. — VISZ, 1981. 3. sz. 45—55. p.

A HADITECHNIKA TÖRTÉNETE

177. *Ovcsarov*, D.: Újabb adatok Pliszka és Preszlav erődítési rendszeréhez. — VISZ, 1981. 2. sz. 58—68. p.
178. *Reussner*, J.: Vauban Strasbourgban 1681-ben. A város erődítéseinek rekonstrukciója. — RHA, 1981. 3. sz. 61—76. p.
179. *Alferova*, G. B.—*Harlamov*, V. A.: Kievi erődítmények a 17. század második felében. — VI, 1979. 7. sz. 61—75. p.
180. *Vascon*, E.: 1860—1880. Húsz döntő év az olasz tartós erődítmények történetében. — RM, 1981. 1. sz. 89—94. p.
181. *Holub*, O.: Csehszlovák erődítési munkák 1935—1938. 1. r. — HV, 1981. 6. sz. 62—76. p.
182. *Beamon*, S.: Óvóhelyek Nagy-Britanniában 1939—1945. — AQ, 1981. 3. sz. 301—309. p.
183. *Bul'*, A.—*Tribel'szkij*, D.: A rádióösszeköttetés fejlődése az orosz flottánál 1900—1905-ben. — VIZS, 1981. 1. sz. 71—74. p.
184. *Cakov*, Iv.: Bolgár hozzájárulás a repülőgépek tökéletesítéséhez és a repülésügy fejlesztéséhez. — VISZ, 1981. 2. sz. 84—92. p.
185. *Chadeau*, E.: A francia repülőgépipar

az első világháború küszöbén. 1—2. r. — RHA, 1981. 2. sz. 61—81., 3. sz 181—206. p.

186. *Simek,* K.: Az éjszakai vadászrepülőgépek születése. — Letectvo a PVO, 1981. 8. sz. 52—55. p.

187. *Danilov,* B.: A sugárhajtású légierő létrehozásának történetéből. — VIZS, 1981. 3. sz. 70—75. p.

188. *Prazmowski,* M.: A V—1 kísérletek lengyel területen. — WPH, 1981. 2. sz. 232—243. p.

189. *Arhipov,* M.: Az USA hadászati rakéta-nukleáris fegyverzetének fejlődése a második világháború után. — VIZS, 1981. 2. sz. 66—71. p.

190. *[Amelcsenko] Ameltchenko, V.: A* legendás „Katyusa". — RMSov, 1981. 11. sz. 30—31. p.

191. *Neszterenko,* A.: A „Katyusák" születése. — VV, 1981. 8. sz. 70—73. p.

HADIJOG

192. *Stenzel,* E.: A hadviselés nemzetközi jogi szabályainak fejlődése. — MG, 1981. 4. sz. 411—422. p.

193. *Frei,* D.: A háború elhárítása semlegességgel? (A semleges státus következtében elkerült háborús helyzetek az első világháborútól.) — BZK, 1981. 4. sz. 37—56. p.

194. *Hummer,* W.: A „tartós semlegesség reneszansza." [A semlegesség fejlődése a XVI. századtól napjainkig.] — ÖMZ, 1981. 1. sz. 36—43. p.

195. *Towle,* Ph.: A montreux-i konferencia mint regionális fegyverzetkorlátozási szerződés. Tárgyalások és a gyakorlat. — MA, 1981. 3. sz. 121—126. p.

196. *Meurant,* J.: A Nemzetközi Vöröskereszt és a polgári lakosság védelme a második világháború alatt. — RHDGM, 121. sz. 1981. 129—138. p.

197. *Gruchmann,* L.: A német büntető bíróságok közreműködése az ellenállás leküzdésében a megszállt nyugat-európai országokban 1942—1944. — VFZ, 1981. 3. sz. 342—396. p.

198. *Rostowski,* D.: Dokumentumok az SS-nek a 2. lengyel hadsereg katonái ellen elkövetett bűneiről. — WPH, 1981. 4. sz. 211—214. p.

199. *Schickel,* A.: A kortörténet egy elfelejtett szakasza. (Fogoly lengyelek a német tiszti lágerekben). — WR, 1981. 1. sz. 28—32. p.

200. *Kudrjavcev,* I.: Auschwitz 1—2. r. — F, 1981. 12—13. sz. 20—21., 22—23. p.

201. *Voutey,* M.: Faji üldözések Burgundiában 1940—1945. — RHDGM, 123. sz 1981. 17—30. p.

202. *Papeleux,* L.: A Vatikán és a zsidókérdés (1944—1945). (Szlovákia, Románia, Magyarország.) — RHDGM, 124. sz. 1981. 41—68. p.

203. *Goeckel,* K.: Kísérletek a bakteriológiai és vegyi fegyverek törvényen kívül helyezésére 1899-től napjainkig. — Zivilverteidigung, 1981. 2. sz. 33—42. p.

HADTÖRTÉNELEM AZ ÓKORTÓL NAPJAINKIG

Ókori hadtörténelem

204. *Golencov,* A. Sz.—*Dasevszkaja,* O. D.: Katonai síremlék a herszoni magaslaton az i. e. III—II. századból. — VDI, 1981. 2. sz. 109—114. p.

205. *Cecchini, E.:* A zamai ütközet i. e. 202-ben. — RM, 1981. 4. sz. 77—84. p

206. *Cecchini,* E: A catalaunumi csata 451-ben. — RM, 1981. 6. sz. 81—86. p.

Középkori hadtörténelem

207. *Jancseva,* Iv.: Bolgár harci dicsőség. (Az 1300 év rövid hadikrónikája.) — VISZ, 1981. 4. sz. 269—277. p.

208. *Kalonkin,* M.: Bulgária fennállásának 1300 éve. — AP, 1981. 9. sz. 3—7. p.

209. *Angelov,* D: Bulgária középkori háborúi, mint a bolgár nemzetiség formálói és tényezői — VISZ, 1981. 4. sz. 49—58. p.

210. *Hrisztov,* D.: A bolgár állam megteremtésének és megszilárdításának néhány hadászati problémája. (681—814.) — VISZ, 1981. 4. sz. 70—81. p.

211. *Tivcsev,* P: A bolgár nép harca a bizánci idegen uralom ellen. (1018—1185.) — VISZ, 1981. 1. sz. 51—66. p.

212. *Mecsev,* K: A bolgár nép felszabadító harca a XII. század végén és a XIII. század elején. — Szovetszkoe Szlavjanovedenie, 1979. 2. sz. 35—48. p.

213. *Popov,* At: Tarnovgrad katonapolitikai konfliktusai a XII—XIV. században. — VISZ, 1981. 3. sz. 27—33. p.

214. *Nikolov,* G.: A középkori Boruj város katonapolitikai története. — VISZ, 1981. 3. sz. 34—44. p.

215. *Haralanov,* B.: Az Ivajlo-féle felkelés (1277—1280.) — AP, 1981. 1. sz. 27—31. p.

216. *Ivanov,* T.: Abritustól Razgradig. Néhány hadtörténelmi aspektus (1300 éves a bolgár állam.) — VISZ, 1981. 1. sz. 67—80. p.

217. *Cvetkova,* B.: A bolgár nép ellenállási és felszabadító harcai a XV—

XVIII. században. — VISZ, 1981. 4. sz. 82—103. p.

218. *Cecchini*, E.: A Poitiers-i csata 732-ben — RM, 1981. 5. sz. 107—112. p.

219. *Szaharov*, A. N.: A „keleti tényező" és a régi orosz diplomácia kialakulása a 9. században és a 10. század első felében. Az oroszok keleti hadjáratai. — ISzSzSzR, 1980. 1. sz. 24—44. p.

220. *Klucina*, P.: A kroissenbrunni csata 1260. Csehország hadügyének története a Przemysl-dinasztia uralkodásának végén — MG, 1981. 3. sz. 315—326. p.

221. *Vocelka*, K.: Az oszmán expanzió és Közép-Európa. A hadvezetés hadtörténeti aspektusai. — Südostdeutsches Archiv, 22—23. köt. 1979—1980. 26—37. p.

222. *Krajlic*, F.: Katonai határőrvidék az oszmán birodalom mentén a 15—19 századig. 1—9. r. — S, 1981. 13—21. sz. 7. p.

223. *Demény* Lajos: Közös hagyományok a románok és a székelyek társadalmi és függetlenségi küzdelmében (XV—XVII. század.) — KO, 1981. 7—8. sz. 611—617. p.

224. *Richter*, K.: Az 1431. évi domazlicei csata és a hagyományok. — HV, 1981. 5. sz. 143—147. p.

225. *Hoyer*, S.: A német parasztháború gazdasági és társadalmi okai Thüringia példáján. — ZG, 1981. 12. sz. 1106—1120. p.

226. *Szrünnikov*, R. G.: Jermak szibériai expedíciója. A szibériai hadjárat előkészületei 1582-ben. — VI, 1980. 3. sz. 38—54. p.

227. *Filimosin*, M.: Szibéria és a távolkelet meghódításának krónikája. — VIZS 1981. 8 sz. 83—87. p.

228. *Lakowski*, R.—*Pätzold*, B.: Az utolsó nagy gályacsata — Lepantó 1571. — MG, 1981. 2. sz. 197—207. p.

229. *Cato*, R.: Hadigályák: a nagy gesztus. (Földközi-tengeri hadviselés a 16—17. sz. fordulóján. Velencei Köztársaság.) — RUSI, 1981. 4. sz. 40—47. p.

230. *Tomac*, P.: A sziszeki csata. 1593. június 22. — RIHM, 51. sz. 1981. 279—292. p.

231. *Sevcsenko*, F. P.: Kiev szerepe Bogdan Hmelnickij életében és tevékenységében. — UIZS, 1981. 2. sz. 35—48. p.

232. *Junge*, H.-Ch.: Politika, katonaság és társadalom Angliában 1640—1660. Megjegyzések a legújabb irodalomhoz. — MM, 1981. 1. sz. 143—164. p.

233. *Lyndon*, B. P.: Az országgyűlés hadserege Essexben 1648-ban. A katonai közösség és a megye társadalmának szövetsége a második polgárháború folyamán. — JSAHR, 239. sz. 1981. 140—160., 240. sz. 1981. 229—242. p.

234. *Kaczmarczyk*, J.: A kozák—tatár szövetség történetéből. A zborówi kozák—tatár győzelem 1649-ben a lengyelek ellen. — Studia Historyczne, 1980. 1. sz. 13—30. p.

235. *Livet*, G.: Katonai hatóságok Strasbourgban az anciem régime alatt. A város és a tartomány kormányzói és főparancsnokai 1661—1789 között. — RHA, 1981. 3. sz. 35—60. p.

236. *Winter*, E.: Ausztria és Oroszország a nagy európai háborúk előestéjén 1700-ban. — ZFG, 1981. 12. sz. 1121—1127. p.

237. *Artamonov*, V. A.: Oroszország győzelme a svédek felett Poltavánál 1709-ben. — MG, 1981. 5. sz. 561—570. p.

238. *Boyer*, P.: A nemzetőrség és a francia protestáns felkelők háborúja (1702—1704.) — RHA, 1981. 4. sz. 64—95. p.

239. *Horváth* P.: A jobbágyok részvétele a Habsburg-ellenes rendi felkelésekben. A Rákóczi-szabadságharcban harcoló szlovák jobbágyok részvételének okai és célja. — HC, 1979. 3. sz. 357—368. p.

240. *Pavljucsenko*, O. V.: Szerb katonaföldművesek letelepítése Ukrajnában a XVIII. században. — UIZS, 1981. 2. sz. 101—108. p.

241. *Anderson*, F. W.: Szerződési elvek és a katonai vezetés a hétéves háború alatt. 1756—1763. — The William and Mary Quarterly, 38. köt. 3. sz. 1981. 395—417. p.

242. *Müller*, M. G.: Oroszország és a hétéves háború. Adalék egy vitához. — Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, 1980. 2. sz. 198—219. p.

243. *Francis*, A. D.: A portugál hadjárat 1762-ben. — JSAHR, 237. sz. 1981. 25—43. p.

244. *Gacrailov*, G.: Hadtörténelmi ismeretanyag a bolgár irodalomban a XVIII. században, a megújulás idején. — VISZ, 1981. 6. sz. 75—86. p.

245. *Dojnov*, Szt.: Az 1768—1856-os orosz—török háborúk hatása a bolgár nép sorsára. — VISZ, 1981. 2. sz. 13—29. p.

246. *[Kurmacsova]* Kurmatschowa, M. D.: II. Katalin cárnő kormánya és a Pugacsov vezette parasztháború elleni harc. — MG, 1981. 2. sz. 189—196. p.

247. *Quatrefages*, R.: Francia—spanyol együttműködés Pensacola bevételénél 1781-ben. — RHA, 1981. 4. sz. 44—63. p.

248. *Eid*, L.: Az Északkeleten folyó amerikai indián háborúnak egy kevéssé feltárt oldala. — MR, 1981. 2. sz. 9—21. p.

249. *Onuf*, P. S.: A független Vermont megszületése a függetlenségi háború zivatarában. — The Journal of Ame-

rican History, 67. köt. 4. sz. 1981. 797—815. p.

250. *Outrey,* G.: A Yorktown-i csata kétszázadik évfordulójára. (1781. szeptember 28—október 19.) — DN, 1981. 10. sz. 75—87. p.

251. *Reichley,* J.: Yorktown 1781: „A híd". — MR, 1981. 10. sz. 15—22. p.

252. *Long,* M.: Yorktown — 1781. — Infantry, 1981. 5. sz. 18—21. p.

Újkori hadtörténelem

253. *Scott,* S.: Nemesi katonák a francia forradalom idején. — MA, 1981. 3. sz. 105—108. p.

154. *Vallauri,* F.: 1796 áprilisa Liguriában, a napóleoni korszak hajnalán. — RM, 1981. 3. sz. 105—108. p.

255. *Kavtaradze,* A. G.: A. V. Szuvorov itáliai és svájci hadjárata 1799-ben. 1—2. r. — NNI, 2. sz. 85—101., 3. sz. 123—139. p.

256. *Hickey,* D.: Szövetségi védelmi politika Jefferson idejében, 1801—1812. — MA, 1981. 2. sz. 63—70. p.

257. *Narocsnickij,* A. L.: Az első szerb felkelés jellege és jelentősége 1804—1813. — NNI, 1981. 4. sz. 54—70. p.

258. *Gerold,* H.: Egy túlhaladott rendszer katonai összeomlása. A jénai és auerstedti csata 175. évfordulóján. — MG, 1981. 5. sz. 587—589. p.

259. *Horward,* D. D.: „A borzalmas nap". Masséna és Wellington összecsapása a Coa folyónál 1810-ben. — RHA, 1981. 2. sz. 3—27. p.

260. *Hackl,* O.: A waterlooi és a ligny-i ütközetek 1815. június 16. és 18-án. A porosz hadsereg hadműveleti vezetési problémái. 1—2. r. — TRP, 1981. 5. sz. 364—370., 6. sz. 447—451. p.

261. *Lüdtke,* A.: „Harcra kész nemzet" és „belső jólét": a polgári társadalom katonai mozgósíthatósága. Konfliktus és megegyezés a katonaság és a polgári közigazgatás között Poroszországban 1815—1860 között. — MM, 1981. 2. sz. 7—56. p.

262. *Holzapfel,* K.: A belga válság politikai és hadászati tartalma és feloldása (1830—1831). — MG, 1981. 4. sz. 423—431. p.

263. *Haraksim,* L.: Az 1831. évi kelet-szlovákiai parasztfelkelés. — HC, 1981. 4. sz. 467—481. p.

264. *Evans:* A francia idegenlégió. — AQ, 1981. 1. sz. 44—54. p.

265. 150 éves az Idegenlégió. — S, 1981. 12. sz. 1—2. p.

266. *Dutailly,* H.: Az idegenlégió tisztjei (1831—1981). — RHA, 1981. 1. sz. 5—22. p.

267. *Carles,* P.: Az idegenlégió altisztjei történetének áttekintése. (1831—1981). — RHA, 1981. 1. sz. 23—50. p.

268. *Gugliotta,* G.—*Jauffret,* J.-C.: Legendás egységek... Az idegenlégió lovasszázadai. 1881—1950. — RHA, 1981. 1. sz. 91—120. p.

269. *Gugliotta,* G.—*Jauffret,* J.-C.: Legendás egységek... Az idegenlégió hegyiszázadai. 1881—1950. — RHA, 1981. 2. sz. 28—42. p.

270. *Jauffret,* J.C.: Bernelle tábornok idegenlégiós hadosztálya Spanyolországban. 1835—1838. — RHA, 1981. 1. sz. 51—72. p.

271. *Halfin,* N. A.: Afganisztán függetlenségének kivívása. Angol—afgán háborúk 1838-ban, 1878-ban és 1919-ben. — VI, 1980. 6. sz. 112—125. p.

272. *Botezan,* L.: Avram Iancu, a nép fegyverkezési jogának képviselője 1848 tavaszán. — Apulum, 1978. Acta Musei Apulensis.

273. *Kuzmanov,* P.: Az 1848-as magyar forradalom és a bolgár 1850. évi felkelés. — VISZ, 1981. 1. sz. 105—111. p.

274. *Frank,* T.: Marx és Magyarország: egy hiányzó láncszem, 1852—1853. Zerffy Gusztáv Habsburg-kém és titkos ügynök Kossuth és a magyar szabadságharc ellen irányuló adatszolgáltatási tevékenysége. — Austrian History Yearbook, 15—16. köt. 1979—1980. 83—99. p.

275. *Jean,* C.: Giuseppe Garibaldi. Az olasz Risorgimento népi és szabadcsapatok által vívott háborúja. — RM, 1981. 6. sz. 57—66. p.

276. *Basile,* R.: 1859. június 24. — az olaszországi hadjárat véres napja. — RM, 1981. 2. sz. 104—108. p.

277. *Simon,* J.: Ulysses Simpson Grant Belmontban, 1861-ben. — MA, 1981. 4. sz. 161—166. p.

273. *Levine,* P.: A katonai behívóparancs megtagadói az amerikai polgárháborúban 1863 és 1865 között. — The Journal of American History, 67. köt. 4. sz. 1981. 816—834. p.

279. *Longacre,* E. G.: Fekete csapatok az „Army of the James"-ben. 1863—65. — MA, 1981. 1. sz. 1—8. p.

280. *Nouzille,* J.: Strasbourg utolsó ostroma. (1870. augusztus 11—szeptember 28.) — RHA, 1981. 3. sz. 77—95. p.

281. *Fedorovszkij,* N. G.: A párizsi kommün — a proletariátus forradalmi tevékenységének első tapasztalata. — NNI, 1981. 2. sz. 37—54. p.

282. *Szemerdzsiev,* At.: A hadászati kibontakozás fejlődése a fegyveres erőknél. (Az 1870—71-es francia—porosz háború tapasztalatai.) — VISZ, 1981. 2. sz. 69—83. p.

283. *Rubini,* A.: 1870. Róma bevétele. Rö-

vid történet, különös tekintettel a katonai postaszolgálat működésére. 1—3. r. — RM, 1981. 4. sz. 102—105., 5. sz. 89—94., 6. sz. 121—124. p.

284. *McLynn*, F. C.: Az 1872—73-as californiai indián felkelés. — AQ, 1981. 2. sz. 195—202. p.

285. *Pavicevic*, B.: Háborúk Montenegro és Törökország között. 1852—1878. — RIHM, 51. sz. 1981. 331—354. p.

286. *Havrolina*, V. M.: Az 1875—1878-as keleti válság és az orosz—török háború a legújabb szovjet történetírásban. — VI, 1980. 5. sz. 127—135. p.

287. *Todorov*, N.: Az orosz—török háború (1877—1878) és Bulgária felszabadítása. — East European Quarterly, 1980. 1. sz. 9—21. p.

288. *Gencsev*, N.: Bolgár nemzeti-felszabadító mozgalmak a török uralom alóli felszabadulásig. — VISZ, 1981. 4. sz. 125—142. p.

289. *Sopov*, J.: Nemzeti-felszabadító mozgalmak Bulgáriában a török uralom alóli felszabadulás után. — VISZ, 1981. 4. sz. 143—158. p.

290. *Völkov*, G.: Bolgár népfölkelő tisztek az 1877—1878-as háborúban. — VISZ, 1981. 6. sz. 103—114. p.

291. *Zafirov*, D.: A bolgár nép hősiessége az 1885. évi szerb—bolgár háborúban. — AP, 1981. 4. sz. 23—27. p.

292. *Martinov*, A.: Dimitar Blagoev csoportjának hatása a pétervári katonaforradalmár körre, 1885—1886-ban. — VISZ, 1981. 3. sz. 62—64. p.

293. *Mitev*, T.: Az emigráns tisztek problémájának megoldása a XIX. század 90-es éveiben. — VISZ, 1981. 1. sz. 39—50. p.

294. *Zografski*, D.: Az Ilinden felkelés történelmi jelentősége. A Belső Macedón Forradalmi Szervezet harca a török uralom ellen, és a felkelés leverése 1903-ban. — RIHM, 51. sz. 1981. 293—305. p.

295. *Perrins*, M.: Az orosz katonapolitika Távol-Keleten és az 1905-ös forradalom az orosz hadseregben. — European Studies Review, 1979. 3. sz. 331—350. p.

296. *Gorjakina*, V. Sz.: Az 1905. november 11—15-i szevasztopoli fegyveres felkelésről. — ISzSzSzR, 1980. 1. sz. 88—95. p.

297. *Kalinkov*, A. B.: Oroszország és más nemzetek segítsége Bulgáriának az 1912. évi balkáni háborúban. — VOM, 1981. 1. sz. 67—81. p.

298. *Markov*, G.: A jobboldal és a Bolgár Főparancsnokság felelőssége az 1912—1913. évi balkánháborúban. — VISZ, 1981. 5. sz. 17—29. p.

299. *Sipcsanov*, Iv.: Külföldi sajtótudósítások a bolgár katonai erényekről az 1912—1913. évi balkánháborúban. — VISZ, 1981. 5. sz. 30—41. p.

300. *Skoko*, S.: Szerbia katonapolitikai helyzete 1913-ban a bukaresti békeszerződés után. — RIHM, 51. sz. 1981. 306—330. p.

301. *Rosengarten*, A.: A francia haderőfejlesztési politika 1872-től 1914-ig. — MA, 1981. 4. sz. 180—185. p.

302. *Lampe*, J.: Az 1900. évi Flotta-törvény és a német szociáldemokrácia forradalmi harca a tengerészeti fegyverkezési verseny ellen. — MG, 1981. 4. sz. 441—450. p.

303. *Hughes*, D. J.: Porosz tábornokok foglalkozási eredete, 1871—1914. Statisztika a származási összetételről. — Central European History, 1980. 1. sz. 3—33. p.

304. *Hammond*, K.: A porosz Nagy Vezérkar. — AQ, 1981. 4. sz. 452—461. p.

305. *Spiers*, E.: A sorgyalogság reformja 1900—1914. — JSAHR, 238. sz. 1981. 82—84. p.

Az első világháború

306. *Roschmann*, H.: A német—osztrák szövetségi politika az első világháborúban. — EW, 1981. 10. sz. 455—465. p.

307. *Ilcsev*, Iv.: Bulgária Nagy-Britannia Balkánnal kapcsolatos hadászati terveiben (1915. október—1918. szeptember.) — VISZ, 1981. 2. sz. 30—48. p.

308. *Blanchard*, M.: A Dardanellák Európa csúcsán. A szövetségesek partraszállása. 1915. április 25—30. — RHA, 1981. 2. sz. 129—166. p.

309. *Willer*, J.: A hartmannsweileri hegycsúcs. — KTR, 1981. 3. sz. 116—118. p.

310. *Tripkovic*, D.: Franciaország és a szerb hadsereg kivonása Albániából 1916-ban. VOG, 1981. 3. sz. 203—224. p.

311. *Torrey*, G. E.: Az 1916. évi román hadbalépés és hatása a hadviselő felekre. — Slavic Review, 1980. 1. sz. 27—43. p.

312. *Blumenson*, M.: Az első világháború — a második világháború kísérleti lőtere. — AR, 1981. 3. sz. 48—56. p.

313. *Korzun*, L.: Felderítés az orosz hadseregben az első világháborúban. — VIZS, 1981. 4. sz. 60—65. p.

314. *Frolov*, B.: Az orosz hadsereg támadóharcának fejlődése az első világháborúban. — VIZS, 1981. 6. sz. 65—70. p.

315. *Avdeev*, M.: Az orosz tüzérség az első világháborúban. — VV, 1981. 10. sz. 67—68. p.

316. *Franzosi*, P. G.: Hadi alagutak a jeges Alpokban az első világháborúban. — RM, 1981. 2. sz. 88—92. p.

317. *Schmidt*, H.-I.: Anglia háborús gaz-

dasági tervei és a szövetségesek közti együttműködés. A párizsi gazdasági konferencia 1916. — MM, 1981. 1. sz. 37—54. p.

318. *Pesquies-Courbier,* S.: A Briey-i vasmedence az első világháború alatt. — RHA, 1981. 2. sz. 98—128. p.

319. *Pesquies-Courbier,* S.: A luxemburgi és lotaringiai acélművek bombázása az első világháború alatt. — RHA, 1981. 4. sz. 126—159. p.

320. *Beaumont,* T. W..: „Közkatonák". Az arab felkelés egy túlélő szemtanújának vallomása, aki a T. E. Lawrence 1. sz. Vickers géppuskásainál harcolt. — JSAHR, 237. sz. 1981. 6—24. p.

Legújabbkori hadtörténelem

A két világháború közötti időszak hadtörténelme

321. *Kurz,* H. R.: Katonai kérdések a két világháború között és a második világháború Európában. — RHDGM, 121. sz. 1981. 5—34. p.

322. *Towle,* Ph.: Reálpolitika, megtévesztés és leszerelés. — RUSI, 1981. 1. sz. 62—71. p.

323. *Campus,* E.: Törökország és Románia kapcsolatai a két világháború között. — RRH, 1981. 2. sz. 411—433. p.

324. *Petzold,* J.: A német imperializmus és Bulgária az első világháborútól a második világháborúig. Bulgária bevonása a német imperializmus közvetlen háborús előkészületeibe. — Jahrbuch für Geschichte der Sozialistischen Länder Europas, 1981. 1. sz. 37—68. p.

325. *Hrisztov,* F.: A Bolgár Kommunista párt tevékenysége a burzsoá hadsereg soraiban. — AP, 1981. 7. sz. 10—16. p.

326. *Deák* István: Ausztria-Magyarország 1918-as felbomlásának társadalmi és pszichológiai következményei. — ÖO, 1980. 1. sz. 22—31. p.

327. *Barnett,* C.: A légvárépítés korszakának hadseregei. (A két világháború közötti brit hadsereg.) — RUSI, 1981. 2. sz. 65—66. p.

328. *Petit,* E.: A francia légierő története. 7—8. r. 1919—1939. — Icare, 97. sz. 1981. 56—107. p.

329. *Bobrowicz,* J.: Lengyelek a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. — WL, 1981. 11. sz. 91—96. p.

330. *Minc,* I.: Az oroszországi polgárháború tanulságai és napjaink. — VIZS, 1981. 6. sz. 15—25. p.

331. *Bobülev,* P.: Szemináriumi módszertan. „Külföldi intervenció és polgárháború Oroszországban (1917—1920)" — VIZS, 1981. 3. sz. 75—78. p.

332. *Bugaj,* N. F.: A forradalmi bizottságok problémái a polgárháború időszakában. — UIZS, 1981. 8. sz. 122—130. p.

333. *Baglaev,* Ju. A.: A Vörös Hadsereg szerepe az ukrán parasztok között végzett politikai szervező munkában a polgárháború éveiben. — UIZS, 1981. 7. sz. 95—101. p.

334. *Scsetenko,* L. A.: Katonapolitikai helyzet és az osztályok erőviszonya Dél-Ukrajnában 1919-ben. — UIZS, 1981. 2. sz. 93—101. p.

335. *Volkovinszkij,* V. N.: M. V. Frunze — az Ukrán fegyveres erők és a Krím főparancsnoka. (1920—1924.) — UIZS 1981. 7. sz. 48—56. p.

336. *Rojtman,* B.: G. I. Kotovszkij lovasdandárának szerepe az antonovisták szétverésében. — VIZS 1981. 6. sz. 71—74. p.

337. *Wade,* A.: Brit katonai misszió Dél-Oroszországban. — AQ 1981. 4. sz. 412—420. p.

338. *Bobrova,* V.—*Kadomceva,* M.: Az északi csoport harctevékenysége 1921. március 17—18-án. (A kronstadti ellenforradalmi lázadás leverésének 60. évfordulójára). — VIZS 1981. 3. sz. 49—52. p.

339. *Bugaj,* N.: A Vörös Hadsereg szerepe a szovjethatalom felépítésében 1918—1921. — MG 1981. 1. sz. 29—39. p.

340. *Kovacsev,* K.: A várnai kommunisták harca a Szovjetunióba küldendő ellenforradalmi csoportok ellen 1919—1922-ben. — VISZ, 1981. 6. sz. 125—134. p.

341. *Artaud,* D,: Wilson részvétele a párizsi békekonferencián (1919). Angol—amerikai szembenállás. — RHDGM, 124. sz. 1981. 97—107. p.

342. *Haas,* H.: A koppenhágai egyezmény az osztrák és a szovjet kormányzat között a hadifoglyok kicseréléséről. 1920. július 5. — ÖO, 1980. 1. sz. 32—84. p.

343. *Lisowski,* W.: Szilézia visszatérése az anyaországhoz 1919—1921. (A 3. sziléziai felkelés 60. évfordulójára.) — WL 1981. 5. sz. 92—96. p.

344. *Dreetz,* D.: A Reichswehr és az 1921. márciusi provokáció a középnémet iparvidéken. — MG, 1981. 2. sz. 169—178. p.

345. *Vávra,* V.: A Csehszlovák Kommunista Párt katonapolitikája 1921-ben. — HV, 1981. 1. sz. 3—16. p.

346. *Korczyk,* H.: Locarno, az 1921-es lengyel—francia szövetség és az 1920-as francia—belga katonai egyezmény. — Studia Historyczne, 1980. 1. sz. 49—70. p.

347. *Fuchs,* G.: A locarnoi konferencia hatása a német—csehszlovák kapcso-

latokra. — CCH, 1981. 6. sz. 847—878. p.

348. *Ceva,* L.: Feljegyzések a vezérkar történetéhez a hadbanemlépés" előestéjéig. 1925. június—1939. július. — Storia Contemporanea, 1979. 2. sz. 207—252. p.

349. *Iszaev,* I.: A kommunista párt intézkedései a távol-keleti határvidék megerősítésére az 1931—1941-ig terjedő időszakban. — VIZS, 1981. 9. sz. 64—69. p.

350. *Anger,* J.: A hadsereg fejlődése a burzsoá Csehszlovákia politikai rendszerében a gazdasági világválság idején. — HV, 1981. 3. sz. 30—51. p.

351. *Martin,* B.: Amerika megszerzi a világhatalmat. A Roosevelt-kormány intervenciós globálstratégiája 1933—1941. — MM, 1981. 2. sz. 57—98. p.

352. *Loewenthal,* M. M.: Roosevelt és a közelgő háború. Az USA útkeresése 1937—1942. — Journal of Contemporary History, 1981. 3. sz. 413—440. p.

353. *Wyszczalski,* L.: A spanyol polgárháború 1936-ban. — WPH 1981. 4. sz. 103—126. p.

354. *Jäntsch,* R.: A német kommunisták és más antifasiszta erők részvétele a spanyolországi nemzetközi dandárokban. — M, 1981. 6. sz. 20—25. p.

355. *Jäntsch,* R.: A Nemzetközi Brigádok Albacete-i támaszpontjának fejlesztése, 1936/37. — MG, 1981. 4. sz. 479—488. p.

356. *Pike,* D. V.: Franciaország nemzetvédelme és Spanyolország a második világháború előestéjén. — RHDGM, 124. sz. 1981. 109—114. p.

357. *Salmon,* P.: Brit tervek a Németország elleni gazdasági hadviselésre 1937—39-ben. A svéd vasérc problémája. — Journal of Contemporary History, 1981. 1. sz. 53—72. p.

358. *Geyer,* M.: A fegyverkezés fokozása és az infláció. A Wehrmacht főparancsnokságának inflációval kapcsolatos memoranduma 1938 novemberéből. — MM, 1981. 2. sz. 121—186. p.

359. *Pavlovic,* A.: A jugoszláv légierő háborús felkészítése az 1937—1941-es időszakban. — GRV, 1981. 2. sz. 49—56. p.

360. *Pokorno,* A.: Csehszlovákia és a Szovjetunió hadseregeinek kölcsönös kapcsolatai a harmincas évek közepén. — HV, 1981. 3. sz. 52—72. p.

361. *Nesvadba,* F.: A CSKP harca a fasizmus ellen a csehszlovák hadsereg demokratizálásáért a München előtti időszakban. — HV, 1981. 5. sz. 66—87. p.

362. *Zgorniak,* M.: A német fegyveres erők és Csehszlovákia 1938-ban. — RHDGM, 122. sz. 1981. 61—72. p.

363. *Komjathy,* A.: Az első bécsi döntés, 1938. november 2. — Austrian History Yearbook, 15—16. köt. 1979—1980. 131—156. p.

364. *Nejedly,* M.: A cseh és szlovák nép hadügye a második világháború előestéjén (1939. március—szeptember.) — HV, 1981. 4. sz. 20—58. p.

365. *Burcev,* M. I.: Fontos feladat. Visszaemlékezés. [Halhin-Gol 1939.] — NNI, 1981. 5. sz. 82—96. p.

366. *Beloborodov,* A.: Mandzsuria dombjain. (Visszaemlékezés.) — VIZS, 1981. 1. sz. 45—51. p.

367. *Knoll,* W.: A fasiszta Wehrmachtvezetés előkészítő hadgyakorlatai a Szovjetunió lerohanására. — MG, 1981. 4. sz. 451—458. p.

A második világháború

A második világháború politikai és diplomáciai története

368. *Tihvinszkij,* Sz. L.: A Szovjetunió békeharca a második világháború kirobbanása előtt. — VI, 1980. 3. sz. 3—15. p.

369. *Jakusevszkij,* A.: A nyugati hatalmak agresszív tervei és tevékenysége a Szovjetunió ellen 1939—1941-ben. — VIZS, 1981. 8. sz. 47—57. p.

370. *Rzsesevszkij,* O. A.: Néhány új anyag az 1939. évi moszkvai tárgyalásokról. — NNI, 1981. 4. sz. 41—70. p.,

371. *Hillgruber,* A.: A Hitler—Sztálin egyezmény és a második világháború kirobbantása. A szerződés és következményei új megvilágításban. — Historische Zeitschrift, 1980. 2. sz. 339—362. p.

372. *Szevoszt'janov,* P. P.: A nagy csata előestéjén. A Szovjetunió harca délnyugati határai biztonságának megerősítéséért. — NNI, 1981. 4. sz. 99—128. p.

373. *Kumanev,* G. A.—*Kurbanov,* V. V.: A fasiszta Németország Szovjetunióellenes „preventív háború" koncepciójának kritikája. — UIZS, 1981. 6. sz. 55—64. p.

374. *Nesvadba,* F.: Nemzetközi politikai konferenciák a második világháború idején. — HV, 1981. 2. sz. 37—56. p.

375. *Slusarczyk,* J.: Az 1941. július 30-i lengyel—szovjet szerződés. — WPH, 1981. 3. sz. 5—24. p.

376. *Meier,* H. K.: Svájc kapcsolatai Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal a második világháború folyamán. RHDGM, 121. sz. 1981. 41—47. p.

377. *Schärer,* M.: Svájc közvetítő tevé-

kenysége a második világháború folyamán. — RHDGM, 121. sz. 1981. 121—128. p.

378. *Cliadakis*, H.: Az amerikai terv politikai ellentmondásai az olaszországi invázió tekintetében (1943). — RHDGM, 122. sz. 1981. 39—60. p.

379. *Zunino*, P. G.: A Nyugat egysége és a kommunizmus elleni harc: a Vatikán és a Szovjetunió viszonya a második világháború alatt. — RHDGM, 124. sz. 1981. 19—40. p.

380. *Boriszov*, A. Ju.: A szovjet diplomácia a Nagy Honvédő Háború alatt zajló nemzetközi konferenciákon. — VI, 1980. 6. sz. 21—38. p.

381. *Szevoszt'janov*, P.: A szovjet külügyminisztérium dokumentumainak publikációja a Szovjetunió külpolitikájáról a háború időszakában. — VIZS, 1981. 10. sz. 53—55. p.

382. *Mal'kov*, V. L.: Az USA különleges szolgálata és von Papen „béke-kezdeményezése" 1943-ban. — NNI, 1980. 3. sz. 122—140. p.

383. *Kljakovic*, V.: A jugoszláv—bolgár kapcsolatok 1944. augusztustól—októberig a krajovai megegyezés fényében. — VOG, 1981. 3. sz. 39—65. p.

384. *Deák* István: Ötventől a száz százalékig. Magyarország a nagyhatalmi érdekszférák kialakulása és megszilárdulása korában, 1943—1947. — Új Látóhatár, (München), 1981. 2. sz. 207—219. p.

385. *Nádányi* Pál: Roosevelt és a második világháborús magyar tragédia. — Irodalmi Újság, (Párizs), 1981. 7—10. sz. 14—15. p.

Hadi-, gazdasági és társadalmi potenciál

386. *Karpinski*, A.: Gazdasági erők és eszközök szerepe a második világháború tapasztalatai alapján. — MW, 1981. 2. sz. 136—144. p.

387. *Urner*, K.: Az ipar tartalékainak mozgósítása a háborús gazdálkodás érdekében. — RHDGM, 121. sz. 1981. 63—69. p.

388. *Urner*, K.: Gazdaság és semlegesség. Semlegesség és kereskedelmi politika a második világháború alatt. — RHDGM, 121. sz. 1981. 35—39. p.

389. *Bourgeois*, D.: Német—svájci gazdasági kapcsolatok 1939—1945. — RHDGM, 121. sz. 1981. 49—61. p.

390. *Müller*, R.—D.: Ipari érdekeltségi politika a „Generalplan Ost" keretein belül. A Wehrmacht, az ipar és az SS hatása Hitler keleti-imperiumának gazdaságpolitikai célkitűzéseire. — MM, 1981. 1. sz. 101—142. p.

391. *Grobelny*, A.—*Pallas*, L.: Az ostravai és felső-sziléziai iparvidék a náci megszállás idején, 1939—1945. — Slezsky Sborník, 1980. 1. sz. 1—14. p.

392. *Il'in*, G. V.: A moszkvai terület dolgozóinak segítsége a front számára a moszkvai csata idején. (A moszkvai csata 40. évfordulójára.) — ISzSzSzR, 1981. 5. sz. 91—101. p.

393. *Druzsinin*, N. M.: Evakuáció Moszkvából az 1941—1943. években. Visszaemlékezés. (A moszkvai csata 40. évfordulójára.) — ISzSzSzR, 1981. 5. sz. 110—114. p.

394. *Kravcsuk*, M. I.: A munkásosztály harca a donyeci szénmedence újjáépítéséért, 1943—1945-ben. — UIZS, 1981. 5. sz. 31—39. p.

395. A szovjet harckocsiipar fejlődése a Nagy Honvédő Háború alatt. — MT, 1981. 4. sz. belső borítókon.

396. *Piha*, D. D.: A kommunista párt — az ukrán munkásság felkészítésének szervezője a haza védelmére (1938—1941). — UIZS, 1981. 6. sz. 28—37. p.

397. *Galagan*, V. Ja.: A lakosság segítsége az Ukrán Vörös Hadseregnek a Jobbparti terület, és a köztársaság nyugati területének felszabadítása folyamán. — UIZS, 1981. 6. sz. 74—80. p.

Katonai propaganda

398. *Taylor*, P. M.: „Ha háború lesz". A totális hadviselés ötödik fegyvernemének előkészítése. 1935—1939. — Journal of Contemporary History, 1981. 1. sz. 27—51. p.

399. *Kirwin*, G.: A „megtorlásra" várva. A náci propaganda és a német polgári lakosság morálja. — Journal of Contemporary History, 1981. 3. sz. 565—583. p.

400. *Scheel*, K.: A fasiszta német háborús propaganda Délkelet-Európa megszállt országaiban. — Jahrbuch für Geschichte der Sozialistischen Länder Europas. 1980. 1. sz. 69—84. p.

401. *Wilhelm*, H.—H.: A német biztonsági szolgálat [SD] és az egyház a megszállt keleti területeken 1941—42-ben. — MM, 1981. 1. sz. 55—100. p.

402. *Hoop*, J.—M. d': Propaganda és politikai magatartás a hadifogolytáborokban: a francia tiszti lágerek ügye. — RHDGM, 122. sz. 1981. 3—26. p.

403. *Vujosevic*, J.: A jugoszláv népi felszabadító mozgalom propagandájának legfontosabb kérdései 1941-től 1945-ig. — RIHM, 51. sz. 1981. 222—239. p.

404. *Popescu-Puturi*, I.: A második világháború éveinek propagandája. A módszer, a tárgy és az eredmények kérdése. — Anale de Istorie, 1980. 1. sz. 84—99. p.

405. *Verbilo*, A. N.: A lenini eszmék pro-

pagálása a szocialista haza védelmében a Nagy Honvédő Háború idején. — UIZS, 1981. 5. sz. 22—30. p.

406. *Szredin*, G.: A csapatoknál végzett pártpolitikai munka. — VIZS, 1981. 12. sz. 60—66. p.

407. *Lozickij*, V. Sz.: Az Ukrán köztársaság pártsajtója a Nagy Honvédő Háború első időszakában. — UIZS, 1981. 9. sz. 97—106. p.

408. *Kozlov*, N.: A frontsajtó a Nagy Honvédő Háború éveiben. — VIZS, 1981. 7. sz. 75—78. p.

409. *Kocserga*, L.: A 2. légvédelmi hadtest újsága Leningrád hősi védelme idején. — VPO, 1981. 5. sz. 70—71. p.

A második világháború hadművészete

410. *Grinkevics*, D.: A hadászat fejlődése. — VIZS, 1981. 12. sz. 16—22. p.

411. *Gajvoronszkij*, F.: A hadműveleti művészet fejlődése. — VIZS, 1981. 12. sz. 23—29. p.

412. *Krivorov*, I.: A bolgár hadművészet az 1944—45. évi honvédő háborúban. — AP, 1981. 8. sz. 15—19. p.

413. *Pejcsev*, A.: A Bolgár Néphadsereg hadművészete az 1944/1945. évi honvédő háborúban. — VOM, 1981. 2. sz. 67—89. p.

414. *Lomov*, N.—*Golubovics*, V.: A vezérkar munkájának megszervezése és módszerei. — VIZS, 1981. 2. sz. 12—19. p.

415. *Evszeev*, A.—*Gurov*, *O.*: A vezérkar, valamint a front- és hadseregtörzsek információs munkájának szervezete. — VIZS, 1981. 3. sz. 10—18. p.

416. *Bazsenov*, A.: A frontok és a hadseregek vezetőszervei szervezési struktúráinak fejlődési tendenciái. — VIZS, 1981. 3. sz. 19—27. p.

417. *Szoszjura*, O.—*Afonszkij*, I.: A vezetési pontok működőképességének biztosítása. — VIZS, 1981. 5. sz. 12—18. p.

418. *Alferov*, Sz.: A szovjet csapatok hadászati szétbontakozása a nyugati hadszíntéren 1941-ben. — VIZS, 1981. 6. sz. 26—33. p.

419. *Ivanov*, Sz. P.—*Sehovcov*, N.: A főparancsnokság hadszíntéri tapasztalatai a második világháború kezdeti időszakában. — VIZS, 1981. 9. sz. 11—18. p.

420. *Lascsenko*, P.—*Ramanicsev*, N.: A tervezés és az együttműködés megszervezésének módszere a front és hadsereg hadműveletek előkészítésekor. — VIZS, 1981. 1. sz. 9—16. p.

421. *Reznicsenko*, V.—*Szuddenok*, I.: Összfegyvernemi hadműveletek és más haderőnemek hadműveleteinek rendszere. — VIZS, 1981. 4. sz. 11—19. p.

422. *Maramzin*, V.: A front csapatai vezetésének megszervezése a támadó hadműveletekben. — VIZS, 1981. 2. sz. 20—27. p.

423. *[Alekszandrov]* Alexandrov, Z.: A szovjet csapatok együttműködése a támadó hadműveletekben a Nagy Honvédő Háború alatt. (1941—1945.) — RMSov, 1981. 5. sz. 42—44. p.

424. *Ljutov*, I. Sz.: A támadó hadművelet fejlődése a Nagy Honvédő Háború tapasztalatai alapján. — VM, 1981. 7. sz. 24—35. p.

425. *Frolov*, B.: A támadás üteme a Nagy Honvédő Háború folyamán. — RMSov, 1981. 1. sz. 44—46. p.

426. *Orlov*, N.—*Tvardovszkij*, G.: A hadművelet előkészítésének és a csapatok váratlan tevékenységének rejtett biztosítása a Nagy Honvédő Háború éveiben. — VIZS, 1981. 9. sz. 19—24. p.

427. *[Kobrin]* Kobrine, N.: A Szovjet Hadsereg bekerítő hadműveletei a Nagy Honvédő Háború folyamán. — RMSov, 1981. 8. sz. 34—37. p.

428. *Sevcsuk*, V.: A hadsereg hadműveleti csoportok tapasztalatainak alkalmazása a moszkvai csatában. — VIZS, 1981. 11. sz. 76—80. p.

429. *Marüsev*, A.—*Iminiv*, V.: Az ellencsapások megszervezésének és végrehajtásának tapasztalataiból. — VIZS, 1981. 1. sz. 17—24. p.

430. *Kozlov*, M.: A hadászati védelem és ellentámadás sajátosságai és hatása a szovjet hadtudomány fejlődésére. — VIZS, 1981. 10. sz. 28—35. p.

431. *[Sutov]* Shutov, Z.: Éjszakai hadműveletek a Nagy Honvédő Háborúban. — RMSov, 1981. 9. sz. 34—36. p.

432. *Karpov*, V.: Front hadműveleti csoportok, mint alapvető formái a harcászati feladatok megoldásának a hadszíntéren. — VIZS, 1981. 8. sz. 19—25. p.

433. *Krupcsenko*, I.: A siker kifejlesztésének módjai a hadműveleti mélységben harckocsi hadseregekkel és harckocsi- és gépesített hadtestekkel. — VIZS, 1981. 7. sz. 12—20. p.

434. *Csernüh*, G.: A 6. gárda harckocsi hadsereg alkalmazása a front első lépcsőiben. — VIZS, 1981. 3. sz. 66—69. p.

435. *Karpusin*, I.: Az 1. harckocsi hadsereg hadtápbiztosítása a Lvov-Szandomir-i hadműveletben. — VIZS, 1981. 1. sz. 30—36. p.

436. *Jancsev*, V.: A fegyveres küzdelem harcászati elvei Bulgáriában (1941—1944). — AP, 1981. 7. sz. 21—25. p.

437. *Angelov*, Il.: Csapatvezetés a bolgár honvédő háborúban. — VISZ, 1981. 6. sz. 87—102. p.

438. *Samardzic*, M.: A harcászati alakulatok törzseinek munkája a harctevékenységek előkészítésében és vezetésében. — VG, 1981. 5. sz. 81—88. p.

439. *Reznicsenko*, V.: A támadó harcá-

szat fejlődése. — VIZS, 1981. 12. sz. 30—38. p.

440. *Hödl,* G.: Támadás erdőben — egy hadtörténelmi példa. A 118. német gyalogezred erdei harca 1940. május 23-án Bois de Sommauthe-ban. — TR, 1981. 1. sz. 30—33. p.

441. *Peredel'szkij,* G.: Harc a tűzfölényért a Nagy Honvédő Háború éveiben. — VIZS, 1981. 11. sz. 19—25. p.

442. *Svoboda,* O.: A védelmi harcászat fejlődése a Nagy Honvédő Háború idején. — BP, 1981. 6. sz. 18—20. p.

443. *Dach,* H.: Páncéltörő század védelemben. Második világháborús német hadijelentés alapján. — SS, 1981. 8. sz. 44—55. p.

444. *Karpinski,* A.: A védelem harcászati övezetének áttörése a második világháborúban. — MW, 1981. 8. sz. 109—125. p.

445. *Berezskov,* V.: A csatlakozások biztosítása védelemben. — VIZS, 1981. 7. sz. 50—56. p.

446. *Volkov,* V.: A 383. lövészhadosztály hegységben vívott védelmi harca. — VIZS, 1981. 4. sz. 28—34. p.

447. *Dach,* H.: Lövészezred védelemben, különlegesen rövid felkészülési idővel. 1—2. r. (Második világháborús német hadijelentés alapján.) — SS, 1981. 11. sz. 12—14., 12. sz. 15—18. p.

448. *Timofeev,* V.: Lövészászlóalj védelmi harca. 1945. február 15. — VIZS, 1981. 1. sz. 41—44. p.

449. *Dach,* H.: A visszavonulás. [Második világháborús német példával.] — SS, 1981. 2. sz. 24—33. p.

450. *Vad,* E.: Halogató harc — néhány általános és hadtörténelmi jellegű észrevétel. — KTR, 1981. 1. sz. 28—31. p.

451. *Lehmann,* K.: Páncéltörő eszközök elleni harc a Nagy Honvédő Háború harmadik szakaszában. — M, 1981. 3. sz. 48—52. p.

452. *Perecsnev,* Ju.: A tüzérség és a tengeri deszant együttműködése. — VIZS, 1981. 3. sz. 35—43. p.

453. *Uszikov,* A.: A folyami flottillák és a szárazföldi csapatok együttműködésének néhány kérdése. — VIZS, 1981. 6. sz. 36—40. p.

454. *Ammon,* G.: Szárazföldi csapatok támogatása tengerésztüzérség által. — VIZS, 1981. 1. sz. 55—56. p.

455. *Wilkerson,* L.: Kis magasságú ejtőernyős ugrások a második világháború harcászati műveleteiben. — MR, 1981. 7. sz. 24—32. p.

456. *Szuhorukov,* B.: Következtetések a légideszantok második világháborús alkalmazásának tapasztalataiból, — VIZS, 1981. 7. sz. 67—74. p.

457. *Burcul,* M.: A diverzáns csoportoktól a korszerű fegyvernemekig. — VG, 1981. 1. sz. 3—9. p.

458. *Cünkalov,* A.: Harckocsi- és gépesített csapatok átkelése víziakadályokon az átkelőeszközök széles körű manőverének alkalmazásával. — VIZS, 1981. 5. sz. 19—26. p.

459. *Getman,* A.: A 112. harckocsihadosztály a moszkvai csatában. Visszaemlékezés. — VIZS, 1981. 11. sz. 49—52. p.

460. *Schmidt,* E.: Ködképző eszközök bevetése a szovjet hadseregben a Nagy Honvédő Háború idején. — M, 1981. 2. sz. 69—73. p.

461. *Golusko,* I. M.: A hadtápvezetés néhány kérdése. (A Nagy Honvédő Háború tapasztalataiból.) — VM, 1981. 11. sz. 53—61. p.

462. *Odincov,* V.—*Ovszjannikov,* V.: A hadtápbiztosítás fejlődési tendenciái a hadsereg védelmi hadműveleteiben a Nagy Honvédő Háború tapasztalatai alapján. — VIZS, 1981. 8. sz. 26—31. p.

463. *Kurotkin,* Sz.: A csapatok hadtápbiztosítása. — VIZS, 1981. 12. sz. 60—66. p.

464. *Dragic,* D.—*Anic,* N.: Az egészségügyi szolgálat egységei és az egészségügyi szolgálat eseményeinek időrendje a népi felszabadító háború alatt 1941—1945-ben. — VOG, 1981. 1. sz. 181—194. p.

465. *Szoszkov,* A.: A műszaki csapatok vezetésének néhány problémája a Nagy Honvédő Háború harmadik időszakában. — VIZS, 1981. 3. sz. 28—34. p.

466. *Golusko,* I.: A műszaki biztosítás formáinak és módjainak fejlesztése a háború tapasztalatai alapján. — VIZS, 1981. 7. sz. 42—49. p.

467. *Galinkin,* I.: A műszakiak lezárták a Moszkvába vezető utakat. Visszaemlékezés. — VIZS, 1981. 10. sz. 59—64. p.

468. *Galickij,* I.: Utászroham. (Visszaemlékezés.) — VIZS, 1981. 4. sz. 35—41. p.

469. *Beachley,* D. R.: Szovjet rádióelektronikai harc a második világháborúban. — MR, 1981. 3. sz. 66—72. p.

470. *Szokolov,* V.: A híradócsapatok szervezési rendszerének fejlődése a háború éveiben. — VIZS, 1981. 4. sz. 20—27. p.

471. *Kampe,* H.—G.: A Szovjetunió elleni fasiszta támadás híradástechnikai biztosítása. — MG, 1981. 3. sz. 295—314. p.

472. *Lewin,* R.: A rejtjelfejtők háborúja. — Journal of Contemporary History, 1981. 3. sz. 501—512. p.

473. *Domankusic,* S. — *Selic,* M.: A biztonsági szolgálat megszervezése és fejlődése, valamint a biztonsági és hírszerző szolgálat a népi felszabadító háború folyamán. — VOG, 1981. 3. sz. 123—140. p.

474. *Frolov*, R.: Felderítőosztag tevékenysége. — VIZS, 1981. 1. sz. 37—40. p.
475. *Anic*, N.: Az összekötő egységek létrehozása és fejlődése a népi felszabadító háborúban. — VOG, 1981. 3. sz. 143—154. p.

Haditengerészet

476. *Imoto*, K.: A japán szárazföldi hadsereg és a haditengerészet közötti rivalizálás. — Icare, 98. sz. 1981. 56—59. p.
477. *Bégouen-Demeaux:* Egy francia tengeri hadművelet 1940-ben. — RHA, 1981. 2. sz. 181—199. p.
478. *Breyer*, S.: 40 éve történt: a „Bismarck" hadihajó harcai és pusztulása. — SUT, 1981. 6. sz. 326—330. p.
479. *Seal*, A.: Sarkvidéki hadviselés. — AQ, 1981. 2. sz. 166—173. p.
480. *Dmitriev*, V.: A tengeralattjárók harci alkalmazásának tökéletesítése és az 1943—1945. évi tapasztalatok. — VIZS, 1981. 1. sz. 25—29. p.
481. *[Baszov]* Bassov, A.: A szovjet haditengerészeti bázisok védelme a Nagy Honvédő Háború folyamán. — RMSov, 1981. 7. sz. 36—38. p.
482. *Zaharov*, Sz.: A haditengerészek harctevékenysége. — VIZS, 1981. 12. sz. 53—59. p.
483. *Szüszoev*, V.: A flotta különféle erői vezetésének megszervezése. 1—2. r. — VIZS, 1981. 7. sz. 36—41., 9. sz. 56—63. p.
484. *Vasiljevic*, J.: A jugoszláv haditengerészet részvétele az ország felszabadításában. — RIHM, 51. sz. 1981. 206—221. p.

Légierő és légvédelem

485. *Kutahov*, P.: A szovjet légierő kegyelettel megőrzi és gyarapítja harci hagyományait. — VIZS, 1981. 8. sz. 11—18. p.
486. *Kutahov*, P.: A légierő harci alkalmazása. — VIZS, 1981. 12. sz. 39—45. p.
487. *Cimakov*, E.: A légierő hadműveleti álcázása. A légierőparancsnokság és a légihadseregek intézkedései és parancsai. — VIZS, 1981. 6. sz. 56—59. p.
488. *Mikrjukov*, L. — *Brjuhovszkij*, G.: A légierő harci alkalmazásának tapasztalatai a védelem áttörésekor. — VIZS, 1981. 2. sz. 28—35. p.
489. *Belov*, E. — *Pervov*, A.: A távolsági repülőerők tapasztalatainak alkalmazása a Nagy Honvédő Háború harmadik szakaszában. — VIZS, 1981. 11. sz. 26—32. p.
490. *Fedorov*, A.: A „Petljakovok" a célra repülnek... (Visszaemlékezés.) — VIZS, 1981. 6. sz. 48—53. p.
491. *Zajcev*, A. D.: A halhatatlan hőstett véghezvivői a légierőből. (A moszkvai csata 40. évfordulójára.) — ISzSzSzR, 1981. 5. sz. 101—110. p.
492. *Francev*, O.: A honi légvedelmi csapatok háborús alkalmazásának rövid mérlege. — VIZS, 1981. 4. sz. 46—47. p.
493. *Gorbatenko*, D.: A haza egének megbízható pajzsa. [Szovjet légvédelem a második világháborúban.] — VPO, 1981. 6. sz. 72—75. p.
494. *Dagaev*, N.: Az objektumok és körzetek légvédelme megszervezésének tapasztalatai a támadó hadművelet során. — VIZS, 1981. 7. sz. 29—35. p.
495. *Vyslouzil*, J.: Moszkva légvédelme. A moszkvai csata 40. évfordulójára. 1—3. r. — Letectvo a PVO, 1981. 6. sz. 7—12., 7. sz. 8—11., 8. sz. 28—30. p.
496. *Bosnjak*, Ju. — *Moszevszkin*, Ju.: A főváros egét nem lehet bevenni. (Az első Moszkva elleni fasiszta légitámadás elhárításának 40. évfordulójára.) — VPO, 1981. 7. sz. 74—77. p.
497. *Erofeev*, T.: A légvédelmi csapatok szervezeti kialakítása. — VPO, 1981. 11. sz. 73—77. p.
498. *Godun*, V.: A légvédelmi csapatok szervezeti kialakítása. — VPO, 1981. 11. sz. 73—77. p.
499. *Koldunov*, A.: A légvédelmi csapatok harci alkalmazása. — VIZS, 1981. 12. sz. 46—52. p.
500. *Pigaszov*, R.: A légvédelmi csapatok kölcsönös segítsége. — VIZS, 1981. 4. sz. 48—52. p.
501. *Gorbatenko*, D.: A legfontosabb hadászati irányokban. (A szovjet légvédelem a Nagy Honvédő Háborúban.) — VPO, 1981. 1. sz. 71—75. p.
502. *Erofeev*, T.: Az SZKP gondoskodása a légvédelmi csapatok technikai ellátásáról. — VPO, 1981. 2. sz. 69—73. p.
503. *Duda*, H.: A Lengyel Népi Légierő repülőtereinek védelme 1944—1945-ben. — PWL, 1981. 6. sz. 95—99. p.

A Lengyelország elleni hadjárat 1939-ben

504. *Maluta*, R.: 1939. szeptember évfordulóján. — WL, 1981. 9. sz. 88—93. p.
505. *Raznikiewicz*, Z.: A lengyel nép honvédő háborúja 1939 szeptemberében. — MW, 1981. 9. sz. 104—116. p.
506. *Okecki*, St.: Külföldiek Lengyelország 1939. évi védelmi háborújában. — WPH, 1981. 3. sz. 25—32. p.

507. *Truszov*, A.: Háború kerékpáron, 1939-ben. — WPH, 1981. 1. sz. 126—147. p.
508. *Garlicki*, T.: Adalékok a nehéztüzérség harctevékenységéhez Lengyelország 1939. évi védelmi háborújában. — WPH, 1981. 1. sz. 108—125. p.
509. *Szubanski*, R.: A lengyel páncélos fegyvernem a Bzura melletti csatában (1939). — WPH, 1981. 1. sz. 90—107. p.
510. *Wartak*, St.: A 21. harckocsihadosztály az 1939. évi háborúban. — WPH, 1981. 3. sz. 159—174. p.
511. *Wróblewski*, J.: A 30. „Szudéta" ezredben. 2. rész. — WPH, 1981. 4. sz. 127—139. p.
512. *Gieplewicz*, M.: Hogyan halt meg Werner von Fritsch tábornok? (1939. szept. 22-én Varsó közelében a fronton.) — WPH, 1981. 4. sz. 214—216. p.

Nyugati hadszíntér

513. *Murray*, W.: A „furcsa háború" hadászata. Egy újraértékelés. — MA, 1981. 1. sz. 13—17. p.
514 *Gounand*, P.: Az 1940. júniusi német támadás Burgundiában: Dijon nyílt város. — RHDGM, 123. sz. 1981. 3—16. p.
515. *Karnahl*, O.: Franciaország összeomlásának okai. — 1940. 1—2. r. — Der Freiwillige, 1981. 5. sz. 1—20., 6. sz. 13—16. p.
516. Strasbourg és a francia légierő. — RHA, 1981. 3. sz. 151—154. p.
517. *Bucher*, E.: Svájc helyzete Franciaország 1940. évi veresége következtében. — RHDGM, 121. sz. 1981. 83—96. p.
518. *Blanc*, M.: A francia idegenlégió részvétele az 1940. évi norvégiai harcokban. — RHA, 1981. 1. sz. 143—165. p.
519. *Hallo*, J.—P.: A francia idegenlégió menetezredének harcai. 1943—1945. — RHA, 1981. 1. sz. 217—241. p.
520. *Lasserre*, J.: Az angliai csata. — Icare, 95. sz. 1980—1981. 5—17. p.
521. *Lafont*, H.: Az angliai csata. Észrevételek és mérlegelés. — Icare, 95. sz. 1980—1981. 18—25. p.
522. *Galland*, A.: Miért nem nyerte meg Németország az angliai csatát? — Icare, 95. sz. 1980—1981. 108—115. p.
523. *Kreipe*, W: Egy végzetes döntés. A Luftwaffe tábornoka az angliai csatáról. — Icare, 95. sz. 1980—1981. 116—131. p.
524. *Smith*, M.: Sir Edgar Ludlow-Hewitt és az angol légierő bombázó különítményének expanziója 1939—40-ben. — RUSI, 1981. 1. sz. 52—56. p.
525. *Morieult*, Y.: Az angliai csatában résztvett francia repülők rövid életrajza. — Icare, 95. sz. 1980—1981. 82—87. p.
526. *Duperier*, B.: „Ezek az angolok nekem ismerősek". Francia pilóták az angliai csatában. — Icare, 95. sz. 1980—1981. 72—81. p.
527. *Lafont*, H.: Miért mentem Angliába 1940 júniusában. Francia pilóták az angliai csatában. — Icare, 95. sz. 1980—1981. 54—71. p.
528. *Zumbach*, J. E. L.: Lengyel repülők részvétele az angliai csatában. — Icare, 95. sz. 1980—1981. 90—98. p.
529. *Houart*, V.: Belga repülők az angliai csatában. — Icare, 95. sz. 1980—1981. 100—103. p.
530. *Bennett*, R.: Az „Ultra" és néhány hadvezéri döntés. — Journal of Contemporary History, 1981. 1. sz. 131—151. p.
531. *Foot*, M. R. D.: Volt bármi haszna a SOE-nek? A Különleges Hadműveletek Szervezete. 1940—1946. — Journal of Contemporary History, 1981. 1. sz. 167—181. p.
532. *Ausems*, A.: A holland kormány hírszerző szolgálata Londonban 1942 májusától 1945-ig. — MA, 1981. 3. sz. 127—133. p.
533. *Gourmen*, P.: A „Cobra" hadművelet. Normandia, 1944. július. — RMS, 1981. 10. sz. 448—467. p.
534. *Skibinski*, F.: A Falaise melletti csata. (1944. augusztus.) — WPH, 1981. 2. sz. 204—231. p.
535. *Ganz*, A. H.: Áttörés Bastogne felé (1944. december.) — A, 1981. 6. sz. 12—18. p.
536. *L'Huillier*, F.: Strasbourg a német megszállás alatt és felszabadulása 1944-ben. — RHA, 1981. 3. sz. 131—150. p.

Afrikai, földközi-tengeri, olaszországi, balkáni hadszíntér

537. *Valdevit*, G.: A szövetségesek és Velence tartomány. 1941—1945. — IC, 1981. 1. sz. 42—88. p.
538. *Greenman*, R.: Beda Fomm. — AQ, 1981. 4. sz. 437—447. p.
539. *Kempf*, T.: Brit csapatok visszavonulása Kréta szigetéről 1941. májusban. A haditengerészeti erők alkalmazásának lehetőségei és határai erős légi veszélyeztetettség esetén. — TRP, 1981. 7. sz. 583—588. p.
540. *Audisio*, L.: A gazalai ütközet. 1—2. r. — RM, 1981. 2. sz. 93—101., 3. sz. 82—88. p.
541. *Sairigné*, G. de: A francia idegenlégió 13. ezredének harcai 1942. február 14—június 15. között Bir Hakeim térségében. — RHA, 1981. 1. sz. 166—184. p.
542. *Compagnon*, J.: A francia idegenlégió részvétele a tunéziai harcokban.

1942—1943. — RHA, 1981. 1. sz. 185—216. p.

543. *Bollmann*, H.: A „Shingle" hadművelet. (Olaszország 1943—1944.) — ASMZ, 1981. 11. sz. 691—702. p.

544. *Stamm*, Ch.: Albánia német megszállása 1943—1944. — MM, 1981. 2. sz. 99—120. p.

545. *Anic*, N.: A jugoszláv népfelszabadító mozgalom fegyveres erői 1941—1945-ben. — VOG, 1981. 2. sz. 41—58. p.

546. *Trgo*, F.: A Jugoszláv Kommunista Párt szerepe a népi felszabadító harc előkészítésében és kirobbantásában. — VOG, 1981. 3. sz. 13—34. p.

547. *Trgo*, F.: A jugoszláv népfelszabadító mozgalom fegyveres erőinek szervezete és alkalmazása 1941—1945-ben. — VOG, 1981. 2. sz. 29—39. p.

548. *Chaban-Delmas*, J.: Jugoszlávia népfelszabadító mozgalma jelentős szerepet játszott és hozzájárult a fasizmus feletti közös győzelemhez. — VD, 1981. 2. sz. 37—44. p.

549. *Kljakovic*, V.: Jugoszlávia hozzájárulása a szövetséges hatalmak győzelméhez a második világháború folyamán. — RIHM, 51. sz. 1981. 51—77. p.

550. *Kostic*, U.: A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg és a Vörös Hadsereg fegyveres együttműködése a második világháború folyamán. — VOG, 1981. 1. sz. 49—62. p.

551. *Mojsov*, L.: Jugoszlávia népei és nemzetiségei felkelésének és forradalmának negyvenedik évfordulója. — VD, 1981. 4. sz. 20—40. p.

552. *Sinkarev,I.: A* fasizmus elleni harcban született. (Megemlékezés a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg születésének 40. évfordulóján. — VIZS, 1981. 12. sz. 80—82. p.

553. *Trgo*, F.: Tito stratégiája — az egész nép háborúja. — RIHM, 51. sz. 1981. 7—26. p.

554. *Mamula*, B. — *Susa*, R.: Az 1941. évi felkelés titói koncepciójáról. — OZ, 1981. 5—6. sz. 21—27. p.

555. *Prsic*, M.: A Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség az 1941. évi fegyveres felkelésben. — VOG, 1981. 2. sz. 121—136. p.

556. *Aleksic*, D.: A fegyveres harc előkészítése Kumanovóban és a kumanovói területen 1941-ben. — VOG, 1981. 2. sz. 139—149. p.

557. *Anic*, N.: A jugoszláv csapatok 1941-ben. Egy bűnös katonai doktrína veresége. — OZ, 1981. 2—3. sz. 39—41. p.

558. *Moraca*, P.: A jugoszláv felszabadító háború harcterülete 1941-ben. — RIHM, 51. sz. 1981. 27—50. p.

559. *Pantelic*, M.: A csetnikek a terjeszkedés időszakában és az uzicei partizán köztársaság védelme. (1941. október—november.) — VOG, 1981. 3. sz. 227—248. p.

560. *Latas*, B.: A csetnikek és a bolgár megszálló csapatok együttműködése a szerbiai partizánkülönítmények és a népi felszabadító hadsereg ellen folytatott harcokban. — VOG, 1981. 3. sz. 251—272. p.

nyugati térségében. (1942. szeptember—október.) — VOG, 1981. 3. sz. 183—200. p.

562. *Pasalic*, T.: A népi felszabadító mozgalom egységeinek létrehozása és fejlődése Neretva és Biokovo térségében 1942-től 1944-ig. — VOG, 1981. 3. sz. 157—181. p.

563. *Orlovic*, D.: Támadás Gracac ellen 1943. január 14—15-én. — VOG, 1981. 1. sz. 75—93. p.

564. *Bojic*, M.: A „Weiss" és a „Schwarz" fedőnevű német hadműveletek 1943-ban. — RIHM, 51. sz. 1981. 173—205. p.

565. *Miljanic*, G.: Befejező harcok Montenegro felszabadításáért. (1944. szeptember—december.) — VOG, 1981. 3. sz. 69—90. p.

566. *Dimitrov*, D. P.: A 2. bolgár hadsereg és a 13. jugoszláv hadtest a Nis melletti támadó hadműveletben. — VISZ, 1981. 5. sz. 42—60. p.

567. *Kostic*, U.: Isztria, Trieszt és a Szlovén Tengermellék felszabadítása. — RIHM, 51. sz. 1981. 138—172. p.

568. *Kostic*, U.: Isztria, Trieszt és a Szlovén Tengermellék felszabadítása 1945-ben. — VOG, 1981. 2. sz. 61—85. p.

569. *Trgo*, F.: Jugoszlávia felszabadítása 1944—1945. — RIHM, 51. sz. 1981. 78—120. p.

570. *Maslo*, A.: Adalékok a népfelszabadító háború folyamán létesült szabad területek védelmének tanulmányozásához. — VOG, 1981. 2. sz. 107—119. p.

571. Jugoszlávia veszteségei a második világháborúban. — OZ, 1981. 1. sz. 58. p.

Keleti hadszíntér

A Nagy Honvédő Háború kezdeti időszaka és a moszkvai csata 1941.

572. A Szovjetunió elleni fasiszta agresszió csődje. — VIZS, 1981. 6. sz. 3—15. p.

573. *Geraszimov*, I. A.: A fasiszta agresszió a Szovjetunió ellen és a villámháború csődje. — UIZS, 1981. 6. sz. 18—27. p.

574. *Zsukov*, E. M.: A második világháború keletkezése. — NNI, 1980. 1. sz. 3—16. p.

575. *Maluta*, R.: A hitleri Németország

Szovjetunió elleni agressziójának 40. évfordulójára. — WL, 1981. 6. sz. 91—96. p.

576. *Stapor, Z.*: A Szovjetunió elleni hitleri agresszió. — MW, 1981. 6. sz. 102—115. p.

577. *Kir'jan, M. M.*: A Nagy Honvédő Háború kezdetének súlyos tanulságai. — VM, 1981. 6. sz. 15—22. p.

578. *Leonidov, L.*: A Nagy Honvédő Háború. 1941. június 22. — RMSov, 1981. 6. sz. 38—41. p.

579. *[Alekszeev]* Alexeev, A.: A nagy próbatétel napja. 1941. június 22. — RMSov, 1981. 3. sz. 41—43. p.

580. *Babin, A.*: A történelem tanulsága. (40 éve kezdődött a Nagy Honvédő Háború.) — VV, 1981. 6. sz. 10—12. p.

581. *Krasznostanov, I.* — *Gudüm, Z.*: A sötétség leple alatt. Visszaemlékezés. (40 éve kezdődött a Nagy Honvédő Háború.) — VV, 1981. 6. sz. 13—16. p.

582. *Satilov, V.*: 1418 nap pillanatai. Negyven évvel ezelőtt kezdődött meg a Nagy Honvédő Háború. — F, 1981. 12. sz. 5—7. p.

583. *Grubkov, A.*: 40 éve kezdődött a Nagy Honvédő Háború. — VIZS, 1981. 10. sz. 12—19. p.

584. *Vladimirszkij, A.*: A Délnyugati Front ellencsapása vezetésének néhány kérdése. (1941. június 23—július 2.) — VIZS, 1981. 7. sz. 21—28. p.

585. A szmolenszki csata. 1941. július 10—szeptember 10. — RMSov, 1981. 7. sz. 39—41. p.

586. *Askerov, V.*: Szmolenszk légvédelme. — VPO, 1981. 9. sz. 71—73. p.

587. *Dovbenko, N.*: A határőrök harcolnak... — VIZS, 1981. 6. sz. 54—55. p.

588. *Lebedev, B.*: A breszti erőd. — VIZS, 1981. 6. sz. 74—78. p.

589. *Lukin, M.*: A Vjazemszkij-i hadművelet. 1941. október 2—13. — VIZS, 1981. 9. sz. 30—37. p.

590. *Medvedev, N.*: A 289. páncélelhárító tüzérezred harcban Volokalamszkért. — VIZS, 1981. 11. sz. 37—42. p.

591. *Szamszonov, A. M.*: Moszkva 1941. októberében. (A moszkvai csata 40. évfordulójára.) — ISzSzSzR, 1981. 5. sz. 67—79. p.

592. A Szovjetunió elleni hitleri „villámháború" csődje. [A moszkvai csata 40. évfordulója.) — VM, 1981. 12. sz. 17—33. p.

593. *Anfilov, V. A.*: A hitleri „villámháború" kudarca Moszkvánál. — NNI, 1981. 6. sz. 88—111. p.

594. *Bortnowski, W.*: A moszkvai csata. — WPH, 1981. 4. sz. 56—76. p.

595. *Babin, A. I.*: Hatalmas győzelem Moszkva előtt. (A moszkvai csata 40. évfordulójára.) — VISZ, 1981. 6. sz. 3—14. p.

596. *Varganisztov, P.*: Moszkva védelme. Visszaemlékezés. — VIZS, 1981. 11. sz. 43—48. p.

597. *Zsukov, G.*: Moszkva kitartott és győzött. — — emlékezéseiből. — F, 1981. 23. sz. 5—6. p.

598. *[Zsukov] Joukov, G.*: A moszkvai csata. — RMSov, 1981. 11. sz. Mell. 1—14. p.

599 *Muriev, D.*: Hatalmas győzelem Moszkva előtt. — VIZS, 1981. 11. sz. 11—18. p.

600. *Karpov, V. N.*—*Maramzin, V. A.*: A hitleristák Moszkva elleni támadásának teljes kudarca. — VM, 1981. 11. sz. 11—19. p.

Az 1942—1945. évi hadműveletek

601. *Derevjanko, K.*: A hős Odeszsza. — VIZS, 1981. 8. sz. 71—74. p.

602. *Kovtunov, G.*: A lángoló ívben. (Visszaemlékezés.) — VIZS, 1981. 7. sz. 57—63. p.

603. *Gazin, A.*: A 28. lövész hadosztály harcban Nevel irányában. — VIZS, 1981. 9. sz. 25—29. p.

604. *Smith, R.*: Összeomlás Keleten. Szovjet támadó hadműveletek 1943. — A, 1981. 2. sz. 27—29. p.

605. *Kozlov, L.*: Az 1943. szeptember—októberi novoroszszijszki hadművelet néhány hadművészeti problémája. — VIZS, 1981. 10. sz. 72—77. p.

606. *Magenheimer, H.*: Németország 1944. tavaszi hadászati helyzete. — WR, 1981. 1. sz. 18—25. p.

607. *Kravcsenko, V.*: Portya Kelet-Poroszországba. — VV, 1981. 7. sz. 9—11. p.

608. *Glazunov, N. K.*: A 31. hadsereg a beloruszsziai hadművelet befejező szakaszában. — VIZS, 1981. 6. sz. 41—47. p.

609. *Glazunov, N. K.*: A 31. hadsereg Lengyelország felszabadításáért vívott harcokban (1944—1945). — WPH, 1981. 3. sz. 184—191. p.

610. *Sobczak, K.*: Varsó felszabadítása, 1945. január 17. — WPH, 1981. 4. sz. 13—24. p.

611. *Constantiniu, F.*: Az Antonescu-féle rendszer válsága az augusztusi fegyveres felkelést megelőző időszakban. — Revista de Istorie, 1979. 7. sz. 1305—1315. p.

612. *Olteanu, C.*: A fasizmus felett aratott győzelem a második világháborúban. Románia gazdasági veszteségei és részvétele Európa országainak felszabadításában. — Anale de Istorie, 1980. 2. sz. 3—30. p.

613. *Sinkarev, I.*: A német fasiszta csapatok ellen Romániában. (37 éve szaba-

dult fel Románia.) — VIZS, 1981. 10. sz. 65—72. p.

614. *Dimitrov*, D. P.: Az 1. bolgár hadsereg dunai átkelése a honvédő háború alatt. — VISZ, 1981. 1. sz. 81—93. p.

615. *Petrov*, G. Hr. — *Radulov*, D. R.: Az 1. bolgár hadsereg védelmi harccselekményei Safarszk, Obrezs, Barcs vonalán 1945. április 15—május 6. — VISZ, 1981. 1. sz. 94—104. p.

616. *Kozlov*, G.: Sokszor eszembe jut Magyarország. Április 4. Magyarország felszabadulásának ünnepe. — F, 1981. 7. sz. 21—22. p.

617. *Gurkin*, V.: Magyarország felszabadítása. — VIZS, 1981. 4. sz. 65—71. p.

618. *Sokolowski*, M.: Csehszlovákia felszabadítása előtti napok. (1944/1945). — WPH, 1981. 1. sz. 148—160. p.

A berlini hadművelet, az európai háború befejező eseményei

619. *Sawicki*, T.: Az 1. Ukrán Front berlini hadművelete — német dokumentumok tükrében. — WPH, 1981. 1. sz. 3. 22. p.

620. *Kozlowski*, E.: Az utolsó megbeszélések Hitler főhadiszállásán Berlinben. (1945. április 23—27.) — WPH, 1981. 4. sz. 217—230. p.

621. A Szovjet hadsereg segítsége a lakosságnak Németországban 1945. áprilisától júliusig. Dokumentumok. — VIZS, 1981. 9. sz. 38—44. p.

622. *Parkin*, P. — *Loszkutov*, Ju.: Pártpolitikai munka a 356. lövészhadosztálynál a berlini hadműveletben. — VIZS, 1981. 5. sz. 65—71. p.

623. *Hausser*, P.: A Heeresgruppe G. harcai 1945. március 22—április 4-ig. 1—3. r. — Der Freiwillige, 1981. 3. sz. 1—20., 4. sz. 12—16., 5. sz. 11—13. p.

624. *Babin*, A. I.: A szovjet nép és fegyveres erejének meghatározó szerepe a fasiszta Németország leverésében. — HV, 1981. 2. sz. 3—15. p.

625. *[Perecsnev]* Peretchnev, Ju.: Az agresszív stratégia csődje. Május 9 — a győzelem napja. — RMSov, 1981. 5. sz. 6—9. p.

Távol-keleti hadszíntér

626. *Fonde*, J.—J.: Japán hadműveletek Na-Cham térségében. 1940. szeptember 24—25. — RHA, 1981. 2. sz. 200—220. p.

627. *Lasserre*, J.: Pearl Harbour. (1941. december 7.) — Icare, 98. sz. 1981. 12—30. p.

628. *Millot*, B.: A Pearl Harbour elleni japán támadás mérlege. — Icare, 98. sz. 1981. 31—55. p.

629. *Genda*, M.: A Pearl Harbour elleni japán támadás terve. — Icare, 98. sz. 1981. 60—69. p.

630. *Genda*, M.: A Pearl Harbour elleni támadás előkészítése és lefolyása. — Icare, 98. sz. 1981. 70—83. p.

631. *Fuchida*, M.: Én voltam a parancsnoka a Pearl Harbour elleni első támadási hullámnak. — Icare, 98. sz. 1981. 84—91. p.

632. *Shiga*, T.: A Pearl Harbour ellen támadó japán vadászgépek első hulláma. — Icare, 98. sz. 1981. 100—105. p.

633. *Matsumura*, H.: A Hiryu japán repülőgépanyahajó kísérő torpedónaszádjai. — Icare, 98. sz. 1981. 92—99. p.

634. *Lunt*, J. D.: Híd a Sittang folyón. — AQ 1981. 2. sz. 160—166. p.

635. *Puskin*, A.: Könnyű tengeralattjárók harctevékenysége a csendes-óceáni hadszíntéren a második világháborúban. — VIZS, 1981. 1. sz. 57—62. p.

636. *Gorskov*, Sz.: Hadászati hadműveletek a csendes-óceáni hadszíntéren a második világháborúban. — VIZS, 1981. 8. sz. 58—65. p.

Antifasiszta ellenállási mozgalom és partizánharcok a második világháborúban

637. *Herman*, H.: A népek szövetsége a fasizmus elleni harcban a második világháború éveiben. — MW, 1981. 5. sz. 108—121. p.

638. *Babko*, Ju. V.—*Kentij*, A. V.: A partizánkáderek felkészítése a Nagy Honvédő Háborúban. — UIZS, 1981. 1. sz. 75—82. p.

639. *Perezsogin*, V. A.: Moszkva védelmére. Partizánharc a hitleri csapatok hátában. (A moszkvai csata 40. évfordulójára.) — ISzSzSzR, 1981. 5. sz. 79—91. p.

640. *Perehreszt*, A. G.: A komszomolszervezetek tevékenysége a front melletti területeken Ukrajnában 1941 végén és 1942 első felében. — UIZS, 1981. 6. sz. 80—87. p.

641. *Lawski*, J.: Lengyel antifasiszták és ellenállók. — WPH, 1981. 2. sz. 90—108. p.

642. *Utnik*, M.: Az Armia Krajowa főparancsnokságának összekötő tisztjei az emigrációs főparancsnokságnál. 1—2. r. — WPH, 1981. 3. sz. 130—158., 4. sz. 151—175. p.

643. *Batowski*, H.: Diplomáciai megbeszélések a „Kárpátdandár" kérdéséről, 1940 nyarán. — WPH, 1981. 4. sz. 231—240. p.

644. *Wysocki*, B. A.: Katonapszichológiai szolgálat a lengyel fegyveres erőkben Nyugaton, 1941—1945. — WPH, 1981. 3. sz. 86—105. p.

645. *Rell*, J.: A „Fehér sas" elnevezésű földalatti szervezet Skazysko Kamiennában, 1939—1940-ben. — WPH, 1981. 2. sz. 109—139. p.

646. *Matusak*, P.: A lengyel tudomány és technika a hitlerfasiszta megszállók elleni harcban, 1939—1945. között. — WPH, 1981. 2. sz. 69—89. p.

647. *Iwanowski*, W.: Ellenállás a Murnau-i VII/A hadifogolytáborban. — WPH, 1981. 4. sz. 175—191. p.

648. *Przybysz*, K.: A Parasztzászlóaljak polgárháborúja (1942—1944). — WPH, 1981. 3. sz. 57—85. p.

649. *Czerwinski*, Z.: 1944 júliusi számvetés. [A Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság megalakulása.] — WL, 1981. 7. sz. 3—6. p.

650. *Wojcik*, P.: A Júliusi manifesztum — történelem és jelenkor. WL, 1981. 7. sz. 7—9. p.

651. *Rawski*, T.: Az 1944. évi varsói felkelés. — WL, 1981. 8. sz. 92—95. p.

652. *Palen*, W.: Így született a népi hatalom Lublin környékén (1944—1945). — WPH, 1981. 3. sz. 117—129. p.

653. *Mitrovski*, B.: A jugoszláv népi-felszabadító mozgalom és a görög felszabadító mozgalom együttműködése, 1941—1945. — VOG, 1981. 1. sz. 65—73. p.

654. *Klanjscek*, Z.: A népi felszabadító hadsereg és a szlovén partizánegységek hadászatáról és harcászatáról. — RIHM, 51. sz. 1981. 240—278. p.

655. *Subotic*, V.: Partizánharcászat a népi felszabadító háború folyamán Jugoszláviában. 1—2. r. — VOG, 1981. 1. sz. 21—46., 3. sz. 93—121. p.

656. *Miljanic*, G.: A partizán törzsek működése a népfelszabadító háború első évében. — VOG, 1981. 2. sz. 87—104. p.

657. *Miljanic*, G.: Lesállásból folytatott partizán tevékenység 1941-ben Crna Gora térségében. — VG, 1981. 4. sz. 83—92. p.

658. *Mihailovic*, V.: Pánikjelenség a népfelszabadító háborúban. 2—3. r. — OZ, 1981. 1. sz. 54—56., 2—3. sz. 74—77. p.

659. *Marin*, G.: A légierő antifasiszta tevékenysége 1943—1944-ben Bulgáriában. — VISZ, 1981. 6. sz. 48—62. p.

660. *Karkelev*, Iv.: A fasiszta erők harca a partizánok segítői ellen Bulgáriában 1941—1944-ben. — VISZ, 1981. 6. sz. 115—124. p.

661. *Batalszki*, G.: Radomir város lakosságának részvétele a honvédő háborúban, 1944—1945. — VISZ, 1981. 3. sz. 56—61. p.

662. *Ruszev*, A. A.: A 3. bolgár „Georgi Dimitrov" Népfelszabadító dandár harctevékenységének tervezése. — VOM, 1981. 5. sz. 75—86. p.

663. *Hrisztov*, F.: Az ellenforradalmi tervek meghiúsulása a Népfelszabadító Felkelő Hadsereg (NOVA) leverése által Szófia kerületeiben, 1944. szeptemberében. — VISZ, 1981. 1. sz. 23—38. p.

664. *Kis*, S.: A Szlovák Kommunista Párt illegális munkájának kezdetei (1938. október — 1939. augusztus). — HV, 1981. 2. sz. 57—75. p.

665. *Cejka*, E.: Alapvető katonapolitikai koncepciók konfrontációja a csehszlovák ellenállásban külföldön, 1939—1941. 1. r. — HV, 1981. 6. sz. 42—61. p.

666. *Bosak*, P.: Katonák és partizánok együttműködése a Szlovák Nemzeti Felkelés területének védelmében. — HC, 1981. 5. sz. 653—664. p.

667. *Giambartolomei*, A.: A katonák és az ellenállás különleges szolgálata. — RM, 1981. 4. sz. 10—16. p.

668. *Funk*, A.: Churchill, Eisenhower és a francia ellenállás. — MA, 1981. 1. sz. 29—33. p.

669. *Longhi*, J.: A francia ellenállási mozgalom tevékenysége Morvan körzetében. — RHDGM, 123. sz. 1981. 91—94. p.

670. *Martinet*, J.—C.: A francia ellenállási mozgalom Nievre körzetében. — RHDGM, 123. sz. 1981. 31—50. p.

671. *Meuret*, R.: A francia belső front fegyveres erői megyei vezérkarának tevékenysége Burgundiában. 1944. június—szeptember. — RHDGM, 123. sz. 1981. 75—90. p.

672. *Stanczyk*, H.: Lengyel gyalogosok egyesülete Franciaországban. Részvételük a francia ellenállási mozgalomban, 1943—1945. — WPH, 1981. 4. sz. 192—210. p.

673. *Rausch*, J.: Partizánharcok Karintiában a második világháború idején. — ÖO, 1981. 1. sz. 53—76. p.

674. *Spannochi*, E.: Maradéktalan akarat az ellenálláshoz. [Osztrák ellenállás a második világháborúban, az ellenállás jelenlegi lehetőségei.] — ÖMZ, 1981. 4. sz. 261—265. p.

A második világháború utáni időszak hadtörténelme

675. *Däniker*, G.: A hadászati egyensúly stabilizálása és destabilizálása 1945-től. — EW, 1981. 5. sz. 193—199. p.

676. A bécsi haderőcsökkentési tárgyalások kronológiája. (1973—1980.) — WL, 1981. 5. sz. 81—82. p.

677. *Parzymies*, S.: Franciaország és a nemzetközi biztonság és leszerelés kérdése. — WL, 1981. 10. sz. 86—90. p.

678. *Kaminski,* J.: A jelenkori katonai szövetségek. — WPH, 1981. 3. sz. 106—116. p.

679. *Adekson,* B.: Zsold, előléptetés és más tényezők a katonáknak a politikába való beavatkozásában Afrikában. — MA, 1981. 1. sz. 18—22. p.

680. *Mason,* R. A.: Az evidenciák észlelése: az arab—izraeli háborúk. —RUSI, 1981. 1. sz. 68—69. p.

681. *Bergot,* E.: Dien-Bien-Phu, 1954. Egy idegenlégiós századparancsnok emlékezése. — RHA, 1981. 1. sz. 262—278. p.

682. *Ivanoff,* H.: A francia idegenlégió 1. páncélosezrede 1. századának harctevékenysége Indokínában, 1947—1955. — RHA, 1981. 1. sz. 242—261. p.

683. *Trinquier,* R.: Az indokínai ellenállási mozgalom tevékenysége. 1953—1954. — RHA, 1981. 4. sz. 215—237. p.

684. *Hammond,* K.: Dien Bien Phu. — AQ, 1981. 1. sz. 88—94. p.

685. *Rauchensteiner,* M.: Osztrák intézkedések az 1956-os magyar események idején. — TR, 1981. 5. sz. 433—439. p.

686. *Tamás,* A.: Az ellenforradalmi folyamatok történelmi párhuzamai Magyarországon (1956) és Csehszlovákiában (1968). — Casopis Matica Moravské, 1980. 1—2. sz. 3—18. p.

687. *Krolikowsky,* H.: A béke szolgálatában — emlékezés 1961. augusztus 13-ra. — M, 1981. 8. sz. 3—8. p.

688. *Hanisch,* W.: 1961. augusztus 13. — történelmi akció a békéért és biztonságért folytatott harcban. — M, 1981. 8. sz. 9—12. p.

689. *Greese,* K.: Az 1961. augusztus 13-i berlini események katonapolitikai jelentősége. — HV, 1981. 3. sz. 103—119. p.

690. *Greese,* K. — *Hanisch,* W.: 1961. augusztus 13. — a Német Szocialista Egységpárt biztonsági és katonapolitikai sikere. — MG, 1981. 4. sz. 389—398. p.

691. *Szergeev,* F.: Hadművelet a Cochinos-öbölben. (Hogyan készítette elő az USA a Kuba elleni katonai intervenciót 1961-ben. 1—2. r. — NNI, 1981. 4. sz. 129—142., 5. sz. 116—135. p.

692. *Mirsky,* J.: Kína 1979-es vietnami inváziója a gyalogság szemszögéből. — RUSI, 1981. 2. sz. 48—52. p.

693. *Schnizer,* D.: Harcászat az 1973-as közel-keleti háborúban. 1—2. r. — TRP, 1981. 1. sz. 44—48., 2. sz. 123—128. p.

694. *Dawisha,* K.: Szovjet közel-keleti magatartás — az 1973. októberi es az 1980. évi iraki—iráni háború példáján. — BZK, 1981. 3. sz. 33—56. p.

695. *Rondot,* P.: Háború Irak és Irán között. — DN, 1981. 6. sz. 79—95. p.

696. Az irak—iráni háború. — ÖMZ, 1981. 1. sz. 44—46. p.

697. *Krynski,* H.: Rohamra Allah nevében. Az iraki—iráni háború. — WL, 1981. 2. sz. 78—84. p.

698. *Krynski,* H.: A libanoni harcokról. — WL, 1981. 7. sz. 80—85. p.

A Varsói Szerződés és a szocialista országok hadseregei

699. *Greese,* K. — *Hanisch,* W. — *Keubke,* K.—U.: Katonapolitikai és katonai események a Varsói Szerződés történetéből. 6. r. 1977. szeptember 10 — 1980. május 15. — MG, 1981. 1. sz. 84—89. p.

700. *Marcinkowski,* A.: A Varsói Szerződés leszerelési kezdeményezései 1956—1979 között. — WPH, 1981. 2. sz. 3—26. p.

701. *Rühmland,* U.: A Varsói Szerződés 25 éve. — WR, 1981. 3. sz. 77—84. p.

702. *Monin,* M.: A Varsói Szerződés szovjet nézőpontból. — ÖMZ, 1981. 3. sz. 192—196. p.

704. *Vimmer,* P.: A szocialista államegység erősítésének alapelvei és perspektívái. — HV, 1981. 1. sz. 41—53. p.

704. *Koszev,* K.: A Bolgár Néphadsereg — a szocialista forradalom gyermeke és védelmezője. — VISZ, 1981. 4. sz. 229—240. p.

705. *Szmiljanov,* J.: A Pirin-vidéki reakciós burzsoá földalatti fegyveres szervezkedés leverése. (1944—1948.) — VISZ, 1981. 2. sz. 93—100. p.

706. *Sztefanov,* Iv.: Az áprilisi plénum 1956. és a Bolgár Néphadsereg. — VISZ, 1981. 2. sz. 3—12. p.

707. *Staigl,* J.: Volt antifasiszták és ellenállók szervezeteinek megalakulása Szlovákiában 1945-től az 1947. őszi politikai válság kitöréséig. — HV, 1981. 3. sz. 73—92. p.

708. *Drska,* P.: A Csehszlovák Néphadsereg részvétele a gazdasági újjáépítésben a szocializmus felépítésének kezdetén, (1948—1954). — HV, 1981. 2. sz. 76—97. p.

709. *Bilek,* J.: A hadtáp szervezeti felépítése és szolgálati ágai a Csehszlovák Néphadseregben, 1948—1950. — HV, 1981. 4. sz. 59—78. p.

710. *Krupicka,* J.: Szovjet tapasztalatok felhasználása a Csehszlovák Néphadsereg szolgálati szabályzatainak kidolgozásában az 1950—1960-as években. — HV, 1981. 3. sz. 93—102. p.

711. *Koznar,* V.: A Csehszlovák Néphadsereg és az NDK Nemzeti Néphadsereg közti fegyverbarátság történelmi gyökerei és fejlődése. — MG, 1981. 1. sz. 18—28. p.

712. *Ruszkiewicz,* I.: Néhány megjegyzés a Lengyel Néphadsereg megalakulásá-

nak 38. évfordulója alkalmából. — WL, 1981. 10. sz. 3—7. p.

713. *Misztal, Z.*: A Lengyel Néphadsereg részvétele a gdanski Tengermellék társadalmi-politikai rendszerének átalakításában, 1945—1947 között. — WPH, 1981. 3. sz. 33—56. p.

714. *Wichrowski, H.*: A Lengyel Néphadsereg 1945—1948 között Lengyelország északi és nyugati területein. — WPH, 1981. 2. sz. 27—60. p.

715. *Misztal, Z.*: A Lengyel Néphadsereg részvétele az állami közigazgatás megteremtésében és az ország újjáépítésében a második világháború befejezése után. — WPH, 1981. 1. sz. 23—39. p.

716. *Sadbyrski, S.*: Harcok a fegyveres földalatti mozgalom ellen Lublin körzetében, 1944—1948. — WPH, 1981. 4. sz. 77—102. p.

717. *Wroblewski, W.*: Lengyelország honi légvédelmi rendszerének koncepciója a 40-es évek második felében. 1. r. — MW, 1981. 10. sz. 95—107. p.

718. *Ruszkiewicz, I.*: Lengyelország biztonságának, a testvéri közösségnek és a szocializmusnak záloga — a Varsói Szerződés. — WL, 1981. 5. sz. 13—18. p.

719. *Hofmann, G.*: 25 éves az NDK Nemzeti Néphadserege. — VM, 1981. 3. sz. 57—61. p.

720. *Rother, A.*: 25 éves az NDK Nemzeti Néphadserege. — VIZS, 1981. 2. sz. 61—65. p.

721. *Voerster, A.*: A Német Szocialista Egységpárt katonapolitikája 1955—1980 között. 1—3. r. — M, 1981. 1. sz. 17—23., 2. sz. 14—20., 3. sz. 19—26. p.

722. *Heider, P.*: Az NDK Nemzeti Néphadserege — fegyverrel a fasizmus térhódítása ellen. — M, 1981. 4. sz. 16—22. p.

723. *Glaser, G.*: Az NDK Nemzeti Néphadserege — egy alapvető fordulat kifejeződése a német hadtörténelemben. — MG, 1981. 1. sz. 5—17. p.

724. *Wagner, D.*: A munkásosztály harci csoportjai az NDK-ban. Katonai megbízás és ideológiai elkötelezettség. (Az NDK munkásőrségének története 1952-től.) — BZK, 1981. 4. sz. 115—130. p.

725. *Pietsch, W.* — *Willisch, J.*: A NSzEP vezető szerepéhez a Nemzeti Néphadsereg légierejének és légvédelmének korszerű fejlesztésében. — MG, 1981. 2. sz. 133—144. p.

726. *Maluta, R.*: A Szovjet Hadsereg a NOSZF 63. évfordulóján. — WL, 1981. 2. sz. 39—44. p.

727. *[Episev]* Epichev, A.: Február 23 — a Szovjet Hadsereg és Haditengerészet Napja. — RMSov, 1981. 1. sz. 2—7. p.

728. *Kotov, V. N.*: A béke és a szocializmus őrhelyén. — VOM, 1981. 1. sz. 3—13. p.

729. *Voronov, V.*: Állandó harckészültségben. — VIZS, 1981. 4. sz. 71—73. p.

730. A kommunista párt gondoskodása a szocialista haza biztonságáról. — VIZS, 1981. 12. sz. 5—12. p.

731. *Rybecky, V.*: A Szovjetunió Kommunista Pártja és a háború és béke kérdése (1945—1980). — HV, 1981. 2. sz. 16—36. p.

732. *Mader, J.*: A Szovjetunió Kommunista Pártjának katonapolitikája a fejlett szocialista társadalomban. — HV, 1981. 1. sz. 25—40. p.

733. *Zsilin, P. A.*: A szovjet fegyveres erők és a szocialista haza védelme. — HV, 1981. 1. sz. 17—24. p.

724. Az SzKP 26. kongresszusa a Szovjetunió anyagi és technikai véderejének alapjairól. — VIZS, 1981. 10. sz. 3—9. p.

735. *Urban, J.*: Az SzKP XXVI. Kongresszusa határozatainak katonapolitikai aspektusai. — HV, 1981. 4. sz. 3—19. p.

736. *Madic, M.*: A háború utáni évek. (A jugoszláv Néphadsereg fejlődése.) — VG, 1981. 6. sz. 77—84. p.

737. A forradalom vívmányainak védelme. 30 éves a Kambodzsai Forradalmi Néphadsereg. — VV, 1981. 6. sz. 86—87. p.

738. *Vlach, V.*: A kínai hadsereg politikai szerepének fejlődése az 1969—1979 közötti években. — CCH, 1981. 2. sz. 178—193. p.

739. *Rybecky, V.*: Kína katonai ereje és veszélyes szerepe a nemzetközi politikában. — HV, 1981. 1. sz. 68—79. p.

740. *Bannikov, B.*: Dicsőséges jubileum. 25 éves a Kubai Köztársaság forradalmi fegyveres ereje. — VIZS, 1981. 11. sz. 53—58. p.

741. *Gosztony, P.*: A világ szocialista haderői. — A Kubai Forradalmi Hadsereg. — SS, 1981. 4. sz. 11—12. p.

742. *Skadov, I.*: Szovjet—kubai fegyverbarátság. — VIZS, 1981. 4. sz. 53—59. p.

743. *Gangaanjam, Sz.*: Hatvan éves a mongol néphadsereg. — VIZS, 1981. 3. sz. 60—65. p.

744. *Avhia, Zs.*: 60 éves a Mongol Néphadsereg. — VM, 1981. 3. sz. 62—67. p.

745. *Purevdorzs, Cs.*: A haza biztonságának őrhelyén. (60 éves a Mongol Néphadsereg.) — VV, 1981. 3. sz. 85—87. p.

746. *Michl, A.*: 60 éves a Mongol Néphadsereg. — M, 1981. 3. sz. 33—37. p.

747. *Gosztony, P.*: A Mongol Néphadsereg. — SS, 1981. 8. sz. 16. p.

A NATO és a kapitalista országok hadseregei

748. *Mikulin, A.*: Kollokvium a NATO fejlődési problémáiról és hadászatáról. — HV, 1981. 1. sz. 165—176. p.

749. *Niepold*, G.: A védelem háborús tapasztalatai — érnek-e még valamit a NATO számára. 1—2. r. — TRP, 1981. 3. sz. 207—213., 4. sz. 279—284. p.
750. *Charisius*, A.: Az Északatlanti Szövetség politikai stratégiája a 80-as évek kezdetén. — MG, 1981. 3. sz. 273—282. p.
751. *Mikulin*, A.: Az Északatlanti Szövetség a 80-as évek elején. — HV, 1981. 6. sz. 95—118. p.
752. *Broz*, I.: Az USA katonapolitikája a 70-es, 80-as évek fordulóján. — HV, 1981. 1. sz. 121—138. p.
753. *Urbán*, J.: Az amerikai imperializmus katonapolitikai szándékai a 80-as évek elején. — HV, 1981. 5. sz. 109—127. p.
754. *Mikulin*, A.: Japán az USA és a NATO terveiben. — HV, 1981. 4. sz. 139—166. p.
755. *Kiricsenko*, V.: Az USA és a latinamerikai katonai diktatórikus rendszerek. — VIZS, 1981. 5. sz. 54—58. p.
756. *Stefanski*, J.: A Bundeswehr 30 éves fejlesztése. — WL, 1981. 2. sz. 69—73. p.
757. *Maiziere*, U.: Út az egyezményekhez. (A Bundeswehr létrejöttének történetéből. 1. r.) — WR, 1981. 3. sz. 71—76. p.
758. *Lehnert*, B.: Huszonöt éves az NSZK szárazföldi csapatainak hadtápja. — TRP, 1981. 10. sz. 780—786. p.
759. *Kiessling*, G.: 25 évvel ezelőtt: az NSZK határvédelmének átalakítása. (Adalék a Bundeswehr történetéhez.) — EW, 1981. 6. sz. 241—245. p.

MEGEMLÉKEZÉSEK, ÉLETRAJZOK

760. Nicolaus *Below*, Hitler adjutánsa a légierőnél. 1—3. r. — Der Freiwillige, 1981. 4. sz. 8—10., 5. sz. 14—16., 6. sz. 10—12. p.
761. *Birnstiel*, F.: *Blücher* vezértábornagy (1742—1819.) — KTR, 1981. 4. sz. 161—163. p.
762. *Giunzio*, P. F.: Louis *Davout* 1770—1823. — RM, 1981. 5. sz. 75—77. p.
763. *Lowry*, B.: John *French* tábornagy és 1914. — MA, 1981. 2. sz. 79—83. p.
764. *Hammond*, K.: John Benton Pinkstone *French*, — egy elvesztegetett tehetség. — AQ, 1981. 2. sz. 187—194. p.
765. *Schubert*, H.: Neidhardt von *Gneisenau* marsall halálának 150. évfordulója. — EW, 1981. 8. sz. 365—369. p.
766. *Hammond*, K.: Heinz *Guderian* — a tiszteletreméltó újító. — AQ, 1981. 3. sz. 310—314. p.
767. Paul von *Hindenburg* vezértárbornagy a Weimari Köztársaság 2. birodalmi elnöke. 1—2. r. — Der Freivillige, 1981. 10. sz. 26—28., 11. sz. 15—17. p.
768. *Birnstiel*, F.: Paul von *Hindenburg* — tábornagy és köztársasági elnök. — KTR, 1981. 2. sz. 74—76. p.
769. *Hulewicz*, B.: Visszaemlékezés a lengyel Hadügyminisztérium személyügyi hivatalában töltött szolgálatra, 1929—1933 között. — WPH, 1981. 2. sz. 187—203. p.
770. *Humbert*, J.: Georges *Humbert* tábornok, Strasbourg katonai kormányzója. 1919—1921. — RHA, 1981. 3. sz. 116—130. p.
771. *Wedenig*, S.: *János* főherceg (1782—1859) és a Landwehr. — TR, 1981. 5. sz. 448—451. p.
772. *Drobot*, B. — *Nagaev*, I.: Sz. Sz. *Kamenev* szovjet hadvezér. — VIZS, 1981. 4. sz. 42—45. p.
773. A köztársaság főparancsnoka. Szergej Szergeevics *Kamenev* 100 éve született. — VPO, 1981. 4. sz. 72—74. p.
774. *Rauchensteiner*, M.: *Károly* főherceg. (1771—1847.) — TR, 1981. 4. sz. 347—349. p.
775. *[Kemal Atatürk* születésének 100. évfordulója.] — RIHM, 50. sz. 1981. 11—257. p.
776. *Schlegel*, D.: Musztafa *Kemál Atatürk* — katona, reformer, államférfi. Születésének 100. évfordulóján. — EW, 1981. 6. sz. 261—266. p.
777. *Heydeck*, K.: Friedrich Maximilian *Klinger* — költő, katona, pedagógus (1752—1831). — MG, 1981. 3. sz. 339—345. p.
778. *Keubke*, K.—U. — *Schnitter*, H.: Adolph von *Menzel* és a porosz hadsereg a 18. században. — MG, 1981. 5. sz. 571—578. p.
782. *Gandelin*, A.: Paul Frédéric *Rollet*
779. *Strobridge*, T. — *Nalty*, B.: A Csendes-óceán déli részétől a Brenner-hágóig. Alexander M. *Patch* tábornok. — MR, 1981. 6. sz. 41—48. p.
780. *Kolmsee*, P.: Nikolaj Ivanovics *Pirogov* — hadisebész és katonaegészségügyi szervező a 19. sz.-i Oroszországban. — MG, 1981. 5. sz. 536—545. p.
781. *Birnstiel*, F.: *Radetzky* tábornagy (1766—1858.) — KTR, 1981. 1. sz. 35—36. p.

tábornok életútja. 1875—1941. — RHA, 1981. 1. sz. 121—141. p.
783. Antoine de *Saint-Exupéry* életútja. 6. r. 1943—1944. — Icare, 96. sz. 1981. 7—199. p.
784. *Birnstiel*, F.: *Savoyai* Jenő herceg (1663—1736) — a hadvezér és államférfi. — KTR, 1981. 5. sz. 217—219. p.

785. *Klein*, H.: Elrettentési stratégiánk egyik történelmi gyökere. — Wilhelm zu *Schaumburg-Lippe* (1724—1777) hatása. — EW, 1981. 12. sz. 551—554. p.

786. *Hayes*, P.: Kurt von *Schleicher* tábornok életútja és a weimari politika. — The Journal of Modern History, 1980. 1. sz. 35—65. p.

787. *Duraczynski*, E.: Wladyslaw *Sikorski* tábornok. — WL, 1981. 5. sz. 83—91. p.

788. *Cieplewicz*, M.: Wladyslaw *Sikorski* megjegyzései a lengyel hadsereg állapotáról (1926). Dokumentum. — Sikorski 100. születésnapjára. — WPH, 1981. 1. sz. 174—206. p.

789. *Rosetto*, L.: *Skorzeny* testamentuma. — AQ, 1981. 4. sz. 421—436. p.

790. *Loszik*, O.: Sz. L. *Szokolov* a Szovjetunió marsallja. — VIZS, 1981. 7. sz. 64—66. p.

791. *Gorelik*, Ja. M.: A Szovjet Hadsereg egyik aktív szervezője: *Tuhacsevszkij* marsall. — Isztoricseszkie Zapiszki, 105. köt. 1980. 242—254. p.

792. *Bacevich*, A.: Emery *Upton*. Értékelés halálának 100. évfordulója alkalmából. — MR, 1981. 12. sz. 21—28. p.

793. *Walker*, W. E.: Emery *Upton* és a hadsereg tisztjeinek hitvallása. — MR, 1981. 4. sz. 65—68. p.

794. *Ivanov*, Sz. P.: N. F. *Vatutin* hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse. — VIZS, 1981. 12. sz. 77—79. p.

795. *[Konsztantinov]* Konstantinov, N.: N. *Vatutin* hadseregtábornok születésének 80. évfordulójára. — RMSov, 1981. 11. sz. 44—45. p.

796. *Kalincev*, Ju. A. — *Krizsanovszkij*, V. P.: *Vorosilov* tevékenysége Ukrajnában. (Születésének 100. évfordulóján.) — UIZS, 1981. 1. sz. 102—110. p.

797. *Petrov*, M.: A főparancsnokság képviselője (K. E. *Vorosilov* 100. születésnapjára.) — VIZS, 1981. 2. sz. 50—56. p.

798. *Petrov*, M. I.: Az első marsall. Kliment Jefremovics *Vorosilov* születésének 100. évfordulójára. — VV, 1981. 1. sz. 10—12. p.

799. K. E. *Vorosilov* a Szovjetunió marsallja.—VIZS, 1981. 1. sz. 52—54. p.

800. *Freudenberg*, G.: Egy tábornok erényei. Arthur *Wellington*. — MA, 1981. 1. sz. 27—28. p.

801. *Plessen*, R. v.: Erwin von *Witzleben* vezértábornagy (1881—1944) emlékezetére. — EW, 1981. 12. sz. 554—555. p.

802. *Kathe*, H.: Hans Joachim von *Zieten* lovassági tábornok (1699—1786). — MG, 1981. 4. sz. 451—458. p.

FÖLDRAJZI MUTATÓ

Afganisztán 271
Afrika 540—542, 679
Albánia 310, 544
Amerikai Egyesült Államok 46, 119, 154, 157, 166, 169—171, 173, 189, 248—252, 256, 277—279, 284, 341, 351, 352, 376, 378, 382, 385, 455, 627—632, 668, 691, 752—755, 779, 792, 793, 800
Anglia ld. Nagy-Britannia
Ausztria 113, 236, 241, 254, 276, 306, 342, 673, 674, 685, 771, 781, 784
Belgium 262, 346, 529
Bulgária 27, 45, 104, 115, 146, 147, 178, 184, 195, 207—217, 244, 245, 273, 287—293, 297—299, 307, 324, 325, 340, 383, 412, 413, 436, 437, 560, 566, 614, 615, 659—663, 704—706,
Csehszlovákia 11, 49, 71, 78, 80, 96, 97, 101, 118, 133, 141, 143, 144, 181, 202, 220, 224, 239, 263, 345, 347, 350, 360—362, 364, 618, 664—667, 686, 707—711
Franciaország 15, 39, 70, 154, 185, 195, 201, 218, 235, 238, 241, 247, 253—255, 258—260, 264—270, 276, 280—283, 301, 309, 310, 318, 319 328 346 356 370, 402, 440, 477, 513—519, 525—527, 533—536, 541, 542, 668—672, 677, 681—684, 762, 770, 782, 783
Görögország 195, 539, 653
Hollandia 532
Irak 694—697
Irán 694—697
Japán 152, 240, 295, 365, 366, 476, 626—635, 754
Jugoszlávia 3, 33, 62—69, 93, 195, 257, 285, 291, 300, 310, 359, 383, 403, 438. 457, 464, 473, 475, 483, 545—571, 653—658, 736
Kambodzsa 683, 737
Kína 61, 79, 145, 152, 692, 738, 739
Korea 169—171, 173
Közel-Kelet 169—171, 680, 693, 694, 698
Kuba 691, 740—742
Latin-Amerika 755
Lengyelország 22, 32, 98, 102, 103, 117, 137—140, 188, 198, 199, 234, 329, 343, 346, 375, 391, 503—512, 528, 609, 610, 641—652, 672, 712—718, 769, 787, 788
Libanon 698
Magyarország 39, 71, 202, 223, 230, 239, 263, 273, 274, 326, 384, 385, 616, 617, 685, 686
Mongólia 365, 743—747
Nagy-Britannia 116, 153, 154, 182, 195, 232, 233, 241, 243, 271, 305, 307, 317, 320, 327, 337, 341, 357, 370, 376, 479, 520—529, 532, 538—540, 634, 643, 668, 763, 764
NATO 92, 154, 678, 748—751, 754
Német Demokratikus Köztársaság 23, 25,

31, 81, 91, 105, 164, 687—690, 711, 719—725
Német Szövetségi Köztársaság 107—112, 134—136, 158, 188, 756—759
Németország 52—58, 73, 114, 116, 155, 162, 178, 197—200, 225, 235, 241, 260, 261, 280, 282, 283, 302—304, 306, 309, 324, 344, 347, 354, 357, 358, 362, 363, 367, 371, 373, 382, 389—391, 399—402, 440, 443, 447, 449, 478, 479, 503—524, 533—536, 544, 564, 572—600, 606, 619—625, 749, 760, 761, 765—768, 777, 778, 785, 786, 789, 801, 802
Olaszország 26, 35, 36, 142, 161, 180, 228, 229, 254, 255, 275, 276, 283, 316, 348, 378, 537, 538, 540, 543
Oroszország ld. Szovjetunió
Portugália 243
Románia 34, 195, 202, 223, 272, 311, 323, 611—613
Spanyolország 72, 152, 247, 270, 353—356
Svájc 255, 376, 377, 389, 517
Svédország 237, 357
Szovjetunió 6, 16—21, 24, 28—30, 41—44, 74, 82, 83, 88, 89, 95, 99, 100, 106, 120—132, 148, 159, 165, 168, 179, 183, 195, 204, 219, 226, 227, 231, 234, 236, 237, 240—242, 246, 255, 286, 287, 290, 292, 295—297, 313—315, 329—340, 342, 349, 360, 365, 366, 694, 702, 710, 726—735, 742, 772, 773, 780, 790, 791, 794—799
— második világháború 7, 76, 77, 90, 123—128, 190, 191, 367—373, 375, 397—381, 392—397, 405—409, 414—435, 439, 441—449, 451—454, 456, 458—463, 465—471, 474, 479—483, 485—502, 550, 572—609, 619—625, 635, 636, 638—640, 749
Törökország 195, 221, 222, 230, 285—290, 294, 320, 323, 775, 776
Varsói Szerződés 678, 699—703, 718
Vatikán 201, 379
Vietnam 169—171, 173, 681—684, 692

Összeállította:
Damó Csilla
Viniczai István

TARTALOM

TANULMÁNYOK

CSONKARÉTI KÁROLY — A császári és királyi haditengerészet és a Magyar Királyság (1867—1914) — — — — — 203

GODÓ ÁGNES — A 2. magyar hegyidandár kapcsolata a „Kriváň" partizándandárral 1944 november elején Kelet-Szlovákiában — — — — — — 256

HÁNCS ERNŐ — A Politikai Főcsoportfőnökség és a politikai tiszti intézmény létrehozásának előzményei a Magyar Néphadseregben (1948 április—1949 február) II. rész — — — — — — — 271

KÖZLEMÉNYEK

BOROSY ANDRÁS — A kora Árpád-kori kíséret és testőrség szerepének historiográfiai áttekintése — — — 290

LUGOSI JÓZSEF — Egylövetű hátultöltő puskák a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében — — — — — 305

MŰHELY

ZACHAR JÓZSEF — Ismeretlen korai hadelméleti hungarica — — 332

ADATTÁR

SZAKÁLY SÁNDOR — Az ellenforradalmi Magyarország (1919—1944) hadseregének felső vezetése. Adattár 1. A—K 354

SZEMLE

BONA GÁBOR — Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848—49. *(Vörös Károly)* — — — — — — 393

* * * — Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918—1945. *(Szakály Sándor)* — — — — 396

PERJÉS GÉZA — Clausewitz *(Rázsó Gyula)* — — — — — 398

* * * — KPSZSZ i voennoe sztroityelsztvo *(Nádor Tibor)* 401

BIBLIOGRÁFIA

* * * — Külföldi folyóiratok hadtörténelmi repertóriuma 1981. *(Damó Csilla—Viniczai István)* — — 405

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

КАРОЙ ЧОНКАРЕТИ — Императорский и королевский военно-морской флот и Венгерское Королевство (1867—1914) — — — — 203

АГНЕШ ГОДО — Связь 2-ой венгерской горнострелковой бригады с партизанской бригадой «Криван» в начале ноября 1944 года в Восточной Словакии — — — — — — 256

ЭРНЁ ХАНЧ — Предпосылки создания Главного политического управления и института политических офицеров в Венгерской Народной армии (апрель 1948—февраль 1949), ч. II. — — — — — — — — — — — — 271

ПУБЛИКАЦИИ

АНДРАШ БОРОШИ — Историографический обзор роли свиты и гвардии в начале эпохи Арпада — — — — — — — — 290

ЙОЖЕФ ЛУГОШИ — Однострельные, заднезарядные ружья в коллекции Военно-Исторического Музея — — — — — — 305

МАСТЕРСКАЯ

ЙОЖЕФ ЗАХАР — Неизвестная военно-теоретическая хунгарика ранних времен — — — — — — — — — — — 332

ДОКУМЕНТАЦИЯ

ШАНДОР САКАЙ — Высшее руководство армии периода контрреволюционной Венгрии (1919—1944 гг.). Сборник данных, ч. I. 354

ОБЗОР

ГАБОР БОНА — Генералы и штабные офицеры в освободительной борьбе 1848—49 гг. *(Карой Вёрёш)* — — — — 393

* * * — Секретный дневник и воспоминания Кальмана Швои (1918—1945) *(Шандор Сакай)* — — — — — — 396

ГЕЗА ПЕРЙЕШ — Клаузевиц *(Дюла Ражо)* — — — — — — — 398

* * * — КПСС и военное строительство *(Тибор Надор)* — — 401

БИБЛИОГРАФИЯ

* * * — Военно-исторический обзор зарубежных журналов за 1981 год *(Чилла Дамо—Иштван Виницаи)* — — — 405

INHALT

STUDIEN

KÁROLY CSONKARÉTI — Die k. u. k. Kriegsmarine und das Königreich Ungarn (1867—1914) — — — — — — 203

ÁGNES GODÓ — Die Verbindung der Zweiten Ungarischen Gebirgsbrigade mit der Parisanenbrigade „Kriváň" in der Ost-Slowakei Anfang November 1944 — — — — — — — — — — 256

ERNŐ HÁNCS — Die Vorgeschichte der Aufstellung der politischen Hauptverwaltung und der Einrichtung der politischen Offizieren in der Ungarischen Volksarmee April 1948 bis Februar 1949. II. Teil — — — — — — — — — — — 271

MITTEILUNGEN

ANDRÁS BOROSY — Historiographischer Überlick über die Rolle der Begleitung und der Leibgarde aus der früheren Arpadenzeit — — — — — — — 290

JÓZSEF LUGOSI — Hinterladewaffen von einem Schuß in der Sammlung des Militärgeschichtlichen Museums 305

WERKSTATT

JÓZSEF ZACHAR — Ein früher unbekanntes kriegstheoretisches Hungarica — — — — — — — — — 332

SAMMLUNG

SÁNDOR SZAKÁLY — Die höhere Führung der Armee des gegenrevolutionären Ungarns (1914—1944) Datensammlung I. A—K — — — — — — — 354

RUNDSCHAU

GÁBOR BONA — Generäle und Stabsoffiziere im Freiheitskampf 1848—49. *(Károly Vörös)* — — — — — — 393

* * * — Die geheimen Tagebucheintragungen und Denkwürdigkeiten von Kálmán Shvoy 1918—1945. *(Sándor Szakály)* — — — — — — — — 396

GÉZA PERJÉS — Clausewitz *(Gyula Rázsó)* — — — — — 398

* * * — KPSS i woennoe stroitelstwo *(Tibor Nádor)* — 401

BIBLIOGRAPHIE

* * * — Militärgeschichtliches Repertorium der ausländischen Zeitschriften 1981. *(Csilla Damó—István Viniczai)* — — — — — — — 405

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Az MN Általános, Gépesített lövész és Harckocsizó Kiképzési Csoportfőnökség Kutatási Feladat Koordinációs Bizottsága „A Magyar Néphadsereg Története" kutatásával kapcsolatban

PÁLYÁZATOT HIRDET

az alábbi témákban:

1. „A gépesített lövész (gyalogos, gépkocsizó) csapatok kiképzésének fejlődése az 1945—1980 közötti időszakban";
2. „A harckocsizó (páncélos) csapatok kiképzésének fejlődése az 1945—1980 közötti időszakban"; valamint
3. „A gép- és harcjárművezetők kiképzésének fejlődése az 1945—1980 közötti időszakban."

A megjelölt témakörökön belül kidolgozandók a csapatkiképzés történetének azon fontosabb időszakai, eseményei, változásai, azok okai és hatásai, *amelyek következtetések, ajánlások formájában alkalmasak a múlt reális értékelésére, a jövőre vonatkozó feladatok meghatározására.*

A pályaművet célszerű a kiképzési rendszer egyes elemeire (követelmény, tartalom, időgazdálkodás, szervezet, eszköz, módszer, az irányítás, ellenőrzés és az értékelés rendje) felépíteni, s a *fejlődést ezen elemeken belül, ezen elemek fejlődésének feltárásával tükröztetni.*

A kutatások alapját a kiképzés végrehajtását szabályozó dokumentumok, okmányok, hitelesített tapasztalatok, az ellenőrzések és értékelések jegyzőkönyvei, a szabályzatok, segédletek, utasítások, valamint a publikált tudományos eredmények képezzék.

Pályázni kizárólag az e célra készült tudományos munkákkal lehet. Pályázhat minden hivatásos, tartalékos és nyugállományú tiszt, tiszthelyettes, polgári alkalmazott egyénileg és kollektívan.

A pályaművek terjedelme 45—50 (2-es sorközzel) gépelt oldal.

Beküldésük határideje: 1984. november 30. A pályamunkákat két példányban gépelve, jeligével, külön jeligés borítékkal, a pályázó nevének, rendfokozatának, beosztásának és címének (telefonszámának) közlésével kell az MN Gl. és Hk. Kik. Csf.-ségre beküldeni.

A Feladat Koordinációs Bizottság a célkitűzéseknek legjobban megfelelő pályaművet, értékének arányában 8—12 ezer Ft-tal jutalmazza és az érdemes pályaművek publikálásáról, a szerző egyetértésével, gondoskodik, továbbá fenntartja a jogot a pályamunkában kifejtett tézisek hasznosítására.

MN Gl. és Hk. Kik. Csf.-ség
FELADAT KOORDINÁCIÓS BIZOTTSÁGA

Ára: 13,– Ft

A Zrínyi Katonai Kiadó legújabb kiadványaiból

Nagy László HAJDÚVITÉZEK	55 Ft
Bona Gábor TÁBORNOKOK ÉS TÖRZSTISZTEK A SZABADSÁGHARCBAN 1848–1849	77 Ft
Szimonjan–Grisin A FELDERÍTÉS A HARCBAN	31 Ft
Nagy István–Szentesi György RAKÉTAFEGYVEREK, ŰRHAJÓZÁSI HORDOZÓRAKÉTÁK	88 Ft
Csontos Gábor Az OBSITOS KÖZBESZÓL	20 Ft
A. T. Altunyin KATASZTRÓFÁK ELLENI HARC	42 Ft
Bognár Károly AZ EURORAKÉTÁK ÁRNYÉKÁBAN	23 Ft
Tolnai–Szentesi AZ ERŐ MÍTOSZA	38 Ft
Papp Gábor ZSOLDOSOK	11 Ft